

קונטרס חמדת חיים

ובו שאלות ותשובות
רשימות פסקי הלכות
ששאלתי ושמעתי
בהרבה עניינים הנוגעים למעשה
ובאו בצורת רשימות בקיצור האומר
ממורי ורבי מוח"ז
מרן הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א
חבר מועצת גדולי התורה
ורב ואב"ד שכונת רמת אלחנן ב"ב

נרשם ונערך בעזרת החונן לאדם דעת ע"י
חיים בלאאמור"ר הג"ר ראובן שליט"א מלין

פעיה"ת מודיעין עילית
מנחם אב תשפ"א

להערות והארות:

חיים מלין

0533-126-877

3126877@gmail.com

עיצוב **שערים:** 052-7609874
m0527609874@gmail.com

מכתב הסכמה

מהוד כבוד מורי ורבי עט"ר

מורי חמי זקני מרן רבינו שליט"א

RABBI YITZHAK SILBERSTEIN
Rabbi of Ramat Elchanan
Bnei Brak

יצחק זילברשטיין
רב שטת רפת אלחנן
בני ברק

בס"ד, יום מ"א ג'שנ"א

אספרים, שארץ בא לפע ראש ישיבה ולזון וביקש להאמין
אל המצוות, דבר או ראש הישיבה האמין שאלוהים
ואלהם הורה או אג המצוות בדבר, והוא או תאמר מצוות
דבר אג, ואג המצוות בדבר, ואג המצוות שש או אג
ומצוות אג, אג המצוות הוא "מקל" ב'.

כבודו המצוות חיים מלפני שאלוהים אג, כבוד אג
דבר או אג, אג המצוות. וספר ב' אג המצוות אג, אג
אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות
אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות

אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות

אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות, אג המצוות

בס"ד, מנ"א תשפ"א

מספרים, שאחד בא לפני ראש ישיבת ולזון וביקש לראות את המצוות. הראה לו ראש הישיבה תלמיד
אחד שמצטיין בחריפות, ואח"כ הראה לו את המצוות בהבנה, והראה לו תלמיד מצטיין בהתמדה, ואת
המצטיין בבקיות, ואח"כ הראה תלמיד שיש לו מעלה והצטיינות מיוחדת במינה, הוא "מבקש ה'".

נכדנו המצטיין חיים מלץ נ"י שהוא מגזע תרשימים, זכות אבות עומדת לו להיות מבקש ה'.

וספר זה לא נכתב לפסוק הלכות למעשה, אלא למטרת "כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד" שהוא מסוגל
להשראת שכינה כמבואר בנצי"ב שם, שזה אפשר גם לאוה"ע, וכש"כ לישראל.

ויהא רעוא משמיא שכולנו נוכה לכך

מברך באהבה רבה ואהבת עולם

יצחק זילברשטיין

מכתב הסכמה וברכה
מהגאון רבי מרדכי בונים זילברברג שליט"א
מרא דאתרא דשכונת שיכון ה', ב"ב

Rabbi Mordechi Bunim Zilberberg
Rabbi of Shikun Hey
Bnei Brak
TEL. 03-5740398

הרב מרדכי בונים זילברברג
רב שיכון ה'
רח' קלישר 88 בני ברק
טל': 03-5740398

בס"ד י"ז אב תשפ"א

הסכמה וברכה

מה מאד שמח ליבי ויגל בראותי תכריך כתביו של החתן המופלג מאוד בתורה ויראת שמים טהורה
הרב חיים מלין שליט"א הנקרא בשם "חמדת חיים"
שמוציא לאור לרגל שמחת נשואיו עב"ג נכדת גאון ישראל מרן הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א
ובו שו"ת מיוחד ופסקי הלכות עם זקנו מרן הגרי"ז שליט"א.
וכבר נפיק שמיה של המחבר בבקיאאות וחריפות בהרבה ענינים בש"ס ובפרט אליבא דהילכתא, ודבוק
לרבותיו ודולה ומשקה ועדיו לגאון ולתפארת בישראל בעזה"ת.
ואכתוב הערה קצרה לכבוד השמחה הגדולה ולכבוד מו"ר הגרי"ז שליט"א – הנה בנידון אם יש דין עני
המהפך בחררה במצות נקט הגאון הגרי"ז שליט"א דהטעם שאין עני המהפך בחררה במצות משום הטעם
דחייך קודמין, ואולם מו"ר מרן רה"י זצ"ל באילת השחר (קידושין נ"ט ע"א) ג"כ מסתפק האם במצות שייך
הכלל של עני המהפך בחררה, אך מסתפק רק במצות שאינם ממוניות וכגון אחד שהפך להשיג איזה דבר מצוה
כגון מילת חבירו, או סנדק, או עליה לתורה ובא אחר ונטלו האם נחשב כעני המהפך בחררה או לאו, וביאר
הטעם דיסוד הדין של 'עני המהפך בחררה' שחכמים החשיבו את היפוכו של העני כאילו הוא כבר קנה בפועל
וכאשר הלה הקדימו כאילו נטלו ממנו, אך כ"ז שייך דוקא בדבר ממוני אבל בדבר שאינו ממוני כגון מצות
אין שייך לומר דבר זה – ולפי טעם זה במצות ממוניות כגון קניית אתרוג, או ס"ת ושאר מצוות ממוניות,
שפיר שייך לומר שחכמים החשיבו את המהפך כאילו כבר קנה ושוב שייך בו הכלל של 'עני המהפך בחררה'.
אך לפי הטעם שהביא הגרי"ז שליט"א מהאחרונים דבמצות לא שייך עני המהפך בחררה משום 'חייך קודמים'
אף במצות ממוניות שייך הטעם 'דחייך קודמים' ויוכל להקדימו.

הכו"ח לכבוד עמלי תורה בטהרה
ולכבוד שמחת חתן ת"ח

מרדכי בונים זילברברג

דברי פתיחה וברכה ממזרי חמי שליט"א ראש כולל קצות החושן ב"ב

ב"ה שזכינו שחתננו היקר הרב ר' חיים שליט"א חיבר ספר נפלא ומרנין.

עם ישראל עובר כעת תקופה מאוד קשה של מלחמה נגד תורתנו וכולם שואלים מה לעשות?

והנה מרן הגרי"ז מבריסק השיב על כך כמבואר בספר במחיצתם (עמוד 246):

מספר הרב שלמה לורנץ זצ"ל וז"ל: פעם נכנסתי אליו במצב רוח מדוכדך עד כדי ייאוש. היה זה לאחר שהכנסת דחתה הצעת חוק שהגשתי, בדבר איסור לאכול חזיר, זאת על אף שלפני ההצבעה הובטח לי על ידי רוב גדול, כולל חברי כנסת חילונים, שהבטיחו להצביע בעד ההצעה. שפכתי את מר ליבי לפני מרן על המצב הרוחני הירוד, הסברתי לפי העובדות את המציאות, שלכאורה הכל אבוד...

מרן ענה ואמר לי: "הבה ואלמד אותך פרשה בחומש, כפי שהייתי רגיל ללמד את בני..."

הוא פתח חומש דברים וקרא לפני בפרשת וילך, החל מפסוק ט"ז:

"ויאמר ה' אל משה, הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלוהי ניכר הארץ", וביאר לי באידיש: "וזנה אחרי אלוהי ניכר הארץ" - אין פרושו שלא יתפללו שחרית, אלא פשוטו כמשמעו, שיעבדו עבודה זרה. ואם לא די בזה, הרי ממשיך הפסוק: 'ועזבני' - אין פרושו שלא יתפלל מנחה, אלא שלא יעבדו אותי אפילו לא בשיתוף ואם גם זה לא יספיק, הרי לפנינו המשך הפסוק: 'והפר את בריתי' - אין פירושו שלא יתפללו מעריב, אלא שלא ימולו, וכך המשיך מרן בפסוק 'ועזבתים והסתרתי פני מהם'.

הרים מרן את ראשו אלי ואמר: ודאי תסכים, שזה מצב גרוע יותר ממה שאתה מתאר לי, אבל נמשיך ללמוד: 'ועתה כתבו לי את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל'... לימוד התורה יהיה תרופה לכל ההתדרדרות אפילו עד כדי עבודה זרה והפרת ברית, ויחזיר את בני ישראל לתורת ה'. עלינו מוטל רק לדאוג לעניין זה של 'למדה את בני ישראל'...

ולכן, אין הצדקה לייאוש שלך..."

כמדומה שאנו חייבים לעשות כדבר מרן הגרי"ז ולהרביץ תורה וללמד את בני ישראל.

בברכת אב

אברהם יעקב

מכתב ברכה מאדוני אבי מורי ורבי שליט"א

בס"ד, יום רביעי ח"י אב לסדר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי, תשפ"א

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, אודה לה' בכל לבב על כל הטוב אשר גמלנו ובפרט על אשר אנו עומדים בעזה"י לפני יום הנשואין של בננו יקירנו אהובנו מחמד נפשנו הבה"ח והמופלג, בשקידת התורה ועמלה בעוז ובשמחה תמיד, ביר"ש טהורה, ובכל מידה נכונה, חיים נ"י עב"ג בת הגאון המופלא רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א, ראש כולל קצוה"ח ובעמח"ס רבים וחשובים, ונכדת מרן הגאון הגדול חבר מועצה"ת רבי יצחק זילברשטיין שליט"א.

והנה בני חיים נ"י בנוסף ללימודו ועמלו בתוה"ק בסוגיות העיון ובקיאות תמידין כסדרן בישבה"ק, וזה לידבק בכל לבו ונפשו בתורתו ובישועוריו של מרן הגרי"ז שליט"א אשר במשך כמה שנים היה הולך בקביעות לשמוע את שיעוריו, וזכה להתקרב אליו ולדון עמו בהרבה שאלות ועניינים, בכתב ובעל פה.

ועמל ויגע הרבה על דבריו, בהשתוקקות עצומה, ואין לשער גודל האהבה והצמאון שיש לו לכל חידוש והערה, קושיא ותירוצ, מדברי מרן הגרי"ז, ובכל עת ופנאי, בנסיעות ובדרכים או בעת אשר עזר בבית ובערבי פסחים תמיד היו באוזניו דברי תורתו של הגרי"ז שליט"א, ובכל לילה ולילה במשך שנים היה נרדם מתוך דברי שיעוריו ותורתו של הגרי"ז.

וכל דבר ודבר רשם לפניו בבהירות ובברירות, סיכום ותמצות הדברים, עד אשר סידר לעצמו תכריך וקיבוץ נפלא בהרבה ענינים בכל חלקי התורה, וקראם בשם 'חמדת חיים'.

ובפרט בשנה שעברה בעת פרוץ הקורונה בארה"ק ונסגרו היכלי התורה והתפילה, וכולם נספנו בתוך הבתים, ורצה להתעלות בדבקות התורה וחיפש לעצמו מחייב להיות שקוע בלימוד, לקח על עצמו ביתר עוז וביתר שאת להיות שקוע בתורתו של הגרי"ז, בשמיעת השיעורים, ובכתיבתם, בליבון הדברים בדקדוק עצום, ובפרט אשר היה כמה פעמים בבידוד ולא יצא מחדרו והיה שקוע בזה יומם ולילה באופן בלתי יתואר.

וערך את הדברים דבר דבור על אופניו בשפה ברורה ונעימה, ועוד עיטר את הדברים בהערות, קושיות ותירוצים, לפלפל בדברים כדרכה של תורה, בשום שכל וסברה ישרה, עד אשר כל הרואה אומר ברקאי.

ועתה אשר זכה בחסדי השי"ת ובנפלאותיו להכנס לבית מחותני, בית אשר כולו אהבת תורה, יר"ש, חסד ואהבת הבריות, באופן מופלא ביותר, הגאון המופלא רא"י שליט"א, ונכדת מרן הגרי"ז שליט"א, רחש ליבו דבר טהור, להוציא לאור עולם לרגל שמחת הנישואין בשעטו"מ את אשר עמל ויגע. ושוב עבר על כל הדברים בדקדוק גדול, וזכה אשר מרן הגרי"ז עבר ג"כ במשך כמה ימים על כל הדברים.

וידעתי בני את כוונתך הטהורה בחיבור זה לזיכוי הרבים בדברי התורה הנפלאים ועליך אני קורא את הפסוק, בני אם חכם ליבך ישמח ליבי גם אני.

ועל כל זאת אודה את ה' בכל לב ונפש, עד הנה עזרונו רחמך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ה' אלוקינו לנצח, ואברך אותך בברכת אב בלו"נ שתזכה אתה וכלתך המיוחדת והמעוטרת בכל מידה נכונה מרת עליזה שושנה שתחי' להקים יחד בית נאמן בישראל על אדני התורה והיראה, בית שכולו תורה ויר"ש, בית מלא השראת השכינה, בית מלא שמחה ונחת, אהבה ואחוזה שלום ורעות, דורות ישרים מבורכים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ויזכו ההורים והסבים לרוב נחת ממכם ומכל יוצ"ח, אמן ואמן.

כברכת אביך אוהבך בלו"נ

ראובן מלין

אקדמות מילין

אודך ה' אלוקי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם, הודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, על כל החסד והטובות שעשה עמי הבורא יתברך מיום הוולדי עד היום הזה, על שזיכני לישב באהלה של תורה ולהתענג מצוף מתיקותה, ועל אשר זיכני לגדול בבית גדול נפלא ומיוחד שכזה, ועל אשר היטיב עמי וזיכני להתקרב ולינוק מהאש הגדולה, אל מורי ורבי עטרת ראשי ותפארת מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, אשר קירבני ומקרב אותי זה כמה שנים ברוב חמימות ומתיקות, ומקדיש מזמנו היקר מאד להורותני דעה ולהבינני בינה בתוה"ק, בשאלות והוראות והדרכות.

ובכפל כפליים אמלא פי שירות ותשבחות עד אין קץ לאלוקינו שבשמים אשר הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, שזיכני לבוא בברית האירוסין עב"ג מרת עליזה שושנה שתחי' בת מו"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א, ראש כולל קצות החושן בב"ב ובעמח"ס רבים, בנו של מו"ר עט"ר הגר"י שליט"א.

ובעת בבוא עת כלולות לקראת שמחת החתונה ביום ד' כ"ו אב תשפ"א בעז"ה בס"ד זוכה אני להעלות על הכתב ולהביא לאור עולם טיפה מן הים, דברים שזכיתי לשאול ולשמוע ממוח"ז שליט"א מזה כמה שנים, ולהוסיף על הקודש איזה הערות וביאורים וחיידושים לזיכוי ותועלת הלומדים.

והאמת כי חיבור זה תחילתו בתחילת שנת תש"פ, ובעיקרו בעת פרוץ מגפת הקורונה, כשמסוגרים היינו בבתים ונתבטלו בתי הכנסיות ובתי המדרשות והישיבות הקדושות, אז החילותי להעלות על הכתב כל השו"ת והשמועות והחיידושים, ולסדרם לפי נושאים ועניינים. ובאותו הזמן לא ידעתי אימתי יצא חיבור זה, ובס"ד גדולה כעת גלגל הקב"ה שיהיה בבחינת "דבר בעתו מה טוב" להוציא חיבור זה לשמחת נישואי עם נכדת מוח"ז שליט"א. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

***

והנה בתחילת החיבור הבאתי כל השאלות והתשובות ששלחתי קמיה מוח"ז שליט"א מפי כתבם, באגרת כתובה, וגם רוב התשובות קיבלתי מפי הכתב. ואחר כך בא כל החלק הגדול של החיבור – והוא כל מה ששאלתי וששמעתי ממוח"ז שליט"א בעל פה במשך השנים האחרונות שזוכה אני להתקרב אליו.

והנה מלבד השאלות והתשובות שבעל פה שהם דברים חדשים ממוח"ז שליט"א כמובן, יש גם הרבה דברים ששמעתי בשיעורים ממוח"ז שליט"א, וחלק גדול מהדברים הם דברים שכפי הנראה לא נדפסו כבר בספרי מוח"ז שליט"א, משום שאמרם לשואל ששאלו, או שאמרו בדרך אגב וכיו"ב, ועל כן הם דברים חדשים ממוח"ז שליט"א.

אך ידעתי גם ידעתי כי חלק נכבד מהדברים ששמעתי בשיעורים ממוח"ז שליט"א כבר נדפס בספרים כמו ספרי 'חשוקי חמד', וכמו קבצי 'זווי העמודים' ו'חשוקיהם' ועוד, אך מ"מ לא נמנעתי מלהדפיסם, שכן כאן הבאתי הדברים בצורת חידוש בסוגיא פלונית, או הערה בהלכה אלמונית, ובקצרה יותר, וכצורת רשימות תלמידים, וגם שבחלק מהדברים הוספנו לפלפל ולדון בדברים בהערות שתחת הגליון. ובמקומות שידעתי היכן נדפס כבר ציינתי ששוב נדפס בספר זה או בקובץ זה.

והן אמנם זכיתי ומוח"ז רבינו שליט"א טרח ועבר על זה החיבור במשך כמה ימים והגיה בכת"י הגהות ותיקונים והוספות רבות, אך מ"מ חובה גמורה עליי להודיע בשער בת רבים כי האחריות של השאלות והתשובות שבעל פה הם עלי בלבד, וכל טעות או שגגה אין לתלות בבאר מים חיים אלא בשואב מן הבאר בלבד. ובפרט בדברים ששמעתי בשיעורים ממוח"ז רבינו שליט"א – שבכתבי מוח"ז שליט"א יש אריכות דברים בזה, וכאן באנו בקיצור יותר.

***

והנה באתי בזה להודות ולהכיר טובה גדולה ומכופלת לידידי ורעי, הרבנים הגאונים המופלגים הזוכים לחסות בצלו של מוח"ז שליט"א בכולל "בית דוד" בחולון, ולשמשו בקודש, אשר מזה כמה שנים שברוב טובם וחסדם עשו עמי חסד והעבירו כל שאלותי קמיה מוח"ז שליט"א במאור פנים מופלא ומיוחד, ה"ה הגאונים - רבי יהושע לנגנויער שליט"א, רבי מאיר דינר שליט"א, רבי ישי מזלומיאן שליט"א, רבי ארז חזני שליט"א. כולם יתברכו ממקור הברכות בשפע ברכה והצלחה ונחת רוח מכל יוצ"ח, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, וכל טוב סלה.

עוד אודה בזאת לידידי הרה"ג רבי דוד צביון שליט"א אשר הוא הגבר אשר דרכו סיבבה ההשגחה שזכיתי להתקרב למוח"ז שליט"א, באשר זוכה זה כמה שנים להסיע את מוח"ז שליט"א מביתו לשיעור בביהמ"ד "דברי שיר", ובזכות אדיבות לבו צירפני לנסיעה זו, וזכיתי להתאבק בעפר רגלי מוח"ז שליט"א ולשמשו ולהתחמם לאורו ולהציע לפניו שאלות רבות, ולקבל רבות בתורה ויר"ש מכל אשר ראיתי בנסיעות אלו. ויבורך מן שמיא בכל מילי דמיטב ויראה ברכה והצלחה בכל מעשי ידיו וכל אשר יעשה יצליח, מתוך נחת ושמחה ופרנסה ברווח, ובריאות לו ולכל בני ביתו, אכ"ר.

***

ואס״ם בהודאה וברכה מקרב הלב עד בלי די, קמיה אדוני **אבי מורי ורבי שליט״א ואמי מורתי תליט״א** אשר כל אשר יש לי מהם הוא, והם אשר גידלוני והשקיעו בי את כל כוחם ומרצם, ברוחניות ובגשמיות, למען אוכל לעלות ולהתעלות בתויר״ש על הצד היותר טוב, וכמה שאודה ואכיר טובה לא אקיים ואצא ידי חובתי, אך פטור בלא כלום א״א ואשר על כן באתי בזה להודות להם ולברכם כי יזכו עוד לרוות רוב נחת דקדושה ממני ומכל יוצ״ח, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, שמחה ואושר כל הימים, ואך טוב וחסד ירדפום כל ימי חייהם, אמן ואמן.

שמחה וזכות גדולה היא עבורי להכנס אל הבית הגדול, ביתם של מורי חמי הגדול הגאון המופלג רבי **אברהם יעקב זילברשטיין שליט״א וחמותי תליט״א**, אשר מיום אירוסיי עב״ג שתחי' עד עתה נפלאתי ונדהמתי מריבוי אהבת התורה ויראת שמים אשר ע״ז מושתת הבית, משמחת החיים וכבוד התורה המיוחד, האהבה ואחוה ושלוש ורעות. ואין לי אלא להודות להם מקרב הלב על כל אשר השקיעו וטרחו למען נוכל אני וכלתי שתחי' לבנות את ביתינו על הצד היותר הטוב, מתוך שמחה ונחת ומנוחת הנפש, ולמען אוכל להמשיך ולישב ולהגות בתוה״ק לאויט״א. ואברכם שיזכו עוד לרוות נחת דקדושה מכל יוצ״ח, מתוך בריאות ושמחה ונחת כל הימים, אמן ואמן.

ואני תפילה לפני אבינו שבשמים שנזכה אני וכלתי שתחי' שיהיה זה הבית שעומדים אנו להקים בעז״ה, יהא בית של תורה, בית של יראת שמים, בית של אהבה ואחוה שלום ורעות, בית שיהא משכן לשכינה, ונזכה תמיד לעשות נחת רוח לאבינו שבשמים ולעשות רצונו כל הימים, ונזכה להעמיד דורות ישרים מבורכים, אנשי אמת יראי אלוקים, זרע קודש בה' דבקים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, וכל טוב סלה.

חיים בלאאמו״ר הג״ר ראובן שליט״א מלין

מנחם אב תשפ״א

פעיה״ת מודיעין עילית

יציאת זלזרסון
רב שטת רמת-אחאן
בני-ברק
רשח קולל 'בית-דוד' - חולון

בי"ד 3 חקר א.א.ב

Yitzhak Zilberstein
Rabbi of 'Ramat-Elhanan' Bnei-Brak
Rosh Kollel 'Beit-David' Holon

תוכן העניינים

שאלות ותשובות בכתב	ז
ענייני תפילה	גד
ענייני ציצית ותפילין	עז
ענייני קריאת התורה	עט
ענייני ברכות	פד
ענייני בית הכנסת	צ
ענייני שבת ויום טוב	צח
ענייני קידוש לבנה	קטז
ענייני תעניות	קיז
ענייני סכנה ורפואה	קיט
ענייני ממונות	קכג
ענייני אלול ר"ה ויו"ב	קלד
ענייני חג הסוכות	קמז
ענייני חנוכה	קמח
ענייני פורים	קנא
ענייני פסח	קס
ענייני חול המועד	קסה
ענייני ל"ג בעומר וספירת העומר	קסז
ענייני חודש סיון וחג שבועות	קסט
ענייני בין המצרים - תשעת הימים - וט"ב	קע
ענייני האוכל בשוק	קצא
ענייני כיבוד אב ואם	קצג
ענייני נישואין ובית בישראל	קצט
ענייני הכרת הטוב	רח
ענייני תלמוד תורה וחינוך	ריב
ענייני צדקה	ריט
ענייני בשר בחלב	רכז

ענייני ארץ ישראל ועריה	רבז
ענייני שביעית	רלב
ענייני שכנים	רלז
ענייני גזילה	רלז
ענייני כבוד התורה ולומדיה	רלט
ענייני בין אדם לחברו	רנד
ענייני ייחוד וצניעות והמסתעף	רסב
ענייני בית המקדש והמסתעף	רסז
ענייני קניית דירה והמסתעף	רסט
עניינים שונים	רעא
מכתבי תורה בין גדולי ישראל לרבינו	שכא
כמה תשובות שקיבלתי מגדולי הפוסקים	שמט

שאלות ותשובות בכתב

סדר המכתבים לפי סדר שליחתם וקבלת התשובות ממרן רבינו שליט"א

(א)

מעבר בין שני דקלים בזמן הזה

הנה נתעוררה בישיבתנו (ישיבת 'באר החיים', מודיעין עילית) שאלה למעשה, ונודה לרבינו שליט"א אם יוכל להורותינו מה לעשות. לאחרונה שתלו בישיבתנו שני עצי דקל משני צידי השביל, והעירו בחורים מהגמ' בפסחים (ק"א, א) שאסור לעבור בין שני דקלים. איך אפשר להקל בדבר זה, האם נאמרו בדין זה קולות.

תשובה: לכבוד הבחור החשוב חיים מלין הי"ו

שלו' וברכה!

בדבר מה ששאל שלאחרונה שתלו בשביל ליד הישיבה עצי דקל משני צידי השביל, איך אפשר להקל, והלא בגמרא בפסחים דף ק"א ע"א אמרו שיש בזה סכנה לעבור בין שני דקלים.

תשובה:

ראשית ברמב"ם בטור ובשו"ע לא הובא דין זה, למרות שהביאו דברים רבים שיש לחוש להם משום סכנה. אמנם הרבה אחרונים [אליה רבה (סימן ג' סק"י) פרי חדש (יו"ד סימן קטז סק"ט) שו"ע הרב (שמירת הגוף והנפש ס"ט) והגהות רע"א (שו"ע סימן קנו ס"א)] ציינו לגמרא זו, ואם כן יש לדון למה בזמננו לא מקפידים על כך.

כמה סניפים יש להתיר:

א. בגמרא בפסחים (דף ק"א ע"א) נאמר, "והעובר בין שני דקלים", לא אמרן אלא דלא פסקינהו רשות הרבים, אבל פסקינהו רשות הרבים לית לן בה. ורשות הרבים המובא בגמרא אין צריך להיות רשות הרבים כמו בשבת שבוקעים שישים ריבוא, והרי בסוטה רשות הרבים היינו שיש שם שלושה אנשים, והיינו רשות הרבים היינו מקום שרבים מהלכים שם, אין בזה חשש.

ב. בבן איש חי (שנה שניה פרשת פינחס אות יז) כתב [אך הביא את דברי הגמרא לא יעבור בין שרפיני גמלים או בין שתי נשים או בין שני כלבים, ולא הביא דקלים, והיינו שהכנים גמל

במקום דקל], והיינו דוקא אם מכוונים יחד, ודווקא אם הולך לבדו, אבל אם יש אדם אחר הולך בצידו בשוה לית לן בה..., וכל אלו הנזכרים אם יש בין זה לזה ד' אמות לית לן בה. ובהיום כמעט שאין מקום שלא יהי' הפרש בין דקל לדקל בשיעור ד' אמות.

ג. בכניסה לבית הכנסת בחצר מרן החזו"א היו שני דקלים שעברו ביניהם, ושאלו את החזו"א על דברי הגמרא שאסור לעבור בין שני דקלים:

ושאלו אותו כמה פעמים ואמר בכמה נוסחאות:

בפעם אחת ענה, שבענינים הסגוליים בגמרא אם אין קבלה ומנהג להקפיד לא קפדינו.

ובספר ליקוט דינים והנהגות ממרן החזו"א, כתב שהשיב שבזמנינו אין קפידא לעבור בין ב' דקלים דכיון דאין העולם מקפידין האידנא על זה אין לחוש עכ"ל.

ובספר אורחות רבנו (ח"א הוספות עמוד כט) בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהשיב לו מרן החזו"א שאבוי כבר גירש את המזיקים, ושאלו הגר"ח א"כ אין להזהר בכל הדברים שהגמ' אסרה משום מזיקים, ענה לו מרן שיש להקפיד רק על הדברים שהעולם חושש להם, אבל מה שאין העולם מקפיד, בזמן הזה אין לחוש להם, לכן יתכן שלכן לא מקפידים וצ"ע.

בברכה נאמנה

יצחק זילברשטיין

(ב)

הדלקת נרות חנוכה בבן ישיבה שלומד בעיר אחרת

בחנוכה נתעוררה שאלה, בבחור בישיבה קטנה, אשר גר בירושלים עיה"ק ולומד בקרית ספר, וגר אצל קרוביו בק"ס (אבל עדיין קשור לביתו בירושלים כיון שאת האוכל מקבל משם). ובחנוכה הדליק את נרות החנוכה בבית קרוביו. והנה בשבת חנוכה שב לביתו בירושלים, ונסתפקו היכן עליו להדליק במוצאי שבת את הנרות, האם בביתו בירושלים או בק"ס לאחר שישוב לביתו. או שישלח שליח שידליק עבורו.

תשובה:

בס"ד, יום ה' כ"ב כסלו תשע"ז

לכבוד הבחור החשוב והמצוין חיים מלין נ"י

שלו' וברכה!

בדבר שאלותיכם:

א. הטוב ביותר שידליק בירושלים במקום שנמצא בזמן ההדלקה, ויעשה שליח גם את קרוביו שידליקו בקרית ספר גם בעבורו, וזה יצא ידי הכל.

ב. מטריה שנשכחה שנה שלימה, בעליה הפקירה, ומותר להשתמש בה^א.

בברכה נאמנה

יצחק זילברשטיין

(ג)

אם יש קדושה בחדרי שיעורים

האם יש דין קדושה בחדרי שיעורים, וכדין ביהכנ"ס שצריך לשהות שם מעט ולומר פסוקים, דלכאו' אין שם ס"ת ולא מתפללים שם, אלא רק יש שם שיעורים כמה פעמים ביום.

תשובה: מצורף בזה שאלה דומה שנסתפקנו בזה: שאלה- בסמינר בחו"ל [שם כל הבנות הם מעל בת מצוה] יש חדר מיוחד ללימוד תורה, כלומר בחדר יש רק ספרי קודש של תנ"ך והלכה, ובהפסקה נכנסות שם בנות כדי לעיין בהלכות, או ללמוד קצת תנ"ך, או לרכוש ידע בהלכות הנצרכות לנשים, כמו כן כשבת צריכה להכין איזה עבודה תורנית, היא יושבת שם ויש לה את כל הספרים שהיא צריכה עבור זה.

הנהלת בית הספר רצתה לקבוע שחדר זה יהיה לו מעמד כ"בית מדרש" ולכן רצתה לקבוע כללים שבחדר זה יש לנהוג קדושה לענין שיחת חולין, אכילה, ושתייה וכדו'.

העיר להם תלמיד חכם אחד, שיש להסתפק בזה, כי יש לצדד שלמרות שזה נקבע כמקום לימוד לבנות, מכל מקום קדושת בית המדרש מקורו בחיוב תלמוד תורה של הלומדים, וכיון שאין חיוב תלמוד תורה לנשים אין בו קדושה, מאידך תלמיד חכם אחר אמר, שקדושת בית המדרש הוא בגלל שלומדים בו תורה, וכיון שהנשים לומדות שם, הוי מקום מיוחד לתורה, וממילא יש בו קדושה.

הערות וחוספות

לקחת מטריה ישנה שאין ברור אם בעליה הפקירה או לא, ורוצה להשתמש בה אפי' באופן חד פעמי וכיו"ב.

א. הנה נוסח שאלה זו אינו לפני כעת, אך תורף השאלה הייתה בישיבות שמצוי טובא שנשארים מטריות מחורף לחורף, ופעמים רבות בחור רוצה

תשובה: מקום שמיוחד ללימוד נשים, יש בזה קצת קדושה, אף שאין לומדות שם ברבים אלא ביחידות, וראוי להשתדל להתנהג שם בכבוד ראש.

מקורות ונימוקים: ראשית יש לדון בכל חדר שיעורים בישיבה, בכל כיתה בתלמוד תורה, שלומדים שם תורת ה', האם יש לזה קדושת בית המדרש, וצריך לנהוג שם בכבוד ראש ובכל קדושת בית המדרש, ולהזהר מקלות ראש ומשיחת חולין. ואולי גם בכל בית שיש בו חדר שמיוחד ללימוד תורה, ויש בו אוצר הספרים ומשמש רק ללימוד, ונקרא "חדר ספרים" יהיה לו קדושת בית המדרש.

והנה כתב בשו"ע (או"ח סימן קנא ס"ב) י"א שמה ששנינו בקדושת בתי מדרשות, ר"ל של רבים דומיא דבית הכנסת, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו, אין לו קדושה כל כך.

וכתב במשנה ברורה (ס"ק יד) אבל אם הקדיש בית לצורך רבים ללמוד בו, אפילו אם אין מתפללין שם כלל יש עליו קדושת בית המדרש.

והנה כתב בשו"ע (או"ח סימן קנא ס"א) שקדושת בית המדרש חמורה יותר מקדושת בית הכנסת, וכתב במגן אברהם (סק"א) צ"ע אי מותר לעשות מבית הכנסת בית המדרש ליחיד בביתו, ועי' סי' קנ"א ס"ב ובסי' צ' סי"ח משמע דשרי.

וביאור דבריו, שבשו"ע בסימן קנ"א (הובא לעיל) כתב, שיחיד הקובע מדרש לביתו, אין לו קדושה כל כך, מאידך בסימן צ' כתוב דעדיף להתפלל בבית המדרש קבוע מבית הכנסת, משמע דקדושת בית המדרש עדיף מבית הכנסת, וכיון שכתב בסימן צ' סתם, משמע דמיירי אפילו בבית המדרש דיחיד.

למעשה כתב במשנ"ב (סק"א) בשם האליה רבה להחמיר בזה, וכן כתב בפמ"ג (שם סק"א) שלהתפלל מצוה יותר בבית המדרש של יחיד, דבמקום רנה שם תהא תפלה, אבל לגבי קדושה בית הכנסת של רבים חמור יותר מבית המדרש של יחיד, ואסור להוריד קדושת בית הכנסת לבית המדרש דיחיד, אף שעדיף להתפלל שם.

על כל פנים שמענו שגם כשיחיד קובע לו מקום ללימוד, יש לו קדושה, ויש למג"א צד לומר שקדושתו חמורה יותר מבית הכנסת של רבים שאין לומדים שם, ומיוחד רק לתפלה.

אמנם בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח מהדו"ת סימן מ) כתב שתלמוד תורה של קטנים אין בו קדושה, כי עיקר הקדושה שיש בבית הכנסת הוא משום שאומרים שם דבר שבקדושה בעשרה, והשכינה שורה שם, וראיה לכך שבעזרת נשים גם כשמתפללים שם, אין בו כל כך קדושה, כי אין עושים שם דברים שצריך עשרה, ורק קדושה קצת יש בו כיון שעל כל פנים עונות לדברים שבקדושה ששומעים מבית הכנסת.

וגם בית המדרש שאמרו שקדושתו חמורה יותר מבית הכנסת, אפילו שאין מתפללים בתוכו, מכל מקום בדרשה לרבים אומרים קדיש דרבנן, אשר על דבר זה העולם עומד, כמו שכתוב בסוף מסכת סוטה (דף מ"ט ע"א) ואיכא דבר שבקדושה.

אבל בתלמוד תורה של תינוקות של בית רבן, שאינם בני מצוה, וגם שאין אומרים שם קדושה, לא שייך האי טעמא. וכן יש להוכיח קצת מלשון הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ב ה"ז), ובשו"ע (יו"ד סימן רמה ס"כ), דקורין חדר שמלמדין לתינוקות בית הספר ולא בית המדרש.

אמנם בשו"ת מבי"ט (ח"ב סימן קצא) כתב, שתלמוד תורה יש בו קדושת בית המדרש, שחמור יותר מקדושת בית הכנסת, כי הבל פי תורת הקטנים עדיף שאין בו חטא, וגם לומדים שם הלכה, ויש בו קדושת תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

גם בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סימן לא) כתב דבית המיוחד לתלמוד תורה דרבים בודאי יש בו קדושה אף אם אין מתפללין שמה בציבור, ובפרט תלמוד תורה דתינוקות, שהוא הבל שאין בו חטא, ואף שאינם מחויבים במצוות אלא משום חינוך, מכל מקום על לימודם בעולם העולם קיים כמפורש במדרש (בר"ר פרשה סה כ) בזמן שקולן של תנוקות בתלמוד תורה אין ידי עשו שולטות, על כל פנים יש בו קדושה חמורה.

ובספר חסד לאלפים (סימן קנא אות ד) כתב, הבתים שלומדים בהם התנוקות יש להן קדושה אפשר יותר מקדושת בית המדרש, שהרי אמרו שהעולם עומד על הבל תשב"ר, שאינו דומה הבל שאין בו חטא להבל שיש בו חטא, ובודאי שיש שם השראת שכינה, וצריך לנהוג בהם כבוד.

הרי שהדבר ברור שדעת רוב הפוסקים שחדר שמיוחד ללימוד תשב"ר יש בו קדושה, וחדר שיעורים שמלמדים שם בחורים, לכו"ע יש בו קדושה. וגם חדר שאדם מיוחד בביתו ללימוד, ולא לעשות בו שאר דברים, יש בו גם קדושה.

ומעתה יש לדון בחדר המיוחד ללימוד נשים, אם יש בו קדושה, ואולי זה תלוי במחלוקת השו"ע והגר"א, שכתב בשו"ע (או"ח סימן מז ס"ד) נשים ממברכות ברכת התורה. וכתב בביאור הלכה (ד"ה נשים) שמבואר בב"י בשם האגור הטעם שמברכות, דהא חייבות ללמוד הדינים שלהם, ועוד דחייבת לומר פרשת הקרבנות כמו שחייבת בתפלה א"כ קאי הברכה על זה. אמנם דעת הגר"א שגם כשלומדות אינם מקיימים מצוות תלמוד תורה, ומברכות כמו כל מצות עשה שהזמן גרמא שיכולות לברך עליהם.

ואולי גם בענינו תלוי בזה, שלדעת הב"י שחייבות בלימוד תורה, אם כן מקום שמיוחד להם ללימוד, יש בו קדושה, אולם לדעת הגר"א שאינם מקיימות מצוה בלימודם, אולי אין בו קדושה, אך יתכן שגם לשיטת הגר"א יש בו קדושה, כי על כל פנים כשלומדות יש להם שכר כאילו מצווה ועושה.

ויעויין בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סימן כב) שהאריך אם מותר לבנות עזרת נשים כשצריך לבנות עמודים בתוך בית המדרש וזה מקטין קצת את בית המדרש, ובתוך דבריו

כתב, דבית הכנסת של נשים מיקרי ג"כ קדושה דבאמת נשים חייבות בתפילה, ואף דאסור לעשות מבית המדרש בית הכנסת משום דבית הכנסת אין לומדים שם, ואם כן עכ"פ הנשים אין לומדות שם וא"כ גרע, יעו"ש שהתיר.

על כל פנים שמענו מדבריו שלעזרת נשים יש קדושת בית הכנסת כיון שמתפללות שם ואינן לומדות שם, ומשמע שאם היו גם לומדות שם, היה לו קדושת בית המדרש, ואולי גם בעניננו מקום שמיוחד ללימוד נשים, ואין לומדות שם ברבים אלא ביחידות, יש בו קצת קדושה, כמו מקום שיחיד הזמינו רק ללימוד.

(ד)

טעה בברהמ"ז ודילג מיעלה ויבוא לסוף ברהמ"ז

אחד בירך ברכת המזון בראש חודש, ובאמרו יעלה ויבוא, טעה ואמר כך: "ובדבר ישועה ורחמים - וחיים ושלום וכל טוב וכו' אל יחסרנו" (שטעה בדמיון התיבות, ולא המשיך "חוס וחננו וכו'"), וסיים כל הרחמן. ואז נסתפק להיכן יחזור, האם לתחילת רחם נא או לתחילת ברכת המזון, ודלמא חשיב עקירה (כמבואר בברכות מט, א).

תשובה:

בס"ד, יום ב' ד' אדר תשע"ח

לכבוד הבחור היקר והמצויין חיים מלין הי"ו

שלו' וברכה!

דילג ובנה ירושלים בברכת המזון נחשב כאילו לא אמר את הברכה, ולכן נראה שצריך לחזור לרחם נא, ולא דמי למדלג 'רצה' בשבת שחוזר לראש שהתם סיים הברכה, אלא שחיסר הזכרה, אבל כאשר לא אמר ובנה ירושלים, הוי כאילו לא אמר הברכה, והוי כשח באמצע ברכת המזון שאינו חוזר לראש.

בברכה מרובה

יצחק זילברשטיין

(ה)

אם יש חשש במשחק תחיית המתים

נתעוררנו לפני הפורים בשאלה הנוגעת למעשה, דהנה בהרבה ישיבות רוצים לשמח את העם, ותוך כדי שהכל רוקדים ושמחים, לוקחים שני בחורים, ועושים הצגה כאילו שניהם מריבים זה עם זה, וכאילו אחד מת, והשני עושה כל מיני לחשים ומרימו וכאילו עשה 'תחיית המתים'. ויש ג"כ הרבה שעושים כן בחתונות. ונסתפקנו האם יש בעיה בדבר זה או שליכא למיחש למידי כיון דעושים כן לשמח את העם.

והספק הוא, האם יש בעיה להדמות למת (יש הרבה סיפורים על כאלו שעשו משחק של לוי'ה ולבסוף מת, ואולי שאני הכא דא"י לוי'ה, והכל יודעים שלשם משחק הוא). ועוד נסתפקנו מהא דתנן בשילהי פאה (פ"ח מ"ט) דאין לאדם לעשות עצמו גדם חגור וכו' ואינו מת עד שנעשה כן. וא"כ אולי גם העושה עצמו מת שייך בזה, והאם ראוי בכלל לעשות כן.

תשובה: אולי מותר לעשות את הריקוד, אף שכתוב בסוף מסכת פאה (פ"ח מ"ט) וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, כל זה אמור כשעושה עצמו ואף אחד לא יודע מזה, אבל כשזה לשם משחק אולי מותר, אבל לא לעשות זאת בבית המדרש. והטוב ביותר להתרחק ממשחקים אלו, ולשמח את כולם על ידי צחוק ולעג מהמן וחבריו.

(ו)

שתיה באמצע פסוקי דזמרה

נתעוררה שאלה בענייני שתיה וברכה באמצע פסוקי דזמרה, באדם בריא שכבר התחיל פסוקי דזמרה ומרגיש צמאון, ואם ישתה מים או קפה באמצע פסוקי דזמרה יוכל להתפלל טוב יותר, האם מותר לו לשתות מים באמצע פסוקי דזמרה. ואם מותר, מתי עדיף לשתות האם קודם ויברך דוד, ואולי בין ישתבח ליוצר אור.

ועוד, באם יודע שפעמים נעשה צמא מאד באמצע פסוקי דזמרה, ומותר לו לשתות, האם מועיל מה שמברך ברכת שהכל על מים קודם פסוקי דזמרה, בכדי שיוכל לשתות המים באמצע פסוקי דזמרה בלי לברך עליהם, דלמא אמירת פסוקי דזמרה חשיבי היסח הדעת והפסק לענין הברכה, ויצטרך לברך שנית.

תשובה: א. אדם בריא, בוודאי שאין לו לשתות באמצע פסוקי דזמרה, וגם אם השתיה לא הוי הפסק, מכל מקום זה מכוון לשתות באמצע התפילה. אמנם כל זה לאדם שיכול להמשיך

להתפלל בלא שתיה, אבל אם מרגיש שאם לא ישתה לא יוכל להמשיך להתפלל, וגרונו יבש, מותר לו לשתות, כי השתיה היא צורך התפילה.

במדה ואכן צריך לשתות, קל יותר לשתות בין ישתבח ליוצר, וגם קודם ויברך דוד.

ב. נפסק בשו"ע (סימן קעח ס"ו) שתפילת שמונה עשרה לא הוי הפסק, ולכן המתפלל באמצע הסעודה אין צריך לחזור ולברך, וכתב בערוך השולחן (סעיף טו) שכל זה לגבי סעודה, או לגבי ברכת מעין שלש, שצריך לחזור ולברך במקומו, אבל בשאר ברכות שאינם טעונות ברכה לאחריהם במקומם הוה הפסק.

אולם בכף החיים (ס"ק לח) כתב שגם לברכות שאינם טעונות ברכה במקומם, אין התפילה נחשבת להפסק. ולנאורה יש ראייה ברורה לדבריו, מליל הסדר, שאנו מברכים בכרפס בורא פרי האדמה ומתכוונים לפטור את המרור, למרות שאסור לאכול באמצע ההגדה. ועל כל פנים יש כאן ראייה שפסוקי דזמרה בוודאי לא חשיב הפסק, גם אם אסור לאכול ולשתות.

(ז)

הצלת חברו מקנס על זלזול בתקנות הקורונה

נסתפקו באדם שרואה את חברו שהולך ברה"ר ללא מסיכה, ויודע החבר שברחוב הסמוך עומדת ניידת משטרה המטילה קנסות לכל ההולכים בלי מסיכה. ונסתפק החבר מה עליו לעשות, האם להודיע לחברו שהולך בלי מסיכה על כך שהמשטרה עומדת ברחוב ליד והוא עלול להקנס – שכן יש מצות השבת אבידה, ויכול למונעו מהנזק.

או דלמא – אדרבה, כיון שהוא אינו שומע להוראות גדו"י, ומסכן את הרבים כשהולך בלי מסיכה, אז אדרבה, שלא יגלה לו שיש משטרה, והמשטרה תתפוס אותו ותקנס אותו ועי"ז ילמד לקח להבא שלא ילך בלי מסיכה ברחוב. מה דעת רבינו שליט"א בשאלה זו.

תשובה: מצוה גדולה לומר לו, ובפרט כשיש מתנכלים לציבור החרדי.

(ח)

רחיצת הידיים באלכוג'ל בת"ב

עוד נסתפקו באם לא יבוא משיח צדקנו, מה יהיה הדין בתשעה באב השנה, שאסור מלבד באכילה ושתיה וכו' – גם ב"סיכת הגוף", האם יהיה מותר להשים אלכוג'ל על הידיים, או

להשים סבון על הידיים, שהרי זה אחד מן הדרכים למנוע הידבקות בנגיף.

דאמנא רחיצה שאינה של תענוג מבואר בשו"ע (סי' תקנ"ד סעי' טו) דמותר, אך כאן סו"ס ע"י הסבון יש לו תענוג (ואולי באלכוהול לא שייך תענוג שקצת שורף בידיים לחלק מן האנשים). מה דעת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: זה רחיצה שאינה של תענוג, וישתדל שלא להנות.

(ט)

הוצאות שבת בבחורי ישיבה הנוסעים לשבת לצפון

בהא דאמרו חז"ל להוצאות שבת חוזרות, מה הדין בבחורי ישיבה, אשר באמצע הזמן, רוצים להשתחרר מעט ולנוח מעמל התורה ושוכרים דירה בצפון וכיו"ב, ונוסעים לשם לשבת וקונים ומכינים דברי מאכל וכו'. האם זה בכלל הוצאות שבת חוזרות.

המצד אחד מי חייב אותם לנסוע ולשכור דירה ולהוציא כסף על האוכל בשעה שיש להם בישיבה מדי שבת סעודות וכו'. ומאידך ניסא, כיון שעל ידי זה הם מתאזזרים ויכולים לחזור לתלמודם ביתר שאת וביתר עוז, א"כ זה לצורך, ואז הוצאות שבת חוזרות.

ומה הדין בבחורים שסתם נוסעים כדי לטייל ולא כי באמת רוצים לנוח מעמלם וכו'. האם גם בכלל הוצאות שבת חוזרות או לא (וכמו"כ פעמים שהנהלת הישיבה לא יודעת מזה, ואין זה מדעתה).

תשובה: אם נוסע לשם שמים להנפש בשבת ולאנור כח ללימוד תורה הרי זה בכלל הוצאות שבת כי השבת נתנה למנוחה כזו.

(י)

ברכת 'ברוך שפטרני' שלא בפני בנו

נסתפקו באב שבנו נכנס לעול תורה ומצוות, והוא נמצא בארץ אחרת, מי יכול לברך ביום הבר מצוה "ברוך שפטרני מענשו שלזה", דשמעתי בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שלשון "שלזה" משמע שנמצא בפניו דווקא.

ואם כנים הדברים, מה הדין כשהאב אמור לשוב לארץ כחודש-חודשיים אחר הבר מצוה של בנו, מאי עדיף ממאי, האם שיברך ביום הבר מצוה - שלא בפני בנו, או שימתין עם הברכה

ויברכנה בשוכו לארץ בפני בנו?

תשובה: להמתין עד שהאבא יוכל לברך בפני הבן.

הערות וחוספות

(ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א) והשיבני: 'מי שבנו נכנס לעול תורה ומצוות ונמצא בחו"ל אינו יכול לברך ברוך שפטרני, דלשון של זה משמע שנמצא בפניו' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' חי"ב עמ' צט, אות לז).

וכ"כ לי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א (ונדפס בסוף ספרי שו"ת שיח חיים, מכתבי הגר"מ אות נה, עמ' שצא) [א] י"ל דכוונת חז"ל שידוע זה לבנו בברכה זו שמעתה נעשה בר עונשין ואין האב נענש עליו ורק משום שמחנכו לזה נפטר מענשו. [ב] דאפשר דבכגון דא שלא ראה את בנו ועדיין שמחתו בתוקפה יכול לברך ובפרט שאין מברכים אותה בשם ומלכות, עכ"ל.

והגאון רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א (בעל 'באר שרים') כתב לי על שאלה זו בזה"ל: 'מה ששאל כאשר האב לא נמצא בעת כניסת בנו לשמחת הבר מצוה האם יברך ברכה של ברוך שפטרני לאחר כמה חודשים. לענ"ד היות וברכה זו בין כה וכה אינה בשם ומלכות (מלבד דעת הגר"א כידוע) בודאי אין בעיה לברך ברכה זו אז, אך דבר בעתו מה טוב, ולכן אביו כלומר הסבא יכול לברך במקום האב דבני בנים הרי הם כבנים כמו שכתב מרן קק"ז הרע"א ח"א סי' מ"ב בברכת להכניסו במילה, וגם בפדיון הבן כתב כן בסוף התשובה בשם צידה לדרך עי"ש. ואם גם הסבא לא נמצא או כבר אינו קיים, יברך הרב מרא דאתרא בתור ב"ד כמו שכתב שם הרע"א. ובשו"ת דברי מלכאל ח"א סי' ד' הובא גם בספרי שו"ת באר שרים ח"ב אור"ח סוף סי' רפ"ג, כתב לברך ברכה זו בעת הסעודה עי"ש'.

וכן שאלתי שאלה זו קמיה הגר"א נבנצל שליט"א: 'יל"ע באב שבנו נכנס לעול תורה ומצוות, והוא נמצא בארץ אחרת, מי יכול לברך ביום הבר מצוה ברוך שפטרני מענשו שלזה' (דהיו שטענו דלשון 'שלזה' משמע שנמצא בפניו). ואם עתיד לשוב לארץ אחר כמה חודשים, האם יכול להמתין עם הברכה עד שובו, והשיבני הגר"א שליט"א 'הוא

ב. מקור ברכה זו במדרש רבה (ב"ר סג, י'): 'א"ר אלעזר צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה'. ובמהרי"ל (הל' קריאת התורה, סי' סג) כתב דנהגו שהאב מברך את הברכה בעת שבנו הנער עולה לתורה וכולם יודעים שעתה הוא בר מצוה, והובא במג"א (סי' רכה סק"ד) ובמשנ"ב (סק"ו).

ובפוסקים דנו אם אפשר לדחות את זמן הברכה יעו"י בקצות השולחן (סי' סה סק"ד), ובפרט היכא דרוצה לברך ברוב עם - עי' בזה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' קמב). וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כג אות ד) דיש לברך ברכה זו במניין וזמנה כדין ברכת הגומל - ל' יום, וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קלב), ובשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' קפד) דיש לברך דווקא בעת שהגיע העת ואין לדחות מועד הברכה.

והנה באמת בלקט יושר (עמ' מז) כתב דיברך בנוכחות הבן, וכן כתב בשו"ת יד יצחק (ח"ג סי' שג), וכן כתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' קנז, וח"ז סי' נט), והוא משום דע"ז יתעורר הבן דמכאן ולהבא האחיות עליו. וע"ע בס' נטעי גבריאל (בר מצוה, פ"ב סי"ח) שכתב דאם מברך שלא בפני בנו יאמר 'מעונשו של בני פלוני' בלי 'זה', אך בשו"ת בצל החכמה שם כתב דא"צ, וע"ע מש"כ הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א בזה בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ב סי' ג).

והנה שאלתי קמיה הגר"א דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב בזה"ל: 'ראיתי שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לכ"ק אדמו"ר מסאדיגורא זצ"ל שאי אפשר לברך ברכת 'ברוך שפטרני מענשו שלזה' שלא בפני נער המצוה, דלשון 'שלזה' משמע דווקא בפניו. וע"ע בטעם הדבר, דאטו ברכת ברוך שפטרני זה ברכת הראיה, הרי זה רק ברכת ההודאה, ולמה לא יכול להודות שלא בפני בנו'. והשיבני בזה"ל: 'יל"ע, ושמא מדייק מלשון נוסח הברכה - שכן תיקנו'.

שוב שאלתי כן קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א

(יא)

ברכה על אתרוג שנתייבש

יל"ע במי שמריח אתרוג שהתייבש ונהיה קשה ממש, איזה ברכת הריח יברך. דברכת "הנותן ריח טוב בפירות" לכאן' ל"ש לברך משום שא"ז פרי דאי"ז ראוי למאכל, (וכמב' בשו"ע סי' רטו ס"ב), דזה נהיה קשה כמו ענף ואבן ממש. וצ"ע א"כ מה יברך ע"ז (וצ"ע שלא ראינו לפוסקים שדנו בזה).

תשובה: יתכן שאפשר לברך הנותן ריח טוב בפירות, כיון שהברכה היא לא על המצב של עכשיו, אלא כשהקב"ה נתן ריח טוב בתחילה היה זה עדיין פרי, ועכשיו זה ממשיך את המצב. אם אפשר לבשל את האתרוג.

הערות והוספות

אמנם יש לדון אם יברך בורא עצי בשמים או מיני בשמים, והנה בקליפות תפוזים ולימון העומדים לריח, נחלקו בזה הפוסקים אם לברך עצי בשמים או מיני בשמים. ומי' יש קצת לחלק דקליפה מעולם ל"ה עיקר הגידול של העץ אלא טפל לפרי וכל כה"ג יתכן ואין לברך עצי בשמים כי אינו העיקר [ועי' מש"כ להלן מזהפמ"ג]. משא"כ אתרוג יבש כעץ דהיה עיקר הגידול של העץ. ונטעי אינשי אדעתא דאתרוגי, אולי יודו דיברך עצי בשמים. אלא דמ"מ עיקר הגידול היה לאתרוג חי ורענן ולא למצב של יבש כעץ. והפמ"ג שהבאתי להלן מבואר להדיא דכל שאין מברך בפה"ע באכילתו ל"ש לברך הנותן ריח בפירות. וא"כ כאן דאין ברכה כלל דעץ בעלמא הוא לכאורא ל"ש לברך ע"ז הנותן ריח "בפירות". אלא דמ"מ הסתפקת משום שהיה לשעבר פרי. ונלע"ד שזה סברא קלושה דסוף סוף האין יברך ע"ז נוסח "פירות" כשזה עץ בעלמא. וכל הספק אי יברך עצי פרי או מיני וכל כה"ג מברך מיני בשמים דכולל הכל כדקיי"ל רט"ז סעיף ב'.

ואצטט לך מה שנחלקו בקליפות: הנה הגרע"א בשו"ע סי' רט"ז ב' כ' וז"ל והגאון פרי מגדים בספרו אשל אברהם באגרת שבתחלת הספר אות ק' כ' וקליפת מראנצן [תפוזים] ספק ברכה לאכילה ה"ה המרויח בהם מברך במ"ב עכ"ל. והמעייין בפמ"ג [אין קטע זה בשו"ע רגיל אלא מהדורת פרידמן] אגרת ב' אות ק' יראה שכ' דקליפות ספק אי יברך

מדבר אל הקב"ה, והבן נמצא לפני הקב"ה, עכ"ד, ויל"ד עוד בכ"ז.

ג. הנה שאלה זו שמעתי מאחי היקר הבה"ח מאיר נ"ו. והביא אחי נ"י מה שכתב במהריק"ש (ערך לחם, סי' רטו ס"ב): 'הריח פרחי פירות קודם שיגדילו כמו הזה"ר של אתרוג ונראנ"ג וזולתם, נ"ל דמברך בורא עצי בשמים דעדיין לאו פירי נינהו ולריחא עבידי, שאין האילן יכול לסבלם אם יגדלו כולם עליו ועיין לעיל סי' ר"ב דין ב', עכ"ד. ורצה להוכיח מהא דלא כתב המהריק"ש משום שאין הפרח ראוי לאכילה כעת, ומבואר מדבריו דמצד זה הרי שאפשר לברך, ורק משום שאין האילן יכול לסבלם אם יגדלו (ולכן חשיב כעת פרי). וא"כ אולי ה"ה לאתרוג יבש.

אך מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א (ראש ישיבת 'בנסת יהודה', ירושלים) כתב לו, בזה"ל: 'הנה ממהריק"ש אין להייתק כלל, דאיהו מייירי בפרי בוסר שטרם הגיע לגידולו, ובזה י"ל דכיון דעומד לגדול לפרי הראוי, ל"ה אלא מחוסר זמן ושפיר יברך ע"ז הנותן ריח בפירות, דשפיר מיקרי 'פרי' כיון דעומד להיות פרי, ואשר לכן כ' דמ"מ לא יברך דלפני דלדול וגיוזום אי אפשר לדעת מה ישאר לגדול לפרי ומה לא, ויברך בורא עצי בשמים, ודו"ק. משא"כ בגוונא דאתרוג יבש הרי"ז האידנא עץ בעלמא, ולא שייך כלל להיקרא 'פרי', ול"ש ע"ז ברכה דנותן ריח טוב 'בפירות'.

(יב)

תפילת שווא בתפילה על תוצאת בדיקה

יל"ע במי שיש חשד שמא הוא חולה בנגיף הקורונה, ועשה בדיקה לראות אם הוא חיובי לנגיף או לא. האם יכול להתפלל שיצא שלילי או דהוי תפילת שווא (ברכות ס, א), שהרי כבר נבדק (או שיתפלל בנוסח שיהיה בריא).

תשובה: זה תפילת שווא.

(יג)

נוסח אמירת אבינו מלכנו 'מנע מגיפה' בעת מגיפה

הנה בסידור "אוצר התפילות" מובא כי מהר"ם בעידן דריתחא שהייתה מגיפה משתוללת, לא היה אומר בנוסח "אבינו מלכנו" - "מנע מגיפה מנחלתך", אלא "אבינו מלכינו עצור מגיפה מנחלתך".

ופלא שזה כמה חרשים שמגיפת הקורונה משתוללת בתוכינו, ולא שמענו הוראה מגדולי

הערות וחוספות

מאד, כי לפום ריהטא צל"ע דסוף סוף מטבע הברכה הוא נוסח הנותן ריח ב'פירות' ואין פרי לפניו, שאינו אלא עץ בעלמא. וכי שייך לברך על ההיסטוריה של הדבר שלפניו, מי יימר. וכמו שאין לו לכוון על אתרוגים שעל העץ כך א"א לומר מטבע הברכה על מה שהיה פעם פרי, דמי יימר שעל כגון דא תיקנו חז"ל לומר הנותן ריח בפירות. והבאתי מהפמ"ג המובא ברע"א רט"ז ב' דקליפות הדר נוכידוע כל עיקר הריח רק בקליפה של הפריץ אף דכ"ז שמחוברים ברכתן ריח טוב בפירות דהריהו טפל ובטל לפרי, אך בהיפרדו מהפרי א"א לברך ע"ז ריח טוב בפירות דהרי לאו פרי הוא ואין ברכתו בפה"ע. ואף דיש לחלק כמובן. מ"מ נלענ"ד דאכתי יל"ע דמי יימר שתיקנו מטבע הברכה על לשעבר. ועכ"פ כבר הורה זקן, עכ"ד.

והנה הארכתני בשאלה זו בשו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קמא, עמ' שכד), יעו"ש באריכות ותמצא נחת.

באכילתן בפה"ע או שהכל נכי לא נטעי אדעתא דקליפות והם רק טפל לפרי. ואם אין מברך בפה"ע באכילתן ל"ש לברך הנותן ריח טוב בפירות, ולכן הכריע מספק לברך מיני בשמים.

ובערוך השלחן רט"ז י"ד כ' וז"ל ונראה דהמריח בקליפות הפירות שיש להם ריח טוב כמו אפאלצין וכדומה אם כוונתו להריח צריך לברך הנותן ריח טוב בפירות עכ"ל. ומ"מ שם מיירי בקליפות טריים די"ל שכיון שהיה טפל לפרי נשאר עליו ברכת הפרי ואין מזה ראייה ליבש כעץ. ודו"ק. ובקיצו"ש סי' נ"ח ז' כ' וכן על קליפת תפוחי זהב ולימונים יש לברך בורא עצי בשמים.

'ועכ"פ נראה כנ"ל דאתרוג יבש וברך מיני בשמים דא"א לומר עליו 'פרי', ולברך 'עצי', מכלל ספק ופולוגתא לא נפקי. ותן לחכם ויחכם עוד, עכ"ד מו"ז שליט"א.

ושוב כתב לי מו"ז שליט"א על דברי רבנו: 'מעניין

ישראל לשנות הנוסח, דהרי "מנע" הוא מכאן ולהבא, ואין זה נוסח נכון כלל למצבנו אנו, בו שרויים אנו כבר בתוך המגיפה ל"ע, ויש לנו להתפלל בנוסח "עצור" מגיפה מנחלתך.

וכעת נתעוררנו לשלוח הדברים קמיה רבינו שליט"א ונשמח אם יוכל לכתוב בכמה מילים ושורות את הסכמתו לדבר, ונפרסם אי"ה הדברים, ואולי עי"ז יתעוררו עמ"י לשנות נוסח תפילתם - ונזכה במהרה לעצירת המגפה ולסילוק כל נגע ומחלה, בב"א.

תשובה: הכח לשנות נוסח, מסור רק לגדולי הדור, וגם בזמני המגיפה שהיו בעבר, לא מצינו ששינו את הנוסח.

(יד)

כתיבת חידוש תורה באמצע שמו"ע

הנה נתעוררה שאלה למעשה, באדם שבאמצע שעומד ומתפלל שמו"ע נזכר בחידוש תורה (או אפי' בדבר אחר מענייני עוה"ז). וחושש הוא מאד שמא עד שיסיים תפילתו - ישכח את החידוש (או את אותו דבר אחר שנזכר בו), ועצם החשש שמא ישכח - כבר גורם לו בלבול והפרעה בתפילתו, שכל קצת זמן נעצר ונזכר ומנסה לא לשכוח אותו.

האם יהיה מותר לו להפסיק באמצע שמו"ע ולהוציא עט ולכתוב את החידוש ואפי' ברמז קל על דף, ולהמשיך בתפילתו, דאמנם קיי"ל שכל דבר שמפריע לתפילתו מותר - אך כאן הוא זילותא דשמו"ע דאין הכל יודעין מ"ט כותב באמצע תפילתו (משא"כ בנפל ספר לקרקע וכו', שהכל רואין ויודעין). מה דעת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: אין ראוי לכתוב, ויעשה לו איזה סימן, או יחזור על זה כמה פעמים כדי שלא ישכח.

הערות והוספות

באמצע תפילתו, לא יהיה לו סייעתא דשמיא אם יכתוב את חידושו, אבל אם לא יכתוב, והרי הוא עומד בתפילה, ויבקש מהשי"ת שיזכור את חידושו וימשיך להתפלל. ואם מרגיש שזה מפריע לו להתרכז שוב, יעשה לו סימנים בראשו, כדי שלאחר מכן כשיזכר בסימנים, יזכר גם בחידוש, עכ"ל.

ובענין זה, שמעתי ממר"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א כי פ"א בעת שלמד עם זקנו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ודיבר עמו בחדו"ת מתורת הקצוה"ח, ובאמצע דברי

ד. הנה הארכתני בזה בס"ד במאמר מיוחד שנדפס בסוף ספרי 'מנוחת חיים' (בראשית, עמ' רצג), יעו"ש ותמצא נחת.

ה. ושוב נדפס תשובה זו בקובץ ווי העמודים (גליון 86, סי' י עמ' נד) ושם הוסיף רבנו שליט"א בזה"ל 'נאמר במסכת מגילה (דף ו ע"ב) 'יגעתי ומצאתי תאמינ', ואמרו כל זה לחידודי, אבל לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא היא, ופירש"י, לאוקמי גירסא - שלא תשתכח ממנו. כלומר לזכור חידושי תורה, צריך בשביל זה סייעתא דשמיא, וכיון שעומד

(טז)

גלילת התפילין ע"י אחר או שישארו פתוחים עד שיגלול בעצמו

הנה נהגו העולם לחלוץ התפילין בר"ח קודם מוסף, ולהשאירם כך (בתוך הבתים, אבל קודם גלילתם) עד אחר חזרת הש"ץ דמוסף. והנה יל"ע באדם שיש לו אפשרות ליתן את התפילין לאחר לגוללם – מיד אחר שחולצם (כגון לבנו הקטן שכבר סיים תפילתו לפניו), האם יש ענין.

ושורש הספק – דמצד אחד לא טוב שיהיו התפילין מונחות כך בלא גלילה, ומצד שני מצינו בפוסקים שיש ענין שהוא בעצמו יגלול התפילין (כן איש חי פ' חיי שרה אות יט). וא"כ מה עדיף ממה, הענין שהוא יגלול התפילין בעצמו או כבוד התפילין שיהיו כך עד אחר התפלה ואז הוא בעצמו יגללם. מה דעת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: יגלול לבד, כי אין לתפילין בזיון, אם מונחים כך, כדי שיספיק להתפלל תפילת מוסף במנין, וכיון שאין זה בזיון, למה יפסיד את הענין לגלול בעצמו.

הערות והוספות

ולכן בר"ח היה גולל התפילין גם אם הציבור כבר התחיל להתפלל מוסף. והביא שם עוד על ג"א שראה אחד שהתחיל מוסף בר"ח כשהתפילין שלו אינם כרוכים בבית שלהם כהלכתן, והפסיקו באמצע התפילה משום איסור בזיון התפילין, ואמר שהוא איסור להניח כל תורה שבכתב כשהכתב פתוח ואינו מגולל, ומשום כן גוללים ס"ת תפילין ומוזוות שהוא בזיון להניחם כשהכתב פתוח.

אכן הבן איש חי (שם) כתב לא כן, וז"ל: 'גם יזהר לקפלו ולהניחו בכיס תכף ומיד אחר שיחלוץ אותו, ולא כאותם שחולצים ומניחים אותו מצידם, ואחר איזה רגעים מקפלים אותו, כי אין זה כבוד לתפילין שיהא מונח כך. ובזמן שיש לו הכרח לכך, כגון שחולצן קודם תפלת מוסף בר"ח, דאינו יכול לקפלו תכף מפני שרוצה להתפלל מוסף עם הציבור, יזהר שלא יניח הקציצה בהיפוך, דהיינו צד המעברתא למעלה וגופו של בית למטה, אלא יניחנו ביושר, ותכף יקפלו אחר תפלת מוסף', ע"כ. וע"ע בס' ברוך שאמר (עמ' של) לבעל ה'תורה תמימה' שכתב ג"כ שלא ישאיר התפילין גלויים.

ובספר הזכרונות (כת"י) כתב מרן שליט"א על הנהגת מרן החזו"א זצ"ל, והובא בדעת נוטה (ח"ג עמ' קטו, דע' 324): 'לא קפלם רק הניחם על כסאו

הגרי"ש זצ"ל נכנס א' מבני הבית ואמר שאנשים רבים ממתינים להכנס לקבלת הקהל, ועצר הגרי"ש מדבריו, ובקשו מו"ח שליט"א שימשיך רק עוד כמה מילים כדי שיתבארו דבריו היטב, והשיבו מרן הגרי"ש זצ"ל דכשאנשים ממתינים בחוץ זה גזל זמן עבורם, ולתורה צריך סיעתא דשמיא, ותורה כזו אין לה סיעתא דשמיא, ונורא למתבונן.

ו. ושוב נדפסה תשובה זו בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 86, מעשה חושב סי' ג, עמ' קא) בזה"ל: 'עדיף לגוללם לבד לאחר התפילה, כי יש בזיון של התפילין שמניחם סתם כך גלויות ואינו גוללם ומראה כאילו אינם חשובות בעיניו ושימתינו כי יש לו דברים חשובים יותר מהתפילין, אבל אם אינו גוללם מחמת סיבה, שהוא רוצה למהר להתפלל תפילה בציבור, אין זה חסרון כבוד בתפילין, וכיון שאין בזיון לתפילין שמונחים כך, למה יתן לאחר לגוללם, ויפסיד את הענין של הגלילה לבדו', ע"כ.

והנה כתבתי מזה בשו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה כ, עמ' מ), והבאתי שם מה שמצאתי בס' 'מגד גבעות עולם' (להרב מיכל שורקין, ח"ב עמ' נט, אות ה) שהביא הנהגת מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל: 'הגר"מ זצ"ל היה מקפיד שלא להניח את התפילין כשאין כרוכים,

בזיון לתפילין כיון שמונחין בלתי מקופלין וגם מצוי שמפסיקים זמן רב בין הקדיש למוסף, ולכן לדעתנו ראונו יותר מדינא שיחלוצו התפילין כשאומר יהי רצון בבא לציון ואז מסמיך הקדיש למוסף והם מקופלים, אבל לא נהגו כן.

ובכתבי הקדוש האריז"ל מביא שעד אז חול ולכן התפילין עליו, והיינו כפי מנהגו שבחול נמי מניחין עד סוף התפלה ממש אחר קדיש יתום דעלינו וכמבואר בשער הכוונות סוף דרוש ה' מתפילין, ולכן גם ברי"ח דורש עד סוף חצי קדיש, אבל לדין כשלא מקפידים גם בחול עד סוף קדיש דעלינו, פשיטא שבר"ח יחלוץ קודם קדיש ולא יניח בלתי מקופלים דהוה כעין בזיון לתפילין, וכמו שהקפידו גדולי ישראל זצ"ל, עכ"ד מן הגר"מ שליט"א.

וע"ע בדעת נוטה (שם, עמ' קטז) שנשאל מרן שליט"א אם אפשר לגלול בחזרת הש"ץ, והשיב **'טוב להמתין לאחר חזרת הש"ץ'**. אך צ"ע דמין שליט"א עצמו מיקל בזה לגלול התפילין באמצע חזרת הש"ץ, כמובא בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פרק מ, סעי' ח): **'ומקפל את התפילין בחזרת הש"ץ כדי שלא יהיו מונחים בזיון'**. וכנראה שמרן סבור שמותר לעשות מלאכה זו בחזרת הש"ץ מפני כבוד התפילין (ועי' מ"ב סי' קכד סק"ז). ושמעתי ממרן על החזו"א שהיה מקבל התפילין אחרי מוסף, ע"כ. ואין למדין הלכה מפי מעשה (ב"ב קל, ב).

והגאון רבי **שמואל קהת גראס שליט"א** (בעל 'שבט הקהתי') כתב לי דבעלמא יש להקפיד לגלול מיד, אך בנד"ד מקפידין עפ"י חסידים לגלול בעצמו. ונראה שכוונתו שבאמת בנד"ד יכול להמתין עד אחר מוסף כדי לגלול בעצמו.

והגאון רבי **אליהו שלזינגר שליט"א** (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: **'זה שהתפילין אינם מגוללים אינם בזיון לתפילין'**. כשאדם יוצא לשירותים באמצע התפלה ג"כ משאיר את התפילין באופן זה. ובפרט כשעושה כן כי צריך להתפלל מוסף. אמנם זה יותר מכובד שהתפילין יהיו מגוללים ומסודרים, ומנהג העולם שהמתפלל מוסף הוא עצמו מגולל את התפילין שלו לאחר מוסף, אא"כ הוא אדם חולה וצריך שמי שהוא יעזור. [ובשפלינו זכר לנו, וידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א הביא דברים אלו בספרו 'אהל יעקב - פסקי הוראה' (סי' כה עמ' לד)].

עד אחר מוסף'. וע"ע בדעת נוטה (ח"ג עמ' קפו) שנשאל מרן שליט"א אם מותר להשאיר התפילין כשהם לא מגולגלין, והשיב **'אין איסור ונכון לבסות'**.

וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' מה) שכתב מרן הגר"מ **שטרנבוך שליט"א** שאריז"ל כבוד התפילין, אך מאידך כתב להזהיר שלא לקפל בחזרת הש"ץ, וכתב שם בזה"ל: **'בשו"ע סוסי' כ"ה איתא ביום ר"ח חולצין אותן קודם תפלת מוסף, ובמ"א כתב (עפ"י כתבי האריז"ל) שלא לחלוץ עד אחר חצי קדיש שלפני מוסף, והנה מחמת כן יש מקומות שממהרים להתפלל מוסף ולכן חולצין ומניחים אותם על השולחן כשאניס מקופלים, ושמעתי על כמה גדולים זצ"ל שהקפידו שזהו בזיון לתפילין, ובסידור הגרש"ז כתב שחולצין קודם הקדיש, וכן בא"ר כתב לחלוץ לפני הקדיש שלא להפסיק בין הקדיש לשמו"ע, וכתב שיחלוץ אחר קדושת ובא לציון קודם שאומר יהי רצון וכו'** שנשמור חוקיך ע"ש, להורות שאין הורדתן משום רצונו ליפטר מן המצוה אלא משום שהדין הוא להוריד כמו המבואר בגמ' בדמערבא אמרי על הסרת התפילין בלילה לשמור חוקיך, וכ"פ במ"ב שם סקנ"ט ואמנם העולם נהגו לחלוץ אחר הקדיש.

ונראה למעשה שאם יצטרך להניחם בלתי מקופלים כראוי ודאי יחלוץ קודם הקדיש, ולא כדאי להניחם בלתי מקופלים, ושמעתי מגדולים זצ"ל שהקפידו מאד ע"ז. (ובמשנ"ב כתב שבשעת אמירת הקדיש אין לקפלן ולהניחם בתיקן צריך לכוין בעניית הקדיש ולא לעשות או אפילו תשמיש קל) ודעת רמ"ע מפאנו (ק"ח) בלאו הכי שחולץ אחר קדיש תתקבל לפני קריאת התורה שקריאת התורה דר"ח במקום קרבן מוסף ואין ראוי לשמוע בתפילין, וטוב הדבר לחלוץ באופן שיוכל להספיק בודאי להתחיל להתפלל מוסף כשהתפילין מקופלים ומונחים בכיסם.

וע"פ האמת החצי קדיש קודם מוסף כמו הקדיש שקודם מנחה, שהוא כתפלה לפני תפלת לחש דמוסף ושייך למוסף, ולכן צריך שיהא סמוך ממש ולא כדאי להפסיק, ועיין רמב"ם ספ"ט דתפלה שהקדיש קשור לתפלת מוסף, ומה שנהגו להקפיד **לא לחלוץ עד אחר חצי קדיש שלפני מוסף** וכמבואר בהאריז"ל היינו גם שבזה נוסף עוד קדיש בתפילין, אבל אין ראוי לעשות כן אם עי"ז יגיע

(טז)

פסיעת 'עושה שלום' בחזרת הש"ץ

מי שסיים שמו"ע באמצע חזרת הש"ץ, האם יש "עניין" להמתין ולא לפסוע ג' פסיעות דעושה שלום - כדי שישמע כל חזרת הש"ץ, ולכן ימתין עד אחר חזרת הש"ץ [דהנה מנהג העולם בכל הג' תפילות, שפוסעים ג' פסיעות דעושה שלום - ביחד עם הש"ץ - כשהוא מגיע לעושה שלום בקדיש תתקבל שאחר חזרת הש"ץ או אחר מעריב, והאם יש בזה ענין או שהוא סתם מנהג שהשתרש בלא מקור מוסמך]. מה דעת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: אין ענין בזה, אדרבה יפסע מיד, כי גמר התפילה הוא בפסיעות, והוא עסוק כעת בתפילה, וצריך לגמור אותו.

הערות וחוספות

שליט"א מש"כ הגר"ש זצ"ל בשו"ת 'שומע ומוסיף' (ונדפס בקובץ 'בית הלל', שבט תשע"ט), וז"ל: 'מנהג טעות נקבע אצל בני אדם, כשסיימו תפילתם ומאחוריהם עומד עדיין חבירו בתפילה, וצריכים להמתין שלא לפסוע לתוך ד' אמותיו (כדינא דגמרא ושו"ע), והנה כשרואים באמצע חזרת הש"ץ שחבריהם גמר להתפלל ופוסע מיד, נזכרים ג"כ לפסוע ופוסעים ואומרים 'עושה שלום' ויהי רצון וכו', ומנהג זה טעות והפסידו גדול, דכיון דכל אחד מאזין לחזרת הש"ץ, אזי אין לפסוע באמצע חזרת הש"ץ ולהפסיד שמיעת החזרה, אלא ימתינו מלפסוע עד אחר חזרת הש"ץ, עכ"ד הגר"ש זצ"ל שם. ועוד הביא שם דכשהיה להגר"ש זצ"ל לברך ברכת 'אשר יצר', וכבר התחיל ש"ץ החזרה, היה ממתין עם הברכה עד לאחר חזרת הש"ץ.

והביא עוד דמה שכתב מהגר"ש 'זולת אם בלא"ה מצא הש"ץ כבר באמצע החזרה', מקורו מספר 'שמוש זקנים' לידידי הרה"ג ר' יעקב קארפ שליט"א (ח"א סי' כא ד"ה והעירוני) שכתב כן בשם הגר"ש דבילצקי זצ"ל, דבזה שבלאו הכי אין מתקיימת שמיעת החזרה בשלימות, הרי שראוי יותר לפסוע תכף בסיום הלחש, כדי לקיים המצוה המוטלת עליו כעת, והיא הפסיעות ליפטר מלפני המלך [וכדברי רבינו ממש].

רק כתב שם דעם אמירת 'יהי רצון' יותר טוב שימתין לאחר החזרה, דזה כבר בקשה בעלמא

ז. ושוב נדפסה תשובה זו בקובץ 'יווי העמודים' (גליון 86, סי' ט, עמ' נד) בזה"ל: 'לשמוע את כל חזרת הש"ץ כבר לא יוכל, כיון שסיים באמצע שמונה עשרה, ונראה שיפסע מיד, כי אדם צריך לעשות את המוטל עליו, ומיד כשסיים שמונה עשרה, צריך לפסוע לאחוריו כנפרד מהמלך, ועד אז עדיין לא סיים תפילתו, וכמו שבאמצע שמונה עשרה אין צריך לשתו' ולהקשיב לחזרת הש"ץ, כך גם כל זמן שלא סיים שמונה עשרה דינו כך, והפסיעות לאחוריו ואמירת עושה שלום, הוא הסיום של תפילת שמונה עשרה, עכ"ל רבינו שם.

והנה ראיתי בספר הנפלא 'דרך ישרה' מהנהגותיו של הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל (פט"ו ס"ח, עמ' רז) שהובא בזה"ל: 'אם אירע שהש"ץ כבר פתח בחזרת התפילה קודם שהספיק לפסוע אחר הלחש, היה ממתין מלפסוע עד אחר החזרה כדי שלא להפסיד שמיעת התפילה מהש"ץ [זולת אם בלאו הכי מצא הש"ץ כבר באמצע החזרה]', ע"כ.

הרי מבואר דאם סיים שמו"ע באמצע חזרת הש"ץ ממש, כן היה פוסע מיד (וכדלהלן מספר שימוש זקנים), ורק אם סיים קודם שהתחיל - ועד שבא לפסוע כבר החל הש"ץ, אז לא פסע. וא"כ אין כאן סתירה לדברי רבינו שליט"א דמייירי בגוונא שסיים באמצע חזרת הש"ץ.

ובהערות שם הביא ידידי הרה"ג ר' אשר ברוך פורת

(טז)

לברך 'שלא עשני אשה' בפני אשה

בברכות השחר, בברכות "שלא עשני גוי, אשה, עבד" – האם יש ענין שלא לומר ברכות אלו בפני מי שמברך עליהם (גוי, אשה, עבד), כדי שלא תחלש דעתם, או דאין לחשוש לזה (באשה) יתכן דא"צ למיחש דזו תפקידה בעולמה, אבל בגוי ועבד אולי יש לחשוש לאיבה). מה דעת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: אין בזה פגיעה באשה, וצריך להסביר לה שאשה מגיעה למעלות הרוחניות של הבעל, בלי תורה ומצוות, ומכל מקום מברכים על כך, שאנו זוכים לעמול קשה.

הערות והוספות

ה. ושוב נדפס בזה תשובה ארוכה מרבינו שליט"א בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 86, מעשה חושב סי' י, עמ' לה), וז"ל: 'אין בזה בזיון, כי האיש מברך שזוכה להגיע למעלתו רק על ידי עמל של תורה ומצוות, אבל האשה זוכה למעלתה ללא עמל ויגיעה, וכמו שעשיר לא יפגע אם עני יברך לידו 'שלא עשני עשיר', כך אשה אינה צריכה להפגע כשמברכים לידה 'שלא עשני אשה'.

ראש ישיבת סלבודקה הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל אמר שלא לברך 'שלא עשני אשה' ליד האמא כי זה עלול לפגוע בה, אבל ליד אשתו לא הוזהיר, וכנראה שאפשר לברך. והטעם כי באמת אין זה פגיעה אמיתית, כי מעלת האשה היא גדולה מאד, והראיה שיהדות הילד נקבע לפי האמא, אם האמא יהודיה, הילד יהיה יהודי, ואם האמא אינה יהודיה, הילד לא יהיה יהודי. כמו"כ כל קדושת ישראל תלויה בצניעות הנשים, השכינה שורה בישראל לפי מעלת הצניעות בנשים, והאשה מעלתה כ"כ גדולה, שאין להם להסתובב ברחוב, אלא היא צריכה להיות שמורה בבית, וכמו הכתר של המלך שאינו מטייל ברחובות אלא הוא שמור בכספת בארמון, למעלתו הגדולה.

זכיון שהאשה תפקידה אינה לצאת לרחוב אלא לשבת בבית ולטפל בכל ענייני הבית, פטרה הקב"ה מהרבה מצוות התורה, ובפרט מלימוד התורה, כיון שיש לה תפקידים אחרים, ועשה הקב"ה שהיא תוכל להגיע לתכלית השלימות בדרך קיצור, ולא תצטרך לעמול כ"כ כמו האיש.

שאחר התפילה, ואין ראוי לומר שאר תחנונים באמצע חזרת הש"ץ, עכ"ד. וכן מצאתי בגליון 'כאיל תערוג' (גליון 201, פ' שמיני תשע"ז) שהובא ממרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל: 'כשהיה רבנו מתפלל בישיבה קטנה והיו ממתנים לו, ולפעמים כשגמר תפילתו היה עומד בחרו מאחוריו והוא לא היה יכול לפסוע, לא היה אומר 'עושה שלום' עד סוף חזרת הש"ץ כדי שלא להפסיד את חזרת הש"ץ, ע"כ.

ועוד הובא שם: 'העירו לרבנו שמי שפסע ג' פסיעות שלאחר שמונה עשרה בזמן חזרת הש"ץ אסור לו כעת לומר היה"ר שיבנה בית המקדש וכו' שרגילים לומר אז, כיון שצריך לשתוק ולהקשיב לחזרת הש"ץ. ואמר רבנו אין הכי נמי ויאמר בסיום חזרת הש"ץ.

ואחי היקר הבה"ח יהושע נ"ו הראני שהובא בס' אשי ישראל (פכ"ג הע' רכד) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהיה אומר את היהי רצון אחרי ברכת אבות כדי שיוכל לשמוע את כל הברכה הראשונה. ועוד הראני בס' שיח תפילה (פ"ב הע' עט) שכתב לגבי המנהג לחכות להרב עד שיסיים תפילתו, דיש להקפיד שיסיים הרב לגמרי את תפילתו, דלא יגרום לו לומר את היה"ר באמצע חזרה"ש. אך בס' אשי ישראל שם הביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דיכול לומר יה"ר אפי' בברכה ראשונה וא"צ להמתין מלאמר דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכן השיב מרן הגר"ח שליט"א בקונטרס שערי שיח (תשובה קכה).

תורה, ולקיים את המצוות, אבל אין זה אומר שמעלתה פחותה יותר.

יכן כתב בברכי יוסף (או"ח סימן רפד) שהיה מנהג שאם לשניים יש יארצייט אחד על אביו, ואחד על אמו, שזה שיש לו יארצייט על אביו קודם, ולא ידוע מה הטעם לקדימה זו. וכתב שלכן מי שיש לו יארצייט על אביו קודם, כי בדורות הללו עונינו ענו בנו, ויצר סמוך פרש רשת רגלי חסידיו ישמור לצוד ציד, ובפרט בעון החמור של ביטול תורה, ומקרה [לא טהור] אחד לצדיק ולרשע שכיחי טובא כרובם כן חטאו, והני נשי בנות בנות בוטחות לבלתי יחטאו בהני בי תרי [ביטול תורה, ומקרה], וזכות תולה לנשים יותר מן האנשים בכמה מילי, והם קרובות לשכר ורחוקות מההפסד, משא"כ ברוב האנשים בדורות אלו אשר אחסור דרי, ודאתתא עדיפא, ודיניה דההוא גברא קשה מדאיתתא לפי רוב חיובו גדלה אשמתו. הנה כי כן המה ראו בדור שלפנינו דטפי בעו למעבד נחת רוח לגבר אשר דרכו נסתרה והנה נשחתה יותר מהאשה, והתקינה דהאב קודם לאם, משום דהא גברא נלכד בשחיתותיו, דהאיש צריך תיקון יותר מהאשה.

אמנם כל זה באשה כשירה, שמתנהגת בצניעות, אבל אם אשה אינה מתנהגת בצניעות, באמת צריכה להתבייש בברכה זו, כי יש עוד טעם לברכה זו, כי האשה שהולכת שלא בצניעות, ברגע אחד, יכולה להכשיל אנשים רבים, ולרדת לשאול תחתית, ולכן זה עוד טעם לברכה 'שלא עשני אשה', שאין לי את היצר הרע של צניעות, ואיני יכול להכשיל הרבה אנשים נוכעת בעידן הקורונה זה מאד מובן, כמו אדם שהוא חולה אסור לצאת מהבית, והבריאים צריכים לצאת עם מסיכה, כדי להזהר שלא להדביק אנשים, כך האשה יש בכוחה להכשיל הרבה אנשים ולכן דרשה התורה ממנה, שתלך בצניעות מרבית שלא יכשלו בה.

יש לציין שכיהנים גם האיש שיש לו את הכלי הטמא, יכול ברגע אחד להכשיל אלפי אנשים, על ידי שישלח הודעה עם איזה ניבול פה, או איזה לשון הרע, ולעולם זה לא ימחק, וכשיגיע לשמים הוא ירד לשאול תחתית רק על עבירה זו שהכשיל את הרבים ללא קשר לכל המכשולות שנכשל בהם במראות אסורות ושאר האיסורים הנוראים שיש שם, שהוא יודע זאת טוב יותר מכלם, עכ"ד רבינו שליט"א שם.

אבל בכל זאת בעולם הזה שזה עולם המעשה, אנו משבחים את האיש, כי האיש צריך לעמול יותר, ובעולם הזה העמל הוא נבחר יותר, ומי שמגיע למעלתו בדרכים קצרות יותר ללא עמל, אין בזה כל כך מעלה. לדוגמא, כל אחד יודע שהלומד והמתפלל מתוך יסורים מעלתו גדולה, והלימוד שלו והתפילה שלו מעלתו הרבה יותר גדולה מאשר אדם שלומד מתוך שלווה הנפש, כמו כן כל אחד יודע שאני הלומד והמתפלל מתוך הקשיים שלו, מעלתו גדולה יותר, ותפילתו מתקבלת יותר, וכמו שכתוב 'תפילה לעני כי יעטוף, ומבואר בזהר הק' (פרשת בלק דף קצה ע"א) שתפילת העני ממהרת להתקבל אפילו יותר מתפילת משה רבינו, שמשא רבינו תפילתו התקבלה לאחר ארבעים יום וארבעים לילה, אבל תפילת העני מתקבלת מיד, וכל שערי שמים פתוחים לקבל תפילת העני, ואין בכל התפילות שבעולם תפילה שמתקבלת מיד, כתפילת העני.

והחפץ חיים לאחר פטירת אשתו אמר שיקברוה לא בחלקת הרבנים ולא בחלקת הצדיקים, אלא ליד אביו, ככתוב 'כי יעמוד לימין אביו', ופעם אחת חלם הח"ח שנעשה עשיר, ותהענה למחרת תענית חלום. אבל בכל זאת כל אחד מאחל לעצמו שלא יהיה עני, ושלא יהיה בעל יסורים, ושיוכל לעבוד את השי"ת מתוך שלווה הנפש, ומתוך הרחבת הדעת.

ואם אדם ישמע את חבירו מברך ברוך השם שאני עובד את השם יתברך מתוך יסורים, ומתוך עוני, אף אחד לא יקנא בו, למרות שידוע שהוא צודק, וזה מעלה גדולה, אבל אינו רוצה זאת, גם האשה כשהיא שומעת את האיש מברך ברכת 'שלא עשני אשה', והיינו שהוא מודה על כך, שהוא צריך להגיע למעלתו הגדולה רק דרך הרבה יגיעה ועמל, ואין לה לקנאות בו, כי היא מגיעה למעלתה בלא הרבה יגיעה ועמל. ובפרט שאשה שהיא עזר עבור בעלה ללמוד ולהתפלל, הרי היא מתחלקת עמו ברווחים, אבל לא בהפסדים.

ולכן גם האיש מקודש יותר בעולם הזה, כי בעולם הזה, מחשיבים רק עמל ויגיעה, מי שיותר עמל ויגע, הוא יותר חשוב בעולם הזה, ואפילו איש ואשה שהם במעלה שוה, מעלת האיש חשובה יותר, כי הוא הגיע למעלתו ע"י עמל ויגיעה, והאשה מגיעה למעלתה בלי הרבה עמל ויגיעה, כדי שתהיה פנויה לעבודת הקודש שלה, לעזור לבעלה וילדיה ללמוד

(יז)

לבישת עניבה בבית הכנסת

הנה נוהגים רבים בבואם לבית הכנסת בערב שבת - שלובשים את העניבה בבית הכנסת. וי"ל"ע אם מותר לנהוג כן גם לכתחילה, דהא קיי"ל (שו"ע או"ח סי' קנא ס"א) דאין מתקשטין בבתי כנסיות. והאם נקרא קישוט, או דכיון דלכבוד שבת הוא שרי (והאם בכל אופן יש ענין להמנע משום דביהכ"נ אינו מקום להתלבש בו). מה הוראת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: ללבוש עניבה אין זה נקרא "מתקשטין", כיון שהרבה אנשים חולכים בזה בשבת, הרי זה כבר כעין מלבוש ולא תכשיט, וכמו שמותר ללבוש את החליפה ואת הכובע לאחר הלימוד, כן גם מותר ללבוש את העניבה.

ובלא הכי נראה שגם לבישת תכשיט מותר בבית הכנסת, והתקשטות פירש"י (שבת דף סב ע"ב ד"ה מתקשטות) היינו שער, שסורקות ומפרכסות [לשון צביעה]. ורש"י ביזמא (דף יא ע"א) פירש דהיינו בבשמים.

נמצא שאיסור התקשטות בבית הכנסת, היינו התזות בשמים, או סירוק שער, או צביעת שער, אבל לבישת בגדים, גם אם זה רק בשביל נוי, אין בזה איסור לבישה בבית הכנסת.^ט

(יח)

אמירת 'יתברך וישתבח' כשלא שומע הש"ץ

הנה במשנ"ב (סי' נו סקט"ו) נראה שטעם מנהגינו שאין אומרים אחרי אמון יהא שמיה רבא את ההמשך "יתברך וישתבח וגו'", משום דשומע כעונה (אבל להב"י נוהגים לאומרו). וצ"ע למעשה באדם שלא מצליח לשמוע את הש"ץ (כגון שקולו של הש"ץ נמוך, או שיושב בסוף ביהכ"נ), או מה שמצוי ביותר שאדם עובר מחוץ לביהכ"נ ושומע את הש"ץ אומר "ואמרו אמון - יהא שמיה רבא וגו'", ועונה איש"ר, דלכאוף מאחר שלא שומע את הש"ץ - הרי שיצטרך להמשיך ולומר "יתברך וישתבח וגו'", וצ"ע מאי טעמא לא ראינו שנוהגין כן (וכן מי שעובר ליד ביהכ"נ, שמצוי שרק עונה איש"ר וממשיך בדרכו).

הערות וחוספות

קמב, עמ' שכח), יעוי"ש.

ט. הנה הארכתי בשאלה זו בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה

תשובה: דברי הבית יוסף והמג"א אמורים איך היתה התקנה מעיקר הדין, האם תקנו לומר את כל רק כ"ח אותיות, או שתקנו לומר את כל הכ"ח תיבות, אבל לאחר שתקנו לומר רק כ"ח אותיות, דהיינו שלא תקנו לומר את כל הקדיש, מהטעם ששומע כעונה, אם כן הדין לא ישתנה בכל פעם מחדש, גם אם אינו שומע את הש"ץ כיון שלא היתה כזו תקנה, שיאמר את כל הקדיש.

(יט)

הפרדת חוטי הציצית זה מזה

הנה בחורי ישיבות רבים נוהגים שמישימים את חוטי הציצית שבטלית קטן בצורה של שניים מצד ימין ושניים מצד שמאל, ולא שניים לפניו ושניים לאחוריו, כך שנראה כאילו יש רק שני צדדים (מימין ומשמאל), וחושבים שכך יפה יותר (לדעתם), מי שפיר עבדי או לא. ואם בכל אופן רוצים להניח הציציות שניים מצידו בצד ימין ושניים מצידו בצד שמאל, האם צריך שיהיה רווח ביניהם, או שאין צריך – הגם שנראים כל הארבע כשני חוטים עבים.

תשובה: כתב בביאור הלכה (סימן י ס"ב ד"ה הואיל) דמה שאנו צריכין שיהיו שתי הציציות לפנינו ושתיים לאחריהם, איננו מעיקר הלכה רק למצוה בעלמא.

וכתב במשנ"ב (ס"ק לו) שצדדים שלפניו ולאחוריו נמי מקרי לפניו ולאחוריו, אלא שמצריך הפסק יד ביניהם, ואם כן גם אלו שמניחים את הציצית בצדדים, נקרא שמניחים לפניו ולאחוריו, ואם הגדיל אינו נראה מבחוץ, ורק החוטים נראים והם ניכר שיש שם שתי ציציות, ראוי להפריד קצת ביניהם^א.

הערות וחוספות

השלכתי ב' כנפות ציצית.

ומצינו עוד מה שציין רבינו שליט"א למעלה כבר, מש"כ ברמ"א (סי' י' ס"ב) שאם יש טלית שכל הד' כנפות מקדימה - פטור מטלית דצריך שיהיה שנים לפניו וב' לאחוריו, א"כ פטור מציצית. ובמ"ב כתב שם בשם הדרכי משה שכיון שזה לא ראוי לב' לפניו וב' לאחוריו. והמג"א והפרמ"ג מפקקים שזה לא מעכב, אך הרמ"א סבר שכיון שזה לא ראוי בכלל אז פטור מציצית. ועכ"פ חזינו שזה דין מדיני ציצית שצריך ב' לפניו וב' לאחוריו. אך אולי זה דין בכנפות שיהיו ב' לפניו, ולא לחוטים.

ועוד מצינו במ"ב (סי' י סקל"ז), וכמו שציין רבינו

י. הנה הארכתי בשאלה זו בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה כד, עמ' נ), יעו"ש ותמצא נחת.

יא. הנה בשו"ע (או"ח סי' ח ס"ד) מבואר לגבי טלית גדול שצריך שתיים לפניו ושתיים לאחוריו כדי שיהא מסובב במצוות. משמע א"כ להדיא דצריך שיהא מארבע צדדים. ובביהגר"א שם הביא מדרש אבכיר שבקריעת ים סוף המים לא הטביעו את עמ"י, והמדרש מבאר כל צד שבמים מדוע, ובמים שאחריהם בזכות מה עמדו, בזכות הציצית שלאחוריו. והביא עוד דבפסיקתא איתא עה"פ כל עצמותי תאמרנה, מהו כל עצמותי, מאחורי ומלפני

(ב)

אם רק מי שלן בירושלים נתכפרו עוונותיו

הנה במדרש רבה (במדב"ר פרשה כא) איתא דמעולם לא לן אדם בירושלים ועבירה בידו, משום דתמיד של שחר ותמיד של בין הערביים מכפר. וצע"ג דא"כ למה רק מי שלן בירושלים - הלא תמידין באו מכספי מחצית השקל שכל עם ישראל הביאו, וא"כ צריך להיות שיכפר לכל עם ישראל את עוונותיהם.

וכמו שמצאנו בתוס' בפסחים דף נ"ה בשם הירושלמי - דכיון שהתמידין מגיעים מכל ישראל ה' הו"א לאסור את כל ישראל במלאכה, אלא דיש היתר בקרא "ואספת דגנך" וגו'. הרי חזינן דהתמיד שייך לכל עמ"י, ומה הסברא שיכפר רק על אלו שגרים בירושלים. וצ"ע.

תשובה: ביערות דבש (דרוש ט) כתב שירושלים לאו דווקא, אלא כל א"י נקראת על שם ירושלים, וכן בנבואת ירמיה וישעיה, שאמרו על ירושלים, וכי רק על ירושלים נאמרו. וכן משמע בבית יוסף סימן רלז יעו"ש. אמנם בספר אהל יוסף ליקוטים אות סד, כתב שכן הקשו חכמי א"י, ותירץ, שקדושת ירושלים סייע לכפרה, וזה וזה גורם.²

הערות וחוספות

ושוב שאלתי כן קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א) והשיבני: 'לכתחילה צריך שחוטאי הציצית של הט"ק יהיו שנים לפניו ושנים לאחריו ויהא רווח ביניהם, ולא שפיר עבדי אלו ששמים את הציצית שנים מצד ימין ושנים מצד שמאל ללא רווח ביניהם' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליו יעקב' ח"ב עמ' צט, אות לו).

יב. והגאון רבי ישראל זיכרמן שליט"א (רב דאחוזת ברכפלד, מודיעין עילית) כתב לי בזה"ל: 'הכפרה הייתה בנוסף להקרבת התמיד לעצם מציאותו בירושלים, כמפורש בתוספות בבא בתרא כ"א. כי מציון תצא תורה זו"ל, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכון ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה וכו', ובהמשך שם לפי שהיה עומד בירושלים... היה גם הוא מכון ליראת שמים ועוסק בתורה. ע"כ, עכ"ד.

ושוב כתב לי כן מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) בזה"ל: 'מאז ומתמיד היה נראה לענ"ד לדבר פשוט, - כי התמיד אינו מכפר על עון מויד מבלי הרהורם

שליט"א כבר, שכתב לגבי טלית גדול שלא צריך שיהא ב' לפניו ולאחריו אלא גם צדדים שלפניו ולאחריו אבל שיהא הפסקת יד בין החוטים שלפניו ולאחריו. וא"כ לכאן' זהו ההכרעה. להלכה למעשה. ועוד מצאנו ברמ"א (סי' יז ס"ג) שקטן היודע להתעטף חייב בציצית ממתני שיודע להשים ב' לפניו וב' לאחריו. ועוד מצאנו בשו"ע (סי' כד ס"א) בשם הטור שנכון להיות טלית קטן עליו כל היום, כי הקב"ה צוה שיהיה ד' כנפיים שבכל צד שיפנה - יזכור את המצוות. ואם שמים בצדדים - לא יזכור בד' צדדים. ובתוס' בערכין (ב, ב) מוסיפים שגם הצדדין שלפניו ושלחוריו יהיו כל צד בימין ושמאל, לא שתיים ביחד - לפניו, וב' ביחד - לאחריו.

ובמעשה רב, מובא שהגר"א היה לוקח רק ב' ציציות שלפניו בק"ש - ולא שלאחריו, ובכתר ראש כתב שצריך שיהיה שתיים לאחריו, ואם היה לוקח כל הד' או אין שניים לפניו ושניים לאחריו. אך יש נהגין כן לקחת כל הד' בשעת ק"ש כי סו"ס בשעה שלוקחים כל הד' - כן מסתכלים על כל הד' וחוכרים.

(כא)

עקירת רגליים שלא לצורך בין חזרת הש"ץ לקדיש תתקבל

יש לעזור הערה גדולה - דהנה במ"ב (סי' קד סק"ט) מבואר שמותר לש"ץ לעקור בין חזרת הש"ץ לקדיש תתקבל רק לצורך מצוה קצת כגון לתחנון או להוליד הס"ת לבימה. ויל"ע בזמן קריאת התורה האם צריך הש"ץ ליזהר שלא להרכות בהילוך שלא לצורך, ויעמוד ליד הבימה ולא יזוז משם עד אחר קריאת התורה, דלא ראינו מדרקין בזה כ"כ.

תשובה: באמת צריך להזהר.

הערות והוספות

בא ג"פ לעמוד לפניו וג"פ להיפטר ומשתחוה לשמאלו כנגד ימינו של המלך. וידוע מהגר"ח עה"ר דהידיעה שעומד לפני המלך מעכבת כל י"ח. ואכמ"ל.

והנה בברכות כ"ד ב', הנצרך להפיה יעקור לאחריו ד"א וכו' עי' כ"ז בס"י ק"ג. הגדר הוא דהולך ממקום עמידתו לפני המלך כי אין מהכבוד להפיה לפניו. ואשר לכן צריך לחזור למקומו שעמד ולהמשיך ממקום שפסק, ואינו ממשיך ומתפלל במקום שעומד כעת, עי' כ"ז בב"י מה שהביא ממהר"י אבוהב, ובשו"ע הרב קג ב' ועוד. וכ"ז מטעם שהוא צריך לחזור למקום 'עמידתו לפני המלך' 'מקום שקבע שכינה כנגדו'.

והנה בעקר ד"א להפיה, פשוט דאסור להמשיך אח"כ לפסוע למקו"א וצריך מיד לחזור למקומו. וזה מב' טעמים, חדא שאסור להפסיק מ'עמידתו לפני המלך' וככל שנגמר אונסו בעי לחזור. ושנית אסור להפסיק ולהסיח מ'הרצאת דבריו לפני המלך'. ופשוט.

משא"כ כל שגמר י"ח לגמרי אלא שלא פסע הג"פ. מפני שעומדים מאחוריו. הרי"ז בעצם כבר גמר להרצות דבריו לפני המלך. ומותר לו לענות אמן וגם ב"ה ב"ש [מ"ב קכב סק"ד]. ועי' שו"ת שלמת חיים סי' קי"ז, דגם עלינו צריך לומר. מ"מ עומד לפני המלך הוא ועי' מג"א צז ב' דאסור לרוק מטעם זה. וכל מה שנחלקו אם מותר ללמוד אז בפיו או רק בהרהור [עי' כ"ז אש"י פל"ב הע' ע"ג], הוא רק מה ראוי ומה לא ראוי כשעדיין עומד לפני המלך, אבל

תשובה, ואשר לכן רק בירושלים 'צדק ילין'. כי קדושת ירושלים השפיע פחד אלוהים ומורא על כל אלו שלנו בה. ותמיד הרהרו בתשובה על כל מה שחטאו, וממילא כיפר להם התמיד. והוא ע"פ תוס' ב"ב כא א' ד"ה כי 'לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים' ע"ש, עכ"ד. ושוב קיבלתי בזה תשובה מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א (רב ואב"ד קהילות יעקב, ובעמח"ס אמרי יעקב), והדפסנוה בסוף הספר, יעוי"ש.

יג. ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) כתב לי בזה תשובה ארוכה, וז"ל: 'מה ששאלת, היא הערה נבונה, ובאמת לא ראינו נזהרים בזה. וכשמוליך הס"ת לבימה, פונה והולך למקומו וכדומה. וטעמא דמילתא נראה לומר, ע"פ מה שביארתי בס"ד בארוכה במקו"א, ואבאר לך הנצרך לענייננו.

הנה כשעומד ומתפלל שמנו"ע, יש שני עניינים נפרדים, האחד, ש'מדבר ומרצה דברים לפני המלך'. ואנכה"ג נתנו לנו צורת ריצוי הדברים. ג"ר שבח, אמצעיות בקשה, ג"א הודאה. וכן כל סדר הי"ח ערוך ומסודר כאו"א זא"ז עי' מגילה יז ב'. וג"ר וג"א כחדא ברכה אריכתא והך דין דאם לא עקר רגליו חוזר לרצה וברך עלינו וכו' - כל אלו הם מגדר צורת ריצוי דברים לפני המלך. ומטעם זה יש האיסור להפסיק באמצע ריצוי הדברים, וגם לשמוע קדושה וכו' נחלקו בתוס' ברכות מ'. ואכמ"ל.

בנוסף, יש עוד דין, והוא 'עומד לפני המלך'. ועי' ז

(כב)

ליתן לקטן להחזיק ס"ת

הנה נחלקו הפוסקים אם מותר ליתן לקטן להחזיק ספר תורה, וכתבו גם משום שאין זה כבוד התורה. וגם משום שיש חשש שיפול לקרקע. ויל"ע בקטן בן י"ב שרוצים ליתן לו ס"ת קטן להקפות בשמחת תורה, כך שאין חשש שהס"ת יפול משום שהוא קטן ואינו כבד, וגם אינו ילד ממש אלא קטן מופלה הסמוך לאיש, דאולי כבר איב"ז כ"כ חסרון של כבוד התורה. האם יש להקל בכה"ג.

ויש כאן ב' פרטים שצריכים עיון:

1. מאיזה גיל מותר, דלשון המ"ב (סי' קמז סק"ט) "בן דעת", ולמה לא כתב "גדול" כמו הנוסח הרגיל בכל מקום. ואולי קטן מופלה הסמוך לאיש כבר נקרא בן דעת לענין זה.

2. האם בס"ת קטן שאינו כבד, יש להקל טפי או לא (אולי תלוי בין הטעם של כבוד התורה לטעם של חשש נפילה).

ואם אין להקל בזה בסתם הקפה בשמחת תורה, האם בכל אופן כשנצרכים להעביר ספר תורה בזה (קטן) ממקום למקום, כן מותר ליתנו לקטן משום דזה לצורך, או שגם בכה"ג יש להקפיד שגדול דווקא יקחנו. מה דעת רבינו שליט"א בזה.

הערות וחוספות

ובדאי דומה למש"כ הב"י סי' ק"ג ממנהר"י אבוהב דצריך לחזור למקום שקבע השכינה כנגדו. ואשר לכן, י"ל שפיר דכל שהותר לו לצאת מלפני המלך לצורך הולכת ס"ת, שוב לא קפדינן על כל פסיעה ופסיעה עד שחזור עם הס"ת ואז נעמד שוב לפני המלך ונפטר כדת. וכן נראה כה"ג כל שנתחייב להפסיק י"ח כדי לצאת לצרכיו, אי"צ למדוד פסיעותיו לחזור בדרך הכי קצר [פחות פסיעות] וע"ש קד"סעיף ג' ובמג"א וגר"א דעצם הליכה ל"ה הפסק. אלא דעליו לחזור בדרך הכי מהיר אף שירבה פסיעותיו, כי אין איסור על כל פסיעה ופסיעה, אלא עליו לחזור לתפילתו בלי שום היסח הדעת. וכ"ש בנד"ד שמותר לו כבר להסיח דעתו, והותר לו לעקור מלפניו לצורך מצוה. ודו"ק בכ"ז, עכ"ד המאירים של מו"ז שליט"א. ושוב קיבלתי בזה תשובה מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א (רב ואב"ד קהילות יעקב, ובעמח"ס אמרי יעקב), והדפסנוה בסוף הספר, יעויי"ש.

ודאי סיים תפילתו והרצאת דבריו ואם טעה חוזר לראש. ועכ"פ גם להחזו"א מותר להסיח דעתו ע"י לימוד בהרהור ע"ש.

והנה ש"ץ שגמר י"ח בלחש, פשוט שסיים הרצאת דבריו לפני המלך, ומותר להסיח דעתו בלימוד בפה או בהרהור כנ"ל. אלא שעדיין לא פסע ג"פ להיפטר מלני המלך עד קדיש תתקבל, ואשר לכן חידש לן המג"א ק"ד סק"ב שאסור לזוז ממקומו שלא לצורך, אבל לצורך מצוה קצת [ישיבה בתחנון והולכת ס"ת] מותר והובא כ"ז במ"ב סק"ט.

ועדיין יש לנו לחקור, האם כשהותר לו ללכת בלי ג"פ, האם נחשב שעקר לפני המלך אלא שאח"כ חוזר למקומו לעמוד לפניו ואז יפסע כדת וכדין וכראוי להיפטר מהמלך. או דלמא להיכן שהלך [לבימה ולשבת] נחשב עדיין עומד לפני המלך. והדברים מסתברים שודאי אינו נחשב כעומד בבימה לפני המלך, ופשוט שאינו ממשיך שם ובא לציון ותתקבל [לנוהגים להחזיר רק אחר תתקבל].

תשובה: בן דעת, לא בא להתיר לקטן, כיון שאין שמירה לקטן, כמו שאמר הגר"ח מבריסק, אלא להחמיר שגם גדול, צריך להזהר שיהיה בן דעת, דהיינו שיהיה מספיק אחראי, ואכן ברמת אלהנו, יש תקנה שאסור לבחור לקחת ספר תורה במדרגות אם הוא פחות מבן י"ח שנה. אמנם יש פוסקים המתירים גם לקטן בן דעת, אבל למעשה לא נקטו כן י.

הערות והוספות

לגדולים דוקא. אלא דיש ללמד זכות על המנהג משום מפי עוללים ויונקים יסדת עזו, והבנים ערבים במתן תורה, וכדי להורות על זה דיתנו דעתם האבות דבניהם ערבים נותנים הספר תורה לבנים. ועוד דאדרבה מבקשים תינוקות של בית רבן שלא חטאו, ע"ד שאמרו ידידי וידיך מאי אינו דומה הבל שאין בו חטא, והם נקיים מעון קרי ובחזקת טהרה לחבק ולהוליך הס"ת.

ומסיים שם: "אך בזאת צריך שיזהרו הרבה שיהיה עומד אתו עמו גדול בשנים לעזר וסיוע ולא יזוז ידו מתוך ידו לבל יפול ח"ו. ומה גם אם הספר תורה גדול והרימונים והעטרות כמשא כבד יכבדו ממנו, דצריך זהירות טפי שלא להניחו לתינוק יחיד, ושומע לנו ישכון בטח. וכמו כן צריך להיזהר בספר שני שהוא מחזיקו עד שישלימו קריאת ספר תורה בראשון. דצריך למסרו ביד גדול בעל כוח להחזיקו בידו שלא יפול ממנו, ולא להניחו ביד קטן וכו", עכ"ל.

ועוד מצאתי בשדי חמד (ח"ה, דברי חכמים, סי' קלא) שדן כבר במה שיש שנהגו למסור בשמחת תורה בעת ההקפות - גם לקטנים לסבב ההקפות עם הס"ת. וע"ע בהליכות שלמה (מועדים פי"ב ס"י) דאין נכון ליתן ס"ת לקטן בשעת ההקפות. וע"ע במועדים וזמנים (ח"ו סי' עט) דיש לזהר גם בעת ההקפות בכבוד התורה שישאווהו גדולים, ואולי אי"ז כבוד לתורה כשילד קטן רוצה הקפה ובקושי מחזיקו בעזרת אביו או אחר, וסיים שם דנראה קולא גדולה מדאי לתת לקטנים כה"ג הקפה בס"ת כשרה רצ"ע טובא ואין לזה יסוד ומקור נאמן, עכ"ד. וע"ע במקור חיים (ס"ג ק) שכתב דיש מקפידים על קטן פחות מ"ג שלא יעשה גלילה או להביא את מעיל הס"ת או להחזיק ס"ת בפרט בימים נוראים, ואין להם על מה לסמוך כלל שהרי קימ"ל שקטן עולה למנין שבעה. וכתב שעל נטילת המצוות אם אינו מצד המנהג או תקנה אין מקום להקפיד כלל,

י. הנה באמת דין זה הובא במשנ"ב (סי' קמז סקב"ט) ותופסין השניה. דהיינו שמוסרין הספר למי שהוא שם על הבימה להחזיקו עד שיגיע זמן קריאת המפטיר, ולא טוב הדבר שנוהגין באיזה מקומות למסרו לנער קטן אלא עכ"פ יש למסרה לבן דעת, עכ"ל.

ובאמת שמקור הדבר נמצא בשערי אפרים (שער י ס"ו), שם כתב בזה הלשון: "ביום שמוציאין שני ס"ת אז הראשון מושיט ס"ת הראשון להש"ץ והמוציא השני הוא מחזיק הספר והולך אחר הש"ץ עד שמגיע לבימה ומוסר הספר למי שהוא שם על הבימה להחזיקו עד שיגיע זמן קריאת המפטיר. ולא יפה עושין מה שמוסרין הספר לנער מנוער שאין זה כבוד התורה, ועכ"פ יש למסרה לבן דעת, ואף שאינו כדאי והגון לכך - אם ראית שהתורה חביבה עליו, בכדי לקרב ההמון לתורה", עכ"ל.

הרי מבואר בדבריו דאין הדבר ראוי. ובאמת בלשון השערי אפרים לא נזכר "קטן" כלשון המ"ב, אלא "נער מנוער", ויתכן שבדבריו מרומו טפי, דאין ליתן הס"ת לאדם שהוא "מנוער" - היינו שאינו מכובד ובן דעת, "שאין זה כבוד התורה" כלשונו. והיינו דיתכן ולדבריו גם אם גדול מעל בר מצוה - אי"ז כבוד התורה אם הוא "נער מנוער".

והנה מצאתי להגר"ח פלאגי זצ"ל ב"ספר חיים" (ח"א סי' ב סעיף א) שהביא דברי השערי אפרים, והוסיף עליהם, וז"ל שם: "ראיתי להגאון הגדול בס' שערי אפרים וכו'... יע"ש. והן אמר דמן הראוי היה שיליכו הס"ת ע"י הגדולים כאשר נראה מהירוש' דיומא על מתני' דקתני התם ראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכ"ג, וביארו שם דהטעם הוא דע"י הגדולים התורה מתכבדת יע"ש".

"זאת ועוד כי יש לחוש לנפילת ס"ת ח"ו מיד הקטן כי לא יוכל שאתו, כאשר אירע פעמים הרבה, ואז ח"ו ידאגו כל הציבור, וא"כ להיות בטוחים יתנוהו

הכבוד, אלא משום שלא יודע לייחס חשיבות וכבוד הראוי לס"ת, ולפי"ז גם בס"ת קטן אין ליתן לקטן.

ושו"מ סברא נוספת שכתב הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (גליון מים חיים, טבת תשעד - גליון 230) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ד"אין נכון ליתן ספר תורה לקטן בשעת ההקפות, ובעין שמוצינו בגמרא (ב"ב פז, ב) שאם מסרו כסף לקטן נחשב אבידה מדעת", ע"כ. וא"כ יתכן דיסוד הגרש"ז א לדמות כן למסירת כסף לקטן דהוי אבידה מדעת - הוא ע"פ הנ"ל - דקטן אינו יודע להעריך כסף ויכול לאבדו ואינו יודע לשומרו, והכ"נ קטן אינו יודע לשמור ולכבד ס"ת כראוי, וא"כ גם בס"ת קטן איכא למיחש שמא יפול, וכנ"ל.

ושו"מ הסברא הנ"ל בס' "אעלה בתמר" מתורת בית בריסק - משמועות רבינו מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל (עמ' כו): "הגר"ח אמר שאסור למסור ספר תורה לקטן דקטנים לאו בני שמירה נינהו (עיין ב"מ מב, א). ובאמת הגר"ח התפלא על המנהג שכשמוציאים שני ספרי תורה נותנים לילד את הס"ת השני שישב ויחזיק אותו עד גמר הקריאה בס"ת הראשון, והא קטנים לאו בני שמירה נינהו", ע"כ.

וראה בס' פסקי בושם (פל"ב סי"א, עמ' ריא) מפסקי הגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל שהורה שאין למסור ספר תורה לקטן ביום שמחת תורה, אפילו אם הוא עומד ימים ספורים קודם כניסתו לעול תומו"צ.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רבה של שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: "...מקובל מחשש שמא ח"ו הס"ת יפול מידיו. בעיקרון אינני רואה שום סיבה למה לא יקח הקטן ס"ת, שהרי מן הדין אפשר לתת לו גם עליה לתורה, ורק משום כבוד הציבור נפסק שאין נותנין לו עליה. וע"כ שאין כאן ענין של כבוד הס"ת. ורק החשש שמא יפול, ולכן יש לתת לו ס"ת בהשגחת גדול שילך לידו בתשומת לב מרובה".

והגאון רבי שמאי קהת גראס שליט"א (בעמח"ס שו"ת שבט הקהתי) כתב לי בזה"ל: "מדינא מותר משנת י"ב, אבל כדי שלא נחלץ וכל א' יקח עשו גרר עד הבר מצוה לא יקח". ושוב כתב לי אם כשנצרכים להעביר ס"ת קטן ממקום למקום יש להקל דזה לצורך, וכתב לי: "אז יש להקל אם הוא בר דעת, ובתנאי שילוו אותו". ושוב קיבלתי בזה תשובה מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א (רב ואב"ד קהילות יעקב, ובעמח"ס אמרי יעקב), והדפסנוהו בסוף הספר, יעויי"ש.

ובמקומו היתה תקנה שלא יהיה הגבאי אפילו נער גדול.

וידידי הרה"ג רבי מאיר ערבה שליט"א (מח"ס מאיר עוז) הראני בסידור רבי יעקב עמדין (הל' קריאת התורה אחר שחרית של שבת, אות ד) שמשמע שיותר ראוי שהמוציא יחזיקנו עד אחר שיקראו בראשונה [ולשונו: ובידו "להחמיר" להחזיקה שם, וכ"כ באגרו"מ או"ח ח"א סי' לח] אך כתב שרשאי גם למוסרה לאחר, אך לא ימסרה לפחות הערך או נער מנוער, ועכ"פ ימסרה לבן דעת אפילו אינו ראוי לכך כשרואה שהתורה חביבה עליו, "ויש אומרים" שיש להקהל ולחנכו בחיבוב המצוה [ובאגרו"מ פתח את הר"ת של ו"א בפירוש וירא אלקים].

עוד הראני הגר"מ ערבה שליט"א בפירוש הרד"ל (פרקי דר"א פל"ח, ס"ק קסב) שדייק שהיו נותנים לתנוקות לאחוז בס"ת. ואיתא בילקוט שמעוני (מלכים ב, רמז רלד): "מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן יהוצקד קבצו את כל הקהל אל היכל ה' והביאו שלש מאות כהנים ושלש מאות תינוקות ושלש מאות ספרי תורות בידם ושלש מאות כהנים ושופרות בידם והיו תוקעין והלויים משוררין ומזמרין ונדו את הכותיים בסוד שם המפורש וכו'", אך גם ברד"ל שם הביא גירסאות שהכהנים החזיקו את הס"ת והשופרות.

ועוד א"ל דמצאנו לכאורה ראייה שמותר לקטן להחזיק ס"ת, מדברי הראשונים (עי' בספרו מאיר עוז סי' נה ס"ד) שמצרפים קטן למנין כשהוא אחוז ס"ת, ושם הרחיב בזה שלצורך מותר והביא לשון הראב"ה שמתילין לקטן ס"ת בחיקו.

***

והנה למעשה יש בידינו ב' טעמים למה לא ליתן לקטן, הא' משום דאי"ז כבוד התורה שקטן יאחז דבר יקר וחשוב כס"ת (כלשון השערי אפרים). והב' משום דיש חשש שמא מחמת הכבוד יפול הספר תורה (כלשון הגר"ח פלאגי זצ"ל).

והנה יל"ע אם רוצים ליתן לקטן לאחוז ספר תורה קטן - שאינו כבד האם בזה יש להקל או לא. דלהטעם דכבוד התורה י"ל דהגם שאינו כבד מ"מ אינו כבוד התורה דסו"ס ס"ת הוא דבר חשוב ויקר שאין כבוד שקטן יאחזנו. אבל להטעם שיפול משום הכבוד, יל"ד דאם הוא קל איב"ז גנאי.

אכן יתכן לומר דהחשש שמא יפול אינו רק משום משקלו, אלא משום דאדם האוחז דבר ויודע בדעתו ושכלו את יקרת וחשיבות הדבר - טפי ישגיח עליו שלא יפול, משא"כ קטן שאינו 'בן דעת' (כלשון המ"ב הנ"ל) א"כ איכא למיחש שיפול - לאו משום

(כג)

ברכת שהחיינו על ספר חדש

הנה ידוע שדנו הפוסקים בארוכה בענין ברכת שהחיינו על הוצאת ספר חדש (ודן בזה כבר בשערי תשובה סי' רכג סק"י). וברצוני להציע קמיה רבינו שליט"א חידוש גדול שראיתי לזקני בעל פנים מאירות זצ"ל על הירושלמי (י"ל תרנ"ה, להג"ר מאיר יוסף קוטקין זצ"ל בן תלמיד מרן הגר"ח מזוזאלז'ין זיע"א) שכתב בהקדמת ספרו, בזה"ל:

"והנה בעיקר הזה מבואר בחיבורי הזה ראיות נכונות שצריך לברך בשם ומלכות, אולם לצאת ידי כל הדעות, הרי בכתיבה אי הוי כמוציא מפיו, ידוע דעות חלוקות מגדולי האחרונים. ועיין בשו"ע או"ח סימן מ"ז. גלל כן הנני לברך ע"י כתיבתי, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", עכ"ל.

וצ"ע האם להלכה למעשה יש ענין לעשות כחידוש זה, ולכתוב ברכת שהחיינו בהקדמת הספר שהוא חידוש גדול שלא ראינו נוהגין כן. וגם יש לעיין דמה מועיל כאן כתיבה כדיבור, הלא הכתיבה נעשתה זמן ארוך לפני שהספר רואה אור, ומה שייך בעת ההוצאה לאור לקיים עי"ז חיוב ברכת שהחיינו [להצד שיש חיוב כזה], וגם מעולם לא שמענו שאילם רח"ל יכתוב שהחיינו במקום ברכה על פרי. וכל מה שכתבו הפוסקים הוא להרהר בלבו ותו לא. מה דעת רבינו שליט"א בחידושו הגדול של הפנים מאירות הנ"ל.

תשובה: לא נראה שיש בזה ענין לומר שהחיינו בכתיבה, מצינו תורה בכתיבה, אבל ברכה בכתיבה לא מצינו^{טו}.

הערות והוספות

דבריו - "הנה בשו"ע או"ח סימן רכ"ג בשערי תשובה ס"ק יו"ד הביא, שהגאון מור וקציעה פסק שאם גמר ספר בחידושי תורה וכ"ש בהדפסה, מברך שהחיינו בשם ומלכות. ו"מחזיק ברכה" כתב, שיברך בלי שם ומלכות. וטעמו ידוע שמצות לאו ליהנות ניתנו וכו".

והצעתי הדברים קמיה הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, והסכים עמדי שזהו חידוש גדול שלא ראינו הנוהגין כן, ואמר שלמעשה יקח פרי חדש ויברך עליו שהחיינו ויכוון לפטור שניהם, ואמר שכך הוא נוהג. וכן אמר לי (על ב' הנקודות הנ"ל) הגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א. וכ"כ לי הגאון רבי שמאי קהת גראס שליט"א "יעשה על פרי חדש ויכוין".

טו. ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א העירני על החידוש של זקננו זצ"ל: "לא אבין מה מועיל כאן כתיבה כדיבור, הלא הכתיבה נעשתה זמן ארוך לפני שהספר רואה אור, ומה שייך בעת הוצ"ל לקיים עי"ז חיוב ברכת שהחיינו [אם הי']". וגם מעולם לא נשמע שאלם רח"ל יכתוב שהחיינו במקום ברכה על פרי. וכל מה שכתבו הפוסקים הוא להרהר בלבו ותו לא. וכולם נהיגי שכותבים רק הודאה להשי"ת כלשון כל המחברים, עכ"ד.

אך העירני ידי"ג הרה"ג רבי משה חליוה שליט"א (בעמח"ס ענפי משה) דבלשון המו"ק מבואר שבעצם גמירת כתיבת הספר אפשר לברך, וכתב שכל שכן בהדפסה. א"כ סגי על עצם כתיבת הספר, שגמר את הספר. וזה מדויק בלשון הפנ"מ ג"כ שכתב בתחילת

(כד)

בקשה פרטית בתוך ברכה על העתיד - בעת מגיפה

הנה במשנ"ב (סי' קיט סק"א) כתב בשם הפרמ"ג דכל מה שהתירו לבקש בקשות פרטיות בתוך כל ברכה משמו"ע מענין הברכה, הוא דווקא על ההווה, אבל על העתיד - כגון שלא יחלה וכיו"ב אין לו לבקש.

ויל"ע בזמננו שמכה מהלכת - ויש גניף וחולי המדבק שמסתובב בין אנשים, אם אפשר ברפאינו להתפלל על "הבריאים שלא יחלו", דהרי בזמן רגיל אין להתפלל על הבריאים שלא יחלו דזה נקרא על העתיד, כמבואר במשנ"ב הנ"ל, אבל בזמן שיש כבר מגיפה מסתובבת, ובכל רגע נתון יכולים ח"ו להדבק, דלמא לא חשיב על העתיד אלא על ההווה, ואפשר להתפלל על הבריאים שלא יחלו בנגיף - בתוך ברכת רפאנו.

תשובה: וודאי שכן, כי עוד לא היתה מחלה שכל כך הקיפה את העולם כמו עכשיו.

(כה)

אמירת י"ג מידות דרך שידור חי טלפוני

נתעוררה שאלה בקהילה שעשתה עצרת תפילה לרגל המצב, ועשו מניין מצומצם בבית הכנסת, וכל השאר השתתפו מהבתים דרך שידור חי בטלפון. והמניין אמר י"ג מידות.

הערות וחוספות

על העתיד, כגון שלא יחלה וכיו"ב. ושמעתי להסתפק בתקופת מגיפת הקורונה, שיש חולי שמסתובב בין האנשים ל"ע, ורוצה להוסיף בקשה פרטית ברפאינו - מי מיקרי על העתיד שלא יחלה, או דלמא כיון שהחולי כבר קיים בעולם, ובכל רגע יכול להדבק, לא חשיב עתיד. וכתב לי 'לא להזכיר שמות לפני שנעשה חולה'.

וראה בסוף ספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, במכתבי מו"ר הגר"י מקלוב שליט"א (אות צח, עמ' שצז) שכתב לי בזה"ל: 'הטעם לפי שאינה מעין הברכה, דהבקשה על הרפואה לחולים ולא על מניעת החולי מן הבריאים, ואין מקום להסתפק שיהא הדין שונה בעת הזו, דאף דדבר הווה הוא, מ"מ אינו מענין הברכה לבקש על מניעת החולי וק"ל, עכ"ל.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א כתב לי: "הארכתי בזה במק"א. וראה בשו"ת מנחת יצחק בהקדמה שגם האריך בזה. ולמעשה פסקו שיקנה לעצמו בגד חדש או פרי חדש ויברך שהחיינו ויכוין גם על הספר. אבל אין לברך רק על הספר. ומה שכתב את ברכת שהחיינו, בודאי אין יוצאים בזה חובת ברכה, רק שהוא מנהג המחברים שבהקדמה לספריהם מברכים את השי"ת בברכת שהחיינו", עכ"ל. וכע"ז כתב לי הגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (בעמח"ס שו"ת ויצב אברהם) "הדברים מיוחדים מאד, ואין נראה כלל לדינא", עכ"ל.

וז. הנה להערה זו העירני דו"ז הגאון רבי יעקב חיים רוזנטל שליט"א. ושאלתי שאלה זו גם קמיה הגר"א דינר שליט"א: 'הנה במ"ב (סי' קיט סק"א) כתב דמה שהתירו להוסיף בקשות פרטיות באמצע כל ברכה מענין הברכה, זה רק על דבר שקיים כבר, אבל לא

ונסתפקו כל השומעים דרך הטלפון האם יכולים לענות גם י"ג מידות דרך הטלפון או לא (בלי העיצה שיאמרו את הי"ג מידות עם טעמי המקרא). מה דעת רבינו שליט"א. תשובה: אמירת י"ג מדות, מבואר בשו"ע סימן תקסה שהוא דבר שבקדושה וצריך עשרה, ודעת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, ששמיעה דרך הטלפון אינה מחשיבה אותו כנמצא במקום שיש בו עשרה, כי על כל פנים צריך איזה קשר עם המנין, או שיהיה אתם יחד, או שישמע את קולם, אבל כשאין שום קשר ביניהם, נחשב כאילו שנשלח מברק שכעת יש מנין שאומרים י"ג מדות, וכי מותר לו לומר?!

(כו)

ברכת 'ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם' על מלך מרוקו

לכבוד מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א

השל' והברכה וישע רב

נתעוררה שאלה, כי הנה בעוד חודש אמור להגיע לארץ הקודש מלך מרוקו לביקור. ומלך מרוקו בכוחו להמית אנשים במדינתו, וגם אין מעליו סמכות אחרת. כך שלכאורה אפשר לברך עליו ברכת 'שנתן מכבודו לבשר ודם'. אך היו שטענו דכיון שאין לו בגדי מלכות – כגון כתר וגלימה, אלא רק חליפה רגילה כמו כולם, אין ניכרת מלכותו כל כך, ואין לברך עליו הברכה הנ"ל. אך מאידך יש שטענו דסו"ס ביום זה נקרא בגדי מלכות – דכיום אין נהוג כ"כ לילך עם כתר וגלימה. מה דעת רבינו שליט"א בשאלה זו.

עוד נתעוררו, האם יש ענין או מצוה להשתדל לילך לראות את מלך מרוקו כדי לברך עליו את הברכה הנ"ל. דהנה אמרו חז"ל (ברכות ט, ב) דא"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת אומות העולם – שאם יזכה יבחיין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. והובא בשו"ע (או"ח סי' רכד ס"ט), ובמ"ב שם (ס"ק יג) דאם רואה פ"א המלך לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ונכבוד גדול יותר. וא"כ צ"ע בעוד כחודש שמלך מרוקו יבוא לא"י, האם יש ענין ועד כמה לבטל מלימודו כדי לנסות לראותו ולברך עליו הברכה הנדירה הנ"ל.

יישר כח גדול למרן שליט"א על הקדשת זמנו היקר

תלמידו אוהבו בלו"נ

חיים מלין

תשובה: כהיום אי אפשר לברך על מלך, כיון שאף אם יש לו סמכות להרוג, מכל מקום מפחד מהאו"ם ומהתקשורת העולמית, כמו כן אין לו כבוד מלכים בפמליא כי המשמר סביבו הוא לשמירתו ולא לכבודו, וגם שאין לו בגדי מלכות, ונראה שאם ילביש כתר על ראשו, יהיה

אפשר לברך עליו בלי שם ומלכות, אבל בוודאי שאין לו שום ענין ללכת לראותו, ובוודאי שלא לבטל תורה עבור זה.

מקורות ונימוקים:

בשאלה זו יש לדון בכמה נדונים, א. לברך על מי שיש לו סמכות להרוג. ב. לברך על מי שאינו לבוש בגדי מלכות, ג. למי שאין לו משמר כבוד, ד. למי שיש לו פחד מהעולם.

למי שיש לו סמכות להרוג

בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רצו) נשאל אם אפשר לברך "שנתן מכבודו לבשר ודם", על המושל הממונה מטעם המלך, [כלומר מלך טורקיה ששלט גם על מצרים, ושלח מטעמו מושל שהוא הממונה על מצרים, ויכול גם להרוג ולחונן].

והשיב ששאלה זו נשאלה לפני הר"ר אברהם אב ב"ד, והשיב ז"ל כללו של דבר כל מי שהוא חשוב בשולטנותו כמלך ודן והורג במשפט ואין מי שמשנה על דבריו מהן ללאו ומלאו להן, כמלך הוא, ומברך עליו.

וכתב הרדב"ז אבל צריך לדקדק אם השר של מצרים דומה לשלטונים, שהרי אין לו רשות להרוג במשפט שהרי יש משפט, ויש שם שופט שמכריע בעינים אלו, והשר רק מאשר את הפסק. והשיב שאכן במשפט רגיל צריך גם הסכמת השופט, אבל בשעת חירום, או במקרים מיוחדים, הוא מסור לשר המדינה ויכול להרוג גם בלי אישור השופט. נמצאת למד שיש דברים שיכול לעשות השר לבדו ואין מי שישנהו מהן ללאו ומלאו להן, ואע"פ שיש ביד המלך לשנותו לכל אשר יחפוץ שהרי הוא עבד מעבדיו, הני מילי אם היה במדינה שהמלך עומד בה, אבל כיון שהוא במקום רחוק, ונתן לו המלך שררה ושולטנות במצרים, הרי היא כמלך בעצמו, ומברך עליו.

ולענין לברך לשופט, לא מסתברא כלל שהרי אע"פ שהוא פוסק הדין מ"מ אין יכול להרוג אלא בהסכמת השר, אע"פ שכתבתי כל זה אין דעתי מסכמת לברך על השרים הבאים למצרים, שהרי המלך משנה דבריהם מהן ללאו ומלאו להן, ולכן הטוב והישר בזה לברך בלא שם ומלכות, שבזה לא הפסיד כלום, שהרי הוא נותן שבח להקב"ה שנתן מכבודו לבשר ודם.

והובאו דבריו בקיצור במגן אברהם (סימן רכד סק"ה) וז"ל: "השלטונים שאין עול מלך עליהם, לשנות דבריהם ודן והורג במשפט מברך עליהם, ועל השרים שממנה המלך בכל עיר, טוב וישר לברך בלא שם ומלכות, על השופט הגדול שהוא הקאד"י אין מברכין כלל".

זיעוין בשו"ת חתם סופר (ח"א סימן קנט) שכתב [בזמן החת"ס] אפשר לברך גם על דוכס [היינו הפריצים ששלטו על אחוזותיהם, והיו יכולים להמית ולהחיות כרצונם] כי גדר המלך

לענין ברכה הוא כל שבידו להמית ולהחיות אפילו בעירו.

נמצא שכל מלך שיש לו אפשרות אפילו במקרים חריגים, להמית או להחיות, יש לו דין מלך לענין ברכה, ואם אין לו את היכולת הזו, והוא כפוף למערכת משפט, אי אפשר לברך עליו.

למי שאינו לבוש בגדי מלכות

עוד דנו הפוסקים אם אפשר לברך על מלך, שאינו לבוש בבגדי מלכות, אלא לבוש כאחד האדם, ובשו"ת נבחר מכסף (סימן ג) כתב, שאין לברך ברכת המלך אלא בזמן שרואים את המלך בכבודו, שכן נוסח הברכה, שנתן "מכבודו" לבשר ודם, ואם הוא מתהלך כאזרח רגיל, איה כבודו להעריצו, ועיקר הכבוד הוא במלבושיו, כשהוא לבוש בבגדי השרד, שבזה ניכר כבודו ותפארתו, בדברי רבי יוחנן שהיה קורא למלבושיו כבודו. גם נראה שרכבו ופרשיו ובני חילו ההולכים לפני מרכבתו, מכלל כבודו של מלך הם, וזולתם לא חל חיוב ברכה זו כלל.

כיוצא בזה כתב הזכור לאברהם (דף כב ע"ב) בשם רבו המובהק זצ"ל, שאם המלך מתחפש שלא יכירוהו שאין לברך עליו, שאיך יברך שנתן מכבודו וכבוד אין כאן, כי הוא מתחפש בבגדיו, והרי הוא ככל אדם.

הפוסקים לא חילקו בזה

ולכאורה ממשמעות דברי הפוסקים הרדב"ז המג"א החת"ס שלא חילקו בזה, משמע שהכל תלוי בסמכותו לדון ולהרוג במשפט, שבזה ניכר כבודו, שחיי אדם תלויים בידו, מעין דוגמא למלכות של מעלה אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, ואין הדבר תלוי במלבושים ובגדי שרד.

לברך על נשיא ארה"ב

ויעזין בקובץ ווי העמודים (מספר 44 עמוד טו) שם כתבנו לדון אם אפשר לברך על נשיא ארה"ב, וכתבנו לחלק שיש שני ענינים במלך, א. לברך עליו, ב. מצוה ללכת לראותו, והוא מחולק בשני סעיפים בשו"ע (סימן רכד) ולגבי לברך עליו, אפשר לברך כל שיש בידו להרוג, ולענין ללכת לראותו, יש מצוה רק אם בא בכבודו, כדי שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם.

ולכן נשיא ארה"ב שיש לו סמכות לחון נדון למות, ואולי גם יש לו סמכות להכריז מלחמה, אבל כבוד אין לו ואין לו משמר כבוד, ומה שנוסעים סביב לו, נראה אין זה משום כבוד, אלא כדי לשומרו שלא יהרגוהו, [ובפרט שאין לו כבוד כאשר כל לבלר יכול להשפילו ולבזותו], ולכן לגבי הברכה עדיין צ"ע אם אפשר לברך עליו, [ויותר מסתבר שאי אפשר לברך עליו] אבל בוודאי שאין ענין לראותו, כי הענין לראות מלכי האומות העולם מפני כבודם, ואם יזכה יבחין בין כבודם, למלך המשיח, ולנשיא ארה"ב אין עושים כבוד מלכים.

כשחושש מההעולם והתקשורת

עוד נראה שגם לגבי מלך מרוקו אף שיש לו סמכות להרוג, מכל מקום כהיום שיש איחוד של האומות [או"ם] והמלכים חוששים מהמוסד הזה, ואינם יכולים לעשות ככל העולה על רוחם במדינתם, ובפרט שיש היום תקשורת מפותחת והם חוששים מה יאמרו עליהם, ולכן קשה לומר שאפשר לברך עליהם, בגלל שיש להם סמכות להרוג, כי הסמכות שלהם מאד מוגבלת, והם חוששים בעצמם.

גם כבוד אין סביבם, כי הפלמיא שלהם אינה מכובדת כמו של מלך, ורוב השמירה סביבם היא בשביל שמירה, ולא בשביל כבוד [כמו אצל המלכה באנגליה, אבל אצלה אי אפשר לברך, כי אין לה סמכויות] וגם בגדי מלכות אין לו, ולכן אין נראה שאפשר לברך עם ברכה, ובוודאי שאין ענין ללכת לראותו.

אמנם נראה שעיקר בגדי מלכות הוא הכתר על ראשו, ואם יבקשו ממנו להניח את הכתר מלכות על ראשו [אם יש לו] אפשר יהיה לברך עליו, בלי שם ומלכות י.

(כז)

א. שמיעת דברי תורה בידיים מטונפות.

ב. אם יש קדימה לאוטובוס על פני הולך רגל במעבר חציה.

ג. ספק בנוסח ברכת מעין ג' בשבת ר"ח בסעודה ג' אחר צאה"כ.

בס"ד, מוצאי שבת קודש פר' תזריע-מצורע תשפ"א

לכבוד מזרי ורבי מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א,

השל' והברכה וישע רב,

ברצוני להציע קמיה מו"ר שליט"א כמה שאלות שנתעוררו, ואשמח מאד לתשובות קדשו:

הערות וחוספות

א' - אל יבטל מלימודו, אם לא שבא בחיל ובכח גדול. וא"כ בנד"ד שלא ראינו מלך, האם כך הדין שיש לבטל מלימודו כדי לראותו? והשיבני 'ביון שאין מחלקין לו כבוד כלל, אין מה לראות, ועדיף לשבת וללמוד'. ושוב קיבלתי בזה תשובה ארוכה מהגאון רבי יהודה טשנר שליט"א, ונדפסה בסוף החיבור, יעווי"ש.

י. הנה שאלתי שאלה זו גם קמיה הגרי"א דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) בזה"ל: 'בענין ברכת ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם על מלך, שהייתה שמועה שמלך מרוקו אמור לבוא לבקר בארץ ישראל, נסתפקו עוד מאחר וברכה זו נדירה, האם צריך לילך ולטרוח ולבטל מלימודו כדי לברך, בדמשנ"ב (סי' רכד סקי"ג) כתב שאם ראה מלך פעם

[א] הנה בשו"ע (סי' צב סעי' ו) קיי"ל דאסור להתפלל או ללמוד בידיים מטונפות, ובביאור הלכה כתב בשם הפרי מגדים דהרהור מותר. ויש לעיין אם גם לשמוע דברי תורה מותר, או דחמיר טפי משום דשומע כעונה, ורק הרהור שרי.

ושמעתי להוכיח דמותר מהא דאיתא בב"ק (יז, א) דאמר רבב"ח הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למישאל שמעתא, כי הוה עייל לבית הכסא, והוה בעינא מיניה מילתא ולא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך. ובגליון שם מביא גירסת השאלות כי הוה נפיק מבית הכסא, ונמצא ששאלוהו כשיצא מבית הכסא - ושמע ר' יוחנן השאלה ורק לא השיב עד שנטל ידיו, א"כ מותר דשרי [רק דיתכן ואין למדין הלכה מפי מעשה, ובפרט דאפשר ששם לא היו ידיו מטונפות].

מה דעת מו"ר שליט"א בזה הלכה למעשה, האם היוצא מבית הכסא מותר לו לשמוע דברי תורה או לא"ה.

[ב] הנה אמרו חז"ל (סנהדרין לב, ב) דשני ספינות שהיו עוברות בנהר - אינו דין שתידחה שאינו טעונה מפני הטעונה. ונסתפקו בבי מדרשא לפי"ז באדם יחיד הבא לעבור את הכביש במעבר חציה, ובא מזולו אוטובוס הטעון ומלא באנשים, האם גם שם נימא דתידחה שאינו טעון מפני הטעונה וימתין שיעבור האוטובוס קודם.

או דלמא, דיתכן וכל דברי הגמ' זה כשבאו שניהם יחדיו, אבל כש'אינו טעונה' באה קודם - דלמא זכותה קודמת, וא"כ אולי הכ"נ במעבר חציה - יתכן וכיון שע"פ חוק זכותו לעבור קודם, אזי לא אמרי' דתידחה שאינו טעונה, מה דעת מו"ר שליט"א בזה"ל.

הערות והוספות

נקיות דמותר ללמוד על ידי הרהור בלא נטילת ידים, אכן לשמוע מפי אחר שקורא לפניו אסור דהוי כעונה מפיו ממש כדאיתא כה"ג בברכות ד' כ' ע"ב בד"ה כדאשכחן בסיני. וכ"ה בפמ"ג א"א פ"ה סק"ב, עכ"ד.

יט. והגאון רבי יהודה קנר שליט"א (ראב"ד מודיעין עילית) כתב לי בזה"ל 'כללי קדימה במעבר חציה נקבעו על מנת לאפשר מעבר בטוח להולכי הרגל, ולכן אין זה קשור לשתי ספינות - שם הנושא הוא עדיפות וקדימה, אך לא בטיחות', עכ"ד. והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (רב דקה"ח שיכון ה', ובעמח"ס ויצב אברהם) כתב לי 'אם תאמר שצריך לחכות עד שיעבור כל רכב שיש בו שני אנשים, לא שבקת חיי לכל בריה, ועל כרחך שבכה"ג אינו כן', עכ"ד.

ושוב כתב לי מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה

יה. הנה שאלה זו ראיתי בספר הנפלא 'והאר עינינו' (חקור דבר, אות לו, עמ' רפא), יעוי"ש מש"כ בזה. וציין עוד למש"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' א אות ב), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ה), יעו"ש.

ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'הנה מהא דריו"ח ב"ק י"ז א' ליכא למידק גם לגי' השאלות, משום דאף אם שאלוהו לפני נטי', מ"מ י"ל דשאלו בכה"ג דליכא ע"ז איסור דב"ת, דאי"ז אלא שאלה בעלמא [וכגון שואל חברו איזה ברכה אננס וכדומה] ואיב"ז שום לימוד הלכתי, וגם לומר לשאול בפה נראה דמותר. וריו"ח או שלא הרהר בספק עד דמשי ידיה או דהקיל בהרהור'.

ולגוף הנידון כבר כ' לך הגרי"ז מהמקו"ח, וכן ראיתי מהגאון רבי אליהו רגולר בשו"ת יד אליהו סי' טז, וז"ל "נראה לי לכאורה פשוט דמי שאין ידיו

ג] נסתפקו בבי מדרשא במי שהתחיל לאכול בראש חודש קודם שקיעת החמה, ובירך ברכת המזון על הכוס אחר צאת הכוכבים, האם במעין שלש שמברך אחר שתיית הכוס - יזכיר "וזכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה", דשורש הספק הוא דמאחר ושתיית היין הוא כהמשך מהסעודה שהתחיל מבעוד יום אפשר שצריך להזכיר במעין שלש דידה של ר"ח, שהרי התחיל הסעודה מבעודי (וכמב' במג"א סי' רצט סק"ז שהמברך בהמ"ז אחר סעודה ג' יכול לשנות הכוס גם קודם הבדלה דחשיב לחלק מסעודתו). אך יתכן לומר דמאחר ולא נתחייב במעין שלש מבעוד יום, א"כ לא יזכיר של ר"ח בברכתו, דרק היכא שנתחייב לברך בהמ"ז עם הזכרת ר"ח - מזכיר גם משחשיכה, אבל אם לא נתחייב לברך ברכה זו אלא רק משחשיכה - הרי לא נתחייב לברך מעין שלש בהזכרת ר"ח. מה דעת מו"ר שליט"א בשאלה זו.²

הכותב וחותם בקידה ובהכנעה

ובתודה וברכה מרובה מאד מאד למוח"ז שליט"א על הקדשת זמנו היקר עבורי

תלמידו המתאבק בעפרו

חיים מלין

הערות וחוספות

להם לרשויות לסדר לטובת הציבור, ומזורים, מעברי חציה וכדומה. וכבר אמרו באבות פ"ג מ"ב אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו. וכל שכן בנד"ד, היושר לתת זכות קדימה לעובר במעבר, כי עלול לבוא לסכנת נפשות בתנועה שועטת, וחישוב מוטעה, משא"כ לרכב העוצר איב"ז משום סכנה לנוסעיה. ודוק בכ"ז. והגר"ז שליט"א גם כ' לך עד"ז, עכ"ד מו"ר שליט"א. כ. ומו"ר הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) כתב לי ע"ז בזה"ל: 'הנה אנן דלא נהיגי חובה בכוס ברהמ"ז ביחיד, ליתא לשאלתך, דאין הכוס שייך לסעודתו וכמש"כ המג"א רצ"ט סק"ז ויעו"ש מהח"ש ולבו"ש. וממילא ל"ש לומר בתר מעיקרא.

אמנם צריך למישאל במי שנוהג חובה [מובא שהחת"ס נהג חובה גם ביחיד], וכן נפ"מ בשבע ברכות בסעודה שלישית כשנמשך בתוך הלילה, ולאילו נדחיג לשתות הכוס, עי' מנח"י ח"ג ק"ג דכן נהגו גדולי, וידוע דעת הגרי"א שיתנו לחתן לברך והוא ישתה דלחתן שויה חובה, וכ"כ האג"מ ח"ד סי' ס"ט אות א', וא"כ דנחשב חובה הרי"ז מישך שייכא לסעודה ואיכא לספוקי. אמנם גרד"פ נקטו כמש"כ לך הגר"ז שליט"א, וז"ל המאמר מרדכי קפ"ח סקי"ח, 'וימ"מ הדבר ברור לע"ד דלכ"ע אין להזכיר של שבת וי"ט בברכה אחרונה של יין של

מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) בזה"ל: 'הנה, פשיטא דגמל וספינה המגיע ראשון - כל הקודם זכה ודב"ז אי"צ לפניו. והך דסנהרין לב ב' מיירי בבאו כאחד למקום ה'מפגש' [כדוגמת ראש ההר כמש"כ רש"י], ומדינא י"ל כל דאלים כבר או דשניהם יפלו לתהום או דישארו תקועים לנצח. ובכה"ג הכריעו חז"ל לפשר ביושר ביניהם מכח צדק צדק תרדוף, דזה שאינה טעונה צריכה לסגת, ועי' ספ"ח סי' תקנ"א הביא פסוק נוסף לגבי גוי דאין אצלו צדק צדק וגוי, וז"ל 'אם אדם הולך בדרך וטיט סמוך לדרך ופגע באדם טעון משא יש לו להפסיע מן הדרך עד שיעבור הטעון משא, ואפי' אם הטעון משא גוי כתיב (משלי ג' ד') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם ומוטב לאדם שיהא נדחה מפני חבירו ואל ידחה חבירו מפניו'.

יכ"ז לא שייכא כלל למעבר חציה מהרבה טעמים, חדא, לאוטובוס אין גדר טעונה, דכא"א מהנוסעים 'יחיד' הוא כלפי העומד במעבר חציה ומאי אולמיה דהך יחיד מהך, ולי"ש טעונה אלא בכגון הא דספ"ח הנ"ל, ופשוט. ושנית, אדרבה מידת היושר להיפך, דליכא כמעט טירחה לעצור ל'רגע קט', ומאידיך, זימנין [בלי מעבר חציה] העובר יצטרך לחכות הרבה זמן עד שיוכל לחצות, ובפרט בתנועה מהירה ועמוסה, ופשוט. ותו בכלל לא מצינו על רגע קט של עצירה הך גדר של צדק צדק תרדוף, והנה

מכתב תשובתו של מוח"ז רבינו שליט"א:

בס"ד, ז' אייר תשפ"א

לנכדי היקר אהוב מאוד, עדיו לגדולות הרב חיים מלין שליט"א,

שלו' וישע רב

שאלותיך נפלאות, והריני להשיב:

באשר לשאלה הראשונה, הנה כתב בספר מקור חיים לבעל החוות יאיר [סי' פ"ה אות ב'] דבכל מקום דהרהור שרי מ"מ שמיעה אסורה, דקי"ל שומע כעונה. וראה עוד בשערי תשובה סימן מז שכתב: "ועיין בהלק"ט ח"ב סי' קנ"ט שכתב השומע ד"ת צריך לברך, כיון דשומע כעונה עדיף מהרהור".

אומנם יש להוסיף, שנשאלנו בעבר אודות בית מדרש שמוסרים בו שיעורים ברמקול, וקול מגיד השיעור מגיע לחלל חדרי בית הכסא, והנכנסים לביה"כ שומעים הדברי תורה, האם הדבר מותר? והשבנו על פי דברי המשנה ברורה [סימן פה סק"ח]: "כתב ב"י מי שתלמודו שגור בפיו והרהר בבה"כ ובבית המרחץ לאונסו מותר". וכתב המקור חיים [שם]: "נקוט מינה [מההלכה שמותר להרהר כאשר הוא כאנוס] דאין איסור שמיעת קול לומד ומתפלל ומברך בבה"כ דהוי אונס גמור, וגם שומע בלי רצונו, אינו משים לב ואינו מהרהר". ולכן מותר להיכנס לבית הכסא ורק ישתדל להסית דעתו, אך אם שומע לאונסו הדבר מותר. וממילא גם בשאלתנו אם יוצא מבית הכסא וקול התורה מגיע אל אוזנו ואינו מטה אוזן לשמוע, הדבר מותר.

בדבר השאלה השנייה, הנה תקנת רבותינו שהספינה הטעונה קודמת היא משום תיקון העולם, וכפי שלומדת זאת הגמרא שם מהפסוק "צדק צדק תרדוף", אומנם נראה שאין ללמוד מכאן לגבי העובר במעבר חציה, כי שם אדרבה תיקון העולם הוא לראווג לזכותם של הולכי הרגל, שיש בהם ילדים קטנים וקשישים ולכם תיקנו הרשויות זכות קדימה להולכי הרגל.

בדבר השאלה השלישית אודות המברך ברה"מ על כוס לאחר צאה"כ של ר"ח, האם יזכיר ר"ח במעין שלש שמברך על כוס הברכה, נראה שאינו מזכיר כי למעשה שתה היין לאחר ר"ח.

בברכה מרובה

יצחק זילברשטיין

הערות והוספות

דא הזכרת המאורע בברכה מעין שלש אינו דבר הכרחי כ"כ עיין לקמן סי' ר"ח דין י"ב בב"י. וכ"פ הלחם הפנים [קיצור שו"ע סי' מ"ד סעיף י"ז ע"ש], והגר"ח פלאגי בלב חיים ח"ב סי' ל"ה, עכ"ד.

כוס בהמ"ז דלא שייך בזה לומר בתר התחלת סעודה אזלינן שאין זה ענין אליו דא ברכה אחרונה אינה אלא על שתיי' יין של ברכה וכששתה כבר יצא וזה ברור מצד עצמו. וגם מטעמי אחרוני

(כח)

לימוד פרשת פסח שני

הנה במשנ"ב (סי' תעא סקכ"ב) כתב דאחר תפילת המנחה דערב פסח (ראשון) נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח ויחשב לו הקב"ה כאילו קיים בפועל. וצ"ע למה אין אנו נוהגים גם ב"ד אייר לומר פרשת פסח שני, הרי מאחר ולא הקרבנו פסח ראשון - הרי אנו מחוייבים בפסח שני, וא"כ יש לנו לומר פרשת פסח שני משום "נשלמה פרים שפתינו". מה דעת רבינו שליט"א בזה.

תשובה: א. הרמב"ם פוסק שאין ציבור נדחה לפסח שני. ב. דעת השל"ה שכן אומרים, אבל הבאר היטב לא הביאו. ג. ממה נפשך, אם יוצאים ידי חובה עם ונשלמה פרים, הרי כבר הקרבנו פסח ראשון, ואם כן כבר אין צורך בפסח שני. ויתכן שמה שכתב השל"ה לאמרו, זה כמו שכתב הכפ החיים, שדבר בעתו מה טוב, ומאד טוב ללמוד בתנ"ך דברים השייכים לאותו יום א.

הערות והוספות

לדון דשאני היבא דלא היה ביהמ"ק בראשון דבזה אם יבנה הבית יעשו בשני, וכתב שם: "ואני כותב זה בין שני הפסחים יהי רצון שיבנה במהרה קודם פסח שני ונזכה ונעשה הפסח השני אמן ואמן", ועיי"ש שהביא דהיא פלוגתא בירושלמי (פ"ט ה"א) אם נבנה הבית בין ראשון לשני אם עושין פסח שני (וכ"ה בתוספתא בפסחים פ"ח ה"ב), ומעתה למ"ד דעושין פסח שני יל"ע מ"ט אין נוהגין לומר בי"ד באייר את פרשת פסח שני.

וכתב הגר"י שליט"א ליישב דמאחר ואנו טמאי מתים, הרי לא שייך אצלנו הקרבת פסח שני דקיי"ל דאין פסח שני בא בטומאה (פסחים צה, ב ורמב"ם פ"י מהל' ק"פ ה"ו), ודוקא בפסח ראשון נוהגים לומר הפרשה אף שאנו טמאים משום דפסח ראשון בא בטומאה ואילו היה הבית בנוי היינו מקריבים אותו ושפיר שייך בזה נשלמה פרים שפתינו, אבל פסח שני שאינו בא בטומאה לא שייך בזה גם אמירת הפרשה.

אכן, לפי"ז יש להעיר דהא מי שהיה בדרך רחוקה פטור מקרבן פסח, ובפסחים (צב, ב) נחלקו אם הקריב ק"פ האם הורצה, והרמב"ם (פ"ה מהל' קר"פ ה"ג) פסק דלא הורצה וחייב בפסח שני, וא"כ מי שהוא בדרך רחוקה לכאן לא שייך אצלו ונשלמה

כא. הנה המ"ב עצמו ציין דבשל"ה העתיק מסדר היום מה שילמד כל אדם, וכ"כ בסידור היעב"ץ, וכן הוא במעשה רב (אות קצ) שבערב פסח אחר חצות היה אומר פסוקי עשיית קרבן פסח שבתנ"ך. וטעם מנהג זה הוא משום דבשאר קרבנות הציבור אנו מקיימים ונשלמה פרים שפתינו בתפילות המוספים, אבל כנגד קרבן פסח בי"ד בניסן אין לנו תפילה, ולכן נהגו לומר סדר ההקרבה לקיים בזה ונשלמה פרים שפתינו נוקרבנות יוהכ"פ דפר' אחרי מות, אף שאין מזכירים אותם בתפילת מוסף, נוהגים לאמרו בפיוט אמיץ כח שבחזרת הש"ץ].

ובעצם השאלה, אמאי אין אנו נוהגין לומר גם בי"ד פרשת פסח שני משום נשלמה פרים שפתינו, ראיתי למו"ר הגאון רבי ישראל אדלשטיין שליט"א (עיונים, גליון 25) שכתב דכיון דקיי"ל דאין ציבור נידחים לשני, וכגון אם היו רוב ציבור טמאים ולא עשו בראשון אין עושין בשני, א"כ ה"נ כיון דכל ישראל לא הקריבו בראשון אין ציבור נידחים לעשות בשני, ואף אם יבנה הבית לא יעשו פסח שני, וממילא לא שייך בזה נשלמה פרים שפתינו, כיון דכל האמירה היא תחת ההקרבה וכל דליכא הקרבה ליכא אמירה.

אכן כתב דבמנחת חינוך (מצוה שפ סוף אות יג) כתב

(כט)

הודאה להקב"ה כשאחרים עדיין בצער

הנה כאשר היה מגיפת הקורונה בעיצומה - התקיימו בכל העולם כולו מעמדי תפילה, תחינה וזעקה, וקיימנו בעצמינו ויזעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושעים.

וכעת, אחרי שבארה"ק ב"ה נסתלק כמעט כליל חולי זה, ויצאנו מאפילה לאורה, נתעוררו לארגן מעמד "נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלוקינו", שבכל ארה"ק יאמרו כולם - אנשים, נשים, וטף, באותה שעה ובאותו זמן "נשמת כל חי", כדי שלא נהיה כופרים ח"ו בטובתו של מקום

הערות והוספות

בראשון, וא"כ מאחר שכבר אומרים בראשון את פרשת הפסח שוב הרי"ז כמו שהוקרב בראשון ואין חייבין בפסח שני. ואין לומר דכיון שאם יבנה הבית יהיה חייב להביא פסח שני א"כ צריך לומר הפרשה תחת ההקרבה, דזה אינו דדוקא הקרבה ממש יש לנו להקריב בשני כיון שבראשון לא היתה הקרבה ממש, אבל כלפי האמירה הרי כבר נתקיימה האמירה בזמנה בראשון, ואין שום טעם לחזור ולומר בשני. אכן לפ"ז מי שלא אמר בראשון יש לו לומר בשני.

והנה מה שציין רבינו שליט"א לדברי השל"ה הק', הוא במסכת יומא (פרק דרך חיים תוכחת מוסר, אות ג), וז"ל קדשו: "גם בכלל יתן לו מעין ברכותיו", לעשות דבר בעתו כמו שמזכירים בכל יום 'פרשת התמיד' (טושו"ע או"ח סימן מח), לקיים 'ונשלמה פרים שפתינו' (הושע יד, ג), ככה בבוא פרשת שקלים, ראוי שילמוד משניות של מסכת שקלים, ובפרשת פרה - מסכת פרה, וקידוש החודש - בפרשת החודש. וכן מסכת פסחים - בפסח, ומסכת יום טוב (ביצה) וחגיגה ומועד קטן. וכן בכל זמן וזמן המסכתות השייכות. בתשעה באב - מסכת תענית, ובראש השנה כו'. וראיתי מאיש כשר המדקדק, שהיה קורא בינו לבין עצמו, מראש חודש ניסן, בכל יום הנשיא שלו. ובי"ד באייר, פרשת פסח שני, ובפרט מנהג כשר הוא לעשות כן, הדר בירושלים עיר הקודש תוב"ב, שאין אומרים שם תחנון. ואשרי המשיכלי, עכ"ל קדשו.

פרים שפתינו. והגר"א וכל הנך רבנותא הנ"ל שהיו בדרך רחוקה למה אמרו פרשת פסח.

[ועוד כתב שם, דיש שהעירו דבאמת הרי הא דאין מקדש הוא ג"כ סיבה דלא שייכא הקרבה בפועל ומ"מ יש בזה ענין של ונשלמה פרים שפתינו, וא"כ מה לי אם הוא משום שאין מקדש או משום טומאה ודרך רחוקה, ולפ"ז בזמן המקדש ג"כ אם היה יחיד טמא שאינו עושה פסח י"ל דיאמר הפרשה מדין ונשלמה פרים שפתינו. אך כתב שם דבאמת לא דמי, דמה שאין מקריבין משום שאין בית המקדש הרי"ז אונס בעלמא וע"ז שפיר אמרי' דלכה"פ יאמר הפרשה כיון שע"ז אינו אנוס, משא"כ טמא אינו דין אונס בלבד אלא הוא פטור, וכמבואר ברמב"ם (פ"ה מהל' ק"פ ה"ב) דטמא בראשון אף אם לא עשה פסח שני אינו בכרת, ולא הוי כשאר אונס בראשון שאם הזיד בשני חייב כרת, וכן מי שהיה בדרך רחוקה הוי פטור בעיקר החיוב כמבואר ברמב"ם שם שגם הוא אינו חייב כרת אף אם הזיד בשני, וא"כ י"ל דבזה כיון שהוא פטור מכל עיקר הקרבן לא שייך אצלו גם נשלמה פרים שפתינו. וצ"ל דכלפי אמירת הפרשה ליכא כלל פטור טמא ודרך רחוקה, דכיון דעשייתו באמירה בעלמא אין טומאה ודרך רחוקה סיבה לפוטרו מזה, דכל הפטורים נאמרו רק כלפי ההקרבה בפועל שבזה צריך להיות בקירוב מקום ובטהרה, ועי'].

ועוד כתב הגר"י שליט"א כדברי רבינו שליט"א, דיש לומר בפשיטות [מה שלא נהגו לומר פרשת פסח שני], דכיון דפסח שני הוא רק למי שלא הקריב

רק שהיו שהעירו שאולי אין זה מתאים לעשות יוזמה כזו, בשעה שכרחבי תבל הקורונה עדיין משתוללת.

אבל מצד שני אולי אדרבה – ע"י שאנחנו נודה להקב"ה על החסד שעשה איתנו – זכות ההודאה תביא ישועה ורחמים לשאר העולם. מה דעת רבינו שליט"א בשאלה זו.

תשובה: אפשר לעשות את ההודאה, ולומר שאנו מודים להשי"ת על החסד שעשה בארץ ישראל ובשאר העולם ליהודים, וזה כולל גם תפילה על המקומות שעדיין יש שם חולים, ולומר בסוף ההודאה אחינו כל בית ישראל.

(ב)

השבת אבידת ת"ח וחפץ רוחני

הנה קי"ל (שו"ע חו"מ סי' רסו ס"ב) דמחזירין אבידת מומר, ורק אם הוא להכעיס או דינו כעכו"ם ואין מחזירין אבידתו. וצ"ע במצא שני אבידות, אחד של יהודי ת"ח וירא שמים, והשני של מומר לתיאבון, ואינו יכול ליקח את שני האבידות (וכנ"ל – מחמת גודלם או כובדם), האם יש סברא לומר שיקח רק את אבידת הת"ח והשומר תומצ"צ, או דאין סברא כזו, דסו"ס אם חייב להשיב לשניהם האבידה, מאי חזית דדמא דהאי סומקא טפי וכו'.

ואם נניח שבאמת אין קדימה שכזו, מה הדין אם החפץ של הת"ח הוא חפץ של מצוה – (כגון תפילין, חומש וכדו'), והחפץ של המומר לתיאבון (שמחזירין אבידתו) הוא חפץ גשמי (כסא, שולחן וכדו'), האם בכה"ג אמרי' שיחזיר החפץ הרוחני ולא הגשמי [וזה שאלה כללית, במצא שני אבידות אחת רוחנית ואחת גשמית, האם מצאנו כזה סוג קדימה].

תשובה: הרי בהוריות יג ע"א תנן שתלמיד חכם קודם להשיב אבידתו, ומסתבר שזה לא דין בחפצים, אלא זה דין בגברא. א"כ גם תפילין, בסופו של דבר קונים בכסף. א"כ כאשר דנים על התפילין, הדיון הוא בגלל הממונות שבו, שהרי שניהם יניחו תפילין [גם אם לא שלהם ישאלו], אלא השאלה היא, מי יצטרך לקנות את התפילין, אם כן זה הפסד ממוני, ולא הפסד דבר רוחני, ואם כן התלמיד חכם קודם, כדי שלא יפסיד ממון. וכמובן באופן שאינם נמצאים באופן מבוזה, וגם אין חשש שיבואו לידי בזיון כב.

הערות וחוספות

ורק אם הוא להכעיס או דינו כעכו"ם ואין מחזירין אבידתו. וצ"ע במצא שני אבידות, אחד של יהודי ת"ח וירא שמים, והשני של מומר לתיאבון, ואינו

כב. וכן שאלתי קמיה הגר"א נבנצל שליט"א: 'עוד שני ספיקות נתעוררו בהלכות השבת אבידה, דהנה קי"ל (שו"ע סי' רסו ס"ב) דמחזירין אבידת מומר,

(לא)

בדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאין איסור לה"ר להצביע על חברו

הנה ראיתי שרבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל נשאל מהג"ר משה וייא שליט"א בשו"ת קובץ תשובות (ח"ב, סימן כ' אות ה') במקרה שראובן עושה מעשה מגונה, ולוי מראה לשמעון שיראה בעצמו מה הוא עושה, והשיב שם מרן זצוק"ל דמותר הדבר.

ולא נתבאר שם טעמו של מרן זצ"ל למה מותר להראות לשני מעשה מגונה שהשלישי עושה. ונסתפקתי האם הטעם הוא משום דשמעון בלאו הכי יראה את זה, או דלמא הטעם משום שבכך שראובן עושה מעשה מגונה ברבים הרי דאיהו דאזיק אנפשיה (וזה תלוי במה שדנו הפוסקים אם מותר לדבר לשה"ר כשהחבר נותן לו רשות).

ונפק"מ כשרב גוער בתלמידו באמצע בית המדרש, וראובן מראה זאת לשמעון, דמצד הטעם הראשון יתכן דשייך דיתכן ושמעון היה רואה זאת בעצמו, אבל לטעם השני דאיהו דאזיק אנפשיה - בזה יתכן שכיון ואין זה מרצונו של התלמיד, אי"ז איהו דאזיק אנפשיה. ואכן, אם מראה לו מעשה שחברו עושה בסתר, יתכן ובוודאי יהיה אסור, כיון שלא היה רואה זאת מעצמו וגם מקפיד שלא יראהו.

ושאלתי פעם ממרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א מה טעם היתירו של מרן הגרי"ש זצ"ל, וכתב לי "ידעו לדוננו", עכ"ל. והגר"ח שליט"א קיצר בלשונו ולא ביאר לן מה בדיוק הטעם [ואולי כוונתו שע"ז ששניים ייראו יוכלו לדוננו לכף זכות, וצ"ב וכי מותר לשניים לדבר לשה"ר משום שידעו על ידי זה לדוננו לכף זכות].

עוד שאלתי ממרן הגר"ח שליט"א: "והאם אפשר לסמוך ע"ז למעשה? (גם כשאותו אחד עושה מעשהו בסתר)", וכתב לי "הכל לפי הענין", עכ"ל.

מה דעת מורי ורבי שליט"א בכל שאלתא דא, להלכה למעשה, שזו שאלה מצויה מאד. תשובה: תפוס לשון אחרון, איהו דאזיק אנפשיה, שעושה זאת באופן שהוא יראה, מראה שאינו מקפיד על כך³³.

הערות וחוספות

אבידתו) הוא חפץ גשמי (כסא, שולחן וכדו'), האם בכה"ג אמרי' שיחזיר החפץ הרוחני ולא הגשמי [וזה שאלה כללית, במצא שני אבידות אחת רוחנית ואחת גשמית, האם מצאנו כזה סוג קדימה]. והשיבני הגר"א נבצל שליט"א 'צריך קודם לדאוג שלא להשאיר תפילין וכדומה בבזיון'.

ג. ראה מה שכתבתי בזה בארוכה בשו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קו, עמ' רמט), ותמצא נחת.

יכול ליקח את שני האבידות (וכנ"ל - מחמת גודלם או כובדם), האם יש סברא לומר שיקח רק את אבידת הת"ח והשומר תומו³⁴, או דאין סברא כזו, דסו"ס אם חייב להשיב לשניהם האבידה, מאי חזית דדמא דהאי סומקא טפי וכו'.

[כתב ע"ז הגר"א: 'הת"ח קודם'].

ואם נניח שבאמת אין קדימה שכזו, מה הדין אם החפץ של הת"ח הוא חפץ של מצוה - (כגון תפילין, חומש וכדו'), והחפץ של המומר לתיאבון (שמחזירין

(לב)

סנדק גדול הדור או ברית בעשרה

הנה בתקופת מגיפת הקורונה נתעוררה שאלה, שהיו גדולי ישראל שהסכימו להיות סנדק בברית מילה, אך מחמת החשש שהיה אז להדבק בקורונה - לא הסכימו שיבואו עשרה לכיתם, אלא רק המוהל ואבי ואם התינוק. מאי עדיף ממאי, האם מעלת הסנדק שיהא גדול בישראל, או שיהיו בברית עשרה. דבשו"ע כתב (יו"ד סי' רסה ס"ו) דהיכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה.

ועניין סנדק צדיק, מפורש ג"כ ברמ"א (סי' רסד ס"א) דיש לחזור ולהדר אחר סנדק היותר טוב וצדיק. ובאור זרוע (הל' מילה, סימן קז) כתב, שטעם הדבר הוא כדי שיבוא אליהו וישב אצלו. אולם בלבוש (סימן רסד סעיף א) כתב הטעם משום שיש לסנדק השפעה על הילד וכנ"ל. וא"כ יש לפנינו שני עניינים, עניין אחד של מילה בעשרה, ועניין אחר של סנדק גדול, וע"ז השאלה מה עדיף ממה.

והנה שמעתי להוכיח לדעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א נראה שעדיף בעשרה, דיש שאלה אחרת אם עדיף שהברית תהא אחרי חצות ואז יהיה עשרה או דורזין מקדימין בלי עשרה, ונשאל בזה הגר"ח"ק והשיב שימתין לאחר חצות [כ"כ בקיצור דיני ברית מילה לר"י חלופסקי, תשו' כא, דיתכן שבעשרה עדיף]. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צ), וכ"כ הגר"ש דבילצקי זצ"ל בשו"ב שמחות (עמ' ל). ולעומת זה בסנדק גדול הדור, שרוצה לאחר אחר חצות, השיב הגר"ח"ק בשאלת רב (ח"א עמ' טז) דעביד כמר עביד וכו'. דלא ברור איזה מעלה עדיפה.

וא"כ חזינן מדבריו שמעלה של עשרה עדיפה יותר מהמעלה של סנדק חשוב, דלגבי עשרה השיב שימתינו, ולגבי סנדק היקל. וא"כ לדעת הגר"ח"ק מעלת עשרה עדיפה יותר מסנדק גדול"ד.

אשמח לשמוע דעת מוח"ז שליט"א ראה מאי עדיף ממאי, האם ברית בעשרה, או שיהיה הסנדק גדול הדור.

תשובה: יש כלל גדול, כשיש לפנינו שני דברים ואנו מסתפקים מה חשוב ממה, צריכים לבדוק בהלכה מה יותר עיקר הדין, ומה הידור.

והנה מילה בעשרה הוא מעיקר הדין, ורק במקום שלא אפשר, מלים גם בלא עשרה. סנדק צדיק, הוא מעלה, ויש לחזר אחריו, אבל זה לא מעיקר הדין [כלשון הרמ"א לחזור ולהדר] ולכן בוודאי שמילה בעשרה קודמת⁷.

הערות וחוספות

כד. הנה ראיתי בס' פסקי בושם (פ"ל ס"א, עמ' רד) שהורה הגר"מ ברדנסדורפר זצ"ל גבי ברית מילה,

(לג)

אם יש חשש 'עני המהפך' בחררה' בחברותא

לכבוד מו"ח מורי ורבי מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א,

השלום והברכה וישע רב,

הנה יש ספק שמתעורר בישיבות הקדושות, דהנה אמרו חז"ל (קידושין נט, א) דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו - נקרא רשע.

ונסתפקו כמה שמצוי טובא, בבחור שמדבר עם חברו שילמד עמו חברותא, ואז בא חבר אחר ומשכנע שילמד איתו ולא עם החבר.

האם הדבר נקרא "עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו" ואותו בחור יקרא רשע? ראולי דבר "רוחני" לא שייך בכלל ענין זה [גם משום דזה טובתו שלו לעלות ברוחניות ולהצליח בלימוד. ואולי לכן לא נאמר ע"ז אני המהפך בחררה, שנאמר רק בדין גשמי - ממוני].

אולי זה תלוי אם שני הבחורים הראשונים כבר סיכמו וקבעו סופית, והשלישי הצליח לשכנעו לבטל, דאז חמור טפי. ולבין כשהשניים הראשונים רק החלו לדבר ועדיין לא סיכמו סופית (וכמו שהפוסקים חילקו לגבי ממונות בין אם עשו כבר קנין או לא) ^כ.

נשמח מאד לתשובת מורי ורבי שליט"א

תלמידו נכדו אוהבו בלב ונפש

חיים מלין

הערות והוספות

האו"ז לעיל), ולכן זה עדיף מההידור דברית בעשרה.

אכן הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א כתב לי: "בודאי שעשרה עדיף על סנדקאות אצל גדול בישראל, כשיש עשרה השכינה שורה שם. וזה מש"כ השו"ע דהיכא דאפשר צריך לעשות המילה בעשרה. וסנדק יכול להיות כל יהודי ת"ח ויר"ש". וכע"ז כתב לי הגאון רבי שמאי קהת גראס שליט"א "מילה בעשרה עדיף בתנאי שהסנדק יהי' ת"ח וצדיק", עכ"ל, ויש להאריך עוד בכ"ז, ואכמ"ל.

כה. ראה מה שכתבתי בזה בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה לו, עמ' פח), ובתשובת הגר"מ שטרן שליט"א שנדפסה שם בסוף הספר (עמ' שסג). ותמצא נחת.

דוריון מקדימין עדיף מברוב עם, ולכן עדיף למול התינוק מוקדם אף אם לא יהיו שם הרבה אנשים. והנה יש לא ברירא - אם כשיעשה הברית בבוקר מוקדם יהיו עשרה או לא, דהלשון שם הוא "אף אם לא יוכלו הרבה אנשים להשתתף אז" - דאה"נ והרבה לא, אבל כמה כן יהיו, ונפק"מ משום המבואר בשו"ע (יו"ד סי' רסה ס"ו) דהיכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה. וא"כ דלמא לעשרה ממש כן עדיף לחכות ולהמתין עם המילה, ואולי כוונת בעל ה'קנה בושם' היא כשיש כבר עשרה, ורק רוצה "ברוב עם" ולזה לא ימתין.

ולמעשה שאלתי זאת קמיה הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, ואמרו לי דברית אצל גדול הדור עדיף מעשרה, דזה משפיע על התינוק (וכדברי

תשובת מוח"ז רבינו שליט"א:

במסכת קידושין (דף נט ע"א) אמרינן עני המהפך בחררה [לקנותה] ובא אחר ונטלה, נקרא רשע, ונחלקו רש"י ותוס' אם מדובר רק במכירה, והטעם שנקרא רשע, כיון שיכול להשיגו במקום אחר, אבל במציאה דהיינו שמוכרים בזול, או הפקר, אין בזה עני המהפך בחררה [וכן דעת התוס'], או שדין זה נאמר בכל מקרה [דעת רש"י].

והשו"ע (ח"מ סימן רלז ס"א) הביא את שתי השיטות, והרמ"א פסק שהעיקר כשיטת ר"ת, שרק במכירה יש עני המהפך בחררה.

עני המהפך במצוה

ונחלקו האחרונים מה הדין האם שייך דין של עני המהפך בחררה במצוה. בספר שיירי כנסת הגדולה (או"ח סימן תרט) מספר, שגביר אחד רצה לקנות לולב, עבור גדול הדור החסיד רבי דוד הכהן, ואביו הרב רבי ישראל הגיע, והעלה את הכסף, וקנה לעצמו את הלולב, ואמרו לו, שלא היה ראוי להעלות בדמים, מפני כבודו של הרב החסיד, והשיב אדוני אבי זלה"ה, הרב החסיד גדול כבודו, אמנם במה שצונו ה' מצוה מן התורה, אין חולקין כבוד לרב, דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות המצוה שצונו הקדוש ברוך הוא משום אדם, ושבתוהו חכמים על התשובה הזאת.

ובמור וקציעה חלק עליו משני טעמים, א. משום כבוד התורה, ב. משום עני המהפך בחררה, וכיון דהרב החסיד ודאי עני היה אצל מצוה זו, שלא היה יכול להוציא עליה הרבה מכיסו. ויעוין בשערי תשובה (סימן תרנח, ובסימן תפב) שהביא הדברים, ושם נטה לומר כדברי השיירי כנסת הגדולה שאמרינן חייך קודמים גם במצוות.

נמצא שדין זה אם יש דין של עני המהפך בחררה במצוות ובשאר דברים רוחניים, הוא מחלוקת השיירי כנסת הגדולה, והמור וקציעה.

עני המהפך בשידוכין

בנוסף לכך, כתב בים של שלמה (קידושין פ"ג סימן א) שאין איסור עני המהפך בחררה בשידוכין, לא מבעיא לשיטת התוס' שיכול לומר שאין שתי נשים שוות, ויכול לומר אני רוצה דווקא את זאת, וגם לשיטת רש"י מכל מקום משום מצוות פריה ורביה, לא שייך עני המהפך בחררה.

וכתבו התוספות במסכת קידושין (דף נט ע"א ד"ה עני), אם שכר בעל הבית מלמד אחד, יכול בעל הבית אחר לשכור אותו מלמד עצמו, ואינו יכול לומר לו הבעל בית לך ושכור מלמד אחר, דנימא ליה אין רצוני אלא לזה, שהרי כמדומה לי שזה ילמוד בני יפה ממלמד אחר.

וכן פסק בשו"ע (ח"מ סימן רלז ס"ב) וביאר הסמ"ע (סק"ח) שהתוס' לשיטתם, שעני המהפך

בחררה שייך רק בקניה, אבל במציאה והפקר, אין בזה עני המהפך בחררה, ולפי זה במלמד שבהסברת הלימוד ועיונו אין מלמדים שוין, הרי זה דבר שאינו מצוי. [ולפי זה מבואר שהשו"ע פסק כדעת התוס'].

ובערוך השולחן (שם ס"ה) כתב שאין הטעם במלמד משום שהוא דבר שאינו מצוי, אלא משום שהוא דבר מצוה, ובמצוה אין עני המהפך בחררה.

ראוי להחמיר במצוה כדעת רש"י

ונפקא מינה בין הטעמים הוא לדעת רש"י, כי לדעת ר"ת ממה נפשך אין במצוה עני המהפך בחררה, או משום שאין עני המהפך בחררה במצוה, או משום זה נחשב למציאה, כי אין שתי חברות שדומים זה לזה, ולא עם כל אחד אפשר ללמוד כמו שצריך, ואם כן הוי מציאה.

אמנם לדעת רש"י שיש עני המהפך בחררה גם במציאה, אם כן לגבי חברותא, תלוי אם יש במצוה עני המהפך בחררה, ולדעות שיש במצוה, אם כן ראוי להחמיר.

וכן כתב מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (הערות קידושין שם) שלדעות אלו, ראוי להחמיר גם בדבר מצוה שלא להיות עני המהפך בחררה, ואם כן אולי גם בחברותא, יש מקום להחמיר בזה.

תורה שהיא החיים אין מקום להחמיר

אמנם נראה שאמרינן במסכת ברכות (דף סא ע"ב) שרבי עקיבא נתן משל על לימוד תורה, כמו דגים בים, כמו שדגים לא יכולים להיות אלא במים, כך הוא לגבי לימוד תורה, שזה החיים ממש, כמו שכתוב "כי הוא חיך ואורך ימך".

ואם כן כמו שלגבי החיים עצמם, אם היה מדובר בחמצן, ואחד ביקש ממנו את החמצן, מותר לבקש ממנו את הבלון, כי חיך קודמים, כך לגבי לימוד תורה, שזה החיים בעצמם, אם מרגיש שאם החברותא הזה יתעלה יותר, מותר לו לדבר עמו, כי חיך קודמים. ומכל מקום מההגנות ששניהם ידאגו שגם לשלישי יהיה חברותא טובה, וגם אותו לא יפקירו.

אמנם יש עצה שילמדו שלישיה, ואף שבהרבה פעמים חברותא כזו לא מצליחה, אבל אם עושים כך לשם שמים זה מצליח.

ומעשה בראובן שלמד בשיבת סלבודקה חברותא עם הגאון רבי ברוך רוזנברג זצ"ל [לפני כשישים שנה], פנה אליו שמעון וביקש להצטרף עמו ללימוד החברותא, אמר לו ראובן זה מפריע לי, לא אוכל להתקדם היטב, אם יצטרף אלינו בחור נוסף.

שמעון לא שתק והלך לראש הישיבה מרן רבי אייזיק שר זצ"ל, ואמר לו אני מרגיש שאם אלמד עם רבי ברוך אתקדם מאד בלימודי, אך ראובן אינו מסכים שאצטרף.

קרא רבי אייזיק לראובן, ואמר לו, אני מבין שיש לך רצון גדול להתקדם בלימודך, גם

לשמעון יש רצון כזה, ונאמר במשנה באבות (פ"ב מ"ד) בטל רצונך מפני רצונו [של הקדוש ברוך הוא] כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. ולכן תסכים לצירופו, ולא תפסיד מכך.

ואכן ראובן הסכים לצירוף שמעון, לאחר כחצי שנה שמעון עזב את הישיבה, וראובן המשיך ללמוד לברדו עם הר"ם, אך ראובן זכה שהוא כהיום אחד מגדולי הדור, [גם שמעון הוא אחד מגדולי ראשי הישיבות כהיום].

(לד)

שאלה שהעברתי למוח"ז רבינו שליט"א מבעל המעשה:

המזוודה של שמעון הגיעה באיחור, וחברת התעופה נתנה פיצוי לראובן בעל הכרטיס

תיאור העובדות

ראובן טס לחו"ל הוא קנה כרטיס טיסה, ובטיסה זו צריך לשלם בנפרד על כל מזוודה שרוצה לקחת עימו לחו"ל.

שמעון ביקש מראובן לשלוח עמו מזוודה ללוי הגר בחו"ל, אמר לו ראובן אני נוסע בטיסה ששם כל מזוודה עולה כסף, אמר לו שמעון, לא בקשתי בחינם, אני אשלם לך 500 שקל, שבזה כלול גם התשלום עבור המזוודה, וגם ישאר לך עודף כשכר טירחא.

ראובן לקח עמו את המזוודה לחו"ל, ובהגיעו לשם לא מצא את המזוודה, לאחר חיפושים אחריה, הודיעו לו מהחברה, שעקב תקלה המזוודה נשארה בארץ ישראל, ותגיע רק עוד שבוע, והוא זכאי לפיצוי של 3,000 שקל עבור המזוודה שהתעכבה.

וכעת נשאלה השאלה למי שייכים פיצויים אלו:

טענת שמעון:

המזוודה היא שלי, שלמתי לך עליה 500 שקל, שבזה כלול גם הביטוח על המזוודות, ונתתי לך גם שכר טירחא, ואם כן הכל שלי, ואתה לא שלמת כלום, ואם כן כל הפיצויים מגיעים לי.

טענת לוי:

הפיצויים מגיעים לי, כי המזוודה היתה שלי מעת ששמעון נתן את המזוודה לראובן שיקנה זאת עבורי, בנוסף לכך החברה נותנת פיצויים עבור ההפסד שהיו צריכים להמתין על

המזוודה, ומי שהפסיד מכך שהמזוודה לא הגיעה בזמן זה אני, שהמתנתי שבוע על המזוודה.

טענת ראובן:

מעיקר הדין לא מגיע לאף אחד פיצויים, אלא שאני שלמתי ביטוח, ובגלל העיסקא של הביטוח, החברה נותנת לי את הפיצויים, ואין לכם שום קשר לזה, זה התגלגל על ידכם, אבל זה עיסקא שלי.

הצדק עם מי?

פסק דין:

כל הכסף שייך לראובן, כי מעיקר הדין לא מגיע תשלום על איחור מזוודה, וזה נקרא עוגמת נפש, שאין צריכים לשלם על כך, אלא שזה הסכם של ראובן עם חברת התעופה שישלמו לו על כך, ואם כן זה כמו שנתנו לו מתנה בעקבות המזוודה, שאין להם שום שייכות לזה, וכל הכסף שייך לראובן.

מקורות ונימוקים:

בחשוקי חמד עמ"ס בכורות (דף יח ע"ב) נשאלנו, על אדם שטס לחו"ל ונטל עמו שלש מזוודות, כשהגיע לדלפק להכניס את המזוודות אמרו לו שאי אפשר להעלות רק שתי מזוודות, ואת המזוודה השלישית ישאיר בארץ. שמעון שעמד לידו ראה את מצוקת ראובן והציע הנה אני טס באותה טיסה, ולכן אני ירשום את המזוודה על שמי ואקח אותה, וכשנגיע לחו"ל תקח את המזוודה.

כשהגיעו לחו"ל נתברר שהמזוודה נגנבה. ולכן נתנה חברת הביטוח פיצוי כספי עבור המזוודה, והנה כללי הפיצוי הם, שהטס במחלקה רגילה, מקבל פיצוי של שלש מאות דולר עבורה, והטס במחלקת עסקים, מקבל פיצוי של אלף דולר עבור מזוודה שנגנבה, שמעון שקנה כרטיס במחלקת עסקים, קיבל פיצוי עבור המזוודה של ראובן בשווי אלף דולר.

נשאלה השאלה למי שייך ההפרש, ראובן טוען המזוודה שלי נעלמה ולכן כל האלף דולר מגיעים לי, ושמעון טוען הרי אם היית לוקח את המזוודה היית מקבל רק שלש מאות דולר עליה, ורק כתוצאה מהכרטיס היקר שקניתי קבלתי עליה עוד שבע מאות דולר, ולכן השבע מאות דולר שייכים לי, הצדק עם מי?

והשבנו, לכאורה השלש מאות דולר שייכים לראובן, כי את זה נותנים על אובדן המזוודה, אך בשבע מאות דולר האחרים שנותנים רק למי שמשלם כרטיס יקר, יחלקו ראובן ושמעון, כי הרווח נוצר מכספי שניהם, ומבואר בשו"ע (חו"מ סימן קפג ס"ו) שהשולח שליח לקנות לו חפץ, ונתנו מתנה לשליח, צריך לחלוק אותו עם המשלח, מכיון שבאה הנאה לשליח ע"י

מעותיו של המשלח (סמ"ע ס"ק יח). גם בעניננו באה הנאה לראובן על ידי מעותיו ששילם שמעון, וההנאה לשמעון באה על ידי הפסד המזוודה של ראובן.

אך יש לחלק שיתכן שלכן כתב השו"ע שחולקים, כיון שהמשלח לא הפסיד מרווח השליח, אבל בעניננו שראובן הפסיד את המזוודה אם היתה שוה יותר משלש מאות דולר הרי הוא עושה סחורה בפרתו של חברו, ואולי כל הרווח שייך לראובן.

והנה האור שמח (שכירות פ"ה ה"ו) נשאל על אחד שביטח את בית חברו והבית נשרף למי מגיע דמי הביטוח, האם לזה שביטח כיון ששילם את דמי הביטוח, או לזה שביתו נשרף כיון שביתו שלו. והביא את המשנה בבבא מציעא (דף לה ע"ב) שהשוכר פרה והשאיילה ומתה, א"ר יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו אלא תחזור פרה לבעלים. והרי אם השוכר לא היה משאיילה לא היה המשכיר מקבל כלום, ולמה משלם למשכיר, אלא על כרחך שמשלמים למי שהפסיד.

אלא שיש לחלק, ששם לא השאלו בשביל שאם תמות יקבל דמיה, והאונס אירע בלי כוונה, משא"כ בביטוח, ששילם רק כדי שישלמו לו אם ישרף הבית, אין זה סברא לומר שזה שילם וזה יקבל את דמי ביתו, וכתב שיתכן שלכן כתב בשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ג סימן קכח) במעשה כעין זה שבא לפני חכמי בראדי, והורו ששני שלישים יהיה שייך לבעל הבית, ושליש להשוכר.

לאור זאת בעניננו שהקונה את הכרטיס לא התכוון כלל בשביל לזכות באלף דולר של דמי המזוודה, הרי זה עושה סחורה בפרתו של חברו, ולכן נראה שצריך לתת לבעל המזוודה את כל דמי שוויה, ואם יש עודף יתחלקו בזה שוה בשוה.

ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל אמר לי שההפרש שייך לבעל הכרטיס, מכיון שחלק מהכרטיס כולל ביטוח על המזוודה, וגם שהעיקר מה שהחברה משלמת לו יותר מלבעל כרטיס רגיל, כדי לפצותו על הכרטיס היקר שקנה.

וכך גם בעניננו שהרי מעיקר הדין אין צריך לפצות על איחור של הגעת מזוודה, וזה נחשב לעוגמת נפש, שברין תורה אין חייבים לשלם על כך, אלא שהחברה נותנת פיצוי לבעלי הכרטיס, וזה כלול בקניית הכרטיס, ולכן כל הכסף שייך לבעל הכרטיס, ואין נפקא מינה של מי המזוודה.

ואף ששמעון טוען שהוא שילם את הכסף עבור המזוודה, זה אינו, כי שמעון שילם לראובן, ועם ראובן לא היה לו שום הסכם תשלומים על איחור המזוודה, ורק ראובן עשה הסכם עם החברה על תשלום גם על פיצוי, ולכן כל הכסף מגיע לו.

ואין שמעון ולוי יכולים לטעון כיצד הלה עושה בסחורה בפרתו של חברו, הרי המזוודה היא של אחד מאתנו, ואנחנו סבלנו מכך, וכיצד אתה עושה סחורה במזוודה שלנו.

ויש לומר שאין זה נקרא סחורה בפרתו של חברו, כי על עוגמת נפש כזו, אין מגיע תשלום מדין תורה, ואם כן אין מגיע להם כלום, אלא שזה תשורה של חברות התעופה לבעלי הכרטיס, והם משלמים את זה רק לבעלים, ואין להם שום כוונה לשלם זאת לבעלי המזוודות, ולכן לא מגיע להם כלום^{כו}.

(לה)

שאלה שהעברתי למוח"ז רבינו שליט"א מבעל המעשה:

שאלה שאירעה בחדר כביסה בישיבתנו הקד'

הנה אמנם השאלה היא לא בממונות בשווי רב אלא בפרוטות, אך למדונו חז"ל כי צדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם, ויעקב אבינו שב על פכים קטנים וכו'.

בפנימיה של הישיבה הגיע בחור בבוקר להכניס כביסה למכונה, והמנהג שאם בחור מוציא את המכונה מלאה בבגדים - של כביסה קודמת של בחור שלא הוציא את בגדיו, הוא מוציא לו את בגדיו לתוך שקית שכל אחד תולה על המכונה, ומניחה על הרצפה.

הבחור בא להוציא את הבגדים, ושם לב שהם לא 'רטובים' אלא 'יבשים', ותמה איך יתכן. ואז שם לב שהבחור ש'כיס' לפניו - שכח 'לכבס', ולא הפעיל את המכונה, אלא רק הכניס את בגדיו ושפך מרכך ואבקת כביסה, והלך לו, ושכח להפעיל המכונה.

מכונה אחרת פנויה לא הייתה בנמצא, והבחור היה צריך לכבס את בגדיו בדחיפות, והחליט כי אין זכות לבחור ההוא לתפוס את המכונה אם אינו משתמש בה, ומשהמתין זמן מה ואף אחד לא בא, הוציא את הבגדים מהמכונה, וכמו כן הוציא את האבקת כביסה של הראשון, אך את המרכך (שהוא דבר מימי ונוזלי) - לא הצליח להוציא, ולא מצא כוס לשפוך, על כן לקח ניירות טישו וספג בהם המרכך - עד שהוציא הכל, וזרקם לפח, ושפך את המרכך שלו שמשמש עמו בקביעות.

הערות וחוספות

הפיצוי על המזוודה ראובן או שמעון, והשיבני בזה"ל 'מסתבר שהיות שכל הדין ודברים בנסיעה ובמזוודות היו בין ראובן וחברת הטיבה, כל כוונתם היא למי שטס באווירון והביא עמו את המזוודות, ולכן הכסף מגיע לראובן' [ושם נדפס בגליון מים חיים, תמוז תשפ"א, גליון 438].

כו. הנה שאלתי שאלה זו קמיה הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א בזה"ל: 'ראובן טס לחו"ל' ושמעון ביקש ממנו שיקח עמו לחו"ל מזוודה, ואף שילם לראובן את עלות הוספת המשקל בעקבות העברת המזוודה. לאחר שהגיעו לחו"ל היתה תקלה והמזוודות הגיעו רק לאחר שבוע, ושילמו פיצויים לנוסעים על כל מזוודה. מי יקבל את

לאחר מכך בא הבחור הראשון והסכים עמו שהוציא לו בגדיו והאבקה, אך כעס שזרק לפח את דמי המרכך, שכן היה עליו להשתמש במרכך זה - ולשלם לו את דמיו (בגמ"ח מרכך בישיבה זה עולה כמה שקלים). והוא טוען שאין לך זכות לחייבני להשתמש במרכך כביסה שלך דווקא, עם ניחוח וריח אחר. ובפרט שתפסת את המכונת כביסה יותר מזמן המותר, שהזמן שמותר זה כשהמכונה פועלת, ולא כשהיא סתם מחכה כך.

האם באמת חייב הבחור שזרק את המרכך של הבחור - לשלם לו דמי המרכך, או לא?

תשובה:

צריך לשלם לו על המרכך, כי אמנם אין לתפוס את המכונה סתם כך, אבל הוא הרי הכניס בהיתר, רק ששכח להדליק את המכונה, ומדין השבת אבידה במקום להוציא את הכביסה ולזרוק את המרכך - היה צריך הבחור השני להדליק עבור הבחור הראשון את המכונה, ולא להוציא את המרכך. וטענה זו שתופס את המכונה לזמן רב אינה טענה דמה היה עושה אם החבר היה בא כמה רגעים לפניו - היה עליו להמתין עד שיגמור, ולכן טענה זו אינה פוטרנו מהשבת אבידה, ובוודאי שלא להזיק ממון חברו.

ענייני תפילה

א. שאלתי לרבנו באיסטנסי שרוצה לרחוץ גופו קודם התפילה בסבון (שיוכל להתפלל ע"ז יותר טוב), והשיבני דאם ישפוך ע"ע ברחצה ט' קבין, יהיה זה גם לטבילת עזרא, ושרי"ס.

הערות וחוספות

את הרחיצה כצורך התפלה והו"ל חפצי שמים דמותר, מ"מ רחיצה בסבון הריהי צרכי עצמו בלבד ואין לראותה כצורך התפלה, ולכן מסתבר להחמיר (וגם בעיקר הדין יש מקום לומר דכיון דהטעם שלא גזרו על מרחץ סמוך לשחרית כתב הב"י דהוא מפני שאין זה מצוי, א"כ בזמננו שרגילים ברחיצה בבוקר מסתבר שאם יתרחץ בסבון יכנס גם באמבטיא וימשך, כמו בשאר הדברים שאסרו חז"ל שמא ימשך, ולכן המחמיר תבא עליו ברכה). ומ"מ אם הוא לפני זמן תפלתו הקבוע אפשר דמותר הואיל וזמנו להתפלל עדיין לא הגיע, וכדלהלן סי"א, עכ"ד.

ובארחות הלכה (הע' 37) הביאו עוד: 'והוסיף לשואל, שגם הטובל במקוה שמקפידין שירחץ גופו במים קודם הטבילה, מ"מ ראוי שלא ירחץ בסבון, שהרי אינם מקפידים אלא על רחיצה משום נקיות ולא דוקא בסבון (ואף אם עי"ז יצטרך לרחוץ אחרי התפלה וימנע מלימוד באותו זמן, דבזה יתכן דשרי, מ"מ לא יעשה כן, שלא ילמדו ממנו אחרים להיתר בכל גווניו)', ע"כ, ע"ש עוד.

אכן גבי רחיצה קודם המקוה, יעויין מה שכתב בזה מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' א, אות ב): 'ואשר שאל כב' בענין המבואר באו"ח סי' פ"ט דלא יכנס למרחץ לפני תפלת שחרית, וא"כ על מה סומכים בנ"א דרוחצים במקלחת וסבון כרגיל לפני התפלה. הנה לשון השו"ע סי' פ"ט ס"ג, מותר להסתפר וליכנס למרחץ שלא גזרו אלא סמוך למנחה, ובא"ר שם ומובא ג"כ במ"ב, דדהיתר רק לפני עלות השחר אבל מעלות השחר ואילך גם זה אסור, איברא בא"ר ס"ק י"ב משמע דלא ברירא לי' בכלל האי דינא דיאסר מרחץ לפני תפלת שחרית גם בהגיע זמן תפלה עכ"פ ספיקא דדינא הוא, ועלינו להחמיר לכתחלה, אבל בנ"ד יש ללמד זכות כיון דעיקר כניסת בני"א למקוה הוא לטבול טבילת טהרה טבילת מצוה להתפלל בטהרת הגוף ונפש

כו. הנה יסוד השאלה היא משום מה שפסק השו"ע (או"ח סי' פט ס"ג) דאסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפילת י"ח, ולא לאכול ולא לשנות וכו'. ומקור הדבר מברכות (יד, א) אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן, אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל, שנאמר (תהלים פה יד) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. ופירש"י שם 'תפילה שמצדיקו לבוראו, והדר וישם לדרך פעמיו'.

והנה לגבי רחיצה, מצינו ברמב"ם (פ"ו מהל' תפלה ה"ז): 'אף על פי שתפלת ערבית רשות לא יבא אדם ממלאכתו ויאמר אוכל מעט ואישן קמעא ואחר כך אתפלל שמא תאנוס אותו שינה ונמצא ישן כל הלילה אלא מתפלל ערבית ואח"כ אוכל ושותה או ישן, ומותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית מפני שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי שרוב העם נכנסין שם ביום, אבל בשחר דבר שאינו מצוי לא גזרו בו, ע"כ. וכן פסק בשו"ע (שם, סעי' ז) 'מותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית, שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי'. אך אין מזה ראייה, דיעויין שם במשנ"ב (ס"ק לו) שכתב: 'דוקא סמוך לשחרית דהיינו קודם שעלה עמוד השחר, אבל משעלה עמוד השחר - גם זה אסור (א"ר)', והיינו מדין עשיית צרכיו קודם התפילה [וכמו שסיים שם: 'ולקנות צרכי סעודה בע"ש קודם תפלה שרי דחפצי שמים המה, הא בחול אסור'].

וראה בהליכות שלמה (תפלה פ"ב ס"ח, עמ' יב) שנדפס ממרן הגר"ש אויערבאך זצ"ל: 'אין ראוי לרחוץ הגוף בסבון וכדומה קודם התפלה, אבל להשתטף במים בלבד אפשר דמותר', עכ"ד.

ובדבר הלכה (אות יא) הוסיפו ע"ז: 'דאף שמבואר בסי' פ"ט ס"ז שלא גזרו על מרחץ סמוך לשחרית, מ"מ היינו דוקא סמוך לשחרית, אבל משהגיע הזמן דהיינו משעלה עמוד השחר, הרי בלא"ה אסור לאדם להתעסק בצרכיו, ולכן אף שמקילים להחשיב

ב. נשאל רבנו אם מותר לבלוע ויטמינים לחיזוק הגוף קודם התפלה או לא ואם יש בזה משום 'ואותי השלכת אחרי גוון' ו'לא תאכלו על הדם' (כמב' במ"ב סי' פט סק"א), ואמר רבנו דאמננס לרפואה התיירו (כמבואר בעולת תמיד שם סקי"ג, וכמבואר בביאה"ל דאפי' אם יכול אחר התפלה מ"מ מותר גם קודם) דאין בזה משום גאווה כל שמכוין לרפואה, אך כאן א"צ לזה דהרי אין לאוכל שום טעם ואי"ז גאווה ומותר קודם התפלה כ"י.

הערות והוספות

שליט"א בס' דעת נוטה (ח"א תשובה קד, עמ' רלא), בזה"ל: 'נסתפקתי אם מקלחת מועיל לדין ט' קבין', והשיב 'אינו מועיל'. ובמקורות וביאורים (הע' 98) כתבו: 'ברשימות הוראות החזו"א בכת"י רבינו שליט"א כתב חז"ל, העידו שאמר שטו"ש לא מהני לט' קבין לטבילת עזרא משום דהוי כמו יותר מג' כלים (עי' מ"ב סי' פח ס"ק ד) עכ"ל'.

והביאו שם שבמק"א נשאל מרן הגר"ח שליט"א שבס' מעשה איש (ח"ה עמ' לב) הובא בשם מרן החזו"א זצ"ל: 'מקלחת לט' קבין לבע"ק, סבר שלא מהני, ומשום שצריך קב בפעם אחת, וכשיש חורים קטנים לא מהני', ע"כ. ונשאל מרן שליט"א דצ"ע מה המקור לחידוש זה, והביאו דמצינו בפי' הגר"א (סופ"ג דמקוואות) דמפרש לשון המשנה 'מכלי אחד מצטרפין' דהכוונה אפי' ממקומות הרבה כמו מן הצרצור, והרי הצרצור הוא כלי עם חורים קטנים כעין מעשה רשת כדפי' הרע"ב שם. והשיב ע"ז מרן שליט"א: 'צרצור הוא כלי וזה אינו כלי', עכ"ד.

וצ"ע ברוצה להסיר הסוגר שע"ג הברז, כדי שיצאו המים, מי מהני, והראוני דבס' תורת המועדים כתב בשם מרן שליט"א דמהני. ועוד ילה"ס אי מהני לכסות השפופרת בברז, ואז יצאו המים בבת אחת ממקום אחד, או דלמא דהבד לא חשיב לכלי של ממש. ושאלתי כן להגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א (בתחלת מגפת הקורונה, שלא היו מקוואות, ורבים רצו לעשות טבילת עזרא בבית), ואמר לי דודאי לא יעזור להשים בד משום דאינו כלי, ועל כן ימלא כלים ויגיוות וישפוך ע"ע. והגאון רבי אשר וייס שליט"א אמר לי דדעתו דשפיר מהני לשפוך מעצם ברו המרחץ ע"ע ט' קבין, דשפיר מיקרי כלי אחד - רק עם כמה חורים, אבל סו"ס חשיב כלי אחד ששופך ע"ע ט' קבין לאט לאט, עכ"ד, וצ"ע עוד בכ"ז.

כח. אך יש לדון בויתמינים שיש בהם טעם מתוק, אם מותר קודם התפילה. והנה באמת בערוך השולחן

(אעפ"י שאין חיוב) ומה שרוחצים תחת המקלחת כדי להעביר כל לכלוך כעין חפיפה, וגם עצם עמידה תחת המקלחת בלי לשבת במים חמים בכל הגוף הוא רק רחיצה ארעית כלפי הלכה זאת, ואין חשש שיבא לידי בטול תפלה ע"ז, אבל פשוט שע"ה המאריכים ברחיצה זו שהוא דבר מגונה, עכ"ד.

וראה עוד בס' נקיות וכבוד בתפלה (פ"י סי"ז, עמ' פה) שהביא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל (בס' שיח תפלה, עמ' תרצג) דמותר לרחוץ במקווה, וכן הביא שם ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל. ועוד הביא משם הגר"נ קרליץ זצ"ל דפניו ידיו ורגליו מותר קודם התפלה, וכן אם רוחץ עצמו משום שמפריע לו באיזה מקום בגופו, מותר, ואפי' אם צריך ע"י סבון (ושוב נדפס בחוט שני, פסח, עניינים שונים אות ה, עמ' שז). ועוד הביא בשו"ת אז נדברו (ח"ו סי' מג) דרחיצה במקלחת הוי דרך עראי כרחיצת פניו ידיו ורגליו ואין איסור בזה קודם התפלה, אבל המחמיר - תבוא עליו ברכה. והביא עוד בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דמי שקשה לו להתפלל בלי רחיצה רשאי להתפלל במקלחת קודם התפלה.

וכן שאלתי קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'האם מותר לרחוץ גופו קודם התפילה גם בסבון וכדו', כשחושב שיוכל להתפלל יותר טוב אחר כך, וגם יחסוך בכך ביטול תורה (שלא יצטרך להתרחץ אחר כך על חשבון הסדר), והשיבני 'יכול' [ונדפס בספרי שו"ת שיח חיים, תשובה כג, יעו"ש]. ושוב הראוני שכן השיב מרן הגר"ח שליט"א בדעת נוטה (ח"א, תשובה רמז) דמותר להתרחץ קודם התפילה לצורך התפילה.

והנה בתשובת רבנו דאם ישפוך ע"ע ברחצה ט' קבין, יהיה זה גם לטבילת עזרא, ושרי. יש לציין למה שדנו הפוסקים אם אפשר לקיים דין שפיכת ט' קבין על גופו במרחץ (כמב' במשנ"ב סי' פח סק"ד) - ע"י ברו במקלחת, ונשאל בזה מרן הגר"ח קניבסקי

ג. שאלתי לרבנו באחד שרוצה לאכול 'גומי לעיסה' (מסטיק) קודם התפילה בכדי לסלק הטעם המר שיש לו בפיו, האם מותר או דחשיב לאכילה קודם התפילה. ואמר רבנו דמותר, דאי"ז אכילה כ"כ וגם הוי כמו צורך רפואה, ושרי קודם התפילה^פ.

הערות וחוספות

ללא צורך התפילה, ולמה מרן הגר"ח שליט"א התיר לעשן רק לצורך התפילה, וצ"ע.

והנה בנד"ד בלעיסת גומי לעיסה מתוק להעביר טעם וריח רע מפיו - דהנידון הוא מצד אכילה קודם התפילה, בזה י"ל ג"כ דכיון דהוי רק 'לעיסה' א"כ לא חשיב 'אכילה', דאי אוכל ובולע אלא רק לועס ומכניס טעם לפיו ולא חשיב אכילה. ושמעתי לדון דיתכן וכיון דאפשר להעביר הריח רע שבפיו באופ"א (כגון ע"י צחצוח שיניו או מי פה וכיו"ב) א"כ שוב יל"ע מי שרי, דדלמא שוב חשיב גאווה, דשורש דין איסור אכילה קודם התפילה הוא משום גאווה, וא"כ יתכן דרק אם אי אפשר לו להעביר הריח באופן אחר יהא שרי למצוץ וללעוס הגומי הנ"ל.

וראיתי להגר"פ פיינהנדרלר זצ"ל בשו"ת אבני ישפה (ח"ה סי' יד אות יא) שדן ג"כ בענין מציצת סוכריה קודם התפילה, והביא דברי המ"ב הנ"ל לגבי לעיסת שורש מתוק דאיב"ז גאווה, וכתב דא"כ ה"ה בגומי לעיסה דרק הטעם של המתקנות נכנס לגופו. אך סיים שם "אמנם למצוץ סוכריה לא ברור לי להיתר, שהרי הוא הולך ומתמעט בפיו, וא"כ יתכן שיש לדמותו למאכל שנכנס לגופו, כיון שגוף הדבר נבלע, וצ"ע". וע"ע להגר"א גרינבלט זצ"ל בשו"ת רבבות אפרים (ח"ז סי' ד) שהתיר מציצת סוכריה קודם התפילה [ונכתב שם שבשבת קודם קידוש יש להמנע].

וע"ע בשו"ת אבני דרך (חט"ז סי' יד, ובח"ח סי' קסח) שכתב הגר"א פרינץ שליט"א לדון עפ"ד הרמב"ם בהל' ביאת מקדש (פ"ה ה"ג) שכתב "המוזהם וכהן שהוא מוזהם בזיעתו רוחץ ושף כל גופו בבושם ועובד, היה ריח פיו רע - נותן בפיו פלפל או זנגביל וכיוצא בהן ועובד, ואם עבד בזיהום זיעתו או בזיהום פיו הרי חילל עבודתו כשאר אלו הבעלי מומין כולם", עכ"ד. וא"כ יל"ד דתפילה שהיא במקום עבודת הקרבן, א"כ צריך האדם לדאוג שלא יהא בפיו ריח רע בשעה זו. ובשו"ע (סי' ד סי"ז) איתא דיש נוהגין לרחוץ פיהם שחרית, מפני הרירים שבתוך הפה, וכמבואר בב"י שם דצריך

(סי' פט סעי' כד) כתב דכל דבר שהוא לחיזוק האדם מותר קודם התפילה דזה מועיל לו לרפואה ואיב"ז משום גאווה, וז"ל: "וכתב רבינו הב"י דאוכלין ומשקין לרפואה מותר עכ"ל, ואין כונתו בחולה גמור דמילתא דפשיטא היא אפילו אין בו סכנה, אלא הכוונה דלוקח לרפואה והוא אינו חולה אלא בדרך בעלי מוחשים או אפילו אין לו מוחש כלל אלא כדי לחזק עצמו, כמו בימי האביב שלוקחין רפואות לחזק הגוף והגידים, ואם יש ברפואות האלו אפילו מיני אכילה ושתייה גמורים מותר, דכיון שעושה זה לרפואה אין בזה משום גאווה, ואפילו יכול לעשותה אחר התפלה מותר, ולכן מי שיש לו חולשת הלב יכול לאכול קודם התפלה וזהו לרפואה", עכ"ד.

וכן במשנ"ב (סי' צ סקמ"ה) מבואר דלעיסת עשב למניעת רוק מותרת קודם התפילה, וז"ל "...והרוצה שלא ירוק תדיר בבהכ"נ ילעוס קודם כניסתו שורש מתוק שקורין לאקערוץ (ואף בבוקר שרי דלא שויין בזה גאווה, וגם אין מכניס לגופו). אבל בערב יוד"כ ובערב ט"ב אסור שישאר המתקנות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתקנות", ע"כ [ועי' מ"ב סי' תקסז סק"ג לגבי עי"כ ועט"ב דבלי מתקנות מותר לבלוע הרוק]. וחזו"נ דאף שזה מתוק איב"ז גאווה כי יש לו מטרה ותועלת, וכ"ש ויטמינים.

נט. הנה מצד איסור עשיית חפציו קודם התפילה, י"ל דכיון דזה לצורך התפילה שרי, וכמו שהתירו הפוסקים להתרחץ קודם התפילה לצורך התפילה, וכמו שהארכנו לעיל בסמוך. וכן בסו"ס אשי ישראל (תשובה פד) התיר מרן הגר"ח שליט"א לעשן קודם התפילה אם הוא לצורך התפילה. וכן יש לדייק מדברי המשנ"ב (סי' ד סק"ד) שכתב בשם הארצות החיים דאין לשתות עשן טבא"ק קודם נט"י, ומשמע דרק קודם נט"י אין ליטול, אבל קודם התפילה מותר.

[והנה באמת מקו"ד הארצות"ח הוא מספר מנחת אהרן שכתב שטעם האיסור הוא משום שנוגע באפו קודם נט"י, וגם משום שמטמא את הטבק הנשאר בקופסה. וצ"ע דמשמעות דברי המ"ב דמותר גם

ד. נשאל רבנו אם מותר לעשות התרת נדרים קודם התפלה, דהרי אסור לדון קודם התפלה (או"ח סי' רלב ס"ב, ומ"ב סי' פט סק"ו), והשיב רבנו דכל הטעם שמא ימשך ויעבור זמן התפלה (שבת י, א. וכן פ' במ"ב סי' רלב סק"י), אבל התרת נדרים לא מיתחזי כדינא (ולכן מותר להתיר לצורך השבת, כדאי' בנדרים עז, א, ובשו"ע יו"ד סי' רכח ס"ג, ובש"ך שם), וא"כ כ"ש התר"נ דערב ר"ה שהוא נוסח קבוע ואין כאן דיון כלל, דלא שייך שימשך בזה, ושרי קודם התפלה.^ל

הערות והוספות

אלא דהסכמת ג' בעינן מגוזה"כ, אבל א' אומר הפסק סגי כמו בדיני ממונות. איברא מ"ש הרמב"ם והסמ"ג דגדול השלשה אומר צ"ע מנ"ל דהא בדיני ממונות דגדול שבדיינים אומר פ' אתה זכאי כו', התם פירש הרמב"ם פכ"ב מהל' סנהדרין ובח"מ בש"ע סימן י"ט טעמא שלא ידע הבע"ד מי חיבו ע"ש, ולא שייך טעם זה בהתרת נדרים דלא אולינן ביה אחר הרוב אלא הסכמת שלשתן בעינן מגוזה"כ, ע"כ, וע"ש בהמשך דבריו. עכ"פ חזינן דהתרת נדרים אינו פסד דין של בית דין דשלשה אינו גדרו 'הוראת איסור', ולא שייך בזה החשש דשמא ימשך (וכן מסתבר גם לגבי הטבת חלום, רצ"ע).

וכן אמר לי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א דמותר לעשות התרת נדרים קודם התפילה, דאי"ז דין כלל. ומצד עשיית חפציו אם יטרידנו שפיר מותר.

רק יש לדון מצד 'עשיית חפציו' קודם שחרית, ובזה יתכן דהתיר"ז דזה דבר מצוה, משום דלכתחילה אין לידור נדרים וכדכתיב טוב אשר לא תידור משתידור ולא תשלם (קהלת ה, ד). ויתכן דזה כעין דבר מצוה וחפצי שמים המבואר בסימן פט (מ"ב שם) דמותר. אבל גבי הטבת חלום קודם התפילה יל"ע אם מותר, ויתכן דרק אם מטרידנו בתפלה מותר קודם התפילה. ושמעתי מחכ"א דלא מצאנו שאסור לדבר סתם דיבורים קודם שחרית, וגם הטב"ח זה כעין דיבורים, שמספר לו שחלם והוא מטיב לו, וא"כ מסתבר דשרי.

ועוד יל"ע מה הדרך הנכונה גבי הטבת חלום, דהנה בברכות (נו, ב) אמרינן על דברים רבים שהרואה אותם בחלום ישכים ויאמר פסוק פלוני קודם שיקדימנו פסוק אחר, ומאידיך איתא שם (נה, ב) דהאי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא, ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ודייהו, ולימא הכי רבונו

להוכיר את השם הגדול בקדושה ובטהרה.

והנה במ"ב (סי' פט סק"ב) הביא ב' טעמים לאיסור אכילה קודם התפילה, הראשון הוא משום גאוה, דכתיב 'ואותי השלכת אחרי גוון', אמר הקב"ה לאחר שאכל ושתה ונתגאה קיבל עליו מלכות שמים. והטעם השני הוא משום 'לא תאכלו על הדם' לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. ובביאור הלכה (ד"ה ולא לאכול) כתב נפ"מ, דלטעם הא' כיון דקרא ק"ש וקיבל עליו עומ"ש שוב יכול לאכול, אבל לטעם הב' דאכתי לא התפלל על דמו - אסור לו לאכול. וסיים שם הביה"ל דגם מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה - עכ"פ יקרא ק"ש קודם. והנה בויטמינים אם ההיתר הוא משום רפואה, בזה שייך דברי הביה"ל דיאמר ק"ש, אבל בגומי לעיסה דההיתר הוא דאינו 'אכילה' אלא 'לעיסה' בזה יתכן דאי"צ לקרות ק"ש קודם, רצ"ע.

וע"ע בס' תפילה כהלכתה (פ"ו סכ"ג) שהביא מהגר"פ שיינברג זצ"ל שמותר לעסוק בפעילות גופנית לחלץ עצמותיו לחוק גופו קודם התפילה - היכי דא"א לו אחר התפילה, וא"צ לקרות ק"ש קודם, כיון דחילוץ עצמות לרפואה איב"ז גאוה כ"כ כמו אכילה לרפואה.

ל. יסוד זה דהתרת נדרים (ולכא"ה הטבת חלום) אינו פסד דין אלא רק ענין של הוראת איסור והיתר, מבואר כבר בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד זצ"ל (יו"ד סי' שכ) שדן שם במנהג בהתרת נדרים, שמנהגינו הוא שהשלשה מתירים עונים ואומרים 'מותר לך', והביא שם דמלשון הרמב"ם (פ"ו מהל' שבועות ה"ה) מבואר דהחכם או גדול השלשה אומר כו' שרי לך, וכ"ה בסמ"ג (לאוין, מצוה רלח), וביאר המהר"א טעמם למה רק החכם או גדול שבשלושה אומר 'מותר לך' ולא כל השלושה יחדיו: 'וטעמם לענ"ד פשוט כיון דהתרת חכם הוראת איסור הוא, כמ"ש הרשב"ם ב"ב דף ק ע"ב,

ה. נשאל רבנו במי שקם רגעים אחדים קודם סוף זמן ק"ש, ולא יספיק ליטול ידיו ולברך ברכות התורה, ואמר שישפשף בבגדיו כמה פעמים ויקרא קריאת שמע יא.

הערות והוספות

הרמב"ם. ולהלכה נח' בזה השו"ע והרמ"א כנ"ל. וידידי הגר"מ ערבה שליט"א בס' מאיר עוז (ח"ג עמ' ג) כתב דהגמ' הנ"ל ראי' לשיטות דמותר לומר פסוקים קודם ברה"ת דרך תפילה, דלשיטות האוסרות זה דוחק דמייירי רק אחר ברכה"ת (ויל"ע עוד דהא אין מתרפאין בד"ת, וי"ל).

לא. הנה מצד נטילת ידיים מבואר כבר במ"ב (סי' א סק"ב) דינקה ידיו בכל מידי דמנקה גם לסתם ד"ת, ושלא יבטל מתלמודו עבור חסרון מים, וכ"ש לק"ש בזמנה.

ובתשובת רבנו שיקרא ק"ש, ביאור הדבר עפ"מ שידוע ממרן החזו"א זצ"ל דאין צריך ברכות התורה לק"ש משום דכשקרא לשם מצות ק"ש ולא לשם ת"ת, לא חשיב תלמוד תורה.

וע"ע בספר דעת נוטה (ח"א עמ' קצה) שהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דבזמן ק"ש דמג"א - לא יקרא אלא יאמר ברכה"ת קודם ויקרא כהגרי"א.

והדרך אגב אביא כאן מה ששמעתי להסתפק, באדם שיש לו זמן לקרוא שני פרשיות בלבד ולא שלשה, איזה מהם יקרא. האם פרשה ראשונה ושניה (שמע והיה אם שמוע) או ראשונה ואחרונה (ויאמר) כדי להזכיר יצי"מ בתוך הזמן, דיצי"מ היא דאו' משא"כ 'והיה' הוא פלוגתא.

והנה במ"ב (סי' סג סקט"ז) מבואר דפרשת ציצית לכו"ע היא מה"ת כדי להזכיר בה יצי"מ בזמן ק"ש, וא"כ לכאו' ודאי דעדיף שיקרא פרשה ראשונה ושניה, ושיאמר אח"כ 'יצאנו ממצרים' - ותו לא, ובזה יצא ידי זכירת מצרים. ובזה סגי, דהרי כל הטעם שקריאתה מן התורה משום זכירת יצי"מ, ובזה יצא ידי"ח. ואם אין לו זמן לומר "יצאנו ממצרים" - יוכל לוותר על "ברוך שם", דמבואר בפרמ"ג (סי' סג סק"ה) דהוא רק דרבנן, וא"כ יוכל לוותר על אמירתו ולומר אח"כ "יצאנו ממצרים". ושאלתי כן קמיה הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') והשיבני דיאמר שמע ואח"כ 'יצאנו ממצרים' ואח"כ ימשיך 'והיה'.

והצעתי הדברים קמיה מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה,

של עולם, אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא, בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חבירי ובין שחלמתי על אחרים, אם טובים הם - חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה - רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו, וכו', ע"כ. וא"כ אולי אין היתר לעשות הטבת חלום קודם שחרית כיון דיכול להמתין לברכת כהנים [וראיתי בברכת אברהם להגר"א ארלנגר שליט"א (ברכות שם) שכתב 'ולכאורה נראה שבכל הנך אין צורך בהטבת חלום או בתפלה בשעת ברכת כהנים, ואולי משום שאין דרך אנשים שיהא נפשם עגומה עליהן, אבל מי שדואג גם בהנך יש להטיב, וצ"ב, עכ"ל]. רק אם אין לו ישוב הדעת ורוצה ליתובי דעתיה שיתפלל בראש שקט, אולי מותר קודם התפילה.

[והנה בעצם מה דאמר' גמ' ד'ישכים ויאמר', צ"ע דפשטות כוונת הגמ' מיד בקומו ממיטתו (והרי 'קודם שיקדמו' לכאו' אין הכוונה שיראה פסוק זה, אלא שיארע לו מה דכתיב בפסוק זה, וא"כ צריך להזדרז מיד בקומו), והרי אסור לומר דברי תורה קודם שיברך ברכות התורה. וצ"ל דאד"נ ויאמר אחר ברכות התורה והכוונה שיזדרז באמירתם ביותר, וודאי לא קודם ברכה"ת. ושו"מ בס' אשיחה (ח"א עמ' קסט) שכן השיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א. ויל"ע אם יש חשש לדבר דברים אחרים בין לבין, וראיתי בברכת אברהם שם שכתב 'צ"ב מה ענין אמירה זו, ומה הקפידא שיהא קודם פסוק אחר, ומשמע גם פסוקים טובים מאד. ונראה דזה גרר לחש, שתנאי סגולה זו לטובה, שזה יהא הפסוק הראשון. ומשמע שמותר לדבר דברים אחרים קודם לפסוק זה, רק אין לומר פסוק אחר, עכ"ל.

ושמעתי לדון דכיון דאיז' בתורת תלמוד תורה אלא כסגולה להצלה מותר גם קודם ברכה"ת, וכמבואר בב"י (או"ח סי' מו ס"ט) בשם האגור דהא דצריך לברך כשהוא משכים היינו דוקא כשלומד אבל אם מתפלל תחנונים א"צ לברך, והביא מתשובות מהרי"ל דדרך בקשה וריצוי א"צ לברך. וסיים דכן נוהגים באשכנז, והביא דעות המחמירות וסוברות דתמיד צריך לברך, וכן הביא הברכי יוסף משו"ת

ו. שאלתי לרבנו האם אפשר להתפלל שמו"ע כשרוכי הנעליים פתוחים, והאם יש בזה חסרון משום עומד לפני המלך. והשיב דלדעתו מותר, דאין השרוכים חלק מנזי ויופי הנעל דאז איכא למימר דכשהם פתוחים הם בזיון, אלא רק דרך לסגירת הנעל, ואי"ז חסרון בעומד לפני המלך.^ז

ז. שאלתי לרבנו בחיוב הכוונה בפותח את ידיך באשרי דפסוקי דזמרה, שהוא לעיכובא. האם הוא גם באשרי דובא לציון ובמנחה. ואמר לי שגם בזה צריך לכונן.^ח

הערות והוספות

משום שקבעו ותיקנו 'פרשה'. ואי"צ להאריך יותר. (ג) ואשר לכן פשיטא לענ"ד סדר הדברים, לומר פסוק ראשון דלכו"ע מה"ת, ואח"כ פ' שמע די"א שכל הפ' מה"ת, ואח"כ פ' והיה דג"ז י"א מה"ת, ורק אח"כ פ' ציצית שלכו"ע אינו אלא תקנ"ח. ולענ"ד אינו רשאי להפסיק בבין הפרקים לומר יצאנו ממצרים. כי מדרבנן לא יצא בזה כלום, והוי הפסק בעלמא, ואילו מה"ת זמנה כל היום. אמנם כאמור, היות ולהכס"מ זמן קרי"ש כל היום א"כ יאמר כל פ' ציצית. ועכ"פ הלא יאמר על הסדר ברכות קרי"ש עם ג' פרשיותיה עד סו"ז תפילה ודיעבר עד חצות, עכ"ד מו"ז שליט"א.

ז. הנה השאלה מצויה בכהנים שרוצים לפתוח השרוכים כדי שיוכלו להסיר הנעליים בברכת כהנים, ויש בזה עיצה לכהנים שיפתחו השרוכים, רק שיתחבו השרוכים בתוך המנעלים דאז אין חסרון דעומד לפני המלך (להצד דשייך בזה חסרון). ואם הדרך להתפלל בשרוכים פתוחים א"כ שרי, וכמו שמבואר במשנ"ב דאפי' ברגליים מגולות מותר במקום שכך הדרך, וע"ע בדעת נוטה (ח"א עמ' רפב) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בנערה שיש לה שיער רטוב, והשיב איני רואה איסור, באופן שרגילים לעמוד כך לפני אנשים חשובים. ויל"ד לגבי שרוכים פתוחים.

וראה בשו"ת אבני דרך (חט"ו סי' יט) שדן בזה הגר"א פרינץ שליט"א והעלה דיש להחמיר בזה משום דלפני אדם חשוב לא יעמוד אדם כן, וסיים דבמקום צורך גדול (כגון שחולה או זקן) יכול להתפלל עם שרוכים פתוחים, והגר"א נבנצל שליט"א הסכים עם זה, והוסיף דאם לא יוכל לפתוח בלי לנגוע בנעליים - אז גם מותר להתפלל בשרוכים פתוחים.

ז. הנה אחז"ל בברכות (ד, ב) דכל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם

ירושלים) וכתב לי ע"ז בזה"ל: "שאלת בא' שאי"ל זמן לכל קרי"ש מה ישמט. וצידדת, א] לומר פרשה ראשונה ואח"כ ויאמר, די"אמר' מה"ת משא"כ והיה פלוגתא. ב] ואולי כיון שירצא יד"ח לומר יצאנו ממצרים אז יאמר שמע, והי', ואח"כ יצאנו. עכ"ד. וע"ז השיב לך דיאמר שמע ואח"כ יצאנו ואח"כ ימשיך והיה. ולענ"ד אינו כן. ונראה פשוט שיאמר לפי סדר שמע, והיה, ויאמר, ומה שיספיק יספיק [וישלים השאר דלפי הכס"מ זמן קרי"ש מה"ת כל היום]. ואסברנא לך.

(א) 'זרברת במ ... ובקומך', ולכו"ע פסוק ראשון דאורייתא לאמרו ב'קומך'. וי"א דכל פ' שמע שנאמר בו ובקומך מה"ת, וי"א דגם פ' והי' כולה מה"ת דג"ש נאמר לדבר במ ... ובקומך. יותר מזה אין חיוב מה"ת לומר בתוך זמן קרי"ש.

(ב) נצטוונו בתורה זכיצ"מ 'למען תזכור ... כל ימי חיך', ומה"ת קיומה כל היום, ומה"ת סגי בזכירה בעלמא בלי לומר כלל פרשה. אלא חכמים תיקנו וקבעו לומר פ' ציצית בקרי"ש, ושק"ט בברכות י"ב ב' למא לא קבעו פ' בלק במקום ציצית ומסיק משום טורח ציבור. ואריב"ח מפני מה קבעו לפ' ציצית "מפני שיש בה חמשה דברים, מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, ודעת מינים, הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה" ע"ש כל הגמ'. הרי להדיא דפ' ציצית בקרי"ש רק תקנ"ח ותו לא. וזה ברור דמצד תקנ"ח לא יצא יד"ח מאומה אם יאמר 'יצאנו ממצרים'. דו"פ בגמ' שם, ש'קבעו' לומר דוקא 'פרשה' ולא מילים. דא"כ מה תירצו דפ' בלק אריב"ח וטורח ציבור, ולמה לא יאמר רק כמה מילים מהפרשה. ועכצ"ל דיסוד תקנ"ח להוסיף 'פרשה' נוספת על ב' הפרשיות ולא מילים בעלמא. וכן פשוט במתני' פ"ב ברכות מ"ב, דבין הפרקים רק בין 'פרשה לפרשה' וכל שהתחיל פ' ויאמר חשיב באמצע הפרק כמו באמצע פ' שמע. והדבר פשוט

ח. שאלתי לרבנו במי שסיים פסוקי דזמרה וממתין לש"ץ לקדיש וברכו, אם יכול לומר אז שנים מקרא, ואמר שאין ראוי לה.

מ. שאלתי לרבנו אם מותר לישב קודם שפסע הג' פסיעות דעושה שלום, והשיב שיכול רק שיפתח ויעקור את רגליו לכמה רגעים בטרם יפסע, דזה מיקרי עקירה מהשמו"ע, דהא כ"ז שלא פסע אכתי מיקרי כעומד לפני המלך ומשו"ה אסור לישב, אבל כיון דעקר רגליו חשיב שסיים שמו"ע ויכול לישב לה.

הערות והוספות

את השיר, וא"כ חשיב שמפסיק באמצע ישתבח - וצריך שהברכה של סוף פסוד"ז תהי' סמוכה לפסוד"ז (ובאמצע פסוד"ז אין בעי' דיגיד אח"ז עוד פסוקים, משא"כ כאן הכל זה ברכת שיר וזה החתימה בישתבח, ואולי זה טעם הגר"ח ק שליט"א דגם בשבת). ואמנם ב'נשמת' דעת מרן הגר"ח שליט"א דא"צ לעמוד, וי"ל דלדיני עמידה לא הצריכו, אבל בהא כן, ודוק.

לה. יעויין בספר אשרי האיש (פי"ט סמ"ג, עמ' קה) שהובא ממרן הגר"ח אלישיב זצ"ל: 'היה עומד בסיום תפילת שמונה עשרה ועדיין לא פסע עושה שלום כי אדם מתפלל מאחוריו, ושומע קדושה, יעקור רגליו מעט קודם שיענה קדושה כדי שלא יהיה עומד לפני המלך ואז יענה. ואז יוכל גם ללמוד במקומו, ומי שלא פסע לא יאמר אז אשרי תהילים וכדומה'.

ושב ראיתי שדברי מרן הגר"ח זצ"ל הובא ג"כ ע"י הגאון רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל בס' אבני ישפה (תפילה, פ"ט הע' 47, עמ' קלה), וז"ל: 'שמעתי בשם גאון אחד [שליט"א] שגם אם אינו יכול לפסוע ג' פסיעות כיון שמתפלל אדם מאחוריו, עכ"פ יעקור רגליו מעט לפני שיענה קדושה כדי שלא יקרא עומד בפני המלך, עכ"ל. [וידוע שבכ"מ שכתב ג"א כוונתו למרן הגר"ח זצ"ל].

וכשדיברתי בפסק זה עם תלמידי הגאון רבי בן ציון קוק שליט"א הראני דיסוד הדבר הובא כבר במשנ"ב (סי' קכב סק"ה), דשם כתב השו"ע דאם עומד בין 'יהיו לרצון' (ראשון) לשאר תחנונים, והגיע הש"ץ לקדושה וקדיש - שפיר דמי להפסיק ולענות עמהם. וכתב ע"ז השו"ע אח"כ 'ומיהו הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל הש"ץ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או קדושה - מקצר ועולה, וביאר המ"ב שם: 'והאי ומיהו אסוף דבריו דמקצר ועולה קאי, ר"ל

הבא, משום דאית ביה פותח את ידך. ועפ"ז כתב הבית יוסף (סי' נא) בשם הגאונים דצריך לכוין באמירת פסוק זה ד'פותח את ידיך', דכל ה'תהלה לדוד' הוא משום ה'פותח את ידיך'. ולכן פשוט דבכל השלוש פעמים שאומר 'פותח את ידיך' צריך לכוין.

לד. הנה במ"ב (סי' נד סק"ד) כתב דבכתבים איתא לומר בעשי"ת שיר המעלות בין ישתבח לקדיש, ותמה ע"ז דאסור להפסיק, ולכן המנהג שלא לאומרו. וכן בס' נז (סק"א) כתב לא לומר ואתה יגדל נא כח וגו' דחשיב הפסק, ובשו"ע (סי' נד) שהתירו לומר דבר מצוה בין ישתבח לקדיש - והו רק במצוה עוברת שא"א בענין אחר, אבל קריאת שנים מקרא וא' תרגום דיכול לומר בזמן אחר לכאן אין היתר. וגם במצוה עוברת כתב בערוך השולחן דלא שמענו שעושין כן, וממילא ודאי דאסור, ורק בהרהור מותר בד"ת.

[ובדרך אגב, אביא כאן מה שנסתפקתי דהנה במ"ב (סי' נג סק"ט) כתב דמי שהגיע עד ישתבח והש"ץ עוד לא הגיע, יגמור ישתבח ולא ישתהה בין סוף פסוד"ז לברכת הפסוד"ז - ישתבח. וי"ל"ע בשבת אם מותר לעצור קודם שוכן עד, דלא מצינו איסור להפסיק באמצע פסוד"ז, ובמשנ"ב מבואר להדיא דגם בשבת יגמור, אך אין רא' דיתכן שגמר עד ישתבח ואוחז לפני ישתבח ממש ולא קודם שוכן עד. ושמעתי שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א נוהג גם בשבת קודש לגמור עד ישתבח ולא ממתין לש"ץ שיתחיל 'שוכן עד'.

וידידי הרה"ג רבי יהושע איזנשטיין שליט"א אמר לבאר בזה, דמצינו בפסחים (ק"ח, א) דברכת השיר זה נשמת, ונקרא ברכה דברכת ישתבח קאי עלה, וחזוין דברכת השיר זה נשמת עם ישתבח (ברכה אחת ארוכה), וכשמתחילים נשמת מתחילים כבר

י. שאלתי לרבנו בקרא שנים מקרא וא' תרגום קודם חזרת הש"ץ, והתחיל הש"ץ החזרה, האם יכול לסיים עד סוף הפרשה (פתוחה או סתומה) או עד העליה, כדי שיזכור היכן אחז או לא. ואמר רבנו שאין לו להמשיך, אלא יגמור הפסוק שאוחז ויפסיק^ל.

הערות וחוספות

הש"ץ. וראה מה שכתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו 'ארחות יושר' (תפלה, עמ' קד, אות כח): 'אסור לדבר בשעת חזרת הש"ץ ואפי' לומר תחנונים או ללמוד (מ"ב סי' קכד סק"ז), והלומד או קורא הפרשה בשעת חזרת הש"ץ וקדיש לא די שלא יקבל שכר רק יקבל עונש ע"כ וע"ז נאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (עי' ברכות כד, ב), ותורה כז לא תצליח כמש"כ במד"ר פ' מטות, ואפשר דאפי' דיעבד לא יצא ידי שנים מקרא דהוי מצוה הבאה בעבירה (עי' שד"ח אות מ' כלל ע"ז סק"ג ד"ה ואהיה גי' שבלי הלקט ועי' ס"ח סי' תשע"ב ובהגהות הרחיד"א שם), וגם אסור להפסיק בין ש"ע לתחנון כמבואר בשו"ע, עכ"ד.

והנה בעצם הדבר לקרות שמו"ת בין שמו"ע לחזרת הש"ץ, אין הדבר ברור דשרי, דכשיש תחנון אסור להפסיק בין שמו"ע לתחנון כדקיי"ל בשו"ע (סי' קלא), ואסור גם ללמוד בפה. וביום שא"א תחנון ג"כ יש צד דאסור להפסיק, וכמו שהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר אשי ישראל (תשובה קצב) דבין שמו"ע לחזרה"ש ביום שא"א תחנון - אסור להפסיק לשום דבר אלא רק לתפילה שלא אמר או תהילים, אבל לא ללימוד. והוא עפ"י המ"ב (סי' קלא סק"י) דהש"ץ לא יפסיק בין שמו"ע דלחש לחזרה"ש. ומרן הגר"ח שליט"א נוקט דגם הציבור אסור להם להפסיק, וכן מצינו במ"ב (סי' קכג סק"יח) דיוזר הש"ץ שלא להפסיק בין השמו"ע דלחש לקדיש תתקבל (במעריב) דהקדיש הולך על השמו"ע. ולא מבורר אם קאי גם על הציבור, דהמ"ב מיירי רק על הש"ץ, ובסו"ס אשי ישראל הנ"ל משמע מדברי מרן הגר"ח שליט"א דנקיט דגם לצבור, יעו"ש דכן משמע.

ובלא"ה בא"ר (סי' נא סק"ג) כתב דהמתפלל בצבור לא ידבר בין שמו"ע עד עלינו לשבח, ולפי"ד ודאי דצריך ליזהר דזה בכלל עד עלינו.

ולמנות הושיעה את עמך, לדעת אם יש עשרה, דעת מרן הגר"ח שליט"א (אשי ישראל, שם) דדווקא תפילות מותר ומה שלא תפילה - אסור, וא"כ יכול לכיין שמתפלל בעת אמירת 'הושיעה את עמך',

דאע"פ שאמר מתחילה דבין יהיו לרצון לשאר תחנונים שפיר דמי להפסיק, מ"מ אם יכול לקצר כדי לעקור רגליו - עדיף טפי, דאע"פ שאמר יהיו לרצון, מ"מ כ"ז שלא פסע הוי כעומד לפני המלך, עכ"ל. הרי מבואר את עצם הדבר שיעקור קודם שיענה קדושה, רק מרן הגריש"א זצ"ל חידש מסבירא דנפשיה - שא"צ עקירה ממקומו ממש, וסגי בכך שמרים רגליו ומזיזם זו מזו, דגם בזה חשיב 'עקירה'.

[ואמר לי הגרב"צ קוק שליט"א עוד, דש"ץ שסיים תפילת לחש ורוצה להתחיל חזרת הש"ץ, וצריך לפסוע ג"פ דעושה שלום קודם שמתחיל (כמבואר בשו"ע סי' קכג ס"ה, וע"ע מ"ב סי' קד סק"ט), ויש מאחוריו מתפלל, די"א שיפסע לצדדין, אך מה יעשה כשיש בצדדין ג"כ מתפללין. ואמר דאז יעשה עיצת מרן הגריש"א זצ"ל יפתח רגליו וירימם, ובזה חשיב 'עקירה' מצד אחד, ומצד שני לא פסע כנגד המתפלל, ושפיר יכול להתחיל חזרת הש"ץ, דחשיב שסיים תפילת לחש שלו, ודו"ק.]

ושבו הראוני בס' אשרי האיש (ח"א עמ' קיב) שהובא עצה זו ממרן הגריש"א זצ"ל עצמו, וכן בחוט שני (פסח עמ' שח) ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, אך דעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לא כן, דבס' דעת נוטה (ח"א עמ' שעט) השיב דיפסע מן הצד ויסמוך על הא"ר (כמבואר במ"ב סי' קב סק"יח גבי שעת הדחק). ואם יש שם מתפללים, לא יתחיל חזרה"ש, דא"א להתחיל עד שפסוע, ונראה כי דעת מרן שליט"א דלא יועיל לפתוח רגליו (דסו"ס הוא עליו לפסוע מן המלך, ומה יועיל עקירה), וצ"ע עוד בכ"ז. ועוד העירוני דלמה לא יהא כבא בגבולו דמעיקה"ד א"צ לקום לו (כמבואר בסי' קב ס"ג), והכ"נ כיון דמבואר בשעה"צ (סי' קכד סק"כ) דאסור לישב בד"א דש"ץ א"כ יותר לו לפסוע, ואולי יש חילוק בין עמידה לשיבה, וגם דלמעשה בבא בגבולו מבואר שם ברמ"א דמחמירין, וצ"ע.]

לו. הנה מאחר וקיי"ל דכל פסוקא דלא פסקי משה אין לפסקו, א"כ לכן יגמור הפסוק ותו לא. אבל פשוט דאין להמשיך בקריאת שמו"ת באמצע חזרת

יא. שאלתי לרבנו בדברי הרמב"ם (פ"ט מהל' תפלה ה"ח) דבאשרי יושבי ביתך שאומרים קודם תפילת מנחה יש לישב. מאיזה טעם. ואמר דהרי כל הטעם שאומרים מזמור דאשרי קודם מנחה, משום הכנה לתפילה, שלא יכנס לתפילה מתוך מחשבות זרות ובלבול השכל, אלא מתוך מנוחת הדעת, ומשום הכי יש ענין ג"כ לישב דאם יאמרנו במרוצה בדרך למנחה, אין שום רווח באמירת אשרי, ולכן חידש הרמב"ם דבעי ג"כ לישב שאז יוכל להכין לבו ומחשבתו מתוך מנוחה וכוונה מעלייתא^א.

יב. אמר רבנו באדם שכהן בחור מבקש ממנו הטלית לנשיאת כפיים, דאם יתן יפסיד מצוה בכל רגע מזמן הברכת כהנים, דיש לצדד לדעת החרדים (שהביא בביאה"ל ר"ס קכ"ח) דהישראל מחויב במ"ע להתברך מהכהנים, א"כ י"ל דלא הפסיד שום דבר דלבישת הכהן היא לתועלת בעל הטלית [ואמר רבנו שמנהגו לקנות לכל נכדיו הכהנים טליתות, דלמה יצטרכו לבקש מאחרים]^ב.

יג. אמר רבנו דכהן שחטף טלית מהש"ץ לברכת כהנים, אע"פ שלא נהג כראוי בחוטפו (וציין רבנו לרמב"ן בבראשית לט, יב דיוסף לא חטף הבגד בכח מאשת פוטיפר – לכבוד גבירתו), אך מ"מ צודק בטענתו שהוא חייב מדינא לכסות ידיו בעת הברכה משא"כ הש"ץ, והיה לו לבקשו ולסמן לש"ץ שרוצה ליקח.

יד. עוד אמר רבנו בכהן שלא מצא טלית לנשיאת כפיים, ולקח מעיל והניחו על ידיו, או בעובדא דהוה שנכנס תחת הפרוכת ונשא כפיו, דלאו שפיר עבדו, שגרמו לכולם להביט בהם ביותר, והוי גם זלזול וקלות ראש.

טו. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דכהן שדרס נפש ברכבו, פסול מלישא כפיו, דהגם שלא הרג בידיו אלא ע"י רגלו שהסיע הרכב, מ"מ פשיטא דחשיב שכל גופו רצח ובכלל ידיכם דמים מלאו^ג.

הערות והוספות

חיים' מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (שאלה יג), יעו"ש שהארכנו בכ"ז, ותמצא נחת.
 לח. הנה בדעת נוטה (ח"ב עמ' קב) נשאל כן מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב 'חסד'. וביאור הדבר דעדיף שיתן, דאין חיוב לילך כל היום בטלית, אבל לעשות חסד כיון שביקשוהו - חייב בזה וא"א לעשות ע"י אחרים דכ"א יאמר כן ולא יתנו לו, וע"ע שם (עמ' צז-צח) דאפי' אם נכנס לספק ברכה (כגון מבני ספרד דחיישי' לשיטות שצריך לברך שוב) אפי"ה יתן הטלית.

לט. והוסיף רבינו בשם מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל דיל"ב מדוע כהן שהרג את הנפש אינו עולה לדוכן,

ואם לא מכיון לתפלה אסור ויספור רק במחשבה. והנה במשנ"ב (סי' קלא שם) כתב דשיחה בעלמא לית לן בה, וצ"ב. ומרן הגר"ח שליט"א בדעת נוטה (ח"א עמ' שצ) הביא דמהריטב"א בבי"מ (נט, ב ד"ה לא שבקת) משמע דאסור כל שיחה, דאי' שם דאסור להפסיק בשיחה ובדברים שאינם של תפלה בין תפילה לתחנון, ומשמע דכל שיחה אסור, ואולי גם המ"ב התכוין להתיר דבר מועט לצורך ולא כל דבר. וע"ע בכף החיים (סי' קלא סק"ד) שכתב דלהזדה"ק והאריז"ל אפי' שיחה בעלמא אסור.

לו. הנה בכל ענין זה של אמירת 'אשרי יושבי ביתך' דקודם מנחה בשיבה, הארכתי בחיבורי 'שו"ת שיש

מזו. הביא רבנו מרש"י עה"פ ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה', ופירש"י נתאמץ בתפילה. ואמר שרואים כאן יסוד בתפילה, שצריך להתאמץ בכוונתה.

יז. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דכשיש ברית בתענ"צ הרי אין אומרים כל הסליחות אלא עד כי לה' אלו קינו וגו', דמ"מ אומרים אבינו מלכנו דא"י תחנון אלא בקשות.

יח. נשאל רבנו באבל שניגש חיוב, אם יכול לגשת בליל ראש חודש לתפילת מעריב. ואמר שע"פ הגר"א אין לגשת, וכן נהגו בסלבודקא^ב. אך אמר לש"ץ שיעשה מה שרוצה, וכשאמר לו שכל תפילה שמתפלל לע"נ אביו מעוררת אותו, אמר רבנו שיגש.

הערות וחוספות

בחנוכה להתפלל מנחה ומעריב, וכן בט"ו בשבט וט"ו באב ול"ג בעומר.

ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשו"ת הלכות כתב דהעיקר כמו שסתם המ"ב בקו"י ד' קדישים דשם עיקר מקום דיני אבל ואוליין בתריה, ולכן גם במעריב ומנחה לא יתפלל. ומביאים מהגר"א בס' מעלות הסולם (גנוזי שערי ציון לרב"צ במברגר, עמ' לג- לד) ששאל למרן החזו"א זצ"ל אם מותר לאבל להיות חזן במעריב דליל ר"ח והשיב דאם אין אחר יכול לגשת. ומשמע דרק אם אין אחר, אבל אם יש אסור.

וראה שם בציונים ממרן הגר"ח שליט"א שציין לסתירה הנ"ל במשנ"ב, וכתב דההכרעה כקו"י מאמר קדישים. ושם צויין לס' מעלות הסולם (סוף הע' יג, סק"ו) שכתב מידיד נפשו ר' יעקב קובנער מווילנא ז"ל ששמע שאבל רצה להתפלל בביהמ"ד דהגר"א והתעטף בטלית, וא"ל הגר"א 'אבל וחפוי ראש' ולא הניח לו להתפלל [וראה לקמן בענייני כבוד התורה ולומדיה שהבאנו שהגרשז"א הכחיש שמועה זו], ולפי"ז גם במנחה ומעריב של חנוכה או ר"ח דזה גם מקצת יו"ט - לא יתפלל, וכ"כ מרן הגר"ח שליט"א. וכן מורה מרן הגר"ח שליט"א דאבל לא יגש למנחה ומעריב, והעולם נוהג כהמשנ"ב בשאר המקומות - דרק בשחרית אין לגשת, וע"ע באורחות רבנו (ח"ד עמ' קלב) דמובא שכשאמו של מרן הגר"ח שליט"א נפטרה, שאל להקה"י זצ"ל וא"ל דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ולמעשה יגש, וניגש. ואחר זמן מרן הגר"ח שליט"א הכריע שלא לגשת (ע"פ הביאה"ל והעדות מהגר"א), ויל"ע עוד בכ"ז.

ואילו לשרת בביהמ"ק לא מצינו שנפסל. וביאר בזה דכיון דבכהונה אין עיקר העבודה בידיים דווקא, אלא בכל הגוף אפשר לעבוד, רק דאין הית"י אלא בידיים, משא"כ בכהונה עיקר השפע של ברכת הכהנים עובר רק דרך ידי הכהנים (ולכן מי שמסתכל על ידי הכהן נהי' סומא), וכיון שידיהו דמים מלאו - משום הכי ל"ש שיעלה לדוכן.

והביא רבנו מהבן איש חי בספרו אדרת אליהו ששאל מ"ט כתיב ועתה פן ישלח ידו ויאכל מעץ החיים, ולא כתיב פן יאכל גרידא. וביאר שם עפ"ד הרמ"ע מפאנו שאדה"ר בחטאו מעץ הדעת - ידיו לא רצו לאכול ולחטוא, ועם ידיו לא חטא. והקב"ה חשש פן ישלח ידו, והידיים כן יחטאו פעם הבאה. ואין הקב"ה מביא תקלה על ידי הצדיקים, שלידיים של צדיק יש השפעה מיוחדת ולכן בידיים יש נס. ולכן הכהנים מברכים על ידי הידיים לפי שהידיים לא חטאו בעץ הדעת. [ואמר רבנו שמקור מנהג בני ספרד לנשק ידי החכם וידי הכהן וידי העולה לתורה, הם מרמ"ע זה, שיש השפעה רבה בידיים].

מ. הנה במשנ"ב בקונטרס ד' קדישים (ביאה"ל סי' קלב) כתב בשם הפרמ"ג דאבל לא יתפלל בכל יום שאין אומרים למנצח וקל ארך אפיים. ולפי"ז בר"ח לא יתפלל כלל.

אכן במשנ"ב במקו"א מביאר לא כן, דהנה בסי' תקפא (סק"ז) כ' בשם החיי אדם שהגר"א לא הניח להתפלל שחרית לאבל בר"ח, ומשמע דמנחה ומעריב מותר. וגם כתב דבחנוכה יכול אפי' שאין אומרים למנצח, וכן בסי' תרפג (סק"א) כתב דיתפלל מעריב, וכן בסי' תרעא (סק"מ) כתב דאבל מותר

יז. נשאל רבנו בחליצת התפילין קודם מוסף דר"ח, האם יש להמתין לזקנים שמורידין התפילין באיטיות יותר, דהרי אין להפסיק בין קדיש להתפלה. והשיב רבנו דאמנם כן הדין שצריך לחלוץ בזריזות (כדאיתא במ"ב ס' כה סקנ"ט, ויעוי' בשו"ת שבט הלוי ח"ט ס' מט), אך מ"מ יש להמתין לזקנים, וציין רבנו להא דאיתא בחולין (ז, א) ברבי פנחס בן יאיר שהלך לפדיון שבויים וחלק הנהר, ואח"ז ביקש מהנהר שיחלוק גם לנכרי אחד שהלך עמו – דוכי כך עושין לבני לוי, וכע"ז י"ל כאן – וכי כך עושין לבני לוי, הרי הזקן התפלל עמם, ואינו הגון שלא להמתין לו^א.

כ. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דצבעי שהולך בבגדיו המלוכלכים ברחוב, ואינו מתבייש בכך, יכול אף להתפלל כך בבית הכנסת.

כא. נשאל רבנו באדם שהחל להתפלל שמו"ע, ונעמד לידו אדם החולה בשפעת וחושש שידביקנו, מה יעשה. והשיב רבינו שמותר ומצוה לעזוב את המקום, דכל דבר המטרידו בתפילתו מותר לו לעזוב מקומו, כדאשכחן גבי תינוק המפריעו שיכול להרחיק עצמו ממנו (מ"ב ס' קד סק"א), או בנסתפק באיזה דין שמותר לילך ממקומו כדי לעיין בספר (מ"ב שם סק"ב), או בנחש כרוך על עקבו דרק להפסיק בתפילתו בדיבור אסור אבל לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מותר (רמ"א שם ס"ג, ומ"ב שם סק"י), א"כ ה"ה הכא^ב.

הערות וחוספות

אדם (כלל כב ס"ז). וע"ע בבן איש חי (פ' משפטים, אות ז) דכתב 'אסור לגעור בפיו בעודו מתפלל בתינוק השוחק אע"ג דמטרידו בתפלתו, אלא בגמ' הברכה יעשה תנועה בקול דוקא, או ירמוז בידיו כדי שישתוק, ואם עשה כן ועודנו משחק ומטרידו ירחיק עצמו ממנו ולא ידבר כלום, דהליכה בלבד אינו הפסק, וכל שהוא לצורך כהאי גוונא שרי', ע"כ.

והביא שם מש"כ בס' תפלה כהלכתה (פי"ב סעי' פו) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דהמתפלל והתחיל הטלפון לצלצל או מקישים בדלת, והמתין מעט והדבר לא פסק, ומחמת כן אינו מסוגל לכוין בתפילתו, יילך ויסיר השפורפרת או יפתח הדלת, מבלי להפסיק בדיבור, וישוב מיד לתפילתו.

וע"ע מה שנשאל מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים (סי' קיא): 'מי שעמד להתפלל באמצע ביהכנס' מפני שלא היה מקום פנוי ליד הקיר, ואח"כ כשכבר גמרו הרבה אנשים תפלתם והוא עומד עדיין הם עוברים ושבים נגדו ונדחף קצת וטרוד בתפלתו וגם יש לחוש שיפול, האם מותר להתקרב אל הקיר באמצע התפלה. והנה בשע"ת (סימן ק"ד) כתב: וכתב מהר"י מולכו עוד, שאם כבר

מא. ווי העמודים טבת תשפ, 76, עמ' מו, סימן ד'.
מב. והנה שאלה זו נתעוררה בעת מגפת הקורונה ל"ע, בעת שהתירו גורמי הרפואה להתפלל יחדיו בציבור במקומות הפתוחים, או לאחר מכן במקומות סגורים, וארע כמה פעמים שנעמד להתפלל, ושוב נעמד לידו אדם אחר ללא מסכה וכיו"ב, ולפי"ז פשיטא שמותר ומצוה לעזוב את המקום.

וע"ע בשו"ת אבני דרך (חט"ז סי' טו) שדן בשאלה זו, והביא דבברכות (ל, ב) משמע דבנחש כרוך על עקבו אינו פוסק אבל בעקרב פוסק (דמסוכן יותר), וע"ש ברא"ש (פ"ה סי' ג) דגם בהליכה אינו פוסק. אך מתלמידי רבינו יונה (שם ד"ה ואפילו) משמ דבנחש אינו מפסיק ומדבר אך יכול לילך כדי שישליכנו מעליו ובסכנה בכל ענין מותר להפסיק. וכן הובא בבית יוסף (סי' קד ד"ה ואפילו) ובב"ח שם, וכ"כ הרמ"א (או"ח סי' קד ס"ג) דיכול לילך כשיש עליו נחש כדי שיפול הנחש מרגלו.

ועוד הביא מה שמצינו במג"א (סי' צו סק"ג) בשם הספ"ח דאם נפל ספר לפניו על הארץ ואינו יכול לכוין מפני זה - מותר להגביהו כשיסיים הברכה, וכ"פ המ"ב (סי' צו סק"ז) ובשו"ע הגר"ז (שם) ובחיי

כב. נשאל רבנו באדם שסיים שמו"ע ומאחוריו עומד אדם שמאריך טובא בתפילתו, כחצי שעה אחר סיום התפילה, האם מותר בכה"ג לפסוע כנגדו. ואמר רבנו דלהטעם שמבטל כוונת המתפלל י"ל דאיבד זכותו אך מאריך שלא כדין, אך להטעם שמפסיק בין המתפלל לשכינה יש לדון אם מותר, אך כיון דנקטי' דעיקר הטעם הוא טעמא קמא (כ"מ בדעת תורה למהרש"ם סי' קב סק"ד, ובאש"א שם), א"כ יש להקל לעבור כנגדו, ואם יכול עדיף לפסוע לצדדין (דלדעת השו"ע מותר, ורק להמג"א בשם הזוהר יש להחמיר) ^{מ"ב}.

כג. העיר רבנו בהא דקיי"ל בשו"ע (או"ח סי' צ') דההולך בדרך ואין לו תפילה בציבור לאחריו ילך עד מיל ולפניו עד ד' מילין, דממ"נ כיון דלפניו היינו בדרך שאמור לילך אותה א"כ למה רק עד ד' הא בלא"ה אמור לילך אותה הדרך (דלצדדין, מבו' במשנ"ב שם סק"נ דדינו כלאחוריו, לפי שמעכבו מלהמשיך בדרך) ^{מ"ב}.

כד. עוד דן רבנו אם רוצה להחמיר ע"ע לילך לאחריו ב' מילין, מי מיקרי חסיד או לא. והביא מהבה"ג בהל' תפילה (עמ' 36) שכ' שאין להחמיר יותר מהשיעור אלא יתפלל במקומו (והראו לרבנו דברי היפ"ע בפסחים מ"ו א' שהביא הירושלמי בברכות פ"ח ה"ב וחלה פ"ב ה"א דאין מטריחין אותו לילך, ומבואר דרק אין מטריחין ואם רוצה יכול. ואמר רבנו דמ"מ אל תצדק הרבה, וא"צ להחמיר). אך אמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח ק שליט"א שמי שקיבל ע"ע שלא להפסיד בשו"א תפילה בציבור רשאי לטרוח טובא ^{מ"ב}.

הערות והוספות

בתפילתו כשכולם כבר גמרו, איבד את זכותו".
וכן שמעתי בשם הג"ר איתמר גרבוז שליט"א בשם מרן הגראמ"מ שך זצ"ל דאחז כן בדבר פשוט, ותמה על האומרים להיפך.

וע"ע בדעת נוטה (ח"א עמ' שפג) שדעת מרן הגר"ח שליט"א שלא לעבור אפי' שעומד באמצע המעברים. ובישיבות אם האריך ע"ח הסדר, השיב שם (עמ' שפ, תשובה שנ-שנא) דאסור לעבור אפי' בכה"ג.

מד. וצ"ל דקמ"ל דאפי' אם רוצה לעצור בדרכו ולנוח, מ"מ חייב להמשיך עד ד' מילין לתפילה בציבור. וכ"מ להדיא מלשון השו"ע (סי' צ' סט"ו) דההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה, שלא רוצה ללכת כעת, וחייבוהו לילך עד ד' מיל, ודו"ק.

מה. הנה יעויין בשנות אליהו להגר"א (ברכות פ"א מ"ג) שדן דמצד אחד איתא בחז"ל דהפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט, ומאידך גיסא יש מידת חסידות. וביאר שם דדבר שבטעם ראוי ומשובח לעשות כן ויש בזה תועלת עצמית - ודאי דמצוה

עשה אופן שישתוק התינוק ועודנו שותק ומטרידו, ירחיק עצמו ממנו [באמצע שמו"ע] ולא ידבר, ע"כ. גם הובא בשם ספר חסידים, שאם אחד מאריך הרבה בתפלתו ומתלוצצים ממנו יכול לפסוע ג' פסיעות באמצע שמו"ע כאילו גמר. ואולי גם כאן יהיה מותר להתקרב אל הקיר, והשיב מרן הגר"ח זצ"ל בזה"ל 'למי שגורם לו בלבול בתפלתו בוודאי מותר', עכ"ד.

מג. יעויין בס' מאיר עוז (סי' קב ס"ד, ח"ד עמ' שנו) שהביא ידידי הגר"מ ערבה שליט"א ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דמי שמאריך יותר מדאי אפשר שעליו לא תקנו חז"ל, שלא לעבור לפני המתפלל. אכן אמר כן רק כצידוד, ואח"ז שאל שוב ואמר לו שאע"פ שמאריך יותר מדי אסור לעבור לפניו כי למעשה תפילתו תפילה.

ובקובץ "זו"י העמודים" (גליון 61, חשוון תשע"ט, עמ' מו) כתב רבינו שליט"א: "סיפר הגה"צ רבי אהרן גרוסברד שליט"א שמרן בעל האבי עזרי זצ"ל אמר לו שמה שמחכים למתפלל, זה בתור זכות שיש לו, אולם כל זה אם גומר בזמן, אבל אם מאריך מאוד

והביא עובדא בא' שזימן לו השי"ת טרמפ באישון ליל מנתיבות לב"ב, וא"ל הגרח"ק משום שקיבל ע"ע שלא להפסיד תפלה בצבור. והוסיף רבנו דאם היה מלמד תינוקות או ר"מ בישיבה פשיטא דאסור לו לטרוח אחר תפילה בצבור באישון ליל, דלמחרת יהיה עייף והוי גזל].

כה. אמר רבנו אהא דמבו' בברכות (דף ל"ד) חציף עלי מאן דמצלי בבקעא, דהבן איש חי בבניהו שם פי' הטעם שהרי יש דרכים כיצד ואיך מדברים ומבקשים ממלך, דאטו כשיראה מלך בדרך יעיז לעצרו ולבקשו.

והביא רבנו דעת הבן איש חי דמי שנעשה לו נס במקום פלוני, מותר לו להתפלל שם אפי' דהוי מקום פרוץ משום חביבות וחשיבות מקום הנס. ואמר רבנו דהטעם שיצחק התפלל (ויצא יצחק לשוח בשדה) משום דהי' זה מקום בית המקדש, ובמקום קדוש מותר אף שפרוץ הוא, וכ"כ התוס' להדיא בברכות שם.

ואמר רבנו דהנוסע זמן רב בתוך אוטובוס מוטב שיתפלל בתוך האוטובוס בישיבה, מאשר חוץ לאוטובוס בעמידה^מ, ורק אם יש פריצות בתוך האוטובוס יעמוד ויתפלל מחוצה לו – ולכה"פ מול האוטובוס. ועורר רבנו שמה שמצוי שמתפללים בפארקים ויערות וכדו' במקום פרוץ לגמרי – איסור גמור הוא^מ.

הערות וחוספות

צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר'. ובמ"ב (סק"י) הביא דבגמ' איתא דחצוף הוא מי שעובר ע"ז. ואמנם בדיעבד אם התפלל בשדה ובמקום פרוץ יצא יד"ח, וכמבואר ברמב"ם (פ"ה מהל' תפילה ה"א) דתקון המקום אינו מעכב, מ"מ חצוף מיקרי, וכנ"ל.

ועי' בתוס' ברכות (לד', ב ד"ה חצוף) דהקשו דהכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה, ותירצו דהתם מיירי בהר המוריה, ועוד תירצו ד'בקתא דהכא מיירי בבקעה במקום שרגילין שם בנ"א לעבור והולכי דרכים', עכ"ד. ולפי דבריהם לאו דווקא בשדה אלא כל מקום פרוץ שרגילין בנ"א לעבור שם הוא בכלל 'חציף עלי מאן דמצלי בבקתא'. וכן מבואר בספר האשכול (סי' כה) דבקעה לאו דווקא אלא ה"ה ברחובות העיר אע"פ שיש שם בתיים.

והנה י"א דכל דין זה נאמר כשמתפלל ביחידות במקום פרוץ ולא אם מתפללים עשרה יחדיו, כן כתב בספר האשכול (הל' תפלת מנחה וערבית, סי' כה) ובפסקי ריא"ז (סופ"ה דברכות), וכ"כ ביפה ללב (סי' צ סק"ו) ובכף החיים (שם סקל"א). ובכר העירו

להחמיר, אבל אם אין שום תועלת וענין (כמו שיטת ב"ש דבערב יקרא בהטיה ובבוקר לעמוד, דלב"ה אין בזה שום ענין, וע"ז נאמר דנקרא הדייט).

ולפי"ז פשיטא דלתפילה בצבור יכול לטרוח יותר. וע"ע במש"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' צח) דאפי' דבמשנ"ב כתב דא"צ להוציא כסף על תפילה בצבור, מ"מ ראוי להוציא.

מו. הנה יעוי' במשנ"ב (סי' צ סק"א) דכתב 'ועוברי דרכים לכ"ע מותרים להתפלל בשדה, ומ"מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל אם אין קשה עליו איחור דרכו דמקום צנוע הוא קצת עי"ז, וכשהוא בביתו אין לסמוך ע"ז, עכ"ד. וא"כ לכאן' בנדר"ד יל"ע דעדיף שיתפלל בעמידה בחוץ, דמותר לו להתפלל. וגם יתכן דהדין לעמוד הוא דין בצורת התפילה וזה חמור יותר מאשר תפילה במקום פרוץ, אך כאן יל"ד דא"צ לזה משום דעוברי דרכים מותרים להתפלל בשדה.

מו. הנה מקור הדין בשו"ע (סי' צ ס"ה) 'לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה מפני שכשהוא במקום

כו. אמר רבנו כי בס' בסערת אש מובא על מרן הגראמ"מ שך זצ"ל שהקפיד מאד שלא לבא באיחור לישיבה שלא להטריח את הציבור לקום עבורו, והעדיף להתפלל ביחידות כדי לא לאחר ולהטריח. וביאר רבנו דאע"ג דביטל תפילה בציבור מ"מ ס"ל שזה רק מעלה (שאכן מחוייבין בה) ובמקום טירחא דציבורא (אע"ג דניח"ל לציבורא בזה דהוי מצוה) לא רצה.

כז. והביא רבנו מה דאיתא במדרש עה"פ בשופטים פט"ז שאמר שמשון בעת שתפס ב' העמודים – עזרני אך הפעם, דמעולם לא אמרתי לאדם מישראל שיקח מקלי מהכא להתם [ואמר רבנו שתמיד כשדיבר עם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל בד"ת, מעולם לא בקשהו להביא לו ספר, אלא תמיד הי' קם בעצמו ומביא].

וסיפר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א שהחזו"א הי' פעם בביה"ז בצפת, ופגש זקן ישיש שראה את הרידב"ז בילדותו, ובקשו שיספר לו דבר עליו, וא"ל שזוכר שבשבת הגדול ביהכ"נ היה מלא מפה לפה באנשים שהמתינו לדרשתו של הרידב"ז, וכיון שלא רצה הרידב"ז להטריח את הציבור, קפץ דרך החלון ונכנס! [ואמר הגר"ק שכל השבת החזו"א צחק ונהנה טובא מהאי עובדא].

כח. נשאל רבנו בת"ח מפורסם שנחלה ל"ע, ואינו יכול לקום ולהתפלל מוקדם, האם יתפלל בציבור בשעה מאוחרת או דיש בזה חילול ה' שאנשים אין יודעין על מחלתו, וע"כ אולי יתפלל ביחידות. והשיב רבנו דיתפלל בציבור מאוחר, דמצוה על כל אחד לדון לכף זכות את אותו ת"ח, ומי שאינו דנו לכפ"ז הרי העוון תלוי בצווארו, ואיב"ז חילול ה' מ"י.

כט. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דעדיף להתפלל ביחד עם גדולי הדור במנין מצומצם מאשר במנין רגיל ברוב עם, דגדולי הדור חשיבי כרבים כמבואר בברכות (נח),

הערות והוספות

לתפלה אף שאין תקרה, ועי' בספר נקיות וכבוד בתפלה (עמ' קצג) שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דאין עדיפות להתפלל במקום הסגור והמקורה, כיון שכולו מקום קבוע לתפלה, וע"ע בס' 'יחליפו כח' (פ"ה ס"ה, עמ' עא) מש"כ בכ"ז.

מה. הנה ראיתי שכתב מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשם רבו הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל שהיה מורה לבחורי ישיבתו שקמו מאוחר, שעדיף שיתפללו ביחידות בישיבה מאשר שיתפללו בציבור מאוחר, דעי"ז יתחלל ש"ש בפני בעלי הבתים באנגליה, שיאמרו כך נראים בחורי ישיבה שמתפללים בשעה שכוז. [כאן הגיה רבינו שליט"א בזה"ל: 'ואין זו סתירה לדברינו שאמורים בת"ח'].

ובזמן הזה כתב לי הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) דבכל ישיבה יעשו כהוראת ראש הישיבה או המשגיח.

לד' התוס' דטעם איסור תפילה בשדה הוא משום שיש שם עובר דרכים, א"כ מאי שנא בין יחיד לציבור, ורק לטעמו דרש"י דצריך שתהא אימת מלך עליו ולבו נשבר בזה י"ל דבצבור אף שהוא בשדה מ"מ אימת מלך עליו ולבו נשבר, וצ"ע.

וע"ע באשל אברהם (מבוטשאטש) שכתב דהעומד כנגד כותל סגי שלא יהיה בכלל מקום פרוץ שעליו נאמר דחצוף הוא, וכמו"כ אם עומד נגד ערימת תבואה וכדו' כל שגבוה י' טפחים ורחב ד' טפחים, סגי. ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' יז) כתב דמי שיש לו ברירה להתפלל או בתוך הרכב בישיבה, או בעמידה מחוץ לרכב, עדיף שיצא לחוץ ויעמוד צמוד לרכבו ויסמוך ע"ד האש"א הנ"ל [וע"ע במ"ב (סקי"ב) דמקום המוקף מחיצות אף שאין תקרה שפיר דמי להתפלל שם, וכן עמא דבר נוהגין להתפלל בכותל המערבי שהוא מקום המיוחד

ב) כיון דחזיתנכו חשבתינכו עלואי כשתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא וכו' נ.

ל. נשאל רבנו בחולה שהתפלל מנחה בער"ש סמוך לשקיעה, ונכנס רופא לבדקו, ואם יסיים שמו"ע עד תומו יבדקנו הרופא אחר השקיעה ויחלל שבת בבדיקה ובכתיבה, ואם יפסיק באמצע שמו"ע הרי שיציל את הרופא מחילול שבת. ואמר רבנו דבפיקו"נ פשוט דאין איסור שיבדוק הרופא אחר השקיעה, אבל בדברים שאינם פיקו"נ שהרופא יעבור באיסור - א"כ אין אומרים לאדם חטא בכדי שיזכה חברך (שבת ד, א), וא"כ יש לו לסיים שמו"ע ולא יפסיק. וציין רבנו למש"כ המ"ב (סי' צ סקפ"ד) דאם תינוק טינף צואה בביהכ"נ באמצע תפלה ואחרים עומדים שם ומתפללים ואינם יודעים מזה, אם א"א בענין אחר להודיעם אלא בדבור, מותר להפסיק בדבור להצילם מאיסור דאורייתא, דמוטב שיעשה הוא איסור קל דהיינו איסור דרבנן להפסיק בתפלה משיעשו אחרים איסור דאורייתא להתפלל במקום מטונף. אך שם ההפסק הוא לצורך התפלה עצמו, משא"כ הכא דההפסק אינו לצורך התפלה ורק להציל את הרופא מאיסור, ובזה אין היתר.

לא. נשאל רבינו בחייל יהודי בשוויץ שבגדי הצבא עשויים משעטנו שחייב ללבוש הבגדים כל היום, ובמשך זמן קצר ביום נמצאים בברכה, מתי יתפלל תפילה, האם במשך היום עם בגדי השעטנו או בברכה. והשיב רבינו דכיון ומבואר בספה"ק דאין התפילה נשמעת עם שעטנו, יתפלל בתוך הברכה כשיש לו בגד ים החוצץ בין ליבו לערווה.

הערות והוספות

מעבירין על המצוות ועוד איזה טעם, ואמר רבנו מצד 'חסד'. אמנם אם הוא יתפלל שם פחות טוב, אז מסתמא לא חייב ללכת שמה, ע"כ.

ג. הנה מקור הדבר ברקנאטי (ויקרא יט, יט) שכתב בזה"ל: 'ויש מפרשים כי שעטנו דומה לשתי מדות שיש למעלה המקטרגים על ישראל והקב"ה הפרידן זה מזה שלא יתחברו לעולם להזכיר עונותיהן של ישראל. והנה הלוש שעטנו מחבר הכחות הללו לערבב תפלתן של ישראל ואמר כי כל הלוש שעטנו בתפלתו סנדלפון המלאך הקושר כתרים להקב"ה מתפלתן של ישראל אינו מקבל תפלתו עם שאר התפילות שנדמה לו ככומר עבודה זרה הנותן כח לרוח הטומאה, עכ"ד.

וע"ע בדרושי הצ"ח (דרוש ח, אות ו) שכתב 'שעטנו אותיות שטן עז ויום אחד אם לבוש בשעטנו אין תפלתו נשמעת ארבעים יום, עכ"ל. וע"ע בשלמי ציבור (למוהרי"י אלגאזי, הלכות נט"י סי' ג) שכתב 'אין דבר המעכב התפילה כמו בגדי שעטנו, ואפילו הוא בשוגג, עכ"ד. והעירו כבר דכנראה מקור

מט. וכן נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 74, חשון תשפ, עמ' סט), ויעוי' בהגהות החת"ס (שו"ע אר"ח סי' קב, על הט"ז סק"א) דחנה התפללה בתוך ד"א של עלי משום דסגולה נפלאה להתפלל ליד צדיק. והנה יש מקום לדון דמעלת 'ברוב עם' עדיפא דזה ילפי' מקרא, וראה בס' דעת נוטה (ח"א עמ' ער) דס"ל למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דעדיף ברוב עם על עשרה ראשונים, דלזה יש מקור מהפסוק ולזה לא. וי"ל דאם הצדיק צריך להשלים מנין משום חסד - וכגון שהצדיק צריך, ודאי שילך, וכמו שהשיב מרן הגר"ח שליט"א שם (עמ' רעג) דיש בזה חסד, אף שזה על חשבון ברוב עם. אבל באופן רגיל י"ל דתפלה עם צדיק זה מעלה פחותה, שאין לה מקורות כ"כ כמו ברוב עם.

נראה בגליון 'כאיל תערוג' (פ' ויק"פ תשע"ז, גליון 197): 'סיפרתי לרבנו ששמעתי מפי הגר"י זילברשטיין שליט"א שאם בשעה שהולך להתפלל במנין הקבוע שלו פונים אליו בדרך ומבקשים שישלים מנין, נראה שצריך להיענות בחיוב, ואמרתי כמדומה שהטעם שאמר הוא משום אין

לב. אמר רבנו במש"כ בשו"ע (או"ח סי' א ס"ה) דיש לומר פרשת העקידה בכל יום והעיקר שיכוין וכו'. ובזוה"ק איתא דאין סגולה ובה לבטל המוות יותר מאמירת פרשת עקידת יצחק. ונשאל רבינו במגמגם שיכול להתאמץ ולומר פסוק אחד מהעקידה, איזה פסוק יבחר לומר. ואמר רבינו דיאמר הפסוק 'ויעבור על המקום ויבן את המזבח ויערוך את העצים ויעקוד את יצחק בנו', דבהגהות ר"א מגריידיץ זצ"ל פי' למה במס' תמיד מבואר שהוציאו בכל בוקר צ"ג כלים (וי"א עפ"ד הירו') בחגיגה כנגד צ"ג אזכרות שביחזקאל זכריה ומלאכי). וביאר דבהאי קרא יש צ"ג אותיות, וזה עיקר העקידה.

לג. נשאל רבינו באדם שיכול לומר או פרשת העקידה או איזהו מקומן, מה יאמר. והשיב דעדיף פרק איזהו מקומן דיש לה מעלת 'ציון דורש יש לה', שעוסקת בענייני המקדש וקרבנותיו^א.

לד. אמר רבנו דיש מעלה גדולה לקחת ש"ץ – אדם שדרכו ללמד זכות על עם ישראל. ואמר, דאם יש לפנינו ב' חזנים (עם אותו קול), ואחד ת"ח והשני פחות ת"ח אך דרכו ללמד זכות על ישראל, יתכן דהוא קודם. וציין להא דאיתא במדרש רבה (שמו"ר מג, ב) עה"פ "ויחל משה את פני ה' אלוהיו": "ויחל משה, הה"ד (משלי טז, יד) חמת מלך מלאכי מות וגו'... ואיש חכם יכפרנה, זה משה שנקרא חכם, שנאמר (שם) עיר גבורים עלה חכם, שעמד ולמד סגוריא על ישראל וריצה אותם לאביהם שבשמים הוי ויחל משה", ע"כ. הרי שבזכות שלימד מרע"ה זכות על ישראל – נתקבלה תפילתו.

והעיר רבינו למה לא הביא המ"ב מעלה זו, ואמר דיתכן דזה כלול בדברי המשנ"ב (סימן תקפא סק"ט) שכתב נהגו לעבור לפני התיבה פרנסים ומנהיגים שיודעים בצער הדור, והיינו דוקא כשהם נאמנים ומגינים על הדור ומרוצים לעם. ויתכן שכלול בכוונת ומגינים על הדור, כאלו מנהיגים שיודעים לסנגר על עם ישראל, ומגינים עליהם מפני הקטרוגים^ב.

הערות והוספות

ויעויין בספר 'דעת נוטה' (ח"א עמ' כט) שדעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דגם פרק איזהו מקומן אינו חיוב אלא ענין. אכן בדברי חמודות (ברכות פ"ט אות פד) כתב 'מי שיש לו לב להבין וכו' די לו בתפילות המחוייבות מאנשי כנה"ג ומה שנקבע פסוד"ז ופ' איזהו ודומיו שהן כחובה על הכל, ובמקום שאר התחנונים והקרבנות ילמוד', עכ"ד.
ג. ושו"מ הדברים בחשוקי חמד (יומא עז, א), והוסיף שם דכן מצינו שגדעון נתמנה להיות שופט בישראל בגלל שלימד זכות על כלל ישראל, כמו שנאמר, 'ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך' (שופטים ו, יד), ופירש"י (ד"ה בכחך) בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני.

דבריהם מיוסד בהא דתנן בכלאים (פ"ט מ"ח) 'אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג שנאמר לא תלבש שעטנו דבר שהוא שוע טווי ונו', רבי שמעון בן אלעזר אומר, נלוז ומלוי הוא את אביו שבשמים עליו, ע"כ, יעו"ש במפרשים. וע"ע בזוה"ק (פ' קדושים, דף פו, ב).

נא. הנה מהשו"ע (או"ח סי' א ס"ה) נראה ג"כ ד'איזהו מקומן' עדיף על פרשת העקידה, דלגבי פרשת העקידה כתב שם השו"ע ד'טוב' לומר פ' העקידה וכו', ואילו לגבי 'איזהו מקומן' מבואר בשו"ע (סי' נ ס"א) 'קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פ' איזהו מקומן ובריתא דר"י, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא וכו'". ומשמע דזה יותר חיוב.

לָהּ. העיר רבנו בהא דאיתא בתענית גבי חוני המעגל שחלץ נעליו ועג עוגה ואמר איני זו מכאן עד שירדו גשמים, ואיך לא חשש לביטול מצוות עי"ז (כגון תפילה בציבור וכיו"ב) אם לא ישמע ה' תפילתו. ואמר דאולי משום שהיה זה לצורך עמ"י וקרוב לפקו"נ שלא ירדו גשמים.

[ואמר רבנו שמסופר על השפת אמת (בס' חיים שיש בהם) שנכדתו הקשתה לילד והייתה בסכנה, ואמר שלא יתפלל שחרית עד שתבוא הישועה (ומזה נולד האמרי אמת). ואמר רבנו דשם כיון שלא היה יכול לכונן בתפילתו הו"ל כמשמשי חולה שפטורין מסוכה].

לָו. שאלתי לרבנו בהא דתנן (ברכות לג, ב) האומר מודים מודים משתקין אותו, האם מותר לשיר אלקא דיליה יקר ורבותא, שחוזרין וכופלין שוב ע"פ הניגון אלקא דיליה וכו', ואמר רבנו דכל שהוא דרך שירה ליכא חששא, דדווקא בדרך דיבור כיון שאין דרך בני אדם לכפול דיבורם, מדכפיל ש"מ דב' רשויות איכא, אבל דרך שירה בלא"ה אי"ז דרך דיבור רגיל, אין מראה בזה ב' רשויות (וכן אמר לי על השיר מודים – מודים אנחנו לפניך ה' ששמת חלקינו וכו')³².

הערות וחוספות

אפילו 'שמע ישראל'. זה נקרא מרגיש בעצם של ישראל". והגר"ש גראס שליט"א כתב לי על עצם חידושו של רבנו "נכון מאוד. ועוד כיון דבעינן שיהא מרוצה לקהל א"כ ודאי מלמד זכות עליהם", עכ"ל.

והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א העיר ע"ז בזה"ל: "בפשטות, מגינים על הדור היינו בזכות צדקתם. וכשהם שלוחי הציבור, משתפים בזכות זו את כל הציבור. ובכלל הצדקות הוא לאהוב כ"א מישראל, ונכלל בדברי המ"ב. אבל לא שייך כלל למ"מ שציון החכם במרע"ה, שהרי הש"צ אינו הולך לומר דברים מדיליה, אלא להתפלל בנוסח הקבוע, ולזה אין ראייה מהנ"ל", עכ"ל.

נג. הנה מסברא יש מקום לדון דכל הדין הוא דווקא במודים ושמע, ולא כל פתגם שיש בו שם ה', דאל"כ הו"ל למתני' לומר דכל מקום שמוזכר שם ה', אין לומר פעמיים, כמו בראשית ברא אלקים, ולמה דווקא במודים ושמע, וצ"ע.

ושב קיבלתי תשובה נפלאה מהגאון רבי אריאל בוקוולד שליט"א (רב דקהילת משכן חיים, בני ברק) וז"ל: 'לענין הדיוק שלא מצינו הקפדה אלא ב"שמע שמע" ו"מודים מודים", הלא מצינו שהגמרא מדמה לדבורים אחרים, שעל המשנה (סוכה נא:) "הגיעו

וכן מצינו בילקוט שמעוני (שמואל ב, רמז קנא): "אמר ר' אחא מצינו שכל המלמד סניגוריא על ישראל הקדוש ברוך הוא מרוממו בעולם, דכתיב 'ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם', ממני את למד מאחימעץ בן צדוק שנאמר 'ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה, ויאמר שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי את ההמון וגו', ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד'. אמר רבי אבא בר כהנא אם היה דוכוס איתעביד איפרכוס, ואי היה איפרכוס איתעביד אסטרטליטוס... והלא דברים ק"ו ומה אחימעץ שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה, זכה לכל הכבוד הזה, מי שהוא מלמד סניגוריא על בניו של מקום על אחת כמה וכמה".

וכן שמעתי מהגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א דיש ענין לקחת ש"ץ שדרכו לדון לכף זכות, ואמר שאפי' אם אין לו קול ערב כ"כ, ולחזן השני (שאינו דן לכפ"ז) יש קול יפה, מ"מ עדיף לקחת אותו, דתפילתו מקובלת יותר.

והגר"א שליזינגר שליט"א כתב לי: "זה שידוע ומרגיש בצער הציבור, הוא גם סניגורם של ישראל. ומרן הרב שך זצ"ל לא היה אוכל ארוחת בוקר ביום הראשון ללימודים הכלליים, וזה מרוב צער שהולכים ללמוד במקומות של שמד ולא ידעו

ל. נשאל רבנו בכולל שראש הכולל עבר דירה לעיר אחרת, ורואים שאיכות ורמת הלימוד פחתה מאז שעבר, ורוצים להתפלל שלא יצליח ראה"כ במקומו החדש כדי שישוּב לעירם ולהשפיע מרוחם עליהם. והשיב רבנו דאין ראוי כלל להתפלל שהשני לא יצליח, דאין להבנות מהכשלונות של השני. ויתפללו שה' ברחמיו יושיעם, כגון שישלח להם ר"כ טוב ומוצלח כהקודם".

לח. הביא רבנו קושי' האיילת השחר בפ' תולדות איך יצחק ורבקה התפללו לילדים וכי לא ידעו שע"י שעשו יולד יתקצרו ימיו של אברהם, וכ' דע"כ דגם אם יודע מ"מ כיון דחייב בפו"ר אין לו לחשבון כה"ג, וכדאי' בברכות דף י' בהדי כבשי דרחמנא למה לך.

הערות והוספות

וכ"כ התורת חיים (ב"ק טו.) "ונראה דהיינו הא דתנן בפרק אין עומדין האומר מודים מודים משתקין אותו דלפי מה שפי' השוּחה במודים בכוונת הלב הרי הוא מקבל עליו מלכות שמים ומודה בו לכך אין ראוי לכפלו שלא יהא נראה כמקבל ח"ו שתי רשויות". [ועי' רש"י (סוכה מה:) "לי-ה אנו מודים - שהוא א-להינו... מודים לאו לשון הוד אלא לשון תודה שאנו מודים בו ולא כופרים". ובביאור קושי'ת הגמרא סוכה דף ג: על "היו שונים ואומרים אנו לי-ה ולי-ה עינינו", דוק ברש"י שם המבאר "אנו לי-ה משתחיים", שהיו משתחיים תוך אמירה זו, וכמעשה קבלת עול מלכות שמים.

'הגדר הנ"ל מיוסד ברש"י ונפסק לכאן' במ"ב. עוד מצאתי במהר"ל גדר אחר קצת. שכתב (נתיבות עולם נתיב התשובה פרק ה): "כי כל ההודאה מצד שהוא מודה אל הש"י ודבר זה מורה אחדותו יתברך, ולכך אמרו ז"ל האומר מודים מודים משתקין אותו כמו מי שאומר שמע שמע".

'עוד ראיתי גדר אחר לגמרי, שאין ההקפדה אלא הדיבור בתפילה, בשם הלחם משנה (שו"ת חשב האפוד ח"א סי' קלט): "שכתב בעל לחם משנה בספר תשו' לחם רב סי' א', דיש קפידא מיוחדת לדבר בתפלה בלשון ברורה אשר אין בה שום מקום לטעות, כי אף על פי שהדברים פשוטים ומובנים, דין מיוחד הוא בתפלה שלא להשתמש בלשון אשר יש מקום לפרשו להבנה לא טובה ואפי' על דרך רחוקה מאד". ואפשר שאף הכלבו והקונטרס מודים שאין הקפדה אלא בתפילה, עכ"ד הנפלאים של הגר"א בוקולד שליט"א.

נד. שוב נדפס בקובץ 'זו"ר העמודים' (גליון 71, אב תשעט, עמ' ס).

לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן ממזרח למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה ומשתחיים קדמה לשמש ואנו לי-ה עינינו רבי יהודה אומר היו שונים ואומרים אנו לי-ה ולי-ה עינינו, מקשה הגמרא (סוכה ג:): "אנו לי-ה ולי-ה עינינו כו' איני והאמר רבי זירא כל האומר שמע שמע כאילו אמר מודים מודים אלא הכי אמרי המה משתחיים קדמה ואנו לי-ה ועינינו לי-ה מיחלות" (פרש"י): "אנו לי-ה משתחיים ולי-ה עינינו מיחלות - דכיון דאתרי מילי קמדבר לי-ה תרי זימני, ולא אחדא מילתא תרי זימני - לית לן בה".

'ומפורש בכלבו סי' ד אודות הכפלת פסוקים: 'ויש שנהגו לכפול הפסוק ("הודו לה' כי טוב וכו'") בסוף ההלל) והטעם מפני שהוא פסוק אחרון של הלל כדי להזכיר שאו נשלם והפסוקים שאומר אחרי כן אינו מן ההלל. וכן בסוף שירת הים כופלין ה' ימלוך להזכיר שבו נשלמה השירה ואותן הפסוקים שאומרים אחריה אינן מן השירה. ואני הכותב מצאתי בקונטרס אחד מלקוטות כי טעות הוא בידם כי הם כאומרים שמע שמע שאמ' רז"ל משתקין אותו וכן נמי בפסוק ה' ימלוך כדי להשלים שם שמתחיל מן ויט, הרי הם כאומרים שמע שמע".

'אמנם מנהגינו להכפיל הפסוק בסוף ההלל, וכן בסוף שירת הים [ואע"פ שמנהג הגר"א שלא להכפיל, לא מצינו שהקפיד שיש איסור להכפיל]. מוכח שאין סוברים בגדרי האיסור כהבנת הכלבו והקונטרס שמעתי.

'ובישוב מנהגנו, דוק בלשון המ"ב (סי' סא ס"ק כב): "שמע ב"פ - משום דנראה כאלו מקבל עליו שתי רשויות ח"ו". ומקורו לכאן' רש"י (ברכות לג: ד"ה מילתא מילתא) "דומה למקבל עליו שתי מלכויות".

והוסיף רבנו דדווקא בחשבונות שמים, אבל אם מיירי בחשבונות של בנ"א (כגון עובדא דהוה בנאצי שצוה על ישראל שאם יעסוק בפו"ר יהרגו לאביו), דלמא מותר לו לחשבן החשבון, וכמב' באוה"ח בביאור למה אמר ראובן שיזרקו את יוסף לבור, לפי שאדם הוא בעל בחירה משא"כ בהמות וחיות שבבור הם תחת השגחת ה' וטפי יתכן שם שינצל, והכ"נ חילוק יש בין חשש גזירת שמים לחשש מעשה אדם.

למ. אמר רבנו דביאור מילת "חזון" היינו שחווה ורואה מראש סדר התפילה, ומסדר לעצמו סדר התפילה, מה אומרים לפני מה וכו'. ואמר רבנו דזהו מה דאיתא בב"מ (צג, ב) 'חזני מתא', וכפירש"י שם 'שומרי העיר בלילה', והיינו דחוזים על פתח העיר וצופים לשמור על העיר נ"ה.

הערות והוספות

נה. ועי' בכתובות (ח, ב) דעשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל, והוסיפו עליהם ארבעה - אחד כנגד חזני העיר, ופירש"י שם 'תקנו להם ברכה עליו, לפי שהיו שמושי העיר להתעסק במתים ובשאר צרכי ציבור'. ויתכן דהוא גם ע"פ הנ"ל ששמש העיר חווה ורואה בצרכי העיר, ועושה זאת.

ובעצם דברי רבנו דחזון הוא מלשון חווה ורואה, הראוני שכן מבואר בתוי"ט בשבת (פ"א מ"ג) בהא דתנן 'באמת אמרו החזון רואה היכן תינוקות קוראים אבל הוא לא יקרא', ופירש התוי"ט בשם הערוך: 'החזון. פירש הר"ב מלמד תינוקות, ותרגום רואה חווה שהוא צריך לראות האין תינוקות קוראין, ועל שם זה נקרא ש"ץ חזון כמ"ש בערוך שצריך לראות האין יקרא וכו', עכ"ד. ומשום שקודם שהיה הדפוס נפוץ בעולם היה סידור רק לש"ץ והוא היה רואה בסידור ומתפלל בקול רם, ומוציא אחרים ידי חובת התפלה, ונקרא חזון על שהוא חווה את מה שכתוב, ואין הקהל רואים הכתב.

וכדברי רש"י בכתובות הנ"ל, מבואר גם ברש"י בשבת (לה, ב) 'חזון הכנסת, שמש הצבור'. וכן בדף נו, א כתב רש"י 'לחזניהם, שמשיהם, ששוכרין אותן לילך ולהזמין את הנקראים לדין'. וע"ע בתוס' בברכות (לד, א) שכתבו, דחזון הוא מתעסק בצרכי צבור, ולא שליח צבור. וע"ע במדרכי במגילה (סימן תתיז) שכתב, דתרי מילי נינהו, דחזון הוא שמש העוסק בצרכי בית הכנסת ורואה היכן קורין, ושליח צבור הוא מובחר שבקהל, וכ"כ הרא"ש (ברכות פ"ה סי' טו).

וראיתי בס' ילקו"י (ח"א סי' נג אות ד) שהביא כל הנ"ל, וכתב שם דהיוצא מזה דמה שאמרו חזון אינו מרמז על שליח צבור, אלא משרת הצבור, אלא שהשתמשו בשם זה כלפי שליח צבור שגם הוא משרת את הצבור בתפלה. וצ"ע עוד לפירוש הריב"ן (מכות כב, ב ד"ה חזון) שכתב 'חזון - שמש הקהל ולא שמעתי בו שום משמעות'. וע"ע להחיד"א בספרו דבש לפי (מערכת ח, אות כ) עה"פ 'ולא תעלה במעלות על מזבחי', שכתב כי 'מזבחי' גימטריה 'בחזון', דהיינו, כל העומד ומתפלל בכוונת הלב לפני המקום, הרי הוא ככהן גדול העומד ומקריב על המזבח, כי התפלות הם במקום קרבנות. וע"ע בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' קסז) דמי שמחלק בלשון הפוסקים בין שליח צבור לחזון, אינו בקי

וע"ע באבודרהם (בסדר שחרית של חול) שכתב: "נהגו לקרוא חזון, ועיקרו לשון שמירה, וגם נהגו לקרותו חזון מתרגום וירא, וחזא, מפני שהוא צריך לראות האין יקרא והאין קוראים בני אדם לקרות בתורה", ע"ש. וע"ע ברש"י בשבת (יא, א) דכתב דחזון הכנסת הוא המקרא שבעה קוראים בתורה, שפעמים אינו יודע היכן צריכין לקרות למחר, ורואה היכן קורין התינוקות של בית רבן בשבת זו, והן קורין בסדר לאור הנר בבית הכנסת, ויודע שהיא פרשה של שבת זו. לשון אחר, חזון מלמד תינוקות ורואה היכן יתחילו למחר והיכן יסיימו

מ. נשאל רבנו אם מותר לחתן ביום חופתו להתפלל שלא ירד גשם בזמן החופה (כשע"פ התחזית אמור לרדת אז), או דהוי כפיות טובה להתפלל כן בשעה שבכל העולם כולו צריכים לגשם. והשיב רבינו דאין איסור לבקש שלא ירד גשם בשעה שהולך בדרך, דביומא (נג, ב) מבואר דרבי חנינא בן דוסא הוה קא אזיל באורחא, שדא מטרא עליה, אמר רבש"ע כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער, פסק מיטרא. כי אתא לביתיה אמר רבש"ע כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת, אתא מיטרא. וא"כ הכ"נ יכול החתן לבקש שלא ירדו גשמים ביום חתונתו. ואמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א דמותר לחתן לבקש ע"כ דחתן דומה למלך ומלך פורץ לו גדר".

הערות והוספות

שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה. אף על פי כן, הביאו לי פר הודאה. הביאו לי פר הודאה. סמך שתי ידי עלי, ואמר לפניו: רבונו של עולם, עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינך יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם - אינך יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה - אינך יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפורו העבים, וזרחה החמה וכו', עכתו"ד הגמ' שם.

ועיי"ש במהרש"א בח"א שביאר למה אין מתפללין על רוב הטובה, וז"ל: "על רוב טובה כו' הביאו לי פר כו'. נראה לפרש דטעם הדבר שאין מתפללין על רוב טובה - אף על גב דטובה זו רוב גשמים רעה היא כמ"ש לעיל שמטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות, מ"מ הוי ככפוי טובה כיון שמתחלה היה מתפלל ומבקש על הגשמים שהם טובה לעולם, אבל אמר הביאו פר הודאה להתודות עליו כפרש"י דהיינו להתודות שלא יפה עשה שבקש ביטול על רוב טובה אבל ישראל שהוצאת ממצרים כו', תלה הדבר בהוצאתם ממצרים דכעסת עליהם לא היו יכולין לעמוד כגון בנסיונות דמים ומי מרה לא היו יכולין לעמוד השפעת עליהם רוב טובה כגון במן ובשליח לא היו יכולין לעמוד כמ"ש בו הבשר עודנו בין שניהם וגו' ואף ה' חרה וגו'", עכ"ד. הרי מבואר דהוי כפיות טובה לבקש מתחילה על הגשמים ושוב לבקש על ביטולם.

ונוסח התפילה שהתפלל חוני - נפסק בטושו"ע (או"ח סי' תקעז), וכתורת הסימן היא 'אם נתרבה הגשמים עד שמטשטשים הקרקע איך מתנהגים', עיי"ש באריכות.

בלשונם. ויש שכתבו שהשליח צבור נקרא חזן על שם המעלות שצריך שיהיו לו, וראשי תיבות חזן היינו, חכם, זקן ונשוי. וראה מ"ש בזה בשו"ת רשב"ן (סימן לח), ובשו"ת אבני חפץ (סימן מד), ובשו"ת מנחם משיב (סימן לו). ע"ש.

נו. הנה בימות החמה נראה פשוט דודאי אפשר להתפלל שלא ירדו גשמים, כיון דאלו גשמי קללה. אבל בימות החורף בזה הוא דיש לדון, ובפרט דבתפילה מבקשים 'ותן טל ומטר', ואם אח"ז מבקש שלא ירדו גשמים הרי שסותר בקשתו, וגם כפיות טובה יש כאן.

ויש מקום לומר דמותר להתפלל בנוסח זה, שירדו הגשמים שאמורים לירד אבל לא בזמן החופה אלא באמצע הלילה שלאחריו, וכיו"ב. וכדמצינו ברש"י (ויקרא כו, ד) עה"פ 'ונתתי גשמיכם בעתם', שהביא מחז"ל (תענית כג, א) 'בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת, כגון בלילי שבתות ובלילי ימים טובים', עכ"ל. הרי מבואר שהברכה הטובה היא שהגשמים ירדו 'בעתם' בלילות שבת, שאז אין עוברי דרכים, ואין מפריע להם דרכם. וא"כ יכול להתפלל שירדו - אבל בזמן אחר.

ובאמת שבגוף הספק, יש להוכיח מהא דאיתא בתענית (כג, א) גבי עובדא דחוני המעגל שלא ירדו גשמים ועג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתרחם על בניך, החלו גשמים מנטפין, אמר לא כך שאלתי אלא גשמי שיחין ומערות, וירדו בזעף עד שכל טיפה וטיפה כמלוא פי חבית, וכו', א"ל תלמידיו... כמדומין אנו שאין כשמים יורדין אלא לאבד העולם, ואמר חוני 'לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה'. ירדו כתיקנן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כשם

היא, או לכה"פ בכפיות טובה היא, מה צריך כנגדה תפילה של כה"ג ביוהכ"פ, הא שלא כדין היא. וע"כ נראה מזה דאין בזה כ"כ איסור להתפלל כן.

ושמחתי למצוא כדבריי בספר 'דרך שיחה' (ח"א פר' בהר, עמ' תא) שהציע שם הגר"א מן שליט"א קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א את ד' המהרש"א דהיאך היה מתפלל כך, וכי משום צער ידידה לא יהיה נחת לכל העולם, ואת תי' דבאותה שעה לא היה צריך כל העולם למיטרא, ואמר ע"ז מרן הגר"ח שליט"א: 'העולם אמר שידע רחב"ד שיכול להתפלל אח"כ ששוב ירדו גשמים, ומה שתירץ המהרש"א שאז לא היה צריך הגשמים - בפשוטו לא כן הוא, אלא אדם צריך לעשות חשבונות שלו, וראיה ממה שהכהן הגדול היה צריך להתפלל על עוברי דרכים שלא תכנס לפניהם תפילתם, וכי על העושה שלא כדין עליהם צריך להתפלל? משמע שעושים כשורה! עכ"ד.

ושו"מ שעמד בזה רבינו שליט"א בחשוקי חמד (שבת קלב, א, עמ' תרע), ושם הביא מחמיו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל: 'והוסיף לי מו"ח שנאמר בגמ' שר' חנינא בן דוסא הלך בשוק וירד גשם ונצטער, אמר כל העולם בנחת ואני בצער ופסק הגשם, ואח"כ ביקש על הגשם ושוב התחילו הגשמים לרדת, ושואלים העולם איך זה שרבי חנינא בן דוסא התפלל על עצירת גשמים ונגד תפילת הכהן גדול, והשיב מו"ח [שליט"א], לרבי חנינא בן דוסא היה המפתח לפתוח שערי שמים בשעת הצורך, ולנעול אותם כשהוא צריך, לתנא כזה מותר להתפלל שיעצרו הגשמים, כי בידו לפתחם שוב בשעת הצורך... משא"כ באדם שאינו בדרגות אלו אסור לו לבקש... עכ"ד, יעו"ש עוד. וע"ע בס' טובך יביעו (ח"א עמ' לג).

[ובדרך אגב, אביא כאן חידוש נפלא מרבינו שליט"א מספרו 'חשוקי חמד' בתענית שם, שכתב לתרץ מה שהקשו ע"ד הט"ז (או"ח סי' תקפ"ג) שהקשה בהא דאנו מתפללים בתפילת ר"ה 'מלוך על כל העולם כולו בכבודך', וצ"ב מאי כפילותא היא, דאם אומרים 'מלוך על כל העולם' מה יוסיף שאומר 'כולו'. וביאר הט"ז דאילו היינו מתפללים מלוך על כל העולם, הו"מ למימר דהכוונה לרוב העולם, דרובו ככולו, ולכך אנו מבקשים ומוסיפים 'כולו', והיינו 'כל' העולם ממש ולא רק רובו ככולו.

והביא רבינו שם דיש שהקשו ע"ד הט"ז הנ"ל מהא דאמר רחב"ד 'רבונו של עולם כל העולם כולו בנחת

והנה במה שהוכיח רבינו שליט"א מהא דיומא ברחב"ד, יתכן ואין ראיה דדלמא רחב"ד לא התפלל שיפסק הגשם אלא רק אמר כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער, והקב"ה ראה כן והפסיק, אבל לא שביקש כן. אך מלשון הגמ' לא משמע כן כ"כ.

ועי' במהרש"א בח"א בתענית שם, שעמד ע"ג הגמ' שם וז"ל: 'כל העולם בנחת וחנינא כו'. לכאורה קשה היאך היה מתפלל כך וכי משום צער ידידה לא יהיה נחת לכל העולם, דאינו נראה שחסיד זה יאמר כן משום דכל עולם ניוון בשבילו כדאמר' התם, ונ"ל דבאותה שעה עדיין לא היה צריך כל עולם למטרא עד שבא לביתו, ולזה בדרך היה מתפלל כיון דכל עולם בנחת יהיה גם לחנינא נחת שיפסק המטר שאז יהיה ג"כ לעולם נחת כיון שלא נצטרכו למטר עדיין, וכשבא לביתו שנצטרך עולם למטר התפלל גם שחנינא בנחת שאין לו שדות העולם כולו בצער שיש להם שדות וצריכין עתה למטר, ע"כ.

וא"כ לפי דבריו אין ראיה כלל, דחנינא ידע שבאותה שעה לא היה צריך כל העולם למטר עדיין, ולכן התפלל, אבל דלמא בשעה שכולם צריכים למטר - דלמא אין ראוי להתפלל.

ושו"מ בבן יהוידע (יומא שם), שכתב בזה"ל: 'ומ"ש וחנינא בצער, הקשה מהרש"א ז"ל וכי משום צער ידידה ירצה שלא יהיה נחת לעולם כולו דאינו נראה חסיד שכמותו רצה בכך, ע"ש. ועוד י"ל וכי הוא לבדו היה בדרך באותה שעה הא ודאי יש כמה עוברי דרכים. ונ"ל בס"ד דלא עלה על לב אותו צדיק שיפסק המטר, אך הוא היה עני ביותר ואפי' בזמן הגשמים ירדו על גופו ועל בשרו, כי בגד קל אינו מגין עליו מן מי הגשמים, וכל עוברי דרכים אפי' העניים לובשים בגד גס ועב כמו לבדין ומניחים אותו על ראשם וגופן להגין עליהם, ועל זה אמר חנינא בצער שאין לו בגד להגין עליו והיה מצפה שיומן לו הקב"ה איזה בגד עב וגס הן במציאה הן בתורת שאלה שיתכסה בו עד שיגיע לביתו, אבל לא היה רוצה בדברים אלו שיפסקו הגשמים, אך מן השמים עשו זאת להראות חיבתו ופסקו הגשמים, עכ"ד, וכמשנ"ת לעיל, וע"ע שם שהוכיח חכנ.

ועוד יש להוכיח דהנה בגמ' תענית שם איתא דכהן גדול היה מתפלל תפילה קצרה בבית החיצון, ובסופה היה אומר 'ולא תכנס לפניהם תפילת עוברי דרכים', ופירש"י 'עוברי דרכים. מתפללים שלא ירדו גשמים'. והנה אם תפילת עוברי דרכים באיסור

מא. נשאל רבנו במנין גדול ברוב עם, ויש שם שני חזנים עם ייא"צ, האם יכול אחד מהם להוציא עשרה לחוץ ויעשו מנין בנפרד, ומאי עדיף לאותם עשרה האם להתפלל ברוב עם או להתחסד עם השני (ואמר רבנו דעובדא הוה בישיבה שהי' שני בעלי יא"צ ולא הסכים ראש הישיבה להוציא, כדי לחנך את התלמידים שלא להקל בסדרי הישיבה). והביא רבנו מש"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' ל) בגבאי שמיאן שיעשו שני מניינים לייא"צ משום דברוב עם הדרת מלך, והשיב ע"ז דמצינו ביומא (פ"ב מ"ב) דעשו ד' פייסות, וביאר שם הרע"ב דלא היו מפיסים על כולם בפעם אחת כדי להשמיע קול ד' פעמים שיש עם רב בעזרה, א"כ הכ"נ יחלקו המניינים שישמעו כמה קולות של מניינים, וזהו ג"כ ברוב עם.

מב. אמר רבנו שנשאל באדם שהייתה לו אפשרות להתפלל או במנין שיש שם ש"ץ שקולו ערב מאד והתפילה שם בערבות ומלאה בהתעוררות, ומאידיך יכול להתפלל אצל אדם גדול מישאל אך לא יהא שם את העריכות וההתעוררות הנ"ל, והשיב רבנו דבערוך השולחן כתב דבקריאה"ת הוא עת רצון ולכן מברכים את החולים, וכשהרב עונה אמן על 'מי שבירך' הוא עת רצון. ועוד מצינו בחת"ס (בהגהותיו לשו"ע סי' קב) דיש ענין לעמוד בד"א של צדיק (וכוליה בתי כד"א דמי), אך מ"מ אם התפילה עצמה תהיה אחרת וטובה יותר – עדיף שיתפלל שם.

הערות וחוספות

שדות שמחים במטר, משום שאם לא יהיו גשמים יהיה רעב והיוקר יאמיר, ולכן גם הם בנחת ושמחים במטר, וכדאיתא בתענית (ז, א) דבין צדיקים ובין רשעים כולם שמחים במטר, אבל רחב"ד דסגי לו בקב חרובין מער"ש לער"ש, וכידוע עץ החרוב לא זקק לגשמים לכן רק הוא היה בצער, עכ"ד הנפלאים].

וחנינא בצער, והכ"נ הא ודאי דיש אנשים בעולם שאין להם שדות לזריעה, והיו מהלכים בדרך ואף עליהם ירד המטר והיה להם צער, ולמה אמר 'כל העולם כולו' בנחת, וע"כ דאף כשכופל הלשון ואומר 'כל העולם כולו' מ"מ כוונתו לרוב העולם ולא לכולו.

וכתב שם רבינו לתרץ, דגם אותם בנ"א שאין להם

ענייני ציצית ותפילין

מג. שאלתי לרבנו בהא דיש להקפיד שחוטי הציצית או רצועות התפילין לא יגעו בקרקע, האם הבזיון הוא דווקא כשהחוטים נגררים על הקרקע או דאפי' שמונחים במקומם ונוגעים בקרקע כבר הוא בזיון, ואמר בפשיטות דגם כשרק נוגע ברצפה כבר הוא בזיון גדול¹.

מד. נסתפק רבנו מה עדיף להחזיק בידי האם מצות (משארותם צורות על שכמם, וכמ"ש רש"י בפ' בא), או תפילין. ודן רבנו דאמנם תפילין זה חפצא דקדושה אך חביבה מצוה בשעתה (פסחים סח, ב) [ע"ש ביעב"ץ שכ' גבי נוטל פסחו ומפשילו לאחריו, דכך נאה לעשות לפחות מכבדו לכבוד שמים וכדמצינו בדוד וכו'], ובסוכה (דף נ"ו) אי' דחיובא דיומא

הערות וחוספות

בין להניחם על הארץ או לגררם על הארץ. והביאו שם עוד מש"כ בקיצור של"ה (מסכת חולין, הל' תפילין): 'כתב מהר"ן שפירא שרוב העולם כשרואים ציצית נגררין על הארץ חורדים חרדה גדולה כאילו היא ס"ת ורצים גדולים וקטנים להגביהו, ובאם בשעת הנחת תפילין ובהסרת תפילין נגררים הרצועות על הארץ אין חוששים כלל ובהיפך הוא, על כן יש ליזהר שלא יגררו הרצועות על הארץ, ע"כ.

ועוד הביאו שם מש"כ המחצית השקל (סי' מד) דאין דין הרצועות כדן תפילין וא"צ להתענות כשנפלו הרצועות על הארץ.

ועוד נשאל שם מרן הגר"ח שליט"א (תשובה טו): 'האם יש להקל כשרצועות נגררים על גבי מקום המרוצף בבלטות', והשיב 'עי' מש"כ בשיח השדה ח"ג בגיטין נו, א', ע"כ. וז"ל מרן הגר"ח שליט"א שם: 'באור"ח ס"ס כ"א שלא יגרור ציציותיו, והק' המג"א מכאן [מבן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות], וי"ל דדווקא על גבי קרקע הוא בזיון ולא ע"ג כרים וכסתות, ולפי"ז אפשר דע"ג מרצפות שלנו אין קפידא, עכ"ל.

ובמקורות וביאורים שם (הע' 19) הביאו דבתשובה אחרת השיב מרן שליט"א דגם ע"ג מרצפות שלנו יש ליזהר וצ"ע, וביאר דהעירו לו דאי"ז ראייה ברורה דעדיין איכא קצת בזיון בכה"ג (ולא דמי כרים וכסתות לרצפה). ומה שהקפיד מרן החזו"א וצ"ל - לכא"ו היה בקרקע מרצפת.

נו. הנה יסוד השאלה היא דבסוכה (מא, ב) מבואר דמנהגן של אנשי ירושלים היה לילך עם הלולב בכל עת, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לביהכ"נ ולולבו בידו, קורא ק"ש ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו - מניחו על גבי קרקע, וכו'. הרי חזינן דאנשי ירושלים היו מניחין הלולב על הקרקע, ובפשטות משמע שהי' על הקרקע ממש, ונראה דאיב"ז גנאי משום שלא 'נגרר' ע"ג הקרקע אלא רק היה מונח.

אלא דבאמת אין ראייה משם כלל, דאין איסור להניח ציצית על הארץ, ורק בזמן קיום המצוה הוא בזיון. ועוד דרצועות תפילין חמור טפי דיש בזה מחלוקת אם זה גוף הקדושה או רק תשמיש קדושה, וא"נ דזה גוף הקדושה א"כ הו"ל כספר קודש שאסור להניחו על הקרקע.

וע"ע בדעת נוטה (ח"ג תשובה יד, עמ' ח) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: 'האם יש קפידא כשרצועות התפילין נגררים על הארץ, דרבים מקילים בזה ובפרט בזמן הנחתן וחליצתן ואומרים דכן הוא הדרך, יורינו רבינו שליט"א אם יש בדבריהם ממש', והשיב 'אסור לגרור הרצועות על גבי קרקע'. ובמקורות וביאורים שם (הע' 18) הביאו דברשימות מרן הגר"ח שליט"א כתב בשם החזו"א ש'היה מדקדק מאד בשעת כריכת התפילין שלא תגרר הרצועה על הארץ, עי' מ"ב סי' כ"א סק"ח גבי ציצית דהוי בזוי מצוה וכ"ש כאן שהם תשמישי קדושה, ע"כ.

והוסיפו דכתב שם מרן הגר"ח שליט"א דאין חילוק

עדיף. אך גיסו מרן הגר"ק שליט"א אמר שיחזיק התפילין דהם תדירות וקודמות. אך זה רק עיצה טובה ולא חיוב.

מה. הביא רבנו קושיית השפת אמת בהא דאיתא במס' כלה פ"ז דלמה זכו כלבים שעושין מצואתן קלפים ומזוזות לפי שנאמר לא יחרץ כלב לשונו, והק' השפ"א הא זהו בזיון גדול לעשות כדבר הזה, הלא אין מנקין שופר במי רגליים ורק במים ויין כמו דאין מכניסין מ"ר בעזרה מפני הכבוד (ר"ה לג), ואמר רבנו דבזיון שייך רק כשיש דרך ואופן אחר, והיכא דא"א באופ"א והדבר היחיד שמחזק הקלף הוא צואת כלבים, איב"ז בזיון.

מו. אמר רבנו שסגולה גדולה לינצל מפורענות – ליקח עמו תפילין, וכ"מ במשנ"ב גבי הא דמותר להזיז תפילין לצורך מקומו או גופו, ופי' במ"ב דצורך גופו הוא כקמיע (עי' מ"ב ס"י שח סק"ד^נ). וכן בברכות (כג, ב) מבואר דשרי ליכנס לבית הכסא עם תפילין כשחושש ממזיקין.

מוז. אמר רבינו לגבי המבואר בשו"ע (או"ח ס"י לב סט"ז) גבי הבאת ילד שאינו חכם ואינו טיפש לבדיקת אותיות הס"ת להכשירם לקריאה, אם ילד גוי יכול לבדוק ולקרוא האותיות בס"ת. דאמנם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל אמר דלא שייך להחמיר בס"ת כמו בשר שהורה בו חכם שיש הנמנעים מלאכלו- דכאן הוי רק גילוי מילתא, וא"כ אולי גם גוי נאמן, אך אמר הגריש"א דמ"מ אין לסמוך עליו דהוי כמכונה ואין לו ראש יהודי. וצייין רבינו לדברי התורא"ש בנדה (מה, ב) גבי הא דאמר רשב"א דבן ממהר להתחכם, דגם בלי מלמד מ"מ יורש מאביו החכמה בטבעו. אך מ"מ בדיעבד כשאין ילד ישראל כשר גם ילד גוי לקריאת האותיות. אך אמר רבינו בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א דכיון דהם עם הדומה לחמור, לא מהני ולא מדיכ.

הערות וחוספות

הוליתו עמהם, מחבבין היו את המצוות. וכתב שם דיתכן וגם בסוכות יש ענין לישא בידו את הד' מינים או בפסח את המצות משום חיבוב מצוה, יעו"ש ע"ד.

דעת נוטה ח"ג תשובה תטו. עמ' רי.

וע"ע מש"כ בזה בשו"ת שיח חיים (ענפי חיים, אות קכו) שהבאנו מה שהביא בס' אהלך באמתך להגר"ב שטרן זצ"ל (פ"ו אות יח) בשם ס' נפלאות מהר"ל דנשיאת התפילין סגולה גדולה לשמירה היא, וכתב שם שהמלאכים המלוים את האדם בדרכו לשמרו מכל רע - הם הנבראים משני מצוות אלו ציצית ותפילין.

נט. ושאלתי ע"ז קמיה הגר"א דינר שליט"א בזה"ל: 'בשו"ע (או"ח ס"י לב סט"ז) מבואר דכשיש ספק על

נח. הנה שם מיירי גבי הא דמותר להזיז תפילין לצורך מקומו או גופו, ופי' המ"ב מהו צורך גופו: 'וע"כ אין לטלטלן כ"א בצריך לגופן [היינו כדי שישמרוהו מהמזיקין], ע"כ. ושו"מ שכן כתב רבינו בספרו 'כנפי רוח' (שבסוף ספר 'אבני חפץ', למו"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א), ושם הביא (פ"א ס"ט, הע' יב) מה שמצינו במדרש (במדבר רבה, פ"ב) 'היד שהיא שולטת על מצוה אחת זו תפילין, כתוב בה יפול מצדך אלף, שמסרו לה אלף מלאכים לשמרה'. ועוד כתב שם דיש בזה חביבות מצוה להחזיק ביד ולא להניחם במזווה, וכדמצינו ברש"י (שמות יב, לד) 'וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארותם צרורות בשמלותם על שכמם. ואע"פ שבהמות הרבה

מח. נשאל רבנו בדעת חמיו מרן הגריש"א זצ"ל לגבי לבישת תכלת בציצית בזה"ז, והשיב דדעתו הייתה וכפי שכתב בקובץ תשובות (ח"א סי' ב) ובהערות עמ"ס שבת (כו, ב) דלא ניח"ל בתכלת שהתגלתה בימינו, ואין לומר מה יפסיד אם ילבש, מב' טעמים: הראשון דרבא ס"ל דבעינן כנף ממין הכנף (וכ"פ הרמ"א סי' ט ס"א) ואם אין ברור שזה התכלת א"כ אין יכול להניחו בציצית. ועוד דבעי' שיהא מן המותר מפיק, והחלזונות הללו הם מין טמא ואינם מן המותר בפיק.

והוסיף רבנו ששמע מגיסו הגר"ח ק שליט"א שכשאחד בא למרן החזו"א זצ"ל וטען ע"ז דאם לא יועיל לא יוזיק, אמר לו דבקוסובה היה אחד שהלך עם משקפיים בלי זכוכית, ואמר אם לא יועיל לא יזיק. ולאחר השיב החזו"א קח דם שור וצבע את הציצית.^פ

הערות וחוספות

ענין של גילוי מילתא, וא"כ למה לא נסמוך על גוי בזה שיברר לנו המציאות. והשיבני 'גוי זה כמו בהמה!', ע"כ.

ס. תשובה זו קיבלתי מידידי הבה"ח יוסף פליסקין נ"ו.

אות מסויימת על כשרותה - לוקחים ילד שאינו חכם מדי ואינו קטן מדי ומבקשים ממנו שיקרא את האות. ויל"ע אם גם ילד גוי כשר לדבר הזה, ושמעתי ממור"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שא"א לסמוך על גוי שהוא עם הדומה לחמור. וזה צ"ע, דהרי זה רק

ענייני קריאת התורה

מז. הביא רבנו לפרש מהמהר"ל מפראג מהו שאומרים קודם קריאת התורה "הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות", דהשעות הרעות המכוון הוא לזמנים שכל זכויות וחובות עמ"י מחצה על מחצה, וא' מישראל יכול היה להכריע הכף לזכות ע"י מצוה ולא עשאה, וע"ז אנו מתפללים שנינצל משעות רעות אלו.

נ. נשאל רבנו בבית הכנסת שמוכרים העליות בשלש שקל, האם יש בזה גנאי וביזוי כבוד התורה, דהגבאים טוענים שמוכרים זאת כדי שלא יריבו למי נותן עליות ולמי לא. והשיב רבנו דאכן יש בזה טעם לפגם, אך מאידך אם ע"ז מונע מחלוקות יש להקל. אך מ"מ יש לעורר את הציבור על חסרון כבוד התורה שבדבר (ואמר רבנו דיתכן שיש מדה כנגד מדה שלכן אנשים לא מצליחים במסחרם וכיו"ב)^{סא}.

נא. אמר רבנו בבהכ"נ שקראו בתורה והי' אזעקה ועזבו הס"ת, אם כשחוזרים צריך לברך שוב, ואמר דאם לא דברו א"צ.

נב. סיפר רבנו על הג"ר ציון לוי זצ"ל (רבה של פנמה) שבקהילתו דברו באמצע קריאת התורה רח"ל, ועמד וסגר הס"ת והכניסו לארון קודש, ותשקוט הארץ באותם מחאה נוראה זו. וכשסיפר כן רבנו לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל נהנה טובא ממעשהו, ואמר דאין בזה שום מניעת מצוה (שבטלם מקריאה"ת) אלא זיכה אותם במצוה, דבית הכנסת איננו שוק! והוסיף רבנו שרק המרא דאתרא יכול לעשות כן (כמובן לפי הענין), אבל רב אחר שבא לקהילה אחרת, אל יעשה כן לפי שישחקו ממנו ולא ישעו לדבריו.

נג. אמר רבנו שנשאל בכהן ששמו ישראל ושונאו העלהו לתורה בפר' ויחי שקורין ויקרבו ימי ישראל למות, מי חייב לעלות לתורה או לא. והשיבו רבנו דחייב לעלות כמבוי' בברכות (נ"ה א') דאם לא מקצר ימיו ושנותיו, ואדרבא, זכות זו תעמוד לו לאריכות ימים.

נד. נשאל רבנו כשלאחר הגבהת הס"ת, נפל הקלף מעט, ואין להם טלית כדי לגעת בקלף ולהרימו, ונסתפקו מה יעשו האם יגעו ערומים בקלף או שימתינו עד שיביאו טלית. והשיב רבנו דמכיון שהוא שב ואל תעשה, דהבזיון כבר נעשה שהקלף נפל כבר (לא שנגע בקרקע ח"ו, אלא שנפל מעט ללמטה), א"כ אפשר להמתין עד שיביאו טלית וירימו הקלף עם טלית^{סב}.

הערות והוספות

סא. ושוב נדפס בקובץ 'זווי העמודים' (גליון 62, כסלו תשעט, עמ' מב, סי' א). ושמעתי שכן נשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כשמוכרים עליה וכיו"ב ואף אחד לא קונה, האם זה בזיון למצוה ונימא

סב. ושוב נדפס בקובץ 'זווי העמודים' (גליון 69, סיון תשעט, עמ' ע). והנה יש מקום לומר דמותר לגעת בקלף גם בלי טלית או כל בגד, דיעוין במ"ב (סי'

דיצטריך לקנות, והשיב דלא חייב ואי"ז בזיון כ"ב.

נה. נשאל רבנו במרא דאתרא שמאריך בתפילתו, ובשבת קודש כשהגיעו בקריאת התורה לשלישי נסתפקו האם להמתין זמן קצר עד שיסיים תפילתו כדי להעלותו לתורה או לא. והשיב רבנו דבשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קטו) מבואר גבי כהן שמתפלל, האם להמתין לו עד שיסיים תפילתו או דיש בזה טירחא דציבורא, והשיב הרשב"א דאין להמתין לו דהוי גם טירחא דציבורא וגם יקרא דס"ת שלא יהא פתוח וממתין. ואמר רבנו דהכ"נ כאן אין להמתין עליו, אך הכל לפי הענין, ואם לציבור יש סבלנות, ויודעים שהרב עומד לסיים, יכולים לעשות עוד מי שבירך לקהל עד שיסיים תפילתו⁶⁸.

נו. נשאל רבנו באדם הנוסע מדי יום ברכבת ומתקיים מנין ברכבת, וקורין בתורה, והגיע התחנה שצריך לרדת האם מותר לו לרדת באמצי קריאת התורה (דאסור כמב' בשו"ע סי' קמו ס"א). ואמר רבנו דבערוה"ש (שם ס"א) מבואר שגם במקום צורך גדול או אונס גמור אין להקל בזה, וגם בצריך לנקביו לא יצא אלא עד שיגמור העולה. ואמר רבנו דאם ירד, וימשיך לשמוע מרציף התחנה את הקריאה, לא חשיב שעזב, וזה שאח"כ הרכבת עוזבת אותו ונוסעת – חשיב שהס"ת מתרחק ממנו, ובצורך כה"ג יש להקל⁶⁹ [ואמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאין לומר לו שיצא קודם קריאה"ת מהקרן, אלא יש לו להשאר שם].

נז. אמר רבנו במנין שלא היה כהן בתפילה, ובקריאה"ת כשראו שאין כהן מכרו העליה לישראל, וטרם שעלה לתורה נכנס הכהן לביהכ"נ. ואמר רבנו בשם מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל שכיון שהעליה מיועדת לכהן, על הישראל לוותר לכהן על עלייתו, אך הגבאים ישיבו לו הדמים לפי שנחשב מכירה בטעות. אך אמר רבנו כי מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל ס"ל דאין להשיב לו הדמים, דקנה את העליה – וזכותו היא לוותר ולכבד את הכהן מדין וקדשתו, ואע"פ שלא חשב לקנות ע"ד כן, מ"מ הוא קנה על דעת תורה, וכיון שדעת התורה ליתן לכהן, לא חשיב מקח טעות [ואפי' עליה אחרת א"צ ליתן לו, דכבר חשיב שקיבל תמורתו]⁷⁰.

הערות והוספות

יש כאן טירחא דציבורא בין קצת בין הרבה. וכבוד הציבור זה מעלה יותר מכבוד ת"ח, כך נראה בתשו' הרשב"א שם. ולהמתין לרב אחרי שמו"ע, מבואר בפוסקים דהמתפללים באו על דעת כן, ואין להם טענה.

סד. הנה יש מקום לדון בדברי רבנו דסו"ס זה זלזול שמשאיר ס"ת פתוח, ולא יעזור שמקשיב, דהענין הוא עצם הזלזול שלא אכפת לו כבוד התורה. והיה מקום ליתן עיצה שיעזוב בין גברא לגברא (ובמ"ב כתב שרק לצורך גדול מותר), ויקשיב מחוץ לחדר. ואז יוכל לרדת במחוז חפצו.

סה. הנה בשו"ע (סי' קלה ס"ו) מפורש דאם הישראל

קמו סק"ב) דכתב דאפשר ע"י טלית או מטפחת, ולכאוי' כל בגד, וכ"כ בשערי אפרים (ש"י סט"ו) שהמתקן ס"ת לכתחילה יחזיק עם כפפות או מטפחת, ומבואר דסגי בכל בגד דהעיקר שיהיה חצוצה. וא"כ ודאי שאפשר ע"י החליפה או משרוולו וכדו'. וגם אפשר ע"י המעיל של הס"ת או חגורתו. ואם אין לו כלום, מבואר במ"ב (שם סק"א) דדווקא שלא לצורך אסור לאחוז בלי חצוצה, אבל היבא דלא אפשר רשאי.

סג. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 69, סיון תשעט, עמ' סד). והנה בשו"ע (סי' קלה ס"ה) נפסק כן, ונראה דאין חילוק איפה אויחו, כיון שלמעשה

נח. אמר רבנו בעובדא דהוה ברמת אלחנן שמכרו פתיחת הארון ביוה"כ בסכום רב, וילד א' ששמע על מעלת הדבר רץ והקדים ופתח הארון בעצמו, ואח"כ מיאן הקונה לשלם שהרי לא פתח בעצמו. ואמר רבנו דבחת"ס מבואר דא' שחטף לחברו זכות אמירת הקדיש – זכותה קדיש עולה למי שקנאו (או שזכותו הייתה לומר), והסכים חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דה"ה הכא.

אך בעובדא דא' קנה בשבועות עליית עשרת הדברות, ובטעות קרא הבעל קורא את י' הדברות לעולה הקודם, ודן רבנו דדלמא הכ"נ זכות העליה תעלה למי שקנה. אך מרן הגריש"א זצ"ל סבר דבעליה לתורה כיון שחפץ הקונה ליהנות מהעליה, א"כ אינו חייב לשלם.¹⁰

נמ. אמר רבנו שמנהג איזה צדיקים שבעת קריאת התורה מניחים היד על הפה כדי שלא יפול רוק על הספר תורה ויפסול את האותיות, וגם משום שאי"ז כבוד הס"ת שיפול ע"ז רוק.

הערות וחוספות

ויכול הקונה לתבוע את כספו בחזרה.

וכתב שם לגבי אם כשנתבטל לגמרי מה שקנה הראשון את העליה הראשונה, אם יכול לתבוע שרוצה לעלות לשלישי דזו העליה הראשונה שחל עליה המכירה, וכ' דאולי דמי למש"כ הפנים מאירות (הביאו בשע"ת סי' תקפא סק"ז) בא' שהיה מוחזק לתקוע ביום א' דר"ה וא' היה מוחזק לתקוע ביום ב', ואירע שחל יום א' בשבת אם נדחה השני מפני הראשון, וכתב דתלוי במנהג המקומות לענין מערבית, ונוטה שם שהראשון זוכה בו, ויל"ע.

סו. הנה דברי החת"ס הנ"ל הלא המה כתובים בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' שמה), דשם כתב דמי שאומר קדיש ששייך לחבירו, הקדיש הזה עולה לחבירו. ותלמידו המובהק הוא נידהו הגאון מהר"ם שיק (או"ח סי' נז) נשאל בזה מאי שנא מכל החוטף ברכה מחבירו שמשלם לחבירו עשר זהובים, ועיין שם מה שכתב בזה.

וע"ע בס' אבני אש למו"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א ששאל קמיה זקנו מרן הגריש"א אלישיב זצ"ל בענין מי שגנב לחבירו את העליה אם על הקונה לשלם לבית הכנסת בגלל דברי החת"ס האלו, או שלא מכיון שלא קיבל דבר, וכתב שם שענה לו הגרי"ש דאדם הנודר ממון עבור עליה דעתו לשלם רק אם אכן יעלה בפועל, ובגדרים הלך אחר לשון בני אדם.

לא בירך עדיין, אפי' שאמר ברכו, יפסיק והכה יעלה, משום שהתברר שיש כהן. והישראל יכה בתיבה עד שישלימו הכהן והלוי ויתנו לו עליה כדי שלא יתבייש, כמב' במ"ב שם שם [ולגבי הכסף מסתבר שזה מקח טעות לכל דבר].

ושו"ר בגליון 'מתיקות ההלכה' (אב תש"פ, גליון 28) שדן בכ"ז הגרי"א דינר שליט"א, ודן שם בתלתא, האם יעלה הכהן או שמא כיון שמכרו העליה לישראל כדן כבר זכה בו הישראל, ועוד – אם לא זכה בו וצריך להעלות את הכהן, האם יכול הישראל לתבוע הכסף ששילם על העליה, ועוד אם יכול הישראל שקנה ראשון לתבוע לעלות לשלישי כיון שזה עליה ראשונה שחל עליו המכירה. ושם כתב דכיון שנכנס הכהן לביהכ"נ חל על הקונה מצות 'וקדשתו' לכבד את הכהן לעלות ראשון, וממילא אינו יכול לתבוע את הכסף, דאדרבה כמו שקונה עליה בכסף כך קנה מצות 'וקדשתו' בכסף [נאע"פ דאם לא היה קונה היה חיוב על כל הציבור לכבד את הכהן, מ"מ עכשיו המצוה עליו לכבד], וכמו"כ כתב דאינו יכול לתבוע לעלות לשלישי משום דכיון שכבר קיבל מצוה עבור כספו.

והביא בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דכ"ז רק אם נכנס הכהן אחר המכירה, אבל אם נודע אח"כ שהיה הכהן בביהכ"נ בשעת המכירה, מסתבר שבטלה המכירה משום דהיה אסור למכור את העליה, שהיה דין על כל הציבור לכבד את הכהן,

ס. נשאל רבנו בגבאי שלא נתן למנין אחר זמן ק"ש לקרות בתורה, מי שפיר עבד שמנע מהם מצוה^{סז}. והשיב רבנו עפ"ד הר"ן ר"פ אלו דביצה דהקשה בתקנת עירוב תבשילין, דאחר התקנה – נמצאת מבטלו לגמרי מעונג שבת, ותירץ דמוטב שיתבטל שבת אחת מעונג משיתבטל שבתות הרבה. והכ"נ, הגם דהיה מקום לומר דרק חז"ל יש להם תוקף וכח מ"מ נראה דגם רב יש לו סמכויות. ואמר רבנו עוד, דכ"מ מהא דלא יכנס למועד כשהוא מנוול, וכעת שאסור לו להסתפר אם לא הסתפר קודם המועד, נמצא מנוול טפי, ומ"מ אסרו כדי ללמדו להבא.

סא. אמר רבנו דמסתברא דאנדרוגינוס שחייב מספק בכל התורה, יכול לעלות לתורה ג"כ, דכל הטעם דאין אשה עולה משום דאי"ז כבוד הצבור, וכאן שנראה כאיש לא שייך טעם זה. אבל למנין לא יצרפוהו דהוא ספק אשה^{סה}, וגם לעדות פסול מספק [ואמר רבנו

הערות והוספות

שלא יטעו לומר שהוא נקיבה וכו'ל].

י"יכול לעלות לס"ת וגם עולה למנין שבעה קרואים שהרי מדינא גם אשה יכולה לעלות לס"ת וגם עולה למנין שבעה ורק מפני כבוד הציבור אינה עולה כמ"ש במגילה (כג, א) וכאן שהוא ספק וצריך להתלבש כאיש מסתבר שאפשר לקרותו לס"ת כאיש ואין כאן בזיון לצבור [ואע"ג דלענין חילוק תרומה בבית הגרנות אמרי' ביבמות (ק, א) דהוא זילתא דקדשים לחלק להם משום שהוא משונה כדפרש"י וכ"פ הרמב"ם בפ"ד מהלכות תרומות הכ"ב, י"ל דבקדשים החמירו טפי אבל לגבי כבוד הציבור לא מצאנו].

י'הנה לגבי קריאת המגילה כתב בשו"ע או"ח סי' תרפ"ט ס"ג דאנדרוגינוס מוציא רק את מינו ולא את שאינו מינו, וכתב המ"ב בסקי"א דאפילו למ"ד דנשים מוציאות את האנשים י"ח מ"מ אנדרוגינוס גרע טפי דצריך שיהא ניכר אם המוציא הוא איש או אשה, אך אפשר דבמגילה דמפרסמא טפי החמירו, עכ"ד מרן הגר"ח שליט"א, ויעוי"ש עוד בהמשך דבריו שכתב דאנדרוגינוס עולה גם למנין שלושה.

ושב כתב: 'ולענין לירד לפני התיבה, נראה שאין יורד עד רוב שנותיו שהרי צריך שיביא שערות כמ"ש בשו"ע שם סי' נ"ג ס"ו, והרמב"ם בפ"ב מהלכות אישות הכ"ה כתב שלאנדרוגינוס אין סימנים וא"א לידע אם הוא גדול שאין לו שערות [ועי"ש בראב"ד שחולק ע"ז]. וגם אחר רוב שנותיו יל"ע אם יכול לירד לפני התיבה שהרי קול באשה

סז. יעויין בס' אשרי האיש (ח"א פ"ח סי"ד) שהובא ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל: 'בית הכנסת שיש בו שטיבלאך ויש מניינים של אחרי זמן תפילה, צריכים הגבאים לסגור את ארון הקודש דעי"ז יתפללו קודם גמר זמן תפילה' (ומקור הפסק מהגר"מ גרוס שליט"א בקובץ תל תלפיות, קובץ סג).

סה. וכן מבואר במ"ב (סי' נה סק"ג) דנשים ועבדים וקטנים וטומטום ואנדרוגינוס וחצי עבד וחצי בן חורין אינו מצטרף למנין.

וראיתי למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (אגרות וכתבים, אגרת קנה: ומקורו מקובץ 'שימוש חכמים' מכולל חזו"א, ח"ט עמ' קיג) שכתב להסתפק כמה ספיקות יקרים בדין אנדרוגינוס, ובתוה"ד כתב מרן הגר"ח שליט"א כדברי רבנו דאנדרוגינוס יכול לעלות לתורה, וז"ל: 'נסתפקנו באנדרוגינוס איזה שם יקראו לו ואין יכתבו בכתובתו ואיזה עליה יקבל לס"ת וכדומה לזה. והנה בפרק אנדרוגינוס (בכורים פ"ד מ"ב) שנינו אנדרוגינוס מתעטף ומסתפר כאנשים, ופירש הר"ש משום דתנן נושא אבל לא נישא משום הוא זכר חייבין עליו סקילה כבא על הזכר, אבל אם בא על הנקיבה אין כאן איסור. ולפי"ז נראה שצריך לקרותו בשם של זכר, [ונראה דגם לפמש"כ בטעמא דקרא פ' כי תצא דמותר לקרות לאיש בשם של אשה ולאשה בשם של איש ואין בזה משום לא ילבש עי"ש שהארבנו, מ"מ באנדרוגינוס צריך לקרותו בודקא בשם מובהק של איש שאין רגילות לקרות לאשה בשם זה מה"ט

שאינו יכול לברך 'שלא עשני אשה', אבל שעשני כרצונו יברך]. וציין עוד רבנו למה שדן המנ"ח (מצוה תיט) אם אב חייב לשלם להוצאות ת"ת של בנו אנדרוגינוס, די"ל המוציא מחברו עליו הראיה. ואמר דרבנו דצ"ב דכ"ז רק בממונות אבל במצות אין מושג זה דהמומע"ה, ואמר ששוב מצא באבי עזרי (הל' ת"ת, ח"ג) שהקשה כן.

הערות וחוספות

ערוה וכשירוד לפני התיבה הוי כקול שיר, וצ"ע, ובמה שהקשה רבנו מה שייך בזה המומע"ה ה"ז עב"ד מרן הגר"ח שליט"א שם (ושו"ר שנדפס כ"ז מצוה, הנה י"ל דלא כתוב שזה מומע"ה אלא ספק בטעמא דקרא פ' כי תצא, עמ' רכג). ממון, דכפיה לא עושין על ספק ממון.

ענייני ברכות

סב. אמר רבנו ע"ד הבאר היטב (או"ח סי' ריג סק"א) דהרוצה ליתן לחברו לשותות, קודם יברך הוא ואז יתן לחברו מכוס אחר, דקודם ברכה ה"ז של הקב"ה. ואמר רבנו דאם האורח הוא ת"ח גדול יכול ליתן לו גם לברך קודם מפני כבודו, והוי מצוה וכדאי' ביומא (עא, א) דהרוצה לנסך יין ימלא גרונם של ת"ח יין^{סז}.

סג. אמר רבנו שחמיו מרן הגריש"א זצ"ל אמר לו לברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו על ג' גדולי ישראל, ה"ה הרב מטשעבין זצ"ל, הגר"א קוטלר זצ"ל, והקה"י זצ"ל.

סד. שאלתי לרבנו בבירך "בורא נפשות" ועקף בברכה על הקטע "על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי", אם מעכב או לא, ואמר דיתכן ולא מעכב^{סז}.

סה. אמר רבנו כי מסתבר שאדם שאינו צמא ושותה סודה – מ"מ יברך שהכל אע"ג דאינו לצמאו, כיון שהגז נותן טעם טוב במים, והראיה שיש הרבה אנשים שאינם מסוגלים לשתות מים רגילים בגלל טעם המים ומ"מ שותים סודה, דזה נותן להם קצת טעם במים^{סז}.

סו. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בזקן שמחמת חולי מברך כמה ברכות על אותו מאכל, דאין לענות אמן על כל ברכה וברכה דהרי זו ברכה לבטלה (רק שהמברך לא יענש על כך)^{סז}.

הערות והוספות

ובספר היקר 'שפתי אייל' לידידי הרה"ג רבי משה חליוה שליט"א (עמ' יד אות לה) כתב בשם מרן בעל איילת השחר זצ"ל: "שאלתי למור' זצוק"ל בדבר מה ששמעתי שהורה שהשותה סודה שלא לצמאו אינו מברך עלה ברכה ראשונה אם נכון הדבר, ואמר לי נכון, וביאר לי דמה יש בסודה רק גזים והוי כמים (עי' בספר שלמי תודה הל' ברכות), ע"כ. [כאן הגיה רבינו שליט"א בזה"ל: 'אך אם לא צמא ובכ"ז שותה מים עם סודה סימן שהסודה נתנה לו טעם במים']^{סז}.

עב. ושוב נדפס בקובץ 'יוי העמודים' (גליון 74, חשון תשפ, עמ' עג). ויעו"ש עוד שהוסף רבנו ע"פ המעשה בא' שיברך על החו"א ברוך שחלק וא"ל דאי"ז ברכה לבטלה כיון שהוא בדעתו חושב שזה ברכה, וכדברי הריטב"א (יבמות קו, א) גבי נוטל ידיים ולא אוכל לחם, ואולי הכ"נ שהרי לדעתו זה ברכה ויהיה מותר לענות ע"ז אמן.

סט. הנה במ"ב לא העתיק דברי הבאר היטב. וגם דיש גם גירסא שזה רק על יין. וגם נראה שמיידי רק כששניהם רוצים לשתות, ולא כשאחד נותן לשני, ורק השני רוצה לשתות.

ע. הנה בשו"ע (או"ח סו"ס ר"ז, וכו' בתוס' ברכות לו, א) נראה דהברכה נתקנה על ב' דברים, א' דברים חיוניים והכרחיים, ב' מותרות, וא"כ החסיר חלק מהברכה שתקנו לברך עליה ומשנה ממטבע שטבעו חכמים, ושפיר י"ל דלא יצא יד"ח, וצ"ע. ואולי תלוי אם אכל דבר חיוני או דבר מותרות. אך י"ל דאם חז"ל חייבו להודות על ב' החלקים ולא חילקו על מה הוא אכל, חזונו דעל כל אכילה יש להודות על ב' החלקים. [כאן הגיה רבינו שליט"א בזה"ל: 'אבל לא מעכב, אא"כ כתוב דמעכב']^{סז}.

עא. ושוב נדפס בקובץ 'יוי העמודים' (גליון ס' עמ' ס, סי' ז).

סז. נשאל ברכנו ביהודי שהתארח אצל גביר בחו"ל בשב"ק, ושאלו הגביר תוכ"ד הסעודה מה ענייניו בחו"ל, ואמר לו שהוא ענין סודי ונאסר עליו לגלותו, ומשלא סיפר לו אחר שבקשו כמ"פ, קם וסלקו מביתו. ונסתפק הלה, כשבירך ברהמ"ז מחוץ לבית אותו גביר האם צריך לברך ברכת האורח או לא דהרי סו"ס קיבל טובה מבעה"ב שסעד אצלו (יעו"י פלא יועץ ערך הילול). ואמר רבנו דה"י נראה דבכה"ג לא תקנו לברך ברכת האורח, כאשר זרקו מביתו, ואף בגוונא שהרשהו להשאר בבית לברהמ"ז, א"צ לברכו דאי"ז מגדר הכרת הטוב לברך אדם שמסלקו מביתו על לא עוול בכפו. אך אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שאם מברך מחוץ לבית הבעה"ב א"צ לברכו, אבל אם מברכו בתוך הבית נראה שיברכו".

סח. אמר רבינו שנשאל במי שבירך 'ברוך וכו' חכם ארזים' (מתוך דף שכך נדפס בו), אם יצא ידי חובתו. ואמר בשם גיסו מרן הגר"ח שלא יצא ידי חובתו אפי' בדיעבד, וצריך לברך שנית ע".

סט. עוד אמר שא"צ לראות את כל השישים ריבוא, אלא די שעומד בתוך הקהל ורואה את תחילתו ומרגיש את ההרגשה שנמצא בציבור גדול ועצום שכזה ע".

ע. נשאל רבינו באשה שנתגרשה מבעלה והרגישה שמחה גדולה מאד שהגיעה לרגע הזה, ובירכה שהחיינו בשם ומלכות, אם יענו הדיינים אמן על ברכתה. ואמר רבינו דעל 'נישואין' מצאנו בפוסקים שדנו למה לא מברכין 'שהחיינו' (מצד שקונה אשה, כמו קונה כלי חדש המשמחו). וציין לדברי השדי חמד שכתב בשם שו"ת הלכות קטנות דטעם הדבר משום דשמא לא יעלה הזיווג יפה ויברך 'ברוך דיין האמת'. ועוד ציין לחידוש החת"ס (או"ח סי' נה ד"ה ואולי יש לומר) דכל דבר התלוי בבחירת האדם אין מברך עליו שהחיינו, ורק דבר הבא עליו מן שמיא, וכמו ברכת שהחיינו דמועדים – שהזמן והמועד בא עליו שלא בבחירתו, וגם במתנה דאמנם הנותן יכול שלא ליתן לו מ"מ אם נגזר עליו יקבל מאחר, ולכן לא מברך על קידושי אשה דזה תלוי בבחירתו [והעיר רבינו דבברכת שהחיינו דלולב, דבפשטות תלוי בבחירתו אם לברך על הלולב או לא, י"ל דאין הברכה על הלולב עצמו אלא על היום שנוטלין בו לולב, והיום הגיע עליו מן שמיא ע"].

הערות והוספות

שתשלט ראייתו על הכל אלא סגי במקצת.
ע. הנה כוונת החת"ס לתרץ הקו' דבנישואי אשה יהא כמו קנה כלי חדש ויברך ע"ז שהחיינו, וע"ז מתרץ דשהחיינו על דברים חדשים זה רק דבר שלא תלוי בבחירה של האדם. ושהחיינו דברכת המצוות זה מילתא אחרייתא.

ויל"ע מהא דמברכין שהחיינו באוכל פרי חדש וה"ז תלוי בבחירתו אם לאכול או לא, וי"ל דמעיקה"ד מברכין על הראיה, ואם הקב"ה זימן לו שיראה

עג. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 75, כסלו תשפ, עמ' פו).

עד. דהמחשבה הפכית עוקרת את המילה אפי' שהוציא מפיו את המילים הנכונות. וגם דא' וה' זה ביטוי אחר, וצליל אחר (לאשכנזים אין הבדל כ"כ).

עה. יעויין בשו"ת משנת יוסף (חי"ג סי' עד) שהביא מש"כ הבן איש חי בבניהו (ברכות נח, א) דמשמע שצריך לראות את כל הראשי השישים רבוא. ובלבושי מרדכי לרב וינקלר בנדרים כתב שא"א

ואמר רבינו דעפ"ז יש לדון בברכת שהחיינו על גט, דהטעם דלא תקנו משום דתלוי בבחירתה וברצונה לקבל הגט וא"כ אין יכולה לברך, אבל לטעם הלק"ט צ"ע למה לא תקנו ברכה. ואמר רבינו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דלא מצינו ברכת שהחיינו על פטור מצרה, ורק על שמחה שבאה לאדם מצינו ברכת שהחיינו. ואמר רבינו דלפי חידושו של הנתיח"מ בס' חוות דעת (סוף יו"ד, בית הספק, ס"ק כ) דכל ברכה שאדם רוצה לברכה בתורת נדבה – מותר לו לברך, א"כ הכ"נ יכולה האשה לברך, ויכולים הדיינים לענות אמן על ברכתה. אלא דלא קיי"ל כחידושו דהחוות דעת."

עא. בתקופת מגפת הקורונה שרשויות האכיפה היו באים לחתונות וסוגרים המקום ונותנים קנס כספי כבד לבעלי השמחה, אמר רבנו דאם בעל השמחה הוא אברך שאינו בעל ממון גדול, יתכן ועליו לברך ברוך דיין האמת וכדקיי"ל (שו"ע סי' רכח) דחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. וכמבואר בביאה"ל דאם נודע לו שהחמיץ יינו או מתה בהמתו מברך בד"ה, וכן בנשרפו נכסיו. ובמקו"ח כתב דגם מי שנשבר או נאבד לו חפץ יקר, ועי' בקצוה"ש ובשועה"ר ובערוה"ש שבין רעת ממון ובין רעת גוף (ועי' בערוה"ש שתלוי אם הוא עני או עשיר, לפי גודל הפסדו). וציין רבנו להקדמת שו"ת יד אליהו דכשנודע לו שנשרפו ספריו – בירך בד"ה בשו"מ. ואמר רבנו דפעמים שניתן לבטל הקנס אח"כ, וא"כ מספק לא יברך, אבל כשאין לו ספק – יתכן ועליו לברך.

עב. אמר רבנו דאילן שניטע בשבת, לכאז' אין לברך עליו ברכת האילנות, דכיון שניטע באיסור ועומד ליעקר משום דמעשה שבת הוא, אין לברך עליו."

הערות וחוספות

על עץ שנעשה בו איסור כמו פרי מורכב, וראה בביאה"ל (סי' רכח) שדן אם אפשר לברך שהחיינו על פרי חדש מורכב. וזהו מחלוקת בין שו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ס) דס"ל דאין לברך, אבל הריעב"ץ כתב דאפשר לברך. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב דהביה"ל נוטה יותר לשיטת הריעב"ץ דאפשר לברך. וא"כ הכ"נ בברכת האילנות, דאם לשהחיינו אפשר אז גם בברכת האילנות.

וכשניטע בשבת באיסור, אזי יש גם חשש דאסור לקיים את העץ, ומרן הגר"ח שליט"א מורה בזה דא"א לברך ע"ז, דכל דברי הריעב"ץ הם לגבי ברכת שהחיינו על הפירות, והפירות מותרים, אבל ברכת האילנות היא על העץ והעץ ניטע באיסור וצריך לעקרו ואסור לקיימו, וא"כ אי אפשר לברך על דבר שהוא נגד רצון ה'.

הפרי החדש, זה דבר שבא ממילא, ולא תלוי ברצונו ובבחירתו. וכן הקונה דבר חדש, נגזר עליו שיקבל או ע"י שיקנה או ע"י שיקבל ושפיר יכול לברך. וצ"ע דזיווג זה גם מן שמאי דמה' אשה לאיש, וצ"ל דיש חילוק כי בזיווג מברך על הדבר הפרטי עצמו, והדבר הפרטי עצמו זה בבחירתו. ובכלי זה באופן כללי.

עו. הנה ביאור דברי החוות דעת הם, דבמקום שיש ספק ברכה, כיון שמברך בתורת חיוב – אזי יש איסור, דזה על דעת חובה, ולא יועיל. אבל אם מברך בתורת נדבה ממש – כשבח והודאה להקב"ה אפשר. אך סתימת כל הפוסקים לא כן, ובשו"ע (סו"ס רטו) פסק דכל המברך ברכה שא"צ עובר בלא תשא. וא"כ דבריו אינם מוסכמים בפוסקים. וע"ע בהגהות חכמת שלמה (סי' רטו) דפליג, וכן בנשמת אדם (ריש כלל ה), וכן בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מב).

עח. הנה שורש הדבר אם מותר לברך ברכת האילנות

עג. אמר רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל בחולה סכרת שאכל עוגה עם סוכר, מה לגבי הברכות. והשיבו דברכה ראשונה יברך, אבל ברכה אחרונה לא. והיינו דברכה ראשונה מברכין אפי' על פירור קטן, ואי"ז מזיק לאדם, וע"כ חייב לברך. אבל ברכה אחרונה זה רק על כזית וזה יזיק לו מאד, ולא יברך ע"ז.

ועפ"ז אמר רבנו שנשאל באמא שהבטיחה לבנה סוכריה גדולה אם יעשה דבר מה, ואח"ז חזרה בה שזה מסוכן לשיניים. ואמר רבנו דבאהבת חסד (פ"ט ה"ה) כ' דגם בקטן שכיר שייך בל תלין ואסור לשטותו. אך מאידך בב"מ (ז, א) איתא דשור המשלשל מותר לחסמו ואינו עובר משום לא תחסום שור בדישו משום דזה לתועלת השור עצמו ולרפואתו, ואולי הכ"נ. אך אמר רבנו שכיון שמברכים על סוכריה, א"כ אין בה הרס ממש (כפרט בסוכריה אחת), ולא שמענו לשום גדול שהזהיר לא לברך על סוכריות.

עד. אמר רבנו דבשפת אמת הקשה ע"ד השל"ה הק' שכתב שמי שנהרג על קידוש השם, יברך קודם מיתתו ברכת אקב"ו לקדש שמו ברבים. והק' דהרי הגוי הוא דעביד את המעשה ולא הישראל, ואיך מברך הישראל. ומיישב שם דבכך שאומר הישראל בפיו 'לא' (שאינו ממיר דתו וכיו"ב) – חשיב מעשה בדיבור, וע"ז מברך. ואמר רבנו דגם במקרא מגילה זה דיבור דחשיב מעשה ושפיר מברכין עלה. והעיר עוד דא"כ אי"ז עובר לעשייתן דקיום המצוה הוא בכך שאומר שמסכים ליהרג, ורק אח"כ מברך (קודם המיתה). ועוד, דמצינו בחז"ל דכמו דיונה פושטת צווארה כך עמ"י, וא"כ בפשיטת הצוואר ובהליכה למוקד – חשיב מעשה, ואפשר לברך קודם.

עה. אמר רבנו דההגיון אומר שמי שהחל סעודה שלישית בשבת קודש קודם השקיעה, וממשיך הסעודה אחר השקיעה, שכל הברכות שמברך אז – עולים למנין מאה ברכות לשבת קודש ע"י.

הערות וחוספות

רבי יעקב שיף שליט"א (חתדב"ג דמרן הגרי"ז זצ"ל) דאסור לאכול אחר צאה"כ במקום שצריך ברכה אחרת, דהנה בפסחים (ק, א) אמרי' דנחלקו רבי יהודה ורבי יוסי בהתחיל לאכול בהיתר בערב שבת קודם המנחה והמשיך לאכול עד שהחשיך, אם מפסיק סעודתו או לא, דלר' יהודה מפסיק סעודתו, ורבי יוסי אומר אין מפסיקין. אלא מותר לו להמשיך בסעודתו אפי' אחר שהחשיך. וכתבו ע"ז התוס' שם (ד"ה רבי יוסי) 'רבי יוסי אומר אין מפסיקין. וגומר כל הסעודה ומברך ברכת המזון ואח"כ מקדש, כדמוכח בברייתא דלקמן (קב, א), משמע דא"צ לעשות סעודה לשם שבת, דאי צריך מה לו להמתין, יפסיק מיד, עכ"ד.

עט. הנה ראיתי למו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א (מעדני כהן ח"ה פנינים יקרים אות ג, עמ' קסא) שדן אם מותר לאכול מאכל שמצריך ברכה חדשה בסעודה שלישית אחר צאת הכוכבים, ואלו דבריו שם: 'שמעתי מאממו"ר זצ"ל שמרן הגרי"ז זצ"ל סבר שאין לאכול מאכל בתוך סעודה שלישית אחר צאת הכוכבים אע"פ שמותר להמשיך אכילתו, אבל מאכל שצריך לברך עליו בתוך הסעודה אסור לאכול שאינו כהמשך הסעודה אלא כסעודה אחרת משום וכל שאינו כהמשך מבעוד יום אסור לאכול קודם הבדלה, וכן אמר בשם מרן הגרא קוטלר זצ"ל, עכ"ד. והביא שם מו"ר הגר"ג שליט"א ראייה בשם הגאון

עו. נשאל רבנו בזמננו שמצויים ענבים גם בעונת החורף משום שמביאים אותם מחו"ל (למרות שבא"י העונה רק בסוף הקיץ), האם האוכלים יברך שהחיינו אע"פ שברך כבר בקיץ הקודם, ואם יברך כעת, אם יוכל לברך שוב בקיץ הבא. והשיב רבינו עפמ"ש הרמ"א (או"ח סי' רכו ס"ו) דפרי שמתחדש ב' פעמים בשנה מברכין עליו שהחיינו, ורק באין זמן קבוע

הערות והוספות

להמתין לאכלו אחר קידוש משום שבא כדי שישאלו התינוקות, ומה נשתנה לא ישאל רק אחר הקידוש שאחר הקידוש יכול לשתות כוס של הגדה, אבל המרור שצריך לאכלו אחר המצה, אמאי ממתינן לאכלו רק אחר כוס שלישי.

ואמר בזה הגאון ר' יעקב שיף שליט"א דע"כ סבירא ליה להתוס' שצריך לברך על המרור בתוך הסעודה שאינו כדברים הבאים מחמת הסעודה, וכמש"כ התוס' לקמן דף קט"ו בשם ר' יוסף טוב עלם שאין מברכין על המרור משום דברכת בורא פרי האדמה דכרפס פטר ליה, ולהכי אסור לאכלו בתוך הסעודה קודם קידוש שאינו חשוב כהמשך אכילתו, וכמש"כ בשם מרן הגרי"ז, ולהכי אינו יכול לאכול המרור עד אחר שיעשה קידוש וממילא ממתינן עם אכילתו עד אחר מה נשתנה והגדה.

אכן התוס' לקמן דף קט"ו כתבו דהא דאינו מברך על המרור בתוך הסעודה משום דחשיב כדברים הבאים מחמת הסעודה, ולדבריהם שפיר מצי לאכול המרור תיכף אחר המצה ואחר כך ברכת המזון, אבל אפשר דהתוס' הכא ס"ל דהא דאינו מברך על המרור בתוך הסעודה משום דפטר ליה ברכת הכרפס ולא ס"ל דהגדה והלילה הוי הפסק, עכ"ד.

אכן מנהגו של מרן בעל 'קהילות יעקב' צוק"ל היה שהיה אוכל גם דברים הטעונים ברכה בסעודה שלישית משחשיכה ולא חשש לזה, וכן הראוני בספר 'שאלת רב' (כרך א, ח"ב פכ"ו תשובה כד, עמ' שכח) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: 'אם נמשכה סעודת שלישית עד הלילה, האם מותר להתחיל או לשתות דבר שצריך ברכה ראשונה [כגון ליפתן וכד'] כיון שעומד בסעודת פת, או דלמא דוקא דבר דאין טעון ברכה מותר. ובמשנ"ב (סי' קצט סקי"ד) כתב שמותר לשתות כוס של ברהמ"ז אף שהוא קודם הבדלה כיון דשייך לסעודה, ומשמע דאפילו דבר שטעון ברכה מותר, והשיב מרן הגר"ח שליט"א 'מותר'.

ובתר הכי הקשו התוס', דהרי ע"כ אינו צריך לעשות עוד סעודה לשם שבת אלא הסעודה שהתחיל מערב שבת עולה לו לשם שבת, דאל"כ למה לו להמשיך, הא יפסיק מיד ויתחיל בסעודה. וע"ז הקשו דאין יעשו קידוש בלא סעודה, והלא אין קידוש אלא במקום סעודה, והיינו דאת הסעודה שאוכל כעת התחיל בער"ש בלי קידוש. ותירצו ע"ז דכיון דמיד אחר הסעודה עושה קידוש - ג"ז נחשב לקידוש במקום סעודה, וחלק הסעודה שאוכל בשבת עולה לו לסעודת שבת, ולכן יכול לומר רצה בברהמ"ז. ובתר הכי הקשו התוס' דמה יעשה בליל הסדר בד' כוסות, הא כיון דאינו מקדש אלא אחר ברהמ"ז א"כ אין כאן קידוש במקום סעודה, ותירצו דיעשה ד' כוסות שלא לפי הסדר הרגיל, אלא כוס ראשון יהיה של ברהמ"ז והשני של קידוש ויאכל את הירקות של הטיבול הראשון, ואח"כ יאמר הגדה על כוס שלישי, ויאכל אחריו מרור, ולבסוף יאמר הלל על כוס רביעי, עכת"ד.

וזה לשון התוס': 'וא"ת ואיך יעשו קידוש בלא סעודה הלא אין קידוש אלא במקום סעודה, וי"ל דחשיב קידוש במקום סעודה כיון שמיד אחר הסעודה עושה קידוש ואותה סעודה עולה לו לסעודת שבת כדמוכח בתוספתא דקתני במילתיה דרבי יוסי ומוכיר של שבת בברכת המזון. ומיהו קשה לר' יוסי איך יעשו ד' כוסות כיון שלא יקדשו אלא אחר ברכת המזון ולא יעשו סעודה אחרת, וי"ל דיעשו ד' כוסות שלא כסדר הרגילין לעשות כוס ברכת המזון תחלה ואחריו כוס של קידוש וירקות ואחריו כוס שלישי למה נשתנה ואחריו מרור ועל כוס רביעי הלל, עכ"ל.

וכתב ע"ז מו"ר הגר"נ שליט"א בשם הגר"י שיף: 'וצ"ע למה כתבו התוס' דמרור אחר מה נשתנה וכוס שלישי, ולמה לא יאכל המרור עם המצה קודם ברכת המזון שהרי בסעודתו אכל מצה ויצא ידי חובת מצה וא"כ יכול לאכול המרור מיד אחר המצה קודם ברכת המזון, ובשלמא כרפס צריך

לגידולו אין מברכין עליו שהחיינו. ומבואר שאם זמן קבוע לגידולו (בהפסק חודש לפחות) מברכין עליו שהחיינו. וע"כ הגם שבירך על הענבים שגדלו בא"י, מ"מ כיון שהפסיק ל' יום ויותר ונהנה מהחדש יכול לברך שהחיינו (וציין רבנו למש"כ בשו"ת תשובות ונהגות ח"ב סי' קנא)^פ.

ענייני בית הכנסת

עז. אמר רבנו, ברב קהילה שיכול להוכיח לבני הקהילה או על דיבורים בטלים בביהכ"נ או על גילוח בתער, דכיון דמבואר בהעמק דבר (ויקרא פט"ז) גבי נדב ואביהוא, דעבירה הנעשית בפלטרין של מלך חמורה טפי, ולכן יוכיחם על דיבורים בטלים בביהכ"נ, וגם דזה שייך בנשים, משא"כ בגילוח בתער. והביא רבנו מהאמרי אמת שאמר שהשואה באה לבני אשכנז לפי שזלזול בכבוד וקדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות ודברו בהם דברים בטלים, ובני ספרד שנהזרו בזה לא נפגעו מהשואה.

עח. אמר רבנו דאדם חייב לתרום לביהכ"נ בו מתפלל בשבתות ויו"ט יותר מביהכ"נ שמתפלל בו בימות החול, אע"ג דבימות החול הוא יותר פעמים, מ"מ דעת הרמב"ן עה"פ מקרא קודש וגו' דהתפילה בביהכ"נ בשבתות ויו"ט דאורייתא היא (ולכא"ו גם חוה"מ בכלל). והפרמ"ג במש"ז סי' ת"צ פסק כהרמב"ן רק גבי יו"ט.

עמ. עוד אמר רבנו, כי פ"א ראה את הגר"צ אבא שאול זצ"ל נותן צדקה לקופת ביהכ"נ בלילה, ושאלו דע"פ הקבלה אין ליתן צדקה בלילה^א, והשיבו שאי"ז מדין צדקה אלא כדי להיות "בן אדם", שכיון שלמד ונהנה מהחשמל והמיזוג והסדר והנקיון, צריך לשלם לקופת בית הכנסת.

הערות וחוספות

מקודשת, דאמרה ליה 'כי יוכי דמחוייבי ביה אנא הכא נמי מחייבת ביה את', הרי מפורש דאשה מחוייבת בצדקה.

וציין שם לספרו בספרו משברי ים (ענייני עדל"ת, סי' ה אות ז, ד"ה ועלה), ושם בספרו (עמ' קז) הביא דכן משמע כבר בספר הישר לר"ת (תשובה צט), והביא גם דבספר חרדים מונה את מצות הצדקה בתוך מצות עשה שהזמן גרמא, ובחידושי הגר"מ זמבא זצ"ל (סי' כח) הביא דכ"מ בירושלמי בשקלים (פ"ה ה"ד), וציין עוד לברכי יוסף (סי' רלה) דביאר דברי היר"ו כן, ודלא כהקד"ע דביאר דקאי על יציאה חוץ לתחום, ועי' בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' מג) דביאר הירושלמי ג"כ, וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' לב וחי"ו סי' קמג).

ושם כתב דצ"ל דדברי הירושלמי הם רק דלפעול התיקונים עדיף ביום ואי"ז הלכה בגוף המצוה, וכן מפורש בחינוך ובמאירי בסוגיא דקידושין דנשים חייבות בצדקה דאי"ז מ"ע שהזמן גרמא.

פא. הנה יעויין בדרך אמונה (פ"ז ממתנות עניים סק"א) שכתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'גם כתבו המקובלים שיותר טוב ליתן צדקה ביום ולא בלילה, ואם נודמן לו בלילה ודאי יתן, ורק יותר חשוב ביום'. וע"ש בציין ההלכה (סקי"א) שציין לברכי יוסף (ר"ס רלה) דהוכיח כן מירושלמי בפאה (פ"ה ה"ח). וע"ע בס' באורח צדקה (פי"ג ס"ג) שכתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דהתיר ליתן צדקה בלילה, ויכול ליתן כמה שרוצה.

וראיתי בס' אגן הסהר שכתב ידידי הרה"ג רבי שמואל אהרן פיש שליט"א שכאשר הראה קמיה הגאון הגדול רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל איזה חידוש שכתב אחד מגדולי האחרונים שמצות צדקה נוהגת רק ביום ולא בלילה, אמר לו תיכף ומיד שלא יתכן הדבר, שלדבריו אשה תהא פטורה ממצות צדקה (דהוי מ"ע שהזמן גרמא), ומפורש בקידושין (ח, ב) בספק הגמ' דכלב רץ אחריה שאשה חייבת במצות צדקה, דאמרי' שם דאמר לאשה התקדשי לי בככר ואמרה תנהו לעני, אפי' עני הסמוך עלה אינה

פ. נשאל רבנו אם יש ענין שיהיה בביהכ"נ ארון קודש ללא ס"ת, ואמר דברש"ש ביומא (נג, ב) גבי אבן השתי' דן מ"ט לא עשו ארון חדש גם ללא לוחות הברית, ובמנ"ח (מצוה צה סק"ט) כ' דעיקר עשיית הארון ללוחות שבתוכו. ואמר רבנו דצ"ע כשיש כבר ארון קודש וס"ת אלא שכעת אין ס"ת בתוכו, האם יפתחו הארון קודש באבינו מלכנו, ואמר רבנו דיש לצדד שיפתחו, וצ"ע (משא"כ בארון קודש חדש שעוד לא הי' בו ס"ת א"צ לפתוח, או להזמנה מילתא היא, וצ"ע) ²⁵.

הערות והוספות

ח, ט) נאמר 'אין בארון רק שני לוחות האבנים'. ובבבא בתרא (יד, א) יש פלגותא דרבי מאיר סובר דגם ספר תורה היה מונח בארון, ושברי לוחות היו מונחים לכו"ע בארון, מכל מקום עיקר הארון היה בשביל הלוחות שהדברות היו עליהם. ובבית ראשון שנגזו הארון עם העדות בימי יאשיה, לא עשו עוד ארון, ובבית שני לא היה ארון מפני שנגזו הלוחות אם כן לא היה מצוה לעשות ארון, יעו"ש. ואם כן לכאורה אף בעניננו אין ענין לעשות ארון קודש, אם אין ספר תורה.

וסיים שם רבינו שליט"א דשאל כן קמיה גיסו מרן שליט"א, ואמר שאין לזה טעם, לבנות ארון קודש כשאינן ס"ת. ועוד כתב שם: 'באחד החדרים שבבית כנסת מסויים, יש ארון קודש שספר התורה אינו מונח בו בקביעות, והסתפקו מה הדין כאשר ארון הקודש ריק, האם כדאי לפותחו באמירת אבינו מלכנו, ושאר המקומות בתפילה בהם יש לפתוח את הארון, או שמא כיוון שאין בו ספר תורה, אין כל טעם בכך'.

וכתב שם: 'תשובה. לכאורה יש לפתוח את ההיכל הריק, שהרי נאמר במסכת מגילה (דף כה ע"ב) שמוכרים בית הכנסת מפני תיבה [ארון קודש]. רואים שלארון קודש יש חשיבות יותר מבית הכנסת, וכמו שיש ענין להתפלל בבית כנסת, כך יש ענין להתפלל לפני ארון קודש, אפילו שאין בו ספר תורה. אבל עדיין לא מצאנו שצריך לפותחו, ואמנם כשאמרתי את הדברים לפני גיסו הגר"ח קניבסקי אמר שאינו רואה כל טעם בפתחת הארון הריק, עכ"ד רבינו שליט"א, וע"ע במש"כ בזה בספר 'עלינו לשבח' (במדבר עמ' תי).

וע"ע בשו"ת אבני דרך (חי"ב סי' קיח) שדן בזה, וכתב דמצינו במטה אפרים (סי' תרכ"ג סק"ז) שהביא את המנהג לפתוח את ארון הקודש כל זמן נעילה, וכמו שביאר שם באלף המגן 'טעם פתיחת ארון

פ. הנה הארכנו בזה בשו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה יט, עמ' לח), והבאנו שם מדברי רבינו שליט"א בחשוקי חמד (ב"ב יד, א), שנשאל בכמה משפחות בודדות שדרו באופן זמני בישוב מבודד, והם יחדו מקום לתפילה, אך לא השיגו ס"ת, ונסתפקו האם יבנו בכסף שהיה עמם ארון קודש אף שאין להם ס"ת, או דמה טעם יש שיעמוד ריק.

והביא שם רבינו שליט"א מדברי הרש"ש ביומא (נג, ב) דהקשה בהא דאמרו שם 'משניטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים, ושתייה היתה נקראת', והק' הרש"ש למה לא עשו ארון אחר בבית שני, וז"ל: 'במשנה משניטל ארון אבן היתה שם. ק"ל מדוע לא עשו ארון אחר בבית שני, ואי משום דכתיב ונתת אל הארון את העדות. דמשמע דעיקרו אינו אלא לצורך העדות, הלא גם בחושן כתיב ונתת אל חושן המשפט את האורים וגו', ואפ"ה לדעת הראב"ד הבאתיו לעיל בספ"ק לא היו בבית שני, ומ"מ עשו את החושן לתשלום הח' בגדים. ואולי משום דכפל השי"ת בצווי נתינת העדות אליו בפרשת תרומה פסוק טז וכא משמע דלעכב שנה עליהו וכו'...'. עיי"ש. ומבואר דהרש"ש הביין דיש לבנות ארון גם אם אין לוחות, וא"כ יתכן דגם בעניננו כך, אולי ראוי לבנות ארון קודש.

אך כתב שם רבינו שליט"א דיתכן שיש מקום לחלק, דכל קושית הרש"ש היתה מכח דהוי כלי מקדש, שמצוה לעשותם, אבל בבית כנסת אולי אין מצוה לבנות ארון קודש כי אם לצורך הס"ת שיהיה לו מקום להיות בו, ואם אין כעת ספר תורה אולי אין מצוה לבנות ארון קודש.

וציין עוד רבינו שליט"א לדברי המנחת חינוך (מצוה צה סק"ט) שכתב דעיקר עשיית הארון הוא כדי שהלוחות יהיו מונחים בתוכו, כמבואר בפרשת תרומה 'ונתת אל הארון את העדות, ובמלכים (א,

פא. אמר רבנו ששאל לגיסו מרן הגר"ח ק שליט"א אם יש איסור למול בתוך העזרה (בלא חששא דשייבה, וכגון מלכי בית דוד), ואמר דביהמ"ק אינו מקום לבריתות. וברש"י בזבחים (דף י"ד) מבו' שאין לשחוט במקום קדוש [ועפ"י] אמר רבנו בחולה שנמצא בביהמ"ק וצריכים לשחוט לו, או שיוציאו בשבת מרשות לרשות וישחטו ברה"ר, דאכן אי"ז כבוד לשחוט בביהמ"ק אך בפיקו"נ אי"ז בזיון ועדיף לשחוט בביהמ"ק^פ].

פב. שאלתי לרבנו באדם שדרכו לאכול בשוק (ודומה לכלב ופסול לעדות, קידושין מ, ב), האם כשר להיות שליח ציבור, ואמר לי דאע"פ דכיום רבים מזלזלים בעצמם ואוכלים בשוק מ"מ הוי עדיין הנהגה בזויה מאד, ואי"ז כבוד ה' וכבוד ביהמ"ק שאדם כזה יהיה ש"ץ (ואמר – הוא מתאים להיות במקהלה של גויים...). ושאלתי אם יש ב' חזנים, א' אוכל בשוק וקולו ערב וב' אינו אוכל בשוק וקולו פחות ערב, ואמר שיקחו השני דאי"ז כבוד ה' שיהיה אדם בזוי לש"ץ.

פג. שאלתי לרבנו על מה שכתב לי במכתב לגבי ריקוד תחיית המתים (ששניים עושים עצמם כאילו רבים, וא' מת, ואח"ז מחיה אותו וכו'), דלגבי עצם הריקוד כתב לי דאין לאסור משום מתני' דשלהי פאה דכל מי שאינו חוגר ואינו סומא ועושה עצמו כא' מהם אינו מת מן הזקנה וכו', דשם אין הכל יודעים שאינו חגר או סומא, משא"כ כאן הכל יודעים דבאמת אינו כן. אך סיים דבבית המדרש אין לעשות ריקוד זה. ושאלתי מאי טעמא, ואמר "הרי זה קלות ראש, ואסור להקל ראש בתוך ביהמ"ק או ביהמ"ד"^{פד}.

הערות והוספות

וסיעתו שהלכו בגולה ועשו את מקדשי המעט כדוגמת בית המקדש, דהיינו הפאליש [פרוודור] הוא כעזרה, ובית הכנסת עצמו הוא כהיכל, והארון הקודש הוא כקודש הקדשים, אבל לפתוח אותו זה רק כדי לעורר רחמי שמים עלינו שיפתח הש"ת שערי שמים לתפילתינו, ואם אין ס"ת למח יפתחנו, עכ"ד.

פג. עי' במג"א (סי' קנא סק"א) במש"כ בשם המבי"ט (ח"ג סי' פד) דאסור לשחוט בבית הכנסת, ואכמ"ל.

פד. והנה ראיתי בקובץ 'מה טובו אהלך יעקב' (גליון ט עמ' פט) ששאל הרה"ג רבי אליעזר קרביץ שליט"א קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "שיבות שרוצים לעשות תזמורת וריקודים בליל פורים, האם יכולים לעשות בבית מדרש או מכון שיש חשש שמא יהיו שיכורים עדיף שיעשו כן בחדר אוכל", והשיב מרן הגר"ח שליט"א 'יותר טוב' (בחדר אוכל).

הק' הוא כדי לעורר לבות בני אדם לאמר להם כי עת שערים להפתח, ויעמוד כל העם להתפלל תפילת נעילה ברעדה ובכוונה עצומה. וא"כ בפשטות מטרה זו דווקא כשיש ס"ת, אבל כשאין ס"ת יביא לגיחוך בציבור. וכתב שם דיש לדון בכל מנהג פתיחת ארון הקודש לגופו - מה טעם הפתיחה ולפי"ז אם יש ענין בארון קודש ללא ס"ת, כמו בעת הוצאת הס"ת (עי' שער הכוונות דף מח ע"ד), וכמו בעת אמירת 'אנעים זמירות' (עי' לבוש סי' קלג), ועוד, ע"ש.

והראני הגר"א פרינץ שליט"א (בעל 'אבני דרך') מה שכתב לו בזה הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף'), בזה"ל: 'האם יש ענין לפתוח ארון קודש לתפלת אבינו מלכנו וכדו' אף כשאין בתוכו ס"ת. לצורך מה יפתחנו, שהאנשים שהארון קודש הוא דוגמת קודש הקדשים בבית המקדש כמבואר אצלנו בס"ד במשנת יוסף על הל' בית הכנסת (סי' כד ועוד), שבתי הכנסת שלנו נבנו ע"י עזרא הסופר

פד. אמר רבנו שנשאל בגבאים שכותבים במודעה בכניסה לביהכ"נ, כי כל מתפלל אשר הפלאפון שלו יצלצל באמצע התפילה, יקחוהו ויזרקוהו. ונשאל אם יש בכוחם ע"פ דין תורה לעשות כן, והשיב רבנו דאם זה על דעת רב המקום שפיר יש בכוחם לעשות זאת, דלמרא דאתרא יש סמכות וכעין הפקר בית דין הפקר, ושפי"ד.

פה. שאלתי לרבנו במה שכתב (סי' קכד ס"ז) שהשח בחזרת הש"ץ – גוערין בו, האם כל אחד יכול לגעור או רק הגבאי והרב, ואם יודע שיביישנו בחזרה אם יגער בו או לא. ואמר לי שרק הרב וכדו' תועיל גערותו, ולכן כל אחד לא יגער, ובפרט כשיודע שיביישנו פה.

הערות והוספות

סתירה לדברינו, כי אנחנו כתבנו כשגערת אחרים לא תועיל.

וראיתי בקונטרס 'משנת הקידושין' לידידי הרה"ג רבי משה פולטנסקי שליט"א (עמ' צו, תשובה יג) ששאל קמיה מרן הגר"ח שליט"א: 'לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חוזר התפלה ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערים בו. האם זהו דוקא בחזרת הש"ץ או גם בעוד חלקים בתפלה, ובאלו, והשיבו מרן שליט"א 'בהכל' נשוב שאל: 'האם זה נכון שזהו המקום היחיד שכתוב גדול עונו מנשוא', והשיב מרן הגר"ח שליט"א 'כן'.

ובאמת שבעיקה"ד אם זה רק בחזרה"ש או בכל התפלה, כן מבואר מדברי הפרמ"ג שהבאנו להלן בסמוך, יעו"ש.

ושמעתי מידיי"ג הרה"ג רבי משה פולטנסקי שליט"א בשם הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א (רבה של שכונת שיכון ה', ב"ב) ששאל למרן הגר"ח שליט"א שבביהכ"נ כשרואה מי שמדבר, מגיע אליו ומשתיק אותם באופן שכל ביהכ"נ רואה, ושאל להגר"ח אם צריך לבקש מחילה אח"כ, והשיבו הגר"ח שעושה כדן וא"צ לבקש מחילה. ולכא"ו אם זה מצד הוכח תוכיח, הרי לא תשא עליו חטא. ועכצ"ל דבזה כן יש דין מיוחד שמותר לרב לגעור אפי' שמתביישים.

ושוב כתב לי כן הגרמ"ב זילברברג שליט"א, בזה"ל: 'מי שמדבר בביהכנס' בשעת הפילה וחזרת הש"ץ מבואר בשו"ע סי' קכ"ד ס"ז דהוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערין בו, והמשנ"ב שם סקכ"ז כתב בשם הכל בו שבתו כנסיות נחרבו בשביל זה. וידוע בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאין לבקש על זה מחילה שהרי עשה רצון חכמים ואדרבה המבקש על זה

פה. והנה באמת יל"ע מ"ט יש לגעור במדבר בחזרת הש"ץ, האם זה מדין הוכח תוכיח (ואפרושי מאיסורא) או מדין מחאה על ביזוי כבוד בית ה', דאם כצד א' או כל אחד חייב, אבל מדין מחאה אולי רק האחראי, אר"ד לא שנא. ועוד, דאם כצד א' אז כשיביישנו א"צ להוכיחו ואף פטור (יבמות סה, ב), ואם כצד ב' מ"מ יתכן דחייב מדין מחאה.

והראוני בדעת נוטה (ח"א עמ' שנו) שדעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דכל אחד יש לו מצוה לגעור במי ששח בחזרה"ש. ונשאל האם נער בן י"ג צריך לגעור באדם בן חמישים - והשיב - אם יתקבלו דבריו. ועוד אמר שם, שלשון גוערין אין הפי' לצעוק אלא להוכיח ולהעיר לו. וכן מבואר בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' יג), שצריך בתחילה להוכיחו בלשון רכה ובינו לבין עצמו, ורק אם לא קיבל ינוף בו.

ועוד אמר מרן הגר"ח שליט"א (דעת נוטה שם), שאין כאן הלכה מיוחדת של תוכחה יותר משאר מקומות אלא ככל דיני תוכחה, ורק השו"ע כתב משום ששיחה בחזרת הש"ץ זה דבר שאנשים מזולזין בזה. וכ"מ בשבה"ל שם. ולכן כשלא יועיל, אז אין חיוב להוכיח.

וצ"ע דבמ"ב (שם, סקכ"ז) משמע שיש ענין למנות אנשים ידועים. ויתכן שהכוונה רק שימנו משהו כדי שיהיה מסודר, דאל"כ ישכחו לגעור בעת הצורך, אבל אולי אין כוונתו לומר שאם אחד רואה מדבר - שלא יגער בו.

וכן שאלתי קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א על מי החיוב לגעור, וכתב לי 'על כל אחד', ועוד שאלתיו כשחושש שהלה יביישנו, כתב לי 'לא יגער'. [כאן הגיה רבינו שליט"א בזה"ל: 'אין זה

פז. סיפר רבנו כי בת"ת עץ חיים היה שלט שנכתב לבקשת התורם, בנין זה לא ימכר ולא יפדה. וכשהחלו ההפגזות רצו למכור ולעבור מקום, ושום רב לא הסכים להתיר להם

הערות והוספות

זה, ויש למנות אנשים ידועים על זה בעונשים רבים, ויביישם ברבים. ועל פי זה לכאורה המביישים נהגו כדין. וכמו כן יעוין בנתיח"מ (סימן ג' סוף סק"א) שכתב וז"ל: נלפענ"ד דכיון דכופין אותו לקיים המצוה (כתובות דף פו ע"א) כל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור, אפילו מי שאינו בכלל ביד, כדמוכח בב"ק דף כח ע"א גבי נרצע שכלו ימיו, דיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה, עכ"ל. וכן מבואר בתומים (סימן ד סק"א). ולפי"ז יוצא ששמעון עשה כדיון, כי הפרישו בזה מחטא הדיבור בשעת קריאת התורה.

ואולם מסתבר שמה שהנתיבות התיר להפריש מאיסור, דבריו נאמרו כשמפרישו בפועל מהאיסור, כגון עבד שמסורב לצאת, ורוצה להמשיך להיות באיסור עם השפחה, וע"י הכאתו מפרישו בפועל מן השפחה. או מי שמדבר בביהכנ"ס בקריאת התורה, וגוערין בו, ועי"כ יפרש מאיסור דיבור בקריאת התורה. וכמו כן הפמ"ג מיייר שמביישו על ידי כך שמפרסמים שהוא דיבר בשעת התפילה וכדומה, וכעין המבואר במסכת פסחים (דף פב ע"א). אבל להתל בו בתחבולות, ע"י שמעלהו להגבהה במקום עליה, דברים אלו, הם דברים מתוחכמים, ואם נתיר זאת לכל אחד, יכול לצאת מזה מכשולות וקטטות והכאות ומחלוקות, וקשה לדעת להיכן הדברים יגיעו, ומסתבר שלא לזה נתכוון הנתיבות. ובכה"ג יודה להקצוה"ח (שם) שצריך רשות בית דין. כי לא מציו שהותרה הרצועה לגמרי, שכל אחד יעשה ככל העולה על רוחו מדעתו. ואף הפמ"ג כתב שיש למנות על כך אנשים מיוחדים, ולא שכל אחד יבייש את השני כרצונו, שדבר זה יביא לחרבן העולם.

אך כל זה כאמור, באופן שביישו בתחבולות, אך אם אחרי תחנוני חבירו, הוא המשיך לדבר, ומחמת כן בשבת אחת קראוהו לתורה, וכשגמר לברך הברכה האחרונה, עלה אחד המתפללים והכריז בשם כל הקהל שהם מוחים על דיבוריו בשעת קריאת התורה, בזה פשוט שעשו כדיון, וכמבואר בשו"ע (ח"ח סימן קכד ס"ז) שגוערין בו, עכ"ד רבינו שם.

מחילה מחליש את הענין של האיסור החמור לדבר בתפילה ואת כוחו של השו"ע והמשנ"ב שעליהם אנו חיים, ונוסף לכך יש לדעת מה ששמעתי ממו"ר הגרא"ל שטיינמן זי"ע שהמדבר בבית הכנסת גורם לסלק את השכינה הקדושה מביהכנ"ס שהוא היזק הרבים שאין כדוגמתו, וכן שמעתי משר התורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאין לבקש על כך מחילה, עכ"ד.

ושוב שאלתי כן להגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב): 'בהא דכתב השו"ע או"ח סי' קכד ס"ז דהשח בחזרת הש"ץ גוערין בו, ויש לשאול האם הוא חייב על כל אחד ואחד מהמתפללים לגעור בו, או שרק הרב או הגבאים חייבים בזה.' וכתב לי 'כל מי שעומד לידו'. עוד שאלתי: 'בגוונא שחושש (מי שמחויב לגעור) שעל ידי גערתו במי ששח, יבוזה הלה ויביישנו, האם חייב לגעור בו או לא.' וכתב לי 'בדרך כבוד'.

ושוב מצאתי שהביא רבינו שליט"א דברי הפרי מגדים שיש למנות אנשים ידועים ע"ז ולבייש ברבים את המדבר בעת התפילה, וכך נשאל רבינו בחשו"ק חמד (ב"ק כח, א): 'ראובן היה רגיל לפטפט הרבה בשעת קריאת התורה וחבריו התחנונו לפניו שיפסיק, כי דיבוריו מפריעים להם לשמוע את הקריאה, והוא בשלו ולא הפסיק. החליט שכנו לשים קץ לדיבוריו מה עשה? ניגש לגבאי ובקשו שיעלה אותו לתורה חמישי. והגבאי כך עשה. כעת אמרו לו כולם, שיעשה הגבהה... והוא מכיון שלא הקשיב ולא ידע בין ימינו לשמאלו, היכן מחזיקים כעת, ניגש לספר תורה והגביהו וצעק זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל... לתדהמת כל הציבור... ובושתו היתה גדולה... מבושה זו ברבים למד לקח והפסיק לדבר. כעת נשאלת השאלה האם היה מותר לשמעון לעשות כדבר הזה, מבלי לקבל רשות בית דין. יש גם להסתפק אם אין כאן בושה לס"ת, שבאמצע הקריאה עושים פתאום הגבהה'.

והשיב רבנו שליט"א: 'כתב הפרמ"ג (סימן קכד א"א ס"ק יא) בשם ווי העמודים: אוי להם למשיחים בעת התפילה, כי ראינו כמה בתי כנסיות שנחרבו עבור

עד שבאו לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל ואמר דכיון דכעת אי"ז ראוי ללמוד שם, א"כ שפיר יכולים למכור ובדמים יקימו הת"ת במבנה חדש.

פז. אמר רבנו שנשאל בחתן שקיבל מעשיר שנדר ליתן ב' חליפות לחתן עני, אחד לשבת ואחד לימות החול, ובדקו ומצאו שא' היה שעטנז וא' כשר, וכעת אינו יודע מה הכשר ומה האסור והיום יום חתונתו, והשיבו רבנו שיקנה ב' חדשות, שכל שאין יכול להשתמש בשניהם מחמת הספק לאו מידי הוא, וכדחזי' בעירובין דף ל"ו היו לפניו ב' ככרות מעורבין א' טמאה וא' טהורה – יערב באחרת, וחזינן דכל שאינו יכול בשניהם לאו מידי הוא, והכ"נ העשיר לא קיים נדרו ושפיר יכול לקנות חדש.

פח. אמר רבנו ששאל למרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בגוי שנעשה לו נס בביהכ"נ ותרם נברשת עם הנצחה אי שרי לקבל ממנו, דבערכין אי' דשרי לקבל מנורה מגוי דלא גרע מקרבן דגוי יכול להקריב בביהמ"ק (שנא' אדם כי יקריב מכם, אפי' עכו"ם), והסכים הגר"נ, רק אמר דההנצחה יורידו משום דכתי' לא לכם ולנו לבנות בית לאלוקינו^{טו}, וירשמו בפנקס הקהילה שהוא תרם ויראוהו [ונשאל רבנו משער ניקנור, ואמר דצ"ע אם הי' גוי^{טז}, וגם א"כ י"ל דשם הי' נס גלוי שרצון ה' שיקחו הדלתות ויקראו על שמו].

הערות והוספות

היוונים, אך בודאי שמדרש זה חלוק על הבבלי ביומא שם דניקנור תרם הדלתות לביהמ"ק, וא"כ לשיטת הבבלי אכתי צ"ע אם הי' יהודי או גוי [והנה אם גוי נקרא בשם זה, קצת דוחק שגם ישראל יקרא בשם זה, דביומא שם ע"ב איתא שם רשעים ירקב, רקביבות תעלה בשמותן דלא מסקינן בשמייהו. ורק בשאר שמות שמצינו גם גויים וגם ישראל, כאלכסנדר (מוקדון) ועוד, הרי שם שמעון הצדיק עצמו צוה לקרוא על שמו (ומצאנו גם אנטיגנוס, הורקנוס, רבי לויטס איש יבנה ועוד). אך יש לדחות דרך בשמות של רשעים אין לקרות, אבל בשם של גוי - שנתפשט כבר בישראל, דלמא שרי, רצ"ע].

וראי' נפלאה יש דישאל הוה, ממשיכ שם התו"י והתורא"ש והריטב"א (יומא שם) דהעירו שם דהנחשול שעמד לטבעו - לא מפני שעבר עבירה שהלך למצרים להביא הדלת, דהרי כל האיסור הוא רק לדור שם בקביעות. ואי נכרי הוה מאי ס"ד, וע"כ דפשיט"ל דישאל הוה.

והנה למעשה בגמ' ביומא לא מבואר שהשערים נקראו על שמו, דכתוב שם "חוץ משערי ניקנור", ויתכן שהכוונה השערים של ניקנור, ולא שכך נקראו שמם בביהמ"ק עצמו. אך בגירסאות האחרות במדרשים מבואר שכך נקרא שמו "למה נקרא שמו

פו. יעויין בספר 'פסקי בושם' מפסקי הגר"מ בראנדסדורפר זצ"ל (פמ"ז סט"ז, עמ' רפא) שהובא משמו בזה"ל: 'הורה שאין ראוי ליתן צדקה לטובת נשמת נכרי, ואפילו מחסידי אומות העולם. ולנדב ספר תורה או סידורים לביהכ"נ לטובת נשמת נכרי, אף שאין בזה חסרון. מ"מ אין בזה תועלת וטובה לנשמת הנכרי. וכל שכן שאין שום טעם לרקום את שמו של הנכרי על כתונת ספר תורה או פרוכת, כיון שאין שום קשר וטובה לנשמת הנכרי מחמת מצות כתיבת הס"ת והקריאה בו', עכ"ד. ושור' שנדפס כ"ז בשו"ת קנה בושם (ח"ג סי' פה) יעויי"ש.

פו. והנה במקו"א הארכתי בבירור הדבר, ואציין כאן בקצרה, דהנה המעשה עם דלתותיו והנס שנעשה להם מובא ביומא (לח, א) אך שם לא מבואר מי היה. ובאמת שבר"ש סיליריא (בירושלמי בשקלים פ"ו ה"ג) הביא גירסא אחרת, ובתוה"ד איתא: "למה נקרא שמו שער ניקנור, שפעם אחת עלה ניקנור סרדיוט ממלכי יוונים וחנה כנגד שער ניקנור והיה מנוף ידו על ביהמ"ק ואמר - אימתי תיפול העיר הזאת והבית הזה בידי ואהרסנה, וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום, תפשוהו וקצצו ידיו ורגליו ותלוהו לפני השער וקראו שמו שער ניקנור". א"כ לפי מדרש זה דלתות ניקנור - נקראו ע"ש סרדיוט ממלכי

פמ. נסתפק רבנו ביהודי שתרם לביהכ"נ ונתגלה שסבתו גויה, דמצד שמו הרשום ע"ז שפיר דמי (דשמו שם ישראל) אך מצד לא לכם ולנו וגו' – צ"ע דסו"ס דינו כגוי לכל דבר.

צ. אמר רבנו כי פ"א בא לביהכ"נ לדרמן בר"ה אדם בעל משרה ממשלתית גבוהה, ושאלו למרן הגראמ"מ שך זצ"ל אם צריך לכבדו בעליה (שכן כל העליות של מחושבות היטב), ואמר שכיון שהוא שליח שלנו ועושה מלאכתנו מלאכת קודש עבור עמ"י, בדין הוא שיקבל עליה. ושאל רבנו למרן הגרנ"ק הרי יש חזקות על כל עליה ועליה, והשיבו דמאחר ועושה מלאכת ה' נאמנה, א"כ כולם בעלי חוב אליו, ובעל החזקה צריך משום הכרת הטוב ליתן לו העליה פ"ה.

צא. נשאל רבנו באברך הלומד בקול רם ובצעקות וחלק מהאברכים טוענים שהדבר מפריע ללימודם, וחלק אומרים שזה מוסיף לריתחא דאורייתא. והשיב רבנו דאם אפשר לסדר שכולם יהיו מרוצים (כגון להושיב את האברך שלומד בקול רם מקדימה, ואלו שמפריע להם מאחור) – ודאי שיעשו כן, ואם בכ"א מפריע להם – י"ל שהאברך שלומד בקול רם אינו נוהג כדין, משום דאין לו לאדם ללמוד בקול משונה כשזה מפריע לאחרים, וכעין שמצינו גבי תפלה (סי' קא ס"ב) דלא ישמיע קולו ורק ביחיד יכול להגביה קולו כשלא יכול לכוון בלחש, אבל בציבור אסור דאתי למיטרד ציבורא. ובביאה"ל שם כ' דאם אינו יכול לכוין ילך ויתפלל בביתו בקול.

והביא רבנו מש"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' ז) דאפשר דיש לרחק חולה במחלת הנפילה מבית הכנסת מפני רכי הלב וקטנים שיסתכנו ח"ו בראותם נכפה כזה נופל בחליו על הארץ, ואע"ג דמה חטא ומה פשע החולה מ"מ יש לו להתפלל ביחידות, והכ"נ אע"פ שחלק נהנים מלימודו, מ"מ כיון שמפריע לחלק, והוא המשנה מכולם, יש לו ללמוד בבית מדרש אחר שלא יפריע לאחרים.

צב. נשאל רבנו האם צריך לחנך קטן שלא לאכול בבית המדרש ובית הכנסת, שהרי יתכן שכשיגדל יהיה מותר לו לאכול בביהכ"נ משום ההיתר של תלמידי חכמים, וא"כ אולי א"צ לחנך ע"ז. והשיב רבנו דפשיטא שצריכין לחנכו, דאין ברור שכשהוא יגדל הוא יהיה בוודאי ת"ח שיהיה לו ההיתר, וגם אם יגדל ת"ח – מ"מ פעמים וגם בגדלותו והוא ת"ח – אין היתר, כגון שנכנס לאכול שם סתם, ואם לא יחנכוהו עלול להכשל גם בלא ההיתר. וגם דעלולים ללמוד ממנו לקולא. וגם דסו"ס יש כאן מציאות של היפך מורא מקדש, ולכן יש לחנכו לזה פ"ה.

הערות והוספות

פח. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 74, חשוון תשפ"ו, עמ' פג).

פט. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 61, חשוון תשעט, עמ' סז).

והנה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ס"ל דכל דין

שערי ניקנור. ולמעשה גם א"נ דהיה גוי, יש ליישב עוד (איך הנציחו שמו) דבאמת לא היה כתוב על השער "שער ניקנור" אלא רק בפי כל ה' נקרא כך, ובזה אין חסרון ד"לא לכם ולנו לבנות בית לאלקינו". ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

צג. אמר רבנו כי פ"א חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הוריד הפרוכת מארון הקודש והיחה על חלון ביהכ"נ להסתיר ולהצל מחמת השמש, ואמר שלב בית דין מתנה על כך, שהפרוכת נתרמה על דעת שאם יצטרכו לה יקחוה. וע"כ אמר רבינו דחתן וכלה שלא מוצאים לחופתם בד – יכולים לקחת את פרוכת ארון הקודש³.

הערות והוספות

לרמ"א.

וע"ע במשנ"ב (ס"ק כט) שכתב: 'אין לו קדושת ארון. דבזמנינו לעולם אין נותנין עליו ס"ת בלא מטפחת, ומותר לעשות מפרוכת מפה שעל השלחן, וצ"ע למה נהגו לפרסו לחופה לחתנים, ואפשר דלב ב"ד מתנה עליהם, וכמ"ש ס"ח, עכ"ד. הרי דמקור דברי מרן הגריש"א זצ"ל הם מהמ"ב, ודו"ק.

וע"ע בס' גנוזי הקודש (פ"ה הע' לט) שכתב בשם כמה אחרונים דגם לסוכה מותר לקחת הפרוכת, ומשום סברא הנ"ל דלב ב"ד מתנה עליהם. ועוד ע"ש (הע' כט) שכתב דרק אם המנהג כך, ואם לא נוהגין - אסור ליקח לדברים מחוץ לביהכ"נ. וא"כ במעשה במרן הגריש"א זצ"ל א"צ ללב ב"ד מתנה כיון דזה חלק משימושי ביהכ"נ [ולגבי הכהן שלקח הפרוכת לכסות ידיו בברכת כהנים, אם צריך שינהגו כן - כיון דלא שמענו שנוהגין כן, א"כ אין היתר דלב ב"ד מתנה עליהם].

חינוך בקטן, זה אם הוא היה גדול - במצב כזה, האם הוא היה חייב או לא. ולכן כאן אם היה גדול במצב הזה, שאינו ת"ח, היה אסור לו לאכול, ולכן צריך לחנכו. וראיית מרן הגר"ח שליט"א ליסוד זה היא מהא דאיתא בחגיגה (ו, א) דקטן חיגר פטור מעליה לרגל משום דגדול כה"ג פטור, ולא יתכן שקטן יהיה יותר מגדול (ולא אומרים שמכיון שכשיגדל לא יהיה חגר, אז יהיה חינוך).

צ. הנה יעויין בזה בשו"ע (או"ח סי' קנד ס"ג) דוילון שתולין לפני ההיכל יש בו קדושה וצריך גניזה, ועי' ברמ"א (שם ס"ו) דכתב 'ופרוכת שאנחנו תולין לפני הארון אין לו קדושת ארון, רק קדושת בהכ"נ, וכן הכלונסות שבו תולין הפרוכת וכו'". וראה במ"ב (סקי"א) דנכתב דכ"ד השו"ע הוא למנהג התלמוד שהיו לפעמים מניחין הס"ת על הפרוכת או שהיו מכסין בה הס"ת, אבל האידנא דלא נהגינן הכי - הו"ל רק תשמיש דתשמיש, ולכן כתב הרמ"א הנ"ל דאיב"ז קדושת ארון, וא"כ אין כאן מח' בין השו"ע

ענייני שבת ויום טוב

צד. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל גבי תקנת עזרא שלא לכבס בערב שבת, דדווקא בזמנם היה זה יום כביסה והיה בזה טירחא ומלאכה קשה, אבל בזמננו שיש מכונות כביסה חשמליות וקל ביותר, אפשר להקל בזה בעת הצורך. ואמר רבנו דבחורי ישיבות הבאים לשבת מן הישיבה בער"ש, יש לסמוך ע"ז ולכבס עבורם בער"ש^א.

צה. אמר רבנו כו"כ פעמים, שנשאל בצוואת גביר אחד שיתנו ממונו למצוה שיש בה קידוש השם הגדול ביותר, מהי מצוה זו. ואמר רבנו עפ"ד התוס' ביבמות (ה, ב) אהא דאיתא שם – דתניא, יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת, ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, כולכם חייבין בכבודי. וכתבו שם התוס' (ד"ה כולכם): "וא"ת ומנלן דקאי טפי אשבתות מכבוד אב ואם, וכן בסמוך גבי מקדש, וי"ל דכבוד הקדוש ברוך הוא הוא טפי בשמירת שבת מבשאר מצות דמעיד על המקום שברא העולם, כדאמר בעירובין (סט, ב) ובחולין (ה, א) דמחלל שבת ככופר במעשה בראשית וכו'", עכ"ד. א"כ ענייני כבוד ושמירת השבת שיש בזה כבוד הקב"ה טפי מבשאר מצות, קודמין לשאר מצוות.

אך אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דת"ח שמקרב אדם ליהדות, ויכול לחזקו או על שמירת שבת או על טהרת המשפחה, טהרת המשפחה עדיף דיש בזה כפיית היצר, ועדיף

הערות וחוספות

יהיו פנויים, ולפי דבריהם אין איסור מדינא לכבס ביום שישי, אלא התקנה הייתה לכבס בחמישי. וראה בחוט שני (שבת ח"א פ"ג) דאמר מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל גגם לדעת הא"ר אין לכבס לכתחילה בשישי.

ולגבי בחורי ישיבות הבאים בער"ש, הנה אם המדובר לכבס 'בגדי שבת' בזה י"ל דראוי שיכבסו הבגדי שבת שלהם בישיבה שיהיה להם בגדים לשבת. אבל אם המדובר בבגדי ימות חול – בזה יש להקל, דלמעשה המ"ב פסק כהא"ר, שאין איסור בעצם לכבס בשישי, וא"כ כל התקנה הייתה על בגדי שבת ולא על בגדי חול. וכ"כ מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בחוט שני (ח"א שבת פ"ג).

ובלא"ה דעת הכף החיים (שם, סק"ב), דאם אין לו בגד לשבת שלא כיבס בחמישי, ודאי שמוותר לכבס בשישי לכבוד שבת. וכ"כ בחוט שני שם, יעו"ש. וע"ע להלן בסמוך בתקנת עזרא.

צא. הנה שמעתי מידידי הרה"ג רבי יששכר ברוך גולנרטל שליט"א שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לו בשם גיסו הגר"ש ברום זצ"ל דהתיר לבחורי ישיבות ששבים לביתם לכבס בער"ש משום דזה צורך עבורם (ולא משום שזה מכונה ולא מלאכה וטירחא).

וע"ע בס' תפארת ההלכה (עמ' יא) ששאל למרן הגר"ח שליט"א בהא דמבואר בשו"ע (סי' רעב) ובמ"ב שם דיש חיוב שיהיה בגדים מכובסים לשבת, וגם שיהיה פנוי להכנות לשבת, מה הדין בזמננו שאין טירחא במלאכת הכיבוס. והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'טוב ליזהר' (ומקורו מס' דרור יקרא, עמ' שע"ז).

והנה באמת בשער הציון (סי' רמב סקט"ז) הביא מח' המג"א ושאר אחרונים האם תקנת עזרא הייתה שלא לכבס בשישי (כן ס"ל להמג"א), ושאר האחרונים ס"ל להתקנה הייתה כדי שביום שישי

טפי. ולכן גם בנד"ד, אם ע"י שלא יתרום לטהרת המשפחה יחטאו בחטאים, זה קודם לשב"ק^{צב}.

צו. שאלתי לרבנו בהא דקיי"ל בריש הל' שבת בתקנת עזרא שצריך לכבס הבגדים לכבוד שבת, האם מנעלים בכלל בגדים לגבי זה ויהי' חיוב משום תקנת עזרא לנקותם, או"ד רק מצד כבוד שבת גרידא ולא חיובא דעזרא. ואמר דמסתברא שהוא בכלל תקנת עזרא, דכיום מי שילך בלא מנעלים שאינם מובהקות ונקיות, אי"ז נאה ומכובד, וא"כ כ"ש לכבוד שבת^{צג}.

הערות וחוספות

(דברים כט, ד) דביאר הקרא לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך, דזה לשון רבים וזה יחיד, אלא דנעליים סגי באחד. וכ"כ בשו"ת בית דוד להגר"ד לייטר (סי' מ) [נעוד בענין אם מנעלים בגלל בגדים, ראה בדרך אמונה פ"י מהל' כלאיים ס"ק סח, ובציון ההלכה ס"ק קמד].

ויש להסתפק בתקנת עזרא לכבס הבגדים, מה יהא בבגד שהוא נקי כבר אם צריך לכבסו שוב, דהנה במ"ב (סי' רמב סק"ה) כתב ליהור שלא לילך עם חלוק א' כמה שבתות שלא יעבור על תקנת עזרא. וצ"ב מהו 'שבתות' האם כמה **שבועות** (והיינו שלובשו גם בימות החול), או כמה **שבתות** (שלובשו רק בשבת - ועבר ע"ז כמה שבתות). דאם הכוונה לכמה שבועות, הרי שאין הבגד נקי, וגם אם אי"ז מלוכלך עכ"פ זה משומש. אבל אם המכוון לכמה שבתות - שלבש רק בשבת - במשך כמה שבתות, אז עדיין הבגד יכול להיות נקי, ולמה שיכבסו שוב. וע"כ שכוונתו שהבגד לא נקי גם בכ"ג. ולא כותב לכבס כל שבוע, אלא שלא יהיה כמה שבתות ביחד. ומנהג החזו"א (חוט שני שבת, ח"א פ"ג) שאפי' בגד נקי היה מחליף לשבת כגון ביו"ט סמוך לשבת, שבמוצאי יו"ט היה מחליף לשבת אפי' שהיו נקיים. ויתכן שאי"ז מדינא, דמדינא סגי בנקי (הגר"ח פ' שיינברג, ואור לציון).

וע"ע בחוט שני שכתב שגדר בגד לא נקי - תלוי בהרגשת האדם. ולמעשה בס' דינים והנהגות (פ"ט ס"ג) כתב שהיה מחליף גם ט"ק כל ער"ש, וגם כיפה ונעליים. ומדינא כתב בחו"ש שא"צ להחליף כל שבוע ט"ק, דיש בגדים שלא רגילים לכבסו תדיר - כמו חליפה, כובע, מעיל, סוודר, שפחות מתכלך, אז א"צ לכבסו כל ער"ש. ורק מעת לעת כשמרגיש צורך, ואעפ"כ כתב שנהגים להחליף ט"ק לשבת.

צב. ואמר רבנו שתמזה עמש"כ בשו"ת חתם סופר אם להוציא כסף על תורה או על מקוה, והשיב דתורה זה מים חיים משא"כ מקוה שהוא רק מים. ושאל לחמיו מרן הגר"ש זצ"ל, ואמר לו דוודאי דאין כוונתו בגוונא שבלי מקוה יעברו באיסורים, אלא דיש אופנים אחרים לקיים בדוחק, וע"ז כתב שהמצוה דת"ת גדול היותר. אך לדינא אם ע"י שלא יהיה מקוה יעברו באיסורים, זה קודם לכל.

וע"ע מה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד (יבמות ה, ב עמ' קד): 'וכבר נשאל מו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל אודות אדם שיכול להשפיע על אחד שאינו שומר תורה ומצוות לשמור שבת או טהרת המשפחה, מה יעדיף. והשיב, שמאחר וטהרת המשפחה כרוכה בכפיית היצר, ויצרו של אדם תוקפו על כך, הרי שהיא עדיפה על השבת שהיצר פחות כופהו עליה'.

ועוד הביא שם רבינו מדברי מרנא הח"ח זצ"ל בקובץ מאמרים וקול קורא (דף כ): 'עוד על האנשים לדעת דבר הידוע לכל בן תורה כי נדה היא בכלל עריות שהיא א' משלש עברות שמחויב כל איש ישראל למסור נפשו להריגה ולשרפה שלא לעבור עליהם וכו', אסור לדור בעיר שאין בה מקוה ומן הדין אם נמצאה קהלה שאין בה מקוה - כופים זה את זה לעשות מקוה וגם הזקנים והזקנות מחויבים לתת על זה כמבואר בחו"מ, והיא קודמת לבנין ביהכניס ולקניית ספר תורה וכל המצות, עכ"ל'.

צג. הנה יעויין בשו"ת רב פעלים (ח"ד סי' יג) שכתב דאין המנעלים בכלל בגדים, והוכיח כן מהירושלמי בשבת (פ"ו ה"ב) דלא אורחיה דבר נש למאהוי ליה תרין סנדלין וכו'. וכי"ז רק לביאורו של הקרבן העדה שם דהוא בניחותא אבל לביאור הפני משה הוא בתמיה, וא"כ יש ראי' הפוכה. וע"ע בצפנת פענח

צו. שאלתי לרבנו על תשובה שכתב לי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לגבי שינה בשבת, בא' שחשקה נפשו בתורה ואינו עייף, האם צריך בכ"א לישון מעט, והשיבני מרן הגר"ח ק"א "אין כזה אדם". ונהנה רבנו מהתשובה, ואמר שמסכים ע"ז. וסיפר לי על חמיו מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל כי פ"א בתפילת שחרית דשב"ק ה' חזן שהאריך בתפילה בקול נעים ויפה, ובאותה שבת חרג מרן זצ"ל ממנהגו לישון אחה"צ, ואמר שקיים כבר את מצות עונג שבת בבוקר.

צח. נשאל רבנו אם מותר להוסיף זיזים בשעון שבת שידלק יותר זמן, והשיב דאסור^{טז}.

צמ. שאלתי לרבנו בישיבה שנוהגים שהמבדיל יושב בהבדלה, האם צריכים כל הנוכחים לשבת ג"כ דהוי קביעות טפי או לא. ואמר רבנו דאין צריך, דהקביעות מתקיימת במבדיל שיושב על מקומו, וסגי שהשומעים עומדים על מקומם ומקשיבים^{טז}.

ק. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל לבאר דברי המג"מ (פ"ד מהל' שאלה ופקדון ה"ה), שכתב לבאר דברי הגמ' בב"מ (מב, א) דאם המפקיד צורבא מרבנן סבר דלמא מבעיא ליה זווי לאבדלתא, וכפירש"י דצורבא מרבנן חרד על מצות הבדלה על הכוס, אמר השומר, דלמא מבעיא זווי לאבדלתא, להכי לא קברינהו. ותמה במג"מ וכי שאר העם א"צ יין להבדלה, וכתב לבאר "והענין שהיה להם היין ביוקר וכו' ואפשר שהיו שומעים מאחרים ויוציאים, וזה שהוא ת"ח רוצה לברך הוא בעצמו". ואכתי צ"ב דסו"ס מה לי אם שומע מאחרים או אם מבדיל בעצמו, ובמשנ"ב (סי' רצו סק"ג) כתב בשם המג"א דת"ח אינם סומכים על ההבדלה שבביהכ"נ ומבדילין בביתם כדי שיוכלו להוציא בני ביתם. וצ"ע שוב, מ"ש משאר העם, הא גם הם צריכים להוציא בני ביתם.

הערות והוספות

וע"ע בס' שמירת שבת כהלכתה (פי"ג סל"א) דכתב שביו"ט אף מותר לעשות כדי שהשעון יחבר את הזרם מוקדם יותר, אבל לא כדי שיפסיק מוקדם יותר. וע"ש בהערה קי.

אולם פוסקים רבים אוסרים, וראה בס' מש"כ הגרמ"מ קארפ שליט"א בס' הלכות חג בחג (הל' יו"ט, עמ' שה) דשעון שבת אין להתעסק בו בשבת ויו"ט בין להקדים הכיבוי או לאחרו. וכן הביא בפסקי תשובות (סי' תקיד אות ז). וע"ע בשו"ת שואלין ודורשין להגר"א שליונגר שליט"א (ח"ט סי' יד). וע"ע בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (ח"יב עמ' לו) במכתבו של הגר"פ פיינהנדלר זצ"ל, ובחוט שני ח"א ק' החשמל סי' ו.

צה. הגה הארכתי בזה בס"ד בשו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (אות כו, עמ' סז), יעוי"ש ותמצא נחת.

כמו"כ כתב שנעליים זה לא בכלל מצות כיבוס של תקנת עזרא כי תמיד מתלכלכים, ולא שייך בזה נקיות, ומי שמצחצח מקיים יקרא דשבתא ואי"ז בכלל תקנת עזרא.

צד. הגה הדברים ארוכים בזה, וראה בס' מאורי האש (שער ו סי' ג, עמ' תרנו) שכתב מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דכשם שמותר להזיז את שעון השבת בשבת... כך מותר להזיז ביו"ט, ומותר ביו"ט אף לעשות כדי שהשעון יחבר את הזרם מוקדם יותר, אבל לא כדי שיפסיק מוקדם יותר.

וע"ע בס' ירושלים במועדיה (הל' יו"ט, הע' 170, עמ' רכג) שכתב הגר"א נבנצל שליט"א: 'כשמכוון ביו"ט, דעת מרן אדמו"ר זללה"ה שאם שעון שבת היה מכוון להבעיר בשעה מאוחרת יותר, מותר ביו"ט לשנות ולהזיז השעון בזמן שזרם החשמל מופסק ע"מ שיחבר את הזרם מוקדם יותר".

וביאר בזה מרן הגר"ק זצ"ל, דשאר העם קוברין המעות ואומרים לנפשם כי מסתמא ישמעו הבדלה, אבל ת"ח החרד על המצות חושש שמא תארע תקלה ולא יהא לו ממי לשמוע הבדלה, ולכן שומר כספו צרור בידו שיהא לו לקנות יין להבדלה (כעין שכתב המ"ב בסי' קי סק"כ גבי ליקח תפילין ביוצא לדרך) ¹³.

קא. אמר רבנו בשם הגרשז"א זצ"ל שביקנה"ז שעושים ביו"ט שחל במוצאי שבת, אין לקיים מש"כ הרמ"א או"ח סי' רצ"ו ס"א "ונוהגין לשפוך מכוס של יין על הארץ, קודם שסיים בפה"ג, כדי שלא יהיה הכוס פגום. וטעם השפיכה, דאמרינן: כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה, ועושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע". ובמ"ב שם (סק"ה) כתב "האחרונים הסכימו דלא ישפוך בשעת ברכה כלל אלא בשעה שמוזג ישפכנו מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ, וגם זה יש למעט בחלק הנשפך משום הפסד משקין". ואמר הגרש"ז דביו"ט שחל במוצ"ש אין למזוג הכוס על גדותיה משום דכעת הוא יו"ט וכיון שהסימן ברכה הוא להרווחת שכר שאסור כעת ביו"ט, אין זה מכבודו של יו"ט שיעשה סימן ברכה זה ביו"ט ¹⁴.

הערות והוספות

וע"ז כתב הגרשז"א זצ"ל כמובא בס' הליכות שלמה (מועדים, הל' פסח, פ"ט עמ' רמד - ארחות הלכה הע' 157): "ואין לנהוג בכוס זו כמו בכוס הבדלה דעלמא שממלאין אותה על כל גדותיה שישפך היין כמבואר במ"ב סי' רצ"ו סק"ה, שהרי טעם השפיכה כתב הרמ"א שם ס"א שהוא לסימן ברכה בתחלת השבוע, ועכשיו שהוא יו"ט ואסור בהרווחת שכר, אם יעשה כן הו"ל בזיון לקדושת יו"ט" [וע"ע בשמירת שבת כהלכתה פס"ב הע' כו].

וכדברי רבנו הנ"ל דהברכה קאי על התורה ורוחניות, כן כתב לי הגאון רבי שמאי קהת גראס שליט"א (בעמח"ס שו"ת שבט הקהתי) כתב לי ע"ז: "כן הוא ג"כ דעת הענייה". והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (בעמח"ס שו"ת ויצב אברהם) כתב לי ע"ז: "דפח"ח. ובתנאי שהת"ח יכוין באמת לזה".

והגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א (תלמידו של מרן הגרשז"א זצ"ל) אמר לי דמ"מ לא ישפוך היין על גדותיו בקידוש דיקנה"ז, כדברי הגרשז"א. והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (בעמח"ס שו"ת שואלין ודורשין) כתב לי: "מקובל שהסגולה הזאת היא לפרנסה ולא לתורה, ולכן כיון שקדושת יו"ט היא עצמה סגולה לכל דבר וענין, אין צורך לשפוך מן הכוס".

צו. וציין רבנו לספר "אמרי שלום" (סימן בג) שכתב, דדרכם של ת"ח להשגיח היטב על בני ביתם שיקיימו המצוות כהלכתם, ולכן הם מבדילים בביתם כדי להשגיח עליהם, משא"כ אותם שאינם ת"ח שומעים הבדלה בביהכ"נ וסומכים שבני ביתם גם ישמעו הבדלה כ"א במקום שיוכל, אבל הם עצמם אינם משגיחים עליהם.

צו. הנה ז"ל הרמ"א (או"ח סי' רצו ס"א): "ונוהגין לשפוך מכוס של יין על הארץ, קודם שסיים בפה"ג, כדי שלא יהיה הכוס פגום. וטעם השפיכה, דאמרינן: כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה, ועושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע". ובמ"ב שם (סק"ה) כתב "האחרונים הסכימו דלא ישפוך בשעת ברכה כלל אלא בשעה שמוזג ישפכנו מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ, וגם זה יש למעט בחלק הנשפך משום הפסד משקין".

ומקור הדבר מעירובין (סה, א) דא"ר חנין בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה שנאמר וברך את לחמך ואת מימך... אי נשפך בביתו כמים איכא ברכה ואי לא לא. והנה מהרמ"א מבואר דזה רק בתחילת שבוע, וכן מבואר בליקוטי מהרי"ח (סדר הבדלה מוצ"ש) 'ועושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע, והמטה משה כתב שהוא דוגמת מים האחרונים'.

ואמר רבנו דכל זה באדם רגיל, אך בבן תורה ות"ח שאצלו סימן הברכה וההרואה הוא על התורה"ק, שירבה בחידושי תורה, מותר לעשות סימן זה ולכוין לברכה בחידושי תורה שהם האוצרות האמיתיים [ואמר רבנו שנשאל מרן הקה"י זצ"ל מדוע לא התעשר לאחר ששימש כסנדק פעמים רבות^ט], והצביע על כל ספריו שחיבר ואמר שזו העשירות האמיתית. עוד סיפר רבנו על הרה"ק רבי הלל מקאלמייא זיע"א שבילל הסדר הוציא את חידושי תורתו והניחם על השלחן לקיים דברי המהרי"ל לכבוד השלחן בכלים נאים, ואמר דאין לך כלים נאים יותר מזה], וא"כ בן תורה שאצלו עשירות היא בתורה, אין בזה כלל גנאי ליו"ט.

קב. אמר רבנו דדעת הגר"א שכל דפיקה בשבת אסור משום השמעת קול. ואמר שהגר"ש דבילצקי זצ"ל נהג כשהתארח בשב"ק אצל אדם, ולא רצה לדפוק על הדלת בשב"ק, סיכם עמו באיזה שעה בדיוק יבוא בכדי שהלה יפתח לו הדלת. ואמר רבנו שבישיבות מקילים לתופף עם הידיים בשעת הזמירות, ואינו לכתחילה. אך א"צ להעיר ע"כ אחד לשני^י.

הערות וחוספות

כנלע"ד פשוט, עכ"ל.
צה. הנה מקור הדבר דסנדקאות מעשרת הוא עפ"מ דמצינו ביומא (כו, א) דקטורת מעשרת את בעליה, דכתיב ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך (דברים לג, ט) ובתר הכי 'ברך ה' חילו ופועל ידיו' (שם, יא). ובשו"ע (יו"ד סי' רסה ס"א) כתב כן לגבי סנדקאות דה"ז כאילו הקריב קטורת, חת"ס אר"ח סי' קנט. וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תקפד) שכתב גם דהעשירות ל"ד בממון אלא ביכולת לבטל גזירות ומחלות, ובביהגר"א שם סקמ"ו. ובערוה"ש (יו"ד סי' רמז סק"ו) שכתב ע"ז דהנסתרות לה' אלוקינו. וע"ע בס' תולדות יעקב (עמ' רטז) שזכה לעשירות בתורה. אוצר הברית ח"א יד הע' כז.
צט. הנה המתופף ביד בדרך שירה, זה איסור לכו"ע, וכמבואר בשו"ע (סי' שלט ס"ג) דאסור להכות בעץ בקרקע או בלוח בדרך המשוררין (רמב"ם פכ"ג משבת). ובמ"ב (סי' שלח סק"א) כתב אהא דאסור להשמיע קול בכלי שיר, גם ביד היכא דהוא דרך שיר ושמחה אסור. והגר"א רק חידש שגם כשאין דרך שיר כגון הדופק על דלת כדי שיפתחו לו, שבשו"ע (סי' שלח סק"א) מבואר שלהקיש על הדלת מותר, ובביהגר"א שם כתב שהעיקר כדעת הירושלמי שמחמיר בזה [וגם להגר"א מותר כלאחר יד, כגון לדפוק על דלת באצבע אחרת], ובביאה"ל

ומורי זקני הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה - תו"ט, ירושלים) כתב לי על כ"ז: "מש"כ מחכ"א לצדד דלא כמש"כ מרן הגרשז"א זצ"ל, וגם הגרשק"ג הסכים ע"ז. לענ"ד אינו, ודברי מרן הגרשז"א קילורין לעינים. ול"ש לדמות מילתא למילתא. דהא דסנדקאות סי' לעשירות, לא נתפרש אם זה עשירות רוחנית או גשמית. ומר כדאית לי' ומר כדאית לי', ואה"נ ת"ח עושרו בספריו. וכן עובדא דהרה"ק רה"ק ג"כ ענין כלים נאים להרחיב דעתו כבני מלכים. וכל שתורה"ק מרחיב דעתו שפיר דמי. משא"כ סי' ברכה דשפיכת יין על הארץ הינו דוקא בענייני פרנסה. דיין הוא אוכל גשמי, וכל ששופכו ומאבדו הריהו מסמן סי' של עשירות ממון, ולא עניות ודלות, ואסמוכיהו חז"ל על קרא בעירובין ס"ה א' אמר רבי חנין בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה, שנאמר וברך את לחמך ואת מימך, מה לחם שניקח בכסף מעשר, אף מים שניקח בכסף מעשר. ומאי ניהו יין, וקא קרי ליה מים, אי נשפך בביתו כמים איכא ברכה, ואי לא לא ע"ש. הרי פשוט דכולו קרא קאי על עשירות דפרנסה וע"ז כ' בשו"ע סי' רצ"ו דעושין כן לסימן טוב מיד בתחילת השבוע, ולכן כ' הגרש"ז דברי טעם, דאין ראוי לסמן ענייני פרנסה ביו"ט.

קג. אמר רבנו כי בבחירתו בלומדו בשיבת סלובדקא, היה בור עם מכסה שהתאים לפי הבור, וזו המכסה ונתגלה הבור, ובא א' והחזיר המכסה לבור בשב"ק. ורצו לדנוה לחטאת משום שבמג"א כ' שהמכסה בור בשבת חייב משום בונה, והיה עליו להקיף הבור בסטנדרים ולשמור עד מוצ"ש. אך חמיו מרן הגריש"א זצ"ל אמר שיכול למחוק מהפנקס חטאת זו, דהוי כמו גחלת דהוי פיקו"נ ושרי גם בשב"ק. ואמר רבנו לפי"ז כשנקרע חוט חשמל צריך לקרוא לחברת החשמל גם בשב"ק, דמסוכן טפי מגחלת.^פ

קד. שאלתי לרבנו במנהג שהביא הרמ"א לקרות בכל שבת מלבד שמו"ת את המקרא עצמו, גם לקרות ההפטרה שנים מקרא וא' תרגום, וכפי' המשנ"ב דשמא יקראוהו לתורה ויצטרך לקרות ההפטרה. האם בזמן הזה דלא מצוי שהעולה קורא ההפטרה אלא הבעל קורא, אם יש ענין לקרות ההפטרה שמו"ת, ואמר דלא פלוג, ואחר שתקנו יש לקיים התקנה תמיד.^א

הערות והוספות

ומצינו במשנ"ב (סי' קל"ט סק"ג) ע"ד השו"ע דצריך שהבעל קורא יסדר הקריאה שתים ושלש פעמים, וכ' המ"ב דמצוה מן המובחר שגם העולה יסדר הקריאה, ובשעה"צ (סק"ב) כתב דלכן ראוי לקרות שמו"ת קודם שבת כדי שאם יקראוהו בשבת כדי שיהי' בקי ורגיל בפסוקים, ומדינא לא חייבים אך מצוה מן המובחר. וכנראה יל"ב דסו"ס קורא עם הבע"ק שאם יהי' טעות יתקנו וכדו'. והיה הכא דמדינא א"צ אך יש ענין למצוה מה"ב.

ועוד שמעתי שמרן הגר"ח שליט"א ציין למש"כ החיד"א במחזיק ברכה (סי' רפה) דע"פ קבלה יש ענין לקרות ההפטרה ולאו משום שמא יקראוהו לתורה אלא דההפטרה משתייכת לקריאה של הפרשה. ואמר הגר"ח שליט"א דנפק"מ אם צריך לקרות ההפטרה דד' פרשיות או ר"ח שאי"ז מיוחד לפרשה עצמה, דלטעמו של המ"ב יש לו לקרות שמא יקראוהו, אבל לטעמו דהחיד"א א"צ דאי"ז משוייך ומיוחד לפרשת השבוע. ויצטרך לקרוא את ההפטרה של הפרשה.

נע"י באורחות רבנו שהובא שמרן הקה"י זצ"ל נהג לקרוא תמיד ההפטרה, וכשיש הפטרה אחרת - היה קורא את שניהם, וכן נוהג מרן הגר"ח שליט"א, וכנראה מהטעם הנ"ל. אבל מרן החזו"א זצ"ל לא נהג כלל לקרוא, כמובא בס' אורחות רבנו (ח"ג), דנהג רק מה שחייבין מעיקה"ד.

כתב שהעולם נוהגין להקל בזה כדעת השו"ע. ובסי' שלט כתב הביה"ל שגם לדעת רש"י יש בעיה (כגון שדופק בחזקה להעיר את חברו).

ולגבי אם צריך למחות באלו המתופפין, יעויין ברמ"א (סי' שלט סק"ג) שכתב 'והא דמספקין ולא מחינן, דמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין'. והוסיף שם הרמ"א ד"א דבוה"ז הכל שרי.

ק. הנה אם זה 'בונה' דאורייתא א"כ לכאו' אין היתר, דבשו"ע (סי' שח סעי' ו, וכן סעי' יח) מבואר דהוא רק בדברבנן (כרמלית, מוקצה) ולא הותר דאורייתא משום סכנה, ולכן באופן דאו' אין היתר (כשאין חוט שמקשר בין הבור למכסה, שאז מבוי' שזה בונה). ויעמוד או ישים משהו להזהיר, וכ"כ מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' מ אות א).

ועוד כתב שם דלהעמיד חפץ מוקצה באופן שיהא היכר שיש בור ויזהר, מצד להתיר אם יש חשש גדול שלא יראו את הבור ואין אפשרות להיכר ע"י דבר היתר, וכ"כ בחוט שני (ח"ג פמ"ב סק"א) שמותר בחפץ מוקצה, ודוקא כשאין דאו'.

קא. וכן שמעתי מידידי הרה"ג רבי יששכר ברוך גולדנטל שליט"א שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבו נמי דצריך לקרות שמו"ת דמ"מ שמא ישתק הבע"ק או יקרה שלא יבוא, וידע לקרות.

קה. אמר רבנו דהטעם שהצבור שאינם שומרים עדיין תומו"צ אינם מבינים שאין לחלל שבת, הוא עפ"ד האוה"ח הקד' עה"פ ושמור ושמעת (פ' שופטים), דהק' דהול"ל איפכא, וביאר דא"א להסביר ליהודי את מתיקות השבת ורק אחר שישמור בעצמו יוכל לשמוע ולהרגיש מתיקות וקדושת השבת.

קו. סיפר רבנו בשם שכנו הגרמ"צ ברלין שליט"א ששמע ממרן הגר"ז סורוצקין זצ"ל על חמיו מרן הגר"ר אליעזר גורדון זצ"ל (רה"י טעלוז), שפ"א בהיותו בלונדון נקרעו נעליו ובא לסנדלר אחד, וראה שהחל לבכות ללא הפוגה, וכששאלו מ"ט קא בכי, הזכירו שלמדו באותה ישיבה בחברותא, וראה מה יצא ממך ומה יצא ממני, שאני כעת מתקן נעליך... אמר לו רבי אליעזר – ההבדל הוא שאתה בימי שישי-שבת קודש לא למדת ואני כן!!! ומזה גדלתי וצמחתי, מניצול ימי השישי-שבת, ולא חיפשתי פורקן וחופש.

קז. אמר רבנו שבילדותו היה מצור על ירושלים בשנת תש"ח, וחברו יכול היה לקנות לבר המצוה או יין לקידוש או חולצה חדשה, ואחר שנים רבות שאל למרן הגר"נ קרליץ זצ"ל מאי עדיף, ואמר דיקנה חולצה דיין הוא לרגע קצר, וחולצה לכבוד שב"ק היא מצוה מתמשכת כל שבת כל השנה, וגם שיוכל לקדש על לחם או חלה^פ.

הערות וחוספות

למילף מופשט את בגדיו דצריך בגדי שבת, הא כבר ילפי' ליה מה דכתיב וכבדתו שלא יהיה מלבושך בשבת כמלבושך בחול. וביאר דכיון דקרא דוכבדתו מנביאים ופשט את בגדיו מדאו', א"כ דאו' עדיפא. ונפק"מ ביש לו מעות לקנות או בגדי שבת או יין לקידוש, דיון הוא דרבנן ורק הסמיכוהו אקרא דאו', ולכן אם למלבוש לא יהא ג"כ אסמכתא לקרא דאו' - היין יקדם, וכיון דיש למלבוש תרי קראי (נביאים, ודאו') א"כ מלבוש קדים ויקדש על הפת.

ועוד כ' לתרץ דמקרא דוכבדתו לחוד הו"א דאם יש לו ב' בגדים דשווין במראה כמו של חול אסור, דאין ניכר בזה כבוד שבת דהרואה אותו חושב שלובש בגד של חול, אך מקרא דפשט בגדיו ילפי' דהעיקר שיחליף ואפי' שוין במראהו וצורתן יצא יד"ח.

נמצאיה יש בכח"ס בפי' בא, דהק' בד' רש"י (שמות יב, לה) דבג"י עשו כדבר משה וישאלו ממערים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, ופירש"י 'ושמלות', אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב, וצ"ע מ"ט הי' חביב עליהם בגדי מצרים הרי לא שינו לשונם ומלבושם. (וכה"ק בגו"א שם ובחפ"ס בליקוטים), ותי' הכת"ס דהשאלו השמלות לשם מצוה כדי לשנות מבגדי חול לשבת, ולכן הי' חביב להם טפי

קב. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (גליון 74, חשוון תשפ, עמ' עד). והנה מצאתי ראייה לזה מדברי הבן יהודע, דהנה ביומא (כג, ב) איתא תנא דבי ר' ישמעאל לימדרך תורה ד"א בגדים שבישל בהן קדירה לרבו אל ימוזג בהם כוס לרבו, ובשבת (קיד, א) ילפי' מהכא דיש חיוב ללבוש בגדים אחרים בשבת מימיה"ח, מנין לשינוי בגדים מה"ת שנאמר ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, ותנדבר"י לימדרך תו' ד"א בגדים שבישל בהן קדירה לרבו אל ימוזג בהן כוס לרבו.

והנה יש להקשות וכי בהכרח הוא שבגדי ימות חול מבשל בהם, ואיך ילפי' מיניה חיובא דצריך להחליף מבגדי חול לבגדי שבת. ובמהרש"א שם כתב לבאר בזה דהכ"נ בער"ש מבשל בבגדים כדכתיב את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו וגו' - ולכן אל ימוזג בהן כוס לרבו - כסא דקידושא במעלי שבתא. וע"ע בשפת אמת בשבת שם שכתב דשבת כלפי חול חשוב כמזיגת הכוס כלפי ביטול קדירה ולכן צריך שינוי בגדים, ועוד כתב דרך ילפי' מינה דדבר זה חשיב כבוד בתורה, וכפירש"י דהוא דרך כבוד לפני המקום, ולכן מדין וכבדתו חייבין.

והנה בבן יהודע בשבת שם הק' מ"ט איצטריך

קח. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל במי שנמצא אצל חמיו והוא מבליע תיבות הקידוש, שיאמר התיבות בפיו ויסמוך על השיטות דא"צ להחזיק הכוס בעצמו^פ.

קמ. שאלתי לרבנו בדינא דפסחים (ג, ב) דאין לעשות מלאכה בערבי שבתות וימים טובים (דאי' עלה דאינו רואה סימן ברכה לעולם), יל"ע אם מותר לעבור דירה (בזמן האסור במלאכה בתוך ער"ש, משעת מנחה קטנה וכו'), דלכאור' מיקרי מלאכה וטירחא גדולה. ומאידך גיסא ביום שישי יש פחות ביטול תורה, ויותר קל למצוא עזרה. האם כ"ז שיקולים המתירים לעבור דירה בער"ש או לא. והשיבני דראוי שלא לעבור דירה ביום שישי כי אין זה מכבוד השבת, ועל כך באה והזהירה התורה זכור את יום השבת^פ.

קי. אמר רבנו באדם שבישרוהו בשבת שנולד לו בן או בת (שהרים הטלפון משום שחשב שאם מתקשרים ה"ז פיקוח נפש), האם יברך בשבת או לא דהרי נודע לו הבשורה מחילול שבת. והביא רבנו דברי הריטב"א גבי פירות שהובא לאדם בשב"ק מחוץ לתחום דמותר לו לאכלם, ולפי"ז הכ"נ יהא מותר לו לברך. אך אמר רבנו שהדבר מגונה מאד לברך על ידיעה שבאה לו בחילול שבת. ואמר ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל והשיב שיברך במוצ"ש, ושאלו דהרי השמחה כבר פגה מעט, והשיבו דה"ז כמי שנמצא במבואות המטונפים שאינו יכול לברך ומיד ביציאתו יברך.

הערות וחוספות

רשותו ויקדש עליו כעין המבואר בדמאי (פ"ז מ"א) שהמתארח אצל ע"ה בשבת מותר לו לעשות תנאי בער"ש לעשר בשבת ללא רשות ע"ה. ומקשי' שם ה"ז גזל, דלא נותן לו אלא לאכול ולא לאבד, ומשני דרוצה שיהיה לו נחת רוח. אך אמר רבנו בשם מרן הגר"ק זצ"ל דכאן חמיר טפי דאין חמיו יודע כלל שיש לחתנו בעיה בקידושו וא"כ יתכן דמסרב שיקח יין לעצמו.

קד. והנה הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל 'אין לך מלאכה גדולה מלעבור דירה, וזה אסור לגמרי בערב פסח ואפילו לא בערב שבת, וזה יותר גרוע מלשבת אצל הספר אחר חצות', עכ"ד.

והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א (בעמח"ס שו"ת שבט הקהתי) כתב לי בזה"ל 'לא לעבור, בפרט דהוי דבר בפרהסיא ומח"ט אסור ג"כ בחוה"מ לעבור דירה', עכ"ל.

וע"ע בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (ח"י, עמ' כב) שהביא הגר"י שוב שליט"א ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל 'הצריך לעבור דירה אסור לו לארוז חפצים בחוה"מ', ע"כ.

מכסף וזהב. להיות דבשבת כתי' וזכרת כי עבד הייתי, וע"ז מורה שמי' שבת שאנחנו חופשיים משיעבוד מצרים ואנחנו עבדי ה' לכן לבשו בכל שבת בגדים שהוציאו ממצרים לעשות זכר לשיעבוד מצרים ושיצאו לחירות].

קג. הנה יעויין בביאור הלכה (סי' רעא ס"ב ד"ה דאיתקש) דהביא בזה פלוגתא לענין אשה שיוצאת בקידוש מקטן בן י"ג דלא ידוע אם הביא ב' שערות דהוי ספק דאור', דהמג"א ס"ל דיוצאת אע"פ שאינה מחזיקה הכוס, ותאמר האשה ביחד עם הקטן את הקידוש ואפי' שהוא מחזיק הכוס, דמהני ויוצאת. והרעק"א פליג דאם אין הכוס בידה נחשב שקידשה שלא על כוס. וכתב הביאה"ל דיש להחמיר כמורה. וכנראה דבשעת הדחק היקל הגר"ק זצ"ל כהמג"א, ובאמת הראוני דכבר הקדימו בזה שו"ת רב פעלים להבן איש חי (ח"ב סי' מא) להדיא, שנשאל באדם שמחסר ומבליע מילים, וכתב כעצה הנ"ל. וע"ע בשערי תשובה (סי' רצו סק"ג) דכתב כן לענין הברלה.

ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 74, חשון תשפ, עמ' עה), ושם הוסיף רבנו דאולי יקח יין ללא

קיא. נשאל רבנו אם יש ענין שלא לראות או לחנך הקטנים שלא לראות חילול שבת שנעשה לצורך פיקו"נ (כגון אמבולנס הנוסע בשב"ק). והשיב רבנו ע"פ המבואר בשו"ע (או"ח סימן שכח ס"ב) דמי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז ה"ז משובח, והשואל ה"ז שופך דמים. ובמ"ב שם (סק"ו) כתב בשם הירושלמי, הנשאל ה"ז מגונה, פירוש, משום שהת"ח במקומו היה לו לדרוש בפרקא לכל, כדי שידעו כל העם ולא יצטרכו לשאלו אם מחללין שבת על פיקו"נ. וא"כ הכ"נ יש ענין לדעת שנסיעה לצורך פיקו"נ היא מצוה גדולה, וצריך ללמד זאת לכל, כדי שאם ח"ו יבא פיקו"נ – ידעו זאת פ"י.

קיב. עוד בענין ראיית חילול שבת, נשאל רבינו כמה כסף יש להוציא על קניית דירה חדשה בכדי שלא לראות חילול שבת. והביא רבינו דבתוספתא בנגעים מבואר דאין בן סורר ומורה נעשה בירושלים. וצ"ב הרי סופו ללסטם את הבריות ואין א"כ מניחין אותו כשרואין שעושה מעשה בסו"מ (אוכל תרתימר בשר ושותה לוג יין וכו'), וביאר בזה במשך חכמה (דברים כא, יח), עפ"מ דאיתא בגמ' (פסחים נו, א) שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נרבאי וימלא כריסו ולא נמצא נותר במקדש, וא"כ אין תביעה עליו שבא לידי מידת הזוללות, ופשוט פ. וחזינן דראיה משפיעה מאד על העשיה א"כ. ועכ"פ כמו שאב ישלם שבנו לא יהיה בסו"מ, אך ישתדל לשלם להמנע מראיית חילו"ש [ואמר רבינו דשאלו את אמו של א' מגדו"י איך צמח, ואמרה שגרו במקום חילוני וסגרה כל השבת את החלונות].

קיג. אמר רבנו ליישב קושיית הפרמ"ג (או"ח סי' שצז אש"א סק"ח) על דברי הרוקח (הל' עירובין, סי' קעח) שהקשה דמאחר ומבואר בירושלמי בשבת דבשבת ניתנה תורה לישראל, ובמכילתא איתא (וכ"ה בשבת פח, ב) דמקול הדיבור חזרו לאחוריהם י"ב מיל, הרי שיצאו מתחומן. ותירץ הרוקח דהואיל ועננים מקיפים אותם הוי כמחיצות בני אדם כאלו לא יצאו, עכ"ד פ"י.

הערות וחוספות

הטעם דאין בסו"מ בירושלים משום שכיון שהאכילה במקום קדוש לכך לא חיישי' שילסטם את הבריות בסוף, וז"ל: "ולי נראה שאין בא למידת הזוללות, מפני שאוכלין שם בקדושה, יוחנן בן נרבאי, וגם מעשר שני, ובפירוש יש בפסוק (דברים יד, כג) ואכלת וגו' שם וגו', למען תלמד ליראה את ה', כאשר הגיד זקני החידושי הרים ז"ל, ועל ידי זה לא יכול אפילו הזולל וסובא להגשם כל כך", עכ"ל. ובאמת שיל"ע עוד דלהדיא איתא בסנהדרין (ע, ב) דאם הבסו"מ אכל הבשר ושתה היין ממעשר שני (אע"פ שגנבו משל אביו) אינו נעשה בסו"מ, כיון שדרך מצוותו בכך. ואין יכלכל המש"ח גמרא זו. וצ"ע בכ"ז.

קז. הנה ז"ל הרוקח שם: "וכן משמע בירושלמי בפ'

קה. ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (שבט תשעט, 64, עמ' ער, סימן ז). ועיין מה שהבאנו בזה בשו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה כו, עמ' ס). ותמצא נחת.

קו. וז"ל קדשו: "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וכו'. בתוספתא דנגעים אמר ר"נ דאין בן סורר ומורה נעשה בירושלים. ונ"ל הטעם עפ"י מה דאמרו שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נרבאי כו' וימלא כריסו כו' לא נמצא נותר במקדש, ולפ"ז גם בירושלים היה תודה ושלמים ומע"ש, וחצרות של ירושלים בדוקות משום נותר (ירושלמי ריש פסחים) והוי אוכלים בשר הרבה ויין מע"ש, לכן אין חטא אם בא הנער אל מדרת הזוללות. ופשוט".

והבית ישראל מגור וצ"ל חלק ע"ז, ואמר דעיקר

והקשה הפרמ"ג (שם) ע"ז בזה"ל "וי"ל א"כ אל יוציא היכן משכחת", וכוונתו דהרי אם לעננים היו דין מחיצות, א"כ היכי משכח"ל איסור מרשות לרשות. ואמר רבנו ליישב דעת הרוקח, דחלוק דין יציאה מחוץ לתחום מדין הוצאה מרשות לרשות, דבהוצאה מרשות לרשות בעינן באמת מחיצות כדין (ד"ט רוחב וי"ט גובה וכו'), אבל ביציאה מחוץ לתחום א"צ כלל מחיצות, ורק בעי שיהא מקום קבוע לעיר, וכל שחשיב קביעות מקום לעיר ויוצא ממנה חשיב שיצא מחוץ לתחום. וא"כ פשיטא דענן לא חשיב מחיצות של ממש, רק כיון דסו"ס הענן הקיף על עמ"י והגן עליהם – זה כבר מחשיב ליה למקום קבוע, כעיר אחת, וכל היוצא ממנה עובר מחוץ לתחום, ואם העננים הקיפום - חשיב כאילו לא יצאו.

קיד. אמר רבנו כו"כ פעמים בשם דודו הגה"צ רבי שמואל אהרן יודלביץ זצ"ל לבאר, מ"ט אמר פרעה על מכת הארבה (שמות י, יז) "והעתירו לה" אלקיכם ויסר מעלי רק את המוות הזה", מאי טעמא לא אשכחנא שאמר כן נמי על שאר מכות. וביאר דכיון דמבואר בבעל הטורים (שם, יד) "וינח בכל גבול מצרים, וינח ביום השביעי (שם כ, יא), מלמד שנח הארבה בשבת וכו'". וביאר בזה ע"ד צחות, דמכה שנחה בשבת – (אפרומ' מכה) – לא אוכל לעמוד כנגדה, מפני שכח השבת עמה – ולכן "יסר מעלי רק את המוות הזה", ודפח"ח.

הערות והוספות

שנמחל עון העגל, וא"כ פסוק הנ"ל היה בינתיים. וציין שם לס' בית אלקים להמבי"ט (פרק לז) שדן אם עשו סוכות במדבר שהרי היו תחת ענני כבוד והיו סוכה תחת אהל. ועוד העיר בהא דסוכה (כו, א) דמישאל ואלצפן נטמאו בגדב ואביהוא וכן נושאי ארונו של יוסף היו טמאים, ואם ענני כבוד היו אהל למה לא נטמאו כל ישראל, ועוד ציין שם לריטב"א (שבת דף צח) דרה"ר דוקא אינה מקורה כמו דגלי מדבר, שכ' דענני כבוד לא חשיב מקורה.

קה. וציין רבינו לעירובין (נה, ב) 'אמר ליה רבא דגלי מדבר קאמרת, כיון דכתיב בהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו - כמאן דקביע להו דמי'. ועוד ציין רבינו להא דאמרינן ביומא (ד, ב), ר"א רמי ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן, וכתיב ויעבור משה בתוך הענן. ומשני מלמד שתפסו הקב"ה למשה והביאו בענן. וציין רבינו לחזקוני בפ' יתרו דאפי' יתרו לא נכנס לתוך הענן, ושלא חץ שיכניסוהו. ועוד מבואר בחז"ל שהי' מקבל האבנים ובליסטראות. וממילא כ"ז גורם שכל מי שנמצא בפנים יש לו מעמד של בתוך העיר.

ר' עקיבא בשבת ניתנה תורה לישראל ואמרי' במכילתא מקול הדיבור חזרו לאחוריהם י"ב מיל הרי יצאו מתחומן, י"ל הואיל ועננים מקיפים אותם הוי כמחיצות בני אדם כאילו לא יצאו, עכ"ל. וכן בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

והנה יל"ע למה הק' רק כיון שמתן תורה היה בשבת והרי גם ביו"ט אסור לצאת חוץ לתחום. וראיתי להגאון רבי צבי אליהו שטיינברג שליט"א (צבא הלוי, גליון 49) שכתב די"ל דס"ל אין תחומין מן התורה ביו"ט, וכמ"ש בגבורת ארי (יומא דף סז). אך באמת ברמב"ן (עירובין דף מג) כתב דאי תחומין מן התורה יש תחומין גם ביו"ט. ועוד כתב שם די"ל דעדיין לא נצטוו ביו"ט ורק על שבת נצטוו במרה. ועוד כתב ע"פ הסוברים דב' סיון ניתנה תורה [ע' במג"א סי' תצד דכך קימ"ל] ואז לא היה יו"ט [נע"ע בטורי אבן חגיגה ו, ד"ה מ"ש].

ועוד הק' שם ע"ד הרוקח דהרי הוצאה למדו בשבת ריש פ' הזורק מקרא דויכלא העם מהביא, והרי היו מוקפים ענני כבוד, ואין זה רשות הרבים, ומוכח שעננים אין דינם כמחיצה. והביא לבאר עפ"ד הגר"א שאחר העגל נסתלקו ענני כבוד וחזרו רק עד

קמז. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל באדם שרואה חפץ חשוד המונח ברה"ר, דאם אנשים הולכים שם ורואים את החפץ ואי"ז נראה בעיניהם כמעורר חשש, א"צ לחוש לסכנה ולחלל שבת.

קמז. נשאל רבינו ביו"ט שחל במוצאי שבת, אם מותר לנוח בשבת ולומר שנח כדי שיהיה לו כח ליו"ט (שבועות או ליל הסדר) או דהוי חשש מכין משבת לחול. ואמר רבינו בשם הבן איש חי דמצוה לישון בערב הפסח כדי שיהיה לו כח, אך לא יאמר שהולך לישון כדי שיהיה לו כח דזה חשש מכין משבת לחול.

קיז. נשאל רבנו בנערה ששבה בתשובה ותמיד שטפה בשבת הכלים למוצ"ש וכעת למדה דיש בזה משום מכין משבת לחול, ואמה כעסה מאד. והשיב רבנו דמותרת היא לשטוף הכלים, דזה צורך היום ולא צורך מחר, דעי"ז מסירה השנאה והכעס מלב אמה. ואמר רבנו דמקור הדבר בתוס' בב"ב (ט, א ד"ה שבת) דתמחוי מחלק מזון לכל עני, בשבת ג' סעודות, וכ' התוס' דבשבת בצהריים נותנים לו ג', א' לדאשון בבוקר, וצ"ע דהו"ל מכין, וביאר בשו"ת שרגא המאיר (חי"ו סי' צו) דאי"ז הכנה דאם לא יתנו ליום א' לא יאכל סעוד"ג כדי לשמור, ולכן לצורך היום נותנים לו גם ליום ראשון, והכ"נ.

קיח. דן רבינו באיש הצלה שראה בשבת קודש שא' החנה את רכבו ליד הרכב שלו וחסם אותו מלנסוע, האם מותר בשב"ק להזמין גרר שיגרור הרכב. והשיב רבינו דכיון שברור שיהיו בשבת קריאות של פיקו"נ א"כ מותר כבר כעת להזמין גרר (אפי' ישראל) שיגרור את הרכב (אע"פ שאין הפיקו"נ לפנינו כעת), אבל בחצי שעה של סוף השבת – צ"ע, דיתכן ולא ברור כ"כ שיהיה קריאה לפיקו"נ בזמן קצר שכזה, ומותר רק ע"י גוי.

קיט. נשאל רבנו אם מותר לטלטל מוצץ ביו"ט אם חשיב דבר השווה לכל נפש. והשיב רבנו דכיון שאם לא יביאו המוצץ – עלול התינוק לבכות ויטריד את כולם, ממילא חשיב דבר השווה לכל נפש. [ואמר בשם הגר"ג נדל זצ"ל שכל אדם זקוק למוצץ, רק תלוי מאיזה חומרץ לתינוק הוא מוצץ, לילד הוא מסטיק, ולמבוגר זה שוקולד...].

קכ. נשאל רבנו באדם שכ"ז שהוא בביתו אביו לא מחלל שבת, האם ישאר כל השבת בביתו ויפסיד עי"ז כמה מצוות (וכגון זכור). והשיב רבינו דעליו להשאר בבית, דאפילו את כל

הערות והוספות

בו סכנה יהא אסור לטלטלם ביו"ט מרשות לרשות, דכמו דלענין מלאכת העברה ביו"ט פסק בשו"ע (סי' תקיא ס"ב) דאינה מותרת מדין 'מתוך' אלא לצורך השווה לכל נפש, הכ"נ לענין מלאכת הרצאה. ועי' אמר רבינו שליט"א כאן דגם מוצץ חשיב דבר השווה לכל נפש, ודו"ק.

קט. הגה אמנם קי"ל בשו"ע (או"ח סי' תקיח ס"א) דביום טוב - מתוך שהותרה הרצאה לצורך אכילה הותרה גם שלא לצורך, אך מ"מ כתב בספר שמירת שבת כהלכתה (פי"ט הע' ג) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמסתבר דאין היתר לטלטל דבר שאינו שווה לכל נפש, וכגון תרופות לחולה שאין

ישראל ביטלו משופר בר"ה שחל בשבת שמא א' בשוגג יעביר שופר ד"א כדי שילמדנו חכם, וכ"ש כאן שרק אחד מתבטל – ומציל עי"ז את חברו מחטא במזיד.

קבא. אמר רבנו שנשאל מילד ביין קדוש שמונח בצלחת אם אפשר לקדש בו, ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דהרי זה חשיב כמונח מעל הכלי ולא בתוך הכלי, ובעינן 'כוס ישועות אשא' פ', ולא שיהיה מונח מעל הכלי. ומצד יין קדוש היה משמע דאפשר.

קבב. נסתפק רבנו ביו"ט שני שחל בשבת, אם בן חו"ל שבישל באותו יום, אם עבר רק משום חילול שבת או גם מצד יו"ט (דאולי אין היתר דאוכ"נ ביו"ט שחל בשבת). ונפק"מ כשיש לפנינו פיקו"נ וחייבין לבשל, דאולי יקחו את בן א"י דעובר רק משום שבת ולא את בן חו"ל שעובר גם משום יו"ט. ואמר רבנו שמצא בצפנת פענח (ס"ב) שדן בכל יו"ט החל בשבת והתירו בו רק משום יו"ט, ובישל אוכל נפש, דאולי לא חייב דהרי משום שבת לא התירו בו, ומשום יו"ט הא יו"ט מותר באוכ"נ. וכתב הצ"פ לחדש דכל ההיתר לבשל ביו"ט הוא חידוש התורה משום כבוד יו"ט, א"כ כשזה באיסור – אז גם יו"ט לא התירה תורה (ע"ש שהוכיח כן מכמ"ק). ואמר רבנו דלפי חידושו א"כ יש ליקח בן א"י שעובר רק משום חילול"ש ולא משום יו"ט.

וציין רבנו להא דתנן ביבמות (פו, ב) הורוה בית דין לינשא (לעגונה, שהתירוה ב"ד ע"פ עדות של ע"א מעדות שני עדים), והלכה וקלקלה – חייבת בקרבן, שלא התירוה אלא לינשא. וכדמפרשין בגמ' (צב, א) דקלקלה היינו שזינתה ונבעלה בלא קידושין או שנישאה למי שאסורה לו. והיינו שלא נבעלה מכח הוראת היתר דב"ד, וה"ה כמי שמסכה על עדות עדים לבד (דהוראת הב"ד נתבטלה) וחייבת בקרבן. וחזינן כהנ"ל, דהתירוה רק בדרך היתר, אבל בדרך איסור לא התירוה.

והעיר רבנו עוד ע"ד הצ"פ מדברי הרמב"ן (ויקרא כג, ז) שכתב דאוכל נפש אינו היתר, אלא דרק 'מלאכת עבודה' אסרה תורה, ואוכל נפש אינו מלאכת עבודה פ". ועוד אמר רבנו

הערות וחוספות

שבתוכו, וסיים שם 'וע"כ אין להקפיד בזה אם אינו יכול להשיג בקל כלי אחר'. וחזינן דפשיטא ליה להמ"ב דבקבוק עצמו כשר לקידוש. וע"ע במש"כ הגר"א גרינבלט זצ"ל בשו"ת רבבות ויובלות (ח"ד סי' קז).

ק"א. הגה ז"ל הרמב"ן (ויקרא שם) בשם ר"ח: וכתב רבי חננאל, כל מלאכת עבודה, מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש, כדכתיב בענין הזה במקום אחר, וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם, ומפני שמזכיר שם "כל מלאכה" הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא

ק". הגה ראיתי בס' שמירת שבת כהלכתה (פמ"ז סי"א) שכתב בזה"ל: 'יהדר אחרי כוס נאה משום הידור מצוה, ולא ישתמש בכוס העומדת לשימוש חד פעמי וכדו', ואולם אם אין לו כוס אחרת, לית לן בה. ואם אין לו אפילו כוס כזו, יקדש על היין שבבקבוק, עכ"ד. ובהערות (הע' נב) שם ציין למש"כ המ"ב (סי' רעא סקמ"ט) דמשם נראה שכל הענין הוא רק שיראה את היין שבכוס כדי שיתן עיניו ע"ז בברכה, ולכן כתב הרמ"א (סי' קפד ס"ד) דלא יקח כוס שפיו צר לברך עליו, וגם שם כתב המ"ב (סקי"ח) דהעיקר להסתכל בכוס ולא במה

דבזבחים (צא, א) גבי תדיר ומקודש איזה מהם קודם, ופשטינן מהא דתמידין קודמין למוספין, דחזינן דאע"ג דמוספין קדישי מתמידין מ"מ תמיד קודם משום דתדיר, ודחינן

הערות והוספות

מברייטא בספרי ב' פנחס (סי' קמז) 'כל מלאכת עבודה לא תעשו, מגיד שאסור בעשיית מלאכה, מנין להתיר בו אוכל נפש, נאמר כאן מקרא קודש, ונאמר להלן (שמות יב, טז) מקרא קודש, מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש' עכ"ל. והיינו דהוקשה להרמב"ן כיון דצורך אוכל נפש לא הוי בכלל מלאכת עבודה, א"כ למה הוצרכנו ללימוד מיוחד להתיר אוכל נפש. ותירץ דיש דיש אוכ"נ שהוא מלאכת עבודה שעובד לאחרים, וכגון אוכ"נ מרובה שהמש עובד לרבו, ולזה צריך לימוד נוסף דיש היתר לכל אוכ"נ ואפי' בא בטורח, דזה א"א להתיר מקרא דמלאכת עבודה. עכ"פ נמצינו למדים דבהיתר דצורך אוכ"נ ביו"ט יש ב' חלקים, הראשון - דלא הוי מלאכת עבודה, והשני - דאפי' בגוונא דהוי מלאכת עבודה מ"מ יש בזה היתר מיוחד מגז"ש. ולפי"ז כתב הגרא"ב זצ"ל דכיון דנלמד מקרא דיש היתר לצורך אוכ"נ ביו"ט אפי' באופן דהוי מלאכת עבודה, והיינו דדין שמחת יו"ט מתיר צורך אוכ"נ, לכך ה' הו"א להתיר ג"כ מלאכת שבת לצורך אוכ"נ שהוא שמחת יו"ט, וע"ז קמ"ל דמלאכת שבת לא הותרה לזה.

ועוד כתב בעצם הדבר אם מלאכת אוכ"נ הותרה משום שמחת יו"ט או שאי"ז בכלל איסור מלאכה ביו"ט כלל, דיתכן ותלוי בפלוגתא בפסחים (סד, ב) דר"א ור"י פליגי אי ילפי' להחמיר בשבות לצורך הקרבת הפסח בער"פ שחל בשבת, אף דשחיטה עצמה שהיא מלאכה מותרת, ממה דאסור שבות ביו"ט אף דהותרה בו מלאכה ביסוד ההיתר דצורך אוכ"נ ביו"ט. ושם (סח, ב) מבואר דטעמא דר"י דאסר משום דס"ל שמחת יו"ט נמי מצוה. וביאר בשפת אמת דפלוגתתם בהיתר מלאכה לצורך אוכ"נ, דאם הוא משום צורך שמחת יו"ט - א"כ דמי לכל היכא דהותרה מלאכה לצורך מצוה ואפ"ה אסור בשבות, אבל אם ליכא משום מצוה בשמחת יו"ט אלא רשות - א"כ בהכרח דהיתר מלאכת לאו משום מצוה הוא, ולא דמי להיכא דהותר מחמת צורך מצוה דשם י"ל דכשם שהתירה תורה מלאכה לצורך המצוה, אף חכמים לא העמידו דבריהם במקום המצוה, עכתו"ד הנפלאים.

לבדו יעשה לכם. פירוש "מלאכת עבודה" מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה וחפירה וכיוצא בהם, אבל אוכל נפש אינה מלאכת עבודה, זה לשונו, עכ"ד.

הרי מבואר ברמב"ן דיסוד הדין דמלאכת אוכ"נ מותרת ביו"ט משום דכל עיקר איסור מלאכה ביו"ט הוא רק מלאכת עבודה, וצורך אוכ"נ אינו בכלל זה, וא"כ מעיקרא לא נכלל באיסור מלאכה ביו"ט.

וראיתי להגרא"ב פינקל זצ"ל (משולחן רבי אליהו ברוך, ח"ב עמ' סז) שביאר עפ"ד הרמב"ן הא דאיתא במכות (כא, ב) דיש חילוק מלאכות בשבת ואין חילוק מלאכות ביו"ט, דאם זרע ובנה וסתר וארג בהתראה אחת אינו לוקה ביו"ט אלא אחת, משא"כ בשבת לוקה על כל אחת ואחת (וכמבואר ברמב"ם פ"א מהל' יו"ט ה"ג), וביאור הדברים משום דבשבת הקפידה תורה על עשיית 'מלאכה', וכל מלאכה הוא שם ומחייב לעצמו, משא"כ ביו"ט ד'מלאכת עבודה' אסרה תורה, י"ל דהמלאכה אינה עיקר המחייב אלא ה'עבודה' והמלאכה הוא רק אמצעי לזה, וא"כ גם אם עשה את העבודה בכמה מלאכות - סו"ס הכל שם אחד של 'מלאכת עבודה', ולכן אינו לוקה אלא אחת, ונפלא.

והקשה שם הגרא"ב זצ"ל סתירה בדברי הרמב"ן, דבפסוק ב' כתב לבאר מה שנוכר שבת בפרשת המועדות, וכתב בזה"ל 'וירמוז עוד בכאן כי גם בבואו באחד מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש וכו'', והיינו דהיה הו"א דמשום מצות יו"ט נתיר צורך אוכ"נ גם ביו"ט החל בשבת (ולזה כתבה לן התורה את שבת בתוך פרי' המועדות לומר דלא תדחה אוכ"נ בכה"ג). והנה כל הו"א זו שייכת רק אם מלאכת אוכ"נ אף היא בכלל האיסור אלא דצורך אוכ"נ - צורך שמחת יו"ט היתירה, אבל אי נימא דמלאכת אוכ"נ אינה בכלל האיסור - דאי"ז מלאכת עבודה, א"כ מהיכי תיתי להתיר איסור שבת ביו"ט החל בשבת, הרי בשבת כל מלאכה אסורה, ואפי' מלאכה שאין בה עבודה, וצ"ע.

וביאר שם, דהרמב"ן בהמשך דבריו הקשה על שיטתו (דצורך אוכ"נ לא הוי בכלל מלאכת עבודה)

בגמ' 'אטו שבת למוספין אהני לתמידין לא אהני', ופירש"י 'כיון דהאידינא קריבין אם כן שם שבת עליהם'. ואמר רבנו דחזינן מהא דקרבן תמיד, הגם שקרב בכל יום, מ"מ בשבת – קדוש הוא בקדושת שבת, וא"כ גם מבחינת יו"ט של שבת – י"ל דקדושת שבת השפיעה על היו"ט – ואסור לבשל גם משום היו"ט, דיו"ט של שבת – היו"ט הוא קדוש יותר.

קבג. אמר רבנו דמנהג העולם שביו"ט החל בשבת, מנגנין את כל ניגון התפילה בניגון של יו"ט, ובהגיעם לקטעי "וביום השבת" ושאר קטעי התפילה המדברים בענין שבת, חוזרים ומנגנים בניגון שבת. ואמר רבנו כי הוא אינו נוהג כן אלא מנגן הכל בניגון יו"ט, וסומך מנהגו עפ"מ דמצינו בזבחים (שם, הובא בהערה הקודמת) דאטו שבת למוספין אהני לתמידין לא אהני, וכדפירש"י שם דכיון דהאידינא קריבין – א"כ שם שבת עליהם, א"כ כי היכי דתמיד של חול בשבת – שם שבת עליו, ה"ה דיו"ט החל השבת – שם יו"ט עליו, ואינו כשבת רגילה, וא"כ יש לנגן גם את קטעי השבת בניגון דיו"ט פ"י.

הערות וחוספות

שבהמשך דבריו שם כתב: "ישמחו" עד 'בראשית' בניגון שבת, ומשם עד 'לטובה ולברכה' בניגון יו"ט וכו'". ע"ש, וזה פלא למה את 'וביום השבת' בחר שינגנו בניגון יו"ט, ואילו את 'ישמחו במלכותך' בניגון שבת, ומאי שנא.

ובס"ד חשבתי לבאר עפ"ד רבנו, דדווקא גבי 'קרבנות' (דבזה קאי 'וביום השבת' - שני כבשים בני שנה וגו'), בזה אמרין כד' הגמ' אטו שבת למוספין אהני לתמידין לא אהני, והקרבנות של שבת דיו"ט - שם יו"ט עליהם, ולכן מנגנין בניגון יו"ט. משא"כ גבי 'ישמחו במלכותך' דזה אינו עניין ל'קרבנות' דווקא, שמדבר על עצם יום השבת וקדושתו, בזה שפיר אפשר לנגן בניגון של שבת (עכ"פ לפמ"ש בס' דברי קהילות), ונפלא.

והגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א כתב לי: 'זה מנהג יפה, וכדי להדגיש איזה קטעים שייכים לשבת, ואיזה קטעים שייכים ליום טוב. נ.ב. כמובן, אם זה יגרום בלבול להש"ך, עדיף שלא יעשה כן, רק ינגן הכל בניגון של יו"ט', עכ"ד.

ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת 'כנסת יהודה', ירושלים) כתב לי בזה"ל: "פשיטא בעיני, דליכא למידק מידי מהא דזבחים צ"א א', לגבי מנהגו של עולם לנגן במוסף יו"ט שחל בשבת, אותם קטעים דשבת בניגון שבת [וביום השבת וישמחו במלכותך]. ואסברנא לך דבריי.

קיב. הנה בס' תקון תפלה להגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל (ח"א עמ' יא) כתב לגבי ר"ח שחל בשבת: "כשבת רגילה, חוץ מוטוב בעיניך וכו' בשחרית ודאמירן בעלמא וכו' בח"ק לפני מוסף בניגון שלפני אמירת הלל, ומוסף מימלך וכו' עד וביום השבת בניגון יום טוב, וביום השבת וכו' בניגון של שבת, זה קרבן שבת ניגון של שבת, וקרבן היום כאמור ניגון יו"ט (דברי קהילות ע' 76), ישמחו ניגון שבת, או"א וכו' ניגון יו"ט, מרצה ניגון של שבת". וכן בעמוד יג לגבי יו"ט דפסח שחל בשבת "ואם חל בשבת, וביום השבת וישמחו והמילים זה קרבן שבת בניגון שבת". אך הנה מה שציין הגר"ש זצ"ל לספר דברי קהילות (מנהגי פפד"מ, לה"ר שלמה זלמן גייגר זצ"ל), נראה דכוונתו לא כמקור לכך שיש לנגן את קטעי השבת בניגון שבת, אלא דאת 'זה קרבן שבת' יש לנגן בניגון שבת, ואת 'קרבן יו"ט' בניגון יו"ט. שכן כך מבואר בדברי קהילות שם (אות יא), המדבר שם בענין ר"ח שחל בשבת: "וכשאומר 'זה קרבן שבת' ינוח כי נמשך למעלה, וירדיק 'וקרבן היום כאמור', הנמשך לשלאחריו. וע"כ נכון בעיני שינגן 'זה קרבן שבת' בנגון שבת, ומשם והלאה בנגון יו"ט", עכ"ד. אולם פלא הוא שבס' דברי קהילות עצמו כתב לגבי ניגון 'וביום השבת' דלא כמ"ש הגר"ש, אלא: "אבל 'וביום השבת' בניגון יו"ט, עד 'ונסכה', ומשם עד 'כהלכתם' בניגון יו"ט". וא"כ פלא למה נקט הגר"ש לא כן, שינגן 'וביום השבת' בניגון שבת, ובאמת שהפלא הוא גם על ס' דברי קהילות עצמו,

"שגם הם [ימים טובים] נקראים 'שבת', והם ז' ימים, שני ימים של פסח, יום אחד של עצרת, יום אחד ראש השנה, יום אחד צום העשור, שני ימים של סוכות. והם ז' נגד יום השבת שהוא יום שביעי. והמחלל את המועדות שהם נכללים תחת השבת, כאילו חלל השבת, שהוא יום השביעי. והבן דבר זה היטב, ותמצא איך המחלל את המועדים כאילו חלל את השבת, שהמועדים הם חלקי השביתה, והשביתה הוא כולל כל השביתה".

ובטהרת הקודש הק' כנ"ל, ותי' דקס"ד דגמ', דאף דקאמר שם דקדושת שבת חל על תמיד של חול, עדיין לא ידענו דקדושת ר"ח [דקלישא משל שבת] תחול על של שבת, ולזה פריך דלפיז' מוסף דר"ח קדוש טפי דאיכא בה גם של שבת, משאיכ' מוסף דשבת איב"ז משום ר"ח, ואעפ"כ תדיר קודם, וע"ז דחי הגמ' דגם דקדושת ר"ח חל על של שבת, וממילא שוים הם. וצ"ל דלפי גי' רש"י דידן, כוונתו לומר דר"ח אינו סתם יום חול, אלא דגם בו איכא קדושה דאיכרי מועד. ודו"ק.

ג] והנה במה דקבעו לן אנכ"ה ג' בכל תפילות יו"ט שחל בשבת, את נוסח דיו"ט עם אזכרה דשבת, נשאלתי מכבר [וגם לאחרונה מחתני היקר ר' טוביה שרייבר שליט"א], מה טעם ראו בזה לחדות שבת מפני יו"ט, והלא קדושת שבת עדיפא וכנ"ל. והוספתי לו דגם ראוי להבין למה בר"ח יצרו נוסח חדש לגמרי דאתה יצרת, ולמה לא נשאר עכ"פ נוסח מוסף דשבת עם הוספה דר"ח או להיפך.

ואמרתי בס"ד הנראה בזה, דהנה נוסח תפילה דשבת ייחודי לשבת, ויו"ט לא שייכא ביה. הן בערבית 'אתה קדשת', ובשחרית 'ישמח משה', ובמוסף 'תכנת שבת', ובמנחה 'אתה אחד', ולכן לא ראו לקבוע ביו"ט שחל בשבת, את נוסח דשבת. ובשלמא בג' תפילות דחז"מ ור"ח, דקילא טפי ומותר במלאכה, לא תיקנו להם נוסח כלל, רק אזכרת דיעו"ז הן בחול הן בשבת. אבל יו"ט דקבעו נוסח מיוחד ליו"ט, א"כ כשחל בשבת, לא ראו לבטל נוסח זה. ומאידך, כל נוסח דיו"ט מישך שייך לאומרו גם על שבת, [אתה בחרתנו, ותתן לנו, וברכת והשיאנו, וכן במוסף כל הנוסח ומפני חטאינו וכו' או"א מלך רחמן רחם עלינו וכו']. וממילא ראו לנכון להשאיר נוסח תפילת יו"ט על מקומה ורק להזכיר כל פעם גם שבת [ותתן לנו את יום השבת, ואת מוספי יום השבת וכו']. ודו"ק.

והנה בר"ח שחל בשבת, הנה אף דבג' תפילות

[א] בזבחים שם קאמר, דתמיד של שחר הקרב בשבת, מקבל תוספת קדושה של שבת, וכן מוסף דשבת מקבל בר"ח תוספת קדושה דר"ח. ואשר לכן קאמר שם, דמוספי שבת ור"ח שוים בקדושתם, ואולינן בתר תדיר להקריב של שבת קודם. אבל מעולם לא קאמר בגמ' דקדושת שבת נטפלת ובטלה בר"ח. ופשוט כביעתא בכותחא, דקדושת שבת לא זוה ממקומה, וכל שכן לפי מה שאכתוב להלן, דל"ש כלל לומר דקדושת ר"ח תסלק לקדושת שבת, דז"פ דקדושת שבת עדיפא מר"ח ומכל יו"ט. וכוונת הגמ' שם, דהיות נוסף קדושת ר"ח למוסף דשבת וכמו"כ נוסף קדושת שבת למוסף דר"ח, ממילא שוים הם ושבת שהוא תדיר קודם.

משא"כ בנוסח התפילה דיו"ט שחל להיות בשבת, באמת שומה עלינו להבין למה בכלל נדחה נוסח שבת, ונשאר רק אזכרת שבת כמ"פ, ולהלן אבאר לך בס"ד. אך ככל שנדחה נוסח תפילה דשבת, וקבעו אנכ"ה ג' נוסח דיו"ט, ממילא נהיגי עלמא לנגן כביו"ט, ומאידך כל קטע של שבת שלא זו ממקומו [וביום השבת וישמחו במלכותך], גם ניגונו של קטע זה לא זו ממקומו. כנלענ"ד פשוט בטעמא דמנהגא דעלמא, ודו"ק.

ב] ומדאיתנא לסוגיא דין, ארחיב לך בס"ד, הן בסוגיא דזבחים שם, והן בנוסח התפילה שקבעו לנו אנכ"ה ג': הנה שם בזבחים קס"ד דגמ' להוכיח דתדיר עדיף מקדוש, ממה שתמיד של שחר קודם למוסף דשבת, ומוסיק דתמיד ומוסף שוים בקדושתם, דגם התמיד שם שבת עלה. ותו קס"ד דלהוכיח מהא דבשבת ר"ח מקדימים מוסף דשבת, אע"ג דר"ח קדוש, ודחי שוב דשוים הם ע"ש.

והנה בהא דקס"ד דר"ח קדיש משבת, לפי גירסת השטמ"ק ברש"י [אות יט], הוא משום דבר"ח איכא גם שעיר לחטאת משאיכ' בשבת, אמנם לגירסא שלפנינו ברש"י משמע משום "דר"ח איכרי מועד". ולפום ריהטא, משמע דקדושת מועד עדיף מקדושת שבת, ורבים תמהו ע"ז, דזה סותר להדיא מש"כ רש"י במנחות מ"ט ב' ד"ה ושמע, דודאי קרבן שבת קדוש מיו"ט.

והאמת דפשוט הוא דקדושת שבת טפי מיו"ט, דהרי מבדילין משבת ליו"ט ולא מיו"ט לשבת. וכ"ה במגילה כ"ב ב' דביו"ט אין עולין אלא ה' ובשבת ז'. ורק בשבת איכא סקילה. ובתורה כתיב ביו"ט שבתון, ובשבת כתיב שבת שבתון (שמות ל"ה ב'). ואגב, ראיתי היום מש"כ הגו"א (אמור כ"ג ג') וז"ל,

קבר. נשאל רבנו באדם שהתחיל לאכול סעודה שלישית קודם השקיעה, ונמשך אחר השקיעה, האם הברכות שמברך אחר השקיעה – וברהמ"ז, עולים למנין מאה ברכות או לא. ואמר רבנו דההגיון אומר שעולה למאה ברכות, מאחר וכל הסעודה נקראת סעודת שבת ק"י.

קכה. נשאל רבנו במנהגו של חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שבעת שהי' משורר זמירות שבת לא היה מזכיר שם השם, והא במ"ב (סי' רטו סקי"ט) כתב בדברך שבת והודאה אין

הערות וחוספות

ליום ראשון.

אכן מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבת הלוי (ח"ה סי' כג) כתב בזה"ל: 'אשר שאלני אם הא דמברכים בהמ"ז אחרי סעודה ג' במוצש"ק ולפעמים גם בלילה כבר אם מצטרף לחשבון ק' ברכות של יום שבת, אין פנאי להאריך אבל מדברי מג"א סי' מ"ז ח' שכ' דביוה"כ כיון שמפסיקין מבעו"י חסר סעודה אחת דהיינו של ערב יוה"כ מכלל דסעודת מוצאי יוה"כ כן נחשב לחשבון ק' ברכות, ומכ"ש ברכת המזון של סעודה ג' שהתחיל מבעו"י ושייכת לשבת ממש, הן אמת דהנתיב חיים שם תמה על המג"א דסעודת מוצאי יוה"כ שייך כבר ליומא דבתרא, היינו בסעודת מוצאי יוה"כ דהוא באמת כבר סעודת יום אחר. אבל בנ"ד כו"ע מודים דמצטרף וגם כל הפוסקים העתיקו דברי מג"א כפשוטן, עכ"ד.

ושו"ר בספר 'תפארת ההלכה' (פ"ג, תשובה קז, עמ' רה) שהביא ידידי הרה"ג רא"ח שצי"גל שליט"א שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'אם קיבל שבת לפני השקיעה [או התפלל ערבית מבעו"י], האם הברכות שבירך אח"כ מצטרפים למאה ברכות של אותו יום (יום שישי) או של יום הבא (יום שב"ק)', והשיב מרן הגר"ח שליט"א 'יתכן דנחשב ליום הבא'.

ושב נשאל עוד (תשובה קח): 'יש להסתפק, לאיזה יום שייכים ברכות השמו"ע של מעריב וברכות ק"ש, שמתפלל אחר קבלת שבת בחשבון מאה ברכות' [כשמתפלל מבעו"י], והשיב 'למחר'. והביא עוד שנשאל מרן הגר"ח שליט"א (תשובה קט) 'יש להסתפק האם צריך לברך ברהמ"ז בסעודה שלישית בשבת, לפני צאה"כ, כדי שיוכל לצרף את ברהמ"ז לחשבון מאה ברכות של שבת, או לא', והשיב 'טוב לזוהר'. ועוד שאל (תשובה קי) 'יש להסתפק, כשמברך ברכת המזון בסעודה שלישית אחר צאה"כ, האם עולה לו לחשבון מאה ברכות

הוסיפו רק יעו"י, מ"מ במוסף תיקנו תפילה חדשה, ראשי חדשים לעמך נתת וכו', ופשוט דנוסח זה לא שייכא לשבת ולא של שבת לר"ח, ואשר לכן תיקנו נוסח חדש דאתה יצרת. וצ"ל דאף דקדושת שבת עדיף, מ"מ לכבוד ר"ח דאיקרי מועד, נהיגי עלמא לומר אתה יצרת בניגון דר"ח. אך פשוט כנ"ל דכל קטע שנשאר מנוסח המקורי של שבת ודאי לא זו ניגונו ממקומו. ודו"ק בכ"ז.

ואגב אעיר לך במה שהקשית ע"ד הגר"ש זצ"ל "אולם פלא הוא שבס' דברי קהילות עצמו כתב לגבי ניגון 'וביום השבת' דלא כמ"ש הגר"ש, אלא: "אבל 'וביום השבת' בניגון יו"ט, עד 'ונסכה', ומשם עד 'כהלכתם' בניגון יו"ט". ברור דט"ס יש כאן וצ"ל בניגון שבת, דאל"כ היה לו לכתוב 'מביום השבת עד כהלכתם בניגון יו"ט'. ופשוט דבחור הזעזער טעה באות אחת והדפיס נ"ט במקום נ"ש" - עכ"ד היקרים של מו"ר שליט"א.

קיג. הנה בספר 'שיח הלכה' (ריש ח"ב) נדפס תשובת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שנשאל בזה"ל: 'האם ברכת המזון של סעודה שלישית בש"ק שמברכיים לאחר צאה"כ מצטרף למנין מאה ברכות של ש"ק, ומשום דעדיין נמצא בקדושת שבת. או אפשר לומר מאחר דהוי כבר ליל יום ראשון לא מצטרף. ורק אפשר להוסיף מחול על הקודש לגבי קדושת שבת, אבל למעשה נמצא כבר בלילה של יום ראשון ואינו מצטרף לחשבון מאה ברכות של שבת וצ"ע'.

והשיב הגרש"א זצ"ל בזה"ל: 'מסתבר דשייכי ללילה, ולעומת זה המתפלל מעריב בערב שבת וגם עשה קידוש וכן הדלקת הנרות, שהם שייכים ליום, הואיל ועדיין יום לענין טבילה מטומאה. רק מסופקני על ברכות של ביהש"מ למי הם מתיחסים, מסתמא כבר מבואר הדבר בספרים, עכ"ד. הרי דעת הגרש"ז זצ"ל שעולה למנין הלילה - היינו

איסור להזכיר שם השם, וא"כ למה חשש. והשיב רבנו דבמ"ב שם (סק"כ) כתב בשם החיי אדם דמכלל היראה הוא שלא להזכיר שמו הגדול כי אם בדרך שבח וברכה מה שמחוייב, וא"כ כיון דבזמירות שבת אין חיוב לכך נהג והורה הגריש"א שלא להזכיר ש"ש. ועוד דבחי אדם (כלל ה"ס"א) כתב דבעת שמזכיר השם יירא ויזדעזעו איבריו, וכיון דזמירות שבת אי"ז מצב של מורא וזעזוע איברים – עדיף שלא להזכירו. ועוד, דיש לכיון את פירוש המילות של השם, וכיון שקשה לכיון בעת שמשורר הזמירות, א"כ די לנו במה שמזכירים את השם במקום חיוב בלא כוונה ואין להוסיף ע"ז. ועוד דכשמזכיר ש"ש אין להפסיק באמצע הזמירות, וכיון שלא מקפידים ע"כ – לכן ראוי שלא להזכיר ש"ש קיד.

הערות והוספות

שבקדושה אסור לשמוע קולם כשהם מזמרות, ודעת חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (כמובא בס' הליכות בת ישראל, פ"ו ס"ח) דקריאת שמע לאו דווקא, אלא הוא הדין כשמזכיר את השם, וכיון שרגילות שאשתו ובנותיו שרות עמו, לכן היה מנהג שלא להזכיר שם השם.

וסיים רבנו דאמנם רבים וטובים היו נוהגים לומר שם שמים בזמירות, ויש להם על מי לסמוך, כי מעיקר הדין מותר, כיון שאומרו דרך שבח והודאה, ויש לרמוז לזה, מה שכתב בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח) וז"ל: 'ראיתי בספר כף ונקי כ"י להחכם השלם החסיד כמה"ר כליפה מלכה זלה"ה, שהיה מחלקת בין חכמי מערב כשמשוררים, אם לשורר ג"כ בתיבת ה', ותלמיד חכם זקן עשה שאלת חלום ע"ז והשיבו לו "רגנו צדיקים בה"', עכ"ד. אמנם התם מדובר לשורר בתפילה את שם השם, אבל יתכן שההיתר הוא גם בזה, ובלבד שיאמרו בכוונה ובלא זלזול, עכ"ד רבינו.

של שב"ק, או של יום ראשון, וצ"ע, והשיב 'כבר נסתפקו בזה'.

קיד. תשובה זו קיבלתי מידידי הבה"ח יוסף פליסקין נ"ו. ועוד הוסיף רבנו, בשם מרן ראש הישיבה בעל אילת השחר זצ"ל, דבברית לא היו מזכירים שם ה' בזמירות, אך מעיקר הדין אין בזה איסור כיון שזה דרך שבח והודאה, וכן בסליחות אומרים כל פעם 'אלוקינו ואלוקי אבותינו'. ואמנם אמר דאם מזכירים שם ה', ראוי לא להפסיק בדיבור באמצע הזמירות. וכן מובא בספר 'דרך שיחה' (עמ' תרעה) שמרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל, לא אמר שם שמים בזמירות, ואמר בנו מרן הגר"ח שליט"א אמנם אפשר לומר, ולא יפסיק במקום שזה משנה את משמעות העניין.

ועוד הוסיף רבינו במכתבו, דהא אסור לשמוע קול זמר באשה משום דקול באשה ערוה, אבל אפילו בנשים שמותר לו לשמוע קולם כגון באשתו טהורה, מכל מקום בשעת קריאת שמע ואמירת דברים

ענייני קידוש לבנה

קבו. נשאל רבנו בקידוש לבנה שהלבנה מכוסה בעננים, מהו שיעור הזמן שיש להמתין עד שתתגלה. והשיב כל המרבה הרי זה משובח פ"י.

קבו. כשהלבנה התגלתה לכמה רגעים, והחל לברך, ותוכ"ד הברכה נתכסתה שוב, אמר רבנו דסגי בזה, דכיון שרואה הלבנה בשלימותה והתחיל לברך, שפיר יכול לסיים הגם שכבר נתכסתה.

קבח. אמר רבנו דמי שלא הספיק לומר עלינו לשבח אחר תפילת מעריב, וכעת סיים עם הציבור קידוש לבנה, יכול לומר עלינו לשבח פעם אחת ועולה גם למעריב וגם לקידוש לבנה (דהרי הטעם שאומרים הוא כדי שלא יאמרו ח"ו שסוגדים ללבנה, ומה לי אם אומרו גם בשביל מעריב) פ"י.

הערות והוספות

צריך לומר פעמיים עלינו לשבח, או שדי לו בפעם אחת (גם למעריב וגם לקידוש לבנה), והשיבני 'פעם אחת'.

אך הנה יעוין בביאה"ל (סי' תכו, ד"ה ומברך מעומד) שכתב טעם למה אומרים 'עלינו לשבח' אחר קידוש לבנה, וז"ל 'ושמעתי מאחד דברי טעם במה שנהגו בכמה מקומות אחר קידוש לבנה לומר עלינו לשבח, היינו שלא יטעו ח"ו במה שאנו יוצאין נגד הלבנה ושמחין נגדה שיש שום חשש רעיון שאנו נותנין כבוד ללבנה, לכך אנו אומרים עלינו לשבח ומסיימין כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל וגו', אין עוד ומה שאנו יוצאין הוא רק כדי לראות גבורות של הקדוש ברוך הוא שהוא מאיר ברצונו לכל באי עולם וכענין שנאמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, עכ"ד.

והנה יש להסתפק אם כוונתו שמסיימים בקטע הזה, והיינו שלא ממשיך ואומר 'על כן נקווה לך וגו'', או שאומרים הכל רק שעיקר הטעם משום שבתוה"ד מוזכר 'כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל וגו'', וראיתי בסו"ס אשי ישראל בתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה שלט, עמ' תשפד) ששאל כן למרן הגר"ח שליט"א והשיבו 'הכוונה מסיימים בקטע הזה'. ונראה דכוונת הגר"ח שמסיים ולא אומר 'על כן נקווה'. וכן שמעתי שנהג מרן הגר"ח

קטו. הנה יל"ע אם כ"ז דווקא ביום האחרון, או דגם כשאפשר לעשות קידוש לבנה גם בעוד יום או כמה ימים דיתכן ובכה"ג א"צ להמתין. ומי"מ יתכן דעצם הספק תלוי אם קידוש לבנה היא מצוה חיובית או קיומית (דידוע דנח' בזה החזו"א והאבן האזל). דא"צ דזה רק רשות (דזה חובה רק למי שראה הלבנה, כמו ברכת הראיה) א"כ לא חייב להמתין. ולהצד דזה כן חובה, אז לכאור' מצינו בכמה מצוות ענין להמתין עד חצות - וכעין שמבואר במ"ב (סי' תרלט סקל"ה) גבי ירדו גשמים בלילה הראשון דסוכות, דימתין עד חצות. וגם החולקים שם, הוא רק משום שנמנע משמחת יו"ט אבל כאן לא שייך, וא"כ יתכן דגם כאן עד חצות הוא השיעור להמתין. וע"ע במג"א (סי' רפט) שכתב דימתין עד חצות ליין לקידוש, ואולי ה"ה הכא. ואחר חצות מסתברא דא"צ דאם בסוכה דאורייתא א"צ, כ"ש הכא [כ"ז שמעתי מידידי הרה"ג ר' יהושע אייזנשטיין שליט"א].

קטו. הנה שמעתי שיסוד המנהג לומר ב"פ 'עלינו לשבח' נהיה מהא דפעם נהגו לצאת לקידוש לבנה קודם 'עלינו' דמעריב, ולכן אמרו עלינו לשבח אחר קידוש לבנה, אבל ע"פ האמת אין שום ענין לומר עלינו במיוחד. וכן שאלתי קמיה הגרי"א דינר שליט"א מ'י שבמוצאי שבת לא הספיק לומר עלינו לשבח, ויצא ואמר עם הציבור קידוש לבנה, האם

קכט. רבינו נוהג אחר קידוש לבנה למשמש בציציותיו ולעיין בהם פ'.

קל. אמר רבינו ששאל לחמיו הגריש"א זצ"ל איך מתפללים שיהי אור הלבנה כאור החמה, הרי אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד, וכמבואר בתרגום יב"ע שלכן נתמעטה הלבנה. והשיב דרך כשיש רגשי כבוד זה משנה, אבל לעתיד לבוא לא יהיה ענין של כבוד.

הערות והוספות

שהוא כדי לרמוז שלעתיד לבא, שיהיה אור הלבנה כאור החמה, תהיה מצות ציצית נוהגת אף בלילה, שהרי נתמעטה רק מדכתיב 'וראיתם אותו', עכ"ד. והיינו דכשילילה יהיה זמן ראייה שפיר יהיה חיוב ציצית אף בלילה. ושור"ר שכ"כ בשו"ת הר צבי (ח"א סו"ס יב).

ומצאתי עוד בשו"ת משנה הלכות (חי"ח סי' כ, ד"ה ועפי"ז) שכתב לבאר דכיון דאין מקדשין הלבנה עד שיהא מאיר על הארץ (וכמ"ש הרמ"א או"ח סי' תכו ס"א דאין לקדש החדש אלא בעת שהלבנה זורחת ונהנין מאורה), וכיון שמאיר על הארץ - א"כ יש חיוב ציצית גם בלילה דהוא בכלל 'וראיתם אותו' (במדבר טו, לט), וכשיטת רש"י בספר הפרדס (הל' ציצית סי' לו) דבלילה לפני הנר מותר להתעטף בציצית, דנר בלילה חשיב כיום (עי' סמ"ע חו"מ סי' ה סק"ז), ולכן נוהגין להסתכל בציצית בעת קידוש לבנה.

גריינמן זצ"ל. אכן מנהגו של מרן הגר"ח שליט"א לומר 'על כן נקווה' משום דסו"ס הציבור נוהג לאמרו, וכל דבר שהציבור אומרים מבואר במ"ב דצ"ל עמהם, וכיון דהציבור אומר 'על כן נקווה' ע"כ צריך לומר גם ע"כ נקווה.

קיי. הנה יעוי' בס' טעמי המנהגים (ערך קידוש לבנה) מש"כ בזה בשם ס' 'עמק ברכה' הקדום דטעם הדבר כדי לנער הקליפות שנתעוררו ע"י קטרוג הלבנה. והאריז"ל כתב (בסידורו) וכ"כ בס' פרי עץ חיים למוהר"ח ויטאל (שער ר"ח, פ"ג), וכן הוא במג"א (סי' תכו סק"א) שינער שולי כנפי הציצית שזה נגד מידת מלכות. וע"ע בכף החיים להגר" פלאגי זצ"ל (סי' לה אות כב, כו).

וראה עוד בספר 'הליכות שלמה' (תפלה פט"ו הע' 32) מה שהביאו ממרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: 'ואמר רבנו בשם הג"ר יצחק ירוחם דיסקין ז"ל טעם למה שנהגו למשמש הציצית אחר קידוש לבנה...

ענייני תעניות

קלא. אמר רבנו באחד שתורם כליה, וע"פ הוראת הרופאים יהיה חייב לשתות כל השנה, דשפיר יכול לתרום ובצומות ישתה שיעורים, ואף שמפסיד מצוות הצום מ"מ בתרומתו מקיים מצוה גדולה יותר.

קלב. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דגר שנתגייר באמצע הצום (כגון י' בטבת) צריך להשלים הצום, לפי שכל רגע הוא חלק בפני עצמו, ואמר רבנו שכן מבו' בשו"ת מהרי"ל דיסקין (ק"א סי' ה').

קלג. אמר רבנו דבתענית על גשמים, אם יש לפנינו ב' חזנים, האחד ת"ח שקולו ערב, והשני אינו ת"ח וקולו אינו ערב אבל טפלי תלויי ביה, יתכן דהוא קודם, דהת"ח מתענה בתענית זו רק מדין שלא לפרוש מן הציבור, כיון שהוא בעצם מקבל מה שצריך (וציין רבנו למלבי"ם עה"פ והמטיתי על עיר אחת), וא"כ השאינו ת"ח ואינו בעל קול ערב שייך בעיקר לתענית. וגם שיראו הכל שלת"ח יש כל צרכו.

קלד. אמר רבנו גבי סעודת ברית מילה ופדיון הבן שחלה בתענית (כגון י' בטבת) – שחלה בערב שבת, דחמיו מרן הגריש"א זצ"ל אמר שאין מתי לעשות סעודת מצוה, דבתענית אי אפשר, ובליל שבת אין טעם דבלא"ה אוכלים כ"א סעודת שבת. וברמ"א (יו"ד סי' שה) נראה דהטעם לסעודת המצוה משום פרסום המצוה, ובשבת לא שייך לפרסם דבלא"ה כולם אוכלים. וייעץ רבינו ליתן לעשרה אנשים שיקנו דבר מאכל מיוחד לשב"ק ועי"ז יפרסמו הסעודת מצוה.

קלה. אמר רבנו בתענית שחל בער"ש שה' אנשים המתנינו למנין למנחה לקרות ויחל, ולא באו, וקבלו שבת ואז באו עוד ה' אנשים, מי מיקרי קבלה בטעות ויכולים לקרות ויחל. והביא רבנו דבט"ז כתב (או"ח סי' תר סק"ב) גבי ר"ה שחל ביום חמישי ושישי, והתפללו ערבית של ליל שב"ק (מוצאי ר"ה) מבעוד יום, והביאו שופר, דתוקעין בברכה, משום דקבלת שבת בטעות הוי. אך חמיו מרן הגריש"א זצ"ל אמר דלא כל דבר נקרא קבלה בטעות, ורק מה שהוא עיקרו של יום, אבל ויחל לא [ואמר רבנו דגם בימות החול, אם התפללו ערבית, תו א"א לצרפם לוייחל]. וציין רבנו למה שדן בשו"ת שואל ומשיב באשה שקיבלה שבת ונזכרה שלא הפרישה חלה דהוי בטעות דבג' דברים נשים מתות בשעת לידתן וכו' וזה חשיב קבלה בטעות. וגבי תפילין מבואר במ"ב (סי' ל) דאפשר להניח בלא ברכה, משום שלא יהי' מפורשעי ישראל ק"י.

הערות וחוספות

ק"ח. הנה באמת מהט"ז (שם) משמע דבגלל שזה מצוה, דבר נחוץ שלא עשאו אי"ז קבלת שבת בטעות דיכול לבקש מאחר שיעשה לו, משא"כ במצוה

קל"ו. הביא רבנו דברי המ"ב (סי' תקסח סק"נ) עמש"כ השו"ע 'כל השרוי בתענית וכו' ה"ז לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לך אלא דואג ואונן וכו'', וכתב המ"ב: 'וישמור עצמו מן הכעס, ואם יש לו משא ומתן יעשה באמונה ובנחת ביותר שלא יבוא לכלל כעס'.

וציין רבנו למש"כ הספר חסידים (סי' תריז): '...וכשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהא כעסן בו ביום, כי כשאדם רעב הוא כעסן, ואם יכעוס מוטב לו שלא יתענה, ויהא שבע וטוב לב לבריות שלא יתקוטט, וכתוב (ישעיה נח, ד) הן לריב ומצה תצמו ולהכות באגרופ רשע לא תצמו כיום להשמיע במרום קולכם', עכ"ד.

ואמר רבנו דמסתבר דכ"ז בתענית יחיד או גשמים, אבל ב' תעניות אין בכח הכעס לפטור מן הצום ק"ט.

קל"ז. נשאל רבנו באדם שרוצה להתנדב בביה"ח בתענית כדי שיפטר מלצום, מי רשאי או לא. והביא רבנו מה שחקר הקה"י אם פטור עוסק במצוה הוא משום דהוי אונס או דהתורה פטרתו, וכ' דבזה נח' הר"ן והתוס' אם באפשר לקיים שניהם חייב או לא (דאם הוא משום אונס – היכא דיכול לקיים שניהם, חייב). וא"כ לר"ן יהיה שרי דהוא פטור גמור. וגם לשי' התוס' (ב"מ כט, א) מ"מ כ' בביאה"ל דכהן שאין לו כח להרים ידיו פטור, ואם יוצא קודם שמכריז מבטל המצוה דאת ה' אלוקיך תירא. אך כ"ז בלא סיבה וטעם, והכ"נ אם חלש ואין לו כח לצום יכול להכניס עצמו לפטור.

(כמו"כ דן רבנו אם מותר לקנות סנדקאות כדי להפטר מצום, ואמר רבנו בשם גיסו הגר"ח"ק דרך בצום נדחה רשאי).

הערות והוספות

דקבל"ש זה נדר ואפשר להתיר את הנדר, ואמנם הא"ר מפקפק בדבריו ועוד, אבל בהגהות החת"ס לשו"ע (סי' רסג) וגם בפרמ"ג הביא דברי הלבוש, וגם בתורה לשמה מסכים לזה, ואמנם לא מקילים בזה סתם, אבל במקום מצוה מתירים לעשות התר"נ. והובא בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דהתר"נ עושין רק למנחה, ולא לסתם מלאכה. אך מרן הגר"ח שליט"א פליג דגם לכל מלאכה של מצוה מותר לו. ושמעתי כי עובדא הוה שמרן הגר"ח שליט"א התחיל קבל"ש בשבת חנוכה ושכח להדליק, ולקח ג' אנשים והתיר, והדליק. [ואע"פ שלא אמר מזמור שיר ליהו"ש, אלא רק לכו נרננה, מ"מ יש משמעות במ"ב (סי' שמב סק"א) דגם זה נקרא קבל"ש].

קיט. ראה מש"כ הבן איש חי (פתיחה לקונטרס משמרת החודש, אות כג): 'המתענה צריך לזוהר מאד מן הכעס, שלא יפסיד כל עבודתו, כי בתענית הוא קצר רוח ונוח לכעוס, לכן יתגבר מאד שלא

מוטלת עליו. ולכן אשה שקיבלה שבת ולא הפרישה חלה, אי"ז בטעות, דמצות חלה אינה על הגברא אלא דין בעיסה שצריך להפריש ממנה חלה, ולא מוטל דווקא עליה ואפשר לבקש מאחד אחר, או שאפשר לאכול חלות אחרות.

ושמעתי שההוראה כשא' יש לו מצוה ששכח לקיים, דלא בכל פעם אמרי' דחשיב קבל"ש בטעות, וחזינן בשו"ע (סי' תרעט) דהמג"א והמ"ב דנים באשה שהדליקה נרות שבת וזוכרה שלא הדליקה נרות חנוכה שצריכה לבקש מאחר שידליק, ולמה לא אמרי' דהוי בטעות. וכמו"כ גבי אשה שהדליקה נרות שבת וזוכרה שלא התפללה מנחה, ומבואר בפוסקים שא"א להתפלל מנחה אחרי קבל"ש, ולמה לא נימא דזה קבל"ש בטעות, וחזינן דאי"ז כלל תמיד (כ"כ בשמירת שבת כהלכתה, פנ"ג הע' קיד בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצ"ל, יעו"ש).

והוראת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דיעשה התרת נדרים, והוא עפ"ד הלבוש (סי' רסג סי"ז) שכתב

ענייני סכנה ורפואה

קלח. אמר רבנו בדברי הגרעק"א (יומא עז, ב) בשם הערוך שיש רוח רעה (הנקראת שיבתא) שמזיקה לתינוקות מבן ב' חדשים עד ז' שנים, והיא באה ממה שבשעה שאמו באה מבית הכסא או מנהר, מינקת לבנה לאלתר. ואמר רבנו דכ"ז היה אמור בזמנם שבית הכסא היה מלוכלך, אבל בזמננו שבתי הכסאות נקיים, והם כעין בתי כסאות דפרסאי, יש פחות חשש, וע"כ אם הילד בוכה ורוצה לינוק לינוק יכולה להניקו [ואמר רבנו שמנהג העולם להמתין תשע דק', אינו ברור שזה חשיב לאלתר, וטפי מסתבר שהמכוון הוא שמניקה ללא נטילת ידיים, ואם נוטלת ידיים שפיר דמי] פ.

קלמ. אמר רבנו בהא דאיתא במו"ק (יח, א) ובנדה (יז, א) דג' דברים נאמרו בציפורניים, הקוברן צדיק והשורפן חסיד והזורקן רשע, שמא תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל (והובא במ"ב סי' רס סק"ו). האם באדם שמשייף ציפורניו ונופלת אבקה מהציפורניים, אם גם צריכים לזורקן. ואמר דבראשונים מבואר שם שטעם הדבר משום מיאוס (ר"ן ונמ"י) וא"כ אולי באבקה לא שייך. וגם להטעם דזה משום כשפים, מ"מ אין לך בו אלא חידושו, ורק בצפורן ממש דברו חז"ל ולא באבקה (וכמו דאמרו בגמ' שם דאם הזיזן ממקומן אינו מזיק, כיון דאישתני אישתני) פא.

הערות והוספות

מרן הגר"ח שליט"א 'יש ליהרר'. וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ה סי' א), ובשו"ת בצל החכמה (ח"ג סו"ס יא) [וראה בס' פסקי בושם (פמ"ז ס"ג) בשם הגר"מ ברדנסדורפר זצ"ל שיש להקפיד שלא תניק האשה את התינוק בבית הכסא].

קכא. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 75, כסלו תשע"ט, עמ' יא). והביא רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שנשאל לגבי אבקת שום שנשאר לילה שלם לאחר הקילוף שיש בזה סכנה, ואמר שלא ברירא לו דיש להחמיר כי סו"ס זה נטחן דק דק וא"כ הוא שינוי המועיל גם לרוח רעה (ובקובץ תשובות ח"ד סי' כב כתב דכיון דהרמב"ם ובטושו"ע לא הביאו דב"ז להלכה, א"כ קל יותר בזה"ז). ונשאל הגריש"א מהתוס' בביצה (יד, א ד"ה איכא) דגם בשום טחון שייך הענין של גילוי, והשיב דאבקה קל טפי מטחינה, דפנים חדשות באו לכאן.

ושמעתי מחכ"א דהנה באמת לא מצינו שיעור לצפורניים מה גודלם, ונראה שאפי' כל שהוא. ובדבר סגולי לא שייך לומר דווקא צפורן, אלא יש

לכעוס, ובפרט לעת ערב, ויעשה הכל בשמחה ובטוב לבב, וד' יעזרוהו על דבר כבוד שמו'. ובישעיה (ח, כא) כתיב 'ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף'. ועי' עוד במש"כ רבינו שליט"א בחשוקי חמד (ריש תענית).

קכ. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 75, כסלו תשפ"א, עמ' מה). והנה באמת בתוס' ביומא שם כבר כתבו דבזה"ז אין נזהרין בזה כי אין רוח רעה שורה באלו המלכויות, וכמו שלא מקפידין על זוגות. וא"כ גם בד' הרעק"א י"ל דבזה"ז דאין מוזיקין א"צ להקפיד בזה. והראוני בס' "הליכות תינוקות וקטנים" להגרי"י פוקס שליט"א, (פ"ה סעי' ח) שכתב: "היוצאת מן השירותים לכתחילה לא תניק תינוקה אלא כעבור 9 דק' או לכה"פ דקה או שתיים, כמו"כ לכתחילה אין להניק בשירותים עצמו".

ובדערות שם הביא דברי הגרעק"א. וכתב ששאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שבתוס' שם כתב שאין אותו ר"ר שולט באלו המלכויות, ולכן לא הקפידו בזה. האם בכ"א יש ליהזר בזה, והשיבו

קמ. אמר רבנו מעשה נפלא על המהרש"ם, שנשאל פ"א בתפילין שנפלו לתוך סיר חלב ורותח, מה דין החלב אם נפסל לשתיה מחמת החלב משום דהתפילין עשוין מעור הבהמה והוי בשר בחלב. ואחד מתלמידי המהרש"ם אמר דהרמ"א כתב (יו"ד סי' פז ס"י) דעור הקיבה שמולחים ומייבשים אותו א"כ נעשה כעץ בעלמא ואין בו משום בשר בחלב, וא"כ הכ"נ גבי עור התפילין. ונהנה המהרש"ם, אך אמר שמ"מ אסור, ויש חילוק של מי היו התפילין, אם של ת"ח או של ע"ה. ונתפלאו הכל למה כוונתו. וביאר, דאמנם איסור בו"ח ליכא, אך חשש סכנה גדולה איכא, דהמניח תפילין והוא מזיע א"כ נדבק על התפילין זיעת האדם, ובפרט בימות הקיץ, וחמירא סכנתא מאיסורא ובשו"ע (יו"ד סי' קטז ס"ד) כתב דצריך ליהזר מזיעת האדם שכל זיעת האדם סם המות חוץ מזיעת הפנים. ואמר, דאם התפילין היו של ת"ח שמניח התפילין כדין על מקום השערות א"כ הזיעה מזיקה ומסוכנת, והחלב אסור בגלל סכנת הזיעה. אך עם התפילין של ע"ה, שמניחו על המצח, א"כ הוי בכלל זיעת הפנים שאינה מזקת והחלב מותר, ודפח"ח כ"ב.

קמא. אמר רבנו כי אסור להכנס לכפרים ערביים כדי לתקן רכבים במוסך, אע"ג ששם ניתן להשיג במחיר זול מאד, דהוי סכנת נפשות ממש. וגם שצריך לפרנס את עם ישראל שנא' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנו מיד עמיתך.

קמב. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל בעובדא שהיה נחש ברה"ר והזמינו לוכד, מי צריך להשתתף בדמיו. ואמר שכל אשה שלא הייתה מורידה בניה לרה"ר בגלל הפחד מהנחש, צריכה להשתתף שכן נהנתה ממנו כ"ב.

הערות והוספות

צריך להיזהר כשמשייף ציפורניו, שלא יפול לארץ, והשיבו 'צריך להיזהר'. וכן השיב בשו"ת שערי דן (עמ' כג).

קכ. ושוב נדפס בקובץ 'זו"ה העמודים' (גליון 65, אד"א תשעט, עמ' מג). והוסיף רבנו דבדרכי תשובה (שם סקל"ג) כתב דאם שישים בחלב לא מועיל כנגד כיון דהוי חשש סכנה. אך יש דפליגי (שו"ת יד מאיר סי' כ). ובכזה"ח (או"ח סי' ד' סקצ"ח) כתב דבמקומות המגולין שבראש אין להקפיד, דהזיעה מזקת רק אם יש זוהמא, ובמקומות המגולין כיון ששולט שם האויר אפי' אם יש שיער, אין בזה משום זוהמא ואינה מזקת.

קכג. וראה מה שנשאל רבינו בחשוקי חמד (ב"מ קח, א עמ' תצח): 'שאלה. שכונה שאירעו בה מקרי גניבה רבים, ובנוסף לנזק שנגרם נתקפו האנשים באימה ופחד בלילות. האם רשאים חלק מתושבי השכונה לחייב את חבריהם בהשתתפות בשמירה? ובפרט

לחשוש גם לאבק. ולגבי אבקת שום מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א מקפיד שלא להשתמש בזה דאי"ז מעורב בשום דבר אחר. ורק אם מעורב אין בזה חשש דלא ניכר. וראה בס' דגל אפרים (סי' כח) שכתב להיתר דזה התייבש ונעשה יבש, ואפי' איסוה"נ אפרן מותר, ואין בזה רו"ר.

וע"ע בשו"ת הר צבי (סי' עח), ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' כ), ובס' הליכות יעקב (ח"א סי' קיא). ויש שחולקים וס"ל דאסור, ראה בבית שלמה (ח"א סי' קפט) דאסור, וגם בארחות רבינו (ח"ג עמ' עו) מובא מהחזו"א שהתיר אבקת ביצים רק לחולים ולא לבריאים. וידידי הרה"ג ר' יהושע אייזנשטיין שליט"א אמר לי ששאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ואמר לו שיש להחמיר ולא לקנות את זה, דחמירא סכנתא מאיסורא.

וראיתי בס' אריה שאג (עמ' תשא, תשובה רצ) ששאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'האם

קמג. אמר רבנו ששאל למרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל בעיר בדרום שנפלו טילים רבים וכל הרחוב עזב, ונשארה זקנה אלמנה אחת שדרשה מהשכן האחרון שישאר עמה ולא יעזבנה לבדה. והשיבו מרן זצ"ל דאם הייתה זו בתו ואפ"ה היה בורח יכול גם כאן לברוח, ואי לא – חייב להשאר עמה. והוסיף רבנו בנכה שהוצרך לעזרה כשבורחים למקלט, דחייבים להשאר עמו ולסייע בידו לברוח, דהחשש שינזקו מהטילים רחוק יותר משינזק הנכה בלבד ח"ו משום הפחד והאימה שישאר לבד ק"י.

קמד. הביא רבנו מס' בסערת אש על מרן הרב שך זצ"ל, שבשנת תרע"ו הי' שריפה גדולה בסלוצק, ורץ באישון ליל לכבות השריפה יחד עם התושבים, ועצרו בחור ושאלו קושיא על תוס', ונעצר להשיב לו ודברו כמה דק' ע"ד התוס'. ודן רבנו קמיה גיסו מרן הגר"ח שליט"א הא הוי פיקו"נ ממש, והשיבו דלתורה מותר דתורה מגנא ומצלא וידע הרב שך שע"י התורה יהיה נס והצלה.

קמה. נשאל רבנו ברופא שצוה לא' לנוח כמה ימים לבריאותו והלה נסע לדבר מצוה אי עבר על ונשמרתם. והשיב דמרן הגראמ"מ שך זצ"ל הי' פעם חולה וירד מביתו למרות אזהרת הרופא וחיזק בחור בעל תשובה (ראה ס' מסורת החינוך), וביאר רבנו עפ"ד התוס' בב"ק (פה, א) בא"ל הרופא שלא לאכול דבש ואכל והעלה גרגותני וכו' והק' דמאי ס"ד שהחובל ישלם לו הא פושע הוא, ותי' דלא חשיב פושע כ"כ, דלא מסכן את חיו כ"כ, ולכן לצורך או לדבר מצוה סבר מרן הרב שך זצ"ל דשרי לעבור ע"ד הרופא.

קמו. נשאל רבינו ברופא שאכל על חולה לאכול מצה, ולא שמע בקולו ואכל, ושוב בא רופא אחר והתיר לו לאכול מצה, האם יצא יד"ח באכילה ראשונה או צריך לשוב

הערות והוספות

ואפילו מהיתומים, חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכים שמירה, שתורתן משמרתן. אבל לתיקון הדרכים והרחובות אפילו מן החכמים, ואם כל העם יוצאים ומתקנים בעצמם, לא יצאו תלמידי חכמים עמם.

מבואר שער הזקוקה לשמירה, חייבים הכל להשתתף בזה, או שישתתפו עצמם [אישית] בשמירה בתורות, או ע"י שכירת פרש או שומר מזוין, פרט לתלמידי חכמים שפטורים מלהשתתף בשמירה, משום שתורתם משמרתם. וכמו כן פטורים הם מתשלומי מיסים. יעוי"ש עוד באריכות מש"כ בכ"ז.

קכד. וע"ע מש"כ בזה רבינו בחשוקי חמד (ב"מ קה, ב עמ' תסו).

בימים טרופים כשאירעו בשכונה נסיונות לחבלה, הי' ישמור.

והשיב רבנו בזה"ל: 'אמרינן בבבא מציעא דף קח ע"א אמר רב יהודה הכל לאיגלי גפא, [הכל מסייעין לגדור חומת העיר ולהעמיד שעריה, שלא יכנס צבא שונאים לעיר] ואפילו מיתמי, אבל רבנן לא, מאי טעמא רבנן לא צריכי נטירותא, [שתורתן משמרתן, כדכתיב (משלי ו) בשכבך תשמור עליך] לכריא דפתיא, [לכרות מעין או בורות למים לשתות] ואפילו מרבנן, [שהרי גם הם צריכים לשתות] ולא אמרן אלא דלא נפקא באוכלוא, [שאין יוצאין בעלי בתים עצמן לחפור] אבל לאוכלוא לא, דרבנן לאו בני מיפק באוכלוא נינהו. [גנאי הוא להן, רש"י].

יוכך נפסק בשו"ע (חו"מ סימן קסג ס"ד) כל הדברים הצריכים לשמירת העיר, לוקחים מכל אנשי העיר,

ולאכול שנית. והשיב רבינו דבאמת אכילה ראשונה מצוה הבאה בעבירה הייתה, אבל אם הרופא האחרון גדול יותר מן הראשון – יצא ידי חובתו, דאיברר מילתא דהוראת הראשון טעות הייתה [ואמר רבינו דהחת"ס הנהיג שביום הכיפורים יקראו לרופאים בעלייתם לתורה "מוריננו רופא פלוני" משום חשיבותם שכל הלכות התענית ביוה"כ נקבעים על פיהם].

קמז. אמר רבנו כמ"פ שאמר לו מרן הקהילות יעקב זצ"ל שחוקי המדינה בהלכות זהירות בדרכים – הם מעט מהנצרך, ואם היה סנהדרין בזמן הזה – היו מחמירין יותר מהם. ולכך פסק הקה"י שחייבים למסור למשטרה אם רואים אדם שפגע וברח. עוד אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שכיון שהכביש הוא רכוש הציבור, א"כ כל הנוסע שם כפוף הוא לחוקים הקיימים שם.

ועפ"ז אמר רבנו שחייבים למסור מי שעובר על חוקי התנועה, כגון שאין לו רשיון ונוסע, או שעובר באדום. וגם בגוונא שיש לו הכרת הטוב לאותו אדם – אפ"ה כיון שרוצח הוא – חייב למסרו.

קמח. אמר רבנו ששאל קמיה גיסו מרן הגר"ח"ק שליט"א בעובדא ברופא מנתח מומחה שביום שבנו נפטר בתאונת דרכים בא ועשה במסירו"נ ניתוח לנער אחר שנפצע בתאונת"ד אחרת, מי הוה שרי ליה לנתחו בכה"ג הרי צריך יישוב הדעת קודם לכן. והשיבו דאם קודם לכן התפלל והתרכז בתפילתו שיצליח במעשיו – שפיר מותר לו (ואמר רבנו שהשתומם מתשובה זו!).

קמט. אמר רבנו דאדם שיש לפניו רופא טוב בא"י ורופא טוב יותר בחוץ לארץ, ובשביל לילך לשני יצטרך למכור חלק גדול מנכסיו, אינו צריך לעושת כן. וכדחזינן ביומא דף יא דמקשי' למה עשתה יוכבד תיבה מעצי סוף ולא משועם שצף על פני המים, ומשני דצדיקים ממנום חביב עליהם יותר מגופם. ובמהרש"א שם הק' דה"ז לפיקו"נ, וביאר דכיון דסוף גם טוב, אלא דשועם טוב יותר, אינה חייבת.

קנ. אמר רבנו דאין פלא שבדורותינו יש ס"ד ומצליחים למצוא תרופות וחיסונים חדשים תוך זמן קצר, דביומא (פו, א) איתא דגדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם, וביאר שם בעיון יעקב בזה"ל: 'ועי"ל דאתי למימר דכבר נאמר בתוכחה מכה אשר לא כתובה, וכיון שהיא מכה חדשה אשר לא כתובה – גם הרפואה נעלמה מעין כל חי ולהתרפאות שלא כדרך הטבע ע"פ הנס ג"כ אינו כיון שעושה תשובה מיראה כדמוקי ר' חמא, להכי קאמר שמביאה רפואה לעולם כלומר ע"י תשובתו הקב"ה מגלה רפואתו לעולם מה שלא ידעו עד השתא, וכן שמעתי מחכמי רופאים שכמה מיני רפואות נתגלו לאחרונים מה שלא נודע לרופאים הראשונים, וק"ל, עכ"ל ק"ה.

הערות וחוספות

גם בפרק אין מעמידין, אמאי כתבוהו רבינא ורב אשי בתלמוד הא אמרינן ב"ק דברכות והטוב בעיניך עשיתי שגגו חזקיהו ספר הרפואות כדי

קנה. וכשהגיה רבינו שליט"א הספר, הראני על זה את דברי המהרש"א בח"א לגיטין (סח, ב) שכתב בזה"ל: 'יש לשאול בכל הני רפואות הנזכרים בהאי פרקא

ענייני ממונות

קנא. אמר רבנו כשנשאל שאלה בדיני ממונות, שהמדובר היה בסכום פערט של עשרות אגורות, שהדבר משמח מאד לראות שאף בדור שלנו, שלדאבוננו מצוי הזלזול בממון הזולת, ובפרט בסכומים קטנים. וצריך להבין ולהשכיל את חשיבות הענין, שאדם יכול ח"ו לבוא בגלגול לעולם כאשר מחזיק פרוטה אחת שאינה שלו.

קנב. אמר רבנו כי השאלה האחרונה שזכה לשאול למרן רבנו בעל איילת השחר זיע"א הייתה בקבלן שבנה בית, והוסיף צורת הפתח ללא ידיעת המזמין וגרם לו לחיוב מזוזה נוספת, אם צריך לשלם לו ע"כ. והשיב מרן זצ"ל בתמיה, אדם גרם לחברו שיקיים עוד מצוה וישלם לו על כך? ! הרי זיכה אותו בעוד מצוה קי.

קנג. שאלתי לרבנו האם מותר לתפוס מנה בחדר אוכל לבחור שמאחר (דכשהמאחר יבוא לא ישאר לו) או דהוי כתופס לבע"ח במקום דחב לאחרני, ואמר רבנו דאין בזה משום תולב"ח דגם חברו שילם כמוהו על המנה והרי הם כשותפין.

קנד. נשאל רבנו באדם שעובר מבחן (טסט) אם נוהג כראוי כדי שיוכל להוציא רשיון נהיגה, ואיש אחד נכנס בפתע פתאום לתוך הכביש ועי"ז נכשל במבחן, אם יכול לתובעו דמי

הערות וחוספות

קנו. והגאון רבי צבי שפיץ שליט"א (בעמח"ס משפטי התורה) כתב לי ע"ז בזה"ל: 'ודאי שהקבלן עשה כדין. ולא שייך דין מזיק, רק כאשר אדם מחסר ממון מחבירו שלא כדין, ולכן אם עשה זאת בכוחו - חייב בדיני אדם, ואם עשה זאת בגרמא - חייב בדיני שמים. משא"כ בנידון דנן הוא מזכה את הקונה במצוה, ואמרו חז"ל פסחים (ד.) ונפסק להלכה בשו"ע אור"ח (סי' תלז, ג) שניחא לאדם לעשות מצוה בממונו, וזאת אע"פ ששם סיכם בפירוש השוכר עם המשכיר, שישכיר לו בית בדוק מחמץ וכעת הנ"ל הפר את המסוכם. אלא שנחלקו שם השו"ע והרמ"א כאשר היה מסוכם בפירוש, האם יצטרך להחזיר לו את הכסף ששילם לאחר שיבדוק את ביתו, וע"ש במשנ"ב (ס"ק יד-טו). משא"כ בנידון דנן שלא סוכם כלום, ודאי שפטור הקבלן מלשלם לקונה כל כסף, וזיכהו במצוה גדולה, וקימ"ל לחז"ל שכל יהודי מוכל לעשות מצוות למרות שהדבר יעלה לו כסף, עכ"ד.

שיבקשו רחמים ושבחוהו חכמים על זאת, ויש ליישב דודאי ניתן רשות לרפאות ולידע רפאות כל חלאים אלא שאין ראוי לגלות כולם לכל אדם משום אינשי דלא מעלי שלא יבטחו בה' אלא ברפואתם והשתא מה"ט שהותר להם לכתוב התלמוד גופיה דהא דברים שבעל פה אסור לכותבן אבל משום שנתרבה השכחה בדורות האחרונים הותר להם לכתוב משום עת לעשות לה' וגו' (כדאמר לעיל ס.) מה"ט הותרו להם לכתוב הרפאות ולגלותן לרבים כיון שא"א לזכרם בע"פ ופן ישתכחו מכל אדם. ומתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות כי לכל חולי תמצא בו רפואה שלימה ואמיתית למבינים לשונם ואל יאמר המלעיג על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה, עכ"ל. ודקדק רבינו בדברי המהרש"א שימצאו רפואה שלמה ואמיתית רק 'למבינים לשונם', היינו רק למבינים את לשון חז"ל וכוונתם האמיתית.

הלימודים שהפסיד. ואמר רבנו שאי אפשר דא"ז אפי' גרמא, דלא חשב בכלל להזיק, ורק לא חשב על מה שעשה קפ.

קנה. שאלתי לרבנו אם מותר להשתמש בבול שכבר השתמשו בו, אלא שרשות הדואר לא חתמה עליו בטעות, ואמר לי שהיו גדולי ישראל שנהגו לקרוע בול כזה ולא להשתמש בו. והוסיף בחיבה: בן תורה הוא נסיך... לא מתאים לו ללקק מהכביש... ולא צריך לנצל את הדואר, אלא יקנה חדש וישלח קפ.

קנו. נשאל רבנו מיניק וחכים אחד אהא דאיתא בב"מ (ל"א א') ראה מים באין ושוטפין ה"ז גודר בפניהם, למה לא דיינינן ליה כמציל מן הארי ומן הדוב דהרי אלו שלו (ב"מ כ"ו א'), והכ"נ לא יתחייב לגדור. והשיב רבנו דהצלה מארי הוי שלא כדרך בנ"א כלל ועיקר, דשום אדם אין דרכו לעמוד כנגד ארי, וממילא מתייאשים הבעלים מזה. אבל במים השוטפין אי"ז כ"כ שלא כדרך, וממילא אין הבעלים מתייאשים קפ.

הערות וחוספות

איילת השחר זיע"א לידי"נ הגר"מ חליוה שליט"א (שפתי אייל, עמ' נה אות טז): 'שאלתי למור' זצוק"ל אם מותר להשתמש שימוש חוזר בבולים שלא הוחתמו על ידי הדואר, ולא היה ניח"ל בזה, ואמר לי בשביל מה צריך את זה, ומה זה יעזור, וכי אם תחסוך כמה גרושים תהיה מזה גביר, עכ"ל.

וראיתי בספר 'תשובות הגר"ח' (עמ' רז) שנשאל מרן הגר"ח **קניבסקי** שליט"א 'האם מותר להשתמש בבול שרשות הדואר לא חתמו עליו, והשיב 'שמעתי בשם מו"ח שליט"א שהתיר'. ובהערות הביא שבקנו' שיח מרדכי (תשובה קנו) השיב מרן הגר"ח שליט"א 'מותר להשתמש בו'. וע"ע בזה בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' רפח) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קעג), ובמש"כ בכ"ז ידי"נ הגר"א סקוצילס שליט"א בספר 'פסקי הוראה' - אהל יעקב' (סי' רצה, עמ' תרסח) ומה שהביא שם מדברינו הנ"ל, בס"ד.

קנט. והנה באמת זה גופא מבואר בגמ' שאפשר להציל דאמרי 'הרי זה גודר בפניהם', ומשמע שגם בדרך הטבע יש אפשרות, משא"כ בארי ובדוב. והגאון רבי **צבי שפיץ** שליט"א (בעמח"ס משפטי התורה) כתב לי בזה"ל: 'זוטו של ים זה רק כאשר אין שום אפשרות לאף אדם גם אם היה במקום הנ"ל בשעה שאבד והים לקחו, להציל את הממון האבוד. משא"כ חיוב השבת אבידה הינו, בכל מקום שאם אדם נמצא הוא יכול להציל את ממון המאבד,

קנו. ומו"ז הגאון רבי **רפאל איסר יהודה מליץ** שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) הוסיף ע"ז: 'לכאורה, מה תשובתו שלדין גרמא בעינן 'מחשבה להזיק'. הלא אדם מועד לעולם. ובהיזק בשינתו נחלקו תוס' ורמב"ן אי גם ע"ז נאמר מועד לעולם וחייב או לא, ומהיכ"ת 'גרמא' צריך 'חישב להזיק'. אלא נראה ברור תוכן כוונתו, דהנה הא דבדיני שמים נתחדש דגרמא נחשב ל'מעשה היזק' שלו, הוא רק בצירוף 'עשיה מדעת' ומכוון למעשה שעושה. אבל בא' שקפץ לכביש בפזיזות, הרי לא חלם להסתכן מול רכב נוסע, וכל כה"ג אין הגרמא נחשב למעשה דילי"ה אפילו בדין שמים. וניכרים דברי אמת ודפח"ח, עכ"ל.

והגאון רבי **אליהו שלזינגר** שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'אדם שלומד נהיגה צריך ללמוד גם האיק' להתנהג כאשר מישוהו קופץ לכביש, ואם לא יודע האיק' להתנהג במצב כזה, לא מגיע לו רשיון. ולכן צריך להודות לזה שקפץ לכביש, ובזה גרם לו ללמוד שוב איך צריך לנהוג', עכ"ד.

והגאון רבי **צבי שפיץ** שליט"א (בעמח"ס משפטי התורה) כתב לי: 'למרות שמעשהו של הנכנס לכביש היה חמור, אולם ביחס לדיני ממונות לכל היותר דינו כגרמא שפטור בדיני אדם, ומסתבר שעוד פחות מכך בנידון דנן, ואכמ"ל', עכ"ל.

קכ. ושמתני לראות שכעין נוסח זה השיב מרן בעל

ושאלתי לרבנו עפ"י במי שרואה אור דולק במרפסת של בנין, האם חייב לעלות ולומר להם כדי שיכבוהו שלא ידלק כל הלילה, ואמר דאין צריך דא"ז הפסד רב אלא כמה פרוטות, אך אם יאמר להם יהיה חסיד^{קל}.

קנז. הביא רבנו פי' נאה ששמע מבנו מו"ח הגרא"י שליט"א בשם מרן הגרשז"א זצ"ל מדוע בשומר הטוען נאבדה ונמצא שפשע, משלם קרן, ובטוען טענת גנב משלם כפל, ובטוען טבח ומכר משלם חמשה, דמדוע דנים אותו כמו שגנב וטבח ומכר הרי רק טען כן ולא עשה כן בפועל^{קא}. וביאר לפי שע"י מה שאמר גרם לבעלים לצפות ולתלות תקוות, שבנגנב אם ימצאו תקבל כפול, ולכן גם הוא ישלם כפול, וכן בטבח ומכר שהעלה יותר את

הערות והוספות

רבנו שליט"א שם.

ולגבי הרואה אור דלוק במרפסת (מה ששאלתי קמיה רבנו), יל"ד עוד דהוי רק 'ספק אבידה', דיתכן ששכח וישמח שיודיעהו ויש צד שהשאייר בכוונה (דיש הרוצים שהאור ידלק). דמצ"א ספק דאו' לחומרא, ומצ"ש דהשב"א זה מצוה ממונית וא"כ בספק אולי אין חיוב.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רבה של שכונת גילה, ירושלים) כתב לי: 'חיוב על האדם להציל ממון חבירו, ודין פרוטה כדין מאה. ובודאי יודו לו על כך ועל האיכפתיות שלו. וכל הכבוד לו שחס על ממונם של ישראל', עכ"ל.

והגאון רבי צבי שפיץ שליט"א (בעמח"ס משפטי התורה) כתב לי: 'מעיקר הדין יש כאן דין השבת אבידה, אולם ברוב המקרים בנ"א לא נזהגים להעיר לאנשים על מה שקורה ביתם, כי ישנם מקרים שבעלי הבית יכולים להפגע מכך. ורק אם פוגשים באופן ארעי את בעה"ב, ניתן לומר לו בעדינות שראו שאור בביתו דולק לשוא', עכ"ל.

קלא. ובעצם הדבר, כתב לי הגאון רבי צבי שפיץ שליט"א (בעמח"ס משפטי התורה) בזה"ל: 'החייבים הנ"ל הינם דיני תורה, ולא שייך שניתן טעם מעצמינו למה שכתוב בתורה. אמנם רק כדי לסבר את האוזן אומר לך ביאור, שאם השומר פשע בשמירתו - הוא לא איבד את האמון בו, אלא שעשה מלאכה גרועה כמו פועל שהזיק, ולכן חייב לשלם רק את הנזק שנגרם מפשיעתו שזה הקרן. משא"כ אם הוא עצמו שהתחייב לשמור על החפץ לבעליו טוען בשקר שנגנב החפץ בכך הוא איבד את האמון שנתנו לו, וחידשה התורה שיקבל דין גנב כמו שטען', עכ"ל.

באופן הזה חייבה התורה את מי שנמצא שם להציל את הממון שאבוד או יכול להיות אבוד מדין השבת אבידה. לפיכך גם בנידון מים ששוטפים את שדה חבירו, מכיון שכל הנמצא שם יכול להציל את ממון חבירו - הוא מחוייב מדין השבת אבידה לעשות זאת, עכ"ל.

קל. ראה מה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד (ב"מ לא, א עמ' קמה), וז"ל: 'שאלה. העובר ביום שישי ליד חנות, ושומע את המזגן דולק, ויודע כי זה ימשיך לדלוק כך כל השבת, האם יש מצוה לבדוק מי זה בעל החנות ולהודיע לו זאת'.

וכתב רבנו שליט"א 'תשובה. חייב להודיע לבעל החנות מדין השבת אבידה, כי השבת אבידה היא לא רק אם חבירו כבר איבד, אלא אף אם רואה שחבירו הולך לאבד ממון, מצוה להצילו, כדאמרינן בבבא מציעא דף לא ע"א ראה מים ששוטפין ובאין, הרי זה גודר בפניהם, אך אם ממחר מאד ואבידתו גדולה משל חברו פטור.

ואם רואה חשמל דלוק, ויודע שחבירו השאירו דלוק מתוך זלזול, אינו חייב להודיע לו זאת, כי זה אבידה מדעת. יש להעיר שיתכן שהמשאיר חשמל דלוק בחינם מתוך זלזול, עובר משום בל תשחית'.

עוד נשאל רבנו שם: 'הרואה את הכביסה של חבירו תלויה, ומתחיל לרדת גשם, והשכן אינו מבחין בכך, האם יש מצוה להודיעו זאת'. וכתב רבנו שליט"א: 'מצוה להודיע דאעפ"י שאין בזה הפסד ממון, שהרי הכביסה שתתרטב תתייבש, ולא ייגרם הפסד מערך הממון, אלא שממון חברו לא יהיה ראוי לשמוש כעת, ולכן מסתבר דכה"ג אין מצוה השבת אבידה ממש, אך יש בזה מצוה 'ואהבת לרעך כמוך', עכ"ד

תקוותו – ישלם גם הוא קצבה זו [ולקמן בסוף עניינים שונים הבאנו מרבינו בשם הגר"א שר זצ"ל דאי"ז טעמא דקרא אלא רק להמתיק ולהטעים, יעוי"ש].

קנח. דן רבנו במי שלא ידע ידיעה בתוה"ק אם אפשר עפי"ז לחייבו בכמה עניינים (כגון א' ששמר כנור בבית ומחמת החום נתקלקל, וא"ל המשכיר דמתני' במדות היא דכלי המקדש היו במחילות שלא יתקלקלו בחום, ושגגת תלמוד עולה זדון), ושאל לגיסו מרן הגר"ח"ק שליט"א ומיאן מלהשיב. ואמר רבנו דלפני רבות בשנים שאל לגיסו באדם שטעה והניח כל חייו תפילין דר"ת ולא של רש"י, אי חשיב אונס, דאולי כיון דבמשנ"ב מבו' ההבדלים בין תפילין דר"ת לרש"י א"כ הוי פשיעה שלא למד, והשיבו הגר"ח"ק בשם החזו"א דלאו כו"ע ידעי כה"ת כולה, וכמבו' בגיטין (ו, ב) אטו כל דלא ידע לרב אבוה לאו גברא רבא הוא ק"ב, וממילא הוי אונס.

קנמ. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דטענת קים לי (בממונות) הוא רק אם הלה יודע לבאר למה קים לו כך, ומה נחלקו השיטות וכו', ולא שטוען כפטופוט דברים בעלמא, ודפח"ח.

קס. אמר רבנו ע"ד פלוגתת השו"ע והרמ"א חו"מ סי' רס"א ס"ד דהשו"ע ס"ל דהמאבד ממונו לדעת אין נזקקין לו, אבל אסור לקחת אלא רק פטור מאבידה דאשר תאבד כתיב פרט למאבד מדעת, והרמ"א פליג דהוי הפקר וכל הקודם זכה. ואמר רבנו דכ"ז בדבר ערך שזורקו בשוק (כמרתא בת בייתוס – גיטין נו, א), אבל בדבר שאינו שווה (כגון סכך בערב סוכות שאינו שווה בעצם) יתכן דגם השו"ע מודה דאם זרקו רשאי לקחתו [ואמר כן רבנו גבי עובדא שמצאו סכך זרוק ולקחו ואח"ז ראו מודעה דכ"מ שלקח חייב לשלם, ואמר רבנו שיש למדוד אם לא עשה דב"ז בכוונה דרך רמאות כי ראה שלא הצליח למכור].

קסא. נשאל רבנו במוכר סכך על המדרכה ועבר אדם ונתקל וניזוק אם חייב לשלם לו, והשיב דאם העיריה נתנה לו רשות למכור שם, הוי בור ברשות ופטור.

קסב. נשאל רבנו במג"ש אשר עורך הגרלות מפעם לפעם בין התלמידים ורובם ככולם זכו מלבד תלמיד אחד שהוא ממייסדי השיעור, ורצה לערוך הגרלה ולגרור שהוא יזכה

הערות וחוספות

(ה, א ד"ה לאתויי) דאמורא לא הייתה משנה שגורה בפיו, ובס' מגדל חננאל (עמ' יב) הביא זאת, והביא עוד מהא דב"ב (קטז, א) דאישתמיט מרמי בר חמא אגב חורפיה. וראה בתוס' בב"ב (קיג, א) גבי הא דר"נ בר יצחק לא ידע דתרוייהו ידבקו כתיב בהו, וכתבו פעמים שהאמוראים לא היו בקיאים בפסוקים.

קל. וע"ע בגיטין (מה, א) דרב ענן ברייתא לא שמיע ליה, וע"ע בב"מ (י, ב) ובעירובין (יט, ב). אכן כ"ז בברייתות, אבל במשניות מצינו בתורא"ש (קידושין נט, ב, ד"ה תיובתא) דלא יתכן דאמוראים לא ידעו משנה מסוימת, יעו"ש. ועי' בהגהות חידושי הש"ס להגר"י פיק זצ"ל (ב"מ ז, א) שכתב בדעת התוס' דלא מסתברא דר"נ לא שמיע ליה להך ברייתא, יעו"ש. וע"ע ברש"ש גיטין (ו, ב). וע"ע בתוס' במו"ק

בכדי שלא תיחלש דעתו, והשיב רבנו דהגורל הוא מאת ה' והקב"ה אינו רוצה שיעזרו לו לנהל את העולם ע"י רמאות, אע"פ שאין כאן גזל דהממון שתורמים הוא שהמג"ש יעשה עמו כרצונו מ"מ יש בזה גניבת דעת שאומר להם שעורך הגרלה ואין כאן הגרלה, וגם זהו חוסר אמונה [וסיפר על חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שכשהיו מגיעים אליו שאלות מעין אלו, היה פורס ידיו, וחוזר על הפסוק בניגון שובה לב "מה יתן לך, ומה יוסיף לך לשון רמיה" [קל].

קסג. נשאל רבנו בת"ת שעורך מבצע לילדים על ויתור או ברכות וכיו"ב, והאב צריך לרשום פתק למלמד, ולאח"מ עורכים הגרלה בין הילדים, האם מותר לאב לרשום פתק למלמד כשבנו לא קיים את המבצע. והשיב רבנו דגזל אין כאן משום שהמלמד יודע שלא כל הילדים עושים בשלימות המבצע ומ"מ יש תועלת להכניס מודעות על חשיבות המצוה של המבצע, אך מ"מ לכתחילה אין ראוי, וכעין שמצאנו בסוכה (מו, ב) א"ר זירא לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה משום דאתי לאגמוריה שיקרא שנא' למדו לשונם דבר שקר. ובמהרצ"ח שם כ' שמזה כ' הרמב"ם פ"ב משבועות ה"ח שצריך ליהזר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת. ולכן רצוי שההורים יאמרו שאמנם הפעם לא עשית המבצע ואינך ראוי לפתק, אך להבא תקיים המבצע ונכתוב לך כבר כעת, ובזה לא ירגילוהו לשקר.

קסד. נשאל רבנו בבחור שהוציא ספרים מהגניזה קל, ולאחר מכן אמו מיאנה להביאם לבית מחמת שאין מקום להניחם והוצרך להשיב חלק מן הספרים, ונסתפק האם עליו לשלם לגניזה או לא. והשיב רבנו דבעלמא כיון שהוציאם מהגניזה זכה בהם ושוב כשרוצה להניחם בגניזה יש לו לשלם, דמה שהראשון הניח אינו קשור אליו כיון שהוא זכה בספרים. אבל בנד"ד חשיב שזכה בטעות כיון דצריך לרשות אמו אם להביא לבית או לא, וא"צ לשלם קל.

קסה. הוסיף רבינו, דכן יש לדון בשילם על נסיעה באוטובוס וירד, וכעת שם לב שירד בתחנה מוקדמת ממחוז חפצו, דאם עולה מיד אינו צריך לשלם שוב דהשירות שעליו

הערות והוספות

יל"ד בספרים שאין הבעלים יודע שנמצאים בגניזה, וכגון שגבאי ביהכ"נ הוציאו כל מה שהי' שם והניחו בגניזה (ודנו כבר אם יש להם רשות או לא), ואי אי"ז ע"פ דין תורה - מ"מ אחר שזה בגניזה הוי זוטו של ים, דאפי' אם הבעלים לא יודע מ"מ ממילא הוי יאוש ואי הוי ידע הוי מתיאש ויכול לקחתו, וצ"ע בכ"ז.

קלו. וע"ע בקובץ 'ווי העמודים' (גליון נ עמ' יז סי' ה).

קלג. ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון נג עמ' יח, סי' ד).

קלה. הנה נראה דאין בזה חשש גזל ליקח ספרים מהגניזה, דלא מיבעי דהבעלים עצמו ודאי יכול לקחת שוב את הספרים. אלא גם אדם אחר יכול, דהבעלים נתיאש והפקירם לגניזה, וחברת הגניזה אין להם ענין סתם לגנוז ספרים, וגם לא לכתחילה לגנוז ספר שמישהו צריך וכבר אחז"ל (יבמות מד, א) דלא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין לו. ורק

שילם לא נגמר דבטעות ירד, משא"כ אם ירד במחוז חפצו, ולאח"מ נזכר שצריך לנסוע למקום נוסף – פשיטא דחשיב שתם השירות שעליו שילם, ואם עולה צריך לשלם שוב מחדש קל.⁴

קסו. נשאל רבנו ברוצה לתלות מודעה בלוח מודעות, ותלויים שם כבר מודעות, האם מותר לתלות מעל גביהם. והשיב רבנו דאמנם יתכן שזה הפקר דהתולה הראשון יודע שכך דרך הלוחות מודעות, אך מ"מ מדין ואהבת לרעך כמוך אין להדביק מודעות ע"ג מודעות של חברו, אא"כ עבר זמן מתלייתה כגון ג' ימים בסתמא, או שהיא לתאריך מסוים ועבר התאריך קל.⁵

קסז. עורר רבינו באנשים שהתרגלו לתלוש ולקרוע מודעות שנתלו ברחוב, שמלבד מה שמקנה לעצמו מידה רעה שמשחית ממון אחרים, הרי שיש בזה איסור מדינא. וציין למש"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שצו) דאין להסתיר פתח חנותו של חברו, דיכול הלה למחות בו שמזיקו במניעת ביאת הקונים אליו ע"י שלא נראה פתח חנותו מרחוק.

קסח. נשאל רבנו בשיבת בית הזמנים שהבטיחה לכל בחור מלגה על לימודו, וחלק מהבחורים לא באו, האם יש לטרוח אחריהם וליתן להם, ואם לא מה יעשו בכסף. והשיב רבנו דא"צ לטרוח אחריהם ולא כלום, דאולי בחרו שלא לקבל כסף על לימודם שכך היא הדרך הטובה ביותר. ואת הכסף שנותר יכולים המנהלים לשמור לבין הזמנים הבא קל.⁶

הערות והוספות

אלמנות ויתומים, שתולים בבתי כנסיות, האם גם הם צריכים להקפיד על כך (לא לתלות מודעות ע"ג מודעות קודמות), שקשה מאד להקפיד ע"כ (וגם יתכן שמחוייבים הציבור למחול להם, לצורך הצלחת המגביות של יתומים ואלמנות), והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'טוב לזוהר'.

ועוד ראיתי בקובץ 'בנתיבות ההלכה' (קובץ ג, עמ' 496) שנשאל בזה מרן הגר"י קרליץ זצ"ל 'המבקש לתלות מודעה ברחובה של עיר ואין לו מקום אלא על מודעה של חברו, האם מותר'. והשיב ע"ז דיש להמתין לזמן שרגילים לתלות על המודעות הישנות, כגון שבוע ימים. ושוב שאל 'ומדוע שלא נאמר כי התולה את המודעה הראשונה לוקח סיכון שאפשר שיכסו את המודעה שלו או יורידוה גם לאחר יום, וא"כ אני יהיה זה שקיימתי את הסיכון שההוא לוקח מראש'. וכתב שם: 'מרן מבט בתמיה ועינים חודרות - אבל הוא מקווה כי יש בעולם גם אנשים ישרים...'. ודו"ק.

קלט. ושוב נדפס בקובץ 'יוי העמודים' (גליון 61, חשוון תשעט, עמ' עב).

קל. כמו"כ מצוי באדם שעלה לאוטובוס וחשב שיש לו כסף טעון בכרטיס הרב קו, והתברר שאין, וירד בתחנה הבאה, האם צריך לשלם על נסיעה זו דלא הגיע למחוז חפצו אבל קירב אותו בדרכו. ומסתמא תלוי באומדנא של משרד התחבורה. ובד"כ יכול לנסוע ולשלם בפעם הבאה. וגם אם רוצה לרדת, א"צ לשלם, דהרי אין לו מזה כלום, ואין התשלום על הכניסה לאוטובוס אלא על שנסע את נסיעתו הצריכה לו, וצ"ע עוד בזה.

קלח. וכן נדפס בקובץ 'יוי העמודים' (גליון 64, שבט תשע"ט, עמ' עה, סימן ח). והנה ראיתי בס' דולה ומשקה (עמ' שב) ששאל ידידי הרה"ג רא"ח שצ"גל שליט"א קמיה מרן הגר"ח שליט"א בזה"ל: 'מי שתולה מודעה בלוח מודעות שיש בבית כנסת, האם אסור לו לתלות על מודעה שכבר תלויה, וצריך לחפש מקום פנוי, או שא"צ להקפיד ע"ז (ואם כן האם זהו מדין גזל או מדין מידות טובות)', והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'ראוי לזוהר'.

ועוד שאל: 'למה שנתבאר שאסור לתלות מודעה ע"ג מודעה, נסתפקו מהו הדין בארגוני צדקה של

קסמ. נשאל רבנו בבחורי ישיבה שהיו רעבים ונכנסו לחתונה וטעמו מהכיבוד שכבר, האם יש בזה גזל או לא. והשיב רבנו דמסתמא בעל השמחה שמח שאנשים רעבים יהנו בשמחתו, שהוא כבר ממילא שילם, וזו זכות לחתן ולכלה שאנשים רעבים נהנו משמחתו (וציין רבנו לשבת קנו, ב בעובדא דבתו של ר"ע דצדקה תציל ממוות). אך אמר רבנו דיתכן ועברו בהא דאיתא בברכות (ו, ב) דכל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות, וצ"ע קפ.

קע. נשאל רבנו אם מותר לבחור לקחת מחברת חידו"ת של חברו ללא ידיעתו בכדי למוסרו לאבי המדוברת שיתרשם מחידושי הבחור. וציין רבנו לסנהדרין (לט, א) דמשמע מסוף הדברים דמותר היה לקחת הצלע מאדם הראשון כשעיי"ז קיבל אשה, ואולי הכ"נ עיי"ז יקבל את בת זוגו בשידוך. אך כאן שאני, דיתכן שאם היו שואלים אותו לא היה מסכים, דאולי חושש שבעיני אבי הבת לא יהיו החידושים מסודרים וראויים. אך למעשה אמר רבנו דאם באמת נראה שהמחברות ראויות ואין כאן גנאי, יש להקל לקחת ולהראות, דלאחר מעשה

הערות והוספות

זי"ע על גבי מרכבת מסילת הברזל, כבדו אותו שם לטעום מאיזה מידי דמיון ועשה ברכת מזונות ואכל ממנו והנה אח"כ נודע לו שמזון זה שאכל מהן המה משיירי סעודת חתן וכלה והתחיל לחקור ולדרוש אם לא עברו עדיין שבעת ימי המשתה שלהם, וכאשר הגידו לו שעדיין עוד שבעת ימי המשתה, שינה את דרכיו ונסע למקום החתן והכלה לשמח אותם, כדי שלא יעבור על דברי חז"ל כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות ואם משמחו זוכה לתורה, וי"א כאילו בונה אחת מחברות ירושלים וכו', ע"כ.

והנה ראיתי בשו"ת שערי דן (עמ' לג) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, בזה"ל: 'מי שהולך לחתונה בגלל שהוא מכיר את האבא של הכלה והוא א"ל מזל טוב, אבל הוא לא מדבר שום דבר עם החתן, האם מותר לו לאכול שם או שזה נחשב שהוא נהנה מסעודת חתן ואינו משמחו שעובר בה' קולות', והשיב מרן הגר"ח שליט"א 'ראוי לומר מזל טוב גם לחתן'.

ועוד נשאל: 'מי שהולך לחתונה לזמן קצר והוא נמצא שם רק כשהחתן בחדר ייחוד, כך שהוא אינו יכול לשמחו, האם מותר לו לאכול שם או שזה נחשב שהוא נהנה מסעודת חתן ואינו משמחו שעובר בה' קולות', והשיב מרן הגר"ח שליט"א 'כיון שנהנה מסעודת חתן צריך לשמחו', ע"כ.

קמ. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (גליון 70, תמוז תשעט, עמ' סה).

והנה קיבלתי בזה מכתב תשובה נפלא מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א, והדפסנוהו בסוף הספר. ראה שם.

וראיתי לידידי הרה"ג ר' משה חליוה שליט"א בספרו 'שפתי איל' (עמ' נד, אות י) שהביא בשם מרן בעל אילת השחר וצ"ל: 'שאלתי למור' וצוק"ל אם הנמצא בחתונה וכדומה יכול ליקח עוגה מהשמחה לביתו, ואמר לי דיש לשאול את הבעה"ב (של השמחה)', ע"כ. וע"ע בספרו 'זכותא דיעקב' (עמ' כג, אות לה) שכתב בשם הגאון הגדול רבי יעקב אדלשטיין וצ"ל: 'שאלתי למור' וצוק"ל בענין אדם שנכנס לחתונה שלא הוזמן אליה אם מותר לו לאכול שם, ואמר לי 'זה תלוי אם המנות שנשארות המשפחה נותנת אותם לארגון חסד או לוקחת לעצמה. ואם זה לעצמה או זה גזל, ואם זה לצדקה הוא צריך להיות בגדר של עני שיכול לקבל (ואם מרשים לו ודאי יכול לאכול)', ע"כ.

ועוד ראיתי להגר"מ חליוה שליט"א בתשובה לידידי הגר"ג הכהן רבינוביץ שליט"א (נדפס בס' גם אני אודך, חכ"ב סי' ל) שהביא מספר כלולות חתנים (שער המאמרים, עמ' קפ) שהביא מספר גדולת יהושע (ח"א, ילקוט מאמרים ערבים, אות קמה) שכתב בזה"ל: 'פ"א בהיותו נוסע הרה"ק מנאסוד

ישמח הבחור ממעשה זה קמא. [ובעת שהגיה רבנו שליט"א הספר הוסיף דיש להתייעץ היטב עם מורה הוראה על כל מקרה ומקרה, ולא להורות הוראה כללית בדבר זה].

קעא. נשאל רבנו בחתן שקנה לכלתו מחזורים יקרים ופנה לחרט שיחרוט שם כלתו על המחזורים, וכשבא ראה שחרט שם אחר בטעות, ותובעו שישלם לו דמי המחזורים. ולאחר בירור התגלה כי החתן טעה וקנה מחזורים בנוסח אחר ממה שכלתו מתפללת, וטוען החרט דלא הזיקו כלום דגם אם לא היה טועה לא היה באפשרותו ליתן לכלה את המחזורים, ולכך פטור מלשלם.

והשיב רבנו ע"פ המבואר בב"מ (קה, ב) בבעל שדה שאמר לחוכר לזרוע חיטים וזרע שעורים, ולבסוף לא ירדו בכלל גשמים, וטוען החוכר דלא הזיקו דבלא"ה לא ירדו גשמים, ואמרי' בגמ' דיכול לטעון לו אי זרעתה חיטי - הוה מקיים בי ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור. ואמר רבנו, דמבואר דהיכא דל"ש טענה זו שהיה יכול להתפלל והיה יורד גשמים רק לו, אז צודק החוכר בטענתו, וא"כ הכא דלא שייך שיתאפכו המחזורים - א"כ פטור החרט מלשלם, כיון דבלא"ה לא היו המחזורים ראויים לשימוש ולא הזיקו, ודו"ק קמא.

הערות והוספות

וראה בפתחי חושן שכתב בשם בעל שו"ת קנין תורה דתמה ע"ד המקור"ח, דסו"ס בשעה ששבר את כדי היין נתחייב בתשלומין כבר, ומה שאח"כ בא הצלה לשמעון מכח שבירה זו, אי"ז פוטרו מלשלם תשלום שכבר נתחייב בו, ואין לנו עסק בעתידות.

וכתב רבנו דהכ"נ כיון שיש כאן פשיעה של החרט שלא חרט השם הנכון, וקלקל את הגביע, א"כ שוב גם אחר שנשתנה שמו אי"ז פוטרו מחיובו שפשע בגביע ופטור הסב מלשלם לחרט על החריטה (ויכיר לו טובה קצת). ועוד כתב רבנו דאם באותה שעה שחרט כבר חלה הנכד, והיה מועמד לשינוי השם, יתכן דבוה פטור הסב מלשלם [ועי' בזה בס' אחת שאלתי, ח"א עמ' 58].

וע"ע בפתחי חושן שם שכתב להוכיח מהא דקיי"ל (חו"מ סי' שפ ס"ד) דספינה שעמד עליה נחשול, והקל אחד ממשאו של אחר דפטור מלשלם משום דהמשאוי חשיב רודף, ומשמע דבלא"ה חייב, אע"פ שבנזק המשאוי הציל את כל הספינה ואת בעל המשאוי, וא"כ דלמא הכ"נ חייב אע"פ שמצילו עי"ז. וכתב דדוחק לומר דגם בנ"ד יש על היין דין רודף, אלא דאפשר לדחות דשאני התם שסיבת הנזק כבר גלוי לכל והזיק ע"ד להציל משא"כ כאן.

קמא. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (שבט תשע"ט, גליון 64, עמ' נ).

קמא. ובפ"א נשאל רבינו בסב שקנה גביע לנכדו וביקש שיחרטו שם 'יוסף' עליו, ובטעות חרט 'יוסף חיים', ולא שילם שכר החרט. ואחר זמן חלה הנכד והוסיפו לו שם 'חיים' והביא הסב הגביע לנכדו, ואז תבע החרט את שכרו, מי חייב לשלם לו או לא. ואמר רבינו עפ"מ שכתב בספר מקור חיים (סי' לב) והובא בס' פתחי חושן (נזיקין, פ"א הע' כ) שנשאל בראובן ששיבר כדי יין לשמעון, ואחר זמן באו השלטונות לבדוק אם שילם המכס, ועי' ששבר לא מצאו הכדי יין שהעלים המס, ולולי ששבר היה שמעון נעש ע"י השלטון. מי חייב ראובן לשלם על ששבר או לא. וכתב המקור"ח דהי' מקום לפטרו דכיון דמיד באו אנשי השלטון א"כ הוי כמנא תבירא, אך שוב כתב דכיון דלא נעשה שום מעשה בגוף הדבר לא הוי בכלל מנא תבירא (וכמ"ש התוס' בב"ק יז, ב). אך צידד שם לפטרו כיון דלמעשה יצא לו טובה בנזק זה, וציין להא דמנחות (סד, א) בפירש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק אי אולינן בתר מעשיו או בתר מחשבתי, והעלה דפטור מדיני אדם וחייב מדיני שמים.

קעב. נשאל רבינו באדם שהיה לו קוד של מספרים שעמו היה משלם בחנות, ופ"א שמע ילד את הקוד ובמשך תקופה 'גנב' וקנה ממתקים על חשבון אותו אחד, ולאחר תקופה ארוכה התגלתה הגניבה, ונסתפקו מי חייב לשלם תשלומים אלו האם בעל החנות או בעל החשבון (כשאין ידוע מי הילד והוריו). והשיב רבינו דכיון דהמוכר עשה כפי שהותנה עמו שמי שמציג הקוד רשאי לשלם, א"כ בעל החשבון הוא שחייב בתשלומין, והוא עפ"מ שכתב הש"ך (ח"מ סי' קכא סקט"ז) דלוח ומלוה שעשו ביניהם תנאי שמי שיביא לו אותו חותם או סימן ישלח על ידו דמי ההלוואה, ומסר לא' שהציג החותם ואחר זמן התברר שגנב היה, דפטור הלוה דכל תנאי שבממון קיים, וכיון שעשה כפי שהותנה עמו (שמי שיציג החותם יתן לו הדמים) – כדין עשה. ואמר רבינו דכאן יש גם קצת פשיעה של בעל החשבון שמסר את הקוד בקול רם שיכל הילד לשמוע, וע"כ בעל החשבון ישלם את תשלומי הגניבה.

קעג. נשאל רבינו אם מותר לעקוף תור בחנות כדי להגיע בזמן לשיעור, ואמר דכיון דיש בזה חשש חילול ה' גדול, אין לעשות כן מבלי ששואל ומבקש רשות מאלו שלפניו.

קעד. נשאל רבינו מבחורי ישיבה שעברו על הוראת מרן הגראמ"מ שך זצ"ל ועצרו טרמפים, ובא א' ושילם להם מאתיים ש"ח כדי שישעו באוטובוס, ואדהכי בא רכב בטרמפ והסיעם, מה יעשו אם הכסף שהביא להם. והשיב רבינו דכיון שקיבלו הכסף ע"מ שלא לנסוע אלא באוטובוס א"כ הכסף גזול בידיהם, ואם לא מוצאים את הנותן – יתרמוהו לצרכי ציבור או לבחורי ישיבות שלא יסעו בטרמפים.

קעה. נשאל רבינו אם מותר להניח גניזה ליד המתקן מבלי לשלם דלא גזול מאומה, ואמר רבינו דגם אם 'גזל' ממש יש כאן מ"מ 'עוולה גדולה' יש כאן, שחברת הגניזה טורחת ומביאה מתקן ולפנותו, והוא אינו משלם לו, וה"ז גזילה ממש.

ונשאל עוד כשרואים גניזה מפורזת מחוץ למתקן, האם יכניס למתקן או דיל"ח שלא שילמו ע"ז וה"ז גזל. ואמר רבינו דמבואר בספ"ח שמי שמקבל בזיונות ה"ז משום שלא חש לכבוד הד"ת (אבות ד, ו), וחייב להכניס למקום, וידאג לשלם עבור זה כפ"י.

קעו. נשאל רבינו באדם ששאל רכב מחברו, והחנה אותו במקום האסור לחניה, ונקנס ע"ס מאות שקלים ושילם, ואח"כ הצליח בעל הרכב לבטל הקנס (ששילם החבר), למי ילך

הערות וחוספות

רואה ספרים קדשים בבזיון חל עליו להצילם וקודם ללימוד, כענין כל המצוות אם אין כאן אותו שישתדל, עכ"ד. וע"ע בדעת קדושים (יו"ד סי' רפב סק"ז). וכ"כ הגר"י ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף (ח"ו סי' סד), יעוי"ש בכל הפרטים, וע"ע בס' רבבות ויובלות (ח"ב סי' רנה).

קמג. הנה יעויין מה שנשאל מרן הגר"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים (סי' קסד), בזה"ל: 'אם אחד נזדמן בבית מדרש ללמוד ומצא שם הספרים שמונחים בבזיון גדול, ולסדרם היטב צריך זמן רב, כיצד יותר טוב, או שילמוד ולא ישגיח על זה או שיסדרם. והאם דבר זה הוא בכלל (אבות פ"ג משנה י"א) המחלל את הקדשים', והשיב 'נראה פשוט, אם

הכסף, לבעל הרכב או שישב לשואל. והשיב רבינו דאע"פ שבעלמא מבואר בשו"ע (חו"מ סי' קפג ס"ט) דהשולח את חברו לפרוע חוב לגוי והצליח להטעותו שימחל – צריך להשיב הכסף למשלח, אך כאן בנד"ד שהחנה במקום האסור (מלבד מה שסיכן את הציבור שפעמים רבות אנשי הצלה לא יכולים לעבור עי"ז) – סיכן את הנהג בנזק של שלילת נקודות וע"כ יכול לומר לו דפקעה שאלתי דלאדם כזה לא היה משאיל, והוי גזלן ולא שואל, וע"כ יכול בעל הרכב להשאיר את הקנס אצלו.

קעז. נשאל רבנו באולם בארה"ב שפרסם בעיתונות שכל הזוגות שנישאו שם לא התגרשו, ולבסוף נתברר שהאולם נפתח רק לפני ג' חדשים, האם חשיב לגניבת דעת לפרסם כן. ואמר רבינו דאמנם דרך רוב המפרסמים להפריז בדיבורים על המוצר שמוכרים (כגון 'חובה בכל בית' וכיו"ב), וכעין שמצינו בב"ב דף פג טב טב וכו', אך כ"ז בדברים שהעולם לא מרומים עי"ז, אבל בדברים שיכולים לטעות – וכגון המבואר שם שמודר הנאה יכול לשאול סוס לירכב עליו או טבעת ליראות בה. ומקשינן דהוי גניבת דעת דחושבים דחשוב הוא דשלו זה, וכתבו הפוסקים דכיון שלא אומר שזה שלו א"כ חושבים ששכר הסוס או הטבעת. א"כ בגוונא שמטעה את הציבור עובר בגניב"ד וכאן דכו"ע טעו בזה ולא ידעו שהאולם חדש, הוי גניב"ד.

וציין רבנו למ"ב (סי' קנו סק"ד) דישא ויתן באמונה וכו', וסיפר על הגר"א דושניצר זצ"ל שמכר פרדסו, ואמר לקונה את כל החסרונות הקיימים בשדה, על כל אילן ואילן. ולבסוף כשראה שהלוקח בולע כדור ללב, מיאן למכור לו ואמר דשדה זו לא מתאימה לחולה לב.

קעח. נשאל רבנו בגביר שהבטיח שכל אשר חליפתו תתכלך בהפגנה ישלם לו עליה, והלך א' שרצה חליפה חדשה ולכלך בכוונה החליפה וקיבל חדשה, מי הוי גזל או לא. והשיב רבנו דסו"ס הגביר מעוניין שיהיו עם רב בהפגנה, ואין מעניינו שיהיה לשמה. וציין רבנו לנצי"ב בהרחב דבר (פ' ויחי) שכתב שהמצרים קיבלו שכר על לויית יעקב אבינו אע"ג שכוונתם הי' לצורך עצמם, דסו"ס יש רוב עם בלוייה. והביא הנצי"ב מה דאיתא בספרי (הובא ברש"י דברים כד, יט) דאם נפל לאדם סלע מכנפיו ובא עני ומצאה ונתפרנס ממנה – הקב"ה קובע לו ברכה קבד.

הערות וחוספות

והביא הגר"א ב' דברי רש"י בפסחים (ח, ב) גבי הנותן סלע ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, ופירש"י שם 'הרי זה צדיק גמור. בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיום מצות בורא שצוה לעשות צדקה, ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו'. ומדויק מד' רש"י דיסוד הקיום של צדקה הוא במה שנהנה העני מזה, ומשמע שיש בזה קיום מצות צדקה [ובפרט לשיטות (עי' שער]

קמד. וראיתי להגר"א בפינקל זצ"ל (משולחן רבי אליהו ברוך, ח"ב עמ' שיט) שדן בדברי חז"ל אלו (הובאו גם ברש"י ויקרא ה, יז), האם מקיים בזה מצוות עשה דצדקה או דהוי רק זכות בעלמא שמחמתה מתברך עליה, דמצינו הרבה ענייני 'זכויות' שאינם מצוות, וכמו מי שלמדו ממנו לעשות מצוה דהמעשה נזקף לזכותו (וזהו 'כתבתו בספר זכויות', ע"ש).

קעט. אמר רבנו דאדם שהציל את בן חברו בכסף, יכול אח"ז לתבוע את אבי הניצול שישלם לו דמי ההצלה, והאב חייב לשלם, דהרי אב חייב לבנו מזונותיו וריפוי, והכ"נ אם בלא הדמים ל"ה ניצול – חייב לשלם למציל הדמים.

קפ. נשאל רבנו בפועל שהי' שומע שיעור תורה אחר הנץ על חשבון זמן עבודתו במפעל, ואמר שרואה בחוש שביום שמתפלל בנץ (ולא קודם במנין פועלים) הברכה שורה במעשי ידיו ומספיק יותר בפחות זמן, וכדאמרו חז"ל (ברכות ט) דהמתפלל נץ אינו ניזוק כל היום, וכל הקובע עיתים לתורה נכסיו מצליחין, מי שרי לי או לא. והשיב רבנו דבתענית כד איתא ר"נ ורבה גזרו תענית ולא נענו, רבה אמר מה יעשו גדו"י שאין דורם יפה. וחזינן מזה דאדם עושה סגולה אבל אחר לא ראוי לזה, והכ"נ יתכן ובעה"ב לא ראוי לקבל ברכת חז"ל – ונמצא שמפסידו וגונב לו, ואין היתר לעשות כן ע"ח זמן פעולתו.

קפא. נשאל רבנו במעביד שחשד בעוזרת שגנבה סכום כסף ופיטרה על סמך בדיקה במכונת אמת (שהראה כי שקר בפיה), ואחר זמן מצאו את הכסף בבית, ולבינתיים מעבידים רבים פיטרוה לפי ששמעו שגנבת היא, מי חייבים לשלם לה הנזק או"ד הוי רק מניעת רוח ולא הי' זה במזיד. והביא רבנו דברי הרמב"ן (שמות כב, טז) דהמפתה משלם כמוהר הבתולות כי פסלה בעיני הבחורים שלא יתנו לאביה מוהר, אך אמר דיש לחלק דשם עשה מעשה וכאן לא. ואמר רבנו דכיון דסמכו על מכונת אמת צריכים רק קצת כפרה שעל ידיהם נתגלגל הדבר קמיה.

הערות והוספות

דצריך ליתן שוב לאביון אחר, דאולי גרדי מתנו"ל שונים מצדקה, עיי"ש.

קמה. ואמר אז רבנו בשם חמיו מן הגריש"א זצ"ל דמכונת אמת סמכין עלה רק בכדי להשביע את חברו שבועת היסט.

דעה סי' י, ובאהבת ציון לבן הנוב"י דרוש י' דמצות שבין אדם לחברו א"צ כוונה. ואולי לפי"ז ה"ה במי שנפלה סלע מידו ומצאה עני דמיקרי גם קיום של מצות צדקה, כיון דסו"ס נהנה העני בממונו (ודן שם לגבי מתנות לאביונים בפורים, מי יצא יד"ח או

ענייני אלול ר"ה וז"ב

קפב. אמר רבנו בשם הגר"נ גשטטנר זצ"ל שגם אדם נרגן שאם מבקשים ממנו מחילה אינו רוצה למחול, מ"מ יש ענין לבקש דטוב לו בתוכו כשרואה שחושבים עליו קמיו.

קפג. שח רבנו ששמע בשם אצל כ"ק הגה"ק רבי אהרן מבעלזא זיע"א באלול ושמע שאמר, שאין די לפייס זה את זה אלא צריך לדאוג להוריד הקפידות, ויש שאומרים זל"ז – אתה מוחל לי, והלה משיבו כהרף עין – מחול לך, ולא מידי הוא, אלא צריך לראות שירדו כל הקפידות שבלב קמיו.

הערות והוספות

ולגבי אדם נרגן, שאלתי כן גם קמיה הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א והשיבני 'יאמר בפני שלשה שהוא מבקש ממנו מחילה, ודי בזה'. והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב לי 'יבקש לפני יום כיפור'. והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א כתב לי: 'לכאורה היה מסתבר שא"צ, אבל למעשה יצטרך לפייס, כדי לצאת ידי הרמ"א תר"ו א, דאל"כ איך יתפרסם שרצה לפייס ולא נתפייס, עכ"ד.

קמו. וכשאמרת הדברים לבעל 'משנת יוסף' - הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א (גיסו של כ"ק מהר"א זיע"א), הוסיף ואמר דבמודו בישיבת חברון - שם המנהג היה שבליל ראש השנה, כשכולם מאחלים איש לרעהו "כתיבה וחתימה טובה" - היו אומרים בנוסח אחד ובחדא מחתא: "לשנה טובה תכתב ותחתם לאלתר לחיים טובים ארוכים ולשלום, ומחילה על כל אשר עשיתי לך במשך השנה". אך הסכים דאם יודע בוודאות שעשה לחברו דבר שלא כהוגן, אין סגי בזה אלא יבקש ממנו להדיא על מה שעשה לו.

וכן ראיתי בספר אבן ישראל לדו"ז, ראב"ד העדה החרדית, הגרי"י פיישר זצ"ל (דברי מוסר והתעוררות, עמ' מב): 'יש אנשים שחושבים שאם אדם ציער מישהו ואחר כך הוא אמר לו 'בוקר טוב', וההוא ענה... זה כמו שהוא ביקש ממנו מחילה, וזהו טעות גמורה, דבדואי צריך לבקש ממנו מחילה', עכ"ד.

קמו. הנה בשו"ע (או"ח סי' תרו ס"א) מבואר דצריך לפייסו ג"פ ואם לא התפייס אינו זקוק לו ויפרסם בפני עשרה. ויעו"ש בפרי חדש שכת דיוה"כ מכפר לו אפי' שלא התפייס, דבמתני' בשלהי יומא כתיב רק דאין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חברו, ואלא כתיב עד שיתרצה חברו.

וראה מה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד (יומא פז, ב): 'שאלה. נאמר במסכת יומא דף פ"ז ע"ב כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים, וכן נפסק בשו"ע (או"ח סימן תרו ס"א) 'ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו'. יש להסתפק מזה הכוונה בזה, האם הכוונה של אינו זקוק לו הוא, שנתכפר לו החטא, למרות שחבירו לא נתפייס'.

וכתב רבנו בזה"ל: 'שמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהכוונה היא שלא יענש על כך שלא פייסו, אלא נחשב מעתה לאנוס, אבל החטא נשאר במקומו. ומה שכתב המשנ"ב (שם סק"ה) ואם רצה לפייסו יותר רשאי, אם אין שם בזיון התורה, הכוונה שאין בזה משום מכשיל את חברו, אבל החטא לא נתכפר. ונ"ל להביא ראיה לדברי מו"ח שליט"א מהמשנ"ב הנ"ל שכתב ואם רצה לפייסו יותר רשאי, ואם נאמר שאחרי ג' פעמים נסלח לו, לשם מה צריך לפייסו יותר, אלא ש"מ שלא נסלח לו. וקצת ראיה אפשר להביא גם מדברי הרמ"א שם שכתב: "מיהו יאמר אח"כ לפני י' שביקש ממנו מחילה", ואם נסלח לו לשם מה יאמר, עכ"ד רבינו שם.

קפד. אמר רבנו כי מי שבייש חברו בפני רבים, צריך לפייסו בפניהם. וציין לאוה"ח עה"פ וירדו עבדיך אלי, שהבטיח משה לפרעה כי עבדיו לא ימותו בכל המכות, דכיון שביזהו פרעה בפניהם יצטרך לבקש מחילתו בפניהם קמ"ב.

קפה. נשאל רבנו באשה שפגעה במישהי ללא כוונה, וכעת איננה יודעת מי הייתה, מה תיקונה. ואמר רבנו שתפרסם ברשות הרבים (בעיתונים למיניהם) את המעשה ופרטיו, וגם תתפלל בכל כחה שההיא תמחל לה קמ"ב.

הערות והוספות

שמוציא שם רע, לא חייב למחול לו אא"כ תיקן זאת ברבים. אבל אם ביישו די שיבקש ממנו מחילה. והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב לי: 'ורק אם יפייסו ברבים - יתבייש הנבזה, אז פטור', עכ"ל. והיינו דאמת נכון הדבר שצריך לפייסו ברבים ג"כ, אבל אם עי"ז יתבייש הפוגע - בזה פטור, דרק לבקש מחילה נתחייב, ולא נתחייב להתבייש הוא בעצמו (ויל"ע מדברי המקו"ח הנ"ל). והגרא"צ הכהן שליט"א כתב לי: 'ודאי אינו חיוב, כיון שלא נזכר בפוסקים, אבל יש בזה משום תשובת המשקל', עכ"ל.

קמט. הנה באמת יל"ד בכ"ז, דמנ"ל דיוצאין יד"ח כשמתפללים בנוסח זה 'שההיא תמחל לה', דהרי ידוע שחלק מענין בקשת המחילה הוא ההכנעה בעצם מה שבא ומבקש מחילה בפניו, וא"כ מה מהני שתתפלל שאותה אשה תמחל לה הרי היא לא באה לפניה, וא"כ צריך להורות לה להתפלל בנוסח - שיזמן לה ה' את אותה אשה שתוכל לבקש ממנה מחילה בפניה.

ונבעצם היסוד של ההכנעה והבושה בבקשת המחילה, יעויין בחובת הלבבות (שעה"ת פ"י) שנראה מדבריו דסגי בעצם כך שהנפגע ימחול. ומאידך יעויין בס' תולדות אדם (פי"א) מה שמובא שם שניחם הגר"א זיע"א לר"ז מוואלז'ין זצ"ל - שה' יעזור לו שימצא את מי שצריך לבקש ממנו מחילה. והנה במ"ב (סי' תרו סק"ב) כבר כתב במפורש שלא ישלח שליח לבקש מחילה, וז"ל: 'ונכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחלה אמצעי שירצה לקבל פיוסים, ואם קשה עליו לילך בעצמו תחלה או שיועד שיתור קרוב הפיוס ע"י איש אמצעי שיתוון ביניהם יכול לעשות ע"י אמצעי', עכ"ל.

ובמט"מ ובהגהות מהר"א אזולאי כתבו שע"י הבושה והבוזין שילך בעצמו - ממילא יתכפר לו

קמח. הנה ז"ל האוה"ח (שמות יא, ח) עה"פ: 'וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר - צא אתה וכל העם אשר ברגלך ואחרי כן אצא, ויצא מעם פרעה בחרי אף, וכתב שם האוה"ח: 'כאן הבטיח כי עבדיו אלו יחיו ולא ימות מהם אחד במכת בכורות. ואולי שהיו כולם פשוטים ואין בכור ביניהם וידע בידיעת נביא. או הגם שהיו ביניהם בכורות אף על פי כן הוציאם מכלל המכה, והטעם לא לצד צדקותם אלא לצד שביזהו פרעה הרשע בפניהם, ודבר אליו כדבר הנבל אל תוסף ראות וגו' כי ביום וגו' לזה צריך גם הוא להתבזות בפניהם כדין המבייש חברו בפני רבים שצריך לפייסו בפניהם, ותמצא שהקפיד משה על הדבר דכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף וכו', עכ"ל. הרי חיונין מדבריו דהבטיח משה לפרעה כי עבדיו לא ימותו בכל המכות, דכיון שביזהו פרעה בפניהם יצטרך לבקש מחילתו בפניהם.

והנה במשנ"ב (סי' תרו סוף סקי"ד) כתב דאם אדם בייש אדם לאחר מיתה, א"צ לילך לקברו אלא מבקש מחילה במקום שביישו, ובכף החיים (ס"ק מט) פי' שיבקש מחילה בפני אותם אנשים שחירף את המת בפניהם.

ובספר תורת המועדים (להרה"ג רבי דוד קולדצקי שליט"א, סי' תרו שם) הביא מוקנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, דאם האנשים הלכו למקומן, ואינו יכול לבקש מחילה באותו מקום, אז צריך לילך אחריהם ושם יבקש בפניהם.

ומקור לזה מצינו כבר להחיות יאיר בספרו מקור חיים (סי' תרו), שכתב דהמבזה בפני רבים צריך לפייס ברבים. וכ' המקו"ח דדי בפני עשרה, ואפי' אם ביזה לפני יותר מעשרה, ואפי' אם העשרה הללו לא היו בשעה שביזה מ"מ סגי בהם, דהעיקר הוא שביזה בפני רבים וביקש בפני רבים, ודו"ק.

והגאון רבי אליהו שלינגר שליט"א כתב לי: 'מי

קפז. אמר רבנו על פלוגתת הח"ח והגרי"ס זצ"ל אם לבקש מחילה על דיבור לשה"ר, אם בא בערב יוה"כ ואומר לו באופן כללי שמבקשו מחילה על מה שדיבר עליו במשך השנה. ושאל למרן הגר"נ קרליץ זצ"ל ואמר שההוא אינו מחוייב למחול בכה"ג, אבס אם יסכים הרי שזה הדבר הטוב ביותר שאפשר לעשות במצב זה פ.

קפז. אמר רבנו, בבעל תוקע שאמו ואשתו בקשו ממנו שיתקע להם בשופר, והוא לא היה יכול לתקוע לשניהם אלא לאחת מהן, מי קודמת (דהא שתייהן פטורות מעיקר הדין). ואמר רבנו דבגוונא שיש חשש שתכעס עליו אשתו – הרי שיתקע לאשתו, דבכה"ג שאשתו תכעס עליו ע"י כיבוד אמו – כיבוד אב משל אב ולא משל בן, וא"צ להפסיד שלום בית. וגם שהוא התחייב בכתובתה ליתן לה מזונותיה וסיפוקיה [ובאמו ובנו קטן, יתקע לבן, דהוא קודם דחינוך דאורייתא הוא, כמב' בתוס' בפסחים פח, א ד"ה שה] נפ.

קפח. דן רבנו בבעל תוקע שהלך ברה"ר ועצרה לידו מכונית שנסעה בעצם ר"ה, ויושביה בקשוהו שיתקע להם האם ראוי לתקוע להם או לא. והביא רבנו מש"כ הרמב"ם באגרת השמד "וגם אין ראוי להרחיק מחללי שבת ולמאוס אותם, אלא מקרבם ומזרזם לעשות מצוות. וכבר פירשו חז"ל שהפושע שפשע ברצונו, כשיבא לביהכ"נ להתפלל, מקבלים אותם. ואין נוהגים בהם מנהג בזיון וסמכו ע"ז מדברי שלמה לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו, ל), אל יבוזו לפושעי ישראל שבאים בסתר לגנוב מצוות, עכ"ל רבינו הרמב"ם.

והביא רבנו דברי החכם צבי (סי' לח) שאין לך חילול השם גדול מזה לכבד מחלל שבת בפרהסיא בעליה לתורה וחייבין למחות בדבר וכל מי שאינו מוחה ילכד בעונו וכו'. ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שביאר כי אין דבריו סותרין לדברי הרמב"ם, דהרמב"ם מיירי שבאין בסתר לתומם מתוך כוונה לחטוף מצוות וכזה אסור לבזותם אלא יש לקרבם, אבל ברבים (כגון בעליה לתורה) אז יש למחות בו שלא יחשוב שמקבלין אותו כמו שהוא.

הערות והוספות

לי: 'אמו, שאתה ואשתך חייבים בכבודה'. והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: 'כיבוד אמו הוא דאורייתא, כיבוד אשתו מנהג טוב וחשוב, עכ"ל [וצ"ל דאמנם אמרי' (יבמות סב, ב) דמכבדה יותר מגופו מ"מ הוא רק דין דרבנן כמבואר שם]. וכנראה דעתם בגוונא שלא יהיה חשש דשלום בית, דבכה"ג אינו צריך להפסיד שלום בית עבור הכיבוד, וכנ"ל. והגר"א צ"ה כהן שליט"א כתב לי: 'יודאי חייב יותר למלא רצון אמו מרצון אשתו [אלא שבמקום שיפגע בשלום], יכול להקדים אשתו, כי אינו מחוייב לסבול צער בשביל זה', עכ"ד.

יותר. וכשנודע לו שמחל בלא שביקש, כתב הפלא יועץ (ערך תשובה) שלא נתכפר לו לגמרי, כי לא הלך בעצמו. וכ"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א במועדים וזמנים (ח"א סי' נד סק"ז, ובח"ז סי' סה) שכ"כ הגר"י בלאזיר זצ"ל. ובחוט שני (יו"כ עמ' ק) כתב מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בשם החזו"א שיעקר הפיוס הוא שע"י זה שמכניע עצמו לבקש מחילה חברו זה כתשובת המשקל על מה שחטא כנגדו. ויש עוד אריכות בכ"ז, ואכמ"ל].

ק. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (כסלו תשפ, 75, עמ' צט).

קנא. והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב

ולפי"ז בעובדא הנ"ל, שאינו ברבים בדווקא, יכול לתקוע להם, וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל. אך הביא שמרן הגר"נ קרליץ זצ"ל אמר לו דהוי חילול ה' וצ"ע אם יתקע להם כ"פ.

קפט. אמר רבנו גבי שור שהוא מועד לשופרות (כ"ק לז, ב): "אמר רבא, שמע קול שופר ונגח, קול שופר ונגח, קול שופר ונגח - נעשה מועד לשופרות", דיל"ע באדם הנמצא ליד שור שכזה, ורק שם יכול לתקוע בשופר בר"ה, ועל ידי זה שיתקע - ילך השור וייגח. ואמר דמסתבר דאסור לו לתקוע על ידו, דנמצא שעל ידו ייגח השור. וכמו"כ אם ע"י זה שיתקע ילך חמור ברשות הרבים עם משא שעליו, יעבור באיסור מחמר כ"פ.

קצ. נשאל רבנו בכפרות שעושים בערב יוהכ"פ, שבד"כ אמנם הכסף הולך לצדקה אך פעמים והעוף נזרק לאשפה (שנטרף בשחיטה משום הדוחק והעומס) כ"פ, ואמר רבנו דבאמת

הערות והוספות

ותיבטל מצות תקיעת שופר עבור זה. אבל בגוונא דהנידון הוא הפסד ממון בעלמא, וכגון שע"י זה שיתקע בשופר - ילך השור וייגח שור של חברו, בזה יש לעיין, דלמא מותר לאדם להפסיד ממון חברו כדי לקיים מ"ע דאורייתא דתקיעת שופר.

וגם גבי מחמר יל"ע, דאם אינו מתכוון לחמר, א"כ הו"ל אינו מתכוון ואינו פסיק רישא, וא"כ מותר לתקוע. וגם אי הוי איסור ממשי, י"ל דעשה דשופר דוחה לא תעשה דמלאכת מחמר, ויל"ע בכ"ז.

והגאון הגדול **רבי יוסף ליברמן** שליט"א אמר לי כנ"ל, דבגוונא דפיקוין ודאי דלא יתקע. אבל בגוונא דהוא רק חשש הפסד ממון, בזה אמרינן דיכול לתקוע, אבל אם באמת אירע נזק - הרי שחייב לשלם אח"כ לחברו מדין גרמי (וכמו מציל עצמו בממון חברו, דמבואר בב"ק ס, ב לשיטת התוס' ושאר דמותר לו להציל רק חייב לשלם אח"כ).

והגר"א **שלזינגר** שליט"א כתב לי: 'אם יתקע, יהיה פטור, וזה פחות מגרמא', וצ"ע. והגר"ש **גראס** שליט"א כתב לי: 'יכול לתקוע באופן שישמיע קול לחש, ואז אינו פס"ר', עכ"ד. והגר"א **צ הכהן** שליט"א כתב לי 'אין היתר כזה, ולדעתו - כדעת רבנו אין היתר להפסיד ממון לחברו לקיים מצוה דאורייתא, ורק במציל עצמו מצונו כן.

קנ. שו"ר שכ"כ במ"ב (סי' תרה סק"ב) 'ובמקום שמתקבצים הרבה ביחד ודוחקין זה את זה והשוחטים נעורים כל הלילה בפנים זעופים ואינם מרגישים בסכין מפני רוב העבודה, ויכול לבוא לידו איסור נבילה, טוב יותר לשחוט הכפרות יום או

קנב. והגאון הגדול **רבי יוסף ליברמן** שליט"א אמר לי, דהעצה היא שיאמר להם - בואו עמי לבית הכנסת הסמוך, שם תוקע אני לכל הציבור. והיה אם יצא ויבואו, הרי שכבר לא יהיה חילול ה', ואדרבה, יזכה אותם במצות תקיעת שופר. אבל אם הם ממאנים לצאת מהרכב ולילך לביהכ"נ, הרי שבכה"ג לא יתקע להם, דאין עושין מצוות ע"י חילול ה'.

[והעירוני דלכא"ו ה"ז יגרום להם לכבות את הרכב ואח"כ להתניע שוב, ונמצא שגורם לעוד חילול יו"ט. וצ"ל דבאמת יבקשם שלא יכבו המנוע אלא ישאירו הרכב כמו שהוא. ובאמת אם יודע שיכבו וידליקו שוב לא מסתברא דיהא שרי לגרום לחילול יו"ט, וצ"ע. שוב שאלתי כן קמיה הגר"י ליברמן, והסכים עם הדברים דאין כל היתר לגרום להם ריבוי חילול יו"ט, ויגיד להם שישאירו את הרכב דלוק. ואם יודע שיכבו וידליקו שוב, אז באמת ילך לדרכו ולא יתקע להם ע"י חילול ה'].

והגר"א **שלזינגר** שליט"א כתב לי: 'לא הייתי רוצה להגיע למצב כזה. והרי זה כטובל ושרץ בידו. והמחלל שבת הרי הוא כגוי לכל דבר כמוש"כ הרמב"ם, ויו"ט כשבת'. והגר"ש **גראס** שליט"א כתב לי: 'יכול להיות שנוסעים לבי"ח. ויאמר להם, שיוצאים רק כשיוצאים החוץ מהמכונת, ואז יכול לתקוע', עכ"ל. והגר"א **צ הכהן** שליט"א כתב לי: 'היות ומן הסתם הם תינוקות שנשבו, לומר להם שבתורה שכתוב לתקוע בר"ה, כתוב גם דאסור לנסוע ביום טוב, ואח"כ יתקע להם', עכ"ד.

קנג. אכן, יל"ד דכ"ז נכון בחשש נפשות, שילך השור וייגח אדם, דאז מצווה הוא להציל נפש מישראל

בכה"ג אין שום ענין, והוסיף שאין שום ענין לעשות כפרות דווקא בערב יוהכ"פ אלא כל עשרת ימי תשובה. ומי שעומד בעיו"כ ויודע שהעוף יזרק, ודאי מוטב שיעשה כפרות על כסף.

קצא. נשאל רבנו בהא דכתב הרמ"א (סי' תרה) דאשה מעוברת תקח שני תרנגולים אחד זכר ואחת נקבה מספק מה העובר (ויש לוקחים ג', דא' עבור עצמה וב' עבור העובר מספק, עיי"ש במ"ב סק"ג), ויל"ע בנודע לאשה ע"י בדיקת אולטרא סאונד שהעובר הוא נקבה האם מ"מ תקח תרנגול נוסף או לא. והשיב רבנו דכיון שע"פ רוב הבדיקות הנ"ל מכוונות לאמת, א"כ יכולה בכה"ג שהוא רק מנהג לסמוך על הבדיקה לקחת רק תרנגולת אחת עבורה (או שניים, וכנ"ל מהמ"ב) כ"ה.

קצב. הביא רבנו מהגר"ש כהן שליט"א ששאל למרן הגראמ"מ שך זצ"ל מה לחזק לבני הישיבה בערב ר"ה, ואמר לו דאיתא בילקו"ש (וירא, רמז צח) שא"ל השטן לאאע"ה בדרך לעקידת יצחק שה' יתבעך על רציחת בנך, ותמוה טובא מה טענה היא זו הא הקב"ה גופא צווהו ע"כ. וביאר דאם נתערב מחשבת נגיעה (שיהיה לו כבוד מכך ששמע לה' וכיו"ב) כבר מטריף את כל המצוה ויתבע על רציחת בנו. והביא רבנו עובדא מהרמב"ן ששלח משמשו להרוג מוסר אחד בנהר, ואחר כמה ימים מת המשמש, ואמר הרמב"ן דכנ' שכשהניח ידו על ראשו במים להטביעו נתערבה לו הנאה ולכן חשיב כרוצח כ"י.

הערות והוספות

להגראי"ש קניבסקי שליט"א (פי"ט הע' 8) שהביא לבאר ממרן הקה"י זיע"א דטעם הכפרות לעובר הוא שלא ינזק אם נגזר עליו משהו, עכ"ד. ובספר תורת היולדת למו"ר מרן הגרי"ז שליט"א (פמ"ט הע' י) נדפס בשם הגר"ח שיינברג זצ"ל לבאר בזה, דמכפרין לו על החטאים שעשה בגלגול הקודם.

והנה בקובץ מבית לוי (שם) כתבו בשם השבט הלוי, דאם לא עבר ארבעים יום על העובר, הרי שא"צ לעשות לו כפרות, דלית ליה דין עובר לענין כפרות. אך בספר תורת המועדים (סי' תרה סק"ד, אות ג) כתב בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דאפ"ה יש לעשות לו כפרות, דדינו כעובר.

ולסיום, אציין לחידוש שכתב האשל אברהם מבוטאשטש, דאם טעה ועשה לזכר בתרנגולת נקבה, הרי שיצא בדיעבד. ודימה כן להא דאשכחן בקידושין (סו, ב) דכהן שעבד בבית המקדש ונמצא חלל, דדרשינן ברכ' ה' חילו ופועל ידי תרצה, דעבודתו כשרה בדיעבד. וכן דעת הגרי"ש (אשרי האיש שם, סעי' ו).

קנו. יעויין במש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

יומים קודם יוה"כ כי כל עשיית הוא זמן לכפרות (פמ"ג ע"ש), עכ"ד, יער"ש עוד.

קנה. ושוב נדפס בקובץ 'זו"ה העמודים' (גליון 73, תשרי תשפ, עמ' פט). וראיתי בספר "שאלת רב" (ח"א עמ' שסג) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כנ"ל, והשיב: 'אין הבדיקה ודאי'. אכן בדברי רבינו שליט"א, השיבו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר אשרי האיש, ח"ג פי"ז סי"ב), ומרן הגר"ש וואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי תשרי, עמ' לג הע' ו) דאפשר לסמוך על הבדיקות. אך בשו"ת קנה בושם (ח"ב סי' כ) נדפס מכתבו של הגרי"י וייס זצ"ל שאין לסמוך על הבדיקות בוודאות, ותיטול מספק עוד אחד.

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעמח"ס משנת יוסף) אמר לי דאפשר לסמוך על הבדיקה. וכעיי"ז כתב לי הגר"א שליזנר שליט"א: "יכול לסמוך על האולטראסאונד. וי"א שלא תמיד זה מדייק", עכ"ל. וכ"כ לי הגרא"צ הכהן שליט"א שלא תקח עוד תרנגול אלא יכולה לסמוך על הבדיקה.

והנה באמת צ"ב למה בכלל צריך לעשות כפרות לעובר, דהרי הוא עוד לא נולד ועוד לא חטא, ועל מה יש לכפר עבורו. וראיתי בספר תולדות יעקב

מצוה - עלי לעשותה ללא התחכמויות. וממילא יש מקום לומר דגם בהוכח תוכיח אדם חייב או מותר לו להוכיח את השני הגם שהוא עצמו נגוע בזה. (ולא מצאנו חילוק בתורה כע"ז, שרק מי שלא נגוע חייב להוכיח).

אלא דימ"ל דההוכחה לא תועיל, דכל שהמוכח יודע שהוכיח נגוע בזה - לא יקבל תוכחתו, ואם לא יקבל - הא אחז"ל (יבמות סה, ב) דכשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. אלא דשו"מ בערכין (טז, ב) א"ר טרפון איני יודע אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, דאם יאמר לו טול קיסם מבין עיניך, יאמר לו טול קורה מבין עיניך. ופירש"י שאינם יכולין להוכיח. וא"כ אולי הכ"נ.

רק די"ל בתרתי: א] דבגמ' שם מייירי שהמוכיח חוטא בהרבה דברים, אבל בנד"ד שהמוכיח יר"ש ורק בהלכה מסויימת רפוי, אולי כן יכול להוכיחו. ב] מסתבר דתלוי אם המוכח יודע שהמוכיח נגוע בזה, דרק אז לא יעזור, משא"כ אם אינו יודע - א"כ סו"ס תוכחתו תועיל. ובאמת מהגמ' בערכין מבי' (בדקדוק ל' רש"י ורבינו גרשום) שאין חשש בעצם ההוכחה, רק שלא יועיל. דלשון הגמ' היא 'היודע' להוכיח, ומבי' דבעצם מצד הדין יכולים להוכיח, רק שלא יודעים - כי זה לא יביא תועלת [דכשהוא יודע מזה, יאמר לו טול קורה]. ובאמת אם כשהמוכח לא יודע, תוכחתו תועיל, יש גם צד שאז זה יעזור למוכיח - דיושפע ממה שאומר.

וראיתי בס' דף על הדף (ערכין שם) שהביא מספר רב ייבי' לרבינו יעקב יוסף זצ"ל (מגיד מישרים דאוסטרהא, פ' קדושים) דכתב, דמסיבה זו ראוי לו לאדם תמיד להוכיח את חבריו ממה נפשך, אם המוכיח אין לו קורה בין עיניו, בעל הקיסם יקבל תוכחתו ויחזור בתשובה, ואם יש לו באמת קורה בין עיניו, הרי הערתו של בעל הקיסם, תגרום לו שהוא יעשה תשובה עכד"ק. וכן כששאלתי קמיה הגר"א נבנצל שליט"א אם יש להוכיח חברו בדבר שהוא עצמו נגוע בו, אמר לי דאדרבה, אולי עי"ז יתקן הוא עצמו את דרכיו באותו ענין.

וע"ע בספר 'לרעך כמוך' (להרה"ג ר' דוד אריאב שליט"א, ענייני תוכחה עמ' 345) שכתב בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שאדם שחושש להוכיח חברו על עבירה מחמת שיענש על התוכחה אם יעבור בעצמו על אותה עבירה, אין לחשוש לזה, כי

בטעמא דקרא (שמות יב, יג) עה"פ' למה תכה רעך, ופירש"י 'רשע כמותך', וז"ל 'פי' בשלמא אם היית צדיק היה מותר לך להכותו כמ"ש תוס' קדושין (לב, ב ד"ה זקן), אבל מאחר שאתה רשע כמותו למה תכהו, וכמ"ש במ"א (טז, ז) ועל אשר הכה אותו, עי' רש"י שם, עכ"ד מרן הגר"ח שליט"א, וכוונתו ליישב מה שהק' בחידושי מרן הגר"ז הלוי מבריסק זצ"ל (עה"ת שם) דאם ה' רשע הרי מבואר בר"מ דאי איסור להכות רשע, ומה חטאו. ולזה יישב דלצדיק אין איסור להכות רשע, אבל לרשע עצמו אסור להכות את רעהו הרשע, ודו"ק.

ובדומה לזה מצינו בשמירת הלשון (שער התבונה, פי"ז) שכתב מרנא החפץ חיים זיע"א: 'גם צריך לחקוק בנפשו את מש"כ בסמ"ק בסימן רפ"ג בשם ריב"א, דאפילו אלו שמצוה להרגן, כמו הרודף אחר הזכור ואחר נערה המאורסה ואחר חברו להרגו, זה שהורגן צריך להזהר אחר כך מאבק שלהם. כי אם ח"ו יכשל ההורגם בעברה כיוצא בהם, יחשב לו אותו הנהרג לדם נקי. וראיה מיהוא, שנענש בדמי בית אחאב, אע"פ שצוה לו הנביא בשם ה' להרגם, לפי שנכשל בעברה של בית אחאב עכ"ל.... ומדבריו של הסמ"ק נלמד, דה"ה לכל כיוצא בהם בין אדם לחברו, אם אחד יעניש חברו באיזה דבר של עונש, בהכאה או בהלבנת פנים או בספור לשה"ר עליו, אפילו אם בזה היה הדין אם המלכין והמספר, אעפ"כ ידע בנפשו, שאם הוא עבר ג"כ מכבר ע"ז הענין גופא, או שיעבור לבסוף על זה, יחשב ממילא צערו של זה האיש, שהלבין פניו או שספר לשון הרע עליו, לדם נקי, וענש יענש עליו כמו על האדם השלם בתורת ה' ובמצוותיו, עכ"ל, וע"ע שם בדברי קדשו.

***

והנה נסתפקתי, האם מותר לאדם להוכיח את השני בדבר שהוא עצמו נגוע קצת, דבב"מ (נט, ב) איתא דמום שבך אל תאמר לחברך, אך שם לא מדובר בהוכחה אלא במום בעלמא (כמו לקרוא לגר, גר, דעמ"י עצמם גרים). וימ"ל עפ"ד מרן הגר"ח שליט"א בטעמא דאסור, אך יל"ח דכאן יש מצוה של הוכח תוכיח ולכן חייב, משא"כ בהכאת רשע דהוא רק היתר - בזה לא התירו אלא לצדיק. וגם דמגוף המדרש יש ראיה, דלהרב שך זה טענת השטן שתתחייב בדין על הנגיעות - וע"ז השיבו אאע"ה - הקב"ה אמר לי, והיינו - דאה"נ אבל כל שיש לי

לא יענש רק אם מכלימו בשעת התוכחה ובל"ז שפיר דמי.

***

ועוד מצאתי בענין הנ"ל, שנשאל רבינו שליט"א (קובץ 'זוהי העמודים', כסלו תשע"ה, גליון 12 עמ' עד) באדם שיש באפשרותו להוכיח את חברו על דבר עבירה שעושה, והוא שונא לאותו אחד, האם יתן לאחר להוכיחו כיון דהשונא תתערב לו בתוכחתו גם הנאה עצמית, או דאין לחשוש.

והביא רבנו דברי הנצי"ב בהרחב דבר (שמות לב, כז) שכתב בזה"ל: 'יש ללמוד דהבא לרדוף את הרשע, על דבר שחייב באמת, מ"מ יש להזהר שלא ירדפנו מי שהוא שונאו ומבקש רעתו, דרדיפת אדם הוא סכנה, ושכיחא הזיקא, ואם הרדיפה באה בהנאת עצמו גם כן, גם הוא לא ינקה. פוק חזי מה שכתבתי בספר בראשית (כז, ט) על הא דאיתא במדרש רבה (ב"ר סז, ד), שנענש יעקב אבינו על שגרם לעשו שצעק צעקה גדולה ומרה, וזה הביא שמרדכי צעק צעקה גדולה ומרה. ולכאורה קשה על מה זה נענש בצעקת עשו יותר ממה שגרם ליצחק אביו שחרד חרדה גדולה, היינו משום שעל חרדת יצחק ודאי הצטער יעקב הרבה, אלא שמוכרח היה לכך [על פי נבואת אמו], משא"כ בצעקת עשו נהנה יעקב, משום הכי נענש על זה, אע"פ שגוף הענין מה שרימה לעשו היה כשר ומוכרח, עכ"ד.

ולפי"ז כתב רבנו דעדיף שלא יתנו לשונא להוכיחו אלא שהמוכיח יהיה אדם אחר, שיוכיחו לשם שמים באמת. [וע"ע בדברי הנצי"ב בהרחב דבר (במדבר כא, ל) שכתב דהרדוף את חברו אפי' אם הוא רשע והוא מכויין לש"ש, אם יש לו לרדוף הנאת עצמו פשיטא שישא עונש, וע"ע בדבריו בבראשית כז, ט].

וכן ראיתי לרבינו שליט"א בחשוקי חמד (מכות יא, ב) שדן שם לגבי גואל הדם, היכי דיש שני גואלי הדם, האחד אוהב והשני שונא, מי יהרגנו. וכתב דנראה שיהרגנו האוהב, וזאת עפ"ד הנצי"ב הנ"ל. והוסיף דכע"ז מצינו להדיא גבי גואל הדם - בדברי הרד"ק (שמואל ב, יד, ד - ח), דשם כתיב בקראי: 'ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפל על אפיה ארצה ותשתחו, ותאמר הושיעה המלך. ויאמר לה המלך מה לך ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי, ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם, ויכו האחד את האחד וימת אותו. והנה קמה כל המשפחה על שפחתך, ויאמרו תני

את מכה אחיו ונמיתהו בנפש אחיו אשר הרג, ונשמידה גם את היורש וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שים לאישי שם ושארית על פני האדמה. ויאמר המלך אל האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך'.

וכתב ע"ז הרד"ק, וז"ל: "גם את היורש". כמו שמת היורש האחד זהו רבוי גם. 'לבלתי שום לאישי שם ושארית' - בני המשפחה מתכוונין שלא ישאר לאישי שם, ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשי נכסי בעלי. כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו, אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם, כמו שאמר הכתוב ואין מציל ביניהם, ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לבי"ד. וא"ת הם גואלי הדם וחם לבבם ולא ילכו אחר הדין, כי הבורא ית' חשש על ההורג בשוגג, שאין דינו מסור לבני אדם אעפ"כ אמר פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי חם לבבו, אבל אלו אין לבבם חם על זה, אבל כוונתם להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן, עכ"ד הרד"ק.

ומבואר בדבריו דגואל הדם שאין כוונתו משום שחם לבבו, אין לו דין של גואל הדם. וממילא הכ"נ יתכן דאם הגואל הדם היה כבר שונאו מלפני כן, אין לו דין של גואל הדם. ועוד ציין למש"כ הריטב"א במכות (י, ב) 'ויש לפרש עוד דאגואל הדם קאי, והכי קאמר ולו אין משפט מות, לפי שזה הגואל לא שונא הוא לרוצח מתמול שלשום ולגאול דמו הוא שהרגו, ויש כי שהוא נתינת טעם, עכ"ל. ומשמע דס"ל שיתכן שאם גואל הדם שונא לרוצח מתמול שלשום, אין לו דין של גואל הדם. ויתכן דה"ה נמי בנידון הנ"ל דיש להעדיף שהאוהב את הרוצח יהרגנו, ולא זה ששונאו.

וראיתי לידידי הרה"ג רבי אורי טיגר שליט"א בספרו 'לדופקי בתשובה' (פ"ו, בביאורים, עמ' רפ) שהביא מה שכתב בס' מדריגת האדם (ח"א עמ' לו, וח"ב עמ' ע) דמה דאמר' בניזר (כג, ב) גדולה עבירה לשמה - הוא דווקא בלא הנאה כלל, אבל אם יש בזה הנאה - אסור מן הדין לעשות כן.

והביא שם מש"כ במשנת רבי אהרן (ח"ב עמ' פג) בהא דאחז"ל (ב"מ לב, ב) דאוהב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא - כדי לכופ את יצרו, ומקשי דאי צעב"ח דאורייתא הא עדיף לפרוק לאוהב ולמנוע צעב"ח, ומשני - אפ"ה כיו לכופ את יצרו עדיף. וכתב הגר"א זצ"ל דהנה התוס' שם הקשו דהא בפסחים (קג, ב) מוקמינן לה בישראל שמותר

קצנ. אמר רבנו כי מחובתה של אמא יהודית לעמוד לימין בניה עד הסוף, בכל מצב, והביא לפרש מהגרש"ר הירש זצ"ל מדוע קורין פר' הגר ושילוחה בראש השנה דווקא, לפי שאמרה שם הגר ואל אראה במות הילד, וזהו קטרוג גדול על ישמעאל ואמו. וע"כ להרבות זכויות לעמ"י אומרים אנו שדרך נשות ובנות ישראל אינו כן, אלא עומדים לימין ילדיהם תמיד, בכל המצבים והזמנים.

קצד. נסתפק רבנו אהא דאי' במגילה (כ, ב) כי ביום הזה יכפר עליכם דעיצומו של יום מכפר, בקיבל ע"ע תוספת יוהכ"פ ונפטר ל"ע, מי כופר לו או לא, ומרן הגרנ"ק זצ"ל אמר בשם הגרש"ש קרליץ זצ"ל שראה בס' אחד דיש כפרה גם בתוספת (והגרש"ש עצמו נלב"ע בתוספת יוהכ"פ). וביאר רבנו עפ"ד הרמב"ן (סוף יומא) דהמתוודה ערבית מתודה שחרית וכל היום שמא אירע לו דבר עבירה כל היום, דיוהכ"פ עם חשיכה הוא מכפר, וא"כ הכא כיון שמת תו ליכא למיחש [ומי שקיבל ע"ע תוספת והורדם לניתוח, אולי ב"ד של מעלה ממתינין עמו עד שיקוץ לראות מה יהיה עמו]^{קפ}.

הערות והוספות

והשגחה, עמ' תכא), ומש"כ הגר"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו, ח"ג עמ' 150), והגר"י הוטנר זצ"ל (פחד יצחק, פסח, עמ' קמג), והגר"ד פוברסקי זצ"ל (מוסר ודעת עמ' רל, ישמרו דעת עמ' ריב).

ובספר 'נור החיים' שאל הגר"א טיגר שליט"א מקמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמ' רכד, תשובה קנח) בענין הזה, האם אכן להלכה אנו פוסקים דבכל עבירה לשמה, כגון לה"ר וכדומה, אם יודע שתתערב בו הנאה - תאסר העבירה לשמה, או לאו. והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'ראוי לזהר'.

ועוד מצאתי בספר 'דרך שיחה' (ח"א עמ' רצד) שסיפר מרן הגר"ח שליט"א: "גיסי הגר"ר יצחק זילברשטיין שליט"א סיפר לי שהייתה שאלה בשני בעלי איטלזים שהיו שונאים זה את זה, הלך האחד ושרף איטלזי חבריו וטען שעשה זאת משום שמוכר נבילות וטריפות, וענהו הניזוק כי עשה זאת רק משום שנאה. ורצו להוכיח מהדין המבואר בשו"ע שאם אחד הכה לחבירו לאפרושי מאיסורא שמותר, אבל אם הוא שונא שלו אף שהכהו לאפרושי מאיסורא חייב על הכאתו, וגם כאן כן. ואמרתי לו שחילוק גדול יש בזה, הרי את האיטלזי צריך לסלקו, ולא משום אפרושי מאיסורא רק משום שהוא מכשול, לכן גם אם הוא שונא שלו פטור, ולא כן בהכאה שאינה צריכה שתהיה ורק לאפרושי מאיסורא מותר, וכשכוונתו לשם שנאה חייב'.

קנז. ושוב נדפס בקובץ 'יוי העמודים' (גליון 74, חשו

לשנאותו, כגון שראה בו דבר ערוה, ומה שייך לכוף את יצרו. ובתוס' בפסחים שם תירצו דכיון שהוא שונאו - גם חברו שונא אותו (וכדרכיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם). ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר, עכ"ד.

וכתב ע"ז הגר"א זצ"ל: "חזונו ביותר, דאף דגם השנאה עצמה היא מצוה, ומה שנמשכת שנאתו עור, זהו מצד שנאת האחר אליו, וגם היא שנאה מוכרחת מטעם זה, מ"מ חשוב זה יצר, ולכוף את יצרו דוחה צעב"ח דאורייתא. ואף דהשנאה היא מצוה, הרי דוקא אם היא כולה מצד דין התורה, אבל כל שנתערב בה ענין מדות שלו, שוב תחשב ענין היצר ומצוה לכוף", עכ"ד הנפלאים.

ועוד הביא שם מש"כ הח"ח (כלל י ס"ב) דלשה"ר לתועלת שרי דווקא במתכוין לתועלת, ולא ליהנות ח"ו מהפגם ההוא שנותן בחברו או משנאה שיש לו עליו מכבר. וע"ע במש"כ בספרו 'דרכה של תורה' (סי' רמו סעשה"צ ס"ק תתתי). ובספרו 'הטבע הרוחני' (פ"ב סקט"ז, עמ' כח) הביא מה שאמר הסבא מנובהרדוק זצ"ל (הובא בשיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל, שנת תשל"ב, עמ' צו) דהא דאחז"ל (יבמות כ, א) קדש עצמך במותר לך - היינו באיסור שהותר לך, קדש עצמך בו שלא תהיה לך שום פניה, ולא יתרבה בך שום נדנד של הנאה, ואם תעשה כן אז רק הוא מותר לך. וע"ע במש"כ הגר"ח פרידנלדר זצ"ל (שפתי חיים, אמונה

קצה. נשאל רבנו במי שרגליו כואבות בתפילות הארוכות בימים נוראים, האם מותר לו לשבת באמצע תפלתו לנוח מעט, ואח"כ להמשיך. והשיב רבנו דפשיטא שאם לא יוכל לכוון מותר לו לישב, דמוטב שישב ויתפלל אח"כ בכוונה מאשר שיעמוד ולא יוכל לכוין (וציין רבנו לשו"ת שבט הלוי ח"א סי' כד אות ב) פ"ה.

קצו. נשאל רבנו בביהכ"נ שבאים מסורתיים רבים להתפלל ביוהכ"פ, אם יש ענין לתקוע בשופר אחר מעריב להרוויח שישארו רבים עד תקיעת השופר (שזה מסמל אצלם כסיום היום הקדוש). והשיב רבנו שלא יעשו כן, דיש אנשים זקנים וזקנות שלא יאכלו עד אחר התקיעה ועלולים להסתכן. ועוד דאם אחינו יגלו התרמית – לשנה הבאה לא יבואו.

וציין רבנו לחולין דף צב ארשב"ל אומה זו לגפן נמשלה, זמורות – בעה"ב, אשכולות – ת"ח, עלים – ע"ה, וכמו שעלים מגינים על האשכולות מרוח ושמש כך ע"ה מכינים הכל

הערות וחוספות

והשיב השבט הלוי: 'אם אין לו שום צורך לשבת למה לו לשבת באמצע התפלה, אבל עצם המנהג שם צ"ע קצת', עכ"ל.

והנה באמת בשו"ע (או"ח סי' צד ס"ו) מצינו רק דחולה וזקן מותרים לישב, ובמשנ"ב שם (סקכ"ד) כתב דלכתחילה עדיף שיעמוד ויסמוך מאשר שישב ממש, ורק אם לא יוכל לכוון – אזי יתפלל בישיבה. אך הנה יש לדון דכל דברי רבינו שליט"א הם בדיעבד, שנמצא כבר בתוך התפלה, ורואה שאם לא ישב לא יוכל להתפלל כראוי, או אז מותר לישב ולנוח. אבל לכתחילה, דלמא יורו לו שלא יאריך בתפילתו – אלא יקצר בשמו"ע – כדי שלא יצטרך לישב בשמו"ע.

והסכים עמדי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, דכיון דמיקרי אונס, א"כ רק אם אנוס הוא – וכבר נמצא בתוך השמו"ע הוא דמותר לישב, אבל לכתחילה אין לו להכנס לתוך האונס, אלא יקצר בתפילתו, כדי שלא יצטרך לישב באמצע תפילתו (בגוונא שאינו זקן או חולה, אלא אדם בריא).

והגר"ש גראס שליט"א כתב לי: 'יכול לשבת אחרי ברכת אבות'. והגר"א שלינגר שליט"א כתב לי: 'יעשה כל מאמץ להתפלל תפילת עמידה בעמידה, ולאח"כ בחזרת הש"ץ ישב. ואם לא יכול הרי דינו כאנוס ויתפלל כפי שיכול', עכ"ל. והגר"א צ"ה כהן שליט"א כתב לי: 'מותר אפילו ללכת לצורך (כגון לראות איזה דין הנצרך לו לתפילתו), וכל שכן לשבת. וודאי שא"צ לקצר בשביל זה', עכ"ל.

תשפ, עמ' פה). והנה באמת, בעצם מאמר חז"ל יש לדון אם יו"כ מכפר בכל רגע או רק ברגע האחרון, ובתוס' בשבועות (יג, ב ד"ה דעבד) מבואר דחומר בשעיר מיו"כ, דשעיר מכפר מיד ויו"כ רק משתחשך. הרי מבואר דלדעת התוס' רק משתחשך מכפר יוהכ"פ. וכן מבואר בר"ן בשלהי יומא (בהא דהאומר אחטא ואשוב וכו'). וא"כ לפי"ז ודאי דאין תוספת יוהכ"פ בכלל, ואם גם נכנס יו"כ ומת לכאור' לא יכפר, דדווקא משתחשך.

אך בירושלמי בשבועות (פ"ו ה"ב) איתא להדיא: "כיצד מכפר, רב זירא אמר כל שעה ושעה, רב חנניא אמר לבסוף, מה ביניהון – מת מיד". והנה גם בגמ' בכריתות (יח, ב) מבואר דכל רגע ביוהכ"פ מכפר. ובגבורת ארי (יומא פה, ב) הקשה ע"ד התוס' והר"ן הנ"ל מהגמ' בכריתות דכל רגע מכפר.

ויעויין בקובץ המועדים (מכון ירושלים, עמ' תרלא) במאמר הגאון רבי בצלאל ז'ולטי זצ"ל שכתב לתרץ, דזה תלוי לרבי דיוהכ"פ מכפר לבד, או לרבנן דמכפר רק עם תשובה. וא"כ הר"ן והתוס' קאי לשיטת רבי, וזה רק בכל יוהכ"פ. אבל בכריתות מיירי בעשה תשובה – דאז מכפר מיד. ועכ"פ לפי"ז בתוספת ודאי דלא יכופר. ויל"ע עוד בכ"ז.

קנח. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 73, תשרי תשפ, עמ' עד). וז"ל השבט הלוי שנשאל בזה"ל: 'במקומנו המנהג לתקוע בלחש, ותפילת הרבי שליט"א מתארכת מאד, ונוהגים הרבה לשבת בזמן שממתינים לתקיעות, האם גם מי שבריא יכול לשבת באמצע התפילה בזמן שממתין עד שיתקעו'.

לת"ח. ולכן אין לרמותם ולעבוד עליהם [וציין רבנו לרבינו בחיי שכ' דטעה"ד ששמו בקטורת חלבנה שריחה רע, משום דאין להקל בפושעי ישראל שלא יהיו בתעניות, דאנו צריכים גם אותם] קט.

קצו. אמר רבנו ע"ד הרמב"ם בהל' יסודי התורה דהשותה מים המרים ביוהכ"פ אינו עובר באיסור תורה, וציין רבנו דיש להוכיח כן מהתרגום באסתר דבמשתה אחשוורוש היו המשקין מעורבין במיא מרירתא ובכה"ג חשיב שלא כדרכו. ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דגדר מים המרים הוא כוס תה מעורב בארבע שקיות תה (כמומיל, רומיאני).

והביא משה"ק החת"ס על השאג"א שכתב דהאוכל בשר חי ביו"כ אע"פ שאין ראוי לאכילה מ"מ חייב דלא כתיב לשון 'אכילה' אלא 'עינוי נפש', וא"כ אמנם אי"ז דרך אכילה אך סו"ס אינו מעונה. והק' החת"ס מהרמב"ם דבמים המרים פטור, ואמאי לא נימא דסו"ס אינו מעונה. ואמר רבנו ליישב דיתכן והמערב מים מרים נפגמו המים ויצאו מתורת מים ומשקה, ולכן פטור, אבל בשר חי שם בשר אית ליה (ושאלתי לרבנו דסו"ס הרוה צמאנו ואינו מעונה, ואמר דסו"ס אי"ז דרך שתיה). והביא רבנו ב' כס"מ, א' גבי שקדים המרים דבטל לזה שם טעם, וגם גבי משקים – גבי טומאה.

ועפיכ"ז דן בחולה קורונה שאיבד את חוש הטעם אם רשאי לשתות מים המרים דלגביו לא חשיב שתיה שלא כדרכה, ואמר ע"פ הג"ל דהי' מקום לפטור דבטל מזה שם משקה רק וכו' משום דמדמינן נעשה מעשה', ורק בחצי שיעור יפטור. ואמר רבנו דעדיין הדברים צריכים תלמוד.

קצח. אמר רבנו דהאוכל ביו"כ פחות מכשיעור, חשיב מעונה ורשאי להיות ש"ץ ולעלות למפטיר יונה.

קצט. אמר רבנו דחמיו מרן הגריש"א זצ"ל הורה לחולה סכרת שחולה בעיניו שאם יצום יש חשש שיתעוור שיאכל תפוז"א חי דחשיב אכילה שלא כדרך. ואמר רבנו דכשהציע הדברים לבעל הדברי יציב זצ"ל תמה דתפוז"א זה מעדן, ובמלחמה אפי' קליפות היו אוכלים, והשיב חמיו דאין מביאין ראייה משעת מלחמה (ואמר רבנו דגם גבי ברכה, בזמן רגיל אין מברכין, ובשעת מלחמה שזה האוכל אפשר לברך ע"ז).

הערות וחוספות

כיום הם תינוקות שנשבו ואסור לשונאם אפי' שהוכיחו אותם, משום דאין מי שידוע להוכיח. וכ"כ הח"ח במרגניתא טבא דאסור כיום לשנוא רשע משום דאין יודעין להוכיח, והאי קרא דמשנאיך ה' אשנא - לא קאי אלא על שונא ה' שמסית ומדיח ומתקומם על התורה, וכמ"ש הבאיה"ל (סי' א ס"א ד"ה ולא), יעו"ש.

קנט. עוד הביא רבנו בפ"א דברי הנצי"ב בהעמק דבר דבכל משפחה יש ת"ח ויש הדיוטים פחותי ערך. ונשאל רבנו בת"ח ששני אחיו פושעים ועבריינים, אם ישתתף בשמחתם, הלא משנאיך ה' אשנא וגו', והשיב רבנו דבאחים אין לשנוא זא"ז, ורק בזרים - אתקוטט.

[ידוע מש"כ החזו"א (י"ד סי' ב סקכ"ח) דבחילונים

ר. הזכיר רבנו חידושו של החינוך דחצי שיעור מותר אפי' בלא פיקוח נפש, ובמנ"ח תמה ע"ז. ואמר רבנו לבאר בשם הרב"ז דכיון דלהיות בריא הוי מ"ע ד'ובחרת בחיים', וכן מה דלא אמרי' עשה דוחה לא תעשה משום דהוי לאו שיש בו כרת, אבל בחצי שיעור דאין בו כרת – א"כ אמרי' דעשה ד'ובחרת בחיים' דוחה ל"ת. ואמר רבנו דסמך על דברי החינוך ביולדת תוך ל' (דקיי"ל דאפי' אמרה אין נותנין לה) שאמרה שלא מסוגלת, ואמרה כן ב' פעמים, והקל בחצ"ש על סמך דברי החינוך. ובצירוף דברי השאלות דכשאומרת ב' פעמים בתוך ל' – מותרת לאכול.

ענייני חג הסוכות

רא. נשאל רבנו עד כמה צריך לבטל מלימודו כדי להשיג ד' מינים נאים ומהודרים או שיכול לבטוח בהקב"ה שיזמן לו ד' מינים יפים^{קא}. וציין רבנו לביצה (טז, א) דשמאי כבר מתחילת השבוע היה שומר בהמה נאה לשבת ואילו הלל היה בוטח שתזדמן לו לשבת. ובמ"ב (ס"ו ונ סק"ב) כתב דהסכמת הרבה פוסקים דגם הלל מודה דעדיף לנהוג כב"ש, ורק כדי לחזק בטחונו היה עושה כן, אבל בשאר בנ"א שאין בטחונו חזק כ"כ מודה דכשמאי עדיף. וא"כ מוטב להתחיל בחיפושים לפני ערב סוכות ולא ביום האחרון אא"כ הוא בעל בטחון גדול. אך מצד ביטול תורה, אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בשם מרן החזו"א זצ"ל דאכן יותר מדי הוא חשש ביטול תורה, וכל אחד יעשה כהוראת רבותיו ולפי דרגתו^{קכא}.

ובפ"א הוסיף רבינו דחשיב 'ראשון לחשבון עוונות', ואמר שהיו גדולים שלא עסקו בד' מינים קודם יו"כ דאז יש לעסוק בהלכות תשובה, דזהו העניינא דיומא אז.

רב. הביא רבנו דברי הנצי"ב בהעמק דבר (דברים טז, טו) עה"פ שבעת ימים תחוג לה' אלוֹקֶיךָ, דתחוג מלשון ריקודים ומחולות, ואמר רבנו דלפי"ז הרוקד בסוכה מקיים מ"ע דאורייתא^{קכב}.

הערות והוספות

בספר שמות (ה, ג) בלשון ויחוגו לי דמשמעו שמחה וריקודים לפני ה', היינו וגילו ברעדת קודש. והכי נמי משמעות תחוג לה' אלקיך וכדאיתא בחגיגה (י, ב) דחוגו חגא קאמר.

והנה מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א הראני שכבר הקדימו בזה זקננו בעל התניי"ט זי"ע בר"ה (פ"א מ"ב) על המשנה וב' חגי נדונים, וז"ל שם: 'וזה דמייחד שם חג לסוכות. טפי מפסח ועצרת [וכן ברפ"ג דשקלים] וכן בספ"ז דנדרים [ובמשנה ה' פרק בתרא דבכורות], ואף על פי ששולשתן בשם חגים נקראו בכתוב, מ"מ מלת חג הנחתו הראשונה על המחול והריקוד, אי לאו ג"ש דמדבר מדבר, כמ"ש בספ"ק דחגיגה. והרד"ק כפי הפשט מפרשו כן מענין ריקוד וטיפוח לשמחה, ובסוכות היתה שמחה יתירה של בית השואבה. לפיכך ראוי הוא להקרא ביחוד בשם חג. ומפני כן אומרים בו בתפלה זמן שמחתנו, עכ"ד. וע"ע ב'הכתב והקבלה' (דברים שם) שכתב כן ג"כ.

והנה הדבר מחודש, ובראשונים לא ביארו כן,

קס. הנה יש שדנו האם צריך לשמור כסף עבור הד' מינים החל משלושים יום קודם לסוכות, ורצו להוכיח מהא דבמו"ק (דף ח) מבואר דלדעת רב אסור להספיד בתוך ל' לחג שמא יתנו לו כסף ולא ישאר לחג. אך יש לדחות דהטעם שיביא לצער ברגל, וגם שאי"ז חייב אלא שדרך בנ"א לעשות כן לשמור, כ"כ רש"י בכת"י שם, ובריטב"א שם, אבל חייב אין, ודו"ק.

קסא. וציין רבנו למש"כ הפלא יועץ (ערך סוכה): 'והאיש הירא את ה' במצוותיו חפץ מאד, ישתדל בכל כוחו ובכל מאודו להיות לו לולב לעצמו מן המובחר, ויתן דעתו על זה מראשית השנה לשלוח למרחקים לכמה מקומות באופן שלא יחסר מהיות לולב ואתרוג כי היא מצוה חביבה וסימנא טבא לכל השנה'.

קסב. הנה ז"ל הנצי"ב שם: 'תחוג לה' אלקיך. קבלת חז"ל שזה אינו אלא להשלמה. אבל מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ג"כ, דבכלל לשון תחוג משמע שמחה הבאה בריקודים ומחולות, כמו שכתבתי

ר"ג. אמר רבנו דהבונה סוכה במדרכה נגד הסכמת התושבים, אסור לישב בסוכה זו ולא יוצא יד"ח וברכתו לבטלה, ואם קידש שם צריך לקדש שו"פ בסוכה כשרה (לבד משהחיינו דזה על עצם השמחה), כיון שזה מקום הילוך לרבים, ועי"ז יורדים לכביש והוי סכנה גדולה (והעיר רבנו שראה אשה שכמעט נדרסה עם בנה שבעגלה משום שירדה לכביש), אך אם רוב השכנים נותנים רשותם יכול לבנות הסוכה שם. ומותר לפרק לו סוכתו אפי' ביו"ט, ואפי' באמצע הלילה שיתבייש בקומו בבוקר ברחובה של עיר.

הערות והוספות

דב"ז להדיא בחג הסוכות, רצ"ג.
ושוב כתב לי מו"ז שליט"א בזה"ל: 'זה לק"מ מכמה אנפי. חדא, עיקר הענין ודאי רק שמחה, אלא דנרמז שמחה במילת 'חוג' משום דבדרך כלל הולך יחד עם ריקודים, וכי קס"ד שמי שחולה ברגלו ל"ע אין לו אפשרות לקיים מצות שמחה. אתמדה. ושנית, גם מטעם שבות לא גזרו אלא רקידה של 'דילוג וקפיצה' כדוגמא שהיה בשמחת בית השואבה. אבל רקידה מתונה כולם מתירים בכל שבע ברכות בש"ק כידוע. ועוד הלא שבות התירו הרבה פעמים במקום מצוה כידוע בכ"מ, ועי' טושו"ע (שמב, א) "כל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים לא גזרו עליהם בין השמשות". ועי' יו"ט שני כהלכתו (עמ' קכד) בשם הגרשו"א ועוד גדולים שמותר לבן חו"ל להשתתף בריקודים שבשמחת בית השואבה אף שאצלו הוא יום טוב, ומשום שהוא רקידה של מצוה ע"ש, עכ"ד מו"ז שליט"א. ועי' בספר הדר יעקב (ח"ב סי' מ), ובקונטרס בענייני חג הסוכות להגר' חנוך קרלנשטיין זצ"ל מש"כ בזה.

נעוד הראוני בלשון 'חג', מש"כ בדרשות חתם סופר (בדרוש לסוכות תקפ"א, עמ' 94) שכתב בזה"ל: 'והיית אך שמח. אמרו חז"ל (סוכה מה, א) לרבות ליל י"ט אחרון לשמחה, או אינו אלא י"ט הראשון, כשהוא אומר אך חלק ע"ש. הנה אתי הקרא לרבות ליל י"ט אחרון ולמעט ליל י"ט הראשון, ויש ליתן טעם לדבר, עפ"מ דאיתא ברמ"ע [מאמר חקור דין, חלק ב', סוף פרק כ"ז, ע"ש] שלשון חג מורה על חוגה ועיגול הסובב על איזה מרכז כמו שאר ימים טובים שכולם סובבים על נקודת שמיני עצרת, אבל שמיני איזה גופא הנקודה קדושה העליונה מכל הקדושות אפי' מקדושת י"כ ולא שייך לקרותו חג, ובאמת עיקר קדושתו הוא וכו'... עכ"ד].

דיעויין באבן עזרא כתב דפי' תחוג היינו לזבח הזבח, להקריב עולות ושלמים וחגיגה בחג. וכן מפורש בספרי שם דמכאן ילפי' תשלומין כל ז' לחגיגה. וכעין 'תחוג' מצינו גם בחומש ויקרא (כג, לט) 'תחוגו את חג השם ז' ימים, וכן שם (פס' מא) 'וחגותם אותו חג לה' ז' ימים, ובתרויהו התנו"כ פי' דהכוונה לחגיגה כל ז' ולא לריקוד. וא"כ למה רק בסוכות פי' הנצי"ב כן (דאטו בפ' וארא דכתיב תחוגו לי במדבר, הכוונה לרקידה).

ושוב כתב לי מו"ז שליט"א בזה"ל: 'עי' רמב"ן פ' אמור (כג, לט) 'וחגותם אותו חג שבעת ימים בשנה שתשבו בסוכות וכל האזרח בישראל ישבו בהם, לומר שיעשו חג שבעה בלולב ושמחה ובסוכה'. ואיתא במדרש מדרש תנאים [דברים ראה טז יד] ד"א ושמחת בחגך זו שמחת בית השואבה ולמה נקראת שמחת בית השואבה ששם היו שואבין ברוח הקדש על שם (ע' ישע' יב ג) ושאתם בששון ממ' הי' מיכן אמרו החליל חמשה וששה. ועי' מד"ר שם פסוק ט"ו "מפני מה לא נאמר בפסח שמחה, ובעצרת כתיב שמחה אחת דכתיב ושמחת לפני ה' אלהיך (פסוק יא) ובחג כתיב שלשה שמחות, דכתיב ושמחת בחגך (פסוק יד), והיית אך שמח" ע"ש. ואף דודאי לשון חג הוא ע"ש הקרבן וכמו שכתבתי לך פעם מקרא דאסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח, ובשם הגרשו"א זצ"ל דזה מקור דברי הריב"ש סי' צ"ו דעד שהוקם המשכן ל"ה נוהג יו"ט. מ"מ חז"ל בסוד קדשם ידעו דמרומו כאן גם ענין שמחה כלשון תהילים מב ה' בקול רינה ותודה 'המון חוגג'. וכמש"כ התו"ט זי"ע. וכן ידעו שהוא מיוחד לסוכות, ואולי ע"פ מד"ר הנ"ל, עכ"ד.

אלא דנתקשיתי עוד בדברי הנצי"ב, דאיך איך חז"ל גזרו במפורש במתני' בביצה (לו, ב) דאין מטפחין ואין מרקדין בשבת וביו"ט, הלא כאן התורה התירה

רד. אמר רבנו כי סוכה שיש בה חשש נחש, פטורים מלישון בה, דאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת (יבמות קיב, ב), ובעינן תשבו כעין תדורו (סוכה כז, א), ואסור לישון שם ולברך על סוכה זו.

רה. נשאל רבנו בא' שרצה לבנות סוכתו בגג הבנין משום שהיכן שבנה עד עתה הי' צפוף ביותר, והשכן סירב בכל תוקף למרות שבעלות שניהם שווה, וטוען שהרעש יפריע לו. והשיב רבנו שלא יבנה שם הסוכה, דבסוכה הקודמת יצא יד"ח ואילו בסוכה זו כיון שתגרום לריב ומדון ולה"ר – פחות מהודרת (ואם יבנה ויברך שם אין ברכתו לבטלה, אלא דתפס הטפל והניח העיקר).

רו. וסיפר רבנו שא' בא להגר"ש סלנט זצ"ל שהוא שותף בסוכה עם חברו, והחליטו להרחיק הסוכה, ואשתו כעסה מאד. והתיר הגר"ש לסתור הסוכה אפי' בחוה"מ משום שלום בית (עי' שו"ע סי' תרלז ס"א).

רי. נשאל רבנו ביהודי ברוסיה שרצה ליטול ד' מינים למרות איסור השלטונות, וקנה עציץ פרחים עם אדמה והכניס בתוכו כל הד' מינים והביאו כך לביהכ"נ ונענע את העציץ כולו עם הכד, מי הוי חציצה או לא. ואמר רבנו דכיון שזה רק לנוי בדיעבד אי"ז חציצה, בפרט בכה"ג שזה קיום המצוה היחידי ק"י.

הערות וחוספות

לטקוע בשופר, אמר למלך שיעשו מקהלה עם כל כלי השיר שבעולם, ובתוך המקהלה עמד עם שופר ותקע מאה קולות כדת וכדין.

קסג. וסיפר רבינו על חכמת עם ישראל בכל הדורות לקיים המצוות, שמסופר על רבי שמואל הנגיד זצ"ל (שחיבר את מבוא הש"ס) שכשגזרה המלכות שלא

ענייני חנוכה

[ראה עוד בסוף 'עניינים שונים' שנדפס עוד כמה דברים בענייני חנוכה, שלא הספיקה השעה להכניסם לכאן]

רח. אמר רבנו שאמר לו הגר"ש דבילצקי זצ"ל דכיון דהמרא דאתרא דבני ברק הוא החזו"א, א"כ בשמים פוסקים בכל מקום כהמרא דאתרא דההוא אתרא, ולכן לגבי נר חנוכה למעלה מכ' אמה לכו"ע יש לעשות כשיעור החזו"א קסד.

רמ. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל כי מי שגר מעל כ' אמות, א"א לסמוך על השכנים שגרים בגובה שכנגדו (בצד השני של הרחוב), כיון דזה רק יחידים, ואין זה רשות הרבים, ובעינן פרסומא ניסא דבני רשות הרבים ולא הרבה יחידים.

רי. דן רבנו ביש לפניו ב' מנורות להדלקת נ"ח, אחת נאה ויפה ואחת שנעשו בה ניסים ונפלאות, מה עדיף (מדין זה קלי ואנווהו). ואמר רבנו דהשניה עדיפא משום דנעשו בה ניסים, וכדחזינן ביומא (לח, א) גבי ניקנור שנעשה נס בדלתות שהביא וכל דלתות שבמקדש היו מזהב חוץ משער ניקנור, וחזינן דפרסום הנס דחי לזה קלי ואנווהו, והסכים מרן הגר"ח ק שליט"א לזה קסח.

הערות וחוספות

זולת במקום שקבלו עליהם לנהוג כן [ויש זה הרבה בפסיקת הספרדים כהרמב"ם וכמרן הב"י]. ובב"ב לא קבלו עליהם בכל העניינים כהחזו"א. וגם בשעתו היו קבוצות חסידים שלא קבלו עליהם את החזו"א. ואולי בשכונת לדרמן וכדומה יותר שייך הנהגת החזו"א ולא בשאר השכונות הרבים שיש כיום. וידוע שמרן הגריש"א זצ"ל סבר דאין מושג של מנהג ירושלים לחייב, כי ירושלים הוא קיבוץ גלויות.

י'הנה עובדא ידענא שבמזוזות המרפסת, שידוע נחלק החזו"א עם מנהג ירושלים, דלדעת החזו"א יש קבוע על ימין כניסה לבית, הנה מורי ההוראה אומרים שעכ"ם ברחוב רשב"ם.... אתריה דהחזו"א ויש לנהוג כוותיה. וכן כמדומני ה"ה בהדלקת חנוכה בחלון ולא למטה. ובפשוטו הוא מגדר הנ"ל. אך מאד חידוש לומר דכיום 'בשמים' הלכה כוותיה דהחזו"א בכל ב"ב. ועיין, עכ"ד מו"ז שליט"א.

קסח. הנה ראיתי בסוף ספר 'אבני אש' למו"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א

קסד. ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) העירני ע"ז בזה"ל: 'הנה זה חידוש עצום לומר דבשמים פלגינן הלכתא ממקום למקום, ולכאורה בסוגיא דעירובין צ"ד א' לא משמע כן, ע"ש דאע"ג דרב פליג אשמואל, מ"מ באתרא דשמואל לא סתר דבריו להדיא. ואעפ"כ 'אהדריה לאפיה', להראות דאיהו לא ס"ל ולא מודי ליה ע"ש. ואי תימא שבאתריה דשמואל או בשמים פוסקין כוותיה, למד אהדריה רב לאפיה להראות דלא ניחא ליה, הלא בשמים פוסקין כעת כשמואל.

אלא בפשטות כל הך ענין דאתרא דמר, הוא 'הנהגה' בענין הלכה למעשה. דאי"ז דרך התורה לסתור דבריו, וראוי לנהוג כמותו באתריה. והאריך בזה מאד בשאלת יעב"ץ ח"א סי' ה' ע"ש דאף דשמואל היה 'תלמיד' חבר לרב מ"מ אין ראוי לרב לסתור דבריו.

י'הנה היה מקום לומר דרך בחיי מרא דאתרא יש הנהגה זו. אבל לאחר פטירתו אי"ז פחיתות כבודו.

רי"א. העיר רבנו בהא דאומרים בחנוכה, אם שכח על הניסים – שאומר הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ופלא דבשבת איתא דהמתפלל על הנס מנקין לו מזכויותיו, ובברכות דף ס' מבואר שאסור להתפלל על נס, וצ"ע קסו [עוד העיר רבנו דמצינו ברכה ממש, מדיני ברכות על נס, דבב"מ מג, א איתא שאומר יהר"מ ה' או"א שתשלח ברכה בכרי הזה, ובריטב"א שם כתב דגבי מעשר כתיב והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ואולי זה לא חשיב נס].

רי"ב. אמר רבנו בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמקור מנהג לאכול סופגניות בימי החנוכה, הוא ע"פ המבואר בע"ז (נב, א) דאבני המזבח ששקצו יוונים לא ידעו איך לטהרם ולכן גנזום, ולכן באותו זמן שלא זכו למזבח – אכלו סופגין שהם מיני מזונות שמברכין ע"ז מעין ג' ואומרים שם על מזבחך (מה שלא אומרים בברהמ"ז). ולכן גם אנו אוכלים מיני מזונות שמברכין ע"ז ומבקשין 'על מזבחך'.

ואמר רבנו דאדם שבחנוכה עקף 'על מזבחך' במעין ג', דודאי שאינו מעכב דלא חשיב משנה

הערות וחוספות

מעוטר בעיטורים נאים מאד.

וע"ז הביא ראה מהא דב"ב (ד, א) דאמרי' שם מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו, סבר למחפיה בדהבא אמרו ליה רבנן שבקיה דהכי שפיר טפי דמיחזי כי אידוותא דימא. ופירש"י שם: גלי הים שהם נעים ונדים, והעין משתעשעת בראייתן". הרי דיופי חיצוני עדיף טפי מזהב. ושוב אחר זמן מצאתי הדברים בספר 'חשוקי חמד' לרבינו שליט"א (בב"ב שם) ושמחתי טובא ע"כ.

והנה באמת יש להסתפק אם שני הנידונים דומיין לאהודי, דנידון אחד הוא האם יופי חיצוני עדיף טפי מיופי פנימי בשווי ויקרות החפץ (שעשוי מזהב), ונידון שני האם עדיף יופי חיצוני או חפץ שמסרו נפש עליו, וא"כ יתכן לומר לחד גיסא – דהיינו דהך דחפץ שמסרו עליו נפש יש בו מעלה פנימית בשוויותו ויקרותו הרוחנית, וזה הספק אם זה עדיף על פני יופי חיצוני. ואם הנידונים דמיין לאהודי אז צ"ע מהא דב"ב (דיופי חיצוני עדיף מיוקרה פנימית) להא דיומא (דיוקרה פנימית דנעשו בו ניסים עדיפה מיופי חיצונית). ואולי יש לחלק בין הנידונים, וצ"ע.

קסו. ושו"ר שעמד בזה כבר בשערי תשובה (סוף סי' קפו), ותיריך בשם הבכור שור דבלשון רבים מותר, יעוי"ש. וע"ע בישועות יעקב (או"ח סי' תרפב) ובשלמי נדרים מש"כ בזה.

(בקוני' בעלות הלהב, סי' א, עמ' תתכא) שהביא מה שדן רבינו שליט"א באדם שיש לו ציציות יפות ומהודרות, ומאידך ציציות שנעשו במסירות נפש בתשואה, מאי עדיף.

וכתב שם ג"כ ע"פ מה דאיתא ביומא שם דלתות ניקנור עדיפי משאר דלתות זהב שבמקדש, לפי שנעשו בהם ניסים ולכך עדיפי טפי. וכתב 'אולי כך בעניננו, המסירות נפש של עשיית הציצית עדיף אולי מטלית נאה וציציות יפים. ואולי זה הטעם שחביב עדיף משבעת המינים, למרות שבהם נשתבחה ארץ ישראל, בכל זאת חביב עדיף בגלל ההתרגשות (עי' משנ"ב סי' ריא ס"ק י"ב), כך גם בעניננו החביבות בגלל המסירות נפש עדיפה מטלית נאה'.

והוסיף רבנו עוד: 'וגיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א סובר דטלית קטן מהודר עם חוטים מהודרים עדיפים. ואין ראייה משערי ניקנור דגם בלי הציציות בזהב הם היו יפים אלא שהזהב יפה יותר, אולם לאותו אדם שעשה את הציציות במסירות נפש אולי הוי לו מזכרת מצוה ולו הטלית קטן הזה עדיף, ע"כ. [והנה באמת שמעתי ממו"ר הג"ר ישראל ארלשטיין שליט"א שדן האם עדיף חפצא דמצווה העשוי מזהב אך פחות יפה מבחינה חיצונית, או חפצא דמצווה (כמו ארון קודש או 'מנורה' להדלקת נרות חנוכה) העשוי מנחושת (דשווה פחות מזהב) אך

ממטבע שטבעו חכמים, אך מ"מ איך ישא פניו שעקף דב"ז בחנוכה שהוא העיקר, ורצוי שיאכל עוד כזית ויברך שוב מעין ג' בהזכרת 'מזבח'.

רי"ג. אמר רבנו דבשערי תשובה (סי' תרעג סק"ד) כתב בשם הברכ"י בשם מהר"י מלכו דאם צריך לעיין באיזה דין וספק בהלכות נרות חנוכה, ואין לו אור מלבד נרות חנוכה מותר להסתכל לאור הנר. דנחלקו הפוסקים בדבר מצוה אם מותר להסתכל לאור נ"ח, וגם להאוסרים הכא שרי דזה לצורך הנרות עצמם, ובכה"ג לכו"ע מותר, דומיא דפרה אדומה שכל עבודה אסורה בה פרט לעבודה לצרכה. וסיים דיש לדחות הראיה מפרה אדומה, רק דאם זה באופן עראי ולא בקביעות שרי. וביאר רבנו הדברים דיש לדחות הראי' מפרה אדומה דשם זה ענין של הקדש ומעילה, וכל שזה לצורך הבהמה עצמה א"כ אינו מועיל בה ואינו מוציאה מקדושתה, משא"כ בנ"ח שהטעם שמא יאמרו דלאו למצוותו הודלק, א"כ אין חילוק כ"כ בין לצורכו ולצרכה, דסו"ס חיישינן שיאמרו שלא הדליק לשם מצוה.

ואמר רבנו דלפי"ז שירת מעוז צור לאור הנ"ח ודאי מותר דניכר מרחוק שזה לצורך הנר, ואז שפיר יש ראייה מפרה אדומה.

רי"ד. אמר רבנו ע"פ המבואר בתענית ברחב"ד מי שאמר לשמן שידלק יאמר לחומץ וידלק, ויל"ע בנרות חנוכה במי שאין לו שמן והדליק בחומץ ודלק, מי יצא יד"ח או לא, דדלמא רק בשבת יצא. ואמר רבנו דלכאור' לא יצא יד"ח, דדווקא בשבת צריכים אור והרי יש אור, אבל בנ"ח בעי' שמן דומיא דביהמ"ק וליכא, וגם דלא חשיב שהוא הדליק אלא הקב"ה, וזה לא מהני בנ"ח.

רי"ז. אמר רבנו שרופא שיוכל להדליק נ"ח רק בלילה הראשון (שאחרי זה יהיה טרוד כל הימים בפיקו"נ), כמה ידליק בלילה זה. ואמר רבנו דמסתבר דידליק ח' נרות, דלב"ש כך הדין דפוחת והולך, וכאן לא יוכל לעשות לא מוסיף והולך ולא פוחת והולך.

רי"ז. נשאל רבנו אם מותר ללמוד את אגדות החורבן שבמסכת גיטין בחנוכה, והשיב ע"פ מש"כ בספה"ק דנשמות אותם ילדים טהורים שמסרו נפשם במצולות ים כדי שלא להטמא (עי' גיטין נו, ב) השיב הקב"ה את נשמותיהם שוב במשך הדורות, וא"כ ילמד את האגדות בכוונה זו שלבסוף כל אותם שנהרגו עקד"ה חשבו ושבו לעמ"י קס"ו.

הערות והוספות

ובקובץ 'יוי העמודים' (טבת תשע"ו, גליון 25 עמ' קא) הביא רבינו מה שסיפר הגאון רבי יצחק בלאזר זצ"ל על אביו, שאם מישוהו היה מספר לו דבר מעציב בחנוכה, היה משתיקו ואומר לו 'הס', כי אין להזכיר דבר של צער בימים אלו, כיון שחז"ל אסרו ימי חנוכה בהספד, א"כ אסור גם להיות בעצבות

קס"ו. ובפ"א הביא רבנו את דברי הסדר היום (סדר חנוכה) שכתב דבימי החנוכה אין להתעצב בהם, כי אם להראות שמן ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלוקינו בימים האלה, ויאמר הלל גמור בכל יום בברכה לפניו ובברכה לאחריו, וביום ר"ח טבת יוסיף שמחה על שמחתו.

ענייני פורים

רי"ז. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל אהא דאחז"ל (תענית כט, א) משנכנס אדר מרבין בשמחה, להרבות בתורה"ק שזו היא השמחה הגדולה ביותר (ובאב מיירי למעט בשמחה גשמית, וח"ו למלמעט בתורה שהיא חיינו).

רי"ח. אמר רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל באדם שבא במטוס לעיר מוקפת חומה בזמן הקובע את החיוב (להמשנ"ב רגע עלוה"ש, ולהחזו"א תחילת המעת לעת), ורק אחר כמה דקות נחת לקרקע, מי חשיב שבא לכלל חיוב. והשיבו דכיון דכתיב היהודים היושבים בערי הפרוות, מוכח דבעינן שיהא בתוך ערי הפרוות וישיב בהם, ולא מהני מה שהיה באויר העיר (וציין רבנו לירושלמי גבי עיר הנדחת, דמיבע"ל אי צריך לשרוף נמי עוף הפורח למעלה מי' טפחים, דלכא"ו הספק כנ"ל אי דבר באויר חשיב כנמצא בקרקע, וע"ע במכות דף י"ב גבי רוצח שנמצא בנופו של אילן בתוך עיר מקלט, ששורשו מחוצה לו) קס"ח.

הערות והוספות

ומפפע השמן הטהור הנשמות הזכות הללו וממריצן לעסוק בתורה בקדושה ובטהרה.

והוסיף, שחובה כפולה ומכופלת מוטלת אפוא על אמא יהודיה לשמור על הנשמות הקדושות הללו בעין פרוחה, ולנקוט בכל האמצעים העומדים לרשותן על מנת שיהיה כל חשקם של הילדים בתורה, ולבל יטמאו את עיניהם במראות לא טהורות, שיהיה פיהם נקי ומצוחצח, ואזניהם אטומות לכל דיבור אסור וטמא.

כי האחריות שלנו כלפיהם איננה מתבטאת רק לגבי הדור שלנו, אלא גם לגבי הדורות הקודמים, שמסרו נפשם על קידוש ה'. כך עלתה במחשבה לפני הקב"ה, שדווקא הדור שלנו, ירפא את מזבחות ה' שנהרסו בדור הקודם.

לאור זאת כשילמד במסכת גיטין ילמד בכוונה זו, שכל מה שקרה הציל את עם ישראל, וכל האנשים שנהגו ונשחטו בידים זדוניות, חזרו לבסוף לעם ישראל, ואדרבה באו ביתר שאת וביתר עוז מתוך חשקת התורה, וזה פך השמן הטהור של זמננו, שאנו נלחמים את מלחמת תורתנו הקדושה, לשמור על פך השמן הטהור שלא יטמא בהיסט' עכ"ד רבינו.

קס"ח. ונשאל רבינו לפי"ז בנוסע במטוס מעל ירושלים

(וכן הובא בחשוקי חמד, חנוכה, עמ' סב).

וראה בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (ח"ו עמ' קטו) ששאל ידידי הגרי"א סקוצילס שליט"א מקמיה הגר"א נבנצל שליט"א 'האם מותר לשמוע קלטות של הספדים בחנוכה', והשיבו 'אם אין זה מעוררו לבני'.

וז"ל תשובת רבינו על השאלה הנ"ל (בתשובה לידידי הבה"ח חיים צבי זיצמן נ"י, ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' גליון נא, עמ' קסב): 'שמעתי מהאדמו"ר רבי שלום נח ברזובסקי זצ"ל שאמר, בשם הספרים הקדושים, שאותם ילדים עליהם מסופר בגמרא בגיטין שהשליכו עצמם למצולות ים, כדי לא להטמא לשוביהם, גופם אמנם נאבד, אך את נשמותיהם השיב הש"ת לעם ישראל במהלך הדורות, והם נולדו מחדש בקדושתם ובטהרתם.

ענייני הראות, המשיך הרבי, שזו הנהגתו של הקב"ה גם באשר מליון הילדים שנהרגו ונשחטו על קדוש ה' בימי השואה. גם אותם משיב הש"ת לעם ישראל ונשמותיהם כמו נולדות מחדש, צחות, מאירות, ובוהקות. ומכאן החזיון הנפלא שזכינו לראות בדורותינו ילדים ברוכי-כשרון הטבולים כל-כולם בחמדת התורה ובחשקתה. למרות החושך הנורא והיצר הרע המשתולל בראש כל חצות,

רי"ב. אמר רבנו כי חמיו מרן הגריש"א זצ"ל נהג בקריאת המגילה ביום הפורים, בעת הגיעו לפסוק "ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר", למשמש בתפילין, משום מה שדרשו חז"ל (מגילה ט"ז ב') ויקר אלו תפילין קספ.

רב. נשאל רבנו אם מותר להסתפר בפורים, ואמר שחמיו מרן הגריש"א זצ"ל התיר, אך לכבס אסר.

רבא. אמר רבנו דהמקבל משלוח מנות ואינו יודע ממי קבלו, אינו יוצא ידי חובתו, דבעינן אחווה ורעות, וכאן נהיה רע של המאכלים ולא של המשלח.

רבב. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שבברכת המזון בפורים יש לומר "מגדול" בוא"ו כמו בשבת ויו"ט.

רבג. אמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח ק שליט"א דאין לעשות סעודת מילה יחד עם סעודת פורים, דאין מערבין שמחה בשמחה.

רבד. אמר רבנו ששיכור שעלה בפורים לאוטובוס ציבורי ושילם, ואח"ז החל להקיא בתוך האוטובוס, ודאי שיכול הנהג להורידו מהאוטובוס שהרי הוא תקלה לרבים, וחייב השיכור לשלם אח"ז את דמי ניקוי האוטובוס (עוד אמר רבנו, בנוסע שהקיא בתוך מונית ולכלך הריפוד, שאם טבעו להקיא בנסיעות ולא הביא עמו שקית, הרי חשיב מזיק).

הערות והוספות

בתפילין בעת קריאת המגילה האם יש ענין שימשמש בתפילין כשאומרים ויקר המרמז על התפילין, כמו שנוהגים למשמש בתפילין בעת קריאת שמע כשאומרים וקשרתם לאות על ירך וגו', והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'לא מצינו'.

ועוד ראיתי בספר 'הנהגות רבינו' מתורת מרן הגריש"א אלישיב זצוק"ל להרה"ג רבי בנימין קירשנער שליט"א (ענייני פורים, אות מד, עמ' קס) שכתב: 'רבינו נהג למשמש בתפילין של ראש בקריאת המגילה לאחר שאמר תיבת ויקר בפסוק ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר'. ובהערות 'אמתחת בנימין' שם (אות מט) כתב: 'אבל לא נישק ידיו אחר שמשמש, כן ידוע בבית מדרשו של רבינו, וכן שמעתי ממו"ר הגאון הגדול רבי משה אלישיב שליט"א. וכן בקריאת שמע - כשהיה ממשמש בתפילין לא היה מנשק ידיו אח"כ', ע"כ.

בתוך חומותיה, מי מותר לו לאכול מע"ש. דבמתני' מע"ש (פ"ג מ"ז) חזינן גבי אילן שהוא עומד בפנים ונוטה לחוץ או עומד בחוץ ונוטה לפנים, מכנגד החומה ולפנים כלפנים, מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ, הרי משמע לכאן' שהגם שהאילן גבהו יותר מן החומה, מ"מ כל שהוא כנגד אויר תוך החומות חשיב כירושלים, או דלמא יש לחלק דשאני אילן שמחובר לקרקע וחשיב האדם הנמצא בו כמונח בקרקע, משא"כ במטוס.

וע"ע במה שדן רבינו שליט"א בחשוקי חמד (זבחים נט, ב עמ' תסד) אם מותר לטוב מעל מקום העזרה במטוס, ופלפל שם רבינו בדברי המקדש דוד (סי' טז סק"ה) אם יש פסול יוצא למעלה ממחיצות המקדש, והסיק דזה מחלוקת ראשונים, יעו"ש בארוכה.

קסט. הנה ראיתי בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (ח"ט עמ' פג) ששאל הרה"ג רבי אליעזר קרביץ שליט"א מקמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'מי שלבוש

רבה. אמר רבנו בבחורי ישיבה שלחצו על אדם בפורים שיתן סכום גדול ולא רצה, ולא יכול היה להפטר מהם אז כתב צ'ק עם חתימה משונה והבנק לא קיבל הצ'ק והוצרכו הבחורים לשלם עמלה כעשרים ש"ח, ושאל אם חייב לשלם להם. והשיב רבנו דהבחורים נהגו שלא כהוגן, וכמב' בב"ב דף קס"ח ופקדתי על כל לוחציו – אפי' גבאי צדקה וכו', ולהדיא מב' שם בעובדא עם אביי גבי ב' שטרות דשרי אפי' שגורם לו נזק (וכמ"ש הריטב"א שם דשרי לעשות כן כי היכי דלא ליטרדוהו), ועליהם לדעת שהעולם לא הפקר. ובפ"א הביא רבנו דברי הספורנו בפ' תרומה עה"פ מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, שכתב "מאת כל איש. צוה שלא יגבו בזרוע, כענין שנאמר שממשכנים על הצדקה, אבל יגבו מן המתנדבים לבד".

רבנ. הביא רבנו מהבן איש חי בשו"ת הריח הטוב (עמ' 241) שכ' גבי שכרות בפורים, דמי שהשתכר קודם זמן מנחה ואח"ז הפסיד מנחה יכול להתפלל תשלומין דחשיב אונס, כיון דהשתכר בזמן המותר, ואם השתכר אחר זמן מנחה חשיב שהזיד ואין לו תשלומין. אך במשנ"ב (סי' צ"ט סק"ו) פליג עליה, עיי"ש.

רבנ. אמר רבנו ששיכור ששכב בפורים בכביש ופינוהו לביה"ח וניקו לו הקיבה וכו' וכשהשתחרר דרשו כסף, והי' בן חו"ל ללא ביטוח ואמר שלקחו אותי ללא רשות, חייב לשלם עפ"ד הרא"ש דאדם שנראה לציבור שזקוק לעזרה שלם ישלם על שטפלו בו. ואמר רבנו דהיה אסור לו להשתכר אם ידע שאין לו כסף לביה"ח אם יזדקק לכך.

רבה. אמר רבנו ששכור שנתן סכום די גדול לצדקה ביום הפורים (כגון מאתיים ש"ח), א"צ לחשוש שמא משום דשכור היה נתן סכום זה, דגם אם כן, דרך בני אדם שאח"ז בהתפקחותו מוחל דסו"ס נתן לצדקה, אבל רק כשמכיר ויודע במי שתרום לו שגבאי צדקה נאמן הוא.

רבמ. נשאל רבנו בילד שיש לו נפצים מסוכנים, האם מותר לחברו לקחת לו ולהעלים לו אותם בלא ידיעתו, ואמר דאם יהיה עי"ז מחלוקת ומריבה אין לעשות זאת, אבל אם לא – מוטב שיקח ויעלים לו, דה"ז סכנה גדולה גם לילד עצמו וגם לאנשים ונשים (ובפרט לנשים מעוברות).

רל. אמר רבנו דפשיטא שחובה למסור לשלטונות אדם המוכר נפצים מסוכנים וכיו"ב, דהרי אסרו חז"ל לגדל כלב רע בתוך ביתו משום עוברה שתפיל, וכ"ש בנפצים שגורמים לכו"ע לפחדים ובהלות (ואמר רבנו דל"ע מכיר נשים רבות שהפילו עוברים ל"ע מנפצים) פ.

הערות וחוספות

שמשמיעים קולות נפץ עזים באמצעות נפצים, חזיונים, ושאר מרעין בישין. מלבד עצם ההפרעה שיש בקולות אלו, והפחד שהם מטילים על הילדים

ק. וראיתי בגליון 'וישמע משה' להרה"ג רבי משה פריד שליט"א (פ' תצוה תשע"ה, גליון נו) שכתב בזה"ל: 'שאלה. בחודש אדר רבו הנערים הפוחזים

וואמר רבנו שהכיר משפחה שילדיה היו מצויינים ממש ולא זכו לזיווגים, עד שהוכרר שאבי המשפחה מכר נפצים בפורים והי' זקנה אלמנה שסבלה מאד מהפיצוצים ובקשה כמ"פ שלא ימכור, וסירב שזו פרנסתו. ופ"א קיללה את המשפחה ומאז החלו לסבול].

ר"ל א. דן רבינו לפי"ד הרמ"א (סו"ס תרצה) דמי שהזיק בפורים פטור מלשלם, בבן פרזים דהזיק בן מוקפין, מי חייב לשלם לו או לא. ואמר רבינו דבפרמ"ג אש"א שם סק"ז כ' ב' טעמים בעצם הדין, א' דמחלי אינשי, ועוד דהו"ל כקצת אנוס (דהי' מצווה לשתות). ומקוה"ד ממי שהזיק בשמחת חתן דפטור (תוס' בסוכה). ואמר רבינו דמסתברא דגם בשמחת חתן – זר שנכנס לאולם ושימח ותוכ"ד הזיק – פטור, ומאידך מי ששימח חתן וכלה ברחובה של עיר והזיק – מסתברא דחייב, דאי"ז מקום המיועד לשמחת חתן וכלה. ואמר רבינו דהכ"נ, אם הפרזים הזיק למוקפין בפורים דפרזין ודאי חייב לשלם דגם לא מחלי אינשי ביום זה, וגם אינו כאנוס קצת. ואם הזין הפרזין למוקפין בפורים דמוקפין – מסתברא דחייב משום דסו"ס לניזק יש שמחה ומוחל.

ועוד יל"ד בבן אשכנז שהזיק בן ספרד, דלבן ספרד אין פטור כזה. ואמר רבינו דקיבל מחמיו מרן הגריש"א זצ"ל דבכל דין תורה בין בן אשכנז לבן ספרד – יכול בן אשכנז לומר קים לי כבן ספרד (וכן להיפך). וצ"י רבינו דבערוה"ש כ' דאין אנו נוהגין כהרמ"א, והמ"ב לא הביא זה.

ר"ל ב. אמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהקשה בטעמא דקרא בהא דאיתא במגילה (יב, א) לעשות כרצון איש ואיש כרצון מרדכי והמן, ופירש"י שהם היו שרי המשקה בסעודה. וקשה איך הסכים מרדכי להיות שר המשקים הא הוא בעצמו הזהיר לישראל שלא ילכו למשתה (כדאיתא במד"ר אסתר ג, יג). וביאר דהיה שר המשקים כדי לשמור היין ולטהרו שלא יתנסך, ולזרוק קיסם ולשגר התנור להצילם מבישולי עכו"ם ומפת עכו"ם, דכמה דאפשר לאצולי מצילין.

הערות והוספות

רבי שמואל וואזנר [שליט"א] אמרו שיש להם דין רודף ומצוה למוסרם. וגם את בעל החנות שמוכר את החומרים המסוכנים הללו מצוה למסור למשטרה כדין רודף, עכ"ד.

ועוד הראוני בגליון 'נשיח בחוקי' מתורת מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל (גליון פורים תשע"ח, אות ע) שהובא משמו: 'ילדים שמשחקים בנפצים הגורמים לבהלה, מותר לקחתם מבעליהם ואפי' בחזקה, וכן יש להתרות במוכר להפסיק למוכרם, ואם ממשיך למכור מותר למסור למשטרה, ע"ב.

הקטנים, הנהג וסף על זה שבערי הדרום שספגו הרבה נפילות טילים לא מומן, קולות נפץ מכניסים אותם לחדרות ומתחים. האם מותר למסור למשטרה נערים אלו על מנת שתעצור אותם.

וכתב שם: 'הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א ענה ששאלה זו נשאלה לפני פוסקי הלכה רבים, ובתוכם הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א, והגאונים רבי יעקב מאיר שטרן ורבי שלמה זלמן אולמן שליט"א, וכולם הסכימו פה אחד שלא זו בלבד שמותר למסור למשטרה, אלא יש חיוב לעשות כן מפני שהם מוזיקים את הרבים. ובשם הגאון הגדול

ועפ"ז אמר רבנו במשגיח כשרות שמציעים לו להיות משגיח במסעדה שיש שם פריצות, דאולי אפ"ה ישגיח שם להצילם מאיסורי מאכ"א. אך אולי יש לחלק היכא דמשגיח בצנעא (כמרדכי) לבין אם כותבים בריש גלי שהוא המשגיח, דע"ז נותן גושפנקא למקום. וסיים דאין ראוי כלל לתת השגחה למקום כזה קט"א.

ר"לג. נשאל רבינו אם בעת קריאת המגילה מותר לצאת לחוץ כמו בקריאת התורה דאסור משום ועוזבי ה' יכלו, והשיב דמסברא מותר דמגילה אינה כס"ת כלל וכלל, אך אמר רבינו שמצא דבר חידוש גדול בשו"ת תורה לשמה (סי' קצה) דכתב דאף דיש הפרש רב בין ס"ת למגילה מ"מ טוב ונכון שלא לצאת. ואמר רבינו שכמדומה שגם בקריאת ההפטרה דעת הבא"ח שלא לצאת (אבל בשאר מגילות, כאיכה ורות וכו' ודאי שרי, דרק במגילת אסתר דקריאתה זו הלילה וחשיב וחמיר טפי ס"ל להבא"ח דטוב ונכון שלא לצאת).

ר"לד. נשאל רבינו אם מותר להתפלל בפורים עם מסיכה, והביא דברי השבט הלוי דליטאי מותר להתפלל בבגדי חסיד וכן להיפך. ואמר רבינו דמתסברא דכ"ז כשלא גורם לקלות ראש, ואם גורם לקלות ראש בודאי אסור. ועוד אמר רבינו שנשאל ברופא מנתח שמתפלל עם מסיכה על פניו, והביא דברי האבן עזרא בסו"פ כי תשא עה"פ והסיר משה את המסווה מעל פניו וכו' דבעת התפילה צריך להתפלל פנים בפנים, ורק בעת ניתוח יש להקל, אבל בפורים יש להקפיד בזה.

ואמרו לרבינו בשם הגרי"א דינר שליט"א לגבי תפילה עם ניילון על הכובע, דאם לפני אדם חשוב לא היה בא כך – אין להתפלל כן, והסכים רבינו עם הדברים.

וסיפר על האמרי אמת שנפגש עם הנציב העליון בשלטון ובא אליו עם כובע של שבת, ואחר הפגישה באו תלמידיו והביאו לו כובע של ימות החול לתפילה, ואמר שלא יתכן שלתפילה ילבש כובע של ימות החול ולנציב העליון כובע של שב"ק, ולכן לא לבש יותר הכובע של ימות החול בתפילה, אלא רק כובע של שבת.

ר"לה. נסתפק רבנו דבערכין (יח, א) מבו' דמאחר ושכירות משתלמת רק לבסוף, א"כ המשכיר בתים או ספינות ששוות ריבואות עד גמר השנה, ואמר ערך פלוני עליי, חשיב כעני,

הערות וחוספות

כל הקהל, ולכן נענשו כל שבט בנימין בדבר פילגש בגבעה כיון שהב"ד לא מסרו החוטאים. ועפ"ז כתב דאם יתירו הדבר יהיה זה חטאת הקהל, ומוטב שיחידים יאכלו בשר טריפה משב"ד יתירו איסור ויהפך לחטאת הקהל (וצירף דאם יקנו בשר כשר, בלא"ה יאכלו זה בלי מליחה ותערובות דבשר וחלב).

קצא. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 64, שבט תשעט, טו). וציין רבנו למש"כ המהרש"ם בארחות חיים (סי' תקנא סק"ל) ע"ד המנהג שאין קובעין שוק של בשר בט' הימים, ויש שאם לא ימצאו בשר כשר יאכלו בשר נו"ט, האם להתיר המנהג כדי להצילם מאיסור חמור. וכתב עפ"ד העקידת יצחק (פ' וירא, שער כ) דחטא שאדם עושה וגורם לרבים לעבור בו הוא חטאת הקהל ולא ניתן למחילה רק בפורענות

דעכשיו אין לו כלום לפי שהכל מושכר. ונסתפק רבנו אם אפשר ליתן לו מתנות לאביונים בפורים או לא. ואמר רבנו דאמנם בשו"ע אי' דבעה"ב ההולך ממקום למקום יטול צדקה וא"צ להשיב כששב לביתו, מ"מ לגבי מתנות לאביונים דמבואר ברמב"ם (פ"ב מהל' מגילה) דטעמו לשמח לב עניים ויתומים לפי שיש להם לב נשבר וכו', וזה לא שייך בהאי עני, ולכן אין ליתן לו קעב.

ר"ל. אמר רבנו גבי משלוח מנות דמעיקר הדין א"צ קניין דווקא, דבין להטעם דשמחה ורעות ובין להטעם שיהיה לו סעודת פורים שפיר מקיים גם בלא קנין (וציין רבנו לתשובות והנהגות ח"ה סי' רלז שכ"כ), אך מ"מ בארחות רבנו מובא שמרן הקה"י צ"ל נהג להקנות המשלוח מנות, וכן נהג מרן הגרי"ש אלישיב צ"ל.

ר"ל. נשאל רבנו בא' שהביא לחברו משלו"מ עם בשר והלה אכלו, ולאח"מ נודע שהבשר טריפה, ונסתפק השולח אי יצא יד"ח. ואמר רבנו דבבאר היטב (סי' תרצה) נסתפק בשלח תרנגולת טריפה אם יצא. ואמר רבנו עפ"ד השו"ע (חור"מ סי' רלד ס"ב) דהשוחט פרה ומכרה ונודע אח"כ שטריפה הייתה, מה שאכלו אכלו והמוכר ישיב הכסף. וביאר הסמ"ע בב' טעמים, או משום דקנס הוא שקנסו חכמים את המוכר, ועוד דהאכילה לא חשיבא הנאה דמצטערים שעברו באיסור אף שהי' בשוגג. ונפ"מ כשמכר המוכר בשוגג, דלטעמא דקנס ל"ש לקונסו (ובמחנה אפרים הוסיף דאפי' לא שילם הקונה – ישלם כעת). אבל לטעם ב' א"כ גם בשוגג סו"ס לא חשיבא הנאה. והכ"נ בנד"ד לטעם א' יצא יד"ח משלו"מ דא"צ להשיב הכסף והמקח חל ויצא יד"ח משלו"מ, ולטעם ב' דל"ח הנאה הכ"נ לא קיים משלו"מ.

עוד אמר רבנו דאם שמעון בישל והטריף עי"ז כמה כלים וסכו"ם, לא יצא בודאי השולח יד"ח משלו"מ דגרם לו נזק שצריך להגעיל הכלים, וגם לטעם א' לא יצא יד"ח.

ר"ל. אמר רבנו בשם הגר"א גנחובסקי צ"ל איך שייך בזה"ז לקיים מצות מחיית עמלק, ואמר דאם מכיר עמלק יכול להקנות לו ממון ע"י אודיתא, ואח"כ יכלה וישמיד הממון ויקיים מחיית עמלק לשיטת רש"י דגם ממון עמלק במחיה, דלא יאמרו בהמה זו של עמלק הייתה קעב.

הערות והוספות

לשלם, וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' רמג). וצ"ל דסברת רבינו דמתנות לאביונים דפורים שאני וכו', דיסודו לשמח לב העני וכו' וזה ל"ש, וצ"ע בזה.

קעב. הנה ז"ל רש"י בסוף כי תצא (דברים כה, יט) 'תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שח' (שמואל א, טו ג). שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה, עכ"ל. ומקורו ממכילתא סו"פ בשלח,

קעב. הדברים מחדשים דהא בפאה (פ"ה מ"ד) תנן דאפי' עשיר שהיה עובר ממקום למקום נקרא עני, וכן פסק הרמב"ם (פ"ט מהל' מתנו"ע ה"ו) 'בעל הבית שהיה מהלך לעיר ותמו לו המעות בדרך ואין לו עתה מה יאכל הרי זה מותר ליקח לקט שכחה ופאה ומעשר עני וליהנות מן הצדקה, ולבשיגיע לביתו אינו חייב לשלם שהרי עני היה באותה שעה, הא למה זה דומה לעני שהעשיר שאינו חייב

ובב"מ (סב, א) דגולן שהניח לבניו פרה וטלה וכל דבר המסויים מחזירין מפני כבוד אביהם שלא יהא נזכר לקלון, ויתכן דהכ"נ גבי מחיית עמלק דווקא דבר המסויים שידוע ששייך לעמלקי, אבל אם מוזכר לגוי אפי' דבר המסויים אבל לא נתפרסם שמו עליו איב"ז מצוות מחיה. וברוך שכיוונתי.

ועוד הביא שם מהגאון הגדול רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל דאמר דאפשר דחששו שמא ישכח מלמחות אח"כ החפץ. ודן שם גם מצד לא תחנם ליתן לגוי מתנה, והוכיח דלצורך מצוה ל"ש לא תחנם, וכמבואר בברכות (מז, ב) דר"א שחרר עבדו להשלים לעשרה, ולדעת הר"ן בגיטין (לח, ב) מצוה דלעולם בהם תעבודו היינו כדי שלא יתן להם מתנת חנם. אמנם שם זה צורך רבים, אך מ"מ בסתם מתנה יתכן דמותר כל שיש תועלת, וציון עוד לפסחים (כב, ב) דשולח אדם ירך לנכרי שגיד הנשה בתוכה, ובתוס' שם כתבו דלא הוי מתנת חנם כיון דמיירי שהנכרי מכירו ומכיר לו טובה, וא"כ גם בחפץ להקנות לעמלקי כדי לקיים מצוות מחיית עמלק איב"ז משום לא תחנם, ובפרט דכשנותן ע"מ ליטול הימנו ולאבדו אי"ז נתינת חן לגוי כלל.

ודן שם מצד הקנאה לגוי, דקיי"ל דאין זכיה ושליחות לנכרי, ודנו הפוסקים אי מהני שליחות דגוי לגוי, דבס' משאת בנימין (סי' צד) חידש דיש שליחות מגוי לגוי, דדווקא ישראל אינו יכול להיות שליח או משלח לגוי דדרשי' אתם גם אתם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית, אבל גוי וגוי שליח דומיא דמשלח - שפיר מצי למיעבד שליחות, וכן דעת הש"ך (חו"מ סי' רמג), וע"ע בקצה"ח (סי' קצד סק"ג) שהאריך בזה. וא"כ הכ"נ יכול לזכות ע"י נכרי שיגביה כדי להקנות לגוי עמלקי שבעולם. אך הביא שבס' נחלת שבעה (סימן ל) מפקפק בדיון המשאת בנימין, וכמו שהביא הקצה"ח שם, וכן המג"א (סי' תמח) ובמשנ"ב שם (סקי"ד) פקפקו בזה. והנה בעצם שיטת רש"י דיש חיוב למחות בהמת עמלק, ראיתי קושיא נאה להגרא"ב פינקל זצ"ל (משולחן רבי אליהו ברוך, ח"ב עמ' שכ) מדברי רש"י בשמואל א' (טו, ג) ע"פ 'עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור עד שה מגמל ועד חמור', ופירש"י שם 'משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשגין עצמן ודומין לבהמה'. והוא פלא גדול, דלמה לי להך טעם, הא תיפוק ליה דיש דין למחות גם בהמת עמלק, וכמ"ש רש"י עצמו בסו"פ כי תצא.

וכ"כ האבן עזרא שם ובספורנו. ומיהו הר"מ לא הביא דין זה, ועמד בזה המנ"ח.

והנה יתכן דא"צ לדעת על איזה עמלקי ממש, אלא דכיון דודאי יש בעולם גוי מעמלק וקמיה שמיא גליא, א"כ אפשר לזכות לעמלקי שגר בצד צפון או דרום של העולם, ובוה יקיים מצות מחיית עמלק, או שיקנה לעמלקי שנתגיר, אי נימא דיש מצוות מחייה כשנתגיר.

[והנה כוונת אודיתא - הוא עפ"ד הט"ז (יו"ד סי' קסח סקי"ד) בשם הבי"ח דמהני להקנות לגוי ע"י הודאת בע"ד שלא יהיה בו איסור ריבית, והשיג ע"ז דלא מהני הודאה רק לנהוג בדיני ממונות אבל לא שיהיה שלו לענין איסורים כיון שהוא שקר. ובקצה"ח שם האריך להעמיד שיטת הבי"ח דכיון דמהני להקנות ממילא מהני לאיסורים ג"כ].

והנה יש לדון בכ"ז בכמה אנפי, חדא דכל הענין שלא יאמרו בהמה זו של עמלק הייתה, וכיון שמקנה לעמלק הממון ואין ידוע כלל שבהמה זו של עמלק הייתה, מה שייך מחיה בכה"ג.

והנה בדברי הגר"ל שליט"א יתכן דיל"ד דמי שיקנה לו ע"מ לאבד לא יעבור בעשה דמחייית עמלק כמו שהקונה חמץ בפסח ע"מ לאבדו אינו עובר בלאו דבל יראה, וכמבואר בתוס' בפסחים (כט, ב). והכא יתכן דכו"ע מודו מכיון שאין לאו אלא עשה, אך מ"מ נראה פשוט שאין קיום מצוה בהקנאה זו.

ועוד יל"ע אם יש מצוה לאבד ממונו כשהוא עצמו קיים, דכל מה שמאבדים ממונו כדי לאבד שמו, אבל כשהוא קיים ואין בדעתו להרוג כלל את העמלקי עצמו - לכאוי לא שייך כלל שם מחייה בממונו [והיינו דאם בדעתו להרוג את העמלקי אח"כ, יתכן דאין קפידא על סדר הדברים, ויתכן ויכול קודם למחות ממונו ואח"כ את העמלקי, דאטו בעיר הנדחת יש דין 'הכה תכה' קודם 'שריפת השלל', אבל כה"ג שאין בכונתו להרוג כלל את העמלקי, דלמא לא שייך כלל מחיית ממונו]. ולפי"ז יש עיצה שיקנה לעמלק הראשון שימות (אם יש ברירה בממון). ולאחר זמן יאבדו, ואם מת העמלק, יש עכשיו מצוה לאבד ממונו. ושוב הראוני שכן כתב להדיא העונג יום טוב (בהקדמתו, בהגהה לאות ו), יעו"ש.

ועוד הראוני בקונטרס 'בם חיתתני' (עמוד מט) שדן אם כל ממון השייך לעמלק יש למחות או רק דבר המסויים כמו פרה וטלה, כדמצינו בב"ק (צד, ב)

ואמר רבנו דהגר"ד לנדר שליט"א פליג ע"ז, דכיון שנצטוונו למחות את עמלק וממונו – א"כ א"א להקנות לו בכלל. אך אמר רבנו שטענו ע"ז דכיון דמטרת ההקנאה היא לאיבוד – א"כ למה לא יוכל להקנותו. והעיר רבנו על כ"ז, דכיון דא"ז זכות עבור העמלק (וגם לא יטרח ליקח דבר פעוט שכזה), וגם אם ישמע שמקנין לו ע"מ לאבד בודאי לא ירצה לקנות, א"כ חידוש מעיקרא ליתא, דל"ש להקנות לעמלק גם באודיתא.

רל"ז. אמר רבנו דמהר"ש קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה (סי' תרצה) חידש בא' הרוצה לשלוח לחברו החולה בשר טריפה למשלוח מנות (דחולה הוא ומותר בזה), דאם יש לשלוח בשר כשר ובשר טרף – ישלח לרעהו הכשר, דהטרף אינו משלוח מנות אלא 'תרופה'. ואחרי שישלח הכשר יאכל הטרף בעצמו משום פיקו"נ (שאין לו מה לאכול). והקשה רבנו דזה חידוש גדול, דבפשטות נראה דמאחר ויודע שאם ישלח הכשר – יאכל הוא טרף, א"כ אין לו מצוה לשלוח מנות כלל דמשלוח"מ הוא רק מדברי קבלה, ולא יעשה כן על חשבון אכילת נבילות וטריפות.

רמ. אמר רבנו להמבואר בחולין (כה) בשקדים המרים דחייב במעשר ופטור במתוקים, ת"ר שקדים המרים קטנים חייבים, גדולים פטורים. וברש"י שם ובתלמידי ר"י (ברכות כה) פ"י דקליפה טובה למאכל היא, וכ"פ בשו"ע (או"ח סי' רב ס"ה) דעיקר אכילת שקד קטן זה הקליפה. ואמר רבנו לפי"ז דלשיטת רבינו יונה יכול לצאת יד"ח משלוח"מ כשמנה א' זה קליפות.

רמא. אמר רבנו אחר פורים, דכמו דתקנו בה"ב אחר פסח וסוכות שמא חטאו מתוך שמחה (תוס' קידושין פא, א ד"ה סקבא), והכ"נ אחר פורים שמצוי שפוגעים בבנ"א מתוך

הערות והוספות

דמציווי שמואל אין ללמוד למצות מחיית עמלק של התורה, דזה היה ציווי מיוחד לשאול. וכן הוכיח ממש"כ הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש לזרעים דהביא שם כמה דברים שנתחדשו ע"י נביא, וא' מהם הוא ציווי שמואל לשאול, ואי מצוות מחיית עמלק היא למה חשיב חידושו דשמואל, וע"כ כנ"ל.

ובעצם הדבר שהוצרך שמואל לציווי מיוחד לשאול, ביאר שם עפמ"ש בהגהות מיימוניות (פ"ה מהל' מלכים ה"ה) דמצות מחיית עמלק נוהגת רק בזמן ש'זיהיה בהניח ה' אלוך לך מכל אויבך מסביב'. וברדב"ז שם הקשה באמת דמעשה שמואל ושאל יוכיח לא כן, ולהנ"ל אתי שפיר היטב דזה גופא הסיבה שהיה ציווי מיוחד להלחם משום דעד שאין 'בהניח' ליכא למצות עשה דמחיית עמלק, ודו"ק.

וכתב שם דשאל כן קמיה הגר"נ פרצוביץ זצ"ל בימי חליו, והשיבו דמוכח מכאן דגבי שמואל שציווה לשאול להרוג עת עמלק היה זה ציווי מיוחד להלחם בעמלק, ולא היה שייך למצוות התורה של מחיית עמלק, וכדחזינו דשמואל צוה לשאול ע"כ, ואל"ה למה צריך ציווי הא מצוה מפורשת בתורה היא דמחיית עמלק, וע"כ דציווי זה לא היה שייך למחיית עמלק, וכיון שהיה ציווי מיוחד להרוג את אנשי עמלק מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק, נצרך רש"י לטעם מיוחד גבי הריגת בהמה משום ששינו עצמן לבהמה ע"י כשפים, וזהו 'משור ועד שה'.

והוכיח הגרא"ב זצ"ל כן מהא דאיתא בב"ב (כא, ב) דיואב טעה בקריאת הפסוק 'זכר עמלק' שקרא בקמ"ץ תחת הוי"ן ולא בציר"י, וצ"ע דמ"מ הו"ל למילף מציווי של שמואל 'מאיש ועד אשה', וע"כ

השמחה, צריך לשוב בתשובה ולבקש מחילה [וע"ע ברא"ש בתענית פ"א סי' כ, ובטור סי' תצב וסי' תקסו ס"ב].

רמב. עוד שח רבנו כי מרן הגראמ"מ שך זצ"ל סיפר לו שפ"א הביא א' לרבי איסר זלמן זצ"ל משלוח מנות פרה ויין, ואחר זמן בא לבקשו סמיכה לקרובו, ומיד הלך הגרא"ז והחזיר לו הפרה והיין! (וציין רבנו לד' החזו"א דשוחד הוא חוק ולא מסבא). ואמר רבנו דהצטער שלא שאל למרן הרב שך זצ"ל אם רא"ז השיב ג"כ את כל החלב שהפיקה הפרה כל אותו הזמן (מ' ליטר בפרה משובחת), ואולי זה הי' המשלו"מ.

רמג. הביא רבנו מה שדן בשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' קכא) אם יוצאים יד"ח בשליחת מנות אחר שקיעת החמה, דלטעם האומרים משום אחווה ורעות ל"ש שיצא יד"ח כששולח אחר הפורים, אבל לטעם האומרים שהוא משום שיהיה לו סעודת פורים, אם התחיל המקבל הסעודה קודם השקיעה, וממשיך סעודתו אחר השקיעה, יתכן דיצא הנותן יד"ח משלוח מנות. ואמר רבנו דנסתפקו (בני מרן בעל שבט הלוי זצ"ל) במי שגמר אבילות י"ב חודש בפורים, אם אפשר ליתן לו אחר השקיעה, ואמר רבנו דמסתבר דבכה"ג יוצא יד"ח.

רמד. דן רבינו ביכול לקיים או קריאת המגילה או סעודת פורים, מאי יעדיף. והביא רבינו מש"כ הראב"ד (ריש מגילה) דאצל עניים סעודת פורים הוא עיקר הפורים. אך אמר רבנו דיתכן ואי"ז להלכה אלא שכך סוברים העניים. והביא רבנו דבשו"ת חיים וחסד (סי' יב) כתב דסעודת פורים קודם דזה כתיב בהדיא במגילה ולא רק ברמז, וגם דקריאתה זו הלילה, ואין אומרים שירה בכרס ריקנית ק"ד.

הערות והוספות

נחמן אמר קרייתא זו הלילה, נמצא דבקריאת המגילה יש גם ענין של הלל, שהוא קרוב לדאורייתא לכן הוא עדיף.

ובכעין זה דן החכמת שלמה (בגליון השו"ע סימן תרכ"ט ס"א) באחד שיש לפניו ב' עיירות, באחת יש סוכה, ובאחת לולב, לאיזה ילך? או אם היה במאסר ונתנו לו רשות לצאת לקיים מצוה אחת, האם יקיים סוכה או לולב? והשיב: לכאורה היה נראה דסוכה קודמת משום שהיא קודמת בזמן, שהיא מצוותה מהלילה והלולב ביום, אך בסוף העלה שהלולב קודם מכח שהוא פרסומי ניסא, כמו שכתוב במדרש (פרשת אמור) שבו נודע שישראל זכו בדין וראיה לכך מהתורה שהקדימה לולב לסוכה, יעו"ש.

לאור זאת נראה דמגילת אסתר קודמת, כיון דחיובה מתחיל מהלילה, וגם יש לה את הפרסומי ניסא הגדול ביותר. ואם יש לו את האפשרות לקרות

ק"ד. וראה מש"כ בזה רבינו בחשוקי חמד (מגילה יד, א): 'שאלה. מי שנתאחר מלקרוא את המגילה עד סוף יום הפורים, ויש לו אפשרות לקיים רק אחת ממצוות היום, או מקרא מגילה, או משלוח מנות, או מתנות לאביונים, או סעודת פורים, באיזה מהם יבחר.

תשובה. מסתבר דיבחר במקרא מגילה שהיא עיקר פרסום הנס, ומשום כך גם צריך לחזור לשמוע מקרא מגילה בעשרה, כמבואר בשו"ע (סימן תרצ סעיף יח), ולא שמענו כן על סעודת פורים או על משלוח מנות ומתנות לאביונים. וגם לא שמענו שסעודת פורים או שאר מצוות היום תדחה מצוה דאורייתא, משא"כ מקרא מגילה כתב הט"ז בשם המהרש"ל וכן כתב הגר"א (סימן תרפז הו"ד במשנ"ב ס"ק יא) שמקרא מגילה קודם למצוה דאורייתא בגלל פרסומי ניסא. ועוד דנאמר במגילה דף יד ע"א רב

ענייני פסח

[ראה עוד בסוף 'עניינים שונים' שנדפס עוד כמה דברים בענייני פסח, שלא הספיקה השעה להכניסם לכאן]

רמב. עורר רבנו גבי הנחת עשרה פתיתים לבדיקת חמץ, דיש להקפיד שיהיו כל העשרה בסך הכל בשיעור כזית שיקיים בזה מצות שריפת חמץ, ואמר רבנו שראה לא' שפיזור עשרה שקדי מרק, ולא טוב עשה שכן אין בזה שיעור כזית לשריפה.

רמב. אמר רבנו דיש להקפיד בשריפת חמץ שישורף כל החמץ גם מבפנים, שיהיה פחם, ולא די במה שנשרף רק מבחוץ (ערוה"ש). כמו"כ מצוי ששופכים נפט לתוך שריפת החמץ כדי להבעיר את האש, ויש להקפיד שלא יישפך הנפט על החמץ קודם שנשרף – מפני שאז פוסלו כבר מאכילה, וצריך שיהיה החמץ ראוי לאכילה בשעה שנשרף, ולכן יקפיד לשפוך הנפט ליד החמץ קשה.

הערות וחוספות

המגילה, וצ"ל דכוונתו כשלא טעם כל היום והוא ממש בצום]. ג. כיון דעיקר קריאת המגילה היא לומר שירה, א"כ יהלל את ה' על שולחנו, בלשון שמבין בסיפור הנס, כי עיקר קריאת המגילה לא נתקנה אלא לתת שירה ברינה וקול תודה, לנורא תהלות עושה פלא. והדברים מחודשים.

לסיכום: יקרא מגילה, ואם צם כל היום ולא טעם מידי, לדעת חיים וחסד, יקיים סעודת פורים, עכ"ד רבינו שם.

קעה. כן עורר הגאון רבי משה שטרן זצ"ל בשו"ת באר משה (ח"ה סי' קכב), והביא שם מדברי מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בריש ספרו מועדים וזמנים דכתב 'אין לשפוך נפט על החמץ גופא בשעת שריפה, רק סמוך לה'. וכ"כ מרן הגר"צ אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"ז, אות כב) 'וכן טוב להזהר שלא לשפוך נפט על החמץ בשעת שריפת חמץ אלא לאחר שנשרף לגמרי לפחות כזית מן החמץ'. וכמו שביאר שם בהערות: 'ומטעם זה גם יש להזהר שלא לשפוך נפט על האש בשעת שריפת חמץ לפני שנשרף כזית מן החמץ, ומשום שיש לחוש שיפסל החמץ מאכילת כלב ע"י הנפט, ונמצא שביעורו נעשה ע"י הנפט, ולא קיים מצות ביעור חמץ בשריפה. ואמנם אין הדבר ברור, שאפשר שלאחר

ביום, אלא שלא יוכל לקרות בלילה, ואם יקרא בלילה לא יוכל לקיים שאר מצות, לכאורה עדיף שיבחר במשלוח מנות או מתנות לאביונים דמצות היום הם העיקר, לעומת קריאת הלילה שהוא רק מדרבנן, כמו שכתב השערי תשובה (סימן תרפו סק"א), אלא שיעוין מש"כ בזה לעיל בדף ד ע"א בענין אדם היושב בכלא ויכול לקרוא את המגילה בלילה או למחרת, שיש פוסקים שעדיף להקדים.

'אולם בשו"ת חיים וחסד (סימן יד) כתב דסעודת פורים עדיפה ממקרא מגילה, וכתב לזה כמה טעמים. א. שתי המצוות הם מדברי קבלה, ומקרא מגילה לא נלמד מהמגילה אלא מרמז, דכתיב 'זוכרים ונעשים', משא"כ סעודת פורים כתובה בהדיא 'משתה ושמחה'. ב. הטעם שצריך לקרות מקרא מגילה הוא משום לומר שירה, כדאמרין קריאתה זו הלילה, ואין לומר שירה על כרס ריקנית, וכדאמרין בתענית גשמים דיפסיקו תעניתם, ואח"כ יקראו הלל הגדול, ולא יקראו הלל בכרס ריקנית, כמבואר בתענית (דף כו ע"ב) שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה. [נסברא זאת צריכה ביאור, שהרי אנו קוראים מגילה על כרס ריקנית, לאחר התענית, וגם בבוקר קוראים קודם האכילה, ואדרבה אסור לאכול קודם קריאת

רמז. אמר רבנו לגבי המנהג שנוהגים לשרוף בשריפת חמץ את הלולים וההושענות וההדסים מחג הסוכות, משום דכיון דאתעבידא ביה מצוה אחת ליעביד בה מצוה אחריתא. ואמר רבנו דיש הנוהגים גם לשרוף אז הפתילות שנותרו מהדלקת נרות חנוכה, וחסידים ואנשי מעשה שורפים גם את האפיקומן של שנה שעברה, שמשאירים אותו כסגולה לשמירה.

רמח. אמר רבנו בנוסח "כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי... דביערתיה ודלא ביערתיה", דצ"ב דממ"נ, אם ביערו למה מבטלו. ואמר רבנו דיש לבאר ד"ביערתיה" היינו ששרפו כדין, ו"דלא ביערתיה" היינו שמא נשרף מבחוץ ולא מבפנים. ועוד ביאר, ד"ביערתיה" היינו ע"י מכירה, ואולי המכירה לא חלה שלא הייתה כדין (כגון שאולי הגוי ישראל הוא). ואמר רבנו שכך היה מכיון החת"ס זיע"א ב"ודלא ביערתיה".

רמז. נשאל רבנו בחייל יהודי שומר תומוצ"צ שהוצרך לשהות כליל הסדר במוצב רחוק ללא שום יהודי, מלבד חייל דרוזי אחד ששמר עמו יחדיו. ונסתפק אם יכול חברו הדרוזי לשאול ממנו את ארבעת הקושיות דמה נשתנה, והוא ישיב לו. והשיב רבינו בלשון מליצה - כל בן ניכר לא יאכל בו, ואין להכניס גוי בענייני ליל הסדר. ואשר על כן ישאל הוא את עצמו וכדקיימא לן בשו"ע קע.

הערות והוספות

שחב"ד נוהגים להדליק נרות חנוכה על כבד העיריה בארה"ב וברוסיה וגם מכבדים שם לנשיא טראמפ ופוטין! לעשות ההדלקה. אולי יש בזה פרס"נ ואולי לא. עכ"פ במסורת שלנו ד"שאל אביך ויגדך", לא ראינו כזה. ולא שמענו כזה וז"פ.

ימצד מצוה דוהגדת, שמוזה אמרו פסחים קטז, א דבעינן דרך שאלה - הנה חז"ל חידשו דרך 'סיפור' הוא דרך שאלה ותשובה, ומוזה מחויב גם א' לבדו להגיד מה נשתנה כמדויק ברמב"ם פ"ח חו"מ ה"ב "ואומר הקורא מה נשתנה וכו' ע"ש. ואעתיק לך משו"ת עשה לך רב ח"ו סי' לד. "ויצוין ששאלות "מה נשתנה" תקנום רבותינו במיוחד למי שאין לו מי שישאלנו, כך פירש ר' ישעיה (הביאו בעל שבלי - הלקט) שאילו היה לו בן לא היה צריך לאמרו, כי הא דאביי דהוה יתיב קמיה דרבה, חוזה דקא הגביה פתורא, אמר אטו מי אכלינן, א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה ע"כ. אבל המהר"ל פירש ש"מה נשתנה" היא שאלת החכם, וראיתו מבריתא הנ"ל, חכם בנו שואלו. וכונתו היא דקאי אמתניתין וכאן הבן שואל ודוק.

ופשוט לענ"ד, דמצות ודגדת וסיפור יצי"מ הוא

שהנפט יתאדה יהא עדיין ראוי לאכילת כלב, והרי גדר נפסל מאכילת כלב אינו נמדד לפי כלבים המצויים כיום שמגדלים בבתיים והם מפונקים באוכל, אלא בכלב מדברי ששהה ג' ימים בלא אכילה (ראה שבת דף קנ"ה ע"ב). ורק אם נפסל מאכילה לכלב זה חשיב אינו ראוי, מ"מ טוב לחוש לזה, ורק לאחר שתישרף חתיכה אחת של כזית לגמרי מבית ומחוץ, אז ישפוך הנפט אם רוצה להגדיל האש, עכ"ד. וע"ע בס' הליכות אבן ישראל (עמ' פא) מדברי הגר"י פישר זצ"ל.

קע. הנה הגאון רבי יהודה קנר שליט"א (ראב"ד מודיעין עילית) כתב לי בזה, בזה"ל: "מבואר ברמב"ם שהמצוה היא והגדת לבנך, ו"הגדה" היא דבר שנעשה בדרך של שאלה ותשובה, כמבואר שם ברמב"ם. נמצא שדין שאלה נאמר למי שמצוים לספר לו, ולא לאדם שאין מצוים לספר לו. על כן אין שום ענין בזה. ואדרבה, יש בזה חסרון, שאין לנו לשתף גוי בדברים שבקדושה".

ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א כתב לי ע"ז בזה"ל: "ענין פרסומי ניסא לא שייך למצוה דוהגדת לבנך. ובחנוכה דעיקרו פרס"מ, ידוע

רנ. נשאל רבנו במשפחה שערכה ליל הסדר, והסבתא שהתארחת אצלם, הטמינה האפיקומן במחבוא, והיא חולה אלצהיימר ושכחה מקום המחבוא, וחיפשו כל בני המשפחה האפיקומן ולא מצאו. הלך האב והבטיח פרס כספי למי שימצא האפיקומן. אך אפ"ה לא מצאו האפיקומן, ובלית ברירה אכלו מזה אחרת. והנה לאחר ברהמ"ז מצא אחד הבנים את האפיקומן, וכעת דורש את המתנה המובטחת, וטען האב אמר שכל ההבטחה הייתה רק אם ימצאו בזמן, דמה יש לו לעשות עם האפיקומן אחר שאכלו אחר במקומו.

והשיב רבנו דיש ליתן לילד הפרס, דאפיקומן אינו רק לאוכלו, דהרי סגולות רבות נאמרו באפיקומן [וציין רבינו לדברי החיד"א שאם משליכין פירור אפיקומן לים ה"ז מציל מסערה, וגם הוא סגולה לבנים, דפרעה אמר פן ירבה, והקב"ה אמר כן ירבה, ו"כן ירבה" בגי' אפיקומן, וזהו סגולה לבנים. וע"ע במג"א שמותר לתלות האפיקומן ביו"ט, כי זה סגולה לשמירה]. וא"כ המצה היה תחליף לזכר למצה, אבל כל הסגולות נמצאות באפיקומן של היחץ וממילא כיון שמצאו יקבל הפרס (ואמר רבנו דיש לדון, אם בין כך היו מגלים בסוף האפיקומן. והמעשה הנ"ל היה בגוונא שלא היה יתכן למצוא את האפיקומן לולי הילד שטרח וחיפש).

רנא. אמר רבינו שבבית חמיו מרן הגריש"א זצ"ל לא נהגו שהילדים יגנבו האפיקומן, וכן נהגו אצל מרן הגרשז"א זצ"ל משום שהדבר מרגילים לגניבה קטן.

רנב. נשאל רבינו איך שותים בפסח מים הבאים מים כנרת, הרי חמץ אינו בטל אפי' באלף, ולא ימלט שלא נפל לכנרת פירור חמץ. ואמר רבינו דרק היכא דיש חשש שיתן טעם, אבל בים גדול דאין אפשרות שיתן טעם בזה לא אמרו שלא בטל (ומלבד מה שיש מסנות רבות).

הערות והוספות

מצות זכירה אין צריך אלא להזכיר לעצמו יצי"מ, אבל בסיפור יציאת מצרים המצוה היא לספר לאחר דרך שאלה ותשובה כדכתיב "והיה כי ישאלך בנך וגו' ואמרת אליו" וכדכתיב "והגדת לבנך וגו'". ובהגדה הבן שואל מה נשתנה והאב משיב עבדים היינו, וההלכה היא שאפילו אם אחד לבדו צריך לשאול לעצמו ולומר עבדים היינו כדרך סיפור לאחר וכו' ע"ש, עכ"ד מו"ז שליט"א.

קעז. וידוע מה שהאריכו כבר בזה, וכן שמעתי מידידי הגרש"ב גנוט שליט"א ששאל למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בעובדא בילד שגנב האפיקומן ונרדם, ובא אחיו והחזיר האפיקומן לאביו, מי יקבל הפרס. והשיבו מרן הגר"ח שליט"א בחיור: 'ברור שמי שהחזיר לאבא את האפיקומן, הוא זה שצריך לקבל את הפרס. אחיו הרי רק גנב, העיקר הוא מי שמחזיר... ואבא [מרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל]

לחיוזוק האמונה, וכ"ז שייך רק בישראל המצווה במצוה זו דסיפור יצי"מ בליל פסח. והתעוררות השאלה היא חלק ממצות הלילה ול"ש לגוי. וכי תימא שזה רק היכ"ת לגירוי הסיפור מפי ישראל, א"כ מלהד"ד לשים הקלטה [כמובן על שעון שבת!] שישמיע שאלות מוקלטות, ופשוט שזה דבר בטל ואיב"ז סרך של קיום המצוה 'של סיפור בדרך שו"ת'. וה"ה גוי לא עדיף מקוף ונגן לענין זה. דכוונת התורה על ישראל לבד שיהיה שו"ת ביניהם. וכמו והגדת לבנך דייקא. כן עכ"פ נלענ"ד.

י'אעתיק לך מה דידוע מהגרי"ח [חי' הגר"ח פסחים קטז א] "הנה בכל לילה יש מצוה של זכירת יציאת מצרים, וא"כ מה נתוסף בליל פסח במצות סיפור יציאת מצרים שאין בזכירה של כל השנה. ונראה לומר, שיש ג' חילוקים בין המצוה של זכירת יציאת מצרים להמצוה של סיפור יציאת מצרים: א) לקיים

רנג. נשאל רבינו אם משחת שיניים או משחת נעליים צריך שיהיה כשר לפסח. והשיב דמשחת שיניים בודאי צריך כיון דנכנס לפיו, אבל משחת נעליים דלא נכנס לפיו, ורק היה מקום לחשוש לבל יראה, אבל לא שמענו לחשוש.

רנד. אמר רבינו כי בפסח יש מצוה גדולה להשתדל יותר להקפיד בכשרות האוכל לפסח, דהנה חמץ בפסח לא בטל אפי' בשישים, וטעה"ד דהחמירו כ"כ הוא משום דרק בחמץ החמירה תורה שאסור להשהותו וצוו חכמים לבדוק ולפשפש שאינו בבתים, משא"כ בשאר מאכלות אסורות כחלב, שאין איסור להשהותו בבית (וכ"ש שלא צוו לחזר אחריו ולסלקו מן הבית) [משנ"ב סי' תמז סק"א], ומדהחמירה תורה כולי האי – א"כ יש להחמיר וליזהר טפי בכשרות המאכלים לפסח.

רנה. נשאל רבינו להמבואר בסוטה דף לח דעופות לא אוכלים ממאכלו של צר עין, האם לפי"ז צר עין יתחייב בבדיקת חמץ בחצרו דהעופות לא אוכלים (דכל הטעם דא"צ בדיקה דודאי אכלו העופות). ואמר רבנו דזה אינו, דיתכן דמאחר ומפקירו כבר לא חשיב מאכל של צר עין והעופות כן אוכלים מזה, ועוד דסו"ס כיון שהגמ' לא מחלקת בין נדיב לצר עין א"כ צ"ל דבער"פ הם כן אוכלים. וסיים דיל"ע למה מגזל כן אוכלים (דלכן מניחים הכפרות לעופות), ואמר דגזל זה ז' מצות ולא מצווין, אבל מידות רעות – לפני הכל. ואמר רבנו דהדברים מאירים אבל מחודשים.

רנו. נשאל רבנו באדם המקפיד שלא לאכול שרויה בפסח, וגדול הדור הזמינו לסעוד אצלו, והוא נוהג לאכול שרויה, מה יעשה. וציין רבנו לחולין (ז, ב) דר"פ בן יאיר לא רצה לאכול אצל רבי והקב"ה סייעו לזה. וסיפר רבנו דהגרי"א ספקטור זצ"ל הזמין את הח"ח לסעוד אצלו ולא רצה לבוא כי נהג שלא לאכול אצל אחרים, הגם שהזמינו והיה גדול מאד – מ"מ לא רצה לבטל הנהגתו.

ובס' תתן אמת ליעקב מסופר על הגר"י קמינצקי זצ"ל שהוזמן בבחורותו לאכול אצל הסבא מסלבודקא זצ"ל בליל הסדר ולא הלך מכיון שהסבא אכל שרויה, ואח"כ הצטער כל ימיו שלא הלך. ואמר רבנו דאין ברור מה ההכרעה, אך לכאור' אמרינן ליה שלא ילך כדי שלא לעבור על הנהגותיו [ואמר רבנו שהדברי חיים מצאנו זצ"ל אכל עם אמו שרויה אע"פ שהקפיד מאד ע"ז, מ"מ כדי שאמו תאכל – אכל גם הוא, אך כאן הנידון אם להכניס עצמו למצב זה שיוכרח משום כבוד רבו לאכול שרויה] קע"ה.

הערות וחוספות

שמותר ואיכא למיחש ליוהרא מנדין אותו. והיינו אם אותו הדבר פשט היתרו בכל ישראל [פמ"ג] ואם ידוע שעושה לש"ש אין מנדין אותו, ואם מחמיר בפני רבו ורבו מיקל מנדין אותו, אפילו עבד לש"ש,

אמר שלא ראוי בכלל 'לגנוב אפיקומן' כי הדבר מרגיל את הילדים למושג גניבה.

קעה. הנה במ"ב (סי' סג סק"ו) כתב 'כתב ביש"ש פ"ז דב"ק סימן מ"א מי שמחמיר בפני רבים בדבר

רנז. נשאל רבנו אם מותר לבטל שמחת יו"ט בשביל מצות והגדת לבנך (כגון שע"י שיסע האב לבן יתבטל משמחת יו"ט), והביא מס' ויגד משה שכיון שיכול לשכור אחרים, אין לבטל מצות שמחת יו"ט עבור זה.

רנח. אמר רבנו שמסופר על הגרב"צ אבא שאול זצ"ל (בס' וגילו במלכם) שקנה קמח שמור למצות, והלווה עבור כך הלוואה ומזה שילם למצות, ואח"ז השיב ההלוואה. ותמהו תלמידיו ע"ז, ואמר דאינו בטוח שהכסף שלו ללא חשש גזל ואפי' רחוק (שכן אולי לא לימד התלמידים כדבעי), ובמצות יש דין 'שלך' וחושש, משא"כ בהשבת הלוואה אין דין שלך.

רנמ. נשאל רבנו בביכ"נ שמצאו בו חמץ בפסח, ורצו רבים לקיים המצוה ולשרוף, ועמד הגבאי ומכר את המצוה לכל המרבה במחיר, והעירו דהו"ל רוצה בקיומו ואסור (כמ"ש המשנ"ב סי' תנ סקכ"א), ואמר רבנו דבב"י (או"ח סי' קלג) כתב דאם שכרו אדם לשבור חבית יי"נ מותר, ובע"ז (סג) מיבעיא ליה דרוצה בקיומו, שלא ישתבר מאליו אלא שישבור הוא, ואמר' דרק כשרוצה להשאירו לבעלים, וכאן רוצה לשבור ולבער, רק שהוא ולא אחר, וזה לא חשיב רוצה בקיומו, והכ"נ גבי החמץ שגם הגבאי רוצה לשרפו.

רס. אמר רבנו בעובדא שאדם נותר בער"פ שחל בשבת עם חמץ רב (שהכין לבירת מילה שבוטלה עקב שחלה התינוק בצהבת), ולזרוק לאסלה יכול להזיק ולסתום, ואין נפט וכיו"ב לפוסלו מאכילת אדם, ואין עירוב וא"כ אסור לזורקו מהבית ולהפקירו ברה"ר. וייעץ רבנו דיקחו ילד בן י"ב ויקנו לו כל החמץ ואח"ז יאכל הילד קצת, ושוב יזרוק לרה"ר ויפקיר, דמותר לספות איסור לקטן שיזרוק לרה"ר היכא דזה לצורך חינוך ומצוה (וכמבואר בביה"ל סי' שמג בשם תוס' בפסחים פח דמותר ליתן לקטן ק"פ אע"פ שאינו מגוי, וכ"פ ברע"א לגבי טלטול סידור לקטן לביהכ"נ). ואמר רבנו דכן עשה מהרי"ל דיסקין זיע"א כששכחו להפריש תרו"מ מהמצות בע"פ שחל בשבת.

רסא. אמר רבנו עצה לא' שלא היה באפשרותו לקנות מצות פרט מא' שהיה מרמה במשקל, שיאמר שרוצה "בערך קילו" ואז כמה שיתן לו יכלל ב"בערך", ובער"פ שצריך מצות וליכא דרכא אחרינא יש לסמוך ע"ז.

רסב. אמר רבנו דמי שיש לו חמץ בפסח לבער ומשקל מרומה, יבער קודם המשקל, דחמץ שמשעה ע"מ לבערו אינו עובר עליו בב"י, ולכן יבער המשקולת קודם.

הערות והוספות

ע"כ. וצ"ע בזה.

ואפילו אם אינו פשוט כ"כ להתיר - לא יחמיר נגד דברי רבו, אם לא שיש לו ראייה לסתור דבריו עכ"ל,

ענייני חול המועד

רסג. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בהא דפליגי השו"ע והרמ"א (או"ח סי' תקלב ס"ב) אם מותר לגזוז ציפורניים בחוה"מ, דהרמ"א אוסר, ובמ"ב שם (סק"ב) כתב דאם נטלן מערב יו"ט מותר ליטלן בחוה"מ. ואמר הגרנ"ק דמי שלא הפסיק לגזוז ציפורניים לבניו הקטנים מותר ליטלן בחוה"מ, דלא קונסים קטן בכלל שהוריו התרשלו קעט.

רסד. נשאל רבינו במי שנתקלקלו נעלי השבת בחול המועד, אם מותר לתקנם או שילבש נעלי יום חול. ואמר רבינו דאם התיקון הוא מעשה הדיוט מותר בחול המועד, ויעשה כן, ולא ילבש נעלי יום חול בחול המועד.

רסה. אמר רבנו דכיון דבשיר של יום מקיימין מצות זכור את יום השבת לקדשו, כמבואר ברמב"ן, שע"י שאומר היום יום שני בשבת מקיים מצוה זו. לכן בחול המועד או בחנוכה שלדעת הגר"א אומרים שיר של יום אחר (בחנוכה מזמור שיר חנוכה הבית לדוד), מ"מ ראוי לומר לפחות היום יום פלוני בשבת, לקיים מצוה זו קפ.

הערות וחוספות

כתב עוד דכיון דרק קנס הוא ולא קנסי' לבן בשביל האב שלא גלחו מקודם. וע"ע בזה בקובץ 'ווי העמודים' (כסלו תשפ"ז, עמ' צה).
קפ. וראיתי מובא שמרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל קודם אמירת "היום יום" היה אומר 'הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע של זכור את יום השבת לקדשו'.

קעט. ואמר רבנו דאח"כ שמע שמועה שהגרנ"ק אסר, אך הביא ראיה דהא גם בגילוח שיער שהוא חמור יותר בחוה"מ מגזיזת ציפורניים, כתב השו"ע (סי' תקלא ס"ו) דמותר לגלח קטן, ואף שהי' אפשר לגלחו מערב יו"ט, וביאר שם במ"ב דל"ש בו הטעם שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול. ובשעה"צ (סקי"ג)

ענייני ל"ג בעומר וספירת העומר

רסו. דן רבינו במי שמתפלל מנחה סמוך לשקיעה, ובאמצע תפילתו נזכר שלא ספר עדיין ספירת העומר, ואם ישלים תפילתו כבר תשקע החמה ויפסיד הספירה, אם יכול לספור בתוך תפילתו, וכגון שיאמר 'ה' אלוקי ואלוקי אבותיי, כבר עברו ששה ועשרים יום, שהם שלשה שבועות וחמשה ימים בעומר מחג הפסח, עזרני נא... וכו'". ואמר רבנו לחדש דלא יצא כה"ג ידי ספירת העומר, דבס' החינוך (מצוה שו) מבואר שעיקר מצות ספיה"ע היא בדרך ציפיה ותשוקה למתן תורה כעבד ישאף צל, ובכה"ג שסופר למטרה צדדית תוכ"ד תפילתו, לא חשיב ספירה, ולא יוצא ידי חובתו קפא.

רסו. אמר רבנו, בעובדא שכבדו לא' להדליק מדורת ל"ג בעומר וחשש שגנבו הילדים רפסודות יקרות מקבלנים באיזור, ואמר רבנו דאסור בשופו"א להדליק המדורה, וכמב' בב"ק דף ס"ה דהשובר בפועל הוא הגזלן, וספק גזל לחומרא. ואם ידליק הרי עושה ההיפך מלרומם את הילולתו של רשב"י קפב.

הערות והוספות

ובזכות זה שמע קולנו כו' ואחר התפילה יאמר בשכמל"ו, עכ"ד מרן הגר"ח שליט"א.

נע"ש במים זכים שדן עפ"י שידוע בשם החזו"א דבשקורא מגילה אין לו מצוות ת"ת (וביאר בזה הא דקיי"ל במגילה ג, ב דמבטלין ת"ת למקרא מגילה). ועצם השאלה בנוכר באמצע שמו"ע שלא בירך ברהמ"ז, הנה שאלתי כן קמיה הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א וכתב לי בזה"ל 'אין להפסיק באמצע שמו"ע ובפרט דקיי"ל עוסק במצוה פטור מן המצוה ואפילו עוסק במצוה דרבנן כמ"ש האחרונים והשרי חמד, עכ"ד.

קפב. והוסיף רבינו שליט"א שאף שמסתבר שהבעלים התייאשו מ"מ יאוש לחדור אינו קונה אא"כ יש עמו שינוי אשות או שינוי מעשה כמב' בשו"ע (ח"מ סי' שנג), ואף שעיקר הטעם שיאוש לא קני משום דבאיסורא אתא לידיה והכא שהקטן גנב כיון שאינו בר עונשין אולי לא חשיב לאיסור וגם ייאוש יקנה, מ"מ כיון דגם קטן הגונב ה"ז מעשה עבירה ובאיסורא אתי לידיה אלא דרך אינו בר עונשין.

ואפי' אם היה כאן ייאוש ושינוי בעלים שיצא מרשות הבעלים או שדינו כזוטו של ים, שהרי א"א להחזירו לבעלים מ"מ נראה שאסור להדליק את

קפא. הנה ראיתי בספר הנפלא 'זהאר עינינו' (חקור דבר, אות כ, עמ' ער) שכתב להסתפק במעשה שהיה באחד שאכל ושכח ולא בירך ברהמ"ז ועמד לאח"מ והתפלל שמו"ע, ובאמצע שמו"ע נזכר שלא בירך, וראה שעד שיסיים שמו"ע יעברו ע"ב דקות דשיעור עיכול מסיום אכילתו. מה יעשה.

וכתב שם בדפשוטות יברך ברהמ"ז באמצע שמו"ע דברהמ"ז דאורייתא, והביא מהגרא"י צוקר שליט"א (לרפו"ש) שהציע דעדיף שיאכל קצת לחם תוכ"ד שמו"ע, ולהמשיך את זמן החיוב דברהמ"ז עוד קצת זמן, דלא מצינו מקור דאכילה תוכ"ד שמו"ע הוי הפסק, ובפרט כאן שעושה כן לצורך גדול.

והביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דלא הסכים לעצה זו, ואמר שיברך ברהמ"ז באמצע שמו"ע. וביאר דזה בזוי לאכול באמצע שמו"ע. ושור"ר בגליון 'מים זכים' (פ' בהעלותך תשפ"א) שהביא ממכתבו של מרן הגר"ח שליט"א לספר 'בר אלמוגים' להגרא"א גנחובסקי זצ"ל שכתב בזה"ל 'בסי' י"ב נסתפק אם באמצע שמו"ע נזכר שלא בירך ברהמ"ז או לא קרא ק"ש איך יעשה, ולכא' יכול לכוללה בלשון בקשה, שיאמר: וחייבנו חז"ל לברך ברהמ"ז בלשון הזה... ולקרות ק"ש בלשון הזה...

רסח. אמר רבנו כי השובר או גונב קרשים ממדורה, אע"ג שעובר באיסורים רבים, מ"מ פטור מלשלם דאינו שו"פ לשום אדם (רק אם יש שם רפסודות יקרות של אתרי בניה), וכמו"כ גוגואים שהילדים משחקים בהם, הגם דאיסור חמור לגנוב ולגזול זמ"ז, מ"מ בדיעבד פטור מלשלם דאינו שו"פ.

רסז. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דבל"ג בעומר אין אומרים למנצח, משום כבודו דרשב"י קפ.

רע. אמר רבנו בשנה אחת שחל ל"ג בעומר במוצ"ש, ובביהכ"נ אחד הכריז הגבאי בשב"ק אחר התפלה כי מעמד ההדלקה יתקיים במוצ"ש בשעה מסויימת, ונתעוררו מי שרי דהא בשו"ע (סי' שז ס"א) "ודבר דבר, שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול, הלכך אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר או סחורה פלונית אקנה למחר, ואפילו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות", עכ"ל. ובמ"ב שם (סק"א) הביא מח' אחרונים האם מותר לדבר על

הערות והוספות

אין אומרים למנצח, ומקורם מהכנה"ג והפר"ח (סי' קלא).

וראיתי עוד בספר 'הנהגות רבינו' מהנהגות מרן הגריש"א זצ"ל, להרה"ג רבי בנימין קירשנער שליט"א (ענייני ספירת העומר, אות כז, עמ' רמו) שכתב: 'רבינו לא אמר מזמור למנצח בשחרית של ל"ג בעומר'. ובהערות 'אמתחת בנימין' (הע' כט) כתב שדבר זה נתגלה בשנה האחרונה לחיי מרן הגריש"א זצ"ל, כי עשה זאת לעצמו ורק יחידים שמו לבם לכך. והביא שם שתלמידו הגרב"צ הכהן קוק שליט"א שאלו למה לא אמרו היום בביהמ"ד למנצח, והשיבו כי יש מקור לזה. ועוד כתב שם שנשאל מרן הגריש"א בשנה אחרת מ"ט לא אמר למנצח, והשיב "כי זה פגיעה ברשב"י". וציין שם למג"א (סי' תצג סק"ג) שכתב "וכתוב בכוונות, שגדול אחד היה רגיל לומר נחם בכל יום, ואמרו גם בל"ג, ונענש", ע"כ. [אלא דיש לחלק דנחם אי"ז חיוב, ולכן אם אומר כשזה חסרון בכבודו - נענש, אבל למנצח זהו חיוב].

ומצאתי שם עוד (עמ' רסז, אות ד), ששאל ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'בשנים האחרונות ראו שמרן הרב אלישיב לא אמר את תפילת למנצח... יענך ד' ביום צרה - בל"ג בעומר. ושאלו אותו על זה, והשיב דזהו פגיעה ברשב"י. למעשה זהו חידוש של מרן הרב אלישיב, השאלה היא האם אני יכול לכתוב את זה כהוראה לרבים', והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'כן, אתה יכול'. וצ"ע בכ"ז.

המדורה שהרי מב' בשו"ע סי' שנו ס"א דאסור לקנות מהגנב החפץ שגנב, ועון גדול הוא, שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה וגורם לו לגנוב גנבות אחרות, שאם לא ימצא לוקח לא היה גונב. וכ' הרמ"א דאסור לסייע לגנוב בשום דבר כדי שיגנוב, וביש"ש (ב"ק פ"י סי' נח) שדברים אלו נאמרו גם אחר שהגנב קנאו בשינוי, שהרי הוא חולק עם הגנב. ואמר רבנו שאם הרב ימאן להדליק המדורה ידעו הילדים שצריך להקפיד על עצים כשרים ללא חשש גול.

והוסיף רבנו, דטעם נוסף יש לאסור את הדלקת המנורה דבב"ק קיג ע"א דאי' דאין נוטלין צדקה מתיבת מוכסין, ובמאירי שם כ' שטעם האיסור משום דזה חיווק ידי עוברי עבירה, וכמעט שהם סבורים שתהא צדקתם כפרת גזילתם, ואין מוזיקים עצמן להשבון. ולכן אם חושש שהילדים לא בדקו העצים מגזל ה"ז כקופת מוכסין שחושבין את הגזל למצוה ואין להדליק המדורה.

קפ. הנה באמת ברמ"א (או"ח סי' קלא ס"א) ובמ"ב (שם סק"ה) מבואר דכל יום שאין תחנון אומרים למנצח, חוץ מר"ח וחנוכה ופורים וער"פ ועיו"ב, ולהחזו"א גם אסרו חג, וגם פורים קטן. והטעם, מבואר במ"ב (סי' תקנט סקי"ט) דאין ראוי לומר 'יענך ה' ביום צרה' דזה יו"ט. אבל בשאר ימים - וכגון כל חודש ניסן, ובט"ו באב, בט"ו בשבט, להרמ"א והמ"ב אומרים 'למנצח'. וכ"כ בפרמ"ג (סי' תצג סק"ג). ומנהג עדות המזרח דכל יום שאין תחנון

דבר מצוה כגון כתיבת ס"ת, דהמ"ב שם הכריע דנכון לכתחילה להחמיר בזה בלי צורך, ושאלו מי נקרא דבר מצוה.

ואמר רבנו דבאשל אברהם (שם) נסתפק אם מותר לומר על אחרים דפלוני יעשה מלאכה פלונית למחר, דאולי כל שהוא סיפור דברים בעלמא מותר ורק אם ע"י אמירתו תיעשה המלאכה בחול. והסיק רבנו דאמנם בעיני העולם ההדלקה לכבוד רשב"י נראית קצת כמצוה, אך מ"מ לכתחילה אם רוצה הגבאי להכריז, יאמר במוצ"ש יזמרו הקהל בר יוחאי, ובזה ליכא חששא וידעו הכל דמשום כבוד השבת עושה כן.

רעא. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל גבי ארון קודש שנתקלקל, שיפדו דמיו על סכום כסף והקדושה תחול בכסף, ובכסף זה יקנו סידורים וש"ס לביהכ"נ, ואת העצים אפשר לשרוף בל"ג בעומר או בשריפת חמץ שאז אי"ז דרך בזיון. והביא רבנו המבואר בריטב"א החדשים (ע"י בדכריו בשבת כא, א) דבמנורות שהיו בשמחת בית השואבה בביהמ"ק שהיו מבגדי כהונה שבלו, והקשה הריטב"א דהא בגדי כהונה הם תשמישי מצוה, וביאר שם דמדורת אור בשמחת ביה"ש הוא קצת מצוה ואין לך גניזה טובה מזו. ואת האפר אפשר לקבור קפ"ד.

רעב. אמר רבנו בקטן שהדליק מדורה והזיקה, ומכבי האש תובעים את אבי הקטן שישלם. והביא רבנו דברי המ"ב (סי' שמ"ג סק"ט) שלפנים משורת הדין טוב לו לאב לשלם את נזקי בנו הקטן. והוסיף רבנו, דאם כתוב שטוב אם ישלם, הרי שאם לא ישלם – לא יהיה טוב חלילה קפ"ה.

הערות והוספות

קפ"ה. והנה באמת הלשון "טוב" הוא לשון הרמ"א (סו"ס שמג) 'קטן שעבר עבירה טוב לו שיקבל ע"ע דבר לתשובה וכפרה בגדלותו', ומקוה"ד בתרומת הדשן (ח"ב סי' סב) ושם מבואר שאם לא יעשה כן כפרה ותשובה, אז זה סימן רע לו, שנעשו מכשולות מתחת ידו. וכנראה מכאן מקור דברי רבנו.

קפ"ד. יעו"ש בריטב"א דמוכח דאפשר לשרוף מיד, וא"צ פדיה. ואולי מרן הגריש"א זצ"ל מיירי בארון קודש ישן שבדיעבד ראוי לשימוש, ולא כבגדי כהונה שבלו ממש שאין שום שימוש. וע"ע בסוף ספר 'גנוזי הקודש' בתשובות מרן הגריש"א זצ"ל (אות ט) בארוכה בכ"ז.

ענייני חודש סיון והג שבועות

רעג. נשאל רבנו במוסד שקבע לצאת לטיול עם תלמידיו בכ' סיוון, האם ראוי הדבר או לא. והשיב רבנו דבמג"א מצינו (סי' תקפ סק"ט) שנוהגין להתענות בכ' סיון בכל מלכות פולין (עקב שהיו צרות פרעות רבים לעמ"י באותו יום). ובט"ז (סי' תקסו סק"ג) כתב שגם אם חל כ' סיון בשני וחמישי אין קורין בו פרשת השבוע אלא ויחל, דתענית זה קבוע יותר מבה"ב. אמנם במשנ"ב שם (סק"י) כתב דכהיום שהתענית דכ' סיון אינו קבוע כ"כ ורק יחידים מתענים, וכמעט נשתכח מנהג צום זה ורק קהילות אחדות אומרים בו סליחות יקראו פרשת השבוע. ואמר רבנו דמ"מ אין לצאת ביום זה לטיולים, ולכן יקדימו או יאחרו את הטיול ^פ.

רעד. שאלתי לרבנו בסגולת חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דשבועות הוא יום מסוגל לרפואות, כשם שקודם מתן תורה נרפאו כל החולים, ושאלתי מי שרי לדעתו להתפלל ביו"ט על שמות חולים או לא. ואמר לי רבנו דנראה דא"צ לבקש כלל, כיון שהסגולה משפיעה מעצמה, וכמו שבמתן תורה נרפאו כל החולים מאליהם ע"י שפע הרפואה שהשפיע הקב"ה, הכ"נ ההשפעות חוזרות ובאות ומשפיעות שפע רפואה בעולם, וא"צ לבקש. וע"כ גם מי שרוצה לבקש, אין כל היתר באמצע קריאה"ת. ומצד בקשות ביו"ט, אמר לי דנראה דאם החולה במצב של סכנה (וכמו בחולי מגפת הקורונה, דזה מצב של סכנה) – הרוצה להתפלל ולהזכיר שמו בשבועות, מותר. אך שב ואמר, דלדעתו א"צ לזה, והקב"ה משפיע שפע רפואה בעולם כמו במתן תורה, עכ"ד ^פ.

הערות והוספות

מה שהיה בזמן מתן תורה, דאפי' השד מגיע לראות אם כלל ישראל יקבלו את התורה, עכ"ל.

ובאמת שמעתי מהגאון רבי אליהו מן שליט"א (תלמיד מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ובעמח"ס דרך שיחה ועוד) שפעם רצו לעשות בדיקת דם למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בערב חג השבועות, ומיאן בכל תוקף משום הנ"ל. ואף שאמרו לו שאי"ז הקות דם אלא רק הוצאת מעט דם.

והנה במה ששאלתי קמיה רבנו דלדעת מרן הגרי"ש זצ"ל יום מ"ת הוא יום המסוגל לרפואה, ובפרא בעשרת הדברות, האם יהיה מותר לבקש בקשות באמצע קריאת עשרת הדברות. ובלא"ה צ"ע אם מותר לבקש ולהתפלל ביו"ט ע"ז, מדין איסור בקשת בקשות ביו"ט. והן אמת דמצד בקשות בפה באמצע קריאה"ת, נראה דרק במחשבה מותר לו להרהר ולבקש רפואה (אם רוצה לקיים דווקא

קפ. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (גליון 69, סיון תשעט, עמ' יט).

קפ. ראה בספר 'הנהגות רבינו' על מרן הגרי"ש זצ"ל, בהמשך הספר שם (עמ' רסא, סעיף צ) 'בבית מדרשו של רבינו נהגו לעשות מי שבירך מיוחד לחולים - לאחר העליה של עשרת הדברות, ושם (הערה צג) כתב המו"ל: 'זוה ע"פ מה שאמר רבינו שבזמן קריאת עשרת הדברות חוזרות כל ההשפעות של זמן מתן תורה, שאז גם כל החולים נתרפאו. והביא רבינו ראייה לכך מהגמ' בשבת (דף קכ"ט ע"ב) שאסור להקזי דם בערב שבועות משום שבזמן מתן תורה יצא שד ושמו טבוח, שאם כלל ישראל לא יקבלו את התורה הוה טבוח להו לבשרייהו ולדמיייהו (היה שוחט והורג אותם), ומשום כך גם כיום אסור להקזי דם בערב שבועות משום סכנה. רואים מכאן שבכל שנה ושנה חוזר על

ענייני בין המצרים - תשעת הימים - וט"ב

רעה. נשאל רבינו במי שעומד לסיים מסכת סמוך לתשעת הימים, אם מותר לו להמתין עם הסיום בכדי לסיימו בט' הימים כדי שיוכל לאכול בשר. והשיב רבינו שאין לעשות כן, ורק כשיש סיבה מיוחדת, כגון מה שכ"ק האדמו"ר מצאנו בעל דברי יציב זצ"ל הורה לבני ישיבתו שכ"א יסיים מסכת ביום א' מתשעת הימים – כדי שהיולדות והחולים בביה"ח לניאדו בנתניה יוכלו לאכול בשר לכתחילה.

רעו. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דמי שנוסע בתשעה באב באוטובוס או ברכב, מותר לישב על הספסל, דא"ז ענין של נוחות אלא משום דכרכב א"א באופן אחר, ובאוטובוס אם יעמוד ה"ז סכנה שמא יפול קפ"ח.

הערות והוספות

כתב לי בעצם הספק: 'בנוגע לתפילה על חולה בקה"ת דשבועות, נראה דלא ע"ז אמרו שלא יבקש וכו'. כי זה זמן בעידנא וידאג ויצטער על ש'עובר זמנו ובטל קרבנו', וא"כ יתכן ויש כאן אפילו צורך היום שלא יצטער ויבטל עונג יו"ט ממנו. ועל דרך מש"כ המ"ב סי' תקי"ח סק"ו 'דכיון דלבו דואג ומצטער ע"ז חשוב הוצאת המפתח צורך עונג יום טוב'. ויש לעיין, עכ"ד. ושוב כתב לי ע"ד רבנו שליט"א: 'נפלא מאד, רואים שהגרי"ז שליט"א נתכוון לדעתו של חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דכלל אי"צ תפילה בפה. ואשר לכן ודאי שתפילתו שלא לצורך, וכיון דעל חולה שאי"ב סכנה אין מבקשים, אז קעביד איסורא ולזה אמר מרן זצ"ל דלא תועיל'.

קפח. ובס' הנהגות רבינו (עמ' שיח, אות יח) שאל הרה"ג ר' בנימין קירשנער שליט"א ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'האם מותר לשבת באוטובוס בתשעה באב, והשיבו 'המנהג הוא שיושבים'. וע"ע בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שנה, עמ' קנו) שנשאל 'כשנוסע באוטובוס בת"ב אם יכול לישב או יעמוד', והשיב 'מקילין'.

וראה בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שפב) שכתב בזה"ל: 'ידידי הגר"ח שליט"א כתב לי, ראיתי למרן החזו"א זצ"ל שישב בטקסי ונסע לבית הקברות...', וא"כ מכ"ז משמע דהנוסע בט"ב לפני חצות במכונית יכול לשבת, ובאוטובוס אולי יחמיר ויעמוד'.

בשעת עשרת הדברות, או בין גברא לגברא אחר קריאת עשרת הדברות (וכמבואר בהנהגות רבינו שם, שהיו עושין מי שבירך אחר קריאת עשרת הדברות).

שוב שמחתי טובא, שהראני ידידי הבה"ח יוסף אביטבול נ"ו (בעמח"ס שערי יוסף) בספר 'בירורי חיים' לידידי הגר"ח הלוי סגל שליט"א (ח"ז סי' י אות ה, עמ' קע) שכתב בזה"ל: 'והנה עתה פורסם בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל כי תפילה על חולים בזמן קריאת עשרת הדברות בחג השבועות, לא תשוב ריקם, והחולים יתרפאו, כפי שאירע לעם ישראל בזמן קבלת התורה בהר סיני'.

ותלמידו הגרב"צ הכהן קוק שליט"א פנה אל רבו הגרי"ש כדי לאמת הדברים, ושאל האם יש היתר מיוחד לזעוק ולהתפלל בחג השבועות. והשיבו: ודאי אין היתר לזעוק ולהתפלל בשבת ובחג השבועות, רק במקרה של פיקוח נפש, ורק אמרתי מסברא פשוטה שכמו שכולם נתרפאו בהר סיני, אזי ממילא למה שלא יהיה כך בכל שנה באותו זמן.

והוסיף תלמידו הנ"ל לשאול, ואם אדם יתפלל בזמן עשרת הדברות על חולים שאינם בגדר פיקוח נפש, תשובתו היתה מפתיעה: אם זה לא פיקוח נפש ולמרות זאת יתפלל, התפילה לא תועיל, ע"כ, ע"כ מס' בירורי חיים. ונפלא.

ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א

ענייני בין המצרים – תשעת הימים – וט"ב קעא

רעז. אמר רבנו דהמבקר חולה בתשעה באב יכול לישב על כסא גבוה, דמבו' בר"ן בנדרים (לט, א) דאם החולה אסר נכסיו על המבקר, מ"מ שרי ליה לישב על הכסא דישיבה חיותא דחולה הוא. והביא מהשל"ה בשם הרא"ש דהמבקר את החולה לא ישב נמוך ממנו אלא בגובה שלו, דזה מביא רוגע לחולה קפ"ב.

רעח. אמר רבנו כי בתשובת הב"ח יש תשובה עיונית ועמוקה בענין היתר עגונה, שכתבה ביום תשעה באב עצמו. ושמעתי מרבותי דהמתיר עגונה כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים^ק, וזהו בנין ירושלים, ושרי גם בתשעה באב (ואמר רבנו דמסתבר דדיינים שונים בת"כ על עגונה, שישבו במקום נמוך ולא במקום גבוה).

רעז. נשאל רבנו בהא דקיי"ל (יו"ד סי' רצג) דמצוה להדר אחר סנדק גדול, וא' יכול ליקח סנדק גדול בישראל, ומצד שני חברו רוצה שלא לצום ורוצה להפטר מן הצום ע"י סנדקאות וישלם לו סכום גדול, מאי עדיף. והשיב רבנו דיתן הסנדקאות לחברו, ואת הכסף יתן לאותו אדם גדול, דמה לי הן מה לי דמיהן (ב"מ סג), דמהות הכיבוד לסנדק הוא כבוד לאותו אדם גדול – וכשנותן הכסף עבורו מקיים חסד ומכבדו ג"כ.

הערות והוספות

התשו' היום ביום הצום על חורבן בית תפארתנו, והנלע"ד כתבתי, עכ"ל.

ועוד הראוני בשב' והערב נא ציין רבינו למש"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' יד) דהתיר לקבל עדות בשבת ע"י בית דין מאיש מסוכן כדי להתיר עגונה, ולא להמתין עד מוצאי שבת, משום דאין לך שעת הדחק גדולה מתקנת עגונות, ואין להתעצל בדבר כמו שאין להתעצל בפקוח נפש (ועי' משנ"ב סי' שלט סק"ד). ועוד ציין למש"כ הגאון בעל ה'דברי אמת' (בתשובה סי' ט) דאם כל ת"ח ימשוך ידו מלהשיב, ויאמר איך אני נכנס למקום אש להבת שלהבת, מפני חומר איסור ערוה החמורה, באמת אמרו שלא זו הדרך ולא זו העיר, כי כל ת"ח קטון כגדול חייב לחפש בנרות חפוש מחפוש בחורים ובסדקים, אולי ימצא רפאות תעלה לתקנת בנות ישראל להציל אותן מעיגון וכו'. ועוד ציין לדברי החיד"א בספרו 'פני דוד' (פ' ואתחנן), שהביא בשם המקובל מהר"א חיון, כי כאשר חתם על פסק היתר עגונה, כתב כי הוא נזקק לדבר מפני שהוא תיקון לשכינה במובן מסויים.

וציין שם ידידי הרה"ג רבי מתתיהו גבאי שליט"א דבס' הליכות שלמה (פט"ו ס"ו) להגרשז"א זצ"ל ובס' הליכות אבן ישראל (עמ' שסג) להגרי"י פישר זצ"ל החמירו בזה, ובחוט שני (שבת ח"ב עמ' שכז) כתב דמותר, וכ"כ בס' אשרי האיש (פע"ט סט"ז), ובמש"כ רבנו שליט"א בתורת היולדת (פמ"ח סי"ז). קפ"ט. וע"ע בשו"ע (יו"ד סי' שלה ס"ג) דאין לשבת על כסא גבוה מהחולה, ובר"ן עצמו בנדרים מבואר דסגי לעמוד, ולכן מותר לקחת שכר על הישיבה. וברמ"א שם כתב עוד דאם החולה שוכב, יכול לישב על כסא רגיל. וא"כ לפי"ז צ"ע מה ההיתר בת"ב, ויל"ד בכ"ז.

קצ. יעויין בשו"ת הב"ח החדשות (ח"ב סי' סד). ושוב הראוני מה שכתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סוף סי' פד), וז"ל: '...לכן מכל הלין טעמי הנני מסכים בעניי עם מעכת"ה להתיר האשה מכבלי העיגון ולהתירה להנשא כדת של תורה, ויען שמבואר בתשו' ב"ח החדשות סוסי' ס"ד כי מי שמתיר עגונה אחת בזה"ז כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים העליונה להציל בחינה אחת מן אשת חיל, וכ"ה בנחל קדומים על איכה בשם הרה"ק ר"א חיון, לכן נדחקתי לגמור

רפ. אמר רבנו ששאל לגיסו הגר"ח שליט"א גבי מעוברת שמותר לה לאכול בשר בתשעת הימים (משום שחסר לה מוגלובין), אם יש ענין שבעלה יעשה סיום מסכת שתוכל לאכול בשר ברווח יותר, והשיב הגר"ח ק דתבוא עליו ברכה קצא.

רפא. אמר רבנו שנסתפק בחולים בת"ב וביו"כ שמותר להם לאכול לכתחילה ממש ומ"מ עשו להם סיום מסכת, דאמנם אסור להם לאכול יותר מהוראות הרופא, אך מ"מ יל"ד אם יש לזה שם סיום ויוכל להזמין את חבריו החולים בביה"ח לאכול. ואמר רבנו דאין לזה שם סיום, דהנה הקשו הראשונים למה ביו"כ שחל בשבת חולה שאוכל משום פיקו"נ לא עושה קידוש על יין (והגרעק"א הביא דעה דיקדש על היין), וביאר באור שמח דיין הוא ביטוי לכבוד שבת, וכ"ז כשאפשר לאכול, אבל היכי דהוי פיקו"נ ודחויא אי"ז ביטוי לכבוד שבת, ולא מקבלים שבת זו ביין. והכ"נ בסיום של יו"כ לא מכבדים כך [והוסיף רבנו די"א שלא יזמנו החולים יחד, דלא שמחים בקיבוץ יחדיו קצב].

הערות וחוספות

מדינא מותר לחולה. ולפי"ז אולי הכ"נ, דרך בסעו"מ דזה כמו מתו מוטל אז אין זימון, אבל בת"ב שזה כאבילות אולי שאני.

והנה ראה בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שנד, עמ' קנו) ששאל למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'שלושה חולים שאוכלים בת"ב אם יעשו זימון', והשיבו 'לא'. וציין שם למש"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' קלה, אות טו, ובח"ז סי' עד אות ב), וע"ע בשו"ת משנת יוסף (חי"ג סי' ר).

והנה בס' קובץ תשובות (ח"א סי' נו) נדפס מכתב בין מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל לחתנו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בחולה שאוכל בת"ב אם יבדיל או לא, דמרן הגר"ח שליט"א ס"ל דלא יבדיל, וא' מהטעמים דאיך יבדיל על היין והרי בתענית (ל, ב) אמרו דכל האוכל בשר ושוטה יין בת"ב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמתם. ואע"ג דרש"י פי' על סעו"מ לכאז' כ"ש על ת"ב עצמו. והשיבו מרן הגר"ש זצ"ל - דהגר"ז התיר ביין על סמך מה שכתב בחידושו דזה רק אבילות שמותר ביין, אמנם באור זרוע (הל' ת"ב, סי' תטו) איתא להדיא דגם ת"ב דומה למתו מוטל, אך ביין מגיתו יש להקל.

ועכ"פ חזו"ן דנקט מרן הגר"ח שליט"א דזה כל שכן מסעודה מפסקת. וא"כ לפי"ד לכן לא יזמנו בת"ב, דאם בסעו"מ א"כ כל שכן בת"ב עצמו. ובביאור הדבר נראה עוד, דהסיבה שזה חשיבות שאוכלים ביחד, וכיון שאין זה סעודה חשובה אז כ"א אוכל בנפרד. וגם כשאוכלים יחדיו נחשבים כנפרדים

קצא. הנה זה תלוי אם ההיתר לחולה לאכול בשר הוא בגדר 'דחוי' או 'הותרה', וראה בס' תורת המועדים שכתב בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דחולה שמותר לו לאכול - אם יש לו תחליפי בשר - אע"פ דעולה ממון יותר, מ"מ צריך להפסיד בשביל זה כדי לקנות התחליפי בשר ולהמנע מאכילת בשר עצמו. ומשמע מזה דהוי רק 'דחוי' ולא 'הותרה', ואשר ע"כ דעת מרן הגר"ח שליט"א דיש ענין לעשות סיום ותע"ב. ולמעלה הבאנו מה שאמר רבנו על בעל 'דברי יציב' שביקש מבני הישיבה שיסיימו מסכת בכל יום עבור החולים בביה"ח לניאדו.

קצב. הנה בשו"ע (סי' תקנב ס"ח) מבואר דיש לזהר שלא ישבו שלושה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון אלא כ"א ישב לבדו ויברך לעצמו. וע"ש במ"ב (סקי"ט) דכתב דגם בדיעבד אם ישבו ג' - לא יזמנו דלא חשיב קביעות [ובערוה"ש (ס"ו) חלק ע"ז דרך לכתחילה לא ישבו, אבל בדיעבד יזמנו]. וא"כ דלמא גם בת"ב עצמו חולה האוכל לא יזמן.

אך יש לדחות לפי"מ שידוע בשם מרן הגר"ז הלוי מבריסק זצ"ל דאמר דיש חילוק בין סעודה המפסקת לבין ת"ב, דסעודה המפסקת זה כמו אונן שמתו מוטל לפניו, אבל ת"ב זה כמו שבעת ימי אבלות. ולכן מה"ט מותר בסעודה מפסקת ברחיצה, דאונן מותר ורק אבל אסור. ומאידך אסור מדינא דגמ' לאכול בשר ויין בסעודה המפסקת, דזה דווקא במפסקת, ולא בת"ב, דזה כמו אונן, אבל בת"ב -

ענייני בין המצרים – תשעת הימים – וט"ב

רפב. אמר רבנו במי שנולדה לו בת בתשעה באב, דאולי שלא יראה את פני הבת עד אחר ת"ב ורק אז יברך שהחיינו קצ"ד.

רפג. נשאל רבנו בבעל מכולת שפתח חנותו בת"ב, ובא אדם שאינו שומר תומו"צ וביקשו לקנות ויודע שיאכל בצום. והביא רבנו משם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דאם בוודאות יאכל בצום הרי שאסור למכור לו, אבל בספק אם יאכל בצום – מותר. ומקוה"ד מהא דתנן בשביעית (פ"ה מ"ו) דיש כלים שאין האומן רשאי למכרן בשביעית וכו', דכל שמלאכתו מיוחדת לעברה הרי דאסור, ואם מיוחד גם להיתר הרי דהוי ספק ומותר למכור לו קצ"ד.

רפד. אמר רבנו בהא דקיי"ל (סי' תקנ"ד ס"ה) דגם הפטורים מן הצום, מ"מ ראוי שלא יאכלו להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי קיום. והיינו שיאכלו רק לחם ומים. ונשאל רבנו אם גם ביצה מותר או לא, והשיב דמותר, דביצה אינה מזון עשירים וכ"א אוכלה, והביא רבנו דאמנם בברכות (מד, ב) מבואר דכל שהוא כביצה ביצה טובה ממנו פרט לבשר, וחזינן דלביצה יש מעלה כמעט כבשר (משום שנהיה מביצה תרנגול), מ"מ כיום אי"ז חשוב כ"כ ומותר קצ"ה.

הערות והוספות

לכתחילה אם יש אפשרות שלא לראות - 'טוב' הדבר, וכלשון השו"ע שם, ע"ש.

קצד. הנה ידועים דברי החזו"א בשביעית (סי' יב סק"ט) דמותר ליתן אוכל לחילונים אפי' שמסתמא לא יברכו, דאם יסרב הקונה יכשל בשנאה וקטטה וכו'. והאיסור בלי ברכה זה הצלה ולא נחשב שנותן לו מכשול [נראה בספרי שו"ת שיח חיים (עמ' תלא) שהארכנו טובא בכל ענין זה דלפנ"ע המציל מאיסור חמור יותר]. ועוד סברא יש בזה דאם המוכר לא ימכרנו יוכל לתובעו ע"פ חוק, וחשיב שכופה אותו להכשילו, ובזה מבואר כבר במהרי"ל דיסקין (ק"א סי' ה, אות קנה) דבכה"ג לא שייך לפנ"ע, דחשיב שהזניז הכריחו ליתן לו כוס יין, ונחשב שמכשיל א"ע. ויש להאריך בכ"ז.

קצה. ראה לעיל מש"כ בדברי החת"ס דגם חולה אין לו להרבות בתענוגים. וע"ע במ"ב (סי' תקנ"ד סק"ה) שכתב '...ומ"מ אף הצריך לאכול לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך. וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל אף על גב שאין מחוייבין לחנכם אפילו בן י"ב שנה ואפילו בתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התנוק כדי שיתאבלו עם הצבור'.

(והיינו דזה מדיני וזמון ולא מדיני שמחה) [וע"ע בס' קרא עלי מועד שהביא ממין הגר"ח שליט"א דחולה שאוכל בת"ב יכול לאכול ב' תבשילין בסעו"מ דאי"ז כדין סעו"מ, והגר"מ שטרנבוך שליט"א אסר, ע"ש]. קצה. הנה בשו"ע (או"ח סי' רכ"ט ס"א) מבואר דעל לידת זכר מברך 'הטוב והמיטיב'. וכתב שם המ"ב (סק"ב) דבלידת בת אינו מברך הטוב והמיטיב, 'ומ"מ נ"ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה - מברך ברכת שהחיינו, דמי גרע ממני שרואה את חברו לאחר ל' יום ושמח בראייתו, דמברך שהחיינו וכו'. וא"כ ילד"ס גם במי שרואה את חברו אחר ל' יום - בתשעה באב, וכן בכל ימי בין המצרים.

ושאלה זו מצינו כבר במ"ב דעדיף שלא לאכול מאכל חדש בימי בין המצרים המצריך ברכת שהחיינו, רק דבזה א"א לומר לאדם שלא יראה את בתו כל ביהמ"צ. ושוב מצאתי לרבנו שליט"א בספרו 'תורת היולדת' (פנ"א הע' יז) שכתב דאולי יחכה עד שבת דאז יכול לברך לכתחילה ברכת שהחיינו. אך אם ראה את בתו חייב לברך כבר. וראה בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שיב) דהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דמי שנולד לו בת בביהמ"צ יברך שהחיינו. וכ"כ בס' נטעי גבריאל (ביהמ"צ, פי"ז סי"ט) דהוי כמו אחד שכן אוכל פרי, דמברך שהחיינו (וכמבואר בשו"ע סי' תקנ"ד ס"ז), ורק

רפח. אמר רבנו דבשני דברים תשעה באב חמור מיום הכפורים (דאורייתא), האחד כשיש ברית דביו"כ אם היולדת בתוך ז' היא תשתה היין, אבל בת"ב אסורה לשתות משום דאסור לשתות יין. וכן לגבי הרחת טבק ובשמים, דביוה"כ מותר (ואדרבה עי"ז משלים למאה ברכות), אבל בתשעה באב פסק בשעה"צ (סי' תקנו סק"א) דדעת הט"ז דאין להריח בבשמים בת"ב משום תענוג וכ"פ הגר"א ק"ו (ולמאה ברכות מגיע ע"י ג' תפילות שמו"ע).

רפז. אמר רבנו דחמיו מרן הגריש"א זצ"ל סבור דמיץ ענבים לא חשיב יין, ומותר מעיקר הדין לשתות מיץ ענבים בסעודה המפסקת, דזה יין מגיתו [ואמר רבנו עוד, דדעת חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דכיום חמר מדינה הוא מיץ תפוזים, והביא שמרן החזו"א זצ"ל אמר שאינו יודע מה זה כיום חמר מדינא. ובירה וקפה ל"ח חמר מדינא, וחלב ודאי שלא. והגריש"א אמר דלהחזו"א חמר מדינה הוא מיץ ענבים].

רפז. אמר רבנו לגבי קיום 'טועמיה חיים זכו' שיש ענין לטעום מהתבשילין שמכין לשבת - בת"ב שחל בשבת, דאין לטעום בערב שבת את המאכל משום דאין לאכול בשר בתשעת הימים. ואמר רבנו שלטבח בבית חולים התיר לטעום ולפלוט משום דכל רפואת החולים תלוייה באוכל שיאכלו ק"ו.

הערות והוספות

המ"ב שיש ענין בפנ"ע בטעימת התבשילין בער"ש, י"ל דצריך שכל אחד ואחד מבני הבית יטעמו מכל המאכלים של שבת, ולא ראינו שיטעמו כולם מכל מאכלי השבת. ושם בהערה ב' הובא עוד: 'ופעם אחת נתארח אצל אבי רבינו הרה"צ רבי בן ציון ידלר זצ"ל וביקש בערב שבת לטעום מכל המאכלים של שבת, ע"כ.

והנה בנידון זה דטעימת התבשילין בער"ש חזון, דן הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' קסט, וח"ג סי' שמב), וז"ל בח"ג: 'יש להסתפק כיון שבסעודת מצוה מותר לאכול בשר מר"ח אב עד התענית כמבואר ברמ"א (סי' תקנא ב"י), א"כ בע"ש חזון שמבשלים מאכלי בשר על שבת, וכתב המג"א (סי' רנ סק"א) דמצוה לטעום מכל תבשיל בע"ש, ורמו לדבר טועמיה חיים זכו, וא"כ יהיה מותר לטעום תבשילי בשר בע"ש זו כיון שמצוה הוא. והנה למגמע ולפלוט פשיטא דמותר [כדאיתא במסכת ברכות (יד, א) דהשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום וכו'...], אבל אם אינו מרגיש בזה הטעם כראוי יש להסתפק אם מותר לבלוע לכה"פ פחות מכשיעור... ולענ"ד יש להחמיר, דכיון שנהגו להחמיר שלא לאכול אפילו תבשיל של בשר

קצו. והנה יעויין עוד במ"ב (סי' תקנט סקכ"ז) שסתם דאין להריח בשמים בת"ב משום דבת"ב צריך למעט תענוג בכל מה דאפשר. ודנו הפוסקים במע"ז לגבי עישון סיגריות בתענית, דבמ"ב (סי' תקנה סק"ח) כתב בשם הכנסת הגדולה דאין לעשן ציטון וכו', וסיים דהחמיר מאד והמעשן ה"י ראוי לנדונו וכו'. ורק מי שמורגל יקל בחצות בצנעא בביתו וכו'. יעו"ש. ובארחות רבנו (ח"א עמ' שצז, וח"ב עמ' קמב) הובא שמרן החזו"א זצ"ל התיר לעשן לא' שהיה צריך לזה, ויש להאריך בכ"ז.

קצו. הנה מקור הענין לטעום מן התבשיל הוא בשער הציון (סי' רנ סק"ח) שכתב בשם השולחן שלמה דעצם הטעימה היא מצוה. ובמחזור ויטרי (שבת, מוסף, סי' יז) כתב 'טועמיה חיים זכו וכו', תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש הטעם לכך, כדי שלא יכעס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו, וכתוב וידעת כי שלום אהליך (איוב ה, כד), ובמסכת שבת (לד, ב) כתוב שזו הדלקת הנר, וכל שכן שצריך ליהרהר פן יקדיח התבשיל, עכ"ד.

[נראה בחוט שני (חובות הלב, פכ"ז, עמ' רצו) שהובא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל: 'והנה לפי מש"כ

ענייני בין המצרים – תשעת הימים - וט"ב

רפח. אמר רבנו דחמיו מרן הגריש"א זצ"ל התיר ללמוד ספרי מוסר בת"ב, אע"פ שיש המתענגים מאד בלימוד המוסר, ואע"פ שיש שם פסוקים ומאמרי חז"ל דסו"ס עיקרו מוסר ולהתעוררות צ"ח. אבל פרקי אבות בודאי דאסור ללמוד (וכמבואר ברמ"א דבשבת שחל בת"ב לא יאמרו פרקי אבות).

הערות וחוספות

שידוע ממרן הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל דהוי כמו מתו מוטל לפניו, דדלמא יהא אסור לדבריו ללמוד גם מוסר, וצ"ע.

וע"ע בשדי חמד (ח"ד מערכת אבילות, אות כה) שכתב בשם 'נוה שלום' דאע"ג דאבל אסור בד"ת מ"מ מותר ללמוד ספרי יראה ומוסר. ובאמת בשו"ת שערי ציון (ח"א עמ' קלח) הביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דכיון דיש פסוקים ומאמרי חז"ל אסור ללמוד מוסר בת"ב. וכ"כ באור לציון (ח"ג עמ' רנז), וכן הביא בס' תורת המועדים (עמ' קנח), וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שפו) בשם הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל שכתב לו בזה"ל: 'בענין ספרי מוסר בט"ב אף שבשד"ח אבלות סימן כ"ה כתב משם הנוה שלום להתיר באבל, וא"כ ה"ה בט"ב עיי"ש, לדעתי הדבר אסור בהחלט דאין ספר מוסר שאין בו מקראות ומאמרי חז"ל, ואפשר שגם הרב נוה שלום לא התיר אלא ספרי מוסר הבנויים על רעיונות מוסריים ללא ציטוט מאמרי חז"ל (אם ישנם כאלה), עכ"ד.

ומאיך ראה בס' הליכות אבן ישראל להגרי"י פישר זצ"ל (ח"א עמ' שסד) ובס' הלכות חג בחג (ביהמ"צ, עמ' קמח) שהביא הגרמ"מ קארפ שליט"א בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר, וכ"כ בחוט שני (ר"ה עמ' תטז). ובס' 'כאייל תערוג' (מועדים, עמ' 162) הובא שכן נהג מרן בעל 'אילת השחר' זצ"ל.

נלגבי לימוד המוסר עצמו אם חשיב ת"ת, יעוי' מה שכתבנו בזה בשו"ת שיח חיים (תשובה קד, עמ' רמד) בענין הדומה לזה, בדיבורי השגחה פרטית וכדו'. אם חשיב כת"ת, דמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי שם דהוי רק כאילו עסקו במצוה, והארכנו בזה שם בענפי חיים (אות קא), יעו"ש. וראה בדרך שיחה (עמ' תצב) שנשאל מרן הגר"ח שליט"א אם מותר לומר מוסר לפני ברכה"ת, וענה דכיון דמצינו דמותר להתבונן בבית הכסא בגודל שפלותו וכי' א"כ מותר גם קודם ברכה"ת (וכן הבאנו בענפי חיים שם, יעו"ש).

וכדכתב המג"א (סי' תקנא סקכ"ט), ומי שנהג מנהג מצוה אסור מה"ת לעבור עליו וכמבואר בשו"ע יו"ד (סי' ריד ס"א), ובמג"א (שם סקט"ו) החמיר בזה לאותן שנהגו איסור באכילת בשר ושתית יין עד שבת נחמו עיי"ש, לכן תשער המבשלת אחר שטעמה בפיה אם המאכל מוטעם טוב על שבת זו, עכ"ד.

ושוב ראיתי שכבר קדם בזה בעל החות יאיר ספרו 'מקור חיים' (בשו"ע או"ח שם, ס"ט), וכתב דמותר. וקדמם בלקט יושר (עמ' קי) שהביא מהנהגות רבות בעל 'תרומת הדשן', חז"ל: 'עוד אמר, שנראה לו היתר לנשים לטעום הקדרה אחר חצות, אבל אמר בשם ר' אנשיל שמיחה בידם, עכ"ד. וראה בס' 'קרא עלי מועד' (פ"ה הע' טז) שהעלה דאין לטעום. וע"ע בחוט שני (ר"ה עמ' תטו) דהובא בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דלא יטעם ויבלע אלא יפלוט. אכן דעת מרן הגר"צ אבא שאול זצ"ל באור לציון (ח"ג סי' כו אות ד) דהרגיל בטעימת תבשיל מותר לו לטעום ולבלוע. וכן הובא בקובץ מבית לוי (עמ' תטז) ממרן הגר"ש וואזנר זצ"ל דמותר לבלוע דאי"ז לשמחה ותענוג אלא רק לבדיקת התבשיל.

קצת. הנה יעויין במאירי (מו"ק כא, א) שכתב בזה"ל: 'אלו דברים שהאבל אסור לעשותם כל שבעה, אסור במלאכה וכו'... אבל איסור דברי תורה הוזכר כאן, והוא שאסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובאגדות וכו'... ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל לעיון בספרים המעוררים לבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן, ומכאן יראה שנהגו הכל בכך, וביום ראשון מיהא ראוי להזהר מכל וכל, עכ"ד. הרי מבואר מדבריו דעיון בספרים המעוררים לב האדם לתשובה מותר, ולא חילק בין אם מוזכרים שם מאמרי חז"ל או לא, ונראה מדבריו דכיון שאין זה 'דרך לימוד וגירסא' לא נאסר הדבר לאבל - הגם שיש שם ד"ת ומאמרי חז"ל, ודו"ק [ובמש"כ דביום הראשון חמיר טפי, יל"ד לפי"ז בסעודה המפסקת,

רפמ. אמר רבנו דסומא שנמצא ליד הכותל המערבי אינו קורע, משום דאין רואה את מקום המקדש קצט.

רצ. עורר רבנו דקצרה דעתו מלהבין מנהג העולם שאומרים 'מזל טוב' בחופה דווקא לאחר ששוברים את הכוס תחת החופה, דהרי שבירת הכוס היא זכר לחורבן, ומה מקום לשמוח ברגעים אלה ולומר 'מזל טוב'.

הערות והוספות

מהא דאיתא במו"ק (כו, א) **דאחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע**. וכן משמע מדברי המ"ב (סי' תקסא סק"ז) דחייב לקרוע מאז שבא לצופים משום דאפשר לראות משם את מקום המקדש, וחזינן דהקריעה ל"ד על הראיה אלא על עצם כך שהגיע למקום שאפשר לראות ממנו את מקום המקדש. והובאה סברא זו גם בס' אשרי האיש שם, יעו"ש. וע"ע בספר 'זכרון בצלאל' להגר"ש דבילצקי זצ"ל (סי' לח) ובציץ אליעזר (שם) מה שיישבו ד' הגמ'. ואכמ"ל.

הנה יש מבארים בזה, דכיון דכתיב 'אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי', והיינו שבעת שמחה יש להעלות את זכר ירושלים, והיינו דא"א לשמוח עד שמעלים את ירושלים, א"כ ממתנינים עם קריאת ה'מזל טוב' גם ברגעים הכי משמחים - כשמקדש החתן את הכלה, ורק אחר ששובר הכוס, ולא שמח לבדו אלא מעלה את ירושלים, אז השמחה אמיתית.

ויעוי' בס' מעשה רוקח על הרמב"ם (פ"ה מהל' תענית הי"ג) דעמד בזה, וז"ל: 'זכשהחתן נושא אשה [לוקח אפר מקלה ונותן בראשו מקום הנחת תפילין וכו']'. ועכשיו נוהגים לשבר הכוס, וכ"כ הרב ב"י באו"ח ואה"ע עיין שם, והעולם נוהגים לומר בסימן טוב בשעה ששוברין הכוס כמדומה להם שהוא לשם שמחה, ואינו אלא לשם עצבון כדי שלא ירבו בשמחה זכר לחורבן בית מאויינו, עכ"ד.

וע"ע בשדי חמד (אסיפת דינים, מערכה ז' אות יב) דרבים מעמי הארץ בשעת שבירת הכלי שוחקים ובמקום רינה שם תהא רעדה ולשמחה זו מה עושה, והוא היה מבטל מנהג שבירת הכוס, דעדיף לא לעשות דבר טוב מלעשות דבר באופן לא טוב.

ושוב מצאתי בקובץ 'מבקשי תורה' (חכ"ו, עמ' שצב) שהובא בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצ"ל דלא היה ניחא ליה בזה, אך לא מיחה בדבר. והוסיף טעם

קצט. הנה בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שסט, עמ' קעא) שאל כן קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב 'יתכן' (שקורע). אך בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' פה) כתב דא"צ לקרוע, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ז סי' לט), וז"ל: 'בנידון סומא שבא מחוץ לירושלים אל הכותל המערבי אם חייב לקרוע כדי הרואה ירושלים ומקום המקדש. נראה לי כיון דבגמ' מו"ק כ"ו וברמב"ם פ"ה מתענית ובטור ושו"ע או"ח סי' תקס"א ויו"ד סי' ש"מ כתוב בזה בכל המקומות בלשון הרואה, אם כן הדבר תלוי "ברואה" בדיוקא, לאפוקי סומא שאינו חייב לקרוע אף על פי שעומד במקום שראוי לראות, מכיון שמהת אינו רואה במציאות. ומצאתי בדומה לזה בספר טל חיים (ריינהאלד) על מו"ק ד' י"ט. שדן בנוגע לסומא שהיה עומד בשעה שנשרף ס"ת אם מחויב לקרוע, אי אמרינן דדוקא ברואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע, או דילמא אף העומד שם ואינו רואה נמי חייב לקרוע. והעלה דמכיון דבמו"ק כ"ו כתוב בלשון הרואה ס"ת שנשרף וכו', ולא קאמר העומד א"כ בראיה תליא מילתא, והגם דבאבל רבתי פ"ט נאמר בלשון העומד, אבל כדי להשוות לדברי הש"ס שכתוב בלשון הרואה, כותב לומר דביכול לראות תליא מילתא, בבחינה של כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, משא"כ באם הוא גברא סומא אינו מחויב לקרוע דכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו עיין שם. וא"כ הדברים ק"ו בנידוננו שבכל המקומות כתוב רק בלשון הרואה, שוודאי הדבר שבראיה תליא מילתא, ויתכן שבוזא אפילו אם עומד במקום שראוי לראות דלא מתחייב עדיין אפ"ה לקרוע עד שיראה ממש, ומכש"כ לסומא שאינו ראוי בכלל לראות, שאינו מחויב לקרוע, עכ"ד.

וכ"כ בספר 'אשרי האיש' (פע"ג סכ"ד) בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכ"כ הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל בקונטרס אחר כותלנו, ובס' עיר הקודש (ח"ג פי"ז) דסומא א"צ לקרוע. ויסוד הנידון

ענייני בין המצרים – תשעת הימים – וט"ב

רצא. אמר רבנו דכיון דהאוכל חצי שיעור חשיב מעונה בצום, לכן חולה שאוכל יכול להיות ש"ץ ולעלות לתורה בייא"צ, ולומר ענונו.

רצב. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דגם חולה הצריך לאכול ביוה"כ, מ"מ בליל הצום שלא יאכל אלא יתענה, דאי"ז סכנה כ"כ, ואין דרך בנ"א לאכול בלילה בדווקא אחר שאכלו כל היום^א.

הערות והוספות

הכיפורים אפי' אמרה צריכה אני לא מהני וחייבת להתענות. מכל מקום חשיב כחולה שאין בו סכנה ופטורה מלהתענות. וכל שכן בזה דחולה ממש. ואף שהט"ז [סק"ד] פקפק מהא דרבינו תם התיר לילדות שלא להתענות בצום גדלי' לאחר ז' לילדתה. אף על גב דצ"ג מדברי קבלה וד"ק כד"ת דמי. משום דרצו אין מתענין. אם כן רשות הוא. על כן ממילא תשעה באב דלאו ברצו תליא. שוב ד"ק כד"ת דמי ואף חולה שאין בו סכנה מחויב להתענות. הנה בחי' רשב"א וריטב"א פ"ק דראש השנה [יח ע"ב] דמעיקר ד"ק גם תשעה באב ברצו תליא מילתא וחכמים גזרו בתשעה באב להתענות אפי' רצו שלא להתענות. אם כן שוב הוי דרבנן. ומותר ביולדת תוך ל' וכל שכן במקום חולי ממש. ובזמן הט"ז לא ה"י החי' הרשב"א בדפוס שנדפס פעם ראשונה בזמן המשנה למלך וחי' ריטב"א ר"ה נדפס ראשונה בזמנינו. **לכן ברור שלא להתענות כלל ותאכל מיד בבוקר.** וה' יזכינו להיות הצומות לששון ולשמחה בב"א. דברי חותנך דו"ש וש"ת ורפואתך הק' אברהם, עכ"ל.

ודבר חידוש כתב בניירות שמשון (סי' תקנד) דמדיון תענית אין מושג של תענית שעות, אלא דיש ענין להצטער עם הציבור, וכ"כ מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בחוט שני (שבת ח"ד פצ"ג, עמ' רמט). ועפ"י כתב הניזירי'ש דאם א' יכול לצום או ביום או בלילה, עדיף ביום דאז טפי מצטער עם הציבור. וראה בס' קרא עלי מועד שהביא ממרן הגר"ק זצ"ל דכ"ז בחולה גמור שמותר לו לאכול מדינא מיד בהתחלה, אבל חולה דחיישנן שיכבד החולי, חייב מדינא לצום כ"ז שיכול.

ודעת מרן הגרש"ז **אויערבאך** זצ"ל (כמובא בס' הליכות שלמה, ביהמ"צ פט"ז הע' 3) כמו שהביא רבנו שליט"א משם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל, וכ"ן דעת מרן הגר"ש **וואזנר** זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נו) דיש איסור מדינא לאכול אם יכול לצום.

ליישוב המנהג שעכשיו אפשר לשמח את החתן אחרי שהעלינו זכר לחורבן, וכנ"ל.

וע"ע בשו"ת הלל אומר (אה"ע סי' נט) דכתב טעם למנהג כיון שבתחילה נהגו לשבור הכוס בגמר החופה, וכמבואר בב"י בשם הכלבו, וברמ"א (אה"ע סי' סה ס"ג). והיום המנהג לא כך, כמבואר במטה משה ובשדי חמד אלא שוברין הכוס בין ברכות האירוסין לנישואין, ולא רצו לסיים בצער אז אמרו מזל"ט. וכע"ז כתב בשולחן העוזר, יעו"ש.

רא. הנה בחיי אדם כתב (כלל קלה ס"ב) דגם חולה המוכרח לאכול מ"מ יצום איזה שעות אם יכול, וכ"כ במ"ב (סי' תקנד סק"ד) לגבי יולדת שאינה מתענה דמ"מ תתענה איזה שעות (ורק אם גם זה קשה לה, לא תתענה כלל).

אכן ראה למרן הגר"מ **שטרנבוך** שליט"א במועדים וזמנים (ח"ה סי' שלה) שכתב בזה"ל: 'זמיהו שמעתי ממרן הגאון דבריסק הגרי"ס זצ"ל בשם אביו הגר"ח זצ"ל שבחולה לא גזרו כלל, ואין כאן קיום מצוה שאין כאן חיוב צום לשעות וכו'... אבל לדין בחולה אפילו לת"ב לא כזרו ואין עליו מצות צום כלל, רק פשוט שלא יתענג, אבל יאכל כרגיל כדי צרכו וכו'', עכ"ד. וראה מש"כ רבינו שליט"א בספרו 'תורת היולדת' דאין ראוי מיולדת לסתם חולה.

ושו"מ שכן כתב כבר בשו"ת אבני נזר (אר"ח סי' תקמ) בתשובה לחתנו, וז"ל: 'ב"ה יום א' ואתחנן ז' מנחם אב תרס"ט אטוואצק. שלום ורפואה ובריאות לכבוד חתני הרב החריף הבקי מגזע היוחסין חכמתו תאיר פניו מו"ה יצחק יהודה נ"י הרב האבד"ק טשעכנאווי.

'דבר צום החמישי אשר הד"ר הזהירך שלא להתענות ובקושי התיר לך להתענות עד חצות. **הדבר ברור שלא להתענות כלל, דבמקום חולי לא גזרו רבנן.** והכי קיימא לן בש"ע [סי' תקנ"ד סעי' ו'] ביולדת תוך שלשים לא תתענה. אף דביום

רצג. נשאל רבנו בגנן ציבורי שאם יסרב לעבוד בתשעת הימים יפטרוהו מעבודתו, והשיב רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דמותר לו לעבוד דמכסח הוא לצורך הרבים, ואי"ז שמחה והנאה הבאה לאדם יחיד.

רצד. אמר רבנו דאדם שמוכרח לבגד חדש, ויש באפשרותו או לכבס או לקנות בגד חדש, מאי עדיף. ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דכיבוד אסור מדינא, וא"כ עדיף שיקנה בגד חדש.

הערות וחוספות

ולחכי עדיף שיקנה בגד חדש ולא יכבס הבגדים שיש לו.

אלא שאם יקנה בגד חדש איסור לבישתו חמיר טפי מן המכובס, שהרי אפי' חתן שמותר לו ללבוש בגדי שבת, כתב המג"א ריש סימן תקנ"א שלא ילבש בגדים חדשים, וכן בבעל ברית שמותר בבגדי שבת אבל לא בבגדים חדשים, וא"כ אפשר דבזה עדיף שילבש מכובס אבל יכול לטנפו קצת שלא יהא נראה כחדש ושפיר יוכל לבשו.

ועוד דן שם מו"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א בשאלה אחרת: 'נשאלתי, בתשעת הימים מי שאין לו אלא בגדי שבת או בגדים מכובסים מה ילבש, ולכאורה עדיף שילבש בגדי שבת, שהרי בגדים מכובסים אסורים מדינא ובגדי שבת הם רק דמי לבגדים מכובסים שגיהוצן ניכר, אבל מדינא אינם מכובסים שהרי כבר לבשם כמה פעמים, אלא ששמעתי להעיר שכשלוש בגדי שבת הרי איסורו בכל עת שלבשם אבל הלובש בגדים מכובסים אין איסורו אלא בשעה ראשונה ואח"כ כיון שאין גיהוצן ניכר כבר אינו עובר באיסורו, אבל בגדי שבת כיון שגיהוצן ניכר הרי עובר באיסור לבישתו כל שעה ושעה'.

ואפשר דגם בבגדי שבת אין האיסור אלא בלבישתם אבל אחר שלבשם אין צריך לפושטם, וא"כ עדיף שילבש בגדי שבת אע"פ שישאר בלבישתם. ואפי' אי נימא שצריך לפושטם דהאיסור גם במה שלבוש בהם, מ"מ איסור לבישתם חמור טפי, ולהכי עדיף שילבש בגדי שבת ולא ילבש מכובסים. אבל לעיקר דינא אינו שאלה כ"כ, שהרי יכול ליקח המכובסים ולדרוך עליהם בנעליו ולטנפם וע"י זה בטל כבוסם מהם, ושפיר יכול ללבשם ולא ילבש בגדי שבת, ע"כ דבריו.

רב. פסק זה ממרן הגריש"א זצ"ל הובא גם בס' וישמע משה (עמ' קפג). וכן הובא בס' אמת ליעקב בשם הגאון רבי **יעקב קמינצקי** זצ"ל (סי' תקנא, הע' 513) 'אף שנהגו להקל בכיבוס בגדי שאר קטנים, מ"מ נראה שאם יכול לקנות עדיף קניה מכיבוס (דכיבוס הוזכר בגמ')', ע"כ. אך ראה בס' תורת המועדים (סי' תקנא סק"ג) שכתב בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א **דכיבוס וקניה שווין**.

ושמעתי מחכ"א דיתכן והדבר תלוי אם זה כיבוס בשבוע שחל בו או לפני זה, דבשבוע שח"ב זה אסור מדינא, אבל קודם שבוע שחל בו זה רק מנהג מא' אב, וא"כ משא ומתן דמעיקר הדין אסור (ורק תלוי בפלוגתת הפוסקים האם רק מו"מ של שמחה או כל מו"מ), ועכ"פ יש עדיפות שיכבס ולא שיקנה (ואפי' דברמ"א כתב דאפשר להקל).

אבל בשבוע שחל בו, דכיבוס אסור מדינא, וקניה - אם אינו מו"מ של שמחה - אז יש דס"ל דקיל טפי, א"כ עדיף שיקנה.

והנה ראיתי למו"ר הגר"ר **נפתלי הכהן קופשיץ** שליט"א (מעדני כהן, גליון 97) שנשתפק בזה, וז"ל: 'נשאלתי, מי שאין לו בגדים אלא מטונפים לגמרי שא"א ללבשם כלל משום כבוד הבריות, כגון שנשפך על כל הבגד שוקולד, האם יכבסם או שיקנה בגד חדש. ולכאורה לכבס בשבוע שחל ת"ב בתוכו הוא אסור מדינא דמתני', אבל קניית בגדים מבואר ברמ"א שאיסורו משום המנהג שנהגו שלא למשתי עמרא, שכתוב בירושלמי הני נשי דנהגי דלא למשתי עמרא מנהגא הוא, ולזה גם נהגו שלא לקנות בגדים מהאי טעמא, ובביאור הגר"א כתב דכמו שאסור בשבוע שחל בו ת"ב לכבס כן אסור ממנהגא לקנות בגדים, ונראה שגם בשבוע שחל בו ליכא איסור לקנות בגדים מדינא אלא ממנהגא,

רצ"ה. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דבחור ההולך לפגישת שידוכים בתשעת הימים, מותר לו ללבוש בגד חדש, דהוי צורך מצוה יי.

רצ"ו. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א לגבי צחצוח הנעליים בתשעת הימים, דבעבר היה זה עסק שלם ולקח זמן רב ולא היו עושים זה כ"א פעם בכמה זמן ולכן החמירו בכך, אבל כיום שהוא דבר של מה בכך, א"כ בעת הצורך מותר לצחצח נעליו בתשעת הימים, אבל כשאין לו צורך בכך – עדיף שלא לצחצח.

רצ"ז. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דלכתחילה אין ראוי לערב יין בעוגה הנאכלת בתשעת הימים, אבל בדיעבד מותר לאכול בתשעת הימים עוגה זו אם אין חש בטעם היין יי.

הערות והוספות

ועוד הובא שם (הע' 34): 'ובשיחה עם תלמידים בענין זה הפטיר: ראו נא עד היכן הדברים מגיעים, שהלא כולם יודעים שאין הבגדים אלא כיוסוי חיצוני, ואעפ"כ הריהם משפיעים כ"כ על החלטותיו של האדם אף בענינים חשובים כאלו. וכבר מצינו כן בגמ' שבועות (לא, א) מנין לשנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה שאומרים לו לבוש כמותו או הלבשהו כמותך ת"ל מדבר שקר תרחק עיי"ש, הרי שאע"פ שידועים שהוא עני מ"מ ע"י שילבש בגדים מכובדים יחשב כמו העשיר, עכ"ד'.

ועוד הובא שם: 'ועל דבר קיום פגישות שדוכין בימים אלו הי' אומר שאין להמנע מכך כלל וכלל, וסיפר שהגה"צ רבי דוד בהר"ן ז"ל שידך את א' מצאצאיו ביום תשעה באב עצמו (וכמפורש בשו"ע סי' תקנא ס"ב דגם בת"ב עצמו מותר לארס שלא יקדמנו אחר), ע"כ.

וע"ע מש"כ מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קלא): 'בענין בחור שיש לו פגשה בשביל שידוך בתשעת הימים אם מותר ללבוש בגדי שבת, יראה דאם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך בודאי מותר, ויש ראיות לזה, עכ"ל.

וע"ע בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' שעו אות יב) דהעלה להיתר אך רק בגזונא שחוששים שהנפגשת תקפיד שאם תראהו לא תתרחצ כשלא מלוכש יפה, והיו חשש שמא יקדמנו אחר והו"ל כדבר האבוד, וע"ע שם בח"ו (סי' רפח).

רד. הגה בשו"ע (סי' תקנא ס"י) מבואר דתבשיל

יג. ראה בס' ארחות רבינו (ח"ב עמ' קל) שהובא ממרן הקהילות יעקב זצ"ל: 'סיפר לי מו"ר זצוק"ל שמרן החזו"א זצוק"ל התיר לבחור ללבוש בגד חדש בתוך תשעת הימים כדי להפגש בפעם הראשונה עם מדוברת שהציעו לו'. וכן הביא מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר הזכרונות (סי' כז אות יב) בשם החזו"א. והוסיף שם דלאו דווקא בגד חדש אלא אפי' בגדי שבת. והוראת מרן הגריש"א זצ"ל הובאה גם בס' תורת המועדים (סי' תקנא אות נה), ע"ש.

וע"ע בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שי, עמ' קמ) שאל למרן הגר"ח שליט"א 'אם מותר ללבוש בגדי שבת לצורך פגישת שידוכין כשנצרך לבגדי שבת בס' הימים', והשיב 'כן'. וכן מובא מהגרי"י פישר זצ"ל בס' הליכות אבן ישראל (ח"א עמ' שלו).

וראה בהליכות שלמה (פי"ד, דבר הלכה אות טו) שהביאו ממרן הגר"ש זאווערבאך זצ"ל: 'ולצורך פגישת שדוכין, לכתחלה יש להמנע מללבוש בגדי שבת, אולם במקום הצורך, כשאין להם בגדי חול נאים כראוי, יש להתיר בגדי שבת וכן בגדים מכובסים כפי הצורך'. וראה שם ב'ארחות הלכה' (הע' 33): 'והי' מוסיף לומר לשואלים שחששו מלילך בבגדי חול, דהרי יש לחוש גם להיפך, שלבישת בגדי שבת תעשה רושם לא טוב על הצד השני, שנראה כהקלת ראש ח"ו באבלות החורבן. וכשספרו לפניו שהחזו"א הורה פעם למעשה להיתר, השיב דאין למדין הלכה מפי מעשה ומסתמא היה אז צורך בדבר, ומ"מ הוסיף דכשנפגשים לראשונה יש מקום יותר להתיר'.

רצח. אמר רבנו דהורים שבנם נהיה בן י"ג בתשעת הימים וחוגגים את שמחת הבר מצוה בתשעת הימים, מותרים גם הם בלבישת בגדי שבת.

רצמ. אמר רבנו גבי סיום המתיר אכילת בשר בתשעת הימים, דאפילו לימוד שטחי פוטר וא"צ לימוד בעיון דווקא, אבל שיידע ויבין מה שלמד.

ש. אמר רבנו בהא דקיי"ל (סי' תקנב ס"א) דבסעודה המפסקת אין לאכול שני תבשילים, דשני מאפין מותר, וכגון פיתה ולחם^ה

הערות וחוספות

בעלמא דאיכא תרתי להקל, קטן ותערובת כ"ד יראה להקל, [ואם יש יין ממש בתבשיל נכון להחמיר], עכ"ד.

והנידון הוא כשאין טעם יין, דבספר קרא עלי מועד מובא בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דאי"ז נחשב תבשיל של יין. ובס' מועדי הגר"ח השיב דמ"מ אין ראוי. ובקונטרס הלכות ומנהגי בין המצרים (עמ' עט) הובא דמותר לאכול, וכן מובא בשמו בקונטרס 'מבקשי תורה', וכן הובא בס' קרא עלי מועד בשם מרן הגר"צ קרליץ זצ"ל.

וכ"ז לגבי אם הכינו, אבל להכין לכתחילה, מבואר בשערי תשובה (סי' תקנא סק"ט) דאין לבשל תבשיל שיש בו יין שמא יבוא לטעום ממנו. וכך הובא בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (ס' קרא עלי מועד, עמ' פב) דלכתחילה אין להכין עוגה עם יין בביהמ"צ שמא ישכח ויאכל, וכן כתב בשו"ת וישמע משה (ח"א עמ' קפה) ששאל קמיה מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל אם מותר לכתחילה, והשיב דאסור.

רה. ראה בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שמא, עמ' קנא) ששאל למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'אם עוגות ומיני מאפה הוי תבשיל לסעודה המפסקת', והשיב 'כן'. וציין שם שכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' שמט), ובשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ח ס"ג), אך באשל אברהם מבוטשאט (סי' תקנב) כתב דלא הוי תבשיל. וציין עוד לס' הליכות אבן ישראל (עמ' שנח) דמונות לא הוי תבשיל, ובס' מועדי ישרון (עמ' 138) כתבו בשם מרן האגרות משה זצ"ל דהוי תבשיל.

וראה בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שעו) שכתב הגר"א גרינבלט זצ"ל בזה"ל: 'נשאלתי במבואר בסימן תקנ"ב דלא יאכל ערב ט"ב ב' תבשילים, האם לחם נחשב כתבשיל כי אוכלים לחם עם עוד

שנתבשל בו בשר מותר לאכול בט' הימים, ובמ"ב שם (ס"ק סג) כתב דנוהגין לאסור גם תבשיל בשר, ובשעה"צ (ס"ק סח) כתב דאם אין טעם מותר. ולכן בשישים כנגדו או שטעמו ואין טעם בשר - מותר.

ולגבי יין, יעוי' בט"ז שם (סק"ט) שכתב דלא נהגו איסור בתבשיל שיש בו יין אפי' אם מרגישים טעמו, אך בא"ר (סי' תקנא סק"ב) כתב דה"ה טעם יין, וכן מבואר בבאר היטב שם (סק"ט). ובשעת"ש שם (סק"ט) כתב דיש חילוק בין בשר ויין, אך אין להתיר רק במקום מיוחד קצת.

וראה בס' 'בין המצרים' (עמ' פב) שהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א להחמיר כדעת הא"ר, וכן מובא בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל בקונטרס 'הלכות ומנהגי בין המצרים' (עמ' עט), וכן הובא בקובץ 'מבקשי תורה' (חמ"ז עמ' ו), וכן כתב בס' 'קרא עלי מועד' (פ"ה סק"ח).

וכן כתב מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קלב), וז"ל: 'קבלתי מכתבו היקר ואשיב בקיצור אודות מנהג ישראל קדושים בתשעת הימים שלא לאכול בשר ויין כמבואר סי' תקנ"א ושאל מעל' אודות עוגות שנותנים בהם יין לשבח הטעם, לפום רהיטא יראה דלדעת הט"ז שם ס"ק ט' דמותר אפי' בתבשיל שיש בו יין בעין אם הוא בתערובת תבשיל מכ"ש כה"ג, ולמג"א שם ס"ק כ"ט דנהוג עלמא איסור אפי' בתבשיל של בשר וכ' מאחרונים דהה"ד תבשיל של יין, י"ל דהה"ד כה"ג אף על פי שיש רק טעמא בעלמא. מכ"מ קדושת המנהג מתפשט אפי' כה"ג ושוב העירו אותי בס' אורחות חיים בשם ס' מאורי אור כדברינו. איברא לענין קטן שלא הגיע לגדר להתאבל על ירושלים נהי דהדג"מ ומ"ב ועוד מחמירים גם לחם בנתינת בשר ויין ודלא כמג"א ס"ק ל"א, מכ"מ כה"ג בעוגה שיש בו רק טעמא

שא. אמר רבנו בהא דהביא המ"ב (סי' תקנב סק"ו) דאין לאכול דגים בסעודה המפסקת, דמ"מ סרדינים מותר לאכול, דרק דגים ממש אסור, אבל סרדינים הוא מאכל עניים ואין בו חשיבות כלל יי.

שב. אמר רבנו דבת"ב שחל בשבת מיד במוצאי השבת חולצין המנעלים.

שג. אמר רבנו ליישב מה שהקשה בהר צבי (הל' אכלות, יו"ד סי' רצב) ע"ד הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות הי"א) דמקצת החכמים נהוגין שלא להניח תפילין של ראש בת"ב, ובהגה"מ שם ביאר דתפילין של ראש נקראו 'פאר' (פארך חבוש עליך). ומבואר מזה דתפילין של יד לא נקראו פאר. והקשה ע"ז מהא דאשכחן בברכות (יא, א) דאבל אינו מניח תפילין ביום הא' משום דנאמר בהם פאר, ואבל מתגולל בצערו בעפר – אי"ז פאר (רש"י שם), וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' שפח ס"א), ושם לא מצינו חילוק בין תפילין של יד לראש, ושניהם אסורים. ומשמע דגם תפילין ש"י חשובים פארה.

ואמר רבנו ליישב, דתפילין של יד חשיבי 'תכשיט', וכדמצינו בעירובין (צה, ב) דהמוצא תפילין בשבת לובשין ונכנס לעיר, זוג זוג. הרי דתפילין חשוב תכשיט, ומשמע דשני התפילין חשיבי תכשיט. ולכן אבל אסור בשניהם. אבל בת"ב אין איסור ללבוש תכשיט יי, ואותם

הערות והוספות

שולחן מלכים ושמחה הוא לאיש באכילתו, עכ"ד. וא"כ בשלמא לטעם השני א"ש דסרדינים אינו עולה על שולחן מלכים ואין לאיש כ"כ שמחה במאכלו, אבל לטעם הראשון יל"ד דסו"ס זה דומה לבשר, וא"כ יהיה אסור. וכנראה הגריש"א נקט לעיקר כהטעם השני 'וע"ע בס' אשרי האיש (ח"ג פ"ע אות יב), ובקונטרס 'הליכות והנהגות בין המצרים' (עמ' 14) שהובא פסק זה.

ועי' בנחלת צבי שגרס בשו"ע 'גדיים' במקום 'דגים', וכן הוא בלבוש ובא"ר ובבגדי ישע (סי' תקנב סק"ב), ולפי דבריהם אין מנהג בכלל לאסור אכילת דגים, ועי' בזה עוד בס' בירור הלכה (עמ' רצג).

יז. הנה יעויין במהרי"ל דיסקין (כתבים, סי' ח) שהאריך בקושיא זו, וכתב דתפילין של יד גם נקראו פאר, ורק בת"ב בא להראות אבילות או מספיק שלא מניח תפילין ש"ר, דזה גלוי לעין כל. וגם שבלשון בנ"א יתכן שרק תש"ר נקרא פאר, ע"ש עוד.

יח. וכן מוכח קצת מדברי השער הציון (סי' תקנב סק"ק מד) דכתב דאע"פ דביוה"כ אסור ליגע באשתו כאילו היא נידה, ואפשר דה"ה בת"ב, מ"מ ביום יש להקל, וביאר שם בשעה צ"י: 'דדוקא ביוה"כ

תבשיל. ועי' בערוך השולחן דכתב בדיוק מה נקרא תבשיל. ונראה דבצלי הלא אין נפ"מ בין צלי לאפיה אבל איך הדין פה. והנה מדברי הא"א שהובא ג"כ בארחות חיים מבואר שאפוי אינו בכלל תבשיל לגבי זה ואין קפידא רק בצלי ובישול. וי"ל ג"כ דכיון דטעם האיסור [א.ה.] הוא דבריבוי תבשילין יש בו כבוד ותענוג, וכמ"ש המ"ב סי' תקנב סק"א] - א"כ זה לא שייך בלחם. וידידי הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי בזה אפיה אינה כבישול..., ואיך הדין קפה האם נחשב זה כתבשיל ומסתברא דלא, כי זה שתייה, ורק ב' תבשילין ממש, אבל תבשיל א' ואח"כ קפה או תה מסתמא מותר..., וכן ידידי הרה"ג ר"א זלאטניק שליט"א כתב לי דבלחם לא מצינו בשום מקום לכלול בתורת לשון מבושל, ולכן נהגו כל ישראל לאכול עוד תבשיל עם הפת ורק מי שחזק ויכול לסבול את התענית מחמיר ע"ע לאכול רק פת חריבה וזהו משום מדת חסידות, עכ"ד, ע"ש עוד.

יז. הנה במ"ב (שם) הביא בשם המג"א ב' טעמים למה אין לאכול דגים בסעודה המפסקת, וז"ל: 'ודגים. משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר הוא כמש"כ ביו"ד סי' רי"ז ס"ח, ועוד דהוא עולה על

חכמים שנהגו שלא להניח תפילין ש"ר משום דרצו שיהיה הרגש אבילות וביטוי לאבלות, ולכן תפסו את שיא הפאר שהוא תש"ר, ולא תש"י שהוא פחות פאר. ואין חולק ע"כ דתפילין ש"י הוא פאר ותכשיט, ולכן אסור לאונן, ורק בת"ב עשו היכר והיכר זה עשו בשיא הפאר שהוא תש"ר (דאין איסור לילך בתכשיט בת"ב).

שד. אמר רבנו בהא דקיי"ל דבי' באב יש להמנע מרחיצה ולהסתפר ולכבס, דאם חל י' להיות בער"ש הרי דמותר. והביא רבנו מה שנסתפק באשל אברהם אם כשחל י' באב להיות בער"ש אם יהא מותר לרחוץ ולכבס ולהסתפר גם בליל י' – היינו מוצאי ת"ב, והביא דבשו"ת להורות נתן כתב דמותר, דכיון דיש תקנת עזרא שלא לכבס ביום ו', א"כ מותר לכבס במוצאי הצום דאין עוברין על תקנת עזרא בגלל מנהג. אבל תספורת ורחיצה (במוצאי הצום, כשחל י' בער"ש) החמיר בזה בס' מחזה אליהו. והביא עוד רבנו דהגרשז"א זצ"ל אמר בשם סידור היעב"ץ דכשיש כביסה גדולה מותר לכבס בלילה כבר, וכשיש צורך להפעיל מכונה לצורך שבת מותר להוסיף בגדים גם שלא לצורך השבת.

שה. הביא רבנו מש"כ בכף החיים (סי' תקנא ס"ק קטז) דאין לרקום בגדים בט' באב, אך הביא רבנו דבשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' לה) התיר לאשה חולה להרגיע עצביה ולרקום בגד בתשעה באב, וגם בנות אשר אין להם תעסוקה יכולות להקל ולרקום בתשעה באב.

שו. אמר רבנו גבי אכילת בשר בסעודת מצוה בתשעת הימים, דהן אמנם הרמ"א הזכיר רק סעודת מילה ופדיון הבן וסיום מסכת ואירוסין, ולא נזכר בר מצוה, אבל המהרש"ל ביש"ש כתב דגם נער הנהי' בן י"ג מותרים באכילת בשר דהנער נעשה מצווה ועושה והאב זכה לסיים חינוך בנו. והביא רבנו מה שכתב בשו"ת נשאל דוד באב שנמצא ביום הברית

הערות והוספות

רט. הנה יעוי' מש"כ השו"ע (סי' תקנא ס"ח) ישי דנהיגי דלא למשתי (פירוש לסדר ולערוך החוטין שהולכין לארכו של בגד, והוא מלשון או בשתי או בערב) עמרא מדעייל אב - מנהגא, והיינו שיש מנהג כזה. וע"ש במ"ב (ס"ק נד): 'למישתי עמרא. פי' שלא לעשות חוטי שתי מצמר [וה"ה משארי דברים] ואסמכוה בירושלמי על שם שבטלה אבן שתי, וכתב ב"י דאין נ"מ בין לו ובין לאחרים ובין בשכר ובין בחנם [ט"ז], וטוויית החוטין לתפור בהן בגדים מותר שאינו בכלל זה וכן מותר לעשות קרוניץ שאורגין בעצים דלאו בכלל בגד הוא [מ"א], עכ"ד. ולגבי איסור מלאכה בת"ב, כבר כתב השו"ע (סי' תקנא ס"ב) דמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ובמקום שנהגו לעשות עושין. ובמ"ב שם כ' דבמדינתנו נהגו שלא לעשות. ובלא"ה מלאכה שאין בה שיהיה כתב הרמ"א דמותר.

שהנשים מקשטות לכבוד היום ויש לחוש לגרוי היצר הרע, משא"כ בט' באב שהולכים בבגדים מנוולים, ואם גם בת"ב הולכים מקושטות יש להחמיר בו אף ביום, כמו ביום הכפורים וכו', עכ"ל. הרי מבואר דמדינא אין שום איסור לילך עם תכשיטים בת"ב ורק במציאות אינן מקושטות, והוא עצמו מוסיף דאם באמת מקושטות הרי דהדר דינא כמו יוה"כ דאסור ליגע או באשתו, כמו אשתו נדה. ע"כ דמדינא אין איסור ללבוש תכשיטין ולהתקטט בת"ב.

ושבו מצאתי באשל אברהם (ריש סי' תקנא) דכתב דמותר ללבוש מה שרגילין ללבוש גם ביום החול. אבל לא מה שמיועד לשבת ויו"ט. וע"ע בס' נטעי גבריאל (פרק עג סעי' ח) שכתב דמנהג בנות ישראל שלא ללבוש כלל תכשיטין בת"ב חוץ מהטבעת שרגילה בה תמיד.

של בנו במקום רחוק, והשיב דמותו לו להסתפר ולנהוג בניהוגי שמחה (בט' הימים) אע"פ שנמצא במקום רחוק ולא במקום הברית. ואמר רבנו דגבי בר מצוה צ"ע אם האב נמצא ל"ע במקום רחוק, אם יוכל לאכול בשר בט' הימים, וצ"ע אי מילה דמי לבר מצוה לענין זה.

שז. נשאל רבנו בסמינרים לבעלי תשובה שנוהגים לשיר איתם שירי אמונה ובטחון, האם גם בימי בין המצרים יהיו מותרים. והשיב רבנו להיתר, דהוי כמו זמר של רועי ספינה וצאן דאי"ז זמר של שמחה אלא של מושכי בקר, והכ"נ עיקר כוונתם לא להנאה ושמחה, אלא למשוך אותם עי"ז ולהכניס בהם יר"ש.

שח. אמר רבנו דבסעודה שלישית של שבת חזון מותר לאכול בשר גם אחר ששקעה חמה. ואם כבר אמר 'ברוך המבדיל' – אמר רבנו דכמו שנחלקו הפוסקים אם בכה"ג יכול לומר 'רצה' או לא, ומספק אינו אומר רצה. אבל לגבי אכילת בשר מסתבר דאפשר להקל ולאכול בשרי"א.

הערות וחוספות

סעודת שבת, וצ"ל דכל הנידון הוא כשלא אמר 'ברוך המבדיל', דבזה י"ל דעדיין שבת אצלו.

והנה במשנ"ב (סי' תקנא סקנ"ו) כתב בשם המג"א (סקכ"ו) דאם הציבור התפללו ערבית במוצ"ש אפי' שהיחיד בתוך סעודתו - מ"מ אסור כבר בבשר ויין, אבל שאר אחרונים כתבו דכיון שלא אמר רצה שייך אצלו שבת. ונראה מדברי המ"ב שכתב 'אבל שארי אחרונים כתבו' - דיותר נוטה כמו הצד השני, והיינו דכיון שכשיבקר ברכהמ"ז יאמר 'רצה', א"כ עדיין שבת אצלו [וכמובא בכללי הפסק, דהיכן שכתוב 'אבל...' כך פוסקים, ראה בשיירי כנה"ג (כללי הפוסקים, אות לג) שכתב דכשהפוסק כותב 'אבל פלוני כתב', נראה שזו היא הסברא שחפץ בה. וע"ע ביד מלאכי (כללי הטור, אות ט-י)]. וכן פסק מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשו"ת הלכות (שם, דין טו).

וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חיא"י סי' תמא) שהשיב הגה"צ רבי מנשה קליין זצ"ל להג"ר אפרים גרינבלט זצ"ל (בעל 'רבבות אפרים'), אם בשבת חזון המתפללים מעריב קבלת שבת מוקדם אי יכולים לאכול בשר אפילו שעדיין לאו לילה ממש הוא, וכתב ע"ז בזה"ל: 'ולפענ"ד פשוט דכיון שקבלו עליהם שבת והוא כבר מפלג המנחה ולמעלה שעכ"פ חל הקבלה יכולין לאכול, לא מבעיא למ"ד תוס' שבת דאורייתא אלא אפילו למ"ד דהוא דרבנן

וראה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ז סי' סו אות ז) שכתב לגבי קריאת עיתון בת"ב, דבלא"ה מהרהרים בדברים אחרים ומסיחים דעת מאבילות, וא"כ אם קורא רק לכמה רגעים ולא לבלות כל היום מותר, ואולי דמי לזה, וצ"ע.

י. הנה עצם שירה בפה כבר כתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו מרן הקהילות יעקב זצ"ל דנהגו לאסור. ודעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דשירה שמעוררת לריקוד ומחול יש לזהר בזה בביהמ"צ, אבל שירי רגש מותר. ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל ס"ל דשירה של רבים יחד - יש להקפיד ולהמנע, אבל לבד - אין חשש. וע"ע בס' תורת המועדים שהובא בשם מרן הגר"ח שליט"א לגבי שירי החורבן, דבזה אפשר להקם גם לשיטת הגרי"ש"א.

ועוד הובא בפוסקים, דמי ששומע שיר כדי למנוע עצב, מותר. ראה בס' אור לציון (ח"ג פכ"ה ס"ב) דהסובל מדכאון יכול לשמוע שירים עד ר"ח אב. וע"ע בקונטרס הליכות הגרי"ש אלישיב שהובא משמו לגבי מגנינה של פלאפון, דאין בזה איסור דאין זה שמחה, רק ראוי להחליף אם יכול. וע"ע בס' אשרי האיש (פס"ח ס"ח) לגבי מרכיזה של טלפון שמשמיעה שירים בהמתנה.

י"א. הנה אם אמר 'ברוך המבדיל' בודאי דיהא אסור, דהרי מותר לו לעשות מלאכות ויצאה שבת ואי"ז

שט. אמר רבנו דלכתחילה יכריזו בביהכ"נ שיעשו קידוש לבנה במוצאי ת"ב עם נעליים, וכמבואר בשערי תשובה (סי' תקנ"ד סק"ד). ואם לא יהיה לו מניין לקידוש לבנה אח"כ, כתב המ"ב דיקדש בלא מנעלים. וביאר רבנו דאי"ז מדין הכון (דמדין הכון מי שאינו לבוש כראוי ואין באפשרותו להתלבש, לא יתפלל התפלה אלא ישלים אח"כ התפילה שלאחריה ב' פעמים), אלא כאן הוי רק הידור מצוה. ואמר רבנו עוד דמה שביו"כ לא מצינו קפידא שלא לקדש הלכנה בלא מנעלים, משום דשם הרי הולכים בלא מנעלים כמו מלאכים וא"כ הוי דרך כבוד, משא"כ בת"ב שהוא דרך נזופים הוי בזיון לברכה י"ב.

שי. אמר רבנו בהא דמצינו דאין לסדר שישיים המסכת בתשעת הימים דווקא (כדי שיוכל לאכול בשר), דכ"ז דווקא כשלומד במהירות יותר (היינו שלומד בשעה ב' דפין במקום דף אחד), אבל כשמוסיף ולומד שעות נוספות ממה שהי' רגיל כדי לסיים המסכת, בזה מותר לסדר שישיים עי"ז המסכת בתשעת הימים י"ב.

הערות והוספות

שלא לקדש בלי מנעלים, אבל במוצאי יו"כ - לא. וכן הביא בס' שערי ציון (הל' יוה"כ סי' יג, עמ' קפח) תשובת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וז"ל: 'וכשדנתי בזה קמיה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לן דהא דשרי לקדש במוצאי יוה"כ בלא מנעלים הוא משום ששומחים מחמת מחילת העוונות', עכ"ד. וכן הובא בקובץ 'צוהר' (חלק כט), שהשיב מרן הגר"ח שליט"א. וכ"כ בס' הל' חג בחג. אך יעוי' בקצור הלכות מועדים להגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל (דיני מוצאי יוה"כ, אות ח, עמ' קג) שכתב 'ומותר לקדש במוצאי יוה"כ לפני שטעמו משהו, ויזהר ללבוש הנעלים מקודם, ואם אין לו נעלים כאן והצבור מקדשים עדיף לקדש בציבור בלי נעלים מאשר ביחיד עם נעלים', עכ"ד, וגם בשדי חמד (אסיפת דינים, מערכת יו"כ, סי' א) כתב דנהג בעצמו ללבוש מנעלים, ואולי זה הידור וסלסול בעלמא. וע"ע ברוח חיים להגר"ח פלאגי זצ"ל (סי' תרג).

י"ג. הנה עצם הדבר הובא במ"ב (סי' תקנ"א סק"ע) 'ומ"מ אם לא נודמן בלימודו הסיוס לא ימהר או יאחר בשביל זה'.

ועי' בערוך השולחן (סי' תקנ"א סק"ח) שכתב בזה"ל: 'ודע שיש שמניחים הסיוס מסכת על ימים אלו כדי לאכול בשר, ודבר מכוער הוא דאע"ג דבמועד קטן (ט, א) מוכח דמותר לשייר מקצת הגמר לסיום מצוה כדאיתא שם בבניין בית המקדש ע"ש, מ"מ להניח

מ"מ אתי קדושת שבת דרבנן ומפקיע אבילות ישנה דרבנן ופשוט. וכמדומה לי שכן ראיתי להדיא בא"ר סי' תקנ"א. אלא דגדולה מזה אני אומר אפילו אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א' ג"כ אם קבל עליו שבת מותר לו לאכול סעודת שבת ומקדש על היין כבכל שבת, ועיין ש"ע שם סי' תקנ"ב וגם זה לפענ"ד פשוט ואדרבה אם יעכב עצמו שלא לאכול בשביל זה נראה כאבילות בפרהסיא הגם שאינו חייב לאכול בשר ויין בשבת ויש לו זמן מאוחר ועיין באחרונים שם כן לענין שבת כיון שמעכב עצמו בשביל שהוא ת"ב עבירה הוא בידו וכל המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים', עכ"ד [וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תסו, מש"כ בזה].

ובאמת שבשאלה זו אם בתוספת שבת מותר לאכול, ראה שנשאל בזה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (מועדי הגר"ח, ח"א עמ' קנו) והשיב דאסור לאכול. וזה חידוש דהא סיוס אצלו כעת זה סעודת שבת.

י"ב. הנה באמת כן מבואר בדברי המ"ב (סי' תכו סק"א) דרק בת"ב אין לקדש בלי נעליים, אבל ביו"כ אפשר, דכתב שם בזה"ל: '...והנה כ"ז לדעת רמ"א, אבל דעת האחרונים בכל זה דמקדשין אפילו במוצאי ט"ב וכ"ש בשאר תענית, אלא דכתבו דצריך לטעום קודם, ובמוצאי יוה"כ מתוך ששמחין שיצאו בדימוס מקדשין אף קודם שיטעמו, ומיהו במוצאי ט"ב צריך ליזהר שלא לקדש בלי מנעלים', עכ"ל. ומבואר להדיא מדברי דק במוצאי ט"ב יש ליזהר

שיא. אמר רבנו בהא דקיי"ל דהמתפלל מעריב בערב הצום מבעוד יום מקבל עי"ז את התענית, ונשאל בבית חולים שנהגו להתפלל מעריב מבעו"י, וחלק מהמתפללים לא רצו להתחיל הצום מבעו"י אלא שלא הי' להם מקום אחר להתפלל, אם יכולים לעשות תנאי שמתפללים ערבית אך לא מקבלים ע"ע התענית. והביא רבנו מש"כ הגרעק"א דבער"ש מי שלא התפלל מנחה ורוצה להתפלל מנחה, ונמצא בביהכ"נ שמתפללין ערבית מבעו"י – שלא יענה 'ברכו' דעי"ז יקבל שבת ויפסיד שלא יוכל להתפלל מנחה דער"ש, ומבואר מדבריו דלא מהני תנאי שעונה ברכו אך לא מקבל ע"ע שבת. ואמר בשם חמיו מרן הגרי"ש א זצ"ל דבשבת יש מצות תוספת, אבל בת"כ אין מצות תוספת, וא"כ אם יתנה – יהא מותר לו לאכול י"ד.

שיב. אמר רבנו דחולה הצריך לאכול בתשעה באב חצאי שיעור, יאכל סעודה המפסקת בערב הצום, דשייך 'מפסקת' שמפסיק מאכילה רגילה לאכילת חצאי שיעורים, וינהג כל ההנהגות שנוהגין בסעודה המפסקת. וגם אם אוכל בצום כרגיל (ע"פ הוראת רופא) – ללא חצאי שיעור, מ"מ יעשה סעודה המפסקת בערב הצום, וכמ"ש החת"ס דחולה האוכל מותר לו לעלות לתורה בין בשחרית ובין במנחה דהוא מישך שייך לתענית, כיון דאוכל רק מה שנצרך לו לרפואתו ושאר דברים אסור לו לאכול, וא"כ הכ"נ שייך לעשות סעודה המפסקת דפוסק מתענוגים בצום שאינם נצרכים לו לבריאותו י"ד.

הערות והוספות

והנה כעי"ז דנו הפוסקים במי שמתפלל מעריב בער"ח בפלג, ולא רוצה לקבל ע"ע את כל החומרות של ט' הימים, דכתב המ"ב (סי' תקנא סקנ"ו) בשם המג"א דמיר שיתפללו הקהל ערבית במוצ"ש אע"פ שהיחיד בסעודתו כבר אסור בבשר ויין וה"ה ברי"ח, אך שאר אחרונים כתבו דמותר. ומבואר דכל המחלוקת זה רק לגבי שבת שיש רצה, אבל ביום חול אפי' אם לא התפלל מעריב, מ"מ אם הציבור התפלל מעריב כבר - (בביכ"נ שהוא רגיל להתפלל שם) - כבר אסור בבשר ויין. וא"כ כ"ש אם הוא עצמו התפלל מעריב שיהיה אסור. וצ"ע בזה.

רטו. הנה יעויין במש"כ מרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל בשו"ת שבת הלוי (ח"י סי' פג) דהלב נוטה לומר דגם חולה מחוייב בסעודה המפסקת כיון דיש לו חיוב תענית עליו, וכדברי החת"ס (או"ח סי' קנז) דלא הותר לו יותר ממה שנצרך, וגם שיש דינים כאיסור ב' תבשילין ושיביה ע"ג קרקע שזה יכול לקיים להראות האבילות.

והנה בעצם דברי החת"ס הנ"ל, הרבה אחרונים חלקו ע"ז וס"ל דמותר לו לאכול כמה שיותר, יעוי' באבני נזר (או"ח סי' תקמ) שכתב דלא גזרו חכמים

לכתחלה בשביל אכילת בשר לא נאה ולא יאה. ויש שלומדים לכתחלה מסכת כרי לעשות סיום בימים אלו ודבר זה אפשר כדאי לעשות שעי"ז יעסוק בתורה, מיהו אין לבקש על הסיום רק ת"ח השייכים ללימוד התורה, ואנחנו לא נהגנו בסיום ואפילו כשיארע סיום בימים אלו אנו מניחין הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי, עכ"ד.

וע"ע בס' קרא עלי מועד (פ"ה ה' טז) בהערות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (אות כז) שכתב בזה"ל: 'שמעתי מאמאמור"ר זללה"ה שבזמן המלחמה הראשונה לא הי' מה לאכול בישיבה [א.ה.]. ישיבת נובהרדוק רק בשר ועשו הבחורים בכל סעודה סיום וכל הישיבה אכלה בשר', ע"כ.

ייד. הנה במ"ב (סי' תקנז סק"ה) כתב דאם מתפללים מעריב מבעו"י, א"כ אחר עניית ברכו כבר חשיב לילה לענין זה. ויתכן דלא מהני תנאי לזה משום דבמעריב עשה לילה בתורת ודאי. ומבואר ברמ"א (יו"ד סי' קצו ס"א) בשם התרודה"ד דאחר מעריב כבר עשאו לילה בידיים (ורק בדיעבד מיקל שם). וא"כ אולי לא יועיל תנאי בכה"ג.

שיג. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דברית מילה בתשעת הימים, יתנו הכוס של יין לתינוק או ליולדת, אבל שאר האנשים לא ישתו דאי"ז שייך לסעודת המצוה, דרך מה ששייך לסעודת המצוה מותר לאנשים לאכול בשר ויין י.

הערות וחוספות

(מהדרו' ישנה פמ"ח הע' יח, ובחדשה פנ"א הע' כא) דאם תאכל חצי שיעור יש לה דין סעודה מפסקת, אבל אם תאכל שיעורין שלמים צ"ע אם נוהג דין לא לאכול ב' תבשילין, שהרי ממשיכה ואוכלת.

וע"ע בס' מועדי הגר"ח (ח"א, תשובה תלב) שנשאל מרן הגר"ח שליט"א בחולה שלא צם ביו"כ אם יאכל סעו"מ, והשיב שדנו בזה האחרונים, וציון למש"כ הכת"ס (או"ח סי' קיב) ובשדי חמד (יוהכ"פ, סי' א אות ג). וע"ע בהעמק שאלה (שאלתא קסז סקי"ב), ובס' משנת יוסף (סוגיות ח"ב או"ח סי' טו), ובס' מקראי קודש (ימים נוראים, סי' ל), ובס' אשרי האיש (ח"ג עמ' קח, אות טו), ובחוט שני (יו"כ פ"א סק"א).

יטו. הנה דעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וכמובא בס' שאלת רב (ח"א עמ' שסה) שנשאל האם המברך יכול לשתות כוס של מילה, וכמ"ש המ"ב (סי' תקנא ס"ק עב) דכוס של ברהמ"ז אפשר לשתות וא"צ ליתן לקטן, והשיב מרן הגר"ח "יכול". וע"ע בקונטרס 'פסקי הלכות - למשנ"ב ח"ו' (להרב ינאי, תשובה כז) ששאל שם קמיה מרן הגר"ח שליט"א האם מותר לשתות יין או בשר אחרי הברית לפני סעודת המצוה שנטלו ידיים, והשיב 'מותר'. וע"ע בס' אוצר הברית (ח"א עמ' רצ).

וע"ע במש"כ רבינו שליט"א בספרו תורת היולדת (מהדרו"ח, מוספים וביאורים סי' סג, עמ' תקמב) בזה"ל: 'מעשה בברית מילה שהיתה בתשעה באב, והורה הגאון ר"ש אלישיב זצוק"ל שאת היין יתנו לילד קטן שהגיע לחינוך מצוות ברכה, ולא הגיע לגיל חינוך אבלות. אבל לא יתנהו לשתות ליולדת, ואף שהיא בתוך שלושים ללידתה, ומותר לה לאכול ולשתות, דשתיית יין לא הותר לה. ואעפ"י דשנינו במשנ"ב (סי' תרכא סקי"ב) דבברית מילה ביום הכפורים שותה היולדת את היין, שאני יום הכפורים דמה לי יין ומה לי משקה אחר ויין לא נאסר בו יותר משאר משקה'. ע"כ. ודעת מרן הגריש"א זצ"ל הובאה גם בס' אשרי האיש (פע"א הע' רלז).

תענית בחולה ומותר לו לאכול, ובמועדים וזמנים (ח"ה סי' שלה) במש"כ בזה בשם מרן הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל בשם מרנא הגר"ח זיע"א, וכן הביא רבנו שליט"א בספרו 'תורת היולדת' (מהדורה ראשונה, פמ"ח הע' ט) בשם מרן החזו"א זצ"ל, וכן סברו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, וע"ע בס' 'קרא עלי מועד' מש"כ בשם הגרנ"ק דגם החת"ס שאמר שמוותר לאכול רק מה שמוכרח - זה בחולה קצת שלא גבר עליו החולי, וחושש שיגבר החולי. אבל בחולה ממש מותר לאכול כמה שיותר. וכ"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א במועדים וזמנים (ח"ז סי' רנב), וע"ע במש"כ רבנו שליט"א בתורת היולדת שם.

וע"ע בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה שלח, עמ' קנט) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש ענין סעודה המפסקת בחולה האוכל, והשיב 'מצוה (אולי יתרפא)'. ובס' 'פסקי הלכות למ"ב ח"ו' (להרב ינאי, תשובה ל, עמ' רעה) השיב מרן הגר"ח שליט"א דבת"ב אין שום ענין שיאכל, ורק ביו"כ יש ענין דתלוי בטעמים שכתבו הראשונים דסעודה המפסקת בעיו"כ היא כסעודת יו"ט, וכנ' דאם אין צד שיתרפא, אין ענין.

וע"ע בס' הליכות שלמה (בין המצרים, פט"ו ס"ב) שהביאו ממרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דיש ענין לאכול סעודה המפסקת, וכ"כ וע"ע באור לציון (ח"ג פכ"ח), ובס' הליכות אבן ישראל (עמ' שמח) ובס' 'כאיל תערוג' (מועדים, עמ' רפח) כתבו בשם מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל: 'מה דאיתא בשו"ע (סי' תקנב ס"א) ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שאוכלה אחר חצות בשר ולא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילין, נראה פשוט דדין זה נאמר גם לחולה או יולדת האוכלים בת"ב, דגם עליהם נאמרו דיני סעודה המפסקת לכל דיניה, דסעודה מפסקת אינה כדי שיוכל לצום אלא היא סעודת אבילותו כמו בסעודת הבראה בבל', וע"ע בשיעורי שלמי תודה (בין המצרים, עמ' לו).

וע"ע במש"כ רבינו שליט"א בס' תורת היולדת

ענייני בין המצרים – תשעת הימים – וט"ב

שיר. אמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל כי חולי כליות חשיבי כאדם בריא שיש חשש שיבואו לידי סכנה, ולכן בתעניות ישתו ויאכלו שיעורים.

שמו. אמר רבנו חידוש שכתב בספר 'שערים המצויינים בהלכה' דגם חולה האוכל בתשעה באב, עדיף שיאכל דבר שאין בו נט"י, דנטילת ידיים היא עוד דרגה של ביטול אבילות י"י.

שמו. אמר רבנו דהנוסע מעיר לעיר בתשעה באב, לא יאמר את הפסוקים אחר תפילת הדרך שמקורם מהחיד"א (לישועתך קיויתי וגו', ויעקב הלך לדרכו וגו', יברכך ה' וגו', המלאך הגואל וגו', ר"ת לוי"ה), משום שאסור בד"ת בט"ב. והביא רבנו עוד מש"כ בשו"ת דברי מלכיאל דחולים המבדילים בת"ב שחל במוצ"ש, לא יאמרו 'הנה קל ישועתי' והכ"נ. ואמר רבנו דהשמירה תהיה כשישמור על הדין וההלכה י"י.

שיז. אמר רבנו דבמקום שיש רק עשרה אנשים, ואחד מהם חולה, דאם מצד כוחותיו ובריאותו יכול לאכול רק חצי שיעור, יקיים מצות חסד אם יאכל כן ועי"ז יהיה 'עננו' לציבור שיהיה להם עשרה מתעניין י"י.

הערות והוספות

בת"ב פרשת קרבנות ומשנת איזהו מקומן וברייתא דר"י דזה מסדר היום. ובמ"ב שם (סק"ז) כתב דמש"כ השו"ע 'פרשת הקרבנות' כוונתו רק לפרשת התמיד ולא כל השאר, דבס"י בתקנט מבואר דאפי' קטורת לא אומרים. ושם במ"ב (סק"ב) כתב דקטורת אין אומרים דאין כל אדם רגיל לאמרו, ומבואר דסדר היום הוא מה שרגילין לומר.

ויל"ע מהו החילוק בין איזהו מקומן וכו' לשאר דברים, האם הכוונה דמה שרגילים - כל אחד יכול לומר, אפי' אם הוא עצמו אינו רגיל בד"כ לאמרו. אבל דברים שאין בנ"א רגילים לאמרו, רק מי שרגיל יכול לומר. והיינו דילה"ס האם ה'רגיל' זה באדם עצמו או בדבר עצמו שיש רגילות בין בנ"א לאמרו. בקונטרס 'הלכות ומנהגי בין המצרים' (עמ' קנה, הע' 62) הובא דאם רגיל לומר יכול לומר כל הפרשיות. ודברי המ"ב מדובר במי שלא רגיל לומר כל הקרבנות. אבל בס' קרא עלי מועד (פ"ח, סק"ו-ז-ח) כתב דכ"מ שאומרים זה רק מי שרגיל בעצמו לומר. ועי"ע בס' שלמי מועד (עמ' תצו) דמי שלא רגיל לא יאמר. וא"כ לפי"ז בתפילת הדרך כיון שרוב העולם לא אומרים את זה, לא נחשב מסדר היום, ואולי משום כן אמר רבנו שליט"א דאסור לומר זאת.

ויט. הנה גם יחיד אומר עננו, אבל הש"ץ אינו אומר

י"י. הנה יש לדון בזה בתרתי, מצד הנטילה, ומצד האכילה. והנה מצד הנטילה, שאם לא יאכל פת חוסך נטילת ידיים במים, יעויין בס' שאלת רב (כרך ב, ח"ב פמ"א תשובה יא, עמ' שמד) ששאל למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'האם מי שמוכרח לאכול בט"ב ישתדל שלא לאכול לחם כדי להימנע מנט"י או אין חשש ברחיצה כזו שאינה לתענוג', והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'מסתבר שמוותר'. וביאור הדבר משום דאין זה נטילה של תענוג, ודעת מרן הגר"ח שליט"א דאפי' ביו"כ חולה שאוכל יטול ידיו לכתחילה.

ובאמת שדברי ס' 'שערים המצויינים בהלכה' לא נזכרו בפוסקים. ובביאה"ל (סי' תריח) כתב דמוותר לחולה לאכול ביו"כ רק כפי הצורך. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בס' קובץ תשובות (ח"א סי' נז) כתב דה"ה בת"ב, דזה כעין דאוי. ולכן כתב דאין להבדיל בת"ב לחולה שזה לא לקיום הגוף.

י"י. הנה יעויין בספר 'תשעה באב שחל בשבת' להגר"ר **צבי כהן** זצ"ל (פ"ט ס"ז) שכתב דאין אומרים בהבדלה 'הנה קל ישועתי אבטח ולא אפחד' בת"ב, והמקור לזה הוא מהפתחי תשובה (יו"ד סי' שצא סק"א) לגבי אבל שלא יאמר הנה קל ישועתי דחשיב כאמירת ד"ת.

והנה בשו"ע (סי' תקנ"ד ס"ד) איתא דמוותר לקרות

שיח. אמר רבנו שנשאל כמה שאומרים בת"כ בתפילת 'נחם' – 'השוממה מבלי יושב', דהרי כיום יש אלפי יהודים בעיה"ק ירושלים, ואמר רבנו שבס"ד מצא בשער השמים להשל"ה שכתב דהכוונה להקב"ה שנקרא 'יושב', וכמו שמצינו 'מלך יושב על כסא רם ונישא' וזהו 'השוממה מבלי יושב' שנסתלקה שכינה מאז שנחרב ביהמ"ק. ועוד אמר רבנו דאין מלך מישראל, דגם מלך קרוי יושב וכדמצינו דכתיב 'כשבתו על כסא ממלכתו' (דברים יז, יח).⁷²

שימ. אמר רבנו גבי תשעה באב שחל במוצ"ש, ואדם נצרך לתרופה קבועה אשר נוטלה מדי יום, אם יקחנה בשבת (והוי רפואה בשבת) או בליל התענית. ואמר רבנו דאם יכול לבלוע התרופה בלי מים, הרי שעדיף שיקחנה בצום, דבצום איב"ז כלום שאי"ז אוכל ואין לזה שיעור, ולגבי שבת הוי רפואה בשבת ואסור. ואם מוכרח לשתות מים יחד עם התרופה (אע"פ דהוי רק חצי שיעור) – א"כ יקחנה בשבת, דבתרופה קבועה הנוטלה בקביעות יש פחות חשש דרפואה בשבת ר"א.

הערות והוספות

בימי הבית, האין זה היום 'השוממה מאין יושב', כל זה מזהיבט הגשמי בלבד.

ומזהיבט הרוחני, ברוב ערי ארץ ישראל אין היום בתי עבודה זרה של הגוים, רק כאשר באים לירושלים, ובפרט לעיר העתיקה של ירושלים - ירושלים האמיתית, שם רואים את בתי העבודה זרה והתפילה של הגוים, ושם שומעים את צילצולי הפעמונים מבתי הטומאה, וקולו של המואזין מרעים ומכריז, הרי זה חילול ה' נורא שדוקא בעיר ה' שומעים ורואים זאת, האם זה אינו חורבן ובזיון נורא, כמה צער צריך להיות על כך.

ועוד, קשה לדבר על יהודים, אבל הרי המצב היום שא"א לצאת לרחובות ירושלים, כמעט אין פינה בירושלים שאפשר להסתובב בה, גם בירושלים האמיתית בעיר העתיקה, קשה ללכת ברחובות מרוב הפריצות והמראות האסורות המטמאות את העינים והלב, האם זה אינו חורבן.

ביותר, שהחורבן מגיע עד לשמי שמים לעולמות הרוחניים העליונים, כמו שאמרו חז"ל (תענית ד, א) 'א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה - (דהיינו מיעוט השפע הטוב) - עד שאבוא לירושלים של מטה'. כי החורבן הוא בגשמיות וברוחניות כאחד. נמצא, שבעוה"ר, ירושלים היא אבלה, חרבה, שוממה, ובזויה - ע"כ מתק לשונו של הגר"ח זצוק"ל.

וכא. הנה דעת מרן החזו"א זצ"ל דמותר לקחת תרופה

רק אם יש עשרה מתעניין. ובאמת אם אין הציבור מעוניין בדווקא אין שום חסד, דאם הדין לומר - יאמר, ואם לאו - לאו, ורק אם רוצין בדווקא שיהיה עננו, בזה שייך לומר דמצות חסד יקיים אם יאכל רק כשיעור.

וכ. הנה יש בזה אריכות, ואביא כאן מה שהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ע"ז בס' הליכות חיים (ח"ב תשובה רו) 'ישיבתנו אינה ישיבה', ודו"ק. ועוד ראיתי דבר נפלא להגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים, מועדים ח"ג, עמ' שלא) וז"ל: 'יש השואלים: איך אפשר לומר האבלה, החרבה, הבזויה והשוממה בזמננו, הרי ירושלים נבנית, ויהודים גרים בה? ראשית, אין צורך להשיב על שאלה כזו, חז"ל תיקנו את הנוסח, ובודאי כדבריהם כן הוא. ובאמת ירושלים אף במונח הגשמי רחוקה עדיין מאד ממה שהיתה בזמן הבית, שהיו בה בזמן הרגלים עשרות מליונים של יהודים, כמו שאמרו חז"ל (פסחים סד, ב) 'נתנו רבנן פ"א ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל, א"ל לכהן גדול תן עיניך בפסחים, נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים ריבוא ווגי כליות כפלים כיוצאי מצרים, חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה, ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם'. נמצא שהיו אז בפסח בירושלים מעל לשנים עשר מליון יהודים, והרי גרו בימי הפסח בירושלים ובסביבותיה, א"כ איך אפשר להשוות את ירושלים היום לירושלים

שכ. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל כי חתן המתחתן בשבוע שחל בו ת"ב (לאחר ת"ב), יכול ללבוש בשבת חזון את השטריימל החדש וכיוצ"ב (ואמר הגריש"א 'מה לא עושים בשביל חתן') יב.

שכא. אמר רבנו דגם הנוהגין בכל שבת להדר ולקיים סעודת רב חידקא (שבת קיז, ב) ולאכול סעודה רביעית בשבת, מ"מ בשבת שחל בה ת"ב יש אומרים שלא ינהגו כן יב.

שכב. נשאל רבנו בחולה האוכל בת"ב שחל במוצ"ש, האם חייב בסעודת מלוה מלכה. והביא שנסתפק בזה הגר"ח פלאגי זצ"ל בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קנט) וכתב שחיפש ולא מצא שדנים בזה ועמד בצ"ע. ואמר רבנו דיתכן והדבר תלוי במה שדנו הפוסקים (עי' מ"ב סי' תריח סקכ"ט) ביו"כ שחל בשבת אם יאמר החולה אחר אכילתו 'רצה' בברהמ"ז, דלשיטות שאומר רצה ס"ל דיש מצות עונג שבת גם ביוה"כ אלא דא"א לקיימה, אבל חולה שאוכל מקיימה. ולשיטות אלו יתכן דהכ"נ חייב במצות מלוה מלכה. ואמר רבנו שהציע כן לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל ואמר דדווקא בשבת מקיים עונג שבת שזהו ענין סעודת שבת, אבל סעודת מלוה מלכה אין עניינה עונג אלא כבוד לשבת, ואכילה זו שלצורך רפואה היא אין בה כבוד לשבת המלכה, ולכן בת"ב לא שייך לערוך שולחן מלוה מלכה.

הערות והוספות

ומתירין לו ללבוש גם בגד חדש (כגון שטיירמל וכיו"ב).

וסברת הדבר דכל מה שאנו מתירים ללבוש בגדי שבת לכל אדם הוא כדי שלא תהא אבילות בשבת, וא"כ מכיון שהרגילות היא שהחתן יחבוש פאר בראשו בשבת שקורין לו לתורה, א"כ אם ישנה ולא ילבש הוי אבילות בפרהסיא.

יג. הנה בשו"ע (סי' תקנב ס"י) 'אם חל תשעה באב באחד בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפילו בסעודת שלמה בעת מלכותו (מיהו צריך להפסיק מבעוד יום) (סמ"ק)', ע"כ.

וע"ע בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' קיב) דכתב דאפי' אדם שאינו אוכל כל שבת בשר בסעודה שלישית מ"מ מותר לו לאכול בשר גם בשבת זו, וכן דעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וחזוין דלא שייך כל הדינים, וכמ"ש המ"ב שם (סקכ"ג) 'אוכל בשר. ואסור למנוע ממנו אע"ג דאין חיוב לאכול בשר בשבת מ"מ כיון שנמנע משום אבל עבירה היא'. וצ"ע.

בשבת אם צריכים לקחתה ברציפות וא"א להפסיק, כמבואר בס' דינים והנהגות להגר"מ גריינמן שליט"א (פט"ז ס"א) 'תרופה שצריכים ללקחה זמן ממושך ברציפות וא"א להפסיק יום שלם, התיר ללקחה בשבת (ואף במי שלולא זאת לא הותר לו רפואה בשבת)', עכ"ד.

יג. ואמר רבנו בפ"א דיסוד ההיתר הוא כך, דהנה הרמ"א (סי' תקנא ס"א) כתב 'אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת, כי אם הכתונת לבד', ומ"מ כתב הרמ"א בהמשך דבריו 'ומי שיש לו נשואין בשבת נחמו, מותר ללבוש בגדי שבת בשבת של חזון (מהרי"ל) [ובמ"ב שם (סק"י) כתב דהיתר זה הוא אפי' אם חל ט"ב בשבת]. אך הנה כתב שם המ"ב (סק"ט) דבגדים חדשים אסור לחתן ללבוש, ורק בגדי שבת. אך הנה כ"ז לשיטת הרמ"א דאסור ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, ובזה הקילו לחתן חדא דרגא דהיינו ללבוש בגדי שבת, אבל לדעת הגר"א (ובמ"ש המ"ב סק"ו) דכל אדם מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון (ואפי' בשבת שחל בו ט"ב), וא"כ לשיטה זו ג"כ מעלין חדא דרגא לחתן

שכנ. אמר רבנו כי דעת הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל שבסעודה שלישית של ת"ב שחל בשבת, לא ישירו זמירות שבת, משום דמבואר במשנ"ב (סי' תקנב סקכ"ג) דבסעודות שבת שחל בה ת"ב ישב בדאבון נפש ולא ינהג בשמחה. ואמר רבנו כי האגרות משה העלה להיתר. והוסיף רבנו דזמירות ושירים של בניין בית המקדש מסתבר דכו"ע מודו דמותר. וציין רבנו למש"כ בשו"ת שארית שמחה דבני ספרד שנוהגין לשיר בסעודת ברית מילה (לכבוד צורי וכו') מותרים לשיר גם בשבת שחל בה ת"ב.

שכד. אמר רבנו ששאל קמיה חמיו מרן הגריש"א זצ"ל באדם שהבדיל על יין במוצ"ש חזון ואמר לבנו הקטן שמכין להוציאו בברכת הגפן כדי שישתה הוא (וכמ"ש הרמ"א סי' תקנא ס"י), אך לבסוף ברח הקטן ולא מצאוהו, ונסתפק האב אם יברך שנית על הגפן כיון דבברכה הראשונה נתכין להוציא את הקטן ולא את עצמו. והשיב הגריש"א דמסתבר שלא יברך שנית משום שהברכה היא גם עבורו ועבור כולם, דאריה דרביע עליה – והוא איסור שתיית יין בביהמ"צ, ובהסתלק האריה – כלומר כשהתינוק ברח, ונאלץ המבדיל לשתות בעצמו, יכול לסמוך על הברכה יד.

והוסיף רבנו עפמ"ש רש"י בעירובין (מ, ב) דמעיקה"ד היה אפשר לברך שהחיינו ביוה"כ על הכוס ולברך עליו בופה"ג מבלי לשתותו, אלא דא"א לעשות כן משום דהמברך צריך שיטעום משום שכגנאי הוא לכוס שמברכין ולא שותין, ולכן א"א לברך שהחיינו על הכוס. ומבואר דמעיקה"ד ברכת בופה"ג ביסודה היא ברכת המצות (ולכן המסדר קידושין לא טועם מהכוס כ"א החתן והכלה), אלא דהיא גם ברכת הנהנין, א"כ כשבירך המבדיל בופה"ג – כיון דברכה זו מיסודה היא ברכהמ"צ א"כ בירך עבור עצמו ועבור כולם, ובתורת ברכת הנהנין נתכין רק לתינוק, וכשברך התינוק שוב יכול המבדיל לשתות מטעם ברכת הנהנין, דבירך ברכה זו גם עבור עצמו.

הערות והוספות

גדליה הוניגסברג שיחי' שיטור הספק הוא האם ברכת הגפן היא חלק מההבדלה או לא, שיש בזה סתירה במשנ"ב, שבמקום אחד כתב דאם שתה יין קודם הבדלה א"צ לברך הגפן בהבדלה, ובמקום אחר משמע דברכת הגפן הוא חלק מההבדלה.

ושלח שאלה זו ביד הגריי זילברשטיין שליט"א להגריי"ש אלישיב [שליט"א], והשיב דהמבדיל יכול לשתות את היין, דכיון שברכת הגפן נצרך לברכת הבדלה א"כ את החלק של החיוב שלו ודאי כיוון לצאת, ואף שדעתו היתה שהקטן ישתה את היין, מ"מ גם הוא חייב בבוא פרי הגפן דהוי גם ברכת המצות, ושפיר יכול לשתות היין, והגרא"ל לא הסכים עם זה והאריך בדבר, ע"כ.

וכד. ראה בגליון 'כאיל תערוג' (פ' ויצא תשע"ח, גליון 232) שהובא בזה"ל: 'בליל שישי פרשת ואתחנן תשס"ז נפגש הגר"ח קניבסקי שליט"א עם רבנו בארוסין של ר' אי"ש שטיינמן שיחי' ושאל הגר"ח את הגרא"ל שאלה שהגיע לידו, באחד שעשה הבדלה במוצ"ש חזון, והעמיד בן קטן שישתה את הכוס כפי המבואר ברמ"א, ואחר שבירך האב בופה"ג הלך הילד ואינו בנמצא שישתה את הכוס, האם מותר לאב לשתות את הכוס.

ולאחר מחשבה השיב הגרא"ל: הלא כיוון להדיא לא לצאת בברכת הגפן, שהיה סבור שהקטן ישתה את הכוס, וא"כ אינו יכול לשתות את הכוס אלא א"כ יברך שוב. ולמחרת ביום ו' אמר הגר"ח לר'

ענייני האוכל בשוק

הנה בכל ענין זה האוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות (קידושין מ, ב) כתבתי בס"ד חיבור מיוחד בשם 'שלמי חיים', אשר עתיד לראות אור אי"ה בקרוב תחת השם 'ארחות אכילה', וזכיתי לעשרות פסקים ותשובות ממוח"ז מרן רבינו שליט"א, בע"פ ובכתב. וכאן הבאתי רק הדברים ששאלתי בע"פ קמיה רבינו שליט"א, אבל את כל התשובות שבכתב שקיבלתי מרבינו שליט"א בענין אכילה בשוק לא הבאתי כלל בזה החיבור, ויובאו לראשונה אי"ה בספר הנ"ל כשיצא לאור עולם בעתו ובזמנו.

שבת. שאלתי לרבנו בהא דאמרו (קידושין מ, ב) האוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות, האם שתיה בכלל זה, דפעמים ביום חם אדם רוצה לשתות ברחוב. ואמר דשרי, שהרי ידונוהו לכף זכות ששותה בלית ברירה משום החום הגדול, וזה על סמך דברי הירושלמי ביומא (פ"ו ה"ה) שהבת בקשה מאביה מים "צחינא", ודחאה עד שיבואו לבית, ושוב בקשה ודחאה עד שמתה, הרי חזי' דשתיה הוי צורך גדול וכמעט פקו"נ ומשום הכי שרי.

ושאלתיו האם גם בחורף מותר לשתות או דלא מצוי כ"כ שיבוא לידי סכנה. והשיבני דלא פלוג, וסו"ס גם בחורף אפשר להתייבש. ושאלתיו דאולי כל ההיתר בשותה בדרך כבוד, אבל לא כשותה מהבקבוק לפיו או ע"י קשית, ואמר דכיון דההיתר משום סכנה, אז בלית ברירה אחרת — גם זה שרי.

עוד שאלתיו האם גם בכוס ברד יש להקל, ואמר דלכתחילה ודאי שראוי להקפיד שלא, ורק אם אין לו שום אפשרות לינצל מהצמא אלא עי"ז.

שבו. שאלתי לרבינו האם באכילה בים יש משום האוכל בשוק, ואמר שלא, דאי"ז שוק, והים מיועד גם לאכילה דנוהגים רבים לאכול שם.

שבו. שאלתי לרבינו האם מותר לאכול בשוק בלילה כשאין אנשים, ואמר שלא פלוג.

שבת. אמר לי רבינו ששוק בזמן הזה הוא כל רחוב, דבכל רחוב מצוי אנשים עוברים ושבים.

שכמ. סיפר לי רבינו העובדא עם הגר"ש קלוגר זצ"ל שקרא לסוחר א' שראהו אוכל בשוק ושלח עמו מכתב לרב העיר שגר, ושם היה כתוב שראיתו אוכל בשוק וע"כ נפסל לעדות. וביאר רבנו דטעמא ששלח המכתב, משום שסוחר ומוכר בשוק בד"כ מעיד עדויות על כל מיני מריבות ומחלוקות שיש בשוק בין הסוחרים, ולכן חשש ביותר ופרסם שפסול לעדות.

של. שאלתי לרבינו בעובדא על הגר"א גנחובסקי זצ"ל שאכל מצות יד בתחנת האוטובוס כדי שלא לבייש את חמיו שנהג לאכול מצות מכונה, ואיך לא חשש משום האוכל בשוק. ואמר שצ"ל שהיה בפניה צדדית שלא היו שם אנשים, וגם דהמצוה דחתה האיסור – כדי שלא לבייש את חמיו, וזו האפשרות היחידה שהייתה לפניו.

שלא. שאלתי לרבינו מאי טעמא לא הביא המשנ"ב לדינא רבתא דהאוכל בשוק דומה לכלב, והשיבני דכיון דבטור ובשו"ע לא נזכר דין זה בהלכות דרך ארץ אלא רק בהל' פסולי עדות, א"כ לא הזכירו.

שלב. שאלתי לרבינו על הנוהגים לאכול בעמידה בבר בחתונות, אם יש בזה משום האוכל בשוק, ואמר שא"א לפוסלם לעדות. ואמר בבדיחותא שהקה"י זצ"ל פירש דברי הגמ' בעירובין (נ"ד א') האי עלמא דאזלינן מיניה כבי הילולא דמי חטוף ואוכל חטוף ושתי, דקאי על הבר בחתונות ששם לא מגישים את האוכל אלא צריך לחטוף בעצמו. אך הוסיף רבנו דודאי שראוי לילך ולאכול בישיבה ליד השולחן.

שלג. שאלתי לרבינו במה שכתב לי במכתבו שצריך למחות במי שאוכל בשוק (ויודע שישמע לו), הרי אי"ז איסור ממש, והשיבני דסו"ס זה הלכה מהלכות דרך ארץ, ואי"ז רצון ה' שיאכלו ברחובות ובשווקים, וצריך למחות במי שעושה נגד רצון ה'.

שלד. שאלתי לרבינו באדם שדרכו לאכול בשוק, מי כשר להיות שליח ציבור, ואמר לי דאע"פ דכיום רבים מזלזלים בעצמם ואוכלים בשוק מ"מ הוי עדיין הנהגה בזויה מאד, ואי"ז כבוד ה' וכבוד ביהכ"נ שאדם כזה יהיה ש"ץ (ואמר – הוא מתאים להיות במקלה של גויים...). ושאלתיו אם יש ב' חזנים, א' אוכל בשוק וקולו ערב וב' אינו אוכל בשוק וקולו פחות ערב, ואמר שיקחו השני דאי"ז כבוד ה' שיהיה אדם בזוי לש"ץ.

שלה. שאלתי לרבינו בהא דפסק השו"ע (או"ח סי' קע ס"ד) דאין להסתכל בפני האוכל ולא במנתו, שלא לביישו. האם במי שאוכל בשוק יהיה מותר להסתכל בו, שהרי חזינן שאינו מתבייש לאכול בפני אנשים. והשיב דמ"מ אין ראוי להסתכל עליו (משמע מצד עצם הראיה, שלא יוסיף יר"ש).

שלו. שאלתי לרבינו בתקופת מגפת הקורונה שהכל הלכו עם מסכות על פניהם, מי שרי לאכול ברחוב דבר מאכל וכיו"ב מתחת למסכה, דהא האוכל בשוק דומה לכלב, ומאידך אין ניכרת אכילתו. ונהנה רבנו מהשאלה, ואמר לי דמ"מ כיון שאכילה ברחוב – היא הנהגה של כלב, ממילא אין לבן מלך לנהוג הנהגת כלב.

ענייני כיבוד אב ואם

שלז. אמר רבנו אהא דנחלקו השו"ע והרמ"א (יו"ד סי' רמ סי"ח) אם חייבים בכבוד אביו רשע, דלשו"ע חייב ולהרמ"א פטורין, דבזה"ז שכולם תינוקות שנשבו אפשר דגם להרמ"א צריך לכבדם, דיכולים לשוב בתשובה תמיד דלא מרדו במזיד יי.

שלח. הביא רבנו להק' בפ' ויחי דכתיב הנך בנך יוסף בא אליך, אמר הזכיר אפרים שמו של אביו. והביא מהשדי חמד דכיון דגדול מרבן שמו, שהי' שמו לכבוד עצום שכלכל את כל ארץ מצרים, ליכא איסורא. והביא מהכתב והקבלה דשמות האבות הם שמות אלוקיים שה' נתן וכבוד גדול לקרותן בשם זה. והוסיף רבנו דבזמן הזה אין להקל בזה חס ושלום.

שלמ. נשאל רבנו במשפחה שיש בעיות אצל הוריו בשלום בית, במה יתחזקו הילדים שיהיה לזכות ההורים. ומיד השיב, להתחזק בכיבוד אב ואם, שזה מביא את כל הברכות לבית, למען יאריכון ימך וכו'.

שמ. שח רבנו כי בצעירותו התלווה לזקנו הגה"צ רבי אריה לוי זצ"ל לביה"ח, וראה רבי אריה שמיטתו של אחד החולים ריקה וחיפשוהו ואח"ז ראו שיצא מביה"ח ושקית בוטנים בידי, ואמר לרבי אריה שהוא חולה במעיו והרופא אסר עליו ואינו מסוגל שלא לאכול ובנו דאג והביא לו בסתר, וא"ל רבי אריה שהבן עבר על מצות כיבוד אב ואם, למרות שציווהו דהרי זה מזיקו, והאב עבר בגזל ביה"ח שמרפאין אותו ללא תועלת ותופס מקום [ואמר רבנו דההוראה בזה באביו המבקשו דבר המזיקו, דבדבר שהוא סכנה גדולה ומיידית – אסור, ובדבר שאינו אלא מקצת סכנה – מותר].

שמא. נשאל רבנו בהא דכתב החיי אדם (כלל סז סעי' ז) דיש לעמוד מפני אביו ואמו מלא קומתו עד שיתכסו ממנו או עד שישבו. כיצד יש לנהוג כשהאב נכנס לבית, עד מתי

הערות וחוספות

קניבסקי שליט"א ס"ל דרך לחומרא הם תינו"ש ולקולא לא, והכא זה לחומרא. ובלא"ה אחרונים רבים ס"ל דיש לחוש לדעת השו"ע דגם אב רשע חייבין בכבודו ונכשיטת הב"ח והברכ"י והחיי אדם והקיצושו"ע והשדי חמד, ויעויין בספר 'כיבוד הורים' (עמ' קסט) שהביא ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דאם אי"ז להכעיס יש לחשוש לשו"ע ולכבדו.

רבה. הנה יעויין בזה בחוט שני (כיבוד אב ואם, עמ' דש). אות כא, וכן בחוט שני שבת ח"ב עמ' רפח), דכיון דתינוק שנשבה אינו אשם בזה שלא מקיים את התורה, אז גם להרמ"א חייבין בכבודו, וכן דן בזה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תקכח), אך מסקנת דבריו לא כן. ולמעשה אין בזה נפ"מ כ"כ, דתינוק שנשבה בזמננו לא ברירא דדינן כתינוק שנשבה, דמרן הגר"ח

יעמוד. והשיב רבנו דסגי עד שיגיע האב למקומו שרצה להגיע, וכגון שנכנס לחדר מסוים (מטבח וכדו') אפי' שעדיין עומד ומסתובב שם מ"מ חשיב שהגיע למקומו ואפשר לישב יי'.⁶²

שמב. נשאל רבנו בתקופת מגפת הקורונה, באדם שאביו היה בבית אבות שאסר כניסת זרים למקום (להפחית החששות שידבקו ח"ו), והלך ושכר מנוף גבוה ועלה לקומה הגבוהה לחלון החדר בו היה גר אביו וכך דיבר במשך זמן רב עם אביו ששמח עד מאד, והחיה את נפשו והפיח בו רוח חיים. האם באמת היה עליו חיוב להוציא ממון רב לדבר זה או לא, דהרי קיי"ל דכיבוד אב משל אב ולא משל בן [והמעשה היה, שנהג המנוף, כשחקרו למעשהו, כ"כ התפעל מכיבוד ההורים אצל אותו יהודי, וויתר לו על כל הדמים]. ואמר רבנו דאם אותו אדם על שאר דברים מוציא כספים רבים בסכום הדומה לזה, א"כ לא חשיב אצלו להוצאה גדולה, וחייב לעשות כן משום כבוד אביו, דה"ה בחשש ארור מקלה אביו (שעל שאר דברים מוציא סכומים אלו, ועל אביו לא).

שמג. נשאל רבינו אם בן יכול להשען על אביו או דיש בזה חוסר כיבוד אב (וכגון בליל הסדר שאין ידידת לכסא, ומסכים האב שישען עליו בנו, האם יש בזה חסרון). ואמר רבינו דאם עושה זאת בצורה שמראה שהוא הקטן והרפוי שנשען וסומך על אביו, הרי שיש בזה אות כבוד, וכמו דאמר' דאין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

שמד. נשאל רבינו אחר מגיפת הקורונה, במשפחה שכל שנה הלכה לליל הסדר לסבא וסבתא אחרים בתורנות, ואחרי שהיה סגר שנה שעברה לא הלכו לשום סבא, להיכן ילכו השנה. ואמר רבינו עפ"מ שכתב בשו"ע גבי שני בעלי תוקעים שהיה ביניהם תורנות שא' תוקע ביום א' והשני ביום ב' דר"ה, ובשנה א' חל בשבת, והב' אומר שהוא הב', והא' אומר שכל מה שהוא ב' זה כשיש א' קודם, ואם לא – הוא הראשון, ופסק השו"ע (סי' תקפא) דהשני תוקע, דכיון שהא' תוקע תקיעות דאורייתא תמיד, אז זכות השני זה שבשנה שיש שבת בראשון – יתקע השני (שתמיד תוקע רק דרבנן). והכ"נ ישלימו את מי שדילגו ולא אמר' שהצד השני הפסיק את חלקו, דצריך לחלוק בזכויות שווין זה בזה.

שמה. נשאל רבנו באב שהוצרך לקנות פרשיות תפילין לבנו, ואביו (הסבא) היה סופר סת"ם, אך לא רוצה לקנות אצל אביו דאין הכתב יפה, וגם שאביו אינו שומר על טהרת

הערות וחוספות

טענתו של ר"א הייתה שר"ג משמש אותם, אבל שניהם נשארו לישב, אע"פ שר"ג עמד עליהם, ע"כ דכיון שעומד עליהם חשיב שהגיע למקומו וא"צ לעמוד לפניו. וכ"ז לשיטות דצריך לעמוד לפני חכם בכל פעם, אבל להרמ"א (יו"ד סי' רמב סט"ז) דא"צ לעמוד אלא שחרית וערבית, י"ל דאין ראוי כיון שיתכן שעמדו מפניו קודם לכן. וע"ע בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 62, כסלו תשעט, עמ' יז, סי' ה).

רבו. ואמר רבנו דבהקפות בשמחת תורה י"א דמותר לישב כי הס"ת חשיבי דהגיעו למקומן, דרק מסתובבים עמם. אך שם יש מחמירין. והוכיח רבנו מקידושין (לב, ב) במעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה בנו של ר"ג, והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם, נתן הכוס לר"א ולא נטלו, נתנו לר"י וקיבלו, אמר לו ר"א מה זה יהושע, אנו יושבין ור"ג עומד ומשקה עלינו. הרי שכל

דיבורו כדבעי. והשיב רבנו דאינו חייב לקנות אצל אביו דכיבוד אב משל אב ולא משל בן, וינסה בכל דרך שלא יפגע האב מזה יי.

שמו. אמר רבנו דחזינן עד כמה צריך להתמסר לכיבוד או"א, מדברי הספר חסידים (סי' שמא) דטעם הדבר שעשו שולט בעולם משום שמסר נפשו לכבוד אביו לצוד לו חיות וכו'. ויוסף למד מעשיו ששלחו אביו לאחיו ואע"פ שידע שאולי יהרגוהו – מ"מ אמר עשו הלך, ואני לא אלך יי.

ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דאין ללמוד מזה להלכה למעשה שחייב או שמותר לאדם לסכן עצמו עבור כיבוד או"א (כגון מה שנשאל באשה בהריון שאמה צריכה שיטפלו בה בטיפול מסוים, ויכול להזיק לבת בהריון), דרך יוסף שהיה גדול וקדוש היה מותר לו לנהוג כן.

ועפ"י דן רבנו במה שנשאל באדם שרוצה לברוח ממדינה שיש שם מלחמה והוריו הזקנים שלא יכולים לעזוב מבקשים ממנו להשאר שם, דאם אין המצב חמור ממש ופיקר"נ ממשי – ישאר (הגריש"א). [ובעובר י"ל דיש חב לאחרניא לעובר, אך עובר ירך אמו, וכדחזינן דאם אמו חייבת מיתה הורגין אותו ג"כ].

שמו. אמר רבנו שמשופר על החת"ס שהיה גר בפרשבורג, ואמו הייתה גרה בפרנקפורט, ובקשה ממנו שיבוא לדור אצלה, והקים ב"ד מיוחד ושאלם האם חייב לעזוב הב"ד

הערות והוספות

והנה צ"ע איך מותר להסתכן על כיבוד או"א, ועוד דכיבוד"א משל אב ולא משל בן. והנה י"ל דב"נ לא נצטוו ביחסי בהם, וא"כ לשיטות דהשבתים דין ב"נ היה להם, א"כ א"ש איך יוסף סיכן עצמו עבור מצות כיבוד"א. וע"ע באור החיים הק' (בראשית לו, יד) שדן על יוסף איך הותר לו לילך דהא הוי שכיחא הזיקא, וכתב דלא היה שכיח הזיקא כ"כ, ודו"ק, יעווי"ש.

והנה יעויין עוד בהגהות 'משנת חסידים' (שם) שכתב דאדם גדול מותר לו להחמיר ע"ע, וכן כתב הש"ך (י"ד סי' קנז סק"ב) בשם הנמוקי' דאדם גדול יכול להחמיר במצוה קלה. וע"ע בתיבת גומא להפרמ"ג (פ' וישב) דהקשה איך יוסף סיכן את עצמו, וביאר ג"כ עפ"ד הש"ך הנ"ל. וכ"כ בפתחי תשובה (י"ד סי' קנז) דר"י מסר נפשו על נט"י והיינו כנ"ל.

ועוד י"ל דאין כוונת הספ"ח לסכנה גמורה ממש, דלצד חיות אי"ז סכנה ממש, וכמו נסיעה בים שמותרת, אע"פ שהעובר בים צריך להודות, ולא מצינו דאסור לנסוע מארץ לארץ בים, והכ"נ הוי קצת סכנה, אבל לא סכנה ודאית.

וכו. והכ"א ייעץ דיקנה פרשיות מהודרות, ואח"כ יתנם לחברו במתנה ע"מ להחזיר, ויאמר לאביו שקיבל מחברו פרשיות מהודרות במתנה, ולמה לא יקחם, ודו"ק.

וכו. וז"ל הספר חסידים: ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה (בראשית כה, לב). למה לו לכתוב ויאמר עשו וכו' לא היה לו לכתוב אלא וימכור את בכורתו ליעקב, ולמה כתיב מה שחשב עשו, אלא שלא תתמה למה נתן הקדוש ברוך הוא ממשלה לבני עשו, לומר שתדיר בשביל אביו הלך למקום סכנה במקום החיות כדי לצוד ציד להביא אל אביו. וממנו למד יוסף כשאמר לו יעקב לכה ואשלחך אליהם (שם לו, יג) והלא היה יודע ששונאים אותו, אלא אמר יוסף עשו הולך תדיר למקום סכנה כדי לצוד ציד להביא לאביו, ואבי שלחני לראות את שלום אחי ואת שלום הצאן שהוא חיות של אבי ובני ביתו ולא אלך, כל זה נכתב להודיע לישראל איך לטרוח כדי להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם, ע"כ.

והישיבה וכל ההרבצת תורה שעושה ולילך לדור עם האמא. ופסקו שאינו יכול לעזוב דהעם כולו צריך לו, וכתב לאמו הפסק – ומחלה לוי^ה.

הערות והוספות

וראה עוד בפתחי תשובה (יו"ד סימן ר"מ סק"ח) שהביא מדברי הפרי חדש (ליקוטים, אות יג) שכתב דהא דאמרין גדול ת"ת יותר מכבוד או"א דוקא אם הוא צריך לילך ללמוד תורה מחוץ לעיר דבזה הוא דאמרין דגדול ת"ת ולכן כיבוד או"א נדחה מפני ת"ת, אבל היכא דלומד תורה בעיר צריך לכבד את האב ואח"כ לחזור לתורתו. וכן כתב בחסד לאברהם (הל' כבוד או"א סעי' י) דלא מסתבר שיהא הבן יושב ולומד כל היום ולא יהא לאביו מי שישמשנו ויצטער צער בנפש, הא ודאי פשיטא שאין תורתו רצויה כי עת לכל חפץ זמן תורה לחוד זמן עבודה לחוד. תדע שהרי לדידן מבטלין ת"ת אפילו משום תפילה דרבנן, וזה ברור עכ"ד.

וע"ע בשו"ת משיב דברים סי' קל"ח ובשו"ת אז נדברו (חיד"ק סי' מ"ב), וכ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"א סי' ט"ו אות ב') דפשיטא שכל שאין יכול לקיים כיבוד זה ע"י אחר למשל שצריך לילך לקבל פני אביו פשיטא שמותר לבטל קצת זמן מת"ת, וגדולה מזו מצינו כיון דמצד הדין לא היה רשאי להפסיק מד"ת אפילו לתפילה ומ"מ אנו מפסיקין והטעם כיון שאנו מפסיקים אפילו לדברים אחרים וא"כ מכ"ש מצות כיבוד או"א בודאי צריך ליסע לקבל פני אבותיו אע"ג שיתבטל עי"ז איזה זמן מלימוד תורה כי עיקר לימוד תורה"ק היא כדי לקיים מצוות הכתובים בה עכ"ד.

ועוד ראה מה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד ביבמות (ה, ב עמ' צח) בארוכה, דיתכן ואין כוונת הגמ' במגילה דכשיש לפניו ב' מצוות, או ת"ת או כיבו"א, דכיבו"א קודם, אלא דהלומד תורה ולא בא לידו מצות כיבו"א מעלתו גדולה יותר מהמקיים מצות כיבו"א, אבל אם בא לידו מצוות כיבו"א צריך לעזוב תורתו ולעסוק בכיבו"א.

ושוב כתב שם רבינו, דיתכן וכל מה דהותר לבטל כיבוד או"א לצורך ת"ת הוא דוקא היכא שיתבטל מלימודו והיינו בכה"ג דיאבד שימוש ת"ת ויהא פסידא דלא הדר. וכמו שמצינו בהעמק שאלה (שאלתא קג) שתמה ע"ד הרמב"ם שכתב (פט"ו מהל' אישות) דילמוד תורה ואח"כ ישה אשה, משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ותמוה

רנט. הנה הראוני את מקור המעשה בספר 'חוט המשולש' (עמ' קד, בהערה), שהובא שם בזה"ל: 'פעם א' בקשה אמו הזקינה מאתו מאחר שלא ראתה אותו רבות בשנים וחפץ תחפוץ לראותו עוד הפעם לפני מותה, על כן יבוא לבקרה לעיר מולדתו פפד"מ, ולהיות כי הי' נבון אם יבטל תלמוד תורה דרבים ויקיים מצות כיבוד אם, ולא רצה להורות לעצמו, ע"כ שאל שאילתא דא לבי"ד רבא בבפד"מ והמה יורוהו דעת תורה בזה, והשיבו לו דת"ת דרבים עדיף. וכן עשה, ונשאר בביתו. וכדי לפיס אמו הצדקת שלח אליה איש משכיל ידוע הרבני מוה"ר בער פרענק ע"ה שהוא יראה עין בעין מעמדה ויספר לה מכל אשר חפצה, כשבא ר' בער הנ"ל לשם וראתה אותו מרחוק קראה אליו נוא ר' בער וואס מאכט מיין יונג?', ע"כ.

ושוב הראוני דזה תלוי בגמ' במגילה (טז, ב) דאמר רבא, אמר לי רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, גדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, שכל אותם י"ד שנה שהי' יעקב אבינו בבית עבר לא נענש עליהם וכו', וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ סי"ג). וכן הוא בשאלות דרב אחאי גאון (שאלתא יט), יעו"ש.

וראיתי בזה דברים נפלאים שליקט ידידי הבה"ח יוסף אביטבול נ"י, ואביא חלק מהדברים: יעו"י במאירי בקידושין (לב, א) שכתב דמי שביטל מצות כיבוד אב ואם בשביל מצות תלמוד תורה אין בידו עבירה, ומוכח דא"י עבירה אבל אין מורין כן לדינא. אך בשו"ע מבואר לא כן.

וראה עוד בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' ט) שכתב בזה"ל: 'מנהג אבותינו ורבותינו הקדמונים ניהג שהרחיקו נדוד מביתם להרחיק עצמם מגעגועי אבותם ומדאגת אשה ובנים, ואפילו רבינו הקדוש אשר כל ישראל השכימו לפתחו ושכיחי מתיבתא גביה טפי כמבואר בגמ' נדה (יד, ב), מ"מ פסיק לר"ש בריה למיזל לבי רב תריסר שני כמבואר בגמ' כתובות (סב, ב) ואפילו מארץ ישראל לחוץ לארץ נדדו ללמוד תורה אע"ג שהיה שם בארץ ישראל ישיבות כמ"ש תוס' שבת (ט, ב ד"ה הא לן), עכ"ד, יעו"ש.

והביא רבנו מש"כ החת"ס עצמו בתורת משה עה"פ שוב מצרימה כי מתו כל האנשים המבקשים נפשך, דר"ל שאתה נשבעת ליתרו שלא תעזבהו, וא"ל הקב"ה דהו"ל נשבע לבטל את המצוה דהרי חייב בכיבוד או"א. ועכ"פ כאן לא דמי כלל משום דהחת"ס קיים ולהורות לבנ"י, וזה קודם לכיבוד או"א.

שמה. בספר דרך שיחה (ח"א עמ' רפט) הובא מה שאמר מרן הגר"ק שליט"א: "בספר ארחות יושר (סי' יד) כתבנו כי כמו שהאדם מתנהג עם הוריו, כך בניו יתנהגו עמו. וכתבו אלי לשאול מנין לי זה, ובאמת זו גמרא מפורשת (מגילה יז, א) שאותן שנים שיעקב אבינו לא קיים כיבוד אב ואם גם יוסף לא היה בביתו (וע"ש ברש"י). אמרתי דבר זה לגיסי הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א ואמר לי שאמר דבר זה למו"ח מרן הגאון [שליט"א], וענהו מו"ח שלאביו חייב יותר ממה שהוא היה עושה לבנו", ע"כ.

שמה. דן רבנו באדם שיכול לכבד או את אשתו או את חמיו, מי קודם. והביא מש"כ רש"י (שמות יח, ו) עה"פ 'ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה

הערות וחוספות

אלא דאפי' כן מצינו שכתב בשו"ת משנה הלכות (חלק יח סימן קנה) שכתב: מרן החת"ס היה אב"ד פרשוברג ולא ראה את אמו שנים הרבה, פעם אחת כתבה לו שיבא לראותה וזה לא היה מרחק רב אבל היה זה תלוי בביטול תורה דרבים הישיבה והקהילה, הועמיד בית דין ובקש מם שיפסקו לו אם יבטל תורה וילך לראות את אמו והבי"ד לאחר שקלא וטריא ופסקו שאין לו לילך משום ביטול תורה, ולקח מרן החת"ס שליח מיוחד שיקיים מצות כיבוד אב ואם לו וכשבא השליח אצל אמו סיפר לו מכל הנעשה אצלו אמרה לו אני מוחלת לו יעו"ש, אבל מ"מ מוכח דכן יש איזה חיוב לדאוג לה, אבל מ"מ קיים ע"י שליח כיון דהיה אפשר ע"י שליח, וע"ע שיעורי ליל שישי ח"ב פ' ויצא מש"כ בזה. ובשו"ת דברי בניהו ח"ה סימן רט. אלא דבכ"ז קשה ממש"כ בספר חסידים (סי' של"ח) כתב, האב שהיה חוטב עצים או עבודה אחרת והבן לומד עת לעשות לה' הפרו תורתך ויעשה הבן המלאכה אע"פ שהאב ע"ה ע"כ, וי"ל דהתם מיירי במלאכה שהאב מצטרע ודבר חידוש מצאתי בכ"ז שכתב בקובץ מבקשי תורה קן כ' עמ' קנ"ד אות כ"ס כ' בשם הגריש"א (שליט"א) הורים הרוצים שבניהם יבקרום ונהנים מזה צריך לבקרום משום כבוד או"א ואפילו יש בזה ביטול תורה ואם ההורים מוחלים בגלל הביטול תורה של הבן אז אין לחשוש גם לעונש ביד"ש המובא לקמן עכ"ל.

דהעוסק בת"ת אינו פטור משאר מצוות, ותי' דהתורה נדחית מפני המצוות דוקא כשלא יתבטל עיקר תלמודו מפני זה, אבל אם משום המצוה שיקיים - יתבטל עיקר תלמודו, וכגון בנשיאת אשה, פטור מן המצוה. וא"כ הכ"נ במצות כיבוד"א, אם עי"ז יאבד שימוש ת"ח של גדוה"ד ויאבד עיקר תלמודו, אזי הלימוד דוחה מצות כיבוד"א.

ושוב כתב לדחות זה דהא כיון שלומדים דין זה מיעקב אבינו (שהיה אצל שם ועבר שהיו גדולי הדור) ואפ"ה כתב בפרי חדש דאם הוא באותו עיר חייב בכיבוד או"א ורק אם הוא בעיר אחרת או אינו חייב בכיבוד אביו ואמו.

ועוד הביא שם רבינו מש"כ המקנה (קדושין לא, ב) דמה שאמרו גדולי תלמוד תורה מכיבוד אב היינו דוקא היכא דלא ציווה לו אביו, אבל אם אמר לו השקיני מים זה הוי בכלל מוראו, ויעקב שהיה רק מצות כיבוד לחוד שלא היה אצל אביו כדי לכבדו בזה אמרו דתלמוד תורה עדיף, אבל אם אביו אמר לו השקיני מים יש לומר דמורא עדיף.

וכ"כ ביפה ללב (סי' רמ סקכ"ה) דמה שאמרו גדולי ת"ת מכיבוד אב הני מילי כשאין צריכים לו לשמשם, אבל אם אין להם מי שישמשם וצריכים לו - אז גדול כיבוד אב ואם, דאית ביה צד גמילות חסד יעו"ש, וכתב שם שכן כתב בשכנה"ג סי' רמ"ו בהגה"ט אות ל"ב יעו"ש.

עמה', ופירש"י 'אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך, ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה'. ואעפ"כ כתיב (פסוק ז) 'ויצא משה לקראת חותנו וישתחו לו וגו'', הרי מבואר שכשיצא – לכבוד חותנו יצא, הרי דכבוד חותנו גדול משל אשתו. והנצי"ב בהעמק דבר שם כתב "לקראת חותנו. לא מחמת אשתו ובניו אלא מחמת חותנו, שכך הדין לכבוד חמיו. גם לחבב את הגר ולכבדו בישראל, והודיע והראה לכל שאינו פונה אלא לחותנו ולא לאשתו ובניו"ל. וציין רבנו למה שפסק החיד"א דאביו ואשתו אשתו קודמת דכיבוד אב משל אב ולא משל בן, ואשתו כגופו ר"א.

הערות וחוספות

הוא כמו שאר זקנים חשובים, א"כ בכה"ג שזה זמן רב ולארץ אויב אין חייב, וע"ז כתב: 'אכן מהחרדים (פי"ב ממצוות התלויות בפה) משמע שחייב אדם בכבוד חמיו מהתורה, וכך משמע מביאור הגר"א (שם ס"ק לב) שכתב דהמקור לכבוד את חמיו נלמד ממשוה רבינו, וכן משמע מלשונו באגרת הגר"א, ולשיטה זו לכאורה חייב הבעל לאפשר לאשתו לנסוע לסייע לאמה, שהרי הוא גם מחוייב בזה. אולם למדנו במסכת קידושין (דף לב ע"א) שכיבוד אב הוא משל אב, ולא משל בן, וכאן הבעל לא חייב להתעגן ולאבד את אשתו כדי לכבד את אביו או את חמיו [והוא הדין להיפך, אם הבעל רופא ורוצה לנסוע כדי לכבד את אביו אין הוא חייב לאבד את אשתו], עכ"ד רבינו שם.

ל. הנה מציווי של יתרו עצמו שאמר קודם את עצמו ואח"כ את אשת משה, אין ראייה. וראה עוד בהעמק דבר (בפסוק ו) שכתב: 'ואשתך ושני בניה. הקדים אשתו לבניו, באשר הוא מחוייב בכבודה יותר מבכבוד בניו, עכ"ל.

וע"ע באבן עזרא שכתב בזה"ל 'בעבור כבוד יתרו וחכמתו, ולא לאשתו ובניו, כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו'.

ר"א. והראוני מש"כ רבינו שליט"א בחשוקי חמד (בכורות לו, א), שדן שם ברופאה שרוצה לנסוע לאמה החולה בארץ אויב ובעלה מתנגד, דיתכן וכיון והבעל חייב בכבוד חמיו וחמותו א"כ אין יכול לעכב את אשתו מלילך לעזור להם, וכתב שם לדברי הש"ך (יו"ד סי' רמ סק"ב) חיוב הכיבוד

ענייני נישואין ובית בישראל

שנ. אמר רבנו בשם גדול אחד דסגולה גדולה למצוא זיווג, והיא עשיית חסד עם המתים, דכן מבואר ברות (א, ט) כאשר עשיתם חסד עם המתים ועמדי – יתן לכם ה' ומצאן מנוחה אשה בית אישה.

שנא. אמר רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל אהא דאיתא בב"ב (ק, א) דהנושא אשה יבדוק באחיה, דאם בדק ומצא אח אחד טוב ואחד לא מה יעשה, והשיבו דבשו"ת מהר"ם מבריסק כ' דכיון דהרמב"ם לא פסק להלכתא דברי הגמ' הנ"ל, הגם דיתכן דלא פליג ע"ז, מ"מ ס"ל דהוי רק עצה טובה (וכ"כ בקריינא דאיגרתא) ר"ל.

שנב. אמר רבנו ששמע בשם מרן הרב שך זצ"ל והגרא"ל שטיינמן זצ"ל כי לבן תורה מותר להתחייב סכום גדול בנדוניא, דבלא"ה מוקף הוא בניסים, ואין ההנהגה עמו בדרך הטבע, והביא רבנו בזה כו"כ עובדות ר"ל. [ובעת שהגיה רבנו שליט"א את הספר הוסיף דמסתבר שאין הלכה זו גורפת אלא למי שבאמת ראוי להיות מוקף בניסים].

הערות והוספות

אלהים מקולקים, וד' אחיות צדיקות, והשיב 'הנושא אשה יבדוק באחיה, ולא כתוב הנושא איש יבדוק באחיו, ואפשר לגשת'. ושוב אמר בפ"א על שאלה אחרת 'כתוב אחים, או לא אחיות'.

ר"ל. הנה בדברים אלה לא שייך הוראה כללית, וכדברי רבינו שליט"א למעלה, ומ"מ אביא מה שראיתי בספר 'כל משאלותיך' (עמ' פג, פד) מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שנשאל 'האם צריך להסכים שההורים יקחו חובות גדולים על עצמם, או לומר ולהצהיר שאיני רוצה שידוך כזה שיגרום להורים להתמוטט', והשיב מרן הגר"ח שליט"א: 'אם על ידי ויתורה יגרם שלא תיקח ת"ח בכלל, לא צריך לומר להורים כלום, אבל אם כאשר תוותר הוא יהיה ת"ח, רק שלא יהיה ת"ח כ"כ, אזי צריכה לוותר, היינו לומר להם שאינה רוצה שידוך שהם יתמוטטו'.

ושוב נשאל: 'המצב הכלכלי בבית קשה, האם צריך להתפשר באיכות של הבחור (כי הבחורים הטובים צריך הרבה כדי להשתדך עמם)', והשיב 'איך יתחייב על מה שלא יכול, ומוכרח לקחת בחור יותר פשוט'. ושוב נשאל: 'ישנו שידוך טוב ולהורים קשה כלכלית, האם מותר לי ללחוץ על ההורים

ר"ל. הנה ראיתי בספר 'כל משאלותיך' (עמ' סט) שאמר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א להגר"א מן שליט"א, על מה שהציע קמיה שאליה 'מציעים לי שידוך שאחיה עובדים, והרי צדיק שידוך באחיה, האם לגשת', והשיבו 'אם אחד בן תורה סגי, בן כתבו בשם ספר חסידים'.

וציין שם שלא נמצא בן בספ"ח אך בן מובא בשם החזו"א, וכ"כ מרן הקה"י זצ"ל בקריינא דאיגרתא (ח"א אגרת רצא במהדור"ח, ובישנה ח"ב אגרת יח), וז"ל: 'מה שיש לצדד בזה הוא, שאם יש לה עוד אחים והם כשרים מסתבר שבכה"ג לא אחז"ל להזהר, דמאי חזית שהבנים ילכו ח"ו דוקא אחר המקולקל. ועוד יש לדון בזה מאחר דדשו בו רבים שלא לחוש לזה, כל היכא שעצם השידוך הגון מאוד הלא בכה"ג אחז"ל בפ' הערל והאידינא דדשו בו רבים שומר פתאים ה' וכו'...', עוד יש לברר דאולי נתקלקל האח טרם נתחנך בתורה ויר"ש ונטמע בין הגויים מבלי דעת עניני תורה"ק אשר הוא בגדר תינוק שנשבה שאולי על כיו"ב לא כווננו חז"ל מאחר שלא מרצונו בחר ברע, עכ"ד, ויעוי"ש עוד.

וע"ע בס' כל משאלותיך (שם) שנשאל מרן הגר"ח שליט"א שמציעים לבת בחור מצויין שיש לו ד'

שנג. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל בהא דהנושא אשה יכדוק באחיה (ב"ב קי, א), בבדק ומצא שאינם בני תורה אך מידותיהם מצויינות, והשיבו מרן זצ"ל דאם אין תורה אין דרך ארץ. וציין רבנו לרבנו יונה שכ' שמידות בלא תורה זה רק שטחי, וברגע נסיון אין כלום. והקשה רבנו מהא דבתו דכלבא שבוע נישאה לר"ע לפי שהיו לו מידות טובות, והשיבו מרן זצ"ל דצנוע ומעלי הם מידות שיביאוהו להיות ת"ח ית'.¹

הערות והוספות

נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ובחרת בחיים, ומי שיכפור זה יכפור בכל התורה כולה. ולא די שיעקור התורה אבל יחלוק על טבע המציאות הנראה, כי מבואר נגלה שטבע המציאות על שלשה טבעים, מחוייב, אפשר, נמנע, ושהדברים האפשריים נעלמים אצל הטבע כמו שהוא נעלם אצלנו, ולולא זה היה האדם יודע במה שיעשה חבירו לאחר שעשה כמו שיודע במעשה עצמו, או יהיה סכל במעשיו כמו שסכל במעשה חבירו. וטבע המציאות נגלה מפרסם שיחלוק על זה, אבל פעולות האדם בידו ורשותו אין עליו מכריח או מעכב.

י"עם כל זה לא יוכל לכפור בשום פנים שלא יהיו לאדם הכנות נמשכות אחר המזג לקצת מדות טובות או רעות, ואלו תכונות נפשיות נמשכות ומשתלשלות מאבות לבנים, מפני שהם טבעיות נמשכות אחר המזג לתת הכנה, ואם לא יכריחו. ולזה מאשר היו בנות כנען מוטבעים בתכונות רעות, היו בחרים האבות להתרחק מהם, ולהתדבק במי שאינם מוטבע באותן התכונות הרעות כי גם היה עובד עבודה זרה, לפי שאותן התכונות מתעברות ונמשכות בזרעם, והם כמו חולי הגוף נקראים בספרי הרפואה חלאים ירושיים. לפי שמצות ועבירות התורה על שני פנים, מהם יעשו רושם בגוף ובנפש יחד, ומהם שלא יעשו רושם רק בנפש לבד. והרושם ההוא שיהיה בנפש לבד, הרושם ההוא עם היותו רע מזיק מאד איננו מתעבר אל הבנים, כי אין לנפשות יחס וקורבה כלל. אבל העברות אשר ירשמו וישנו לרע הנפש והגוף, בהכרח יעבור רשומם אל המשתלשל מהם. ואשר ירשמו לרע הנפש והגוף, הם העברות שיש להם מבוא בתכונות נפשיות כשנאה וקנאה והאכזריות ורכילות ודומיהם, כי אלו יעשו רושם רע בנפש מצד שהם עברה ותכונה רעה, ומלבד זה יעשו רושם רע בגוף על הדרך שאבאר, עכ"ל קדשו הנוגע לעניינינו.

שיתחייבו יותר, והשיב 'מותר, ובלבד שמה שיתחייבו יוכלו לשלם'. ושוב נשאל: 'המדובר, כשהורים מוכנים להתחייב, אך אני יודעת שקשה להם, האם לומר להם שאינני רוצה כזה שידוך', והשיב 'לא צריכה להגיד'.

וראה עוד שם (עמ' צד) שנשאל מרן הגר"ח שליט"א: 'בענין שידוך בני תורה שאין לו כסף, וצריך ליפול על בני הזוג הצעיר לשלם 20 אלף דולר, יקנו כאן משהו מינימלי וכו', והמצב הכספי קשה מנשוא'. והשיב מרן הגר"ח שליט"א: 'כאשר מתחתנים יורד שפע מהשמים. הרי צריך לחתן אותם בהצלחה (ולכן ה' מעניק סייעתא דשמיא). ולגבי בני הזוג, ראוי מה שפחות להעמיס עליהם כדי שלא יופרע מהלימוד. ובענין לחתן את הצאצאים, באר"י היום רואים בחוש השגחה גלויה, ע"כ.

שוב נשאל: 'פלוגי שואל, מציעים שידוך לבתי וזו הצעה מצוינת מכל הבחינות, אבל מבקשים הרבה כסף, האם לקפוץ ולהיות כנחשון, או לא'. והשיב: 'אבא ז"ל שאל את רבי מאיר קרליץ זצ"ל מה יהיה ואיך יהיה עם לחתן ילדיו, והוא השיב לו: גרעסרע קבצנים פאר דיר אאבן חתונה גימאכט קינדער = 'קבצנים' גדולים ממך חיתנו את צאצאיהם. הרי צריכים לחתן את הילד, ה' יעזור'. ובסוף הדברים אמר מרן הגר"ח שליט"א: 'אומרים בשם מרן החזון איש, כי המופת הגדול ביותר הניכר לנו הוא, כיצד מצליחים היהודים בא"י לחתן את הילדים, ע"כ.

ולד. הנה ידועים דברי הר"ן בדרשות (דרוש ה, אות טז) שעמד ע"ז שהאבות הקד' לקחו נשים מבית לבן וכו' ואיך לא חששו ליקח נשים שגדלו בבית כזה שאינו של תורה, וז"ל קדשו: 'י"עם היות לבן אבי רחל ולאה עובד עבודה זרה, בחר יצחק להתחתן בו יותר משיתחתן עם בנות כנען. והטעם לכל זה כי עם היות האדם בחירי במעשיו, והרשות נתונה בידו לבחור איזה דרך שירצה, כאמרו (דברים ל, טו) ראה

שנדר. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שכשהציעו לפניו שידוך, ראשית כל היה מברר איך החתן במידות טובות ורק לאחר מכן היה מברר שאר הדברים, ואמר שבחור בלי מידות גם אם יהא ת"ח מ"מ זה טוב לו ללימוד עם הסטנדר ולא בכדי לחיות עם אשה.

שנה. אמר רבנו כי אם רוצים לדעת אם יש לחתן מידות טובות או לא, יש לבדוק אם מחזיר הספרים למקומם בגמר לימודו דאז אפשר לדעת שהוא "מענטש" ומתחשב באחרים ומסתמא יש לו מידות טובות. וכן הביא מהמשגיח הגה"צ רבי דוב יפה זצ"ל שאמר שאם היו מבררים אצלו על בחור שאינו מחזיר הספרים למקומם לא היה ממליץ לקחתו לחתן ר"ה. והוסיף רבנו, דיש לבחון לפי הענין שפעמים הבחור אינו חושב על מעשיו או שרואה אחרים נוהגים כן וחושב שזהו מנהג המקום, ועדיין א"א לפוסלו לגמרי, אלא יש לברר עוד דסו"ס חשיב לריעותא ר"ה.

הערות וחוספות

רשומות אמרו 'ברוך אשר יקים את דברי התורה וכו', 'הכו"ח למען התורה ולומדיה וכו', עכ"ל. וראה בספר 'תולדות יעקב' מנכדו הגראי"ש קניבסקי שליט"א (עמ' קיד) מה שסיפר על מרן הקה"י זצ"ל: 'פעם אחת לאחר תפילת מנחה בישיבה בית מאיר, יצא רבינו לעבר ביתו והלך בהליכתו הקשה כמאה מטר, ולפתע שב על עקבותיו וחזר לישיבה. הוא פנה אל מקומו, לקח את הגמרא שלמד בה והחזירה לארון הספרים... ע"כ.

וראיתי עוד ל ידידי הגרי"א סקוצילס שליט"א בספרו 'מציין תצא תורה' (תשובה לא, עמ' מז) ששאל קמיה הגר"א נבנצל שליט"א 'עד כמה אדם צריך להשתדל להחזיר ספרים בביהכ"נ, וכגון שלקח ספר (שביהמ"ד יש להם רק אחד ממנו), אבל צריך לחזור לביתו במהירות, האם מותר לו להשאיר אותו במקומו ולסמוך שאחרים יטפלו בזה במקום דחק כזה, או שמא הענין כ"כ חשוב לא לבזבז זמן של אחרים שכדאי לו להמתין כמה שניות או אפי' דקות להחזיר את הספר בעצמו, ומה הגדר בזה'. והשיבו 'אסור לגזול זמנם של אחרים'. וע"ע בס' פתחי חושן (ח"ה פ"ו הע' כו) מש"כ דיש בזה גם קושי לשמש, וגם גורם לקלקול הספרים, יעוי"ש. וראה לקמן מה שהבאנו בזה דמי שלא מחזיר הספרים וגורם לגבאי לטרוח ולהשיבם למקומן, דעובר גם ב'לא תרדה בו בפרך', ע"ש מה שהארכנו בזה.

והו' ושוב נדפס בקובץ 'יו"י העמודים' (גליון נו, עמ' י, סי' א).

הרי מבואר עכ"פ דבנות כנען היו מוטבעים בתכונות רעות ולכן נתרחקו מהם, וע"כ דבנות לבן היו מצויינות בתכונות טובות ולכן לקחו מהם, ונפלא. וראה עוד בספר 'דרך שיחה' (ח"ב עמ' שעו) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'גמרו שידוך, ונתברר שלכלה יש אח בחו"ל שאינו נוהג כשורה בדת, ורוצים לבטל השידוך משום מאמר חז"ל שהנושא אשה צריך לבדוק באחיה'. והשיב מרן הגר"ח שליט"א: 'תלוי במה אח זה אינו כשורה, אם במידות הוא רע - אין זה שוין לכלה, כי אצל כל אחד זה אחרת. ואם הוא רשע - בזה אמרו יבדוק באחיה, שלומדות ממנו' [ועוד ע"ש בגדר 'מקח טעות' בשידוכים].

והו' ראה בקובץ 'בנתיבות ההלכה' (חלק ג, עמ' 495) שנשאל מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל 'הנוטל ספר ולא השיבו למקומו ואחרים טרחו מחמת כך לחפשו ולא מצאו ונאבד מזמנם, האם ישנו מושג של גזל זמן שאיבדו לרבים, וא"כ איך שייך שיעשה על כך תשובה', והשיב מרן הגר"נ זצ"ל 'זה גרמא שעל ידי כן גזול מזמנו, ומרן הסתייפלער זצ"ל כבר כתב על חומרת הדבר שלא משיבים את הספרים למקומם. וראוי שיעשה משהו לצורך הרבים לתשובה', ע"כ. וע"ע בס' לב אליהו (בראשית, עמ' רעג).

וז"ל מכתבו של מרן הקהילות יעקב זיע"א (נדפס בקריינא דאיגרתא, ח"א אגרת קפט): 'בעזה"י, ודאי מדת אכזריות הוא להטיל על אחרים מה שהוא הוציא ממקומו, וכל שכן להטיל על תלמיד חכם השוקד על התורה את המוטל על עצמו. ודורשי

שנו. אמר רבנו כי פ"א נקרא לחתונה שכמה שעות סמוך לחתונה החלה אם החתן לזעוק שלא רוצה שבנה החשוב ישא אשה פשוטה כזו, וקראתיה והזהרתיה שאם תפריע לשידוך, עלולה למות, וכמו שמצאנו בבתואל שהפריע לשידוך של יצחק ורבקה, ומיד מת. וב"ה נרגעה ותשקוט הארץ.

שנו. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל עפמ"ש הרמ"א (או"ח סי' שלט ס"ד) דאם דנו המחותנים עד שבאה שב"ק, יקדשו בשב"ק משום כבוד החתן והכלה, דגם לשבור הצלחת או הכוס מותר, שלא לבייש את הכלה ר"ל.

הערות וחוספות

הגמר, אבל הכא בשעת קריעה בא התיקון ולא חשוב קלקול.

ולכאורה בענינו אם נאמר דלצורך מנהג הוא כצורך מצוה, יהיה פטור לשיטת רש"י ולשיטת התוס' יהיה חייב, ומ"מ נראה דאף לשיטת רש"י אסור לו לשובר, דאין לעבור על דרבנן בשביל קיום המנהג, ועוד דאף לדעת הרמב"ם יהיה חייב, דפסק דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, וכן פסק (פ"י ה"י) דהשובר כלים בחמתו חייב, אולי גם על כוס זה יהיה חייב, דשובר לתועלת, והוי כצורך מצוה.

ומו"ח מרן הגריש"א אלישיב [שליט"א] אמר לי דיתכן דשבירת כוס אין בה כל איסור, וגם קל יותר ממקלקל, ונראה לי דכוונתו היא דכל קלקול אסור כשניתן מסוג קלקול כזה לתקן, לדוגמא כשסותר אהל ניתן את האהל לשוב ולבנותו, וכשסותר ראוי הוא לתיקון, ולכן גם כשסותר שלא על מנת לבנות אלא לשם השחתה, גם אסור, משא"כ שבירת כוס לרסיסים דלא ראוי לשוב לתקנו ואין בו כל דרך של תיקון, בכה"ג אולי חז"ל לא אסרו קלקול כזה במקום מצוה.

ואולי אסור לשבור כוס בחופה בשבת, דאסור לעשות בשבת זכר לחורבן, וכמו שכתב המשנ"ב (סימן תקס סק"ה ובשער הציצין סקי"ג) דבסעודת שבת ויז"ט לא יחסר שום דבר ולא ישאיר מקום פנוי כמו שחייבים לעשות בימות החול ואיסורא נמי איכא אם מקומו ניכר בשלחן, שאפילו בימי אבל אסור להראות שום דבר של פרהסיא, ולכן מצד זה גם אסור לשבור כוס בחופה בשבת, עכ"ד רבינו שם, וע"ע בחשוקי חמד (כתובות ה, ב).

ילי. וע"ע במה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד (שבת קה, ב): 'שאלה. כתב הרמ"א (סימן שלט סעיף ד) על הא דכתב השו"ע דאין מקדשין בשבת, וז"ל: "שלפעמים שלא היו יכולים להשוות עם הנדוניא ביום ששי עד הלילה, דעושים החופה והקדושין בליל שבת הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין, והוי ביוש לכלה ולחתן אם לא יכנוס", והטעם משום דגדול כבוד הבריות, וגם כי יש הפסד רב בסעודה, האם בחופה כזו מותר לחתן לשבור הכוס תחת החופה, דאפשר דמשום כבוד הבריות הוא גם שיהיה חופה ככל החופות, או דלמא אף דהוא רק מקלקל מ"מ אסור מדרבנן ואין בו צורך לחופה'.

וכתב רבינו שליט"א: 'תשובה. איתא בגמרא (דף קה ע"ב) על מתניתין דתנן הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלין פטורים, ורמינהו הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו חייב, ושקיל וטרי, עד דמתרץ אלא חמתו אחמתו נמי לא קשיא, הא ר' יהודה דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה חייב עליה, הא ר"ש דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה פטור עליה, ונחלקו רש"י ותוס' בדבר, דדעת רש"י (ד"ה הא ר') דלמסקנא לר"ש אף דקרע על מתו, דהוא צורך מצוה, פטור עליה דלא חשיב תיקון, ודעת התוס' (ד"ה הא ר' יהודה) דהקורע על מתו חייב, דבמת ידיה דאיכא מצוה חשיב מתקן, אף על גב דלקמן משמע דלצורך מצוה לא חשיב ר"ש תיקון, התם מקלקל הוא לגמרי שאינו צורך אחר, אלא מה שהוא צורך מצוה אבל גבי קריעת אבל, הוי תיקון הבגד על ידי קריעה שיוכל ללבושו כל שעה, ועוד כמו שמחלק לקמן ר"ת דהתם התיקון בא לבסוף שבשעת חבורה והבערה אינה באה הכשר מצוה עד

שנח. נשאל רבינו בגביר שהבטיח סכום למי שיזווג בין איש לאשה בגיל שלושים, ובא שדכן א' שסיים שידוך ימים ספורים קודם שבא החתן לגיל ל', ומשך השידוך עד שנהיה בן ל' כדי לקבל מתנת הגביר, ולבסוף נודע הדבר לגביר, האם חייב לשלם לו או לא. והשיב רבינו דבמד"ר (פ' מטות) חזינן דיהושע שעייב ימים רבים – קיצר לו הקב"ה שנותיו. הרי שמענישין את המעכב והמתחכם נגד הקב"ה. ומעיקה"ד גם את כסף השדכנות עצמו א"צ ליתן לו, רק שמרן החזו"א זצ"ל אמר ששידוך בלי דמי שדכנות הוא סכנה, וע"כ אולי כן ראוי שישלם לו, וצ"ע.

שנמ. אמר רבנו דעובדא הוה בחתן מגמגם שלא ידעו כיצד יאמר בחופה הרי את מקודשת, וחכ"א הורה שאחד יחזיק רמקול ויאמר בקול והחתן יעשה כאילו אומר, וייראה שהוא זה שאמר, ואמר רבנו שצ"ג להלכה למעשה בשאלה זו, והתבטא – אני לא הייתי אזור אומץ לעשות כדבר הזה...^{רלח}

שם. נשאל רבנו בזוג שהתגרש ל"ע ונולד אח"כ בן, ופרץ ריב מי יתן השם הבעל או האשה. ואמר רבנו דאצל אשכנז נהגים שהאשה נותנת שם בילד הראשון, ואצל בני ספרד – הבעל. ובמהרי"ל כתב הטעם דכיון שהאשה עוזבת מגורי הוריה והולכת עם בעלה, לכן מפצים אותה. א"כ לפי"ז כאן ששבה לבית הוריה אחר הגירושין – ל"ש טעם זה. אך יש טעם נוסף, דבד"כ אבי הכלה משלם הנדוניא ולכן הזכות שלה, וג"ז לא שייך כאן. אך מרן הגר"ח ק שליט"א אמר שאצלם נהגו כן משום שבלידה הראשונה האשה בסכנה (מבכרת) ולכן מפצין אותה, וטעם זה שייך גם כאן והאשה תתן השם.

ובפ"א ציין רבנו לדברי הרמב"ן בפ' וישב דכפעם הא' כתיב ויקרא שמו שיהודה קרא השם, וכפעם הב' ותקרא שמו שתמר קראה השם, וכ' הרמב"ן דדרך העולם כך, אך דחה דאין לזה טעם וריח. ואמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח ק שליט"א שביאר דכוונת הרמב"ן דלא נראה שהתורה תכתוב ע"פ המנהג שהיה נהוג באותו זמן.

שםא. דן רבנו בעובדא דהוה בקטן ששידך בין בחור מבוגר (שכנו) לאשה מבוגרת (הגנת בגן), ע"י שהציע בתמימות את השידוך להוריו וגרם בס"ד לזווגם זל"ז, מי יש לשלם דמי שדכנות לקטן^{רלח}. ואמר רבנו דברמ"א מבואר (ח"מ סי' פז סעי' לט) די ש לשלם דמי

הערות וחוספות

זצ"ל בגוונא דהעד נסתפק אם שמע או לא, דמהני עסוקין באותו ענין (אשרי האיש, אה"ע ח"א עמ' קעא). וצ"ע בכ"ז.

רלס. וציין רבנו לב"ב (יב, ב) דמיום שחרב ביהמ"ק ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות. ובתר הכי אמרינן, 'כי הא דבת רב חסדא הוה יתבה בכנפיה דאבוה, הוה יתבי קמיה רבא ורמי

רלח. הנה אם הכלה והעדים לא שומעים מה שאומר לא מהני ולא מידי, וכמבואר במהר"ם מיינץ (סי' קט), וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' מב ס"ד), וצריך לחזור ולקדש שוב (וכ"כ להלכה הגרי"א דינר שליט"א בקוני' אפריון לשלמה, פ"ו סק"ד בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל). אך יש רוצין להקל בדיעבד משום דעסוקין באותו ענין, והובא ממרן הגרי"ש אלישיב

שדכנות מדינא, וכמ"ש בביהגר"א דהוא מדין יורד לשדה חברו ומשביחה (כ"מ קא, א). ואמנם כ"ז כשנתכוין היורד להשביח, וכאן הקטן לא נתכוין לקבל שכר, אך מ"מ אמר רבנו דרק כשיש מחילה מצד היורד אז פטור מקבל ההנאה מתשלום (כשלא נתכוין להשביח), אבל בקטנים דלאו בני מחילה (כדאיתא בב"מ כב, ב), א"כ כיון דסו"ס יש כאן שבח שבא מקטן ולא מחל על שכרו הרי דיש לשלם לו¹⁵.

שסב. אמר רבנו דבני ספרד נוהגין שאין חיוב לשלם דמי שדכנות אלא מצוה בעלמא הוא. ואמר שאם יש שידוך מעורב, אז הצד האשכנזי ישלם דמי שדכנות ובני ע"מ אינם חייבים, אך אמר רבנו דהמנהג כן לשלם דמי שדכנות, דמרן החזו"א זצ"ל היה מקפיד מאד שישלמו. וידוע שזה הכסף הכשר ביותר.

שסג. הביא רבנו דברי הקרית ספר שהמחסר פרט – עובר בלא תונו איש את עמיתו, והח"ח כתב שרק מום גדול יש לספר אבל דבר שאינו מום עצום – לא. וג"ז רק מהפגישה השלישית. וגדר מום עצום הוא שגם אחרי שנישאו ירצו להתגרש, אבל אם משער שבדיעבד יתרצו – אי"ז מום עצום (כמבואר בקה"י ביכמות סי' מד).

הערות וחוספות

(תהלים קיז), לפי שהוא עושה מלאכה מאומצת, רבת קשיים ומכשולים, עד לסגירת השידוך. ולכן ראוי לשכר המרובה שנותנים לו. וכל זה לא שייך בפעולת שידוך של קטן, וממילא מובן ששכרו נמוך יותר, והדעת נוטה שיקבל הקטן רק מחצית מדמי השדכנות, עכ"ד רבינו שליט"א שם.

והנה יעויין בספר פתחי חושן להגרי"י בלוי זצ"ל (פ"ט) שכתב דיש ב' מיני פועלים קטנים, א' ששכרוהו מראש לעבודה ע"מ תשלום דאז חייבין בו ככל דיני פועל, וכמבואר באהבת חסד (פ"ט ס"ה) דשייך בל תלין גם בקטן. אבל בגוונא שמעצמו בא ועשה לו טובה, כיורד לשדה חברו ומשביחה [דבזה כבר כתבו הקצוה"ח (סי' עה סקי"ג) והפתחי תשובה (סי' פט סק"ב) דמדין יורד אין בל תלין]. אפ"ה צריך לשלם לו.

ועוד דן שם (פ"ח הע' לה) דקיי"ל דדמי שכירות של קטן הסמוך על שולחן אביו שייך לאביו (כמבואר ברמ"א בשם תשובות הרמב"ן), וכמו מציאת קטן. וא"כ יש לדון כשלא סכמו עמו מלכתחילה, ורק מדין יורד, והקטן לא תבע התשלום, ורק חייבין לו, האם האב יכול לתבוע במקומו, דאולי לא תקנו חז"ל זכות במעשי ידיו לתבוע אלא רק לקבל כשמיגיע, וא"כ בשידוך יהא תלוי בכ"ז.

בר חמא, אמר לה מאן מינייהו בעית, אמרה ליה תרוייהו, אמר רבא ואנא בתרא'. והיינו דחשש לדבריה שתינשא לשניהם וא' מהם ימות קודם, ולכם אמר שהוא יהיה בעלה השני.

ועוד ציין רבנו דגבי קורח כתיב ודתן ואבירם נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפן, ומבואר ברש"י (כבי' הרא"ם במדבר טז, כז) דאפי' קטנים בני יומם נעשו כנופיא כנגדו להכעיסו, ואמר רבינו דזה חידוש דמה שייך שקטנים בני יומם ייעשו כנופיא להכעיסו.

רמ. ושוב נדפס 'חשוקי חמד' עמ"ס תענית (לא, א עמ' תרסח), ושם הוסיף רבינו בסיום הדברים בזה"ל: 'אמנם, נראה שהילד לא יקבל דמי שדכנות מלאים, כי מקובל שעל פעולות שילדים עושים (בייבי סיטר' וכיוצא בהם), שכר עבודתם הוא פחות מהשכר שמקבלים מבוגרים (וברור שלו יצויר שהיה נוהג של 'שדכנים קטנים', שכרם היה נמוך מהשכר המקובל, כי לילדים הכסף אינו נחוץ כפי שנחוש והכרחי למבוגרים). וגם איכות פעולתו של קטן פחותה משל מבוגר. וכידוע, דרכו של שדכן לפאר ולשבח, 'לצבוע בצבעים חיים' את השידוך, כדי לשדל את הצדדים להשתדך, והיו שהמליצו כי 'שדכן' ראשי תיבות: 'כי שבר דלתות נחושת'

ועפ"ז אמר רבנו דמשכח"ל שגם במום שאינו גדול צריך לספר, וכגון ברוצח נפש בשגגה, דילפי' וזה דבר הרוצח שצריך לומר שלא יכבדוהו, וא"כ בשידוכים יצטרך לספר דב"ז לא מדין לא תונו (דהרי א"ז מום, שכן הי' זה בשוגג) אלא מדין וזה דבר הרוצח יצא.

שםד. אמר רבנו ששמע בשם מרן הגראמ"מ שך זצ"ל שאברך שאלו אם לצאת לעבוד בלילה להביא פרנסה לבית, והשיבו שלא. ולא שמע לדבריו, ואחר זמן בא למרן זצ"ל וא"ל שאכן הכנסותיו גדלו, וביום שלא למד הכנים יותר מיום שלמד. וא"ל הרב שך – אצל אברך שלומד כל היום יש שמירה וס"ד מיוחדת שכספו וממונו לא יאבד, שלא יתקלקלו המכונות והמוצרים שבבית, ולך אין שמירה זו. וגילהו אותו אדם שאכן כך הם פני הדברים, שאכן מכנים הרבה אך מוציא הרבה לנזקים ותיקונים [ובעת שהגיה רבנו שליט"א את הספר הוסיף בזה דיתכן שאין הדבר נאמר באופן גורף לכל אחד ואחד, אלא הדבר אמור למי שראוי לכך].

ואמר רבנו שנשאל כמ"פ בבחורה שמציעים לה בחור ישיבה ללא פרנסה, האם תינשא או לא. ומשיב תמיד שוודאי, דיש שמירה והשגחה מיוחדת שהמעט כסף מספיק להם למחיה די והותר.

שםה. אמר רבנו דבשו"ת התעוררות תשובה לנכד החת"ס (ח"ד סי' א) הקשה בהא דאיתא בפסחים (מט, א) דלעולם ימכור אדם כל אשר לו וישא בת"ח, וכן ישיא בתו לת"ח. הא במצוות עשה חייב אדם להוציא רק עד חומש. ותירץ דמצוות לדבקה בו – לדבוק בת"ח היא מצוה תמידית, שכל רגע שבתו נשואה לת"ח מקיים לדבקה בו, ובוה יכול להוציא יותר מחומש, ורק במצוה זמנית – מוציא עד חומש יצא.

שםו. עוד הביא רבנו שנשאל שם ההתעוררות תשובה בגאון שמת והשאיר חיבורית רבים, ונסתפק הבה אם ליקח הכסף להוצאת הספרים או להשיא הבת לת"ח, והשיבו שיקח

הערות והוספות

רמא. ראה מש"כ בזה רבינו בחשוקי חמד (זבחים עא, ב עמ' תקנח). והדבר מחודש דמנ"ל דבמקום מקום שהולך צריך לבזות את עצמו, ובפשטות הדין הוא רק במקום שמכבדין אותו אז צריך לומר להם רוצח אני, אבל בסתם ענייני בין אדם לחברו לא מצינו שיצטרך לבזות את עצמו בכל מקום, וא"כ זה סברא מחודשת דשידוך חשיב שמכבדין אותו, ויצטרך לומר להם, ודו"ק.

רמב. הנה יעויין במש"כ הגר"א רגולר זצ"ל בשו"ת יד אליהו (קונטרס הכללים, אות ל ס"ג) דבמצוה שתתבטל תמיד - חייב להוציא יותר מחומש, וכן כתב באבני נור (אה"ע סי' א, אות ח, ט, יד) דהטעם

דחייב אדם לגרש את אשתו אחר י' שנים ללא זשי"ק, אע"ג דהוי עבדו יותר מחומש, מ"מ זה מצוה שמפסיד לכל החיים. וע"ע בפתחי תשובה (אה"ע סי' קנד סקכ"ז) דפליג ע"ז, וע"ע במנחת חינוך (מצוה תכב) דכתב דאפשר דעל מצות מזוזה יכול לבזו יותר מחומש כיון דבכל רגע עובר עליה, וכע"ז כתב (מצוה ט) לגבי חמץ. וע"ע בסידור הריעב"ץ (נוה צדיקים, בית ג') דכתב גבי תפילה שצריך לוותר עבורה את רוב הונו, אכן ראה בס' דעת נוטה (ח"ג עמ' י) דהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דלא קי"ל כן, אלא יוציא עד חומש, ולא יותר. ויל"ד בכ"ז עוד, ואכמ"ל.

להוצאת נישואי הבת, דלהוציא הספרים כל עם ישראל מחוייבים לסייעו, אבל להשיא הבת – מוטל עליו לבד.

ואמר רבנו דאם חושב שע"י הדפסת הספרים יהיה כיבוד אב וחסד של אמת עם אביו המת, יכול להקדים הדפסת הספרים, וע"י החסד עם המתים תמצא הבת מיד אח"כ זיווג לת"ח, וכדלעיל.

שם. אמר רבנו בשם הבעש"ט זיע"א לגבי הכנסת אורחים בביתו כשהדבר יבוא על חשבון שלום הבית בביתו עם אשתו, שלא רוצה לארח אורחים. ואמר שכיון ואמרו חז"ל (שבת קכז, ב) דגדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה, א"כ אמנם ע"י שלא יהיה שלום בית תסתלק השכינה (כמאמרם ז"ל זכו שכינה ביניהם), מ"מ כיון וגדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה – א"כ יכניס האורחים לביתו, ולא ישגיח באשתו יי.

הערות והוספות

לביתו, או שמא גדול השלום ולא יכניס את האורח. תשובה. נאמר בשו"ע (יו"ד סימן רמז ס"א) מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוונו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנו, שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך (דברים טו, ז). וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובד עבודת כוכבים. ומאד יש לזהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד, כעובדא דנחום איש גמ זו. ויעוין באהבת חסד (ח"ג פרק ראשון) מה שהאריך בענין הכנסת אורחים, שבעניים מקיים בזה מצוות צדקה, ואף כופים בני העיר זה את זה להכניס אורחים [כמבואר בש"ך (יו"ד סימן רנו סק"א)]. ועוד יעוין שם גודל העונש למי שלא מכניס אורחים וגודל השכר למי שמכניס.

עוד מבואר במשנ"ב (סימן תרלט ס"ק לה) שאם יורדים גשמים בלילה הראשון של סוכות, ראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם, דאם יעבור יכנס לסוכה ויברך ברכת לישב בסוכה ויאכל, ויוצא בזה המצוות עשה לכו"ע. והוסיף בשער הציון (שם ס"ק סז) שאם הזמין אורחים עניים, ומסתמא לא אכלו כל היום והם תאבים לאכול ומצטערים אין לו להמתין. ואפשר עוד שאם קיימי עניים ואם יעכבם מלאכול, איסורא נמי איכא, שהם אינם מחוייבים לצאת כל הדיעות, ואיכא חשש דבל תאחר, כמבואר במסכת ראש השנה (דף ד ע"א).

ומג. הנה יעויין בבעש"ט (ר"פ וירא) שכתב בדומה לזה, דיש מצות הכנסת אורחים אע"פ שיהיה ביטול תורה או שמיעת לשה"ר, ואפ"ה יכניס אורחים דגדולה הכנס"א יותר מהקבלת פני השכינה. ויתכן וזה תלוי בכל שורשי החסידות והחולקים, דע"פ החסידות גדולה עבירה לשמה, וידוע שהנפש החיים פליג ע"ז דח"ו שאסור לעשות עבירה לשמה. וא"כ יתכן מאד דאם רוצה לעשות הכנסת אורחים על חשבון האשה - מאי חזית וכו', והוי מצוה הבאה בעבירה.

וראה עוד להחיד"א בפירושו לאבות (פ"א מ"ה) שכתב לבאר את סמיכות תחילת המשנה 'ויהיו עניים בני ביתך', להמשך המשנה 'ואל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו, דבאו חז"ל ללמדנו, שלא תתייעץ עם אשתך בענין הבאת עניים בביתך, כי האשה עינה צרה באורחים, ע"כ [וכמובן זה להלכה ולא למעשה, וכ"א יעשה שאלת חכם].

ושוב מצאתי לרבינו שליט"א בחשוקי חמד (סוכה נג, ב עמ' תמא), וז"ל: 'שא"ל. בליל חג הסוכות דפק בביתו של ראובן איש עני ובקש להתארח אצלו בחג, כי אין לו מקום אחר לאכול ולישון. רעייתו של ראובן לא רצתה לארח את העני, וכמאמר חז"ל במסכת בבא מציעא (דף פז ע"א) שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש, וידע ראובן שאם יכניס את האורח, יגרום הדבר לקצת מתיחות בביתו. ובא לשאול האם בכל זאת יכניס את העני

שם. אמר רבנו שידוע שגדולי ישראל, כמו גיסו מרן הגר"ק שליט"א מקפידים שלא לקרוא שמות חדשים, אלא שמות ישנים, מה שנהגו בכלל ישראל לקרוא מדורי דורות. ואמר רבנו ששלח לשאול להגר"פ שיינברג זצ"ל שנודע ג"כ בקפידתו זו, והשיב דכל השמות המוזכרים בשו"ע (אה"ע סי' קכט) – הם שמות שזכו שדנו עליהם, ופלפלו עליהם כיצד לכותבם בגיטין וכיו"ב, וע"כ קורין רק משמות המוזכרים שם דזה זכות ליקרא בשם זה, אבל כל שם שאינו מוזכר בשו"ע שם אינו מסדר שמות בני ישראל, עכ"ד.

הערות והוספות

שיש בו צרות עין, ולא מקיימים את דיני התורה הקדושה ומונעים ידם מהצדקה.

ויעוין בספר חסידים (סימן קלה) שכתב ח"ל: על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (תהלים לב ו'), ודרשו חכמים לעת מצוא זו אשה, שיזמין לו הקדוש ברוך הוא אשה טובה כי מה' אשה משכלת (משלי יט יד). ונוהג שבעולם האיש כרוך אחר האשה שנאמר באחאב (מ"א כ"א כ"ה) אשר הסתה אותו איזבל אשתו. ומעשה בחסיד אחד שנשא אשה חסידה גמורה, לימים נתן לה גט, והלך ונשא אשה רעה בת בליעל, וזאת הלכה ונשאת לרשע גמור, החסיד עזב מדתו ונהפך בעצת אשתו הרעה, והרשע שב מרשעתו ונעשה חסיד גמור ע"י אשתו. לכן כל ירא ה' אל יקח עצה מאשתו בדבר מצוה מפני שענינה צרה, ואפילו היא יראת שמים מי לנו גדול ביראת שמים יותר משרה אמנו, אעפ"כ כשאמר לה אברהם מהרי שלש סאים קמח עד שצוה לה סולת (בראשית יח ו'), ודרשו חכמים מכאן שהאשה עיניה צרה באורחים יותר מן האיש. אבל בדברי העולם אתתך גוצא גחון ולחיש לה. [ויעוין מה שביאר שם בבית עולם שודאי כוננת אברהם באומרו שלש סאים סתם הוא קמח, ושרה השיבה קמח סלת כוננתה ממה שאמרה סאים נראה קמח אבל אני עושה סולת, ומדאצטריך קרא לפרש צדקת שרה, מוכח דבעלמא אשה עיניה צרה. ועוד הביא שם את פירוש הכלי יקר משאז"ל כלה שענינה יפות אין כל גופה צריך בדיקה, שכשהכלה עיניה יפות, רוצה לומר שהיא נדיבה וטובת עין, א"כ היא מוצאת מרוב הנשים, ולזה אין כל גופה צריך בדיקה, דמאי דהוה בכלוהו נשי ליתא בדידה כ"ש שאר מדות], עכ"ד רבינו שליט"א שם.

יעו"ש. הרי שיש לוותר על מצוות אכילת הכזית הראשון בסוכה כתיקונה, כדי להאכיל את האורח, ואם לא עובר על לאו של בת תאחר.

ויעוין גם במסכת ברכות (דף יח ע"ב) מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת, והקיטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות. [ובמהרש"א (שם) מבואר שאותו דינר אחד שהיה לו נתן לעני, ולא נשאר לו כלום]. ומסתבר שהחסיד נתן את המטבע כי העני היה נזקק ביותר, ולכן לא הקפיד ולא חשש ממה שהדבר יצער את אשתו. ואם כן יתכן שאף בנידוננו יש להכניס את האורח אף אם האשה צרה עיניה באורחים, וישתדל להסביר לאשתו את המעלות הגדולות שיש בקיום מצוה זו, ובמיוחד בימי הסוכות כמבואר בשל"ה הקדוש שיש מצוה גדולה להזמין עניים לסוכה כי בלי האורחים אין באים האושפזין. ולמעשה צ"ע.

והנה נאמר במסכת שבת (דף קכז ע"א) גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה, ושמעתי בשם הק' מרימנוב שהסביר שהגם שבא לו מחלוקת ע"י הכנסת אורחים, והוא היפוך מקבלת פני שכינה, כי בזמן ששלוש בבית השכינה שורה בבית, ועל זה אמר כי לא ישגיח על זה, באם רואה שאשתו צר עינה ואינה רוצה להכניס אורחים, רק ירבה בהכנסת אורחים, כי גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה, עכ"ד. [ואפשר להביא קצת ראיה לכך מלוט שקיבל אורחים, [את שני המלאכים], לביתו הגם שאשתו התנגדה, וראיה לכך שהרי גילתה לכולם על דבר האורחים, ולכן עוד באותו לילה התקבצו כל אנשי סדום מסביב לביתם, הרי שאין להתחשב בהתנגדות האשה]. ויש קצת להוסיף שבכל מקרה השכינה לא תשרה בבית

ענייני הכרת הטוב

שם. אמר רבנו כי אם יכול לכבד בסנדקאות או בסידור קידושין את גדול הדור או את ראש הישיבה בה למד, שיכבד לראש הישיבה, לפי שלמד ממנו תורה, ויש לו חובת הכרת הטוב אליו.

שע. אמר רבנו בישיבה שיש כמה בחורים המבקשים להכנס אליה, האחד כהן והשני יתום והשלישי בן גביר גדול שהוריו תורמים לישיבה. ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגר"ש"א זצ"ל דוקדשתו לא שייך רק היכא שמקדימין הכהן על פני האחרים, ולא בגוונא שמעדיפים הכהן על פני אחרים (שהשאר מפסידים אם רק הכהן) – וכגון כשאין מנות לכולם אין להקדים הכהן ישי. וא"כ כיון שיש חובת הכרת הטוב לבנו של הגביר שתורם לישיבה, והכרת הטוב

הערות והוספות

שליט"א דבהוריות הוא באופן שחייב להציל את שניהם, ורק לא יכול את שניהם אז עושה לא' מהם. וכל הנידון הוא אחר שמחוייב להציל את שניהם. אבל בכה"ג דלא מחוייב כלל לשניהם, והשאלה למי ליתן, בזה אין את הדין של הוריות דהרי לא חייב לשניהם ויכול להחליט למי שרוצה, וגם בישיבה אין לרה"י חיוב לקבל את שני הבחורים, ובזה שפיר אמרי' דוקדשתו זה רק להעדיף ולא להקדים, ודו"ק.

וע"ע בשו"ת אבני דרך (ח"ו סי' יד) שהביא מהגר"א נבנצל שליט"א כי גם בענין קבלת תלמיד שהוא כהן לפני תלמיד אחר, קיים דין של וקדשתו ויש להקדימו. ועוד הביא שם שכתב לו הגר"י ליברמן שליט"א דרך במצוות דרבים שייך וקדשתו, אבל לא בצרכים גשמיים, והוא עפ"ד המג"א (סי' רא סק"ד) דדוקא במעשר עני שמתחלק בתוך הבית או בצדקה או בחברים המסובים, אבל במידי דשותפות לא, וכדברי הר"ן (נדרים סב, ב), וע"ע בזה בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' כה). וגם בחלקת יעקב (ח"ב סי' מט) דן לגבי זכות קדימה בקדיש לכהן, וכתב דכיון והקדישים שייכים לכל האבלים, וה"ה כשותפים, אין קדימה לכהן בכה"ג - עפ"ד הר"ן הנ"ל. וגם דהכהנים הם רק כהני חזקה, כד' הבית אפרים (או"ח סי' ו) דבחול' נושאים כפים רק ביו"ט, ובמה שהחזיקו החזיקו ותו לא. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

רמז. ואמר רבנו שראייתו מהמבואר בגיטין (נט, ב) דמקדימין כהן גבי ליטול מנה יפה ראשון, ופרש"י שם אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר, לאחר שיחלקו בשה, אומר לו ברור וטול איזה שתמצא. א"כ מוכח שקודם צריך לחלוק בשה, ורק אח"כ אומר הישראל לכהן טול אתה איזה שתמצא.

ואמר רבינו דמה דאיתא בהוריות (יג, א) דכהן קודם ללווי, ולוי לישראל, דמבואר שמצילים אותו אפי' שע"ז הלוי או הישראל לא ינצל, ו"ל דהתם אי"ז מדין כבוד שצריך לכבד הכהן קודם, אלא מדין מקודש, שהכהן מקודש יותר מלווי, ולוי מישראל, ולכן יש להקדים להצילו. וכמו שדנו בפוסקים (עי' מג"א סי' רא סק"ד) אם יש דין לכבד לוי קודם לישראל, ואילו גבי צדקה ולהחיותו מבואר במתני' להדיא דלוי קודם לישראל, ומ"ט לא הוכיחו מהתם, וע"כ דדין קדימה בכבוד ודין העדפה - דיניהם שונים.

ובאמת הא דהוריות דכהן קודם ללווי, אינו רק להצלה אלא כן קיי"ל גם לגבי צדקה וכמבואר ברמב"ם (פ"ח מהל' מתנו"ע הי"ז) דגם בצדקה מפרנסין כהן ללווי וכו'. וראה שם בדרך אמונה (ס"ק קח) דה"ה לכל ענין מעלה וקדושה הם קודמים, כמו הלוחא וכל טובה שצריכים (וכ"כ באהבת חסד פ"ו ה"י), הרי מבואר דגם לכל טובה שצריכים, ואפשר לעשות רק לאחד מהם, הכהן קודם.

ושמעתי לבאר בזה מידידי הרה"ג ר' אורי שחר

היא מעלה גדולה עד למאד – וכמבואר ברשב"א (גיטין לה, ב) דאף דקיי"ל דהמשחרר עבדו עובר בעשה, כ"ז רק במשחררו מרצונו אבל אם חייב לו גמילות טובה אינו עובר בעשה. והכ"נ יש להקדים בן הגביר משום הכרת הטוב שחייבין לו¹.

שעא. הביא רבנו דברי החובת הלככות דאם אדם קיבל טובות מאדם שלא התכוין לעשות עמו אלו הטובות, נפטר מחיוב הכרת הטוב. והק' רבנו ממרע"ה שהכיר טובה לחול אפי' שלא שייך בו כוונה, וכמו שביאר בזה במכתב מאליהו (ח"ג עמ' 101) ועוד מרבותינו, דיש להרגיל ולהשריש בעצמנו מידת הכרת הטוב, וצ"ע.

עוד העיר רבנו מהמבואר במדרש עה"פ איש מצרי הצילנו מיד הרועים, למה נקרא מצרי, משל לאדם שנשכו ערוד ורץ למים וראה תינוק טובע והצילו, וא"ל התינוק אילולי אתה הייתי מת, והשיבו אותו אדם הערוד שנשכני הוא שהצילך, והכ"נ גבי מרע"ה שהמצרי שהרג את ישראל הוא שהצילכם דעל ידו הוצרך משה לברוח למצרים וממילא ניצלו בנות יתרו, וממילא חובת הכרת הטוב אליו. וחזינן דאע"פ שלא נתכוין כלל להצילם, מ"מ איכא חובת הכרת הטוב, וצ"ע.

שעב. הביא רבנו מהמשך חכמה בפ' וארא דהק' איך כתיב ויפן פרעה וגו' ולא שת לבו גם לזאת הרי רואה שכל מצרים מלאה דם (וכה"ק האוה"ח הק'), ות' דפרעה לא נענש במכת דם לפי שגידל את מרע"ה מממונו, ולכן לא לקה במכה זו שבאה להעשיר את ישראל. והוסיף רבנו דאין ראיה מזה דיש חיוב הכרת הטוב גם לרשע, דדווקא שם עי"ז שניצל משה גואל ישראל - הציל פרעה את כל עם ישראל.

הערות והוספות

ויש לציין דמצינו בעוד כמ"ק דענין 'הכרת הטוב' אינו רק מידה יפה ממידת דרך ארץ, אלא הוא בגדר 'חוב ממש', ודומיא דחוב ממון של מלוה, וראיתי לחכ"א שהוכיח כן מרש"י בב"ק (קז, א ד"ה כדרבה) שביאר שם גדר חזקת אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו - 'אין אדם מעיז פניו בפני זה שעושה לו טובה', וחזינן מלשונו דזה גדר חוב ממש, ויבעל חובו אינו דווקא משום שחייב לו ממון אלא שאם עשה לו טובה הוא בעל חובו.

וכמו"כ חזינן בחיי אדם (כלל סז) גבי כיבוד אב ואם דזה בגדר פריעת חוב שהבן חייב לאביו ולאמו הטובות שגמלוהו, ואם לא מכבדם נקרא רשע דכתיב לזה רשע ולא ישלם, ויסוה"ד מבואר כבר בירושלמי בקידושין (פ"א ה"א), עיי"ש [וע"ע באגרו"מ יו"ד ח"ב סי' קל]. ועוד הביא אותו חכם מהא דמצינו בתוספתא בשביעית (פ"ז ה"ט) דאחד שביעית ואחד מע"ש אין פורעין מהן מלוה וחוב

ימה. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (גליון 75, כסלו תשפ, עמ' כג). והנה יתכן דאין ראי' מדברי הרשב"א למעלת וחיוב הכרת הטוב, דכוונת הרשב"א רק דכל כונת התורה באיסור שחרור עבדו הוא רק היכא דזה מתנת חנם, וכמו לא תחנם, וזה שורש העשה דלעולם בהם תעבודו, אבל כשיש לו סיבה בשחרורו דחייב לו טובה שנתן כסף או שיש מצוה רבה של תפילה בציבור ככה"ג אין חן משום דמשחרר מטעם אחר והתורה לא אסרה זה כלל. וא"כ אין הכוונה דהכרת הטוב הוא דבר חשוב, אלא דבמקום דאי"ז 'תחנם' אין כאן איסור דלעולם בהם תעבודו, וצ"ע.

ועכ"פ לגבי הכרת הטוב דהוי חיוב, מצינו שכן כתב הגרעק"א (מהדו"ק סי' קצד) 'ומשמע דראוי הוא מדינא לשחררו כמו דמדינא חייב לפרוע חובו וראוי לזרו לעשות חיובו, משום הכי אמרינן ביה הולך בזכ"י, יעו"ש.

והא דהמרגלים נשבעו לרחב, משום שהיו נביאים והותר להם, וגם שהייתה צדקת ויצאו ממנה י"ח נביאים]. והביא רבנו עוד ד' הנצי"ב איך ה' נתן את חן העם וכו', וביאר דבמכת חושך עמ"י הביא להם מזון ושתייה וראו המצרים שלא שמחים לאידם.

שעג. אמר רבנו דיש חיוב הכרת הטוב גם לגוי ואין בזה שום חששא, וכדחזינן מהא דצוה יוסף לכל מצרים שימכרו לו ארצם תמורת אוכל, לבד מאדמת הכהנים (הכומרים), וכמב' בתרגום יב"ע (בראשית מז, כב) מן בגלל דחמון ליה זכותא בזמן דבעא רבוניה למקטלא ושיזבוהי מין דין קטול (עי' ביב"ע ל"ט כ' שהם הצלוהו שהוכיחו שלא שכב יוסף עם אשת פוטיפר), וכ"מ במדרש שכל טוב (פס' כ"ז), וע"כ דגם לגויים איכא חיוב הכרת הטוב יכו'.

שעד. שמעתי מרבנו אהא דאיתא בנדה דף כ' ע"ב במלכה הפרסית ששלחה לרבא תשעים מיני דמים לנסותו על כל דם מניין הוא, והשישים לא ידע וקנה מסרק ושלח לה כדורון, וחשבה איהי שידע שדם כינה הוא, ואמרה על היהודים בתוונא דליכי יתבי. ובמהרש"א שם כ' דאיפרא הורמיז הייתה בקיאה בשדים וכישופים וחשבה שעל כל הדמים ניחא דידע ע"י כישוף, אבל כינה דפחותה משעורה, וכמב' ברש"י בפ' וארא דאין השד שולט על פחות מכשעורה, ואם ידע ע"כ דלאו משדים באה לו חכמה זו.

והביא רבנו דבר יקר מס' פלאות עדותיך לפ' הא דשבת דף י"ב דשרי להרוג כנה בידיים, אך רבא שדא ליה הכד מים שלא להורגם בידי ממש (משום כל תשקצו). וצ"ע דבעירובין דף ס"ה מב' דרבא הצטער מאוד מכינים, ואמר ע"ע שאם תעקצוה כנה לא יוכל ללמוד, ולמה ריחם עליהם. אלא דרבא לשיטתיה בב"ק (צ"ב ב') דאמר דבות דשתיא מיניה מיא לא תזורק ביה אבן, וכיון דנהנה רבא מהכינים ע"י שידע דמם והמלכה התפעלה מהיהודים, לכן הכיר טובה לכינים ולא הרגם בעצמו.

שעה. ומעצם דברי הגמ' בנדה, הוכיח רבנו דליכא גניבת דעת בכה"ג שהשני חושב מעצמו על כך, דאל"כ למה רבא לא אמר והודיעה למלכה על טעותה. ואין לומר דרצה שיהיה קידוש ה'. ודן רבנו ברה"י שדרכו הי' לנסוע במחלקה ראשונה, ופ"א בטעות קנה כרטיס למחלקה רגילה, ואח"ז בבואו לקמיה אחד הנדיבים, שאלו אם נסע במחלקה רגילה ואמר הן, ותרם לו סכום גדול, ואמר שלרה"י שנוסעים במחלקה ראשונה אינו חפץ לתרום. האם צריך אותו רה"י להודיעו שרק הפעם נסע במחלקה רגילה או לא, וצ"ע.

הערות וחוספות

האדם כפוי טובה, אלא ישלם טובה תחת טובה אפילו לגוי. שהרי הכומרים של מצרים עשו טובה ליוסף כשהיה דינו בפניהם בעניין מעשה דאשת פוטיפרע, שכשהבחינו שהאמת אתו הצילו אותו ממוות, ועל כן עתה גם כן היטיב עמם. ה' הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, ע"כ יעו"ש. וע"ע בספר חסידים (סי' תשמו, וסי' תתקפב) דכשאדם מדבר

ואין משלמין מהם גמולין, והיינו דתשלומי גמולין שמשלב למי שגמל עמו טובה - טובה תחת טובה, ה"ז נחשב ג"כ לפריעת חוב בדמי שביעית (וכ"מ במהר"י קורקוס פ"ו מהל' שמיטה ויובל ה"י 'ותשלום גמולין הוא כפריעת חוב').

רמז. והראוני שכן מבואר כבר בשל"ה הק' (ספר בראשית, דרך חיים, פרשת ויגש) שכתב דלאידיה

ובפ"א הביא רבנו עובדא בא' שהזריקו לו זריקת הרדמה לשיניים, ואח"ז הלך לרופא אחר ונתערבו שאם יעשה לו הטיפול בלא זריקה ולא יצעק יהיה בחינם (כי הרופא השני לא האמין שיצליח), וכן עשו (שהרי ה' לו כבר זריקה), ואח"ז שאל הלה אם כדין עשה דלא שיקר ורק אמר שאני לא צריך זריקה. והביא רבנו מהרא"ם עה"ת עה"פ ויענו בני יעקב במרמה, וכ' שם דיש ב' מיני מרמה, יש חטא ויש חכמה, דאם כוונת הדובר לרמאות הוי חטא, ואי לא הוי חכמה. וכאן שכוונתו לרמאות חייב לשלם לו, שמוציא כסף שלא כדין דרופא מגיע לו כסף על טיפולו.

שעו. הביא רבנו כמ"פ דברי הרוקח שכתב דהויכוח בין משה למרים היה אודות האשה הכושית אשר לקח, דטענה וכי ראוי למלך ישראל לישא בת כומר. והשיבה משה דהרי אז כשהיה גר נשאה, וכעת יגרשנה. הרי דאף דעצם הטענה נכונה – מ"מ משום הכרת הטוב שהיה לו כלפי צפורה – השאירה. ואמר רבנו עפ"ז במה שנשאל ברב ת"ח שהציעו לו לינשא לבתו של מאמצו, שאשה פשוטה היא, דה"ה להנ"ל, אע"ג דגבי משה היו נשואים כבר, וכאן מדובר להכנס להצעת זיווג חדשה.

שעו. נשאל רבו בילד שניצל מהשואה והמציל קראו 'אליעזר' (שלא ידע מה שמו), ואחר השואה הוריו מצאוהו והם קראוהו 'אברהם', ונסתפקו איך לכתוב בכתובתו. ואמר רבנו דגבי מרע"ה ה' לו י' שמות ומ"מ נקרא משה ע"ש השם שבתיה קראתו לפי שהצילה אותו במס"נ (והגר"ח שמואלביץ זצ"ל כ' שהטביעה בו טבע זה של מסירו"נ). וא"כ חזינן דיש ענין לקרוא ע"ש השם שנתן המציל, אך מרן הגר"ח ק' שליט"א אמר דמ"מ יכתבו בכתובה את שני השמות יחדיו, ויכתבו 'אברהם אליעזר'.

הערות וחוספות

לבקש מהקב"ה שיקל בדינו של נכרי שעשה טובות ליהודי, ודו"ק.

בשבח צדיקים בין על יהודים בין על גויים, כגון שאומר אותו פלוני עשה לישראל טובה, יאמר זכרנו לברכה. ועוד כתב שם (סי' תשצ) דמותר

ענייני תלמוד תורה והינוך

שעה. נשאל רבנו באדם שאביו או אמו בטיפול נמרץ ונמצא בחוץ ויכול לומר או תהלים או ללמוד דף היומי, איזה מהם קודם. ואמר דאם לומד דף היומי בקביעות, מצוה קבועה קודמת לכל דבר. ואי לא, יאמר תהלים רצו.

הערות וחוספות

ולבקר את החולה, וכאשר ביקר את החולה אמר הרופא אני יכול לרפאות את החיים, אבל לא את המתים, כי אין תקוה לרפואתו, ונאש לחייו. ביום ו' עש"ק בבוקר אחר תפילת שחרית, הכריז הסבא הצדיק כש"ת ר' נתן נטע צבי פינקל זצ"ל, שכל אחד יעמוד על מקומו ולא יעזוב את הישיבה, כי יש לי למסור לכם דברים העומדים ברומו של עולם, והוא סיפור נורא מהט"ז ז"ל שמסר לי ידידינו הגאון הצדיק ר' צבי הירש המכונה ר' הירשלה זצ"ל ר"מ ראשי בישיבה קטנה בסלבדקא:

אשה אחת באה אל הט"ז לבקש שיתפלל על בנה החולה זה איזה שבועות, והרופאים אמרו נאש לחייו, ולא מצאו שום מזור ותרופה למחלתו הארוכה והכבדה, והט"ז מרוב ענותנותו דחה אותה ואמר לה, התחת אלוקים אני?! לך בעצמך אל בתי כנסיות ובתי מדרשות והתפללי לאבינו שבשמים, שישלח לו רפואה שלימה מן השמים. אבל האשה מרוב מרירותה לא עזבה את ביתו של הט"ז, וצעקה ובכתה בדמעות שליש מאין הפוגות, ותאמר: אל התורה שבאדוני אני צועקת, כי קודש אברך הוא ואורייתא חד הוא.

דבר זה עשה רושם על הט"ז, ואז אמר לה כי זה שני שבועות שאני עמל ויגע בסוגיא חמורה של הש"ס יומם ולילה, וזכות של יגיעתי בשני שבועות הללו יגן על בנך החולה, ומן השמים ירחמו עליו בתוך שאר חולי ישראל, כי בדבר הזה תאריכו ימים. זכות התורה של בעל הט"ז הגין עליו, ומצבו של בנה החולה הוטב ושם לאיתנו.

לכן המשיך הסבא מסלבדקא ואמר, אבקש מכם שכל אחד מבני הישיבה ילמד חצי שעה לזכות החולה, וכן עשו בני הישיבה, ומצבו של הבחור הוטב מעט מעט, ושם לאיתנו, ע"כ.

רמז. והנה יל"ד בזה דלימוד דף היומי הוי כנדר, דיעוי' בשו"ע (או"ח סי' רלח ס"ב) דאם יש לו חוק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו ישלימו מיד בלילה. ובמ"ב שם (סק"ה) כתב משום דהוי נדר כדאמר' בנדרים (ח, א) האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלקי ישראל, ובשו"ע (יו"ד סי' רד ס"א) פסק דאם נהג לעשות דבר טוב אם היה דעתו לנהוג כן לעולם הוי נדר, וטוב שיתנה בתחלה שלא יהיה עליו דב"ז בנדר פן יודמן איזה פעם שלא יוכל להשלים. ועי' בפמ"ג שם (א"א סק"א) דאפי' בלילות הקצרים מחויב להיות ניעור בלילה כדי להשלים לחם חוקו. ונצ"ע דאי הוי כנדר לכל יום, לא מהני השלמה, ועי' ברכ"י (יו"ד סי' רמו סק"ד, ובלבושי מרדכי מהדו"ת סי' לה).

והנה שמעתי שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בעת חליו של אביו מרנא הקה"י זיע"א, ונערכה עצרת תפילה בביהכ"נ 'לדרמן' ואמרו תהילים וכו', נשאר בביתו ולמד, ואמר שלימוד התורה יועיל לא פחות מהתהילים.

ועוד ראיתי בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 69, סיון תשעט, עמ' יז) שנשאל רבנו שליט"א בכולל שבן אחד האברכים עובר טיפול מסוכן מאד, האם לעצור ולומר תהילים או לא. והשיב רבינו דגם בלימוד תורה יש כח ריפוי ואין להפסיק, ורק אם מרגישים לחץ וקושי בריכוז, ואמירת התהילים תשחרר הלחץ, מותר להם להפסיק ולומר תהילים עד שיחזרו ליישוב הדעת ואז ימשיכו ללמוד.

וציין שם רבנו למעשה נורא מהסבא מסלבדקא זיע"א, המובא בספר אבן ישראל (סי' ו), וכך מובא שם: 'כשלמדתי בישיבת סלבדקא זכור אני שבחור אחד מבני הישיבה חלה במחלת הטיפוס ר"ל, ומצבו הורע מאד מאד, והוזמן רופא ידוע לבוא

שעמ. נשאל רבנו בהורים שבנם נכנס לשיבה גדולה, ורוצים לילך לבקרו, האם אפשר לבקרו אף שיהא על חשבון לימודו של האב ושל הבן דהרי הביקורים מחזקים ומעודדים את הבן. והשיב רבנו דאין לעשות זאת על חשבון לימוד האב, וכדאיתא בקידושין (כט, ב) הוא ללמוד ובנו ללמוד, הוא קודם לבנו. אבל האמא יכולה לנסוע, אך שלא יהיה ביטול תורה גדול מדי לבן יתם.

שפ. אמר רבנו במי שהחברותא שלו חולה, ורוצה לילך ללמוד עמו בבית, אך ראש הכולל אומר שע"י שילך הדבר מפחית מאוירת הלימוד של הכלל. דאמנם ילמד טוב יותר בחברותא בבית האברך, אך מ"מ כיון שהדבר עושה רפיון לכלל, א"כ טובת הכלל קודמת לטובת הפרט, וישאר בכולל יתם.

שפא. נשאל רבינו מאחר ואחז"ל דאל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, האם ימנעו הילדים מלקחת הפרס שמחלקים בלימוד עם האבות ובנים. ואמר רבינו דאין להמנע, דפרס זה הוא תמריץ שנותן מרץ וכח להמשך ללימודי.

הערות וחוספות

בעיניו, ויאמר לו מלמדו למד ואקנה לך נעלים נאים או בגד שתארו כך, וגם אז ישתדל לא לעצם הלמוד אלא לאותו הלבוש כי אותו הבגד אצלו יותר חשוב מן הלמוד והוא תכלית הלמוד וכאשר תהיה דעתו יותר שלמה וייקל בעיניו דבר זה, משדלים אותו במה שהוא יותר מזה, ויאמר לו מלמדו למד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר או שני דינרין, וגם אז ילמד וישתדל כדי לקבל אותן המעות, וקבלת המעות אצלו יותר נכבד מן הלמוד, לפי שתכלית הלמוד אצלו אז הוא קבלת המעות שהובטחו לו.

וכאשר יהיה בעל הכרה יותר וייקל בעיניו גם דבר זה וידע שהוא דבר פחות ערך, משדלים אותו במה שהוא יותר חשוב מזה ואומרים לו למד כדי שתהיה רב ודיין וכבודך בני אדם ויעמדו מפניך ויקיימו דבריך ויגדל שמך בחיך ואחר מותך כמו פלוני ופלוני, ואז ילמד וישתדל כדי להשיג אותה המעלה, ותהיה התכלית אצלו שיכבדוהו בני אדם וינשאורו וישבחוהו.

וכל זה מגונה, אלא שצריכים לכך מחמת קלות דעת האדם שעושה תכלית הלמוד דבר אחר חוץ מן הלמוד, ויאמר מדוע לומד אני את הלמוד הזה אלא כדי להשיג בו הזיה באמת, וזהו אצל חכמים שלא לשמה, כלומר שהוא מקיים את המצות ועושה אותם ולומד ומשתדל לא למען אותו הדבר עצמו אלא למען דבר אחר, והזהירונו חכמים עליו השלום

רמח. ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 73, תשרי תשפ, עמ' מד, סי' ב).

רמט. ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 65, אדר"א תשעט, עמ' מח).

יג. ראה מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין פ"י) במתק לשון קדשו, וז"ל: 'ואתה המעיין, הבן ממני משל זה ואחר כך שים לבך לשמוע דברי בכל הענין הזה. נניח, שנער צעיר הוכנס אצל מחנך ללמוד התורה, וזה טובה גדולה לו בגלל מה שייגיע אליו מן השלמות, אלא שהוא מחמת גילו הצעיר וחוסר דעתו לא יבין ערך אותו הטוב, ולא מה שיביא לו מן השלמות. והנה ההכרח מביא את המלמד שהוא מושלם ממנו לזרזו על הלמוד בדבר החביב עליו מחמת גילו הצעיר, ויאמר לו למד ואתן לך אגוזים או תאנים, או אתן לך חתיכת סוכר, ואז ילמד וישתדל לא לעצם הלמוד לפי שאינו יודע לזה ערך, אלא כדי להשיג אותו האוכל, ואכילת אותו המאכל אצלו יותר חשוב מן הלמוד ויותר טוב בלי ספק, ולפיכך חושב הוא את הלמוד עמל ויגיעה שהוא עמל בו כדי שישגי באותו העמל אותה המטרה החביבה עליו והיא אגוז אחד או חתיכת סוכר.

וכאשר גדל ונתחזק שכלו ונעשה קל בעיניו אותו הדבר שהיה מחשיבו מקודם, וחזר להעריך דברים אחרים, משדלים אותו באותו הדבר היותר חשוב

שפב. נשאל רבינו במלמד שמקבל מתנות מהורי התלמידים, וחלק נותנים יותר וחלק פחות, ומעוניין לא להסתכל מי נתן כמה כדי שלא ישתחד ויחנך א' יותר טוב מרעהו, אי שפיר עביד או לא. והביא רבינו דברי הילקוט שמעוני (ר"פ ויגש, קו"א) דלג' דברים צריך אדם להתחנף לרב ולאשה ולבעל חוב. ובארחו"צ שער החנופה כתוב שמצוה להחניף לתלמידים כדי שילמדו וישמעו את דבריו ויקבלו את תוכחתו. ואמר רבינו דתלוי בטבע המלמד, שאם יודע שע"י שיראה מי הביא הרבה יחנך א' יותר מאחר – לא טוב הדבר (ויודיע לכולם מראש שלא מסתכל, כדי שידעו ויתנו ע"מ כן), ואם לא – יסתכל. ואשתו שטוענת שבני העניים לא יתייחס אליהם יפה – י"ל דבב"מ דף ס' לא יחלק החנוני קליות ואגוזים מפני שמרגילן לבוא אצלו, וחכמים התירו דאתה יכול לחלק פירות יבשים. והכ"נ הורי העניים יכולים להחניף למלמד ע"י מכתב או פרגון יפה. והדגיש רבינו דלא טוב עושים אלה שנותנים להם מתנות בחתונה ואינם מסתכלים לראות מי הביא מה, דזה עוולה גדולה לנותנים שמשקיעים ליתן מתנה ולא רואה ולא מכיר לו טובה ע"כ בעתיד י"א.

שפג. נשאל רבינו במשגיח שמעניש את המאחר לתפילה שיעמוד בבימה י"ב, האם יכול לנהוג כן גם בתלמיד כהן או יתום. והשיב רבינו דבתפארת ישראל במידות (פ"א מ"ב, אות כא) מבואר דאצל שומר כהן לא היה שורף כסותו משום וקדשתו אלא רק קונסין אותו, אע"פ שביטל מ"ע י"ב. וגם גבי יתום, מבואר ברמב"ם (פ"ו מדעות ה"י) שלחנכם מותר בעינוי,

הערות והוספות

עכ"פ משכורת מלמד גם בת"ת מסודר המשלמים בדיוק כל חודש, אינה מספקת לפרנס משפחה בריוון, מה גם להוצאות בר מצוה או חתונה, לכן אי אפשר לגנות הבאת דמי פורים. אדרבא, שכולם יתאמצו במשהו, ע"ש עוד.

יג. והעיר רבינו על הנהגה זו מהמבואר בסוטה (לב, ב) ובירושלמי ביבמות (פ"ח ה"ג), דאמר' בשם ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש בהא דכתיב (ויקרא ו, יח) 'במקום אשר ישחט את העולה תשחט החטאת לפני השם', **שלא לפרסם את החטאים** (וכ"ה בירושלמי בסוטה פ"ח ה"ט ובקידושין פ"ד ה"א). הרי חזינן דהחייב קרבן חטאת שוחט את קרבנו במקום שנשחט העולה וכך אין יודעים מה שוחט ואין מתפרסם שחטא, הרי חזינן דאע"פ שחטא נזהרת התורה בכבודו (ואולי חינוך התלמידים שאני).

יג. הגה באמת ברע"ב מברטנורא במידות כתב דגם לכהנים היו שורפין הכסות. וראה מש"כ מן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך חכמה (פ"ז מהל' בית הבחירה ה"ד) דכהנים וזריון הם ולא אירע להם כן, ועוד דכיון דלכהנים היה בגדי כהונה, א"כ אסור

מזה ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, רומזים למה שביארתיו לך שלא יעשה תכלית הלמוד לא שיכבדוהו בני אדם ולא רכישת ממון, ואל יעשה תורת ה' פרנסה, ואל יהא אצלו תכלית הלמוד אלא ידיעתו בלבד, וכן אין תכלית האמת אלא לדעת שהוא אמת, והמצות אמת ולכן תכליתם קיומם. ואסור לאדם השלם שיאמר אם עשיתי אלו הטובות ונמנעתי מאלו הרעות שהזהיר ה' מהם במה יהיה גמולי, לפי שזה כמו שיאמר הנער אם למדתי מה ניתן לי ואומרים לו דבר פלוני לפי שכאשר ראינו חוסר דעתו שאינו מבין ערך הדבר הזה ומבקש לתכלית תכלית, נענה לו לפי ערך סכלותו ענה כסיל כאולתו, עכ"ד, וע"ע שם במתק לשונו מה שהאריך בזה הרמב"ם ז"ל שם, ותמצא נחת.

יגא. ראה בשו"ת אבני דרך (ח"ו סי' צה אות ו) שהביא מה שכתב לו הגר"י ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף'): 'ילדים המביאים למלמדים דמי פורים, אם המלמד הוא איש רציני ויר"ש לא יונח עי"ז את הילדים שאין מביאים, אלא ידון אותם לכף זכות.

אך לא ינהג בו מנהג כל אדם אלא יעשה להם הפרש, ולכן לא יענישם ככולם אלא יקנסם בצורה אחרת.

שפד. נשאל רבנו אם משגיח יכול לנעול הדלת דבית המדרש לכל המאחרים לתפילה, ואמר שאין לעשות כן, דיש המאחרים מפני נידודי שינה ויש שקורה להם שאר מקרי אונס, והוסיף שצריך הרבה סייעתא דשמיא שלא יהיה שגיאה או טעות בצורת ודרכי החינוך.

שפה. נשאל רבנו בילד שמפריע בכיתה אם ראוי להורידו לכיתה נמוכה יותר שם לומד אחריו. והשיב רבנו דכיון שירגיש מבוזה ונחיתי עי"ז אין לעשות כן, אלא יש לנהוג בו במידת הכבוד, וכדחזינן בב"מ (פה, א) דאיקלע רבי לאתריה דר"א ברבי שמעון, אמר להם יש בן לאותו צדיק, א"ל יש לו בן וכל זונה שנכרת בשנים שוכרתו בשמונה, אתייה, אסמכיה לרבי וכו', עד שנהיה לגברא רבא יי.

וסיפר בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א שבילדותו הי' המלמד מושיב לפי סדר חכמתם, והמתמיד והשנון הי' בשורה הראשונה, וכן הלאה [כעין ב"ק דף קכ], ופ"א תלמיד מצויין התרשל והושיבוהו בסוף, והתבייש טובא, ולבסוף יצא לתרבות רעה, הרי דיש ליזהר בזה מאד שלא ירגיש התלמיד מבוויש ומבוזה.

שפו. נשאל רבנו בכיתה בת"ת שיש שם ילד עיוור ל"ע, ומדי פעם שהמלמד גוער באיזה תלמיד או מוציאו מן הכתה כעונש, הלה מסתקן ושואל את חבריו על מי צועק המלמד, האם מותר לענות לו. ואמר רבנו דאם בלא"ה כל הכיתה רואה זאת מותר, וגם דהמלמד עושה זאת בדווקא בפני כולם לתועלת חינוכו של התלמיד, ואין בזה משום לה"ר.

הערות והוספות

לכבודו, בהנך כולה טעמא מדפשע טובא וחייב כן מדאורייתא, מה שאין כן הכא מדרבנן, ואף שהוא אונס קנסוהו, אבל בכהן חששו לכבודו לבלי לבוזהו כ"כ בפרהסיא, וכן לא משכנו אותו על השקלים, משום כבודו, (כירושלמי פ"א דשקלים מ"ג), וכן משמע לישנא דמתני', דקאמר בן לוי לוקה, ואף על גב דאמרינן (תמיד דכ"ז ב') דבכ"ד מקומות נקראים כהנים לויים, לשון תורה אחד וכו' (כחולין קל"ז ב'), ולפי מ"ש לעיל סי' י"ג, דאיש הר הבית לא היה המפתחות של עזרה בידו, ואם כן לא היה יכול לסבב כלל בפנים להשגיח על משמרות הכהנים שהיו לפנים בעזרה, ודו"ק], עכ"ד.

וה. יש לבאר הדבר עפ"ד הרמב"ם בפיהמ"ש בסנהדרין שהובא לעיל בסמוך דכן הדרך לחנך ולגדל, שאומר לו שאם ילמד יהא ראש ישיבה או דיין נכבד וכו', יעוין לעיל בסמוך, ודו"ק.

לשרוף בגדי כהונה. ולא הביא הטעם דהתפארת ישראל דהוא משום וקדשתו. ועוד טעם כתב בס' עזרת כהנים דכיון דהכהנים חלשים שהולכים ילפים, לכך לא שרפו כסותם.

וז"ל התפארת ישראל שם: 'שישן לו על משמרו. אבל כהן שישן על משמרו קנסוהו באופן אחר, ולא במלקות, ושריפת כסותו דכתיב וקדשתו, צריך שיהיה בו כבוד [כגיתין דנ"ט ב'], [ואף על גב שמצינו שגם הכהן בשרצה להטעות הממונה בהפייס היה לוקה בפקיע, (כיומא כ"ג א'), התם בצנעא, וכתלמיד חכם שסרח שאין מבזין אותו בפרהסיא (וכמ"ק י"ז א'), וגם בלא זה התם פשע טובא, מה שאין כן הכא איכא אונס שינה, וכל שכן דלא קשה מכהן שחייב מלקות, דאפי' כהן גדול לוקה (כסנהדרין ד"ח ב'), וכ"כ בשימש בטומאה, שפוצעין מוחו בגזרין, (כפ"ט דסנהדרין), וכ"כ בשאר חייבי מיתות שלא חששו

שפז. נשאל רבנו ברב שרוצה לקבוע שיעור תורה למשך זמן, אחר התפילה, והציבור אומר שזה מכביד עליהם, האם ראוי הדבר או לא. והשיב רבנו ע"פ המבואר בביצה (טו), ב: ת"ר מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום טוב, יצתה כת ראשונה, אמר הללו בעלי פטסין. כת שניה, אמר: הללו בעלי חביות. כת שלישית, אמר: הללו בעלי כדין. כת רביעית, אמר: הללו בעלי לגינין. כת חמישית, אמר: הללו בעלי כוסות. התחילו כת ששית לצאת, אמר: הללו בעלי מארה. נתן עיניו בתלמידים, התחילו פניהם משתנין. אמר להם: בני, לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו, שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה וכו'.

וכתב שם בעיון יעקב: "בא להראות אף שר"א ס"ל דיושב ושונה מ"מ כיון שראה שאין דעת הבריות נוח בזה, שוב לא עשה כן, כי לעולם יהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, וביטל דעתו ורצון שלו מפני רצון הבריות, רק פעם א' עשה כן, לכך קאמר מעשה וכו'", עכ"ל. וע"כ אין לעשות שיעור אם מכביד על הציבור.

וציין רבנו לחידוש המבואר ברמ"א (או"ח סי' קכח סעי' מד) דבחו"ל שנושאים כפיים רק ביו"ט, מ"מ רק במוסף נושאים הכהנים כפיהן ולא בשחרית, ולשון הרמ"א "ואפי' ביו"ט, אין נושאים כפים אלא בתפלת מוסף, שיוצאים אז מבהכ"נ וישמחו בשמחת יום טוב". הרי חזינן דבשחרית אין כ"כ שמחת יו"ט משום שהתפילה עוד לפניהם, וסו"ס אע"ג דהוי מצוה מ"מ הדבר מכביד על הציבור ומחסיר מעט בשמחת יו"ט.

שפח. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל במגיד שיעור שעומד למסור שיעור ברבים ורוצים שיצטרף להשלים מנין, ואמר דאם ידוע שמג"ש הוא אין חילול ה' שלא מצטרף, ואם אין ידוע – שיאמר להם ותו א"צ למיחש [ואמר רבנו דעל הח"ח מסופר שהצטרף למנין והפסיד הרכבת, ונשאר כל הלילה עבור זה. ואמר מרן הגריש"א דהח"ח החמיר ע"ע ממידת חסידות].

שפט. אמר רבנו דגם תלמיד חכם שחפץ ללמוד לעצמו בזמן דרשת הרב (בשבת הגדול וכיו"ב), מ"מ עדיף לו שיבוא, משום דאיתא במדרש דבשעה שהחכם דורש – השכינה מדברת מתוך גרונו.

שצ. נשאל רבנו על קניית אופניים לילדים, והשיב רבנו דאופניים הוא כלי מסוכן מאד, ואמר רבנו שהוא ממליץ תמיד שלא לקנות הכלי הזה, ואמנם לילדים רבים יש, אך צריך לחשוב מה רצון ה', וכיון שיש סכנה גדולה ברכיבה על אופניים, אין רצון ה' שיסעו על אופניים יי"ה.

הערות וחוספות

שהובא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'אבא שאל לרבינו אם לקנות אופניים לילדים, השיב רבינו

רנה. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (גליון 70, תמוז תשעט, עמ' סח). וראיתי בס' 'מנחת תודה' (עמ' קיג)

וע"ע במה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד (פסחים ג, א): 'שאלה. האם מותר לילדה לרכוב על אופניים'. תשובה. נראה שלא ראוי שילדה [וכל שכן אשה] תרכב על אופניים, דבמסכת פסחים דף ג ע"א נאמר לעולם יספר אדם בלשון נקיה, שהרי בזב קראו מרכב, ובאשה קראו מושב, ופרש"י לפי שאין הגון להזכיר רכיבה ופיסוק רגלים באשה. וברבינו חננאל הוסיף והוא דרך גנאי באשה. ומכאן נלמד שאין ראוי לנערות וילדות לרכב על אופניים.

ויש להעיר מהמבואר במסכת ב"מ (דף ט ע"ב) שאשה קונה בהמה ברכיבה, משום שדרכה בכך, הרי שדרכה של אשה לרכוב על החמור. וכבר עמד על כך היעב"ץ (בהגהותיו במסכת ב"מ שם) ונשאר בצ"ע. ואולי אפשר לתרץ דמיירי ביושבת על החמור ולא רוכבת, ועיקר החידוש של הגמ' שם הוא שאין דרכה של אשה למשוך, ולא נחית שם לחלק בין רכיבה לישיבה. ויתכן שמדובר שם במקום שאין אנשים, שהרי ברה"ר גם באיש קונה ברכיבה.

והנה נאמר בתורה ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור (שמות ד כ). וכתב האבן עזרא שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא, על חמור אחד היא ושני בניה. ובספר פרפרת משה הבין שהוא פגם בצניעות ולכן תרגמו הזקנים על נושא אדם, ובגמרא תירצו שלכן כתוב וירכיבם בגלל בניו. וראוי להקפיד על כך שילדה וכל שכן אשה לא תרכב על אופניים, עכ"ד רבינו שם.

ושוב מצאתי למרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' כו) שנשאל בזה"ל: 'עד איזה גיל מותר לילדות לרכוב על אופניים, השאלה היא במחנות הקיץ שיש שם אופניים שנעשו במיוחד לנקבות כך שלא יבואו לידי אי צניעות', והשיב ע"ז 'אם אין חשש פגיעה בבתולים, הכל לפי גודל הילדה, וכנראה עד ט' שנים', עכ"ד.

ועוד בענין רכיבת בחורים ואברכים על אופניים, ראיתי בספר 'חוט שני' (הל' ת"ת, עמ' פד) שאמר מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בזה"ל: 'לבזבז זמן בדרכים ולא להשתמש באופניים, אם יש באופניים איזה סיבה שלא להשתמש בו, הכי נמי יש לבזבז בדרכים ולא ליסע באופניים, אלא דצריך לידע אם הוא באמת סיבה, והטעם לפגם בזה הוא משום שנראה כקלות. ולמעשה כאן בבני ברק לבן תורה, הוא נראה כקלות, וצריך לשמור על כבוד ת"ח, לפי הנהגה', ע"כ.

בבדיחותא: תקנה להם עז או כבש, רק בהמות טהורות (כי רבינו שולל להרגיל ילדים ברכיבה על אופניים), ע"כ.

וראה בספר 'דרכי החיים' (ח"א עמ' מ) שהובא ממרן הגר"י ליפקוביץ זצ"ל: 'כלל אומר מו"ר שיש להורים לתת לילדיהם לשחק, ועל ההורים לראות שיהיה להם במה לשחק, אמנם יש להרגילם שישחקו רק בדברים שאינם מסוכנים, ואין בהם הרפתקאות וכדומה. בהזדמנות נשאל מפי אברך על ילדו שמבקש 'אופניים', אם צריך לקנות לו, אם אין זה נחשב בגדר 'מותרות', והשיב: הדעת נוטה לומר שאופניים אינו 'מותרות', כיון שהפעילות בנטיעה מוסיף כוחות לגוף, ואמנם צריך לעשות עמו תנאי שלא יסע עמם ברה"ר, אלא רק בחצר ובסביבות הבית, אך הוסיף מו"ר: בומנינו, כמובן לא היו שאלות כאלו...', ע"כ.

ויעוד הבוא שם: 'אמר מו"ר כי עיקר הסיבה מה שאנו רואים היום נערים רבים שפרצו את כל הגדרים, משום שלא נותנים לילדים לשחק, כי נער ישראל ואזהבהו - הנערות וזה הרצון לשחק, ואמר, שעדיף שישחקו עם פיקוח מאשר שייכלו ללמוד בלי פיקוח', ע"כ.

וראה עוד בספר 'שבילי התלמוד' להרה"ג רבי עובדיה גינתי שליט"א שאל קמיה מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל (עמ' ע, תשובה צז והלאה): 'האם יש בעיה חינוכית לקנות אופניים לילד בגיל 8-10, והשיבו מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בזה"ל: 'אספר לך מה היה אצלי, כל הילדים בבית לא ביקשו אופניים ולא קנינו להם, בן אחד ביקש ורצה אופניים בגיל 11 שנים. קניתי לו אופניים ואחר כמה שבועות אמרתי לו אתה יודע שרשום במצח שלך שאתה בטלן, והוצאתי ממנו האופניים. צריך לקנות אם הילד רוצה מאד ואח"כ להסביר לו ולהוציא ממנו האופניים', ע"כ.

ושוב שאל: 'כיצד יש לנהוג לגבי קורקינט לבת', והשיב: 'בקורקינט לבת יש בעיה של צניעות'. ושוב שאלו: 'כעת קנינו אופניים וקורקינט לילדים, מה לעשות בהם, הלא אם ניתן אותם מתנה לאחרים הם ישתמשו בזה', והשיב: 'קורקינט אפשר לתת לילד, ובזה אין חשש שימשיך עם זה לכשיגדל, כי גדולים לא משחקים בזה'. ושוב נשאל: 'ילד בגיל 3-4 אין בעיה שישע באופניים', והשיב 'נכון'. ושוב נשאל: 'א"כ יש לי עצה לאופניים, שנרכיב עליהם גלגלי עזר וממילא יהיה מיועד רק לקטנים', וכתב השואל 'הרב מאד נהנה והסכים עם זה'.

שצא. נשאל רבנו אם יש מצות חינוך לחנך קטן להיות מעשרה ראשונים בביהכ"נ או"ד כיון דאינו מצטרף למנין א"כ איב"ז תועלת (ושיטת הרמ"א דקטן מצטרף למנין). והשיב רבנו דאמנם חובת חינוך אין בזה, אבל ענין גדול יש, וכדמצינו במסכת סופרים (פ"ח ה"ו) 'נאמר טף למה בא, כדי ליתן שכר למביאייהו, מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לבתי כנסיות כדי ליתן שכר למביאייהו והן לקבל שכר'. ועוד נשאל רבנו בהתאספו ט' אנשים וילד אחד ואח"כ בא עשירי גדול, האם אותו אחד יחשב לעשרה ראשונים, והשיב דמסתבר שלאותו אחד שהגיע אחרי הקטן יש מעלת עשרה ראשונים.

שצב. נשאל רבנו מראובן שביקש משמעון שיכתוב עבורו חבורה למדנית לקובץ תורני וישלם לו ע"כ סכום נכבד, ואחר זמן ראה ראובן ששמעון הוציא ספר ובראש הספר הדפיס את החבורה שכתב עבורו, וקא טעין דמכר לו החבורה בממון ואיך מדפיסה לעצמו. והשיב רבנו במטבע הלשון דסוטה (כא, א): 'הלל ושבנא אחי הוו, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לסוף א"ל תא נערוב וליפלוג, יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'', והכ"נ צ"ל שלא הייתה כוונתו למכור באמת את דברי התורה היקרים לאחר אלא רק לעשות עמו חסד להמציא חבורה בתוך זמן קצר. וייעץ רבנו שיכתוב בתחילת החבורה שהדברים נכתבו "בסיועו" של ראובן, דכיון דשילם לו ממון ע"ז חשיב שסייע לו בכתבת החבורה, ודו"ק.

הערות והוספות

באופניים, כי אין זה צורת בן תורה. טען השואל הרי כאן יש לי סיבה מיוחדת, אמר לו מו"ר אני מברך אותך שמהיום והלאה יפסקו הכאבים ברגלים ותוכל ללכת בקלות, מוסיף אותו ת"ח ומספר שאכן כבר למחרת התחילו הכאבים להפסיק וניכר עליו שהולך בצורה בריאה ללא סבל, ע"כ.

ינו. תשובה זו קיבלתי מידידי הבה"ח יוסף פליסקין נ"ו. ועוד הוסיף רבינו שם מש"כ בנחלת יעקב (במסכת סופרים שם) דאע"ג דקטנים לאו בני שכר ועונש, מ"מ יכנס יראה בלבבם בגדלותם ועי"ז יקבלו שכר. ועוד הביא מש"כ האור זרוע (ח"ב סי' מח) דלא היו מניחין בניהם הקטנים אחריהם, אלא היו מוליכין אותם לבתי כנסיות כדי לזרום במצוות וגם מחמת שבאים קטנים לביהכ"נ כנסת יראת שמים בלבם, כדתנן יהושע בן חנניה אשרי יולדתו, ומפרש בירושלמי פ"ק דיבמות ה"ז משום שהייתה אמו מוליכתו לביהמ"ד כדי שידבקו אחזניו בד"ת. ועוד הביא רבינו מה שמובא בספר הזכרונות לרבי שמואל אבובב זצ"ל (זכרון פ"ו) דכתב שם בשבח אדם שהורגל מקטנותו להשכים לביהכ"נ דאז קל שלא לשנות טבעו ולהשכים תמיד יעו"ש.

ועוד ראיתי בספר 'דרכי החיים' (ח"א עמ' מח) שנשאל מרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל בבחור ישיבה שהנסיעה מביתו לישיבה היא כארבעים דק', ויכול לקצר את דרכו בנסיעה באופניים במשך 15 דק' בלבד, האם ראוי או שמא אי"ז ראוי לבן תורה. והשיבו הגרמ"י זצ"ל בכת"י בזה"ל: 'אם ברור לך על מדת הזהירות לשמור עצמך בנסיעה שלא יהיה ח"ו תאונת דרך, וכן שיהיה בבוקר השכם ובערב באיחור הזמן - שלא יוכל לצאת חילול כבוד בן ישיבה, והיות שכוונתך לש"ש שלא יקח הנסיעה הרבה זמן, יש להקל, ותתפלל ותבקש מה' שלא יהיה שום מכשול ותקלה ע"י הנסיעה. ויותר טוב אם תוכל לקבל חדר בפנימיה של הישיבה, אף שבד"כ יותר צנוע שישנים בבית ההורים, עכ"ל.

ועוד הובא שם: 'סיפר ת"ח אחד על אברך בשכונתו שסובל כבר תקופה ארוכה מכאבי רגליים וחשב לרכוש אופניים שע"ז ייקל עליו ההליכה, וחישבן שגם ירוויח מכך שלושת רבעי שעה ביום מחסכון הזמן שלוקח ההליכה ברגל. ושאל את מו"ר, ולאחר שמו"ר התעניין לפרטי פרטים, כגון היכן ישמור את אופניו מפני גניבה וכו', ענה: דעתו של מרן בעל קהלות יעקב זצ"ל לא היתה נוחה שאברכים יסעו

ענייני צדקה

שצג. אמר רבנו בשם מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל כי שיעור צדקה שצריך ליתן, הוא שירגיש שהוציא ממון מכיסו, שיהיה לו כאב קטן על הסכום שהוציא, ודפח"ח.

שצד. נשאל רבנו באנשים התורמים צדקה לזכות להוושע בדבר מסוים ולא נושעו. ואמר רבנו שאיננו יודעים חשבונות שמים, אך מ"מ נראה פשוט דמכיון שבמצות צדקה יש דיני קדימה, ואם אחד נותן הצדקה שלא לפי הסדר של השו"ע, אין לו להתפלא מדוע לא נושע, וע"כ אם אביו או קרובו היה זקוק לצדקה ותרם לקופת צדקה במקום להם, כיון שעשה שלא כדין, אינו נחשב כזכות עבורו.¹

שצח. אמר רבנו דהרואה אדם שאוסף צדקה ואיננו עני ממש, אין למוסרו לב"ד וכדו', דאנשים יודעים שלא כל א' שאוסף הוא עני ממש ומ"מ נותנים. אבל אם הוא נוכל סדרתי שמציג א"ע כנצרך לסכומים גדולים מצוה למוסרו למשטרה, וכמב' בסנהדרין (ו), (א) שבור זרוע רשע, ובתוס' בשבועות (ל, ב) מב' שאם יכול למנוע נזק מחברו ולא מנע נתפס בזה. אבל לגבי פרסום שמו, אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שאסור, דאל תבוז לגנב, כי יגנוב למלא נפשו וכו' וי"ח.

הערות וחוספות

שם 'היינו חוטאים. שאנו מעלימין עין מן העניין, אבל עכשיו הרמאים גורמים לנו, ע"כ. והיינו דאין כלפינו טענה מדוע איננו נותנים צדקה, משום דיכולים אנו לטעון דאולי מיירי ברמאי, וכיון דקשה לברר אם מיירי ברמאי א"כ אין תביעה כלל למי שמעלים עיניו מצדקה. ומבואר מזה דפטורין מליתן צדקה למי שמסופקין אנו במצבו.

והשיבו מרן הגר"ח שליט"א דאין הביאור בגמרא דפטורין ע"פ דין, אלא זהו רק לימוד זכות על מי שלא נותן, אבל לדינא מספק צריך ליתן.

וראה מש"כ הגר"א נבנצל שליט"א בסוף משנב' 'ביצחק יקרא' (ח"ו, דיני צדקה וממונות, אות כג) ד'סתם אדם שמקבץ נדבות ולא ידוע מה טיבו מספק כדאי לתת לו לפחות משהו'. וע"ע במש"כ מרן הגריש"א אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות (ח"ד סי' קכג), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קעג), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קל), ובמה שכתב רבינו בחשו"ק חמד (פסח, עמ' נא), ובשו"ת אבני דרך (ח"ד סי' קעו), וע"ע דברים נפלאים בזה בס' אגן הסהר (ח"ג אות קיג, עמ' 278).

רמ"ו. ושוב נדפס הקובץ 'ווי העמודים' (גליון 64, שבט תשע"ט, עמ' מח, סימן יג).

ינה. הנה שמעתי מידידי הרה"ג רבי יהושע איזנשטיין שליט"א ששאל כן קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיבו דכיון שזה ספק, וספק דאורייתא לחומרא, ומאחר ומבואר ברמב"ם (פ"ז מהל' מתנות עניים ה"ב) דכל הרואה את העני מבקש ואינו נותן לו עובר משום לא תאמץ ולא תקפוץ וכו', א"כ חייב ליתן לו צדקה, גם אם מסופק במצבו אם עני הוא או לאו. והוסיף מרן הגר"ח שליט"א דעכ"פ יתן לו שווה פרוטה [לערך 10 אג].

ושוב שאל ידידי הנ"ל קמיה מרן הגר"ח שליט"א דיש עניים שלא רוצים ליקח סכום זה, שאינו כבוד עבורם לקחת סכום פעוט שכזה. והשיבו מרן הגר"ח שליט"א דמי שלא לוקח איננו עני.

ושוב שאל קמיה מרן הגר"ח שליט"א דבכתובות (סח, א) איתא 'היינו דאמר רבי אלעזר, בואו ונחזיק טובה לרמאין, שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום, שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא', ופירש"י

שצו. נסתפק רבנו בעשיר שירד מנכסיו אם מחובת צדקה ליתן לו רכב שהרי הורגל לרכב מפואר, ואיתא בכתובות (סז, ב) די מחסורו שיחסר לו אפי' סוס לירכב עליו או עבד לרוץ לפניו. ואמר רבנו דהאידנא שיש תחבורה ציבורית ומוניות ואפשר להסתדר בלא רכב משא"כ בזמן חז"ל ללא סוס, וגם עבד לרוץ לפניו הוא מפני שזה מעמד חשוב והורגל לזה, משא"כ רכב לא בריא אם משנה במעמדות דהרבה אמידים נוסעים במוניות וכן איפכא הרבה שאינם בעלי ממון חסכו וקנו רכב, וצ"ע למעשה.

שצו. הביא רבנו דברי הביאור הלכה (סי' לו ס"ג, ד"ה קטן) דעני שאין לו תפילין כל ישראל חייבים לקנות לו (וציין רבנו לשו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' טו מש"כ בזה). והעיר רבינו מ"ט בשו"ע ובמ"ב (ריש סי' תרעא) מבואר דאדם מישראל שאין לו שמן להדלקת נרות חנוכה חייבים ליתן לו משום פרסומי ניסא, הא תיפו"ל משום חובת צדקה וערבות ישראל זל"ז בקיום המצוות י"ש.

הערות וחוספות

שונות הן. הנה בסי' תרע"א רק נפסק חידושו של הרמב"ם פ"ד חנוכה ה"ב, דחייב עני למכור כסותו ולחזור על הפתחים להשיג נרות. וכדאסברא לן המ"מ שם, דדומיא דמצינו בד' כוסות דחייב למכור כסותו ולחזור על הפתחים [נע' מתני' פסחים צ"ט ב' וברשב"ם שם], והוא משום פרסומי ניסא, ה"ה דמחויב כן בחנוכה משום פרסומי ניסא. ובפשטות הוא מצד גודל הענין לפרסם הנס. וידוע הסברו המקורי של האבני נזר אר"ח תק"א וז"ל, "והדבר מובן על פי מה שאמרתי כבר בטעם הרמב"ם דכל מצוות אינו מחויב למכור כסותו. שהרי חישוב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה [ברכות ו ע"א]. מה שאין כן פרסומי ניסא לפרסם לאחרים, ומה לאחרים במחשבתו", והיינו דל"ש לצאת ידי פרסומי ניסא באונס.

וכן פסקו בא"ר ובעולת תמיד סי' כ"ה סק"א כפשטות הירושלמי פ"א דפיאה דבשאר מצוות אין דין כזה למכור כסותו ולחזור עה"פ, ואף בציצית דשקולה כנגד כל המצוות, וכן בתפילין דקדושתו גדולה ואות היא לישראל. ועי' ביה"ל תרנ"ו ס"א ד"ה אפילו האריך בכל זה.

והנה הביה"ל שם תרע"א העתיק מהחמד משה, דה"ה דחייבים הגבאים לתת לעני נ"ח דומיא הך דינא דלא יפחתו לו ד' כוסות, דאידי ואידי משום פרסומי ניסא הוא.

והך דינא לתת מקופת הקהל אינו בשאר מצוות, דקופת הקהל מצומצם וא"א לקנות תפילין לכל עני

ינט. הנה ז"ל הביאור הלכה ע"ד השו"ע שם דאפי' עני המתפרנס מן הצדקה - שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק, וז"ל: 'ואפילו עני וכו'. הרה"מ כתב דהרמב"ם למד כן מדין ד' כוסות דזה הוה משום פרסומי ניסא, ולפ"ז נראה דהגבאים מחויבים ליתן לו נרות להדליק כמו בד' כוסות, מיהו אם לא נתנו לו צריך לעשות כמו שכתוב בשו"ע וכן הדין בד' כוסות. מיהו נראה דאין צריכין ליתן לו כ"א נר אחד בכל לילה דהיינו נר איש וביתו דיותר הוה מן המהדרין ואין חיוב ליתן לו [חמד משה], עכ"ל. ובמה שהקשה רבינו שליט"א, הנה י"ל דבאמת חיוב זה הוא רק במצוות של פרסומי ניסא, דהנה הראוני מה שכתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קמא), דעיקר מצוות צדקה היא באכילה ושתיה ומלבושים, ולא בקניית דברי מצוה, ולכן הגבאים אינם מחויבים ליתן עבור תפילין והוא פטור דזה אונס, ומלבד ד' כוסות או נרות חנוכה דמחויבין. והיינו דאי"ז חיוב מדיני צדקה, אלא רק דבר גדול הוא זה שיעזרוהו שיוכל לעשות מצוות, אבל אינו מדיני צדקה. ולפי דברי האג"מ לק"מ מה שהקשה רבינו, דהביאה"ל מדבר מדיני צדקה, שהגבאים יתנו רק לפרסומי ניסא (דבמקום שימכור הכסות, נותנים לו מלכתחילה כדי שלא ימכור הכסות), אבל בשאר מצוות דפטור (וא"צ לחזור ולמכור כסותו) - שם באמת הגבאים לא יתנו לו מדיני צדקה, ורק ידאגו לו מדין ערבות, ודו"ק.

ושוב כתב לי מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א על הערת רבינו, בזה"ל: 'תרי הלכות

וואמר אז רבנו גבי בעל מסעדה שיש לו סוכה, ואנשים רבים סועדים שם גם בלא שקנו אצלו ומפסיד שעי"ז הקונים אצלו לא יכולים לאכול שם אם יכול לגרשם, ואמר רבנו דחייב ליתן להם סוכה וכו"ל ואינו יכול להוציאם].

שצח. נשאל רבנו באדם שיש לו קרוב שזקוק לצדקה, אך כל מה שנותנין לו – מאבדם, ונותנם ומחלקם לחבריו במחיר זול וכיו"ב, האם חייבין להמשיך וליתן לו צדקה או שיתנו לאנשים אחרים שישתמשו בזה לצורך עצמם. ואמר רבנו דא"י מאבד ורק אם זורק לים שאין בזה תועלת לשום אדם ה"ז שוטה, אבל כשנותן לחברו, הגם שאין זו דרך נכונה ורצויה, מ"מ כיון שהוא קרובו – ימשיך ליתן לו צדקה דא"י איבוד כ"כ.

שצמ. שאלתי לרבנו אם אפשר לתרום להדפסת ספר מכספי מעשר, והשיבני שאם הספר יועיל לרבים, מותר גם מכספי מעשרי.

ת. נשאל רבנו אם צריך להפריש מעשר כספים מכרטיספר והשיב דאין צריך, ורק מכסף ממש חייבין.

הערות והוספות

די"א דכל אלו אם בלא"ה לא הי' עושה כן יכול לעשות ממונות מעשר ואע"פ שנהנה מזה ג"כ, ויש מחמירין בזה שמעות מעשר הוא רק לעניים א"כ התנה בתחלה שיוכל לתת לכל המצות. ולכן טוב שיתנה בתחלה, ואם לא התנה מהנכון להחמיר שלא ליתן רק לעניים ואפי' לעשות מזה גמ"ח קבוע אפשר שיש להחמיר, וצ"ע. אך להלוות לפי שעה מעות מהמעשר יש להקל אפי' להלוות לעשיר וכ"ש לעני, וכשיחזיר לו יתנה לעניים. ע"ש עוד.

וראה בציון ההלכה (ס"ק ס) שכתב מרן הגר"ח שליט"א: 'ומרן החזו"א זצ"ל הורה שאסור ליתן ממונות מעשר להדפסת ספרים אפי' אם המחבר עני א"כ הוא ספר שכל העולם צריך לו (דאז הוי כמ"ש הכל עניים הן אצל ס"ת), ומ"מ נראה שאם המחבר יתפרנס ממכירת ספריו מותר, ע"כ.

וראה עוד בסוף ספר 'באורח צדקה' בתשובות מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל (אות סד, עמ' שעג) שהביא מהגר"ק: 'אין להדפיס ספר שכתב מכספי מעשרותיו של עצמו, דזה כמעביר כספי מעשרותיו מכיס של עצמו לכיס של עצמו'.

רסא. הגה ידוע בשם מרן החזו"א זצ"ל דאמר שממתנות א"צ להפריש מעשר כספים, וכן הביא מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פ"ז

מקופת הקהל ולא לבנות בית לכל חסר בית. ולא ע"ד כן השתתפו אנשי העיר בקופת הקהל. ורק בדברים יחידים כגון הנך דפרסומי ניסא דד' כוסות ונ"ח, ועוד כמה דברים שאמרו דמוטל על קופת הקהל לדאוג לזה.

וממילא איל"ז ענין להפמ"ג שהביא הביה"ל בסי' ל"ז, דודאי לא מוטל על קופת הקהל לקנות תפילין יקרות לכל עני ועני. ובעצם כל קטן שהגיע ל"ג, עני גמור הוא, וע"ז כ' הפמ"ג דאין שום חיוב על אביו לקנות לו, דאזיל חיוב חינוך וכבר בירך ברוך שפטרני. והריהו ככל עני שיש עליו מצות צדקה לכל ישראל להחיותו. והוא מצו"ע דפתוח תפתח את ירך לאחיך האביון, ודין יד מחסורו אשר יחסר לו, אפילו עבד לרוח לפניו וסוס לרכוב, ופשוט דכ"ז ל"ש לחיוב גבאים וקופת הקהל, אלא לבעלי הצדקה ובעלי יכולת. וכל א' מישראל יש לו דין ערבות פרטי ככל שיכול להיות ערב לאחיו שיקיים מצוות, עכ"ד מו"ז שליט"א.

רס. יעויין במש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פ"ז מהל' מתנת"ע סק"ז) ויש דעות אם יכול לעשות ממונות מעשר שלו שאר מצות, כגון נרות לביהכ"נ או להיות בעל ברית ולהכניס חתן וכלה לחופה או לקנות ספרים ולהשאלן לכל מי שירצה,

תא. נשאל רבנו למי ליתן מעשר כספים האם להורים הזקוקים לזה, או לראש הכולל שנותן לאברכים מלגה מכובדת וטורח עבורם תמיד. והשיב רבנו דהכרת הטוב קודמת, עפ"מ שאחז"ל (שמו"ר ד, ב) דהפותח פתח לחברו נפשו הוא חייב לו, וחייב בכבודו יותר מאביו ואמוי"ב. וא"כ אם נותן לאביו חלק, ואת השאר נותן לשאר הצדקות – בחלק ההוא (של שאר הצדקות) יקדים את מי שחייב לו הכרת הטוב. אך אין לכפות וללחוץ על האברכים ליתן המעש"כ (וציין רבנו לב"ב ח, ב, והובא לעיל) רי"ב.

תב. נשאל רבינו אם אפשר ליתן צדקה לגר מקופת צדקה המיועדת ליתומים, והשיב רבינו עפ"ד הבעל הטורים (דברים כד, יז) עה"פ 'לא תטה משפט גר יתום', דתמוה דהו"ל לומר 'לא תטה משפט גר ויתום', וביאר הבעה"ט 'גר יתום'. ולא אמר גר ויתום, לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי", והיינו דכל גר הוא כמו יתום שאין לו קרובי משפחה, וא"כ אע"פ שבד"כ דעת בני אדם לתרום ליתומים היינו יתומים קטנים וצעירים מ"מ כ"א תורם

הערות והוספות

אין הכסף שלו א"צ הבן לתת מעשר, עכ"ד.

ולפי"ז יל"ד בתלוש קניה, דזה נקרא שקיבל כסף לדבר מסוים. וכע"ז כתב בספר 'באורח צדקה' (פ"י סי"ג) בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאם התלוש הוא לקנות חפץ מסוים בדווקא, פטור ממעשר דהוי כמו שקיבל את גוף החפץ, ועל חפץ אין מעשר, אבל אם יכול למכור התלוש או שלא מוגבל למוצר מסוים או לחנות מסויימת לא חשיב שקיבל חפץ אלא כסף. אך לא ברירא אם זה הגבלה לחנות מסויימת אבל לא למוצר מסויים - כגון חנות ספרים, אי חשיב כחפץ או כסף. ושם טוב יותר משום שקיבל כסף למעשה, וכאן אי"ז כסף בפועל - אך יכול הרי למכור אותו, ולכן מסתברא דלא חשיב כקיבל חפץ (וע"ע במש"כ בזה ידידי הגר"א סקוצילס שליט"א בספרו 'אהל יעקב' - פסקי הוראה, סי' ריט, עמ' תד).

וידוע שמרן הגר"ח שליט"א אמר בשם אביו הקה"י זצ"ל דבכל הספיקות במעשר כספים ראוי להחמיר, כי במעשר רק מרוויחים ולא מפסידים.

רסב. ובפ"א אמר רבנו עפ"י דאם רוצים ליתן שם לבת או ע"ש אם היולדת או ע"ש חמותה שגידלתה, החמות קודמת לפי שגידלתה. וסיפר רבנו שהמהרש"א הוסיף אידלס ע"ש חמותו שנתנה לו בית ודירה.

רסג. ושוב נדפס בקובץ 'זוי העמודים' (גליון 64, שבת תשעט עמ' לה).

מהל' מתנו"ע סק"ז) 'והמקבל מתנה, כגון אלו שמקבלין מתנות לחתונתן, אם קבל חפצים א"צ לתת מעשר, אבל אם קבל מעות אפי' בשביל לקנות דבר מסוים - צריך לתת מעשר, עכ"ד.

ולזה צ"ע בכרטיספר מה דינו. דיש לדון דכסף להוצאה ניתן שקונים עמו בחנות, משא"כ מתנות דזה לשימוש עצמי, וא"כ בכרטיספר אולי חשיב ככסף דקונים עמו בחנות (ואינו לשימוש עצמי) וחייבין להפריש ממנו מעשר, או דלמא דכסף דווקא דעובר מיד ליד ויוצא בהוצאה, משא"כ כרטיספר.

וראה עוד בציון ההלכה (ס"ק סז) שכתב מרן הגר"ח שליט"א: 'שמעתי שכן הורה מרן החזו"א, וכן מצאתי בס' מעשר כספים עמוד רכ"ז בשם תשו' יד הלוי שאין נוהגין ליתן מעשר מן הדורונות, אבל ממעות הנדוניא מובא בכל האחרונים שמנהג לתת מעשר וכנ"ל וכן מכל מעות מתנה. ומרן ז"ל אמר הטעם שהנותן מעות אפי' לקנות דבר מסוים אינו מקפיד כ"כ אם המקבל יוריד קצת למעשר ולכן חייב. ואם עי"ז שיתן המעשר לא יספיק לו לקנות הדבר שנתן עבורו, וא"א לו ליתן מעות אחרים ירשום עליו המעשר לחוב וכשיוכל יפרע, וכן הורה מרן ז"ל לחתן א' שנתנו לו הוריו מעות לקנות דירה, ואם יוריד המעשר לא יספיק לדירה שירשום עליו המעשר לחוב ובמשך הזמן יפרענו, אבל אם אביו או חמיו לא הקנה לו את הכסף אלא הוא קונה לו את הדירה אפי' שלח את הבן שיקנה כיון שעדיין

על דעת התורה, והתורה אמרה שכל גר הוא כיתום, ואפשר ליקח התרומה עבורו מקופה זו.

ואמר רבינו בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א דברמב"ם (פ"כ מהל' סנהדרין הי"ב) מבואר לא כן, דכתב דאם היה גר עובר בשני לאוין, ואם היה גם יתום – עובר בג' לאוין (משכח"ל שאמו טבלה לגירות בעודה מעוברת, ואח"כ כשנולד מתה), הרי דחזינן מדברי הר"מ דתרי מילי נינהו. ובמהרש"ל הקשה כן, וציין רבינו לאמרי בינה ולמנ"ח. ואמר רבינו דיש אדם שגם בגיל מבוגר מרגיש יתום, ויש שהם משפיעים ולא מרגישים יתמות וחסרים, וכ"א תלוי לפי טבעו ומצבו, דיש גר שהוא יתום ויש גר שאינו יתום (דגר רגיל מתנתק מהוריו ומשפחתו, אך יש גר כנבזראדן שהיה מלך).

תנ. עוד אמר רבינו דהחתם סופר זיע"א נשאל אם מותר לקחת כסף לת"ח הנצרך לצדקה מקופה המיועדת להכנסת כלה, ואמר החת"ס דכיון דדרשי' ויתן אל משה ככלתו לדבר עמו (שמות לא, יח) – דפירש"י שם 'ככלתו כתיב חסר, שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן וכו'. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קישוטין, הן האמורים בספר ישעיהו, אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים יס"ד (ומקורו משמו"ר מא, ה). והביא רבינו דברי הריב"ש (סי' רז) שכתב דכל מקום שלשון בני אדם לא מבוררת הולכים אחר לשון התורה, והכ"נ מותר כיון שבלשון התורה ת"ח נקרא גם כלה יס"ה.

הערות והוספות

שהקב"ה כפה עליהן ההר כגיגית ע"י לקבל תורה, לפיכך נוהגים לפרוס צעיף על חתן וכלה מחמת שעושה לו לתורה.

רס. הנה יעויין בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קסז) שדן בזה הגה"צ רבי מנשה קליין זצ"ל, וזה תו"ד: 'בדבר שאלתו בגבאי צדקה שאוסף מעות עבור ת"ח מופלג הנמצא במצוקה גדולה ושאל אם מותר לו לומר שאוסף עבור הכנסת כלה כדי שיתנו לו יותר, והביא דברי הש"ך יו"ד סי' רנ"ו סק"ז דבמקרה שהוצרכו לגבות לא ישנו אף שגבאי העיר יכולין לשנות ונסתפק מעלתו לפמ"ש בס' חיי נפש בהסכמתו של הגאון הישיש ר' ישראל וועלץ (שליט"א) ז"ל שהבי' משו"ת משנת שכיר מעשה רב ממרן הח"ס ז"ל שבא לפ"ב הגאון ממטרסדורף ז"ל עבור ענין גדול והח"ס בעצמו הי' מעורר הגבאים מכל החברות דשם לחזק ביד הגאון ז"ל וגם חברת הכנסת כלה אף שמעולם לא נתנו רק עבור הכנסת כלה אז כתב הח"ס ז"ל תשובה ותמך יתדותיו על מדרש כי תשא ויתן אל משה ככלתו כמו כלה מקושטת בכ"ד תכשיטין אף ת"ח מקושט בכ"ד ספרים ומלך פורץ גדר ות"ח יש

יסד. וידוע שהתורה הק' הושוותה בהרבה מקומות לכלה, וכדאיתא בסוף תענית 'ביום חתונתנו זו מתן תורה', ובמכילתא דר"י 'ה' מסיני בא, לקבל את ישראל, כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה', ועוד הראוני בתשב"ץ קטן (סי' תסד) שכתב דטעה"ד שאומר החתן הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל, לפי שמצינו בהרבה מקומות שאירס הקב"ה לישראל בתורה וכו' הרי התורה הושוה בהרבה מקומות לכלה וכו' עכ"ד.

וע"ע בארחות חיים להר"א מלוניל (הל' קידושין אות כא) שכתב בהא דאחז"ל דהנושא אשה כאילו עמד ביום מ"ת שכך שנינו כל השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה שנאמר וכו'. ועוד הראוני בספר 'קושיות' (סימן יז, אות שצ, עמ' עדר) שכתב 'תקשי, למה חתן וכלה צריכים לעמוד בשעת ברכת אירוסין, תירץ - משום שנאמר (שמות יט, יז) ויתייצבו בתחתית ההר. וע"ע שם בסימן יז (עמ' י) 'תקשי לך, למה נהגו לפרוס צעיף על חתן וכלה בשעת ברכה, תירץ לפי שכל דברי תורה נמשלים לחתן וכלה, ונאמר ויתייצבו בתחתית ההר, מלמד

תר. נשאל רבנו בקופת צדקה שקיבלו שני תרומות עם בקשות לתפילה, א' מבעל שרוצה שלום בית, והשני מאשתו שרוצה גט, מה יתפללו הרבנים. ואמר רבנו על הגר"י מוולאז'ין זצ"ל ששאלו הצאר שאם גר ברוסיה יהודים מתפללים להצלחת הצאר, וגם בגרמניה להצלחת הקיסר, אז תפילת מי שומע הקב"ה. והשיבו דזהו שמתפללים 'הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יגדל וירומם את אדוננו הצאר וכו'", וצ"ב מה ענין זה לזה. אלא שכמו בים כ"א מתפלל לרוח בכיוון הנצרך לנסיעתו והשני צריך רוח הפוכה, והקב"ה כל יכול ויודע לסדר טובת כולם, הכ"נ. וכך כאן שיתפללו שיהיה 'טוב' לכל אחד, והקב"ה יסדר הטוב לכאו"א.

תה. אמר רבנו דגם חלק מהפוסקים שסברו בעבר דיש בקניית כרטיס הגרלה בלוטו חשש אסמכתא, חזרו בהם וכיום סוברים דכיון שארבעים וחמש אחוז הולכים לצדקה ולמוסדות, א"כ הקונה כרטיס דעתו שאם לא יזכה – ילך הכסף לצדקה. אך מ"מ ממצער ודאי שא"א לקנות כיון שיש חלק גדול שהולך לרווחים אישיים שלהם.

ואמר רבנו בעובדא דאדם שלח את חברו במשך כמה שנים לקנות עבורו כרטיס בפס, והלה לקח הכסף לעצמו, וקנה רק כרטיס א' (עבור עצמו, שתמיד קנה), ואמר שאם הכרטיס ההוא היה זוכה היה משלם את הזכייה לחברו, כך שאולי לא הפסידו. ואמר רבנו דכיון שחלק גדול

הערות והוספות

ודאי דאין לו דין כלה לענין זה דאל"כ אמאי לא נתנו גם לת"ח אחרים מקופת הכנסת כלה וד"ל).

אבל נידון דידן הרי הגבאי הוא משקר ומטעה את הבריות ואומר להם שהוא מאסף לצורך הכנסת כלה מה שאינו אמת, ואפילו נימא דבהלכה ת"ח מקרי כלה, מ"מ בעיני בני אדם לא מקרי כלה, ואומדנא דמוכח הוא דהוא כוונתו לכלה באמת ואילו ה"י יודע זה הנותן שכונתו לת"ח לא ה"י נותן לו כל כך, וא"כ הו"ל שקר גמור ומטעה את הנותן וכו'... יעוי"ש עוד בדבריו.

ושב סיים: 'ומיהו לעיקר הדבר מש"ב הח"ס דת"ח יש לו דין מלך ויש לו דין כלה, אין הדברים כפשוטן ולא כתב זה אלא להחברא הנ"ל לזרון בזה שה"י ס"ל להח"ס דמצוה לתת להגאון הנ"ל, ואל"כ אין להם מובן כלל דאם הת"ח דין כלה לו למה ליה להח"ס עוד טעם שהוא מלך ופורץ גדר, והלא מגדר ומדין הכנסת כלה הוא ולא צריך לפרץ גדרים, וגם למה לא נתנו לכל ת"ח ואם הוא מלך שפורץ גדר א"כ למ"ל טעם דמקרי כלה, אבל פשוט דאין זה אלא לשון מושאל שת"ח מקושט בכ"ד ספרים ככלה מקושטת בתכשיטין וקישוטין וגם דין מלך היינו

לו דין מלך ודין כלה, ופסק שהחברה הכנסת כלה יתנו להגאון הנ"ל מממונם, ומסתפק כמ"ע כיון שהכ"נ מאסף הוא בשביל ת"ח מופלג אולי יש לסמוך על מרן הח"ס שבדאי כיון להלכה ומעשה רב עכ"ל.

'ולפענ"ד אי הוה נידון דידן דומה למעשה הח"ס ז"ל ודאי הכי דינן ומי לנו גדול לחלוק על פסקי מרן הח"ס אשר ה' אלקיו עמו והלכה כמותו בכל מקום, אמנם נידון דידן לפענ"ד ענין אחר הוא ולא דמי כעוכלא לדני, דבנידון הח"ס לא ה"י שום ענין של שקר או גניבת הדעת דהנותנים נתנו להגבאים שהיו ממונים על זה כלומר על קופת הכנסת כלה, ורק עכשווי שבא אדם גדול לרבר נחוץ מאד נסתפקו בדין דאין משנים מצדקה לצדקה, וע"ז העלה להם הח"ס ז"ל דברר נחוץ כזה שכדאי לשנות, ובישם דבריו על המדרש הנ"ל, והעיקר דכל הנותן על דעת הגבאי הוא נותן וסבר דכה"ג מותר לשנות, ואפילו נימא דהח"ס מדינא קאמר דההלכה הוא דת"ח איקרי כלה ומעוה שנגבה לשם הכנסת כלה מותר לגבאי ליתן מהמעוה לת"ח היינו דמדינא גבו המעוה להכנסת כלה וכיון דגם ת"ח מקרי כלה ולכן נתנו לו ג"כ בתור הכנסת כלה (הגם שלעיקר דינא

הולך לצדקה, א"כ הזיקו ועשה לו עוול גדול בכך ששלשל כל הכסף לכיסו הפרטי, וע"כ צריך להשיב לו בחזרה כל הכסף שהלה שילם לו במשך השנים.

תו. אמר רבנו דפ"א רצו ליתן צדקה לעני דרך אשתו משום שלא רצה לקבל צדקה, אם יש למיחש למה שנתחייבו בשטר התנאים "ואל יעלימו זה מזה". ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דרך כשרוצה לגנוב חשיב "העלמה" מאשתו ולא כשרוצה ליתן.

תו. נשאל רבנו האם צריך להפריש מעשר מהכסף שבא מביטוח לאומי, ואמר רבנו ודאי שיש להפריש, והכל מהשמים, ולא מפסידים כלום יו.

הערות וחוספות

והנה עוד יתכן דהצד דא"צ להפריש מזה מעש"כ הוא משום דההורים הם אפוטרופסים, שהרי הכסף לביטוח לאומי הם לילדים שיהיה להם כסף עבורם. ואמנם ההורים משתמשים בכסף אבל זה לא שייך להורים כ"כ אלא לילדים. וע"ז קמ"ל דמ"מ זה שייך להורים, ויודעים שההורים דואגים לילדים שיהא להם מה שצריך, ולא מחשבים בדיוק הסכום, ולכן זה שייך להורים וחייבין במעשר.

(ועוד י"ל שאי"ז בעלות גמורה, שהרי לא יכולים לעשות עם כסף זה כל אשר רוצים, וכמו אדם שמקבל כסף למטרה מסוימת, שיקנו איתו דווקא דבר מסוים [כמו תנו קניה], וא"כ הכ"נ זה כמו מתנה לדבר מסוים ולכן יש צד שלא צריך להפריש מעש"כ).

שלפעמים הוא פורץ גדר לעשות סיג וע"ד שאמרו עת לעשות לה' הפרו תורתך וח"ו לומר להפר התורה אלא שזהו במקום שע"י ההפרה יתקיים התורה וז"ש הח"ס ז"ל מלך פורץ גדר, ואין להאריך יותר, עכ"ד.

סו. הנה הצד דא"צ להפריש מעשרות מזה משום שהשלטונות גובים מכל אדם מס על כל מוצר שקונה וכו' כך שהם לוקחים מעמנו, ובביטוח הם משיבים לנו מעט ממזה שלוקחים מעמנו, וא"כ אולי א"צ להפריש מזה מעש"כ דזה חפץ שהיה שלו כבר. אך למעשה י"ל דאי"ז נכון, משום שרוב אנשים מתיאשים ממזה שהמדינה גובה מיסים וכדו', שיודעים שלא יוכלו להתנגד לזה, וא"כ אחר שמתניאש ומקבל זה דבר חדש וחייב להפריש מזה מעש"כ.

ענייני בשר וחלב

תח. נשאל רבנו בחשמלאי יהודי שגר בשכנות גוי שיש לו קייטרינג שפועל כל הזמן, ונתקלקל החשמל, ואם יתקן וידליק החשמל מיד יבשל בשר וחלב. ואמר רבנו דבמנחת שלמה (ח"א סי' ו') דן במבשל לעצמו ועי"ז מתבשל גם קדירתו של הגוי, ועמד בצ"ע. והביא מגיסו מרן הגר"ח שליט"א דרך בשבת בעי מלאכת מחשבת ופסיק רישא דלא ניה"ל שרי אבל בבשר וחלב אסור.

והוסיף רבנו, דזה שע"י שיתקן החשמל יראו השכנים דברים אסורים בטלוויזיה רח"ל, אי"ז מעניינו, דבעצם פועלתו אינו יוצר איסור כמו בבשר וחלב, דהרי אם ידליק ואף א' לא יראה הדברים האסורים ליכא איסורא, ואי"ז מעניינו.

תמ. הביא רבנו דברי הדובב מישרים ח"א סי' ל' שחידש עפ"ד הכס"מ פ"א ממאכ"א ה"ב דכל איסור בישול בשר וחלב הוא כדי שלא יבוא לאכול את הבשר וחלב, וכדמוכח מפסחים דף י"א בדבדיק"ח היא כדי שלא יבוא לאוכלו, ולכן אין איסור דאורייתא בבישול בשו"ח אם אין כוונה לאכלו.

ודן רבנו וכי אמרי' טעמא דקרא, וביאר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל עפ"ד השטמ"ק בב"מ דף צ' דהק' אהא דאיתא שם גבי לא תחסום שור בדישו, דשור המשלשל שמצער האכילה מותר לחוסמו, והק' השמ"ק בשם הרא"ש הא אין דורשין טעמא דקרא, ותי' דרק בטעמא דקרא שצריך את חז"ל לטעם זה בהא לא דרשינן אבל טעם הפשוט מאליו לא מיקרי טעמד"ק, דאי"ז טעם של המצוה וכאילו נכתב במפורש (וכע"ז כתב החזו"א בשביעית סי' ז' בשם הרמב"ן).

תו. נשאל רבנו אם יש לחשוש בשריפת חמץ כשזורק מאכל בשר שיש בו גם חמץ, שמא יש בתוך השריפת חמץ גם מאכל חלב ונמצא מבשלם (כגון שניצל בשרי עם עוגת גבינה או פיצה וכיו"ב), ואמר רבנו עפ"ד הדו"מ הנ"ל דכיון שמחזר עליו לשורפו ליכא למיחש כלל שיאכלנו, ואמר עוד דבלא"ה אין לחשוש דזה גופא צוותה התורה שצריך לשרוף כל החמץ וא"צ למיחש להאיסור.

הערות וחוספות

מנר שעשוי מבשר וחלב (שומן בשר וחלב), כיון דעובר באיסור בישול בשו"ח. וכ"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קפב, והובא בפת"ש יו"ד סי' פז סק"ו, וכן במשנ"ב סי' תרעג וסי' רסד סק"ד).

אך מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דמהפרמ"ג

רסו. הנה באמת דברי הדו"מ אינם מוסכמים, דבשו"ת הר צבי (יו"ד סי' עט) אסר גם בשריפה שלא ע"מ לאכול, והי' מקום להוכיח לזה מדברי הפמ"ג (יו"ד סי' פז סק"ב, וכן באו"ח סי' תרעג אש"א סק"א) שכתב בשם אליהו זוטא דאסור לאדם להדליק נר

ענייני ארץ ישראל ועריה

תיא. נשאל רבנו בעשיר שרוצה להשקיע ביישוב ארץ ישראל, במה ישקיע האם בבתים או בנטיעות של פירות. והביא מהתורה לשמה (סי' שפ"ז) דבית עדיף מגינה כמבוי' בתוספתא סוף"ה דערבין דלא יסתור אדם ביתו לעשותו גינה. אך בדעת זקנים בפי' משפטים עה"פ שש שנים תזרע שדך מבוי' שיש מצוה לכ"א לנטוע אילנות לקיים בהם מצוות תרו"מ וכלאיים ושמירה [ואמר רבנו שבעת שהקימו את שכונתו – שכונת רמת אלחנן בעיה"ת בני ברק, צוה שינטעו עצי רימונים בחצירות הבניינים, שכשיבוא משיח יוכלו לצלות בהם הקרבן פסח. ואמר רבנו ששמע שכן אמר הגר"ד לנדו שליט"א, (דשמא יבוא משיח צדקנו סמוך לפסח ולא ימצאו ישראל עצי רימונים לצלות בהם הפסח)]. והסיק רבנו דכיון שיש כיום מצוקה גדולה בדיוור, עדיף לבנות בתים לבני תורה שידורו שם יפה.

תיב. אמר רבנו דאם יש למורה הוראה כמה שאלות להשיב עליהם, וביניהם שאלות בענייני ארץ ישראל – שאלות אלו קודמות (מלבד שאלות של כהן). והביא רבנו מהבית הלוי בפי' בהר גבי בנות צלפחד שבקשו חלק בא"י ולא המתין משה אלא מיד שאל להקב"ה כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל יפה.

הערות וחוספות

טירחא ואז לא בטיל ברוב, דניכר ע"י בדיקה, אך כאן הוי טירחא גדולה לבדוק באשפה, וכ"מ בט"ז (יו"ד סי' קד סק"א) ובערוך השולחן (סי' ק ס"ז), וא"כ יש כמה צירופים להיתר.

ואמנם ראיתי בספר 'פסקי בושם' מפסקי הגר"מ בראדנסדורפר וצ"ל (פכ"ד ס"ב, עמ' קעח) שהובא בזה"ל: 'אמר, דמן הראוי להיזהר שלא לשרוף פחי אשפה ברחוב, מפני שכמעט לא ימלט שלא יהיה שם לפחות שקית אחת שיש בה שיירי הגבינה של ארוחת הבוקר ושיירי הבשר של ארוחת הצהריים, וכשנשרפים יחדיו יש בזה משום איסור בישול בשר וחלב לפי דעת כמה פוסקים, ובעיקר יש להיזהר בזה בימי חול המועד שאז מצוי בשר בהמה ברוב הבתים'.

רסח. וע"ע במה שהאריך בזה רבינו בחשוקי חמד (ב"מ קא, ב עמ' תלח).

רסט. הנה לא מצאתי היכן דברי הביה"ל, וראה בביה"ל (מהדורת מישור) שנדפס בסוה"ס ילקוט שמועות מהבית הלוי וצ"ל, ושם בפי' פנחס כ' בשם הביה"ל שבד' דברים נעלם ההלכה ממש, בנות צלפחד

אין ראוי' שהוא מיירי בנר שעשוי מבוי"ח ודווקא זה אסור כי זה מבשל את הבוי"ח ורק אחרי הבישול זה כלה ע"י שהנר דולק, אבל בשריפת כילוי שהדבר נאבד באותו זמן ממש לגמרי בזה יתכן דכו"ע מודו דמותר.

ולמעשה לגבי שריפת חמץ בפחי אשפה, יש בזה כמה צדדים להתיר (בגוונא שלא יודע להדיא שיש בשר וחלב בתוך שריפת החמץ), ראה בס' הלכות בשר וחלב שהביא בשם הגרמ"ש קליין שליט"א להתיר לשרוף פחים, גם משום דיש מתירין אם הולך לאיבוד (וכשיטת הדו"מ), ועוד די"א דאין בישול אחר בישול לגבי בוי"ח (וכמבוי' בס"י פז), וא"כ כשהדבר התבשל בפנ"ע כל אחד, יש צד דאין איסור. ועוד דשריפה לא הוי יותר מצליה, ובצליה י"א דאי"ז דרך בישול, וא"כ כ"ש בשריפה. ועוד דיש כאן ספק אם יש בוי"ח או לא, וגם אם יש - אולי אינם סמוכים זל"ז והשריפה גדולה ולא חשיב שמתבשלים ביחד, דזה בב' מקומות נפרדין.

ועוד דאולי יש ס' כנגד הבוי"ח, דזה רק מיעוט הבוי"ח ומסתמא יש מיעוט כנגד [ואע"פ דאפשר לבדוק ע"י

תיג. אמר רבנו בשם החת"ס שאמר בשעה שהיה רעידת אדמה נוראה בצפת וטבריה, דכתיב (ירמיה ל, ז) ציון דורש אין לה, דכיון דבאותו הדור עזבו כולם את ירושלים וכל החכמים והצדיקים גרו בצפת וטבריה, ירושלים תבעה עלבונה.

ושאלתי לרבנו אם מותר לכתוב או לומר על בני ברק וכיו"ב עיר הקודש בני ברק או דהוי בזיון לירושלים עיה"ק, ואמר שיש להקפיד בזה, וכן ראה לרבנותי שהקפידו בזה. ושאלתי על צפת וטבריה, ואמר לי שבזה יש מקילים, אך מ"מ רבותי הקפידו לכתוב רק על ירושלים – עיר הקודש".

הערות והוספות

לכתוב 'עיר הקודש' על שאר ערים מלבד ירושלים, ואמר דאפשר לכתוב 'ק'ק', והיינו 'קהילת קודש' שזה הולך על הקהילה וכדו' ולא על העיר עצמה, ודו"ק.

וראה בשו"ת תורת חיים (סי' נ) שכתב מרן הגר"ח זוננפלד זצ"ל עיה"ק שכס ת"ו, ושמעתי על הרה"ק מהר"א מבעלזא זצלה"ה, שפעם אמר לו מאן דהו: "תל אביב איז א טמא'נע שטאט" (-תל אביב היא עיר טמאה), וצוה עליו הרה"ק לשטוף את פיו ולומר ג"פ: "תל אביב איז א הייליגע שטאט" (-תל אביב היא עיר קדושה)... והיינו משום דהעיר עצמה היא מאדמת ארה"ק שקדושה היא, ורק אנשיה נוהגים בטומאה, ודו"ק.

וראיתי בס' סנסן ליאיר (עמ' תיג) שנדפס מכתבו של בעל 'פאת שדך' הגרש"ד הכהן מונק זצ"ל שחתם רב הקהלה החרדית מיסודו של הגרא"י קליין זצלה"ה, עיה"ק חיפה, והעיר ע"ז שם הגר"מ מאוזו שליט"א 'מכאן נראה שאפשר לכתוב עיה"ק על כל עיר בא"י, וכן אנו כותבים בכתובות עיה"ק בני ברק, עיה"ק רמת גן, שלא כדעת האומרים שאין כותבים עיה"ק רק על ירושלים צפת וטבריא, עכ"ד.

וראה עוד בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון נח, עמ' קג) שסיפר רבינו שליט"א: 'מרן רבינו הגר"ש אלישיב זצ"ל הוזמן לסדר קידושין, כדי שלא יתבטל מזמנו כתב אחד ממקורביו את הכתובה. הגיע רבינו והתחיל לקרוא את הכתובה לראות אם הכל נכתב כדיון, מרן התחיל לקרוא את הכתובה במתינות, ולפתע נעצר, יש כאן איזה חסרון, הכותב התפלא, והלא ידע כמה השקיע כדי שהכל יהיה כדיון, מרן הגר"ש הצביע על הנכתב: "פה עיר הקודש ירושלים". העיר בכאב לכותב: מדוע לא הוספת 'תובב"א' [תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן]?

פסח שני ומגדף ומקושש, ובב' הראשונים משה שאל מיד להקב"ה, ובאחרונים לא שאל מיד, אלא אמר יניחוהו במשמר עד שיתפרש, דהשניים הראשונים שחיבבו המצוות (פסח וחלק בארץ) והיו זריזין - משה מילא בקשתם במהרה, אבל בעונש אין זריזין. אך לא מבואר דדווקא הלכה דארץ ישראל, וצ"ע.

נוראה באגרות וכתבים דרך אמונה, ח"א עמ' ע אם עניי א"י קודמין לעניי חו"ל, ועוד ראה בספר 'מנחת תודה' (עמ' קמג): 'היה פעם שרבינו אמר שמכתבים מחו"ל יחכו, קודם אני משיב לבני ארץ ישראל'. ומובא שם שרואה הבדל על מכתבים מא"י מחו"ל, שנערים מא"י כותבים בחריפות ובבקיאות יותר מכתב מחו"ל, אך כ"ז אינו עניין לגד"ל.

רע. הנה שאלתי כן קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א (רב דירושלים שבין החומות). בזה"ל 'האם יש איסור או מניעה מלכתוב 'עיר הקודש' ע, על ערים אחרות כגון בני ברק, מודיעין עילית, שכן אף שם יש לומדי תורה, או דהוי זלוול בכבוד ירושלים', וכתב לי 'על כל עיר באה"ק אפשר לכתוב כן'. ושוב שאלתי 'האם על צפת או טבריה אפשר להקל לכתוב, והשיבני כנ"ל'.

ושוב שאלתי כן קמיה הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א (רב ואב"ד קהילות יעקב ב"ב, ובעמח"ס אמרי יעקב), וכתב לי בזה"ל: 'עוד שאל אודות כתיבת 'עיר הקודש' בני ברק' האם יש בזה איסור כיון שזה אולי זלוול בעיה"ק ירושלים ת"ו, הנה לענ"ד איני רואה בזה איסור, ומ"מ יתכן דעדיף להשתמש בלשון עיר התורה והחסידות, שזה ג"כ מבטא את מהות העיר וחיבותו', עכ"ל.

וכן שאלתי קמיה הגר"י ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף') ואמר לי דיש שאומרים כן שאין

תיר. שח רבנו כי שמע עובדא על הרה"ק ר' אהרן מבעלזא זיע"א שהיה ליד ביתו עץ סרק ורצו לעוקרו, ואמר שאולי יבוא המשיח והעץ יוציא פירות וע"כ אין לעוקרו יע"א.

תמו. אמר רבינו ע"ד התורת כהנים עה"פ 'ועץ השדה יתן פריו', דהברכה היא שהפרי יגדל תוך יום א' מזמן נטיעתו. ודן רבינו מה עם חיוב ערלה ג' שנים, ואמר בשם הפוסקים דרך כשגודל בצורה טבעית חייב בערלה, אבל היכא דגודל בצורה ניסית כגון הכא פטור מערלה, ובפרט להמבואר ברש"י שם עה"ת דמיירי באילן סרק שיוציא פירות, דזה ודאי בדרך נס הוא יע"ב.

הערות והוספות

ח עמ' כו) דן רבינו במי שיש לו אילן סרק שמחשיך לו את האור בביתו, האם יכול לעוקרו או לא. והביא ששאל לגיסו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א במי שחושש לשיטת הפסקי תוספות, והשיבו הגר"ח שליט"א **שיעשה עם העץ מצוה**, וכגון פמוט להדלקת נרות שבת ויו"ט. ושאלו רבינו, אם גם לשריפת חמץ או לאפיית מצות בעץ הסרק הנ"ל יהיה מותר לקוצצו, והשיבו דזה גם טוב, אבל יותר טוב לפמוטות להדלקת נרות שבת דזה מצוה ממש שמברכים על זה.

וע"ע בחשוקי חמד (כתובות קיב, ב) שם דן רבינו איך מותר לקץ אילן סרק הא מהרה יבנה המקדש ויתנו עצי סרק פירות. והביא רבינו משו"ת בנין צבי (סי' לא) דאין הקושיא שייאסר משום גזירה, דהא לעתיד לבוא יראו שהם נותנים פירות, אלא כיון דאסור לקץ עץ פרי גם בזמן שעדיין לא מוציא פירות, הכ"נ יאסר לכרות עצי סרק דעתידין ליתן פרי ויש לדוןם כעצי פרי שלא נתנו עדיין פרי.

נע"ע בווי העמודים (שם) שדן רבינו בכל מקום שכתוב שאינו רואה סימן ברכה, אם יש בזה רק איסור, או שרק אינו רואה סימן ברכה באותו דבר. והביא מש"כ בשו"ת הריב"ש (סי' מד) דאין בזה איסור גמור לא מן התורה ולא מדברי חכמינו ז"ל. וכן דייק בב"י (או"ח סי' תקפה) לגבי שכר מתורגמנין בשבת דאינו רואה סימן ברכה אבל איסור אין בזה. ובט"ז שם (סק"ז) הקשה דמצינו במקו"א שאינו רואה סימן ברכה הוא גם איסור. ובחת"ס בהגהות השו"ע שם חילק אם כתוב 'אינו רואה סימן ברכה לעולם' דאז יש בזה גם איסור, אבל היכא דלא כתיב 'לעולם' לא ייענש דאין בזה איסור. וע"ע בפרי חדש (או"ח סי' תצו סי"ח).

יעב. הגה יעויין במש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פ"י מהל' מע"ש סק"ה) דאם רוב בני"א

"האם אינך רוצה שתבנה במהרה! איך אפשר לכתוב ירושלים בלי להוסיף 'תובב"א"? המשיך לקרוא, ובסוף הכתוב נרשם שוב: עיה"ק ירושלים, בלי תובב"א. קרא שוב בנהמת לבו: "איך לא אכפת לך", והורחו מיד להוסיף תובב"א בשני המקומות!", ע"כ.

נעוד ראיתי בס' ארחות רבנו (ח"א עמ' שכד, אות יט): 'מרן החזו"א זצוק"ל ומו"ר [הקהילות יעקב] זצוק"ל כתבו ירושלים (עם יו"ד) ולא ירושלם כפי שנוהגים אחרים (כמדומה אנשים ירושלים, ועי' תוס' תענית דף טז, א. א"ה, מלת ירושלם כתובה בכל התנ"ך חסר בלי יו"ד, פרט לחמש מקומות שכתוב ירושלים עם יו"ד, כ"כ המנחת שי ביהושע פ"י, ומציין רק שני מקומות ירמי' פכ"ו פסוק יח, דברי הימים ב' פכ"ה פסוק א, ומביא גם את התוס' בתענית), ע"כ].

יעא. הגה בדברים כתיב (כ, כ) 'רק עץ מאכל אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, אותו תשחית וכרת וגו', וכ"מ ברמב"ם (פ"ו מהל' מלכים ה"ט) דכל אילן סרק מותר לקץ ואתו ואפי' אינו צריך לו. אלא דבפסחים (ג, ב) אמרי' דמי שהוא מקוצצי אילנות טובות אינו רואה סימן ברכה לעולם, מ"ט דתהו ביה אינשי. ופירשו' יקוצצי אילנות טובות. למוכרן לעצים, הכל תמהים ומלעיזין עליהם, מתוך כך עין שולטת בהם, וצעקת בני אדם. ובפשטות הגמ' קאי באילנות פרי ולכן חשיבי 'אילנות טובות'. ובהערות מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (שם) הקשה דבאילנות פרי הרי הדבר אסור משום בל תשחית, ולמה קאמר רק דאינו רואה סימן ברכה. ובאמת שבפסקי תוספות שם (אות קלב) כתב דדברי הגמ' מיירי באילני סרק, ונראה שלא גרס 'אילנות טובות' אלא 'אילנות' סתם ואפי' סרק.

ובקובץ ווי העמודים (אדר א' תשע"ט, גליון 66 סימן

תמוז. אמר רבנו שנתן פעם עיצה לאדם שהעלילו עליו בחוץ לארץ עלילה, והצליח לברוח מידי השלטונות, וייעץ לו רבינו שיעלה לארץ ישראל, וכדאיתא במכות (ז, א) דנגמר דינו וברח לארץ ישראל סותרין את דינו, דזכות א" תצילו שימצאו לו כף זכות, ואחז"ל דכל הדר בא"י מוחלין לו על כל עוונותיו.

תיוז. אמר רבנו כי זקנו הגה"צ רבי אריה לוי זצ"ל מעולם לא ירק על אדמת ארץ ישראל, והיה לו כיס מיוחד שלתוכו היה יורק. ואמר ע"ע שאף פעם לא שכח מקדושת ארץ ישראל יע"י.

הערות והוספות

מן הארץ ואין חייב בערלה, ומסתמא גם אין פירותיו חייבין במעשר ואין עליהן קדושת שביעית ואין צריך להניח מהן לשו"פ.

ונראה דמ"ש ביר' יומא פ"ד ה"ד בשעה שבנה שלמה את ביהמ"ק צר כל מיני אילנות לתוכו ובשעה שהיו אלו שבחוץ עושין פירות היו אלו שבפנים עושין פירות נראה דפירות אלו היו פטורין מתרו"מ ומערלה כיון שצמחו בנס מיהו בבבלי יומא כ"א ב' ל"ט ב' אמר שהיו פירות של זהב ולפ"ז בלא"ה ל"ש בהו תרו"מ ואפשר דגם כונת היר' כך מיהו הא דאמר בתענית כ"ד א' תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא י"ל דחייבין במעשר כיון שהפירות כבר היו בכחה אלא שעדיין לא הגיע זמנם לצאת והנס רק מיהר יציאתם אפשר דמקרי גידולי קרקע וחייבין במעשר וצ"ע ועמש"כ עוד בפ"ב דתרומות ה"א בבה"ל ד"ה אוכל', עכ"ד מן הגר"ח שליט"א שם.

וראיתי מובא מס' 'מרפסין איגרא' (עמ' רלג) שהביאו בשם מרן בעל **אילת השחר** וצ"ל דיישב ג"כ עפ"ד התו"כ 'ונטעתם - פרט לעולה מאליו', וכפסק השו"ע (סי' רצד סכ"ז) דעץ שעלה מאליו (שלא במקום יישוב) - פטור מערלה, והכ"ז עץ החורבים שלא ניטע ע"י אדם אין בו איסור ערלה.

ועוד ראיתי מיישבים דחרובים אינם מאכל אדם כלל, וידוע דלמה נקרא שמם חרובים - לפי שהם קשים כחרבות לגופו של אדם, וכמ"ש הרמב"ם (פ"א מהל' דעות ה"ט), וכל שאינו ראוי לאכילה אין בו איסור ערלה, וכדתנן בערלה (פ"א) [וצ"ל דלרשב"י ובנו נעשה נס ונהיה ראוי לאכילה, ועכ"פ בעצם מין זה אינו ראוי לאכילה ופטור מערלה, ודו"ק].

רעג. הגה איסור בודאי אין בזה, דהא מדינא אפי' בבית

שומרים פירות אלו יש חיוב ערלה. ורק אם רוב בנ"א לא משתשמים ושומרים אין איסור ערלה.

וראה מש"כ מרן הגר"ח שליט"א בביאור ההלכה (פ"י מהל' מע"ש ה"ו, ד"ה העולה מאליו): 'ראיתי מקשים איך אכל רשב"י מעץ החרוב שנברא לו במערה (שבת ל"ג ב') הא הוי ערלה ולפ"ד רבנו דהעולה מאליו ברה"ר פטור א"ש דהמערה לא היתה שלהם ולא זכו בה נמצא העץ הפקר וכל הקודם ליקח מפירותיו זכה והווי כעלה מאליו ברה"ר דפטור.

'אבל להחולקים על רבנו יל"ע בזה, וי"ל דכאן הוי כעלה במקום טרשים שאין דרך בנ"א לזרוע, ואף על גב דמרן כתב דהטעם משום שאין דרך בנ"א ליטפל בו להביא פירותיו לישוב והווי כאין עומד למאכל וכאן הרי נברא בשביל אכילתם, מ"מ כיון דאין דרך בנ"א ליטפל בו אפי', אם הוא יטפל בו ויביא פירותיו לעיר ויאכלם או יאכלם שם מ"מ לא מקרי עץ מאכל כיון שאין דרך לאכול פירות עץ כזה אף האוכלן בטלה דעתו, וא"כ ה"נ כיון שאילו לא היו במקום סכנה לא היו אוכלים פירותיו אלא משום פקו"נ היו מוכרחים לאכול מזה לא נעשה ע"ז לעץ מאכל דהווי כבטלה דעתם ומסתמא לא נברא להם רק מה שהיו צריכים לצורך פרנסתם.

ועי"ל דעץ שנברא בנס אין בו כלל ערלה דהווי כאילו הועבר בגושי מחו"ל, דאמר' ביר' פ"א דערלה ה"א דאין בו משום ערלת א"י וה"נ הובא בגושי משמים שהרי מיד עשה פירות כעץ ישן, וגם אפשר דלא ינק כלל מהאדמה שהרי ה' מקום שאינו ראוי לזריעה ובנס עשה פירות אין זה מקרי יניקה מהארץ. ואף על גב דהנס עשה שינקו מהארץ מ"מ כיון שהארץ לא נשתנית ועץ אחר א"א לנטוע שם ורק עץ זה נתן פירות ע"י נס אין זה כדרך יניקה

תיח. נשאל רבנו באדם שיש באפשרותו לדור או בחברון או בצפת, מאי עדיף. והשיב דחברון עדיף ששם קבורים האבות הקד', וכ"כ הג"ר יהושע לייב קוטנר זצ"ל, וכ"מ בשו"ת ישועות מלכו שיהודה קדוש מגליל, ובתשב"ץ כתב דאפשר לעבר השנה רק ביהודה דכתיב לשכנו תדרשו – השכן לביהמ"ק, וע"ע בקובצ"ש ב"ב אות נב.

תימ. הביא רבנו חידוש החת"ס (סוכה דף לו) בהא דנחלקו ר"י ורשב"י בברכות (לה, ב) אם לעסוק רק בתורה או גם בפרנסה, דר"י אמר הרבה עשו כן ולא עלתה בידם, ולכן צריך גם פרנסה. וכתב החת"ס דכ"ז רק בא"י דיש מצות ישוב א"י בעבודה בקרקע וזהו הציורי ואספת דגנך, אבל בחו"ל מודה דיעסוק רק בתורה, וכרב נהוראי בשילהי קידושין איני מלמד בני אלא תורה.

הערות והוספות

כמו במצות חליצה, כמבואר בשו"ע (אבה"ע סימן קסט סל"ח). ובודאי שאם החליצה בא"י יורקים על אדמת הקודש, כי קיום מצוה לא נחשב לבזיון. עוד מבואר בשו"ע (או"ח סימן שנ ס"ג) שאם רוקו נתלש בפיו ומוכן לזרוק, יש מי שאומר שלא ילך בשבת ד' אמות ברשות הרבים עד שירוק. והוסיף המשנ"ב (ס"ק יד) שה"ה שלא ילך אז מרשות לרשות עד שירוק. והטעם בכל זה דמכיון דלמשדדיה קאי, הרוק נחשב למשאו. במקרה זה מותר אף לזרוק על הארץ הקדושה כי בזה צורך לא להכשל באיסור שבת, עכ"ד רבינו שם.

וראיתי עוד בשו"ת אבני דרך (חי"ג סי' רכג) שהביא מספר 'בית ישראל' (ח"ח עמ' מט) על האדמו"ר ממטרסדורף - רבי בונם יואל טויסיג זצ"ל: 'משעתי מפי הגאון רבי אליהו לפיאן ז"ל, כשעלה לארצנו הקדושה ונתמנה למשגיח רוחני בשיבת קאמיניץ, היה מונע את עצמו מלרוק ברחוב, כי אדמת קודש היא', ע"ב. והביא עוד מספר 'לב אליהו' (עמ' 28) מה שאמר בזה הגר"א לאפיאן זצ"ל: 'כמה נורא ענין ההרגל, כשבאתי לארץ ישראל לא הייתי מסוגל לרוק על אדמת קודש, והיה לי בכיסי בגדי ממחטות הרבה וכל פעם שהוצרכתי לרוק הייתי יורק בתוך ממחטות, וכמה פעמים היו כיסי מלאים בממחטות, אבל לאחר זמן התרגלתי לרוק על הארץ', עכ"ד.

וראה עוד בשו"ת ארץ ישראל (עמ' עב, תשובה נב) ששאל כן קמיה הגר"א נבנצל שליט"א, האם יש להימנע מלרוק על אדמת ארץ ישראל, והשיבו 'לא נאסר'.

הכנסת מותר לרוק אם משפשף אח"כ, וכדפסק בשו"ע (או"ח סי' קנא ס"ז), ורק האריז"ל היה נוהר בזה משום מידת חסידות, וכמבואר במ"ב שם. א"כ בודאי דבא"י מדינא מותר, והוא רק מידת חסידות והנהגה טובה [והעירוני דהנהגת הגר"א לזין זצ"ל א' מכח השניה, דמכח מה שלא הסיח דעתו מקדושת א"י - לכן לא ירק על אדמתה, ודו"ק].

והנה ראיתי לרבינו שליט"א בחשוקי חמד (כתובות קיב, א עמ' תרסד) שעמד בענין זה, וז"ל: 'שאלה. שמעתי שהיו צדיקים שלא ירקו על אדמת ארץ ישראל מתוך חביבות קדושתה, וכמו שרבי אבא היה מנשק כיפי דעכו, ופרש"י מחמת חבית הארץ וקדושתה שהיתה חביבה עליו, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים. וכשסיפרתי דבר זה לגיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א ושאלתיו האם זו הנהגה הראויה ליעשות, העיר מדברי הגמרא בברכות (דף כד ע"א) שם נאמר 'אמר רבי חנינא אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק ונתעטש ורק', ופרש"י ש'רק על גבי קרקע', הרי שרבינו הקדוש רק על גבי הקרקע למרות שגר בארץ ישראל, ולכאורה מכאן יש קושיה על הנהגת הצדיקים.

'תשובה: גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב שאין ראייה מהנהגת רבינו הקדוש, מכיון ששם היה מדובר באמצע התפילה כמבואר בגמ' שם, ולכן לא רצה להפסיק ולהבליע את הרוק בבגדו, אבל יתכן שאם לא היה זה באמצע התפילה, היה מקפיד להבליע הרוק בבגדו, או ללכת לצדידים כדי שלא לירוק על אדמת הקודש.

יש להוסיף שיש מקרים שיש מצוה לרוק על הארץ.

ענייני שביעית

תב. נשאל רבינו בגידול ושמירת שביעית בשדה של סמים העושיים לרפואה (שמגדלים אותו בשמירה מיוחדת ע"פ חוק לצרכי רפואה), ואמר בשם גיסו מרן הגר"ח שליט"א דזה כמו מלוגמא. ואמר רבינו עוד עפמשנ"ת בדרך אמונה (פ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ד, ודר"א שם ס"ק קעד) דכשאחר שומר זה רק גרמא, והכ"נ הממשלה שומרת ע"ז. וגם אמר עפ"ד הר"מ דשדה הסמוכה לספר (לגבול) מותר שלא יבוזו גויים פירו"ש, והכ"נ מותר לשמור ע"ז כדי שלא יבוזו פושעים את הסמי מרפא י"ד.

תבא. נשאל רבנו באדם שנטע פרדס שלם בשביעית, האם דינה כמעשה שבת דאסורין וצריך לעקור כל מה שנטע. והביא רבנו מש"כ בשו"ת פני מבין (או"ח סי' עו) דהק' איך רבנן אמרו שהנוטע עץ בשבת יעקרהו, הא הכורת עץ בא"י סכנה הוא. וכ' דבנטיעה בלא פירות מיירי דבזה אין סכנה, ואם יש פירות אסור לעקור העץ בקום ועשה. והדובב מישרים פליג ע"ז, והכ"נ מעיקה"ד לא חייב דזה פרדס עם פירות, ואם רוצה יש ליעצו שיעקור העץ עם כל השורשים ויעבירו למקו"א רק דהוי נטיעה חדשה ויתחייב שוב בערלה (וזה הפסד גדול). ויכול להעביר רק חלק מהעצים י"ד.

הערות וחוספות

קנאביס הגדלה מחוץ לחוות השמורות כחוק, וכדוגמא אציין מה שבימים אלו שח לי אחד ממפקחי 'כשרות למהדרין' שנלווה למדריך חקלאי בנטיעה בישובים חקלאיים, ובאמצע הנטיעה פנה אליו המדריך ואמר: 'כנראה, בישוב הזה יש שדות גדולים של קנאביס, כי-יש ריח בולט של קנאביס'. הרי ודאי שכמות גדולה מהגדל בארץ נצרכת ומיועדת לבריאים, ואם כן בטל הטעם שלא תנהג קדושת שביעית בקנאביס, ע"כ. והאריך בזה רבינו בשיעורו אז, ואכמ"ל.

י"ע. יעויין בספר 'עץ השדה' (פ"ז ס"ז) מש"כ דאין בזה משום בל תשחית, דכיון שעוקר משום קנס דרבנן אין בזה השחתה אלא סייג לתורה. ועצם הדי מבואר כבר בתרומות (פ"ב מ"ג) דצריך לעקור, וכן הוא בגיטין (נג, ב) דנחשדו על השביעית וגם גזרו שוגג אטו מזיד. וע"ז כתב דכיון דכן הוא הדין דצריך לעקור, א"צ לחשוש לבל תשחית. וע"ש (הע' כו) שהביא דעת הפני מבין דאם יש פירות לא עוקרים, ושבכמה ספרים חלקו עליו להדיא, כמו בשו"ת בית שלמה (ח"ב סי' קעו), ובס' זכר שמחה (סי' ק).

יעד. ראה מש"כ בזה הגר"י אפרתי שליט"א בשו"ת ישא יוסף (שביעית סי' נא, עמ' קיד). והנה דברים אלו שמעתי מרבינו לפני כמה וכמה שנים, אולם בשנה זו (י"ח תמוז תשפ"א) אמר רבינו בשיעורו שלאחרונה יצא קונטרס 'הליכות שדה' (שי"ל ע"י המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה, בראשות הגר"י אפרתי שליט"א) ושם כתב שכיום נשתנו הדברים: 'אכן בשנת תשע"ה השימוש בקנאביס היה מיועד לחולים, ונצרך בפועל ע"י חולים, והשימוש בו לבריאים היה עבירה פלילית שנאכפה ע"י השלטונות, ואפילו השימוש הרפואי היה מצומצם, וניתן היה לומר שרוב מוחלט של הגידול בחוות הגידול היה לצורך מלוגמא. מכל מקום כיום, כאשר שונה החוק, ואין בצריכת קנאביס עבירה פלילית ולצערנו, אנשים בריאים צורכים קנאביס, ואין מניעה להשיגו באופן קבוע וללא קושי רב. עפ"י סקרים של גופים רשמיים, רבבות רבות של תושבים בארץ, צורכים קנאביס, וכפי שנמסר, אף ילדים צורכים קנאביס בלא קושי ומזמינים אותו בשוק החופשי בקלות. בפועל אף יש כמות גדולה של

תבב. נשאל רבנו באדם חרדי שנכנס בשביעית לשדה של אדם שלא שומר תורה ומצוות והחל לקטוף פירות שביעית, והבעה"ב החל לצעוק עליו כי גנב הוא והזמין משטרה וכו', אם נהג כדין. ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דהפירות הפקר אבל העולם אינו הפקר, מצד הנימוס ודר"א.

וסיפר רבנו שלמרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל הי' עץ אתרוגים ומרן הקה"י זצ"ל היה בא ולוקח כל שנה ומבקש רשות לקטוף, וכשבא בשביעית וביקש רשות, שאלו הגרמ"י הרי זה הפקר, והשיבו מרן הקה"י זצ"ל – 'הפירות הפקר אך העולם אינו הפקר!', וציין רבנו דיש לזה מקור בר"ש משאנץ יע'.

הערות והוספות

שכל מי שרוצה ליטול יכול לקבל המפתח בבית', ע"כ.

ואמר לי רבינו שליט"א כי מנהגו בשנת השביעית בביתו בשכונת 'רמת חן', שכותב פתק שניתן לבוא ולקבל פירות ביום שישי בשעה פלונית, ועומד ונותן לתושבי השכונה את הפירות. ואמר לי שפ"א אחד שאלו איך מונע מהם לקחת כל השבוע ה"ז הפקר, והשיבו את דברי הקה"י זצ"ל ד'העולם אינו הפקר', ואמר רבינו דפ"א בתחילה כשפתח החצר נכנס גנב וגנב חפץ מן הבית, וע"כ הנהיג שרק ביום שישי - ערש"ק, יבואו ויקחו הפירות.

ושב ראיתי שברמב"ם (פ"ו מהל' שמיטה ויובל ה"טו) כתב: 'אוכלין פירות שביעית בטובה ושלל בטובה, בטובה כיצד - שיתן לו פירות שביעית כמו שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה, ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה או שנפלו לו בירושה הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה'. אבל הראב"ד והר"ש משאנץ בעדיות (פ"ה מ"א) גרסו דאוכלים רק בטובה, והיינו דרך ברשות בעל הבית אוכלין, דמדובר אסור לקחת בלא רשותו שמא עי"ז יתרגל לבוא בשדה חברו שלא מדעתו בשאר שני שבוע, וכן מבואר כבר במכילתא (בפ' משפטים) דגזרו כן מפני תיקון העולם.

ויעיין בחזו"א בשביעית (סי' יט סקכ"ד) שלמד בראב"ד דרך כשלא הפקיר הבעה"ב את השדה הוא דאסור, אבל אם הפקיר בעה"ב - אין מה לחשוש שיתרגל בכל השנים, דדווקא בשביעית לוקח משום דהפקר הוא, משא"כ בשאר השנים. והמחלוקת רק כשלא הראה בעה"ב שהפקיר, ואז צריך לבקש

ובשו"ת דובב מישרים (ח"ב סי' טז), ועוד הביא די"א דבל תשחית שייך גם בנטיעה קטנה בלי פירות. ועוד הביא די"א שיעקור במקום אחר ויטע בצד אחר דאז אין איסור בל תשחית בכה"ג, ומאידך אין בזה איסור מצד שניטע בתחילה בשבת דכעת חשיב נטיעה חדשה (כ"כ הדו"מ בשם היעב"ץ). יעו"ש בארוכה.

ועו. הנה יעויין ברמב"ם רמב"ם (פ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ד) שכתב בזה"ל: 'מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביוני עמר, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר', עכ"ד.

וע"ש בדרך אמונה (ס"ק קעט) שכתב 'בכל מקום. וגם הקרקע הפקר להכנס בה לקחת הפירות, אבל לא לדבר אחר' (ע"ש בציון ההלכה אות שה). וע"ע במש"כ בדרך אמונה (ס"ק קעב) 'וכל הנועל כרמו. אפי' דעתו להפקיר הפירו בשעת לקיטה כנ"ל, ומדאורייתא צריך לפרוץ פרצות בשדהו שיוכל כל א' לבא וליטול, אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם שלא יפרוץ, אבל ישאיר הדלת פתוחה'. ושם בציון ההלכה (אות רצו) כתב דהמקור לזה מהמכילתא בפ' משפטים, והוסיף: 'ובראב"ד עדויות פ"ה מ"א משמע קצת שמה"ת מותר להעני לפרוץ בה פרצות, וכ"כ בביאור הגר"פ לרס"ג מ"ע ס"א, ואינו מוכרח ע"ש. ושמענו בשם מרן שבמקום הצורך מותר לו לנעול הדלת ולכתוב שם פיתקא

תבג. נשאל רבנו באדם שעשה ניתוח קיבה ובימים שאחר הניתוח היה מקיא כ"מ שאכל, ואכל פירות שביעית, והקיאם אח"כ, האם יש בזה חשש שמפסיד פירות שביעית. ואמר רבנו עפ"מ"ש הגרצ"פ פרנק בדבורים שלוקחים דבש מפרחי שביעית, האם הדבש שנעשה מזה אח"כ קדוש בקדושת שביעית. וחידש דכיון שהדבורה לקחה לצוף – א"כ קיימה לאכלה, וכיון שנעשה עשייתו – תו לא נחשב ולא מפסידו יותר, ולא אכפת לן דאח"כ מוציא הנאה מהדבש. והכ"נ מיד כשאוכל – כיון שנהנה גרונו – פקעה מצוותו, ותו לא אכפת לן שאח"כ מקיאו.

תבר. נשאל רבנו באדם שקישט סוכתו בפירות שביעית, וזכה עי"ז בפרס הסוכה הנאה בעיר, מי חשיב לסחורה בפירות שביעית. ואמר רבנו דלא חשיב סחורה בפירות שביעית י"ש.

תבה. נשאל רבנו בארגון חסד שמחלקים מנות בשביעית, ויש שם פירות הקדושים בקדושת שביעית, ויש גויים וחילונים שמקבלים ולא שומרים על קדושת הפירות. ואמר רבנו דהגרשז"א התיר הדבר (ואם אורח מתארח אצלו מותר כשיש חשש איבה, כ"פ בשבט הלוי והגרנ"ק) רע"ה.

הערות והוספות

לזריעה (ובאופן שמיוחדין לבהמה או לצביעה שיש בהן קדו"ש, ובאופן שאין בהן משום ספיחין). ואפשר שאם עומדים לזריעה אפי' הם פירות שישית אסור למכרן בשביעית לחשוד. וכ"ז דוקא בדבר המתקיים, אבל בדבר שאין מתקיים אפי' ק' סעודות מותר, דלא חוישי' שמא לא יזהר בהפסד או לשנות בדרך אכילתו, שזה לא שכיח, ועיקר החשש משום אוצרי שביעית, עכ"ד, והמקור לכ"ז הוא מהחזו"א בשביעית (סי' יב סק"ז), יעו"ש.

אכן כיום יש חשש שיזרק את שיירי המאכל לאשפה, וא"כ שוב יהא אסור ליתן לו המאכל. והנה גם בלא"ה, יש לחוש עוד דמומר דינו כגוי, וברמב"ם (פ"ה מהל' שמיטה ויובל ה"ג) כתב דאין ליתן לגוי פירות שביעית. ועפ"ז הובא בס' משנת הגרי"ש (שביעית, עמ' מז) וכן בספר שיח השמיטה (עמ' קטז) דאין ליתן לחילוני פירות שביעית, יש לחוש ולהחמיר שאינם תינוקות שנשבו.

וראה בס' משנת הגרי"ש (עמ' טט) שהובא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לגבי חלוקת אוצר ב"ד, דא"צ למנוע מהם דאי"ז בבעלות ב"ד אלא רק הוחזק אצל ב"ד לתועלת הציבור שישלמו להם ההוצאות, אבל הוי הפקר. וגם שיגרם שנאה ומחלוקת דזה גרוע וחמור טפי, וא"כ הוי הצלה ולא הכשלה, ויש ליתן

רשות [ושמעתי מחכ"א דאם בעה"ב לא מרשה, מסתבר דיכול ליקח, דרק צריך רשות לכתחילה, אבל לא מסתברא דישתכרו עוברי עבירה, וצ"ע].

יעו. הנה עצם קישוט הסוכה בפירות שביעית אינו פשוט דמותר, דיש מקום לומר דכיון דנוי סוכה נהיה מוקצה לו' ימים, א"כ הוי הפסד לפירות שביעית (וגם דיכול להתקלקל ע"י השמש וכדו'), וראה בהליכות שלמה (מועדים, פ"ז סכ"ג) דהביאו ממרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאתרוג של שביעית מותר לתלותו בסוכה לנאותה, וכמו שביארו בדבר הלכה (אות לד) שהרי אינו מפסידו בכך מאכילה, כיון שלאחר החג שפיר רשאי לאכלו. וכן הובא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש, ח"ג פכ"ד סל"ה) ומרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' נז). אבל בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' קיט) כתב דאף דיש לצדד להקל בזה מפני שההפסד אינו ודאי ואינו אלא בגרמא (ויכול גם להתנות בערב יו"ט דאינו בודל מזה כל ימי החג), מ"מ למעשה לא היקל בדבר.

רעו. הנה ראה מש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פ"ח מהל' שמיטה ויובל ס"ק קיז) 'וכן אין מוסרין פירות שביעית לחשוד, אלא מזון ג' סעודות. ואפי' זרעים שאין נאכלין אלא עומדין

תבו. הביא רבנו דברי הבן איש חי שהעושים פרוזבול מ"מ ישאירו הלוואה קטנה שיקיימו בה מצוות שמיטת כספים בשביעית כהלכתה^{יט}, ונשאל רבנו בא' שמחל על סכום גדול ואשתו כעסה ובקשה שיחזור בו, והשיב רבנו דבכה"ג מיקרי מחילה בטעות ויכול לחזור בו.

הערות והוספות

בפועל, ותהילות לאל ית' הנהגתי מצוה זו פה עירנו בגדא"ד יע"א, הדפסתי שטרות של פרוזבול וחלקתי אותם לכמה בני אדם ועשאו, וגם למדתי אותם שיעשו כן להלוות אחר זמן הפרוזבול סך מה ולקיים המצוה בפועל כאמור לעיל, אשריהם ישראל אודהי מצות ה' ועושים אותם בשמחה. וגם אם לזה אדם מחבירו ככרות לחם אפילו כבר אחד נוהג בזה דין שמיטה, על כן טוב שתלוה האשה יום ערב ר"ה כבר או שתים או שלש לחברתה, ואחר ר"ה כשתפרע לה תאמר לה משמטת אני, והרי זו מקיימת מצות שמיטה, ועיין חיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות י"ג, וכן עשו קצת נשים פה עירנו יע"א כי דרשתי דבר זה בעזה"י ברבים אשריהם ישראל, עכ"ד.

וראה עוד מש"כ מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ר'): 'ולענין עשיית פרוזבול בר"ה של ע"ש כדעת הרא"ש, יש מחמירים כן כידוע, וסוגיא דעלמא רק סוף שביעית כדעת רוב הראשונים, ואם להשאיר הלוואה אחת בלי פרוזבול לקיים משמט אני משנת חסידים היא ואין לדרוש כן ברבים מטעם ידוע, עכ"ד.

לו ולבקשו בשפה יפה שישמור ע"ז קדושת שביעית. רעט. ראה מש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פ"ט מהל' שמיטה ויובל ס"ק פה): 'ומצוה על כל א' לכתוב פרוזבול' נבציון ההלכה (אות רד) כתב 'ופשוט דמי שברור לו שאין לו חובות א"צ לעשות פרוזבול', ושוב כתב בדרך אמונה: 'ויש משאירין חוב א' כדי לקיים מצות שמיטת כספים, ויכתוב בפרוזבול חוץ מחוב פלוני או חלק מהחוב, או ילוונו אחר שיכתוב הפרוזבול, אבל לא יקבע זמן הפרעון אחר ר"ה אלא שיוכל לתובעו אפי' מיד', ע"כ. ובציון ההלכה (אות רה) ציין לספר שמיטת כספים כהלכתה (עמ' סג).

אולם כמו שאמר רבינו שליט"א, הדבר מובא כבר בבן איש חי (שנה ראשונה, סוף פרשת כי תבוא, אות כו), וז"ל: 'דהנה יש מתחסדים אחר שכותבין הפרוזבול מלוה לחבירו סך מה, עשרה גרוש או פחות או יותר, ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול כיון שהלוהו אחר זמן הפרוזבול, ואז אחר ר"ה כשיביא לו חבירו המעות לפרעו יאמר לו משמט אני ולא יקבלם ממנו, ויאכל הלוה ולחדי במעות אלו, והמלוה לחדי במצות שמיטת כספים שקיים אותה

ענייני שבנים

תבז. אמר רבנו, כי שכן שרוצה להעביר מקרר דרך בית שכנו והלה מסכים רק בכסף, יכול להבטיחו ולומר לו אח"כ משטה הייתי בך, דהוי מידת סדום וכופין על מידת סדום, ובתוס' בחולין (ו, ב) מבואר דדרך שכנים שטורחים זה בשביל זה, ובנתי"מ (סי' קעח סק"ג) כ' דגם ב' שאינם שותפין, מ"מ כל דבר ששכן זקוק לשכנו, כופין זא"ז. ואמר רבנו כי רק אם יש חשש נזק ע"י העברת המקרר בביתו (ואפי' חשש רחוק) בזה אין כופין אותו, וכמ"ש הקצוה"ח (בסי' קנד סק"א) רפ.

תבת. נשאל רבנו באשה שאופה ומבשלת לבעלה תוכ"ד הצום – למוצאי הצום, והשכנים טוענים שמפריע להם הריח (וציין רבינו לעירובין סה, א דכמה אמוראים לא מצלו בביתא דאית ביה שכרא או הרסנא), והביא רבנו דאע"פ דקיי"ל בשו"ע (חומ"מ סי' קנה סל"ד) דחייב אדם להרחיק כל דבר שעלול להזיק לחברו (גם ריח בית הכסא), מ"מ מבו' בנתי"מ שם (סקי"ח) שבביטול תשמיש שברשותו לעשות לא חייביה רחמנא, וכיון דדבר רגיל הוא שאשה מכינה לבעלה הוי ביטול תשמיש וא"צ ליבטל מזה.

הערות וחוספות

רפ. ראה בספר 'אחת שאלתי' (ח"ג עמ' 100) מש"כ בזה רבינו, והוסיף שם דהדבר תלוי באומדנא אם זה גורם נזקים או לא.

ענייני גזילה

תבט. אמר רבנו כי מעיקרא דדינא מותר לקנות רהיט או כל חפץ ממכירה שהוצאה לפועל מקיימת כיון שהבעלים התייאש, אך אי"ז נאה וראוי לקנות חפץ של יהודי שבא לו בצער גדול שלקחו לו בע"כ כל חפציו, וראוי שילך לבעלים ויוסיף לו מעט כסף כדי שימחול בלב שלם רפא.

הערות והוספות

זה גזל גמור, ע"כ. ושם (הערה כא) הביא מספר 'היכל הוראה' מבנו הג"ר משה שליט"א (ח"ב, מילי דהוראה, סי' רב) שנדפס מכתבו של הגר"מ זצ"ל (מיום כ"ב שבט תשנ"ט) בזה"ל: 'הנני בקוצר מילין לחוות דעת כי לקנות נכסים או כל שאר מיני וסוגי חפצים ממה שנמכר ע"י חברת הוצאה לפועל הוא גזל גמור, ואסור לקנותם בלי רשות הבעלים, עכ"ל. והביאו שם דכ"מ ב"ע (סי' שסט ס"א) דאסור לקנות דבר הגזול מהגזול, ואסור לסעדו ע"י שינויו כדי שיקנהו, שכל העושה דברים אלו וכיוצ"ב מחזיק ידי עוברי עבירה ועובר על ולפני עור לא תתן מכשול, והלוקח ממנו מטלטלין דינו כמו בלוקח מהגנב.

אכן ראיתי בס' חוקת משפט להג"ר אלחנן פרץ שליט"א (פ"ה ס"ח) דן בזה, ושם (הע' 9) הביא מה שאמר לו הגר"ח"פ שיינברג זצ"ל דלדעתו מותר לקנות מהוצאה לפועל, משום דדינא דמלכותא דינא. וכתב שם לבאר דכיון דחלק מהדברים נלקחו כדין, א"כ נמצא שחלק מהדברים אינם גזולים, וקיי"ל דאם מעט לא גזול - מותר לקנות (עיק סמ"ע חו"מ סי' שנח סק"ג). ועוד ביאר שם דיסוד האיסור שמחזיק ידי עבירה שגורם לו לגנוב עוד, ובהוצאה לפועל אין כאן גורם לעשות עוד הוצאות לפועל, ודו"ק.

ואמנם פוסקים רבים ס"ל דהדבר אסור, וכן הביא בשו"ת והיה העולם (חו"מ סי' ל) ששאל קמיה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל והסכים עמו דאסור לקנות מהמכירות של ההוצאה לפועל. ובס' משפטי מלכה (עמ' קעה) כתב עוד בשם מרן הגרי"ש זצ"ל דאי"ז תלוי בדין דינא דמלכותא דינא, משום שהשלטון גובים יותר משיעור החוב, מחמת איחור וכדו', וא"כ בתשלום יש איסור ריבית, ובמקום איסור לא אמרי' דינא דמלכותא דינא.

רפא. הנה באמת הדבר תלוי אם ההוצאה לפועל עשו כדין תורה או לא, דאם ע"פ דין תורה צדקו בכך שעשו, אין מקום להחמיר לבא'. ואם לא היה ע"פ ד"ת - אז הוי גזילה, והוי כחולק עם הגנב דזה א' מכ"ד דברים המעכבים התשובה, כמבואר ברמב"ם (פ"ד מהל' תשובה ה"ג). וא"כ יש ענין שלא לקנות מהם שלא לחלוק עם הגנב.

והראני ידידי הרה"ג ר' יששכר ברוך גולדנטל שליט"א בספר 'קריאה בקריה' (ח"ב עמ' שכב) שסיפר הגי"ר משה סנסנוביץ שליט"א על אשת הגאון הגדול רבי דוד פוברסקי זצ"ל: 'הרבנית הביאה פעם לשולחן בקבוק סיפולוקס למי סודה, שאל ר' דוד: מהיכן הגיע בקבוק זה?, הרבנית ענתה: יש לנו שכנים שבגלל בעיות רפואיות של אחד מבני המשפחה הם נאלצים לצאת לחו"ל לטיפולים, והם מוכרחים למכור מהר את כל חפציהם, מהם קניתי את הבקבוק הזה. ר' דוד רעד כולו ואמר: איך יתכן לקחת בקבוק זה על חשבונם, והרי דם שותת בביתם על כך שהם צריכים למכור את הכל ולהגר לחו"ל. היתכן לראות את הבקבוק על השולחן מבלי לראות את הדם השותת מאחורי הבקבוק?, הוא לא רצה לראות את הבקבוק על שולחנו. הרבנית אמרה לו: והרי עזרתי להם ע"י כך ששילמתי להם עבור הבקבוק. אולם ר' דוד נותר בשלו: אם ברצונך לעזור, תני להם כסף, את דמי הבקבוק, אולם את הבקבוק אינני מסוגל לראות על שולחני. זוהי הרגשה דקה מאוד, לרדת לנימי הלב של הזולת ולשאת בעול במצבו הקשה, ע"כ.

ולמעשה, ראיתי בספר 'פסקי בושם' (פמ"ד סכ"ד, עמ' רסז) מפסקי הגר"מ בראדנסדורפר זצ"ל: 'היה אומר, שאסור לקנות נכסים או חפצים הנמכרים על ידי חברת 'הוצאה לפועל' בלי רשות הבעלים, והרי

תל. נשאל רבנו בבעל תשובה שתרם עגילים עבור מגבית כסף לכתר לס"ת ואמר שהעגילים גזולים הם, ואמר רבנו דמן הדין יש שינוי רשות ושינוי מעשה, אך מרן הגריש"א זצ"ל אמר דמ"מ עדיף שלא להשתמש בכתר שנעשה מדבר גזול עד שיביאו מדמי העגילים הגנובים – לצרכי הרבים (דביהכ"נ לא סגי לצרכי הרבים, דצרכי הרבים היינו שיתכן והגנב יבוא על סיפוקו וימחול. וציין רבנו למש"כ בצידה לדרך ע"ד רש"י בפ' תצווה עה"פ ופר חטאת לכיפורים למזבח, לכל תיעוב וכו').

ואמר רבנו ששמע בשם מרן הגראמ"מ שך זצ"ל שהורה באחד שתרם תרומה לביהכ"נ, והתברר אח"כ שאותו א' גנב, וצוה שיורידו השלט. ואמר רבנו דלכך קדמה פ' משפטים לתרומה לפי שכ"א ידע דיני גניבה קודם שתורם.

תלא. אמר רבנו באחד שקנה דירה ממכירת ההוצאה לפועל, והרבה במחיר בכדי שגוי לא יקנה. ואח"כ שמע שהבעלים קיללו את מי שקנה הדירה וידור בה, ואשתו חוששת מאד. ואמר להם רבנו שאין להם לחוש דעשו כדת וכדין שהצילו הדירה מיד גוי. וכל קללה שלא כדין, לא חלה ולא מידי, ואף חוזרת למקלל, וכדמצינו ברש"י בסנהדרין (מט, א) 'תהא לוטא ולא לטה. נח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים, לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל' [וציין רבנו לגמ' בכ"ב (נד, א) דאלמנה קיללה אמורא, וחשש לזה יב]. והאשה עדיין פחדה, ורצו לדונה כמורדת, ואמר רבנו בשם כמה גדולים דאינה מורדת לא בבעלה ולא ברב, דסו"ס אדם המפחד ואינו נרגע, אין תביעה עליו, וסו"ס כיון דהיא חוששת מהקללה, אין מקום לדונה כמורדת.

הערות והוספות

לכורסיה ותרצוה. הפכו כסאו וזקפוהו כדי שתתקיים הקללה בכך. פ"א - הפכו לכורסייה תשפל גדולתו. 'לא איפרק מחולשא. לא נצול מלבא לידי חולי'. וחזינן דהגם שקללה שלא כדין, מ"מ חשש לזה רב הונא, ולבסוף לא ניצל באמת מלבוא לידי חולי מקללתה.

וע"ע ברש"י (משלי כו, ב) שכתב 'כצפור לנוד כדרור לעוף - כן קללת חנם לא תבוא. למי שהוציאה בפיו'. וע"ע בספר חסידים (סי' עו) שכתב בזה"ל 'אל תעניש ישראל ואל תקללו אך התפלל עליו שישלים הקב"ה לבו ויחזירוהו למוטב ואל תמסור עליו דין לאמר הצור ינקמני מידו וישוב לעושה הרע כרעתו, כי כל המוסר דין על חברו באה מדת הדין לפני הקב"ה ואומרת רבש"ע לזה תעשה דין ראוי הוא שתענישו על כך, וכך כללו של דבר אל תקלל שום אדם, כי פעמים רבות הקללות חוזרות וחלות כולן על ראשו ועל זרעו, שכן מצינו שכל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו'.

ועוד הביא בס' משפטי מלוכה מש"כ הגרי"מ שטרן שליט"א בספרו 'אמרי יעקב' (הל' גזילה וגניבה, פ"ז, ליקוטים העק טו) דיש מקום לצדד להתיר לקנות משלוטונות המכס, וכן מההוצאה לפועל, ועכ"פ אין למחות במקילין (והביא שבע"פ א"ל הגרי"מ שטרן שכן שמע מפי מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל). וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' שז) מש"כ בזה להיתר גם משום דינא דמלכותא, וגם במקום דליכא לדינא דמלכותא - התיר עפ"ד החות יאיר (סי' רט) דכ"מ דאסור לקנות מן הגנב הוא היכא שלא ימצא למי למכור, אבל כשבלא"ה ימצא למי למכור איב"ז מסייע והכ"נ אנשים אחרים יקנו, וא"כ אין חשש, וע"ע בכ"ז.

רפב. וע"ע בגיטין (לה, א) דההיא אלמנה דאתאי לקמיה דרב הונא ורצתה לגבות כתובה, וא"ל דרב לא מגבי כתובה לארמלתא, ולבסוף אמרה לו הפכוהו לכורסיה, הפכוהו לכורסיה ותרצוה, ואפילו הכי לא איפרק מחולשא. ופירש"י שם 'הפכוהו

ענייני כבוד התורה ולומדיה

תל"ב. נשאל רבנו בכ"ן ישיבה מתחזק, שאביו ביקשו שיקנה לו חומש וסידור, וחושש שלא ישמור ע"ז בכבוד. והשיב רבנו דיקנה לו ולא יחשוש ללפני עור משום שהוא נוהג כדין שמקרב יהודי לתורה"ק, ויתפלל שאביו ישכיל ויבין לשמור ע"ז בכבוד הראוי^פ.

תל"ג. שאלתי לרבנו בדף של חידושי תורה שצולם במכונת צילום באופן הפוך, כך שא"א לקוראו רק ע"י שמניחים אותו כנגד מראה ואז הכתב מתהפך וניתן לקוראו, מי חייב האי דף בגניזה או דאין לזה שם כתב. ואמר רבנו דודאי חייב בגניזה, דאם יש דרך לקוראו ממילא חשיב כדף שכתובים עליו דברי תורה וצריך לכבדו^פ.

הערות והוספות

א. הנה באמת מצד לפנ"ע יש סברא לומר דאי"ז הכשלה אלא הצלה, וכמו שחידש מן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [וכמו שהארכנו בזה במאמר גדול, בסוף ספרי שו"ת שיח חיים, עמ' תלא]. רק יש לדון בזה דאיתנו א' שנותן לו הסידור, גורם שהספר יהיה בבזיון, וא"כ דל מינה לאו דלפנ"ע, ודון משום 'לא תעשון כן לה' אלקיכם', דע"י שנותן לו הספר גורם שהספר יהא בבזיון.

אך בזה מבואר כבר בגמ' בשבת (קכ, ב) דבלאו דלא תעשון (באיבוד כתבי הקודש) - מותר ע"י גרמא, ובפשטות כאן הו"י רק גרמא. אכן יעויין בחזו"א במס' ידיים (סי' ח סק"ז) דכתב דיש ב' מיני גרמא, יש גרמא א' דנהיה מידי, ויש גרמא שהנוק קורה רק לאחר זמן, וכל מה דהתירה הגמ' הוא בגרמא שנעשה לאחר זמן, וגם זה רק במקום מצוה, עכתו"ד. וא"כ הכא דזה צורך מצוה, יתכן דשרי, דאי"ז ודאי שיהיה זלזול, וגם הוא לאחר זמן - וזה רק גרמא.

ובמ"ב (סי' מ סק"ג) מבואר דמותר לכתוב פסוקים על נייר לביהכ"נ, ובמחצית השקל שם מבואר דזה לצורך מצוה, ואע"פ דיתכן ויבוא לידי בזיון מותר דזה רק גרמא [ועי' במ"ב (סי' א סק"ד, ובסי' תרלח סק"ד) דמבואר שאסור, אך שם אי"ז מצוה כ"כ, או דזה מחיקת השם מיד, וזה לא הותר אפי' במקום מצוה, וצ"ע].

ופי. הנה יעוי' בזה בכ"פ החיים (סי' קנד סק"ח) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' לט) שדנו בזה לגבי אותיות הפוכות, כגון אותיות דפוס שמיצרים

א. הנה באמת מצד לפנ"ע יש סברא לומר דאי"ז הכשלה אלא הצלה, וכמו שחידש מן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [וכמו שהארכנו בזה במאמר גדול, בסוף ספרי שו"ת שיח חיים, עמ' תלא]. רק יש לדון בזה דאיתנו א' שנותן לו הסידור, גורם שהספר יהיה בבזיון, וא"כ דל מינה לאו דלפנ"ע, ודון משום 'לא תעשון כן לה' אלקיכם', דע"י שנותן לו הספר גורם שהספר יהא בבזיון.

אך בזה מבואר כבר בגמ' בשבת (קכ, ב) דבלאו דלא תעשון (באיבוד כתבי הקודש) - מותר ע"י גרמא, ובפשטות כאן הו"י רק גרמא. אכן יעויין בחזו"א במס' ידיים (סי' ח סק"ז) דכתב דיש ב' מיני גרמא, יש גרמא א' דנהיה מידי, ויש גרמא שהנוק קורה רק לאחר זמן, וכל מה דהתירה הגמ' הוא בגרמא שנעשה לאחר זמן, וגם זה רק במקום מצוה, עכתו"ד. וא"כ הכא דזה צורך מצוה, יתכן דשרי, דאי"ז ודאי שיהיה זלזול, וגם הוא לאחר זמן - וזה רק גרמא.

ובמ"ב (סי' מ סק"ג) מבואר דמותר לכתוב פסוקים על נייר לביהכ"נ, ובמחצית השקל שם מבואר דזה לצורך מצוה, ואע"פ דיתכן ויבוא לידי בזיון מותר דזה רק גרמא [ועי' במ"ב (סי' א סק"ד, ובסי' תרלח סק"ד) דמבואר שאסור, אך שם אי"ז מצוה כ"כ, או דזה מחיקת השם מיד, וזה לא הותר אפי' במקום מצוה, וצ"ע].

ופי. הנה יעוי' בזה בכ"פ החיים (סי' קנד סק"ח) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' לט) שדנו בזה לגבי אותיות הפוכות, כגון אותיות דפוס שמיצרים

א. הנה באמת מצד לפנ"ע יש סברא לומר דאי"ז הכשלה אלא הצלה, וכמו שחידש מן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [וכמו שהארכנו בזה במאמר גדול, בסוף ספרי שו"ת שיח חיים, עמ' תלא]. רק יש לדון בזה דאיתנו א' שנותן לו הסידור, גורם שהספר יהיה בבזיון, וא"כ דל מינה לאו דלפנ"ע, ודון משום 'לא תעשון כן לה' אלקיכם', דע"י שנותן לו הספר גורם שהספר יהא בבזיון.

אך בזה מבואר כבר בגמ' בשבת (קכ, ב) דבלאו דלא תעשון (באיבוד כתבי הקודש) - מותר ע"י גרמא, ובפשטות כאן הו"י רק גרמא. אכן יעויין בחזו"א במס' ידיים (סי' ח סק"ז) דכתב דיש ב' מיני גרמא, יש גרמא א' דנהיה מידי, ויש גרמא שהנוק קורה רק לאחר זמן, וכל מה דהתירה הגמ' הוא בגרמא שנעשה לאחר זמן, וגם זה רק במקום מצוה, עכתו"ד. וא"כ הכא דזה צורך מצוה, יתכן דשרי, דאי"ז ודאי שיהיה זלזול, וגם הוא לאחר זמן - וזה רק גרמא.

ובמ"ב (סי' מ סק"ג) מבואר דמותר לכתוב פסוקים על נייר לביהכ"נ, ובמחצית השקל שם מבואר דזה לצורך מצוה, ואע"פ דיתכן ויבוא לידי בזיון מותר דזה רק גרמא [ועי' במ"ב (סי' א סק"ד, ובסי' תרלח סק"ד) דמבואר שאסור, אך שם אי"ז מצוה כ"כ, או דזה מחיקת השם מיד, וזה לא הותר אפי' במקום מצוה, וצ"ע].

ופי. הנה יעוי' בזה בכ"פ החיים (סי' קנד סק"ח) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' לט) שדנו בזה לגבי אותיות הפוכות, כגון אותיות דפוס שמיצרים

תלד. אמר רבינו דוגמא שדעת בעה"ב היפך מדעת תורה רפה, שפ"א נתעוררה שאלה בס"ת בב"ב, על כשרות אות מסויימת, ורצו לצלם הס"ת ולשלוח הצילום קמיה חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שיכריע בכשרות האות. ונסתפקו מאחר ואסור להפוך ס"ת על פניו, ורק מבואר בט"ז דהיכא דא"א באופ"א יש להקל, האם כאן יש להקל. ובאו קמיה הגריש"א זצ"ל ושאלוהו, ומיד אמר – למה לכם לצלם הס"ת, הלא תביאוהו אלי מב"ב לירושלים! והיה פלא גדול, שלכל אחד מסברא היה נראה שיותר כבוד לצלם ולהביא הצילום, מאשר להביא הס"ת עד לירושלים, אך למרן הגריש"א זצ"ל היה נראה איפכא ממש, שלהביא הס"ת כשיש שאלה על כשרותו – איב"ז כל גנאי וחשש, ואילו לצלם כשהוא מונח הפוך – אינו כדאי רפ.

הערות והוספות

ר' משה: 'הריני שומע את דברי הבעלי בתים בכל ענין, וכותב הפוך מהם, כדברי הסמ"ע דפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים, וממילא דעת תורה היא היפך דעת בעלי בתים, נהנה מרן זצ"ל מן התשובה, וקילסה, ע"כ.

ועוד ראיתי למרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (טעם ודעת, במדבר, עמ' י) שאמר: 'שמענו בשם הגר"א זצ"ל (ויש מספרים המעשה על רש"י מוולאזין זצ"ל), כששני בעלי דין הסכימו לבוררות והצד האחד בחר את הגר"א כבורר, ואילו הצד השני רצה ליטול כבורר מי שאינו בן תורה, והגר"א סירב לישב עמו בדיון בקביעה כי דעת בעלי בתים שונה לגמרי מדעת תורה דתלמידי חכמים ולא יוכלו להגיע לעמק השווה. ומשנתבקש להביא סימוכין מן התורה, אמר דבכל שבט שלישי הנמנה על הדגל כתוב בו ו' החיבור חוץ משבט זבולון, מפני שהיה מתייגע במסחר וא"א לו להשתוות עם שבט יששכר שעמל ומתייגע בתורה, עכ"ד.

רפ. ראה מש"כ במקדש מעט (יו"ד סי' רפב סק"א) דמותר להביא הס"ת למגיה, וא"צ שהמגיה יבוא אל ס"ת, וכ"כ בכף החיים (סי' קלה ס"ק עט): 'מותר לטלטל ספר תורה אפי' מביתו לבית אחר כדי להראות נוי ס"ת ותפארתה לקיים זה אלי ואנוהו, תשובת גור אריה יהודה סימן כ"ד, משנת אברהם שם אות ד'. וכן יש מי שהתיר להלכה ולמעשה להביא לבית המגיה ספרי תורה להגיהם דכל שהוא לתיקון הספר תורה ולכבודו מותר, עיקרי הד"ט סימן ח' אות כ"ח בשם הרב פחד יצחק והרב מלאכי בסוף ספרו שבחי תורה, משנת אברהם שם אות ה', עכ"ד.

רפה. יעויין בסמ"ע (חו"מ סי' ג סקי"ג) שכתב בזה"ל: 'בתשו' מהרי"ו סי' קמ"ז כתב למהר"ש ז"ל ואם תשמע לעצתי לא תשב אצל הקהל בשום דין דידעת שפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים, ואמרו בפרק זה בורר כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים לא היו יושבים בדיון אלא אם כן היו יודעין מי ישב עמיהם כו' ע"ש, עכ"ל הסמ"ע.

וכ"כ הח"ח (הל' לשה"ר, כלל ו ס"ח, בהג"ה) ואצייר ציור אחד וממנו יקיש המשכיל לכל כיוצא בזה, והוא, מה שמצוי כשאחד יוצא מבית דין חייב, והוא מספר לחברו ומסדר דברי זכותו לפניו לאמר: ראה בעצמך איך שהדין עמי, ובית דין פסקו מהפך להפך, ואם היה בא דין שלי לפני רב פלוני ופלוני, שהוא מפרסם לחכם, בודאי היה מבין האמת עם מי ולא היה פוסק פסק מהפך ומקלקל כזה. ומדבר עוד על הבית דין עבור זה דברי חרופין וגדופין, אשר אין להעלות על הכתב. ואם חברו משיבו אינני מאמין שיפסקו כן, יאמר לו: ראה את הפסק וקרא אותו היטב ותראה בעצמך אשר לא בדעת ובהשכל נעשה, והוא מראה את הפסק וקורא אותו פעם אחרי פעם, ובכל פעם הוא מתפלל יותר, ומוצא גם כן בהפסק דברים אשר לא נראו לו לפי דעתו, [כידוע שפסקי בעלי בתים אינן שוין לפסקי התורה הקדושה], עד שנחלט בעיני שניהם, שהרב או הבית דין שבעיר הזאת אין להם שקול הדעת לידע איך לפסוק דין על בוריו, יעויי"ש עוד.

וראה בספר 'הרב מבריסק' (ח"ד עמ' 22, הע' 28) שהובא על הסופר הר"ר משה שנפלד זצ"ל: 'מספרים, שמרן זצ"ל שאל אותו פעם, כיצד זוכה הוא לכיוון לאמיתתה של תורה במאמרו, וכשהשיב

תלה. ונשאל רבנו האם יש חשש כשנצרך לצלם ספר, ומניחו הפוך על פניו ע"ג מכונת הצילום, והשיב רבינו דאין לחשוש בזה, דרק בס"ת שקדושתו מרובה מחמירים רפ"ו.

תלו. נשאל רבנו באנשים העורכים הכנסת ס"ת ובאים גויים ורוצים להחזיק ולרקוד עם הס"ת, אם יש חשש בזה. והשיב רבנו דברמב"ם מבואר (פ"י מהל' ס"ת ה"ח) דנשים וטמאים וכותי מותרים לגעת בס"ת, אכן בשו"ע (יו"ד סי' רפב ס"ט) העתיקו הנ"ל והשמיטו תיבת "כותי", ונח' האחרונים האם פליג ע"ז או רק דס"ל דכותי בכלל טמאים. ואמר רבנו דבמקום חשש איבה (או אפי' בלי איבה, כגון רופא גוי שמטפל רבות ביהודים) מותר ליתן לו להחזיק הס"ת רפ"ו.

הערות והוספות

תשע"ט, עמ' סה). והנה ידי"ג הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס) הראני מה ששאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (קונ' גם אני אודך, עניינים שונים, סימן פו אות ז, עמ' קעו): 'האם מותר לתת לגוי לגעת בספרים או לא, והטעם'. והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'עיי' רמב"ם הלכות ס"ת פ"י ה"ח. אשר שם כתב דכל הטמאין ואפי' נדות ואפי' כותי מותר לאחוז ס"ת ולקרות בו שאין ד"ת מקבלין טומאה, והוא שלא יהיו ידיו מטונפות או מלוכלכות בטיט אלא ירחצו ידיהם ואח"כ יגעו בו, עכתי"ד הרמב"ם. וא"כ אמנם נשאל גבי ספרים, אך מהא דציין לרמב"ם נראה דס"ל דלהלכה גם בס"ת מותר.

אך הנה יל"ע, וכמו שהבאנו למעלה מרבנו שליט"א, דבשו"ע (יו"ד סי' רפב ס"ט) העתיקו דברי הרמב"ם והשמיטו תיבת 'כותי', ולכאנ' משמע דפליגי דכותי אסור לו לגעת בס"ת ורק טמא וכו'. ויעוי' בשו"ת מים רבים (ח"ב סי' נג) שכתב להסתפק האם באמת השו"ע פליג ע"ז או רק דס"ל דכותי בכלל הטמאים (וכמ"ש באמת בהגהות שולחן גבוה שם).

והנה בט"ז (או"ח סי' שט"ס סק"א) יש קצת משמעות דאסור לטלטל ס"ת ע"י גוי, שדן שם בדין טלטול חפץ בכרמלית, פחות פחות מד' אמות, וכתב בתו"ד בזה"ל 'וע"כ קראתי תגר על מה שראיתי באיזה קהילות בשבת שנותנין ס"ת לבהכ"ג והולכין דרך הרחוב שהיא עכ"פ כרמלית נושאין אותה ע"י הושטה מאחד לחבירו בפחות מד' ועושין איסור במה שמוציאין אותה מן הבית לרחוב דלזה לא מהני הושטה, וע"י עכו"ם ודאי אסור להוציאה מן הבית וה"ל מצוה הבאה בעבירה', עכ"ד. ובפשטות לא מבוארת כוונתו אמאי הוי מצוה הבאה בעבירה

וראיתי לידידי הגרי"א סקוצילס שליט"א בספרו 'אהל יעקב' (הל' כבוד ס"ת וספרי קודש, פ"א סל"ג) שפסק דאין לסרוק ולצלם ספר תורה ללא צורך מוצדק משום שזה הוי דרך בזיון, ובהערות וצינונים (הע' מ) הביא שכן פסק מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל וכמו שהובא בס' רשומי אהרן (ח"א סי' רפב אות א). והביא שכן כתב לו הגר"ר שמאי קהת גראס שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') דאפשר לצלם רק לצורך הס"ת (וע"ע במש"כ בשו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' שסו), וכן פסק הגר"ש דבילצקי זצ"ל. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קסד) מש"כ בזה בארוכה,

רפ"ו. הנה יעויין בספר 'מכתבי הרב חפץ חיים' (שהוציא בנו הר"ר אריה לייב זצ"ל, סי' פג, עמ' רח) שכתב מרן הח"ח זיע"א בזה"ל: 'קבלתי מכתבו, ע"ד שאלתו שאחד רוצה ליקח ממנו השי"ס הקטן דפוס אמשטרדם שיש לו (המודפס על חצי דפים) להדפיסו בצניקוגרף, וצריכים לזה לתלוש דף אחר דף לעשות ממנו פוטוגרפיה, אם אין בזה משום בזיון קודש. הנני להשיבו, אם עדיין לא נלמד בו פשוט דמות, דכל זה לא נחשב אלא הזמנה והזמנה לאו מילתא היא. ואפילו אם נלמד בו כמדומה שהעולם מקילין בזה שמעתיקים חיבורים מספרים ישנים (ועי"ז נתקלקל הספר הישן) אם כבוד ד' יתורבה ע"י הדפסה החדשה, דהיינו באופן שלא יעמידם כ"כ ביוקר שיוכלו הכל לקנותם', עכ"ל קדשו.

וראה עוד בספר 'אגוזי הקודש' (פ"ב סכ"ו) שפסק ד'מותר להניח ספר על פניו לצורך צילומו, ושם (הע' מג) כתב דכן הורה למעשה מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, והוא עפ"י הח"ח הנ"ל במכתביו דהתיר אפי' לתלוש לצורך צילום, וכ"ש כאן שרק הופך.

רפח. ושוב נדפס בקובץ 'חיי העמודים' (גליון 69, סיון

תלז. נשאל רבנו בעובדא שהכניסו ס"ת חדש ובאמצע הריקודים נפל הס"ת לארץ, מי יפסיקו השמחה או ימשיכו ויקבעו תענית לזמן אחר (וכמו שפסק המג"א סי' מד סק"ה בשם המשפטי שמואל). ואמר רבנו דמכיון שהריקודים לכבוד התורה זוהי מצוה ממש (וכדכתיב ודוד מכרכר בכל עוז וגו'), ואילום הצום הוא רק ענין, דהרי לא זרקו במזיד הס"ת, א"כ ימשיכו לרקוד, ויקבעו למחר יום תענית כפי הדין.

ואמר רבנו דלא חשיב כמוזג כוס לרבנו ושפך לו קיתון על פניו, דשם השבית לו השמחה, משא"כ כאן נתקיימה המצוה כבר בעצם סיום כתיבת הס"ת.

תלח. נשאל רבנו מכבאים שמצילים ס"ת מביהכ"נ שפרצה בו דלקה, ואם יורידו הס"ת דרך הסולם ויעלו שוב, יש חשש ששאר הס"ת ישרפו (כי מכביד מאד לרדת בסולם וס"ת בידו), והשיב רבנו דמותר לזרוק הס"ת מגובה הסולם לקרקע, וכדמוכח מברכות (יח, א) דהמוליך עצמות ממקום למקום, הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתירא מפני נכרים ומפני לסטים - מותר, וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה (וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' רפב ס"ג). וא"כ כל שהוא דרך הצלחת הס"ת איב"ז כלל בזיון, ומותר לכתחילה לזרוק וא"צ לצום לאחר מכן.

תלט. נשאל רבנו במנין יהודים הנוסעים לחו"ל לצרכי מצוה, ולוקחים עמם ס"ת, היכן יניחיהו האם בתא המטען באופן ארוז ומכובד, או שיקהוהו עמם למטוס עצמו אשר מצוי שם פריצות וכיו"ב שאינו כבוד לס"ת. והשיב רבנו דלכתחילה הטוב ביותר שיקחו הס"ת ויעטפוהו בטלית ויחזיקוהו ע"ג הידיים כל הנסיעה, ובזה ליכא למיחש לפריצות. אך

הערות וחוספות

ס"ת משריפה ע"י גוי, רק דהתם הוא כדי להציל הס"ת משריפה. ובשו"ע (יו"ד סי' רפא ס"א) פסק דס"ת ביד גוי חייבין לקנותו כדי שהגוי לא יזלזל בספר, ומשמע דבעצם ההמצאות ביד גוי (אם אינו מזלזל בס"ת) אין בזה חסרון וגנאי.

ועוד מצינו בספר חסידים (סי' תקלג) דאין להראות ספר תורה לגוי, וע"ע בספר חסידים (סי' תתקיד) דכתב דאין ליתן לגוי ס"ת כמשכון, ונראה דהוא רק מצד הביזוי שנותן דבר קדוש כזה כמשכון, אבל לא מצד שהגוי יגע בס"ת.

וע"ע בשדי חמד (כללים, מערכת מ, אות קנו ד"ה והוה) שכתב דצריך להטביל משומד ששב בתשובה קודם שיגע בס"ת.

וכן שאלתי קמיה הגר"י ליברמן שליט"א (בעמח"ס שו"ת משנת יוסף) ואמר לי דלכתחילה אין להקל בזה לתת לגוי להחזיק ס"ת, ורק במקום חשש איבה.

אם מוציאים ע"י גוי [והיה מקום לומר דכוונתו כפשוטו דיש איסור הוצאה ומכיון שכן הו"ל מצוה הבאה בעבירה].

וראיתי בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' לז) דנראה מדבריו דהביאור בט"ז הוא משום דהוי זלזול לס"ת, וז"ל: 'ועיי' ט"ז סי' שמ"ט ס"ק א' דבכרמלית עצמו אפשר ע"י הושטה אבל מחצר לכרמלית אסור, וע"י עכ"ם הו"ל מ"ע הבאה בעבירה דלזלזול הוא לס"ת לטלטל ע"י עכ"ם', עכ"ל [וע"ע במור וקציעה שם מש"כ ע"ד הט"ז].

ואולי יש לחלק בין נגיעה לזמן קצר דבזה התיר מרן הגר"ח שליט"א עפ"ד הרמב"ם, לבין טלטול של זמן רב ע"י נכרי דאסר הט"ז [וע"ע בביאור הלכה (סי' שמת ד"ה ליתנו) דנראה דפליג ע"ד הט"ז גם בנקודה זו שאין ליתן לגוי, ומשמע מדבריו דאין חסרון שגוי יגע בס"ת].

והנה בשו"ע (או"ח סי' שלד סי"ח) התירו להציל

אם אי אפשר לו לעשות כן – מותר להניחו בתא המטען, באופן ארוז ומכובד^{רפס}.

תמ. נשאל רבנו באדם שמדי יום מקבל בדואר חוברות ועיתונים רבים, ויש פח מתחת הדואר להשליך ישר הדברים לפח, מי יכול לזורקם או דיש לו לחשוש שמא יש בדברים ד"ת וצריך לעבור עליהם. והשיב רבנו דאם אין ידוע אם יש שם גניזה, אין חייבים לחשוש שמא יש שם גניזה דמעמידים את המדפיסים בחזקת כשרות שלא ידפיסו ד"ת במקום שיכול להתבזות, אבל אם יש חשש סביר שיש שם גניזה, כגון שפ"א עבר וראה שיש ד"ת, אין ראוי לזרוק לפח ללא בדיקה דהוא חשש בזיון, ומצוה יקיים אם יעבור ויראה אם אין ד"ת.

תמא. עורר רבנו כמה פעמים להקפיד מאד שלא להדפיס דברי תורה בתוך עיתונים וחוברות, כיון שלבסוף בא לידי בזיון. והביא רבנו המבואר בשו"ע (יו"ד סי' רפג ס"ד) דאסור לרקום פסוקים בטלית, וכמו שפירשו שם הט"ז (סק"ג) והש"ך (סק"ו) דהטלית היא תשמיש של מצוה וע"כ יכול לבא בטלית מצוייצת לבית הכסא ובית הטבילה וכו' ואיך יביא כתי הקודש במקום הטינופת וזלזול, וא"כ בכל מקום שיוכל לבא לידי זלזול באיזה פעם לא יכתוב שם פסוק. ובשע"ת (סי' כד סק"ד) כתב שאם רקם בדיעבד מותר לברך עליו אך יזהר כשישב ע"ג ספסל שיגביהו מצדדים ולא ישב על גוף הטלית, והובא במ"ב (סי' כד סק"ט) דאף על מפות של ס"ת אין מורין היתר לכתחילה לרקום ד"ת עליו.

והביא רבנו המבואר בר"ה (יה, א) דגזרה מלכות יון שמד שלא להזכיר ש"ש על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום, התקינו שיהו מזכירין ש"ש אפי' בשטרות וכו' וכששמעו חכמים בדבר אמרו למחר זה פורע את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה ובטלום, ואותו היום עשאוהו יו"ט. וצ"י רבנו למש"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' נא דהמערב ספרי הגיון עם ד"ת עובר על לא תחרוש בשור וחמור יחדיו. ובאגרות החזו"א (אגרת קפג) כתב

הערות וחוספות

המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכו', עכ"ל. וכ"פ השו"ע (יו"ד סי' רפב ס"ג).

וכתב שם הגר"ק זצ"ל: 'והנה כשלוקח ס"ת ברכב ג"כ יש להזהר בזה, שלא יניחנו אלא מניחו בחיקו. ויש לעיין ברכב או באוטובוס שיש ב' ספסלים אם יכול להניחו ע"ג ספסל אחד כשהוא יושב ע"ג ספסל אחר, דלגבי חמור פשוט דבב' חמורים יכול להניח את הס"ת ע"ג חמור אחד והוא רוכב על חמור אחר, אבל ב' ספסלים ברכב אחד י"ל שאינו כב' חמורים, אמנם בתא המטען של הרכב י"ל דמותר דזה ברשות אחרת דיש מחיצה'.

רפט. ראה בקונטרס 'יקרא דאורייתא' מפסקי מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל על הל' ס"ת (נדפס בחוט שני ריבית, עמ' קסט) שהביא מש"כ הרמב"ם (פ"י מהל' ס"ת הי"א) 'היה מהלך ממקום למקום וספר תורה עמו לא יניח ספר תורה בתוך השק ויניחנו על גבי החמור וירכב עליו, ואם היה מתפחד מן הגנבים מותר, ואם אין שם פחד מניחו בחיקו כנגד לבו והוא רוכב על הבהמה והולך, כל מי שיושב לפני ספר תורה ישב בכובד ראש באימה ופחד, שהוא העד הנאמן לכל באי עולם שנאמר והיה שם כך לעד, ויכבדהו כפי כחו, אמרו חכמים הראשונים כל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות וכל

לגבי כתיבת ד"ת במקומות אלו שאין מקומם יפה להם, שסופן ח"ו להיעשות תכריך לחמאה.

תמב. נשאל רבנו באדם הוראה ברחוב מודעות עם כיתוב הנצרך גניזה, שקרוב לודאי שיבוא בסוף לידי בזיון, האם מותר להוריד המודעה. והשיב רבינו שמותר וצריך להוריד המודעה ולגנוזה, וצריך למחות ביד המפרסמים כן שעברו על ההלכה בשו"ע הנ"ל י"ב.

תמג. עוד עורר רבנו באותם שמשכשים פסוקים בכדי לכותבם במודעות, שהוא בזיון גדול לפסוק. ואמר שעובדא הוה בחנות לכובעים שכתב על חנותו "ומגבעות אשורנו", וחמיו מרן הגריש"א זצ"ל ציווהו שלא להכנס לחנות זו י"א.

הערות וחוספות

ואומרת עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו לצים'. והביא שם דאמנם מצאנו בספרי הקדמונים שכתבו בספריהם בלשון מליצה מפסוקי התורה ומאמרי חז"ל, וציין למש"כ בס' תולדות אדם (דף ט, א) ד'כאשר ירצה איש לדבר אל רעהו או לכתוב אליו איזו כוונה, אז יאחז לשון המקרא בדבריו או במכתבו. לפעמים נמצא במקרא מלא יובן על ידו כוונת המדבר או הכותב, ולפעמים מוכרח המדבר או הכותב לשנות איזה מלה מן המקרא ומביא אחרת תחתיה עד שישב המקרא כולו יאות לכוונתו. וכל זה נקרא מפי הקדמונים 'מליצה' כנודע למי שיש לו בקיאות בהם ובלשוניותיהם, ועל הענין הזה נהגו לפעמים חכמי התלמוד'.

והביא שכבר תמה החיד"א (בברית עולם על הספ"ח שם, ובכסא רחמים על מס' כלה פ"א ה"ג) דיש לפקפק על מנהג הת"ח ויודעי ספר להשתמש בלשונות התלמוד הן בספריהם והן בדרשותיהם, ופלא מדברי הספ"ח הנ"ל. וכתב דלא דמי דהתם היו משחקים בפסוקים והמנהג של החכמים הוא בלשוניות הגמרא. וגם דבספ"ח מיירי ששחקו בזה והשוו זה למשחק בקוביא, משא"כ בדרשות, ובפרט שעושין כן למזכרת הש"ס להיות שגורים בפיהם לשונות התלמוד לדבר צחות, ואפ"ה הירא את דבר ה' יפרוש גם מזה, עכ"ד.

ועוד הביא מס' דרך שיחה (ח"א עמ' תנא) שהציע קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א את דבר המעשה במהריל"ד, והשיבו: 'ברוך שכינותי, בפתח תקוה היה אחד שהתבטא כך ואמרתי לו שלדעתי אסור לומר כך, זה זלוול בבנות צלפחד, כי הרי אין כוונת התורה שהן היו סתם דברניות'.

ועוד הובא שם מה שסיפר שמרן החזו"א זצ"ל נסע לצפת לכמה שבועות למנוחה ולקח עמו ס"ת, והנסיעה הייתה ד' שעות, וביקשו שיחזיק הס"ת כל משך זמן הנסיעה משום כבוד התורה.

י"ז. ושוב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 64, שבת תשע"ט, עמ' כח, סימן ג).

י"ח. הנה ראיתי בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (חי"א עמ' ה) שנדפס שם מספר 'אהל יהושע' מתורתו של הגה"ק מהרי"ל דיסקין זיע"א (שהו"ל הרה"ג ר' נחום סילמן שליט"א), והובא שם (אות ג) מה שסיפר מרן הגרש"י אויערבאך זצ"ל בזה"ל: 'הקפיד שלא להשתמש בפסוקי התורה למליצות חולין. ופעם באמצע שיעורו של רבינו בפני חברים מקשיבים נשמע קול רעש גדול מבחוץ ממריבת נשים זו עם זו, ושלח רבינו תלמיד א' להודיעו פשר הדבר. ובשובו ענה בסגנון הכתוב (במדבר כז, ז) 'כן בנות צלפחד דוברות', ונחרד רבינו וגער בו באמרו איך מלאך לבך להשתמש בפסוק מן התורה לדברי חולין?! ולא נתקררה דעתו עד שקיבל הלה נזיפה על עצמו, ע"כ (והובא גם בהליכות שלמה, מועדים - אדר, עמ' שכו).

והביא שם ידידי הר"נ סילמן שליט"א מש"כ בספר חסידים (סי' תרמד) 'מעשה באחד שבנו הניא את חבריו מלשחק בקוביא, והציע להם לשחק בפסוקים שהאחד יאמר פסוק שתחילתו באות שנשתיים בה הפסוק של חבריו, וכן על זה הדרך, ואמר לו אביו שנלכד בחטאת להתלוצץ בפסוקים, וסידר לו דרך לכפרתו'. והביא עוד סמך לזה מסנהדרין (קא, ב) 'הקורא פסוק שלא בזמנו, התורה חוגרת שק

תמר. נשאל רבנו באדם שיש לו מגש חלות שכתוב עליו פרק למנצח בצורת המנורה ומעליו שיויתי בשם הוי"ה ב"ה. ואמר רבנו שמי שייצרו עבר על הדין המבואר (הבאנוהו לעיל) דאסור לרקום פסוקים בטלית שמא יבוא לידי בזיון והכ"נ. אך אחר שכבר נכתב אין איסור להניח עליו החלות, אך לכתחילה אין ראוי כלל לקנות מגש כזה או להשתמש בדבר שלכתחילה אסור לעשותו יצ"ב.

הערות והוספות

לחבירו מותר שיכתוב לשון המקרא כדי לכתוב לשון צח בלא שרטוט וכו', וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' רפד ס"ב). ומבואר מזה דכל שאי"ז דרך שחוק מותר. וע"ע בס' גנוזי הקודש (פ"ט אות ח) דאם לשון זה שגור בלשון בנ"א יש להקל בזה, דמאחר שהורגלו בזה אין נוקט ללשון הכתוב דווקא אלא ללשון בנ"א שנהייתה כך (וכמו 'אבד חסיד מן הארץ', וכן 'איש חי רב פעלים', ועוד. וכמו"כ לכתוב בהזמנה 'יהחוט המשוש' לא במהרה ינתק' מותר, וכמו שהביא שם ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאי"ז דרך שחוק וקלות ראש, אבל לצורך מסחר אין ראוי כלל וכלל, יעו"ש עוד.

יצב. ושוב נדפס בקובץ 'זו"ה העמודים' (גליון 76, טבת תש"פ, עמ' מ, סי' י). והנה בשורש הדבר, ראה בש"ך (יו"ד סי' רפג סק"ו) דמבואר דכל החשש הוא רק אם יבוא לידי בזיון, וכמו בטלית דכיון שמותר מדינא להכניסה לביה"כ א"כ יש חשש שיבוא לידי בזיון. אבל באופן שלא יבוא לידי בזיון מותר, ולכן מותר לרקום על מפות של ס"ת פסוקים דאיב"ז חשש משום דזה קדוש ולא יבוא להכניסם לביה"כ.

וגם מצד האיסור של פסוקים בלי שרטוט (המבואר בשו"ע סי' רפג ס"ב), כתב הש"ך דהמנהג להקל בזה (סק"ג שם). וראה במ"ב (סי' תרלח סק"ד) שכתב דלא יחקק פסוק בסוכות משוחם שיבוא לידי בזיון, אבל לכתוב על דפים פסוקים ולתלות מותר, וכמ"ש בבכורי יעקב שם (סקי"ח) דנוהרין לשמור על הנייר. ובתוספת ביכורים כתב ליהזר בזה, כי הנייר יבוא לידי בזיון. אבל אם נוהרים מותר. וע"ע במ"ב (סי' מ סק"ג) דכתב שמותר לתלות פסוקים עם נייר בביה"כ, וכנראה מיירי שנוהרים בזה. וכן נהג מרן הקה"י זצ"ל ששרטט בכתב"ק פסוקים ותלהם בסוכה.

נדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאחר שכבר כתב פסוק, מותר לקנות, דלא נאסר לקנות אחרי שנכתב, וצ"ע בזה.

ועוד הביא שם מעשה שהובא בס' קול חוצב מהגה"צ רבי שלום שברון זצ"ל (עמ' 202), שסיפר מרן הגראמ"מ שך זצ"ל על הגר"ר אריה לייב זצ"ל בעל ה'שאגת אריה' כי ב' בחורים מופלגים באו לפניו להבחן ולקבל סמיכת חכמים, ובחן אותם וראה בהם כלים מחזיקי ברכה שראויים לכך, ולגודל השמחה ביקש להביא לשולחן 'לחיים'. והשאג"א לגודל עניותו לא מצא בביתו כ"א מעט משקה חריף וביצים מבושלות והביאם לשולחן, ושאל השאג"א על מה נברך תחילה, והשיב אחד הבחורים בדרך הלצה: ודאי שעל הביצה, והרי הוא פסוק מפורש 'והעי מקדם' (בראשית יב, ח) [ביצה באידיש הוא 'איי']. ונבהל הגאון ממטבע הלשון שנקט אותו בחור, ונזף בו, ואמר שאינו ראוי לסמיכת חכמים, יעו"ש.

וכן הביא מעשה כיוצ"ב שהובא על הגאון בעל 'צפנת פענח' זצ"ל (הובא בס' שיח זקנים ח"ו עמ' שסד) שפ"א ה' בסעודת מצוה של ת"ח, ונתעוררה שאלה על איזה מהמינים שברכתן שהכל יקדימו לבקר, ואמר א' מהת"ח שיברכו קודם על הביצה שנאמר 'והעי מקדם', ואמר ע"ז הצ"פ דוה"י ליצנות ו'במושב ליצים לא ישב', ועזב את המקום בחרי אף.

ועיין עוד ב'הליכות שלמה' (מועדים, שם) שהובא מהגרש"ז זצ"ל שאמר על השמועה שהובאה בספר 'עליות אליהו' שהגר"א זיע"א כשמוע מלעבור לפני התיבה במנחה בפורים, אמר בצחות על מה שנתעטף בטלית כדי לעבור לפני התיבה 'אבל וחפוי ראש' [והבאנו הדבר לעיל בענייני תפילה], ואמר הגרש"א שאין להאמין לנכונות השמועה, כי אף שרבים מגדולי ישראל נהגו להשתמש בפסוקי המקרא למליצות כגון דא, מ"מ לדידו ברור ופשוט שרבינו הגר"א ז"ל לא היה סגנונו כלל בכגון דא. יעו"ש עוד שהאר"י הר"נ סילמן שליט"א באופן נפלא.

ועי' בתוס' (גיטין ו, ב) 'אבל כשאדם שולח איגרת

תמה. נשאל רבנו באדם שהכניס דפים לקלסר וחורר בהם חור כדי שיכנסו, ולאחר מכן נחרד לראות שעייז בשוגג חורר את שם ה', מה תקנתו וכפרתו. והשיב רבנו שכיון שיסוד איסור מחיקת ה' היא פגיעה בכבוד שמים לכן יעשה מעשה שמרבה כבוד שמים, יפרסם מעשהו ברבים שאנשים יתעוררו ליזהר בזה קודם שמחוררים דפים וכיו"ב, וירבה כבוד שמים וכבוד התורה שיעורר את הצבור שלא לדבר בקריאה"ת, ויתן צדקה לעניים וכדמצינו דמי שנפלו תפיליו צריך ליתן צדקה ככפרה.

תמו. נשאל רבינו בתורם המעוניין לצפות את עצי החיים של ספר התורה בכסף, ואין ביכולתו לצפות גם למעלה וגם למטה אלא א' מהם, מאי עדיף האם שיצפה למעלה או למטה. והביא רבינו דברי הצפנת פענח (סי' לא) שנשאל בנפל ס"ת על העצ"ח מי צריכים להתענות או לא, וכתב דאמנם קיי"ל דכל המחובר לדבר בטל לדבר (כלים פ"ב מ"ב) וא"כ הומ"ל דחשיב כנפל הס"ת לקרקע ויתענו, אבל כאן זה עשוי לא לנוי אלא לשימוש ולא חשיב ס"ת וא"צ להתענות (דבמנחות דף לא מבואר דרק אם נפל על הקרקע. והבא"ח פסק בכה"ג שפתחו ארון הקודש ונפל הס"ת לקרקע - דמי שהניח בפשיעה הוא חייב להתענות). ואמר רבינו דיש לדון עפ"יז אם עדיף עליון דזה כן לנוי דרואין אותו תמיד או דג"ז לשימוש בגלילה. ואמר דס"ת ספרדי עדיף לצפות דזה הכל ס"ת.

תמו. אמר רבנו כי ציורים להמחשת פרשיות השבוע (כגון קריעת ים סוף, כלי המשכן וכיו"ב) אמנם אינו קדוש ממש, אך מ"מ אין לנהוג בו מנהג בזיון, וציין רבנו לספר חסידים (סימן תתצב) שכתב שהחכם נכנס לבית הסופר שכתב בו ספרי הקודש, וראה קולמוסיו מונחים על הקרקע, אמר לו בקולמוס שכתבת בו כתבי הקודש ושם הקודש אל תזלזל אותו. וחזינן דאמנם איב"ז קדושה ממש, אך כיון שסייע לו לקדושה יש ענין שלא לזלזל. ואמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח ק"שליט"א שהחזו"א כשלמד עירובין עשה לעצמו ציורים דרך לימודו, ולאח"מ ביקש לגנוז את הציורים, דאמנם איב"ז קדושה אך כיון שזה מסייע ללימוד אין ראוי להשליכם לאשפה י"ב.

תמת. שאלתי לרבנו בהא דכתב המשנ"ב (סי' רי סק"ח) שכשנותן ספר לחברו יושיט בימין ויקבל המקבל ביד ימינו, האם דווקא במסירת ספר לחברו או דלמא גם כשהולך בעלמא

הערות וחוספות

לדעת, או שלומד מסכת יומא (לד, ב) דכה"ג לבש בגדים הנדויין ביו"כ, ורוצה לדעת היכן היא אינדיא (הודו), ומשו"ה אינו קדוש.

וראה בספר 'אריה שאג' (עמ' תרעא, תשובה קפא) שאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'האם כשמשרטט על דף צורות של סוכה וכדומה, כדי להבין את דברי הגמ', האם דף זה טעון גניזה', והשיבו 'כן'. וע"ע בספר דולה ומשקה (עמ' שמב).

רצו. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 79, ניסן תשפ, עמ' קטז, סי' ד). וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חי"ט סי' כו) שנשאל במי שלומד הלכות טריפות, ויש לו ספר קטן שמכיל ציורים ותמונות מאברי הבהמה וכל חלקיה, אם יש בזה קדושה, דאפשר דהו"ל כמפרש הש"ס (בגוונא שאין בזה כיתוב של ד"ת להדיא). והשיב שם דהדבר דומה ללומד מס' גיטין (ב, א) ורוצה לדעת היכן עכו, ופותח אטלס

וספר בידו, יש ענין שיחזיק בימינו. והשיב דודאי יש ענין, ימין ה' עושה חיל^{רצ}.

תמז. סיפר לי רבנו כי בבחרותו השתתף בשמחת שבע ברכות שהי' שם מרן החזו"א זצ"ל, ובאמצע הש"ב שמעו שיש בחוץ הכנסת ס"ת של המזרחי, ואמר החזו"א דמשום כבוד התורה צריך לצאת וללוות הס"ת, וכך עשו כולם. לבד מרב אחד שסירב ללוות הס"ת, ולא כיבד הוראת החזו"א. ובהגיע הברכות בסוף ברכהמ"ז, כבדו לאותו רב בברכת אשר יצר את האדם בצלמו, והחל לברך בקול רם – אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו... וצעקו כל העם ותקנוהו, ושוב בירך, אך חזר על טעותו ואמר – אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו... כך ג' פעמים, והי' לו בזיונות רבים, עד שהוצרכו לעמוד לידו עם סידור ולומר עמו תיבה בתיבה עד שאמר כראוי (וכל אותו הזמן הי' שם מרן החזו"א ז"ל), והי' ניכר לכל שבא לו כ"ז משום שלא קיים הוראת החזו"א^{רצ}.

תנ. שאלתי אז לרבנו כשיושב ולומד בישיבה, ושומע שיש ברחוב הכנסת ספר תורה, האם צריך לירד וללוות הס"ת, ואמר שנראה שכך צריך לעשות, לירד וללוות ד' אמות ולחזור לתלמודו, דחשיב מצוה לפניו – כל ששומע קול הזמרה של הכנסת ספר התורה. אבל באמצע השיעור – לא יצא להכנסת ס"ת.

ובפ"א הוסיף רבינו דהנה בתענית (כו, א) איתא דבאחד בטבת לא היה בו מעמד, שהיה בו הלל וקרבת מוסף וקרבת עצים. ותמוה דהא קרבן עצים הביאו רק שבט אחד כמבואר שם בגמ', ולמה לא היה מעמד לכל עם ישראל^{רצ}. והביא רבנו מה שכתב המאירי (כו, ב) בזה"ל: 'קרבת עצים הוא שאמרו... והיה להם זמן ידוע לצאת ליערים להביא עצים למערכה, ומקריבים בו ביום עולת נדבה ונקרא קרבן עצים, והיה להם כיום טוב ואסורים בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה, ואותו היום היו כולם טרודים בחיוב מצותם של אלו לצאת לקראתם לעת ערב ולכבדם בכל מיני כבוד ומתוך כך היה קרבן זה דוחה מעמד נעילה', עכ"ל. ואמר רבנו דחזינן שגם אם רק שבט אחד (או קהילה אחת) עושה מצוה, מ"מ יש ענין לצאת לקראתם ולכבד בכל מיני כבוד, ובפרט בהכנסת ס"ת שהיא שמחת התורה.

תנא. בהיותי אצל רבינו בערב חג הסוכות בבניית הסוכה בביתו, שאלוהו כמה בחורים מאחת הישיבות החשובות בארה"ק שמצאו עקרב מסוכן בחדרם וכמעט שנשך בחור, במה

הערות וחוספות

^{רצו.} וציין רבנו שכבר עמד בזה הריטב"א שם, וז"ל: 'ועדיין יש בו שאלה גדולה שהרי קרבן עצים זה אינו של כל ישראל אלא של אותן משפחות שהיה יום שלהם, ואם כן מה עסק יש בזה לאנשי מעמד. וצריכים אנו ללמוד כדברי הראב"ד ז"ל שאין קרבן עצים דוחה מערכה לכל אנשי מעמד אלא לאותן שהם מאותן המתנדבים באותו היום בלבד שאין קרבן עצים יום טוב [אלא] לכל אחד ואחד ביומו, וכן

^{רצד.} הנה הארכתי בזה בס"ד בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קיט, עמ' רפ), ושם בענפי חיים (אות קיד), ותמצא נחת.

^{רצה.} הנה הארכנו בכ"ז בס"ד בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה לג, עמ' עח), ושם בענפי חיים (אות לב), יעוי"ש ותמצא נחת.

יתחזקו. והשיב מיד, בכבוד תלמידי חכמים, שעקיצתן עקיצת עקרב (אבות פ"ב מ"י). ובפ"א סיפר רבנו שבלויית מרן החזו"א זצ"ל א' זלזל ואמר בקול, מה כל הרעש הגדול סביבו, ומיד בא עקרב ונשכו.

תנב. סיפר רבנו מעשה נפלא בבחורים משיבת פילדפיא בראשות הגר"א שווי זצ"ל, שאספו כסף לישיבה ובאו לעשיר א' שהתלוצץ מהם ואמר להם שמי שיקפוץ לברכה שבחצרו עם בגדיו יקבל אלף דולר, וקפצו כולם וקבלו כמה אלפי דולר. ובבואם קמיה הגר"ש קרע מיד הצ'ק והשליכו לפח. באומרו – כסף שמונח בו זלזול בבני תורה ובני ישיבות אינני חפץ בו בשופו"א! דשום ברכה לא תבא מכסף של אדם שמזלזל בבני תורה! (והוסיף רבנו שעשיר זה צריך לחלוצ נעליו ולקבל נזיפה על מה שעשה).

תנג. הביא רבנו מהנצי"ב בויקרא (ז, כט) המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו לה', שהמצוה שהוא בעצמו יביא את הקרבן, ואפי' שמתבייש לילך בחוצות עם שור בידו^{צ"ג}. ואמר רבנו כי רב המוצא כלב נחיה של עור ברחוב, חייב ללוקחו ולהשיבו לו אע"ג דאי"ז לפי כבודו, דזה קרוב לפקו"נ שהעור לא יסתדר בלא הכלב, ואי"ז בזיון כלל דזה מצוה.

תנדר. אמר רבנו שהי' פעם אצל מרן הגראמ"מ שך זצ"ל וראה ששואל את נכדו אחר הבר המצוה שלו כמה ספרים קיבל וא"ל המנין, שוב שאלו כמה ספרי רעק"א קיבל, ואמר לו שמנה, וא"ל מה עשית עם זה, א"ל החלפתי בספרים אחרים. ואמר לו הרב שך בתמיה גדולה – החלפת ספר תורה?!, ואמר רבנו דרצה להשריש אצל נכדו גודל הכבוד והחרדה שיש לנו לחוש לתורת הגרעק"א, אבל וודאי דלהלכה ליכא חששא בזה להחליף הספרים בספרים אחרים שיהיה לו לתועלת שיוכל ללמוד מאשר שסתם יהיו בביתו [וציין רבנו למש"כ הפלא יועץ (ערך ספר) 'ולכן לא יקשה לבו לבז כסך וזהב לקנות ספרים הרבה ולקים מאמר רבותינו ז"ל (משלי כג כג) אמת קנה ואל תמכר, ואפלו אם יש לו ספרים שאינו יודע לקרא בהם או שיש לו כפולים לא ימכר אם לא על מנת לקנות אחרים תחתיהם, שהרי כתיב בספר החסידים מעשה באחד שהיה לו ספר הזהר יתר ומכרו וקראוהו בחלומו בהמה, ואמרו לו שראשי תבות בהמה רוצה לומר כערת הקדש מן הבית'^{צ"ח}].

הערות והוספות

במצות שבין אדם למקום בזה לא שייך פטור דזקן ואינו לפי כבודו.

רצח. יעוין בקונטרס 'יקרא דאורייתא' (עמ' כו. ונדרס גם בחוט שני ריבית עמ' קסב) שהובא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל לגבי מכירת ס"ת ושאר ספרים, והביא דשאר ספרים מותר, וכתב שם דלפי"ז מי שיש לו הרבה ספרים מאותו המין כמו שמצוי בנערי בר מצוה מותר להחליף אף חדש בחדש. אבל דוקא

אמרו בפ"ק (יב, א) אני מבני סנאב בן בנימין והתענינו ולא השלמנוהו מפני שיום טוב שלנו היה, עכ"ל.

רצו. הנה יל"ד מאי שנא מהשבט אבידה דיש פטור דזקן ואינה לפי כבודו. ויתכן דבהשבט אבידה הביאור הוא דזה מצוה שבין אדם לחברו לדאוג לממון חברו, וכיון דחייך קודמין וממונו קודם, א"כ גם כבודו קודם ולכן זקן ואינה לפי כבודו פטור, אבל

תנה. נשאל רבנו מילד אחד במכות (כב, ב) כמה טיפשאי הני אינשי דקיימי מפני ס"ת ולא מפני ת"ח, א"כ למה כשת"ח נופל לארץ לא תקנו צום. ואמרתי לרבינו דיש המיישבים דס"ת שנפל לארץ אי"ז מקומו ולכן צריך לצום, אבל ת"ח שמקומו בלא"ה על הארץ כל היום, לכך אם נפל לקרקע, דאמנם אי"ז כבוד אך לא תקנו צום, והסכים רבינו עם הדברים יצ"ע.

הערות והוספות

אסר למכור ספרים, ובא"ח (סימן קנ"ט) לגבי ספר תורה כתב שני דעות, ותיירץ דאפשר דבירה דעה מייירי כשהקדישן לבית המדרש לקרות בהן רבים. ולדבריו בנידונו שהיה לצורך יחיד מותר להחליפם.

ובענינו יש עוד צד להתיר, דכתב המשנה ברורה (סימן קנ"ט ס"ק ס"ב) וז"ל: "כתבו האחרונים דאפילו בס"ת אם קנה מתחלה הס"ת כדי למכרה, וכ"ש אם קבלה בחוב, פשוט דמותר למכרה לכו"ע ולהשתמש בדמיה למה שירצה. ובענינו כל הנותנים מתנות לבר מצוה, הוא על דעת שאם יהיה לחתן המצוות ספר כפול ילך להחליפו. וכן חתן המצוות המקבל, אינו מקבלו אלא על דעת כן, והוה כקיבלה על מנת למכרה.

יש להוסיף מעשה שראיתי אצל מרן הגרא"מ שך זצ"ל ששאל את אחד הנכדים שלו ימים ספורים לאחר הבר המצוה, איזה ספרים קבלת? ובין היתר השיב לו שקיבל שמונה ספרים כפולים של רע"א, והחליפם באחרים, אמר לו מרן בחיך, ספרי רע"א הרי הם כספרי תורה, ואסור למכורם או להחליפם, עכ"ד רבינו שם.

ושמעתי לדון אם מותר למכור ספרי קודש (כפולים שיש לו) ע"מ לקנות מאגר תורני ממוחשב, דאולי בזה חמיר טפי. ושאלתי כן קמיה הגר"א שלזינגר שליט"א והשיב לאיסור, דמוריד מהקדושה של ספרי קודש למאגר שאין בו שום קדושה ע"פ דין, וחשיב דקנה דבר חול במקום דבר קודש.

יצ"ע. כן שמעתי מהגה"צ רבי חזקיהו מישקובסקי שליט"א בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהשיב כן [ונראה בס' אריה שאג (עמ' תשכו, תשובה שעו) שהשיב מרן הגר"ח שליט"א כן דא"צ לצום, רק בלי הביאור הנ"ל].

והנה ידוע ומפורסם בבי מדרשא העובדא בא' מגדולי ישראל שנפל בשמחת תורה עם הס"ת בידו, ונסתפקו את מי להרים קודם, והנצי"ב אמר להרים

להחליף בספר אחר, אבל לא לקבל כסף תמורת הספר, אא"כ יקנה בכסף ספרים אחרים.

ובאמת דבמשנ"ב (סי' קמ"ג סק"א) כתב דהט"ז מתיר מטעם דבשעה שקונה ספר דעתו שאם לא יצטרכו או יודמן לו ספר טוב יותר - אז מותר, ובא"ר כתב דיחיד בספר שלו מותר למכור, ולמעשה במ"ב (ס"ק ס"ב) מבואר דאם קנה ספר כדי למכור או שקיבל בעד חוב שיש לו בכה"ג מותר לכתחילה למכור, דכיון שקיבל על דעת למכור א"כ אין שום איסור. ולכן נער בר מצוה ודאי דהוי כמו בחובו (ובפרט דיש אנשים שמניחין פתק החלפה, וזה על דעת שיחליף).

ושבו הראוני מש"כ רבינו שליט"א בחשוקי חמד (מגילה כז, א): 'שאלה. חתן בר מצוה שקיבל עשרה ספרים דומים, האם מותר לו ללכת לחנות ספרים להחליפם בספרים אחרים, או לא, והאם מותר לו לקבל כסף תמורתם, ולעשות בכסף מה שירצה.' תשובה. כתב השו"ע (י"ד סימן ער ס"ב) האידנא מצוה לכתוב חומשי תורה ומשנה וגמרא ופירושיהן, ולא ימכרם אם לא ללמוד תורה ולישא אשה. וא"כ לכאורה אסור לו למכור הספרים, ואפילו אם יש לו כמה עותקים של אותו ספר, לא ימכרם אם לא לקנות בהם ספרים אחרים תחתיהם, דהשו"ע מודמיו לס"ת, ובס"ת הדין שאסור למכור אפילו אם יש לו הרבה ס"ת, כדמבואר בשו"ע (שם ס"א).

ויעוין בספר "פלא יועץ" (מערכת ספר) שכתב רמז מהפסוק (משלי כג כג) "אמת קנה ואל תמכור", שיראה לקנות ספרים ככל יכולתו, ואפילו יש לו כפולים לא ימכור אם לא על מנת לקנות אחרים תחתיהם, ומסיים בשם ספר חסידים: "מעשה באחד שהיה לו ספר הזוהר יתר ומכור, וקראוהו בחלומו "בהמה", ואמרו לו שראשי תיבות בהמ"ה: ב ערתי ה קודש מן ה בית".

אלא דיעוין במגן אברהם (סימן קנ"ט ס"ק כג הו"ד במשנ"ב ס"ק ס"ב) שהקשה דהשו"ע (ביו"ד הנ"ל)

תנז. נשאל רבנו בבחורים שרואים שרבים יש לו רבב על בגדו (עי' שבת קיד, א דחייב מיתה), מי יכולים לומר לרבים, והאם מותרים לקנות לו כובע חדש (כשהכובע ישן ומלוכלך) או דיחששו שיתבזה. והשיבם דאדרבה מצוה יעשו בהם, דכיון דהת"ח עצמו מחויב בזה, ואם הוא אינו מודע למצבו צריכים הכל משום כבוד התורה לדאוג לו".

תנז. נשאל רבנו בבחור ששם לב שראש הישיבה שכח לומר אחת מן האזכרות (יעלה ויבא או על הניסים וכדו'), כגון שיושב קרוב אליו ושמע לחישותיו, מה יעשה. והשיב רבנו דאי"ז בוש שהרב טועה וכדאי' בגיטין (מג, א) אין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בהם, אך מ"מ מדרך הכבוד שלא יאמר לו ישירות אלא הבחור יאמר בקול על הניסין לעצמו וממילא ישים הרה"י אל לבו.

[והביא רבנו מש"כ בס' תולדות אדם ח"ב כ"י כי השגיאה מצודה פרוסה על כל החיים כקטן כגדול". ובס' חכמה ומוסר ח"א עמ' תכב הביא ממרן הגר"י סלנטר זצ"ל שאמר שפעמים האדם חושש לחילול ה' אך האמת היא שחושש על חילול עצמו. וסיפר רבנו על חכ"א שבבחרותו שמע מהגר"ר מרדכי רימר זצ"ל משגיח דשיבת טשעבין כי "ואל יבוש מפני המלעיגים עליו" הוא גם מי ששוכח יעלה ויבא וצריך לשוב ולהתפלל שמו"ע, ואותו א' בשעתו לא הבין מה החידוש כ"כ. ואחר שנים רבות עמד לפני הספד גדול ושכח יעלה ויבא והוצרך לשוב ולהתפלל ונזכר בדברי הגר"מ רימר זצ"ל, ולא התבייש מההמונים שהמתינו לדרשתו אלא שב והתפלל. ואמר רבנו שסיפר זאת לגיסו מרן הגר"ח ק שליט"א וא"ל שטוב עשה ולא חשיב שביזה א"ע, דמוטב לאדם שיתבייש בעוה"ז כדי לכפר חטאיו – סוטה לב, א' ש"א.]

הערות והוספות

וכדו', ולכן קודם לס"ת.

ש. וכן נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון נה, עמ' כב סי' ז). והנה בשו"ע (יו"ד סי' רמב סכ"ב) פסק לומר לרב גם בדרבנן הלא לימדתנו רבינו כך וכך. או כדברי הערוך השולחן דכיון וכיום אין רגילות לומר בלשון זה אז יאמר באופן של הודעה סתמית, והוא לבד יבין שצריך לתקן משהו. ובס' ראשון לציון על השו"ע חידש דכ"ז דווקא אם כבר עבר האיסור ורוצה להעיר לו, אבל אם עומד לעבור על האיסור דזה אפרושי מאיסורא - אז צריך להזכירו, ולפי דבריו גם ברבב וגם בחיסר אזכרה דהוי אפרושי מאיסורא, אז אפי' אם יתבייש צריך להעיר לו בדרך כבוד, ואפי' אם לא יועיל, דאין חולקין כבוד לרב במקום חילול ה', ויל"ד עוד בכ"ז.

שא. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון נג עמ' מא סי' ד).

קודם את הת"ח ורק אח"כ את הס"ת. אך צ"ע בדברי הנצי"ב דהא בקידושין איתא וכו"ל, דאם מפני לומדיה עומדים - מפניה לא כ"ש, ומבואר דס"ת עדיף מת"ח.

וי"ל עפ"מ שכתב מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בחוט שני (ריבית, עמ' קסו) שדן בזה, וז"ל: 'והנה יל"ע ת"ח שנפל עם ס"ת בידיו, ויש אפשרות להקים בתחילה רק אחד מהם, מי קודם. הנה בפשטות הגמ' לכאורה מבואר דס"ת עדיפא דילפינן כבוד ס"ץ מק"ו מת"ח. וכן יש להוסיף, דהס"ת קודם מפני שהת"ח חייב בכבוד הס"ת, וכעין מה דאיתא בקידושין (לא, א) דשניהם חייבים בכבודו. אמנם אם יש צער לת"ח, הת"ח קודם לס"ת, דאם הענין נוגע לכבוד בזה י"ל דגם הת"ח חייב בכבוד הס"ת, משא"כ כשיש צער לת"ח, בזה הת"ח קודם, ע"כ. וא"כ י"ל דלכן הורה הנצי"ב להרים הת"ח קודם דשמא היה לו צער

תנח. נשאל רבנו בת"ח גדול שביקשו עני ברחוב שיקנה לו פיתה פלאפל להשביע את נפשו (שאינן לו כוחות לקנות בעצמו), ואי"ז לכבודו לילך ברחובה של עיר ומנה זו בידו, האם מחוייב או לא. מי דמי להשבת אבידה דבזקן ואינו לפי כבודו פטור. והביא רבנו חידושו של החכמת שלמה דאדם פטור מלהציל אדם אם יתבייש עי"ז (כגון שצריך לפשוט בגדיו להצילו מהנהרה), אך האחרונים תמיהו על חידושו (ויסוד הוא דכל הצלת חברו ילפי' מהשב"א דכתיב והשבותו לו, א"כ כמו דבהשב"א כל שאינו לפ"כ פטור הכ"נ). וסיים רבנו דאם נראה על העני סימני תשיות וחולשה – ויש כאן צורך קרוב לפיקו"נ – א"כ אין פטור ש"ב.

תנמ. אמר רבנו דמשכחת לה שגדול כבוד אשת חבר מהחכם בעצמו, דבשכחות (ל, ב) איתא גבי רב זירא שדן לאשת רב הונא, ורצה לקום בפניה אך חשש שתיחלש דעת הבע"ד, וייעץ שיזרקו עוף מן החלון וכך יראה שקם מחמת פחד העוף. והקשה הגריש"א וכי לא ידעה אשת ר"ה לבעיה זו, ולמה לא מחלה על כבודה, ותי' דלא תועיל מחילתה דהרי מה שקמין לה הוא מפני בעלה, והוא לא מוחל – דלא ידע ש"ב. [נסיפר רבנו דהח"ח הי' קם מלוא

הערות והוספות

כבודו הא אמרינן בקידושין (דף לב) דהוא משום דתורה דיליה היא, וזה לא שייך אצלה לכן אינה יכולה למחול. ועוד דאפילו אם היא מוחלת, הא הבעל לא מוחל, וכל הכבוד הרי הוא בשבילו, אלא דדבר זה תלוי אם מה דצריך לכבד אותה הוא משום דכבודו הוא שעושין לה דבר שמתכבדת בזה, וא"כ כיון דהיא מוותרת אין חיוב לכבדה, או דעצם הדבר שנותנין לה כבוד זה נקרא שמכבדין אותו ואז לא מהני מחילתה, עכ"ד.

ושב שמחתי למצוא שכבר קדם בזה המנחת חינוך (מצוה רנ"ז סק"ג), וז"ל: 'והנה מבואר בש"ס ובר"מ וש"ע דהרב שמחל על כבודו כבודו מחול ומ"מ קצת הידור בעי' למעבד ומבואר עוד דעל ביוניו א"י למחול, וע' בדין זה בטורי אבן למגילה דף כ"ז. והנה מבואר דדוק' חכם שתורתו דיליה, אבל מלך א"י למחול עיין בקידושין, א"כ נ"ל פשוט דעיקר כבוד לא"ח היא כבוד החבר, ע"כ היא דוק' בחייו ע' רמב"ן גבי אשת אב ובעל אמו דהתורה ריבת' בחיים הכל חוזר אל כבוד האבות, א"כ אשת חבר א"י למחול על כבודו דא"י למחול כבוד התורה של בעלה, ובזה ניחא מה שלא מחלה דביתהו דר"ה, דאפי' אם נאמר דהכבוד אינו רק דרבנן, מ"מ א"י למחול כבוד בעלה. והא דמבואר שם דהנהו אמוראי דאבותינהו מחמת כבוד התורה ולא מחלו על כבודם כ' לעיל בחיבורי זה דשם הוי ביוון דהדיינים יושבים והם יעמדו ועל ביוון א"י למחול

ש"ב. הנה בענין פטור זקן ואינו לפי כבודו בשאר מצות, יעויין בשיטמ"ק (נדרים ט, ב) מש"כ גבי ביקור חולים, וראה באהבת חסד (ח"ג פ"ג בהג"ה) שכתב דגם זקן ואינו לפי כבודו מחוייב בביקור חולים, וע"ע בשיעורי הגר"ד פורבסקי זצ"ל בנדרים (אות ר, עמ' קפח). ובעצם דברי מהר"ש קלוגר זצ"ל כבר חלקו עליו רבים, עי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ז), ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קעד), ובקובץ תשובות (ח"א סי' קכד). ובמנחת שלמה (ח"א סי' ז), וכבר קדמם בחוות יאיר (סי' רה) דכתב דכל מצוה ממונית - זקן ואינו לפי כבודו פטור, וכמו בהשבת אבידה, אבל איסורא מממונא לא ילפינן, וה"ה בגמ"ח דגם אדם חשוב חייב, ואכמ"ל.

שג. הנה ביאור דברי מרן הגריש"א זצ"ל הם דכל ענין מחילה על הכבוד מבוסס על כך שזכות הכבוד שלו היא, וכדאיתא בקידושין (לב, ב) דאמר' דחכם יכול למחול על כבודו משום דתורה דיליה היא, אבל מלך אינו יכול. ודעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דזקן יכול למחול על כבודו דזקנות דיליה היא (ראה דרך שיחה ח"א עמ' שעד). אבל באשת חבר לא תועיל מחילתה דלא שייך כאן שום דבר דיליה הוא, אלא הכל של בעלה והוא צריך למחול, ודו"ק. ושוב מצאתי למרן הגר"א זצוק"ל באילת השחר (שבועות שם, עמ' ריד) שנסתפק בזה, וז"ל: 'אשת חבר הרי היא כחבר. יש לעיין אם היא אינה יכולה למחול על כבודה, דהת"ח דיכול למחול על

קומתו לאשת מרן הברכת שמואל זיע"א].

תס. אמר רבנו בהא דאיתא בב"מ (מא, א) לא תעבוד בו עבודת פוך, אר"י מאן דמתרגם לי וכו' מובילנא ליה מאני לבי מסותא. וביאר רבנו דבכתובות מבואר שחלק ממה שתלמיד עושה לרבו – סכו מלבישו וכו', הרי שזה מלאכת עבדות, ולכן בחר ר"י דב"ז להוביל הכלים ולהתבזות ברבים משום אהבת התורה שהייתה לו.

תסא. אמר רבנו דיש ראייה שאנשים חפצים ומעוניינים לעשות טובות לת"ח, מהמבואר בערכין (כג, א) דר"ה היה עני ואביו שהי' עשיר, הי' ערב לכתובת כלתו, והציע לו אביו שיגרש את אשתו וישאנה שוב, ומקשי' התם איך שרי, ומשני – ברא שאני וצורבא מרבנן שאני (רבנו גרשום שם).

תסב. נשאל רבנו באדם שהיה חולה ופרנס אלמנה ובניה וגם הלך לגדול הדור שירבה להתפלל עליו, ולבסוף נושע. וכעת רוצה להכיר טובה לא' מהם, לאיזה מהם יתן (כשא"א לו ליתן לשניהם). והביא רבנו דאמנם בב"ב דף יא מבואר שבנימין פרנס אלמנה וז' בניה והוסיפו לו כ"ב שנה, אך מאידך אחז"ל דמי שיש לו חולה ילך אצל חכם, ובאוה"ח בפ' בשלח כ' להק' מה הרעש מקריעת ים סוף הא רפב"י נמי עביד הכי (חולין ז, א), ותירץ דאחר מתן תורה הבריאה כולה כפופה לתורה ועמליה. וכ"כ בנצי"ב (שמות יא, כה) אנוסה מפני ישראל, וא"כ אמנם אלמנה זה כח עצום, אך ת"ח הוא יותר דהוא שולט בבריאה.

תסג. אמר רבנו דעובדא הוה בת"ח שנפטר ובניו תרמו הש"ס שלו לביהכ"נ, וא' מהלומדים מצא שם כסף רב טמון בגמ', ופסקו כמה רבנים דהכסף שייך ליורשים. ואמר רבנו דבעצם תמוה איך הניח שם אותו ת"ח (שנפטר) הכסף הא בספר חסידים (סי' תתצ, וסי' תתקג) כתב דאסור לשמור כסף בתוך ספר דאינו כבוד לספר [והובא בפת"ש יו"ד סי' רמב סק"ז], ובמשנ"ב סי' קנד סקל"א], ואמר רבנו דנראה דרק לשמירה אסור, אבל להניח ע"מ שהלומד ימצא וישמח בזה – מותר, וא"כ יתכן והכסף שייך לת"ח שלמד בזה בביהכ"נ, דלא מסתברא שהת"ח המת ישמור סתם כסף בתוך הגמ'.

תסד. עוד אמר רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל בעובדא דהוה שפרצה דליקה בבית, והיה לבעה"ב להציל או ספר תורה או ממון רב, את מה יציל קודם. והשיבו דאם הוא ממון מועט, הרי שמבזה הס"ת כשלא יצילנו, אבל אם הוא ממון רב מאד (כגון נדוניית בתו) הרי שיכול להציל הנדוניא קודם, דאיב"ז גנאי לס"ת משום דחיותא דיליה היא, שעלול ח"ו למות או להשתגע, וכנ"ל.

הערות והוספות

עמ"ש לעיל. אך לכאורה ה"נ דמי לבזיון אך אפי' ברור בעזה"י, עכ"ד. הרי דבריו מרן הגריש"א זצ"ל בלי ראי' נ"ל פשוט דאי' למחול כבוד בעלה כנ"ל בביאור הגמ' בשבועות.

תסח. שח רבנו ששמע על מרן הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל שסיפר על עצמו, שחושב שהסיבה שגדל ועלה למה שהגיע, בזכות אמו מורתו, שבהיותו יניק וחכים, סיים מסכת ב"ק, ואמו שהייתה צדקניות גדולה ואהבת התורה הייתה חדורה בקרבה, לבשה את הבגד החדש שקנתה לכבוד חג הפסח – וחידשה אותו לכבוד מעמד הסיום, של בנה. ודבר זה נחקק בליבו ונפשו, בראותו גודל אהבת התורה של אמו, שמוכנה להוציא הבגד החדש שהי' מוכן לחג, לכבוד סיום מסכת ב"ק, ומזה עלה ונתעלה לגדול בישראל, ונורא למתבונן.

תסו. נשאל רבנו במנהג אנשים שאופים עוגה ליום הולדת, ומדפיסים תמונת האב או האם על העוגה וחותכים ואוכלים כך העוגה, מי שפיר דמי או דלא טוב הדבר. והביא רבנו מה דמצינו בספר הרוקח (סי' רצו) בסדר הכנסת הילד בפעם הראשונה ללימוד האותיות הקדושות, שמביאים עוגה שנילושה בדבש וכתוב עליה הפסוק בישעיה (ג, ד-ה), וכן ביצה מבושלת וקלופה וכתוב עליה הפסוק ביחזקאל (ג, ג), וקורא הרב כל תיבה והנער אחריו ומאכילין לנער העוגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב וכו', יעוי"ש. וצ"ע איך מותר למחוק (ע"י האכילה) שם ה'.

והביא רבנו מש"כ בשו"ת פרי הארץ (ח"ב סי' ד) דכותב שם ה' בדל"ת, ואלוקים בק'. אך אכתי סו"ס הפסוק חייב גניזה, והביא רבנו בשם חמיו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (הובא גם בגניז הקודש פי"א הע' ל) דכיון שהכתב ע"ג העוגה לא נכתב כדי להתקיים אין בו קדושה ומותר לאלכו. והוסיף רבנו דסו"ס יש תועלת להכניס למעי הילד מגילה זו, וזה לתועלת התורה ושרי.

ועכ"פ לגבי תמונת אביו ואמו, אמר רבנו דגם אם איסור ליכא, מ"מ יש בזה טעם לפגם. וציין רבנו להא דאיתא בנדה (נה, א) אמר עולא, דבר תורה עור אדם טהור, ומ"ט אמרו שמה, גזירה שמה יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין לחמור (ראה מש"כ בזה ברדב"ז ח"א סי' רסב). וציין רבנו עוד לדברי החרדים (מצות עשה פא, אות כו) ולחיי אדם (כלל סז סעי' ג) בגודל מצות כבו"א שצריך לכבדם כמלך, ולמלך לא היה אוכל תמונתו בפניו, ולכן אין לנהוג כן ש'.

ענייני בין אדם לחברו

תסז. סיפר רבנו כי בילדותו בעץ חיים ראה את מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל יורד עם נכדו הג"ר שניאור קוטלר זצ"ל ללוותו כשנסע לחו"ל להתחתן, ויצא קצת אחר הדלת ותו לא, ואח"ז ביאר שלא ליווהו עד למטה משום שבאותה שעה כל בני ישיבת קלעצק סבלו בסיביר (וכמו"כ כל בני הישיבות שבליטא ופולין, בזמן השואה הנוראה), ואיך יכול לשמוח עם נכדו בשלימות בשעה שהם סובלים, וצריך להיות נושא בעול עם חברו.

תסח. כמ"פ עורר רבנו במה שמצוי בערכי פסחים שמעבידים את העוזרת זמן רב יתר על המידה ממה שסוכם עמה, ואז למחרת כשמנקה אצל אחרים מנקה בעצליים וללא כוחות, דהרי זה עוול גדול מאוד (ובישראל עובר בלא תרדה בו בפרך, ובגוי זה עוול למנקה ולמשפחה) ^{שה}.

תסט. שאלתי לרבנו בבחור בישיבה אשר בפנימיה רובם קמים לתפילת שחרית בשעה מסוימת (כגון רבע לשבע), והוא רוצה לקום לפני כולם (כגון בשש ורבע) ומכין לעצמו שעון מעורר לאותה שעה, וחברי החדר טוענים לו שצולצול השעון בשעה מוקדמת שכזו מעירה אותם, ויש בדבר משום גזל שינה. ואמר רבנו ששאלה מעי"ז יש לשאול בכל ישיבה את ראש הישיבה או המשגיח (דתלוי במנהג וסוג הבחורים בזמן קימתם וכו'). ואמרתי לרבנו דהבחור טוען שזוהי זכותו כחבר חדר, וגם הוא מסכים שחברו יקום שעה לפניו ויכין שעון על אף שיעירונו דרך זכותו של כל חבר חדר, והסכים רבנו עם טענה זו.

תע. שאלתי לרבנו האם מותר וראוי להעיר בחורים בישיבה ע"י רקול עם שירים, ואם יש לחשוש לדברי הירושלמי שהובאו בתוס' בגיטין (ז, א) דההוא דקאי ודמיך בזמרא. ואמר רבנו שגם שאלה זו יש לשאול את ראש הישיבה או המשגיח. ומ"מ דעתו שמותר, ולא דמי לדברי הירושלמי דהתם מכוין לתענוג זה, משא"כ בישיבות זו היא רק דרך נוחה וקלה להעיר את הבחורים. ואמר לי רבנו ששאל שאלה זו ממרן השבט הלוי זצ"ל וג"כ השיבו דיש להקל בזה ^{שי}.

הערות וחוספות

עדינות נפשה עזובה, כי לא היה נעים לה שרבינו כל כך טורח עבודה. וראה לקמן בענין לא תרדה בו בפרך.

שו. הנה הארכתי בזה בס"ד בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה ג, עמ' קכ), ע"ש באריכות ותמצא נחת.

שה. הנה ראיתי בספר 'ראש הישיבה' על מרן הגר"ש רחובסקי זצ"ל (פלי"א, עמ' 574) שהובא בזה"ל: 'רבינו היה זחיר עד מאד בכבוד המנקה שניקתה את ביתו. היה מכין לה אוכל ודואג שתקבל זאת בכבוד, והיה אומר 'היא צריכה לאכול היטב'. וכן תמיד שילם יותר ממה שהיה צריך לשלם, וסייע בידה בכל מה שיכל שלא תעבוד מידי קשה, עד שמרוב

תעא. שאלתי לרבנו באם יש ויכוח בין שני אנשים האם לסגור את החלון או לפותחו, או האם להדליק מזגן או לא, דלאחד קר וטוען שעלול להנזק מקור ולהצטנן, ולאחד חם. ואמר רבנו דהמנהג הוא שבחורף אזלינן בתר מי שקר לו (דיכול להנזק), ובקיץ בתר מי שחם לו. דבחורף לרובא קר, ואילו בקיץ לרובא חם וע"כ מעיקה"ד א"צ להתחשב במי שקר לו בקיץ ש".

תעב. שאלתי לרבנו בהא דקיי"ל (ב"מ נט, ב) דאין לשאול למוכר מה מחיר מוצר זה אם אין בדעתו לקנות משום לא תונו, האם גם בזה"ז שהמוכרים הם זבנים שמקבלים לפי שעות עבודה ואולי לא אכפ"ל כמה ירוויח בעה"ב, והסכים עמי רבנו שיתכן שהדין ישתנה ויהא שרי (והביא אז דברי הריטב"א בב"ב פה, ב דהמוכר רוצה ליישב חנותו) ש".

ובפ"א אמר שנשאל במי שנכנס לחנות ספרים ובדק כתובת מחבר הספר ובכך הלך וקנה הספר בבית המחבר בזול בלא תוספת המחיר שגובה החנות, האם עשה כהוגן או לא. ואמר רבינו דבעלמא עובר בלא תונו איש את עמיתו כדינא דגמ', רק עפ"ד הריטב"א דהמוכר רוצה ליישב חנותו, א"כ לצורך מותר להכנס גם כשאין בדעתו לקנות (וגם שאולי יתפתה הלקוח ויקנה ספר במבצע).

תעג. הביא רבנו מהחזקוני בר"פ וירא עה"פ למה זה צחקה שרה לאמר, דהק' למה לא הקפיד הקב"ה גם על אברהם שכתוב ביה נמי ויפול אברהם על פניו ויצחק, ותי' דע"י שהוכיח את שרה הוכיח מן הצד גם לאברהם. ובמדרש הגדול אי' ללמדך שנים שעשו דבר שלא כהוגן וא' גדול וא' קטן, אין ממרין אלא בקטן והגדול מבין מאליו [ודן רבנו בבנו וחתנו, ורוצה להוכיח חתנו אך חושש, ורוצה להעיר לבנו שלא עשה כלום ועי"ז יבין חתנו, והביא רבנו דברי המאירי דגם אם השלים הבן מידותיו מ"מ מצוה שיוסיף האב לייסרו, וא"כ יתכן דשרי הגם שלא עשה כלום].

תעד. נשאל רבנו ברב קהילה שהוכיח קהילתו על מעשה רע שעשו רק חלק מהקהל, וכינה את כולם – כת ליצים. והיו כמה ת"ח בקהילה שלא השתתפו כלל במעשה, מי צריך לשוב בתשובה ע"כ. והשיב רבנו עפמ"ש רש"י (בפ' יתרו) עה"פ עד מתי מאנתם לשמור וגו',

הערות והוספות

אם שואל ומדגיש שרק מברר - מותר. [והנה להכנס לחנות ספרים סתם (בלא ששואל) - בזה מבואר כבר בגמ' דמותר, דהרי רק לשאול אסור כמבואר בגמ', אבל עצם הכניסה גם אם אינה ע"ד לקנות, אין בזה חשש, דאולי נכנס לקרוא למישהו וכו', ואי"ז ראי' שרוצה לקנות. וגם שאולי לבסוף יקנה].

ובשו"ע הרב (הל' אונאה סי' כח) כתב דהטעם שאסור לברר כמה עולה חפץ, כיון שבסוף כשלא יקנה הבעה"ב יכיר את חברו שרוצה לצערו ויצטער שחברו רצה לצערו, ולפי"ז רק במכירו שיבין אחרי

שו. הנה הארכת בזה בס"ד בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א (תשובה קכא, עמ' רפד), ע"ש באריכות ותמצא נחת.

שה. הנה ראה מה שכתב בזה עוד רבינו שליט"א בחשוקי חמד (תמיד כט, א). ונה במאירי מבואר דטעם הדבר שהמוכר מצטער שרצה לקנות ובסוף לא, וי"ל דגם מוכר מקבל תוספת בשכרו אם מצליח למכור הרבה דעולה קרנם אצל המוכרים. ויתכן מאוד דזה רק שאלה מציאותית אם מצערו או לא, דגם המוכר עצמו אם אין זה מצער - מותר. ולכן

והוקשה לרש"י הלא הם לא מיאנו ופי' דע"י הקוצים מתגלים הכרוב והירק, אר"ש בן חלפתא וכו', וא"כ אולי הכ"נ יתבזו הם ביחד עמם. אך במהר"ל שם כ' דהתורה לא ניתנה ליחידים אלא לאומה כולה, אך כאן שעשו חילול ה' בביהכ"נ אי"ז קשור לרבים אלא לכאור"א.

תעה. אמר רבנו כמ"פ דגם אדם שמרגיש שנאה כלפי חברו, יכול להוריד זאת מלבו (גם אם חושב שלא), וכמבואר בתרגום יב"ע עה"פ (שמות כג, ה) כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו' עזוב תעזוב עמו, מישבק תשבוק מה בליבך עלוהי ותפרק עמיה, ודו"ק ש"י.

תעו. הביא רבנו אהא דאיתא בברכות דהחושד בחברו לחינם צריך לברכו, את דברי הספורנו עה"כ ויברכהו (יצחק ליעקב) לפי שחשדו שרימהו ונתברר שהיו ידיו שעירות, וחזינן מזה דגם בחשד בלב לחוד צריך לברכו, ויל"ח דקפידת אדם גדול שאני"י.

תעז. נשאל רבינו אם מותר להתפלל לזכות בהגרלה, שע"ז אחר יפסיד בגורל. ואמר רבינו שבשואה נתעוררה שאלה זו ע"י שאב יכול היה לפדות את בנו ממיתה ע"י ממן רב

הערות וחוספות

רק באותו זמן שצריך לעזור לו.

שי. הנה מצד אחד אחז"ל (ברכות לא, ב) דהנחשד בדבר ואין בו צריך להודיע לחושד, ועוד אמרו שם דהחושד בחבירו צריך לפייסו, ומאידך אמר ר' יוסי (שבת קיח, א) דאשרי מי שחושדין בו ואין בו, וקצת משמע דהוא מעלה להיות נחשד בדבר שאין בו.

אך לק"מ דבריטב"א בשבת שם ביאר דיהא חלקי משום שזה כפרה גדולה שסובל ייסורים, וא"כ ודאי שחושדין בו זה דבר לא טוב ואף א' לא רוצה כן, אך סו"ס רצה שיהא לו כפרה. וודאי שהוא גם היה צריך להודיע אם חשדו בו ואין בו, וודאי שצריך לפייסו ג"כ.

וע"ע במהרש"א בח"א בשבת (קכו, ב) דהקשה בהא דאמרו שם 'כשם שדנתני לזכות - המקום ידין אותך לזכות', דאין קאמר ר"י דיהא חלקי ממי שחושדין בו ואין בו. וכתב שם דמ"מ שמ"מ אין אדם רוצה להיות נחשד. ועוד כתב שם 'וגם נראה שלא אמר כך יהא חלקי כו' אלא במי שלא היה מביא את עצמו לידי חשד אבל בכל הני דשמעתין דמתוך מעשיו מביא עצמו לידי חשד לא אמר ר"י יהא חלקי עמו דלא היה לו להביא עצמו לידי חשד וק"ל, עכ"ד.

זה שהתכוין לצערו, דאם לא מכירו הרי לא יחשוב המוכר שעשה כל זאת כדי לצערו, דהרי לא מכיר אותו (ולא נזכרו דבריו בשאר פוסקים).

שט. והנה צ"ב כיצד יכול מהרגע להרגע להוציא השנאה מלבו, ואולי הכוונה דרך בשעת מעשה יוציא השנאה ולא יחשוב. ובפשטות הכוונה לעזוב את התוצאה שהשנאה מביעה, והיינו - 'לא לעזור', אבל באמת את השנאה עצמה א"א לעזוב ברגע אחד.

והנה באמת התרגום יונתן שם פתח 'אין תחמי חמרא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך, רביע תחות טוניה, ותמנוע לנפשך מלמקורב ליה, משבוק תשבוק בההיא שעתא ית סנא דבלבך עלוי ותפרוק ותטעון עמיה', והיינו דבעצם כיצד שייך 'ושנאו' הרי אסור לשנוא, ומעמיד התרגום יב"ע דמיירי שיודע בו שעבר עבירה ורק הוא ראה ויודע, וכ"ה בפסחים (קיג, ב) דמקשינן איך שייך חמור שונאך, דאם ב' ראו - הוא שונא של כולם, ואם אף א' לא ראה איך מותר לשונאו, ומשני דרק הוא ראהו, ומותר לו לשונאו וצריך לשונאו. ועכ"פ לפי"ז לכן בזמן שצריך לעזור לו, יעזוב את השנאה בצד, ויעזור לו. ואח"ז יכול להמשיך לשונאו - דיש לו דין לשנוא אותו, וא"כ אין כוונת התרגום יב"ע לעזוב השנאה לעולם אלא

ועי"ז היו הנאצים לוקחים ילד אחר במקומו, ופסק הדבר אברהם מקובנא זצ"ל שהדבר אסור. אך בנד"ד שרי, דביבמות (עט, א) ומקורו בשמואל ב (כא, ז) – על בית הדמים אשר לשאול, שבקשו הגבעונים להמית ז' ילדים מנכדי שאול, והביאו ז' וראה דוד את מפיבושת בנו של יונתן וביקש מהקב"ה שהארון לא יקלטהו, ומקשי' איך היה שרי דיקלוט אחר במקומו, ומשני – אם כבר קלט את מפיבושת אסור להוציאו, אבל מראש מותר לבקש שינצל. והכ"נ מותר להתפלל מראש שלא יקחו את בנו למיתה אע"פ שאחר ילך במקומו – וכ"ש דבהגרלה מותר קודם ההגרלה להתפלל שיזכה.

תענה. ובפ"א נשאל רבינו בשוטר שרוצה לברכת ברכת חכם הרזים במעמד בירושלים, ואם יבקש להיות בירושלים יוציא המפקד את רעהו האם הגון לבקש או לא. ואמר רבינו דאין הדבר הגון כיון שהחבר זכה במצוה כבר, וציין ליבמות עט, א וכי משוא פנים יש בדבר וכו' (וציין לש"ך חו"מ ס' קסג). אך אמר דגיסו מרן הגר"ק שליט"א התיר, וביאר עפ"ד השע"ת ס' תפכ דבמצוות חיך קודמין [וצ"ע א"כ בחיך קודמין עצמו דלא אמרי' כן אלא מאי חזית, ולמה ברוחניות לא].

תעט. נשאל רבינו בסוחר שמכר יודאיקה מזוייפים, ובא קונה עם דולרים מזוייפים, וא' ידע משני הזיופים, אם יודיע לסוחר על הקונה שמרמהו. והשיב רבינו דאמנם בבח"ח בהל' רכילות (כלל ב סק"ח) כ' דחותן המרמה את חתנו שיתן לו סכום רב, חייב לגלות את אזני החתן. אבל אם גם החתן מרמה את חותנו במעלותיו, מותר לשתוק. אך אמר רבינו דכאן אין הדין כן, דדולרים מזוייפים זה מכשול לרבים, ואמר רבינו דפ"א שאל לחמיו בהמלצה של צדיק לצדקה שרבו עליה שניים, ואמר הגריש"א דישרפיה משום אל תקרב עליך עוולה, שלא יכשלו ויקחו ההמלצה אחר תוקפה ויגבו בה צדקה, והכ"נ חייב לומר לו שהדולרים מזוייפים כדי שלא יכשלו ויפוצו א"ז הלאה.

תפ. נשאל רבינו באדם שארגן נסיעה לכינוס, ובתום הכינוס באו רוב האנשים לאוטובוס, ומיעוט טעו במיקום בו קבעו לשוב, האם עליהם לנסוע ולהאריך דרכם עד מקום המיעוט או שמא הוי טירחא דציבורא וישוּבו לדרכם. והשיב רבינו עפמ"ש הרמ"א (או"ח ס' קכד ס"ד) דאין להמתין ליחידים המאריכים בתפילתם, והכ"נ הוי טירחא דציבורא גדולה מדי ולא ימתינו להם (ובדיעבד אם האריך הדרך א"צ לבקש מחילה מהשאר), וציין למהרי"ק (לעיל זה תשו' הרשב"א) דלא ימתינו לכהן אם מאריך בתפילתו. ונשאל רבינו מהא דעמ"י המתין למרים והשיב דשם ה' זה הכרת הטוב על שהצילה את מרע"ה שבזכותו כל עמ"י ניצל [ואמר דלפי"ז אם רוצים תלמידים להמתין לרבים משום הכרת הטוב, יכולים אף דיש בזה משום טירחא דציבורא].

עוד אמר בשם הגר"ח פלאגי' זצ"ל שנשאל בביכ"נ שיש ארון מיוחד לכתר הס"ת ושכחו המפתח בבית, האם יוציאו הס"ת בלי הקישוטים משום טירחא דציבורא או ימתינו משום

כבוד התורה. והשיב שכל רב יבדוק את קהילתו לפי כח סבלנותם אם יוכלו להמתין ולא יפרוץ מחלוקת עי"ז וכעס על הגבאי ששכח המפתח בבית.

עוד סיפר רבינו שר' זרח ברוורמן כיבד להמהריל"ד בסנדקאות וכששמע שהוא בתפילה נטל בעצמו ואח"ז שבחו המהריל"ד דלא עשה טירחא דציבורא וגם דיש זריזין מקדימין.

תפא. נשאל רבינו במדביר שהיה בא לעשות את עבודתו והיה גונב תוך כדי (משום שהדירה ריקה שאסור להיות כמה שעות אח"כ משום סכנת חומר ההדברה), ותפסו אחד בגניבתו, אם מותר לפרסמו ברבים, והשיב רבינו דאסור לפרסם את שמו אלא יפרסם ברבים שיש לזהר מבעלי מקצוע שקל להם לגנוב כגון מדביר וכו'.

תפב. נשאל רבנו בנהג מונית שחברו נהג מונית גנב לו נסיעה שהייתה מיועדת עבורו, ובאמצע הדרך ראה הנהג הנגנב את חברו תקוע באמצע הדרך, האם חייב לעצור לו ולסייע או לא. והשיב רבנו דאמנם דינו כעני המהפך בחררה ובא אחר ולקחה ממנו ה"ז רשע (קידושין נט, א), אך מ"מ כיון דכתיב כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו עוזב תעזוב עמו, ובתרגום שם פ' תשובה מה דבליכך עליו, הכ"נ יזכה לקיים המצוה בהידור רב לכוף את יצרו, ואין אדם נוגע במוכן לחברו אפי' כמלוא נימה.

תפג. נשאל רבנו בא' שאשתו מעבירה את העוזרת היהודיה קשה מאד, ונסתפק אולי יביא עוזרת גויה שבה לא שייך לאו דלא תרדה בו בפרך [א.ה., כנ' השאלה שמצד שני צריך להעסיק יהודי ולא גוי], והשיב רבנו עפ"ד הרמב"ם (פ"א מהל' עבדים ה"ז) דכה"ג לא שייך לאו דלא תרדה בו בפרך כיון דמדעתה עובדת, ואם רוצה – תעזוב, ורק בעבד דהכריחוהו ב"ד לעבוד דלא שייך שיפטר, שייך הלאו ש"א.

הערות והוספות

- בן מרן הגרי"ז זצ"ל.

אלא שבאמת מקו"ד השע"ת מגמ' ב"מ (עג, ב) דשם איתא דרב סעורם, אחוה דרבא, הוה תקיף [כופה] אינשי דלא מעלו ומעייל להו בגוהרקא דרבא [שהי' גופה אותם וקושר אותם לעגלה של רבא שיוליכו את רבא], א"ל רבא [לאחיו] שפיר קא עבדת, דתנינא ראית שאינו נוהג כשורה מנין שאתה רשאי להשתעבד בו, ת"ל לעולם בהם תעבודו - ובאחיכם, יכול אפילו נוהג כשורה - ת"ל ובאחיכם בני ישראל איש באחיו [לא תרדה בו בפרך]. והיינו דמילת 'ובאחיכם' נדרשת גם לפניה וגם לאחריה, דאם היה נוהג כשורה הרי שאי אתה רשאי להשתעבד בו משום לא תרדה בו בפרך, אבל אם אינו נוהג כשורה הרי שיכול אתה להשתעבד בו. הרי מבואר עכ"פ דלאו זה דלא תרדה בו בפרך שייך ג"כ בן חורין,

שיא. הנה מקור דברי הרמב"ם בספרי פרשת בהר (פ"ו ס' ו) 'ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך, בו אין אתה רודה בפרך, רודה את בן חורין בפרך'. והובא במנ"ח (מצוה שמו סק"א). אך הנה בשערי תשובה (שער ג אות ס) כתב דגם בן חורין שייך לאו זה, וז"ל: 'ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה, מו). לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות עד ככר לחם, אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוותו לכל אשר יחפץ'. וצ"ע ע"ד השע"ת מדברי התו"כ הנ"ל (ושמעתי ממז"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א שכן הקשה הגרי"ד הלוי סולובייצ'יק זצ"ל

תרדה, ורק אם עושה כן מדעתו ממש (כלשון הר"מ פ"א מעבדים שם) בזה אינו עובר בלא תרדה. וא"כ כל ח"ע חב"ח - כיון דגם ביום שהוא ב"ח, סו"ס כפוף הוא לרבו - א"כ כשעושה הפעולה - מרגיש כפוי ובע"כ, ולכן שפיר קאמר הקצוה"ח דעובר בו בלא תרדה בו בפרך, ולא אכפ"ל דבדין בן חורין הוא באותו יום, דסו"ס כיון שמרגיש כפוי - חשיב כאינו ב"ח לענין לא תרדה בו בפרך, ונפלא.

ומצאתי לרבינו סעדיה גאון ז"ל (קובץ בית אהרן וישראל, שנה לד גליון ב, כסלו-טבת תשע"ט, עמ' לט) שכתב בזה"ל: 'וכן האזהרה מלהתעמר בעבד העברי, אמר בו לא תרדה בו בפרך ויראת מאלוקיך, א"כ את העבודה הגדולה מי יעשנה, נאמר אכן העבדים הגוים, כאמרו ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים וגו', או השכירים היהודים בני החורין, כמאמר החכמים אין אתה רודה בו בפרך אתה רודה בבן חורין בפרך. ומה ההבדל ביניהם, השכיר אינו רואה עצמו ככול ביד האדון, אבל העבד העברי כיון ששם העבד עליו - רואה את עצמו כאסיר תחת ידך, עכ"ד קדשו.

ומרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים (סי' קלז) נשאל ע"ד רבינו יונה מהספרי הנ"ל (שהובא במג"א שם) דאתה רודה בבן חורין, ולא השיב דרבינו יונה פסק כהבבלי, אלא: 'יעיין שם במחצית השקל דהך דרשא לא קאי כי אם אקרא לא תעבוד וגו' עבודת עבד, עכ"ל. וכדבריו ראיתי שהעלה מעצמו הגר"א וייס שליט"א (מנחת אשר ויקרא סי' סב) שדייק כן ברמב"ם דרק בעבודה בוויה - עבודת עבד הוא דאסור, או בעבודה שא"צ לה או שאין לה קצבה.

ושמעתי מרבינו שליט"א שפ"א בשמחת חתונה בפולין נכחו מרן החזו"א זצ"ל ועוד מגדולי הדור, ולחצו על החזו"א שידבר כמה מילים וסירב, וכשהוסיפו לבקש, אמר הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצוק"ל, שבבקשה זו גם לרבינו יונה אין איסור לא תרדה בו בפרך, והחזו"א זצ"ל השיב 'אני לא בטוח', והסתלקו מללחוץ עליו ונשאר שהובא מעשה זה גם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' שצד), וכ"ה בס' מעשה איש (ח"ה עמ' קל"ז). וראה מש"כ בזה רבינו שליט"א בחשו"ק חמד (בהקדמה למס' תענית), ולפי"ז יל"ע אם מותר להפציר במנהל ישיבה לקבל את בנו לישיבה, דיש טענה שאין כאן רדיה לעבודה, רק לומר כן או לא. ועכ"פ גם אם נחשוש, זה לתורה ולהחזו"א מותר.

דאי שייך רק בעבד - מאי קאמר רבא הכא, הרי כאן לא היו עבדים אלא בני חורין. וא"כ צ"ל דרבינו יונה פסק כהבבלי, ודלא כהתו"כ.

והנה רש"י עה"ת בפר' בהר (שם) כתב: 'איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך, עכ"ל. הרי מבואר שגם הוא נקט כהמבואר בבבלי, דגם בבן חורין יש לאו דלא תרדה בו בפרך (ומקו"ד רש"י לא נמצאו).

וע"ע בקהילות יעקב (שבת סי' ג וגיטין סי' כז) שביאר דבן חורין עושה רצון עצמו, וא"כ כל פעם יש לדון ולבדוק אם עושה הדבר מעצמו או מחמת שכופה אותו, דגם בבן חורין שייך מציאות שלא עושה מדעתו, שמתבייש ממנו או שמרגיש שכופין אותו. ובעיקר דברי התו"כ ע"ע במג"א (או"ח סי' קסט סק"א) ובהגהות חת"ס שם ובב"מ שם, ובביאור הח"ח לתו"כ בחידושו הגדול, ואכמ"ל.

ושמעתי ממור"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א לבאר ע"פ הנ"ל מש"כ הקצוה"ח (סי' קעא סק"א) לבאר את שיטת הרשב"א (שבת ד, א) דבחציו עבד וחציו בן חורין אין בו משום לעולם בהם תעבודו משום צד חירות שבו. ותמהו ע"ז דהא כיון דעובד את רבו יום אחד הרי מתקיים בו באותו יום 'לעולם בהם תעבודו', וביאר הקצוה"ח ע"פ יסוד דבריו שם דח"ע וחב"ח גם ביום שעובד לרבו - אי"ז קנין הגוף על כל גופו לרבו, כמו בכל שותפין, דהא לעולם הוא ח"ע וחב"ח ואסור בשפחה ובבת חורין, ואי"ז אלא שיעבוד יום א' לרבו, ויום א' לעצמו. וכתב שם דביום של רבו אינו יכול לעבוד בו עבודת פרך, כיון דסו"ס חציו בן חורין א"כ אפי' ביום של רבו אסור כיון דבישראל אסור לעבוד עבודת פרך. וא"כ מצות לעולם בהם תעבודו היא 'עבודת עבד' דייקא, ובגוונא דיש לאו דלא תרדה בו בפרך ל"ש לעולם בהם תעבודו (דה'לעולם בהם תעבודו' קאמר שיעבודו בהם עבודת פרך). וא"כ מאחר וכל ח"ע וחב"ח - אסור לרדות בו בפרך (משום החצי חורין שבו), לכן ס"ל להרשב"א דאין בו מצות לעולם בהם תעבודו.

ובאחרונים תמהו ע"ז (עי' מנ"ח מצוה שמז) דמ"ש לומר דבח"ע חב"ח יש איסור דלא תרדה בו בפרך (על החציו בן חורין), הא להדיא דרשו חז"ל דבו אי אתה רודה אבל רודה אתה בבן חורין. וביאר מור"ר הגר"נ שליט"א, דאין כוונת חז"ל לפטור כן בן חורין, ואי"ז גזירה, אלא היסוד הוא כנ"ל - דאם עושה חציו ומרגיש כפוי בזה גם בבן חורין עובר בלא

תפר. נשאל רבנו באדם שעלה לאוטובוס ומכשיר הרב קו היה מקולקל דע"פ חוק א"צ לשלם, אם מותר לו להזמין את חבריו לעלות לאוטובוס זה שא"צ לשלם, אם יש בזה איסור גזל או לא. והשיב רבנו דחברת האוטובוסים מעמידה אוטובוסים לרשות הציבור והיא החליטה שכאשר המכשיר אינו תקין א"צ לשלם, ונח לה לשאת בהפסדים כדי לשרת את ציבור הנוסעים. וא"כ מי שבלאו הכי הוצרך לנסוע למטרה מסויימת הרי שאין גזל בכך

הערות והוספות

זע"ל דהמבקש עזרה בבית מאשתו בדברים שאינה מחוייבת לעשות ע"פ דין והוא תציית לו עובר בלאו זה. וע"ע בס' שלום באהלך (ח"ב עמ' ס) מש"כ בשם הגר"ד סגל שליט"א.

***

ולסיומא דמילתא אציין דבאמת יל"ע אם פסקינן הלכות ע"פ ספרי מוסר, הגם שנכתבו ע"י רבותינו הראשונים [וכגון בנד"ד עפ"ד רבינו יונה בספרו שערי תשובה], וראה בהקדמת מן הח"ח זיע"א לספרו שכתב: 'ואל יפלא בעיני הקורא, כיון שכל הספר הזה הוא מיוסד על עקרי ההלכה, למה אני מביא בכמה מקומות ראיות מספר שערי תשובה לרבנו יונה, שהוא מכלל ספרי מוסר, כי באמת נראה לעינים להמתבונן היטב במאמריו הקדושים בכמה מקומות, ששמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין, ובפרט בדיני לשון הרע שלו, בכל ענין וענין שכתב יש על זה מקור מן הש"ס, וכאשר נבאר, אם ירצה השם, בפנים הספר, אך הוא קצר מאד, ולא הביא את המקורות כדרך של ראשונים, ובכל זאת על פי הרוב לא סמכתי עליו לבד, רק במקום שנשמע מדבריו איזה קולא (וכן כהאי גונא משאר ספרי מוסר). אבל לחומרא איזה קולא (וכן כהאי גונא משאר עוד איזה ראיות, כאשר יראה המעיין בפנים, עכ"ל קדשו.

וראה עוד במנחת אשר להגר"א וייס שליט"א (שם) שכתב: 'אך לענ"ד אין כאן הלכתא פסיקתא אלא מדת חסידות והפלטת ההנהגה במדות טובות, וכדבריו הקדושים במקומות רבים, ושוב כתב בסוף דבריו 'ומ"מ נראה ברור מכ"ז דאין בזה איסור ממש אלא מדת חסידות והנהגה מוסרית כרבים מדברות הקודש של רבינו יונה בשע"ת, עכ"ד הגר"א שליט"א. וע"ע בבית יוסף (או"ח סי' שא סכ"ז) שפסק ע"פ רבינו יונה בשערי תשובה, וגם בטור (י"ד סוף סי' סט) הביא דברי רבינו יונה באגרת התשובה (ע"ש בב"י).

וע"ע בתשובות והנהגות (שם), שביאר שם בדעת רבינו יונה, וז"ל: "ולכן נראה שדעת רבינו יונה, שאם לחוץ מתוך פחד ובושה ולכן עושה, לא נקרא שעושה מרצונו ומדעתו ועובר על הלאו, ושמעתי על רב גדול בפרנקפורט דתלה מודעה בבית המדרש, שמי שלוקח ספר ולא מחזירו עובר בלאו "דלא תרדה בו בפרך" כיון שגורם לגבאים לטרוח שלא מרצונם ולהחזיר את הספרים למקומם. וחידוש גדול הוא שאפילו לא בקש מחבירו רק גרם לחבירו לטרוח בניגוד לרצונו דינו כעבודת פרך ואסור בלאו, ומור"ה הגר"מ שניידער זצ"ל היה מאד נבוך בזה שהרי האיסור הוא לרדות בפרך, ולהחזיר ספרים למקומם אינה עבודת פרך, אבל אמר שכיון שגברא רבה אמר מילתא, הלוא הוא רבינו יונה מגדולי הפוסקים הקדמונים, ראוי לחוש לדבריו, ולא לגרום לחברו לטרוח בניגוד לרצונו, וכ"ש במקום שעלול לגרום ביטול תורה, שמחפשים את הספר ולא מוצאים אותו כיון שאינו במקומו. וכתבתי כל זה שנדע כמה יש להזהר שלא לגרום לחבירו אי נעילות ולהטריחו בניגוד לרצונו, עכ"ד הגר"מ שליט"א [לגבי החזרת ספרים למקום, ראה מה שהבאנו בשם רבינו לעיל].

וראיתי בס' דרך שיחה (ח"א עמ' שצט) שאמר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'סיפר הרב שליט"א, כי הגאון ר' נחום מאיר קרליץ זצ"ל תלה מודעה בכולל חזו"א כי מי שאינו מחזיר ספר למקומו עובר בלאו של לא תרדה בו בפרך של מסדר הספרים, וזאת עפ"מ שכתב רבינו יונה בספר שע"ת שכאשר מבקש מאדם לעשות דבר ועושה שלא לרצונו ה"ז עובר בלאו, וגם כאן כיון שפלוני היה חפץ שיחזירו לארון, רק עושה כי אינו רוצה להשאיר הספר זהו בפרך, עכ"ד.

וע"ע במה שהאריך בזה הגרי"ט זנגר שליט"א בספרו 'מעדני יום טוב' (ח"ב סי' צג), ותמצא נחת. בחוט שני (שבת ח"ג עמ' רמד) שאמר מרן הגר"נ קרליץ

שמודיעים לו שבאוטובוס זה המכשיר לא עובד, משום שהוא בכלל ציבור הנוסעים אשר עבור ציבור זה החברה מאפשרת נסיעה ללא תשלום. אבל מי אם קורא לחבריו לטיול בעלמא ללא צורך ממשי, ה"ז אסור, וכעין מה שמצינו בירושלמי (ב"מ פ"ג ה"ה) הני עכברי רשיעי נינהו, כד חמין עיבור לא מסתייהו דאכלי, אלא קריין לחבריהון דאכלי עמהון שי.

הערות וחוספות

תחנות, וכתב שם רבנו דא"צ לשלם דהאוטובוס לתוכו עשוי ולא לחלקו החיצוני, וא"כ חלקו החיצוני חשיב כאינו עשוי לשכר דאין חייבין לשלם בכה"ג (כמבואר בשו"ע חו"מ סי' שסג ס"ה), ובפרט דזה נהנה וזה לא חסר. ודווקא שם יש להתיר שהיה צורך גדול להעביר המוצץ בשעת ליל מאוחרת, וגם לא היה בזה הפסד לחברה, משא"כ כאן מותר לקרוא לחבריו רק לנסיעות לצורך, ולא לטיולים בעלמא, עכ"ד רבינו.

שיב. שאלה זו קיבלתי מידידי הבה"ח יוסף פליסקין נ"ו. ועוד הוסיף רבנו דאין להתיר מדין זה נהנה וזה לא חסר, דהרי חברת האוטובוסים נחסרת ממון עי"ז מחסון הדלק ובלאי הרכב. ומה שניחא לה להפסיד זה לטובת הנוסעים, ולא לעניינים אחרים.

והוסיף רבנו דאי"ז דומה למה שכתב בחשוקי חמד (בכורות כג, ב) באשה שהדיקה מוצץ על האוטובוס ובתה לקחה את האוטובוס לאחר כמה

ענייני ייחוד וצניעות והמסתעף

תפא. סיפר רבנו על הגר"ש דבילצקי זצ"ל שהלך פעם לרופא, והרופא ישב עם מזכירתו במשרד וא"א להכנס בלא כפתור שלוחצים והם פותחים מבפנים והוי חשש גדול דייחוד, וכשיצא השאיר הדלת פתוחה שלא יכשילם בייחוד, וצעקו עליו שאיננו מנומס, ואמר להם – אני והנימוסים שלי!.

תפו. נשאל רבנו ברב שבא לחתונה ואמרו לו שאם ילך יבטלו ההפרדה, מי צריך לבטל שיעורו ולהשאר שם. והוכיח מאביי דלא נשא כפיו כל השנה (חולין קלג, א) משום דטרוד הי' בתלמידיו כדפירש"י שם [ורק בא לקבל מתנות כהונה בערב פסח שלא תשתכח תורת הכהונה], ובסוכה (נב, א) איתא דהלך ג' פרסאות אחרי אחד ששמעו אומר לאשה שילדו שניהם יחדיו, והלך אחריהם כדי להצילם מאיסור ייחוד, ולא חשש לביטול התלמידים, וע"כ דבכדי לאפרושי מאיסורא חייבים עפי' ע"ח ביטול תורה דרבים", דאל"כ נתפס בעונו כדאי' בשבועות דף כ"ט. וסיפר רבנו על הגר"ח קרייזוירט זצ"ל שהי' נשאר בחתונות זמן רב כדי שלא יהיו מכשולות ביציאתו מהאולם.

תפו. נשאל רבנו בנוסע באוטובוס בשעה מאוחרת בלילה, וכשבא לירד ראה שנשאר הנהג לחוד עם אשה, האם חייב להמשיך ולנסוע עם האשה עד שתרד ואז יסע עם מונית לביתו, או דא"צ לחשוש. והשיב רבנו דאמנם מגמ' סוכה הנ"ל חזי' דאפי' ג' פרסאות הלך אביי אחר האשה, וכמ"ש בשו"ת שב יעקב (סי' יט) שלהצילם מאיסור ייחוד היה, ואפ"ה טרח אביי שיעור הליכה של שבע שעות (פרסה – ד' מילים, והליכת מיל לכה"פ י"ח דקות, וא"כ לכל צד ג' וחצי שעות נפק"ל ד' שעות).

אך הביא רבנו מחמיו מרן הגריש"א זצ"ל בהערות בסוכה שם, דהק' בשם השב יעקב (שם) דמה הועיל אביי הא בדרך צריך שלשה לינצל מאיסור ייחוד שמא יצטרך אחד לנקביו, וא"כ מה הועיל אביי, ואין לומר דב' הוא רק דרבנן ובא להצילם מאיסור תורה דאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך. ותירץ דבאמת אביי הלך עמם במרחק קצת, ואיסור ייחוד הוא רק כשהוא קרוב אליהם ולא כשהולך רחוק מהם. וא"כ גבי אוטובוס ממנ"פ א"צ להשאר, דאם האוטובוס חשיב כדרך התקרבות שיש בזה איסור יחוד הרי שגם לו יהיה אסור להשאר באוטובוס, דא' כשר וא' פרוץ אסורים בייחוד, ואף דזה איסור קטן מייחוד

הערות וחוספות

ז"א דא"כ למה לא נשא כפיו וע"כ דתמיד הי' טרוד בתלמידיו, וצ"ע.

שיג. הנה יתכן דתרי זמנים הוו, והיה קודם שהיה רה"י, וגם י"ל דהרי מבואר בסוכה שהי' בשעת בוקר מוקדמת ובאותה שעה אין שיעור לתלמידים. אך

דאיש ואשה – אך אין אומרים לאדם חטא וכו'. ואם אי"ז דרך התקרבות, מותר להשאר עם הנהגה לבד.

תפח. נשאל רבנו באחד שנוסע בכביש חשוך ומסוכן בשעת לילה ורואה אשה, האם יקחה טרמפ שלא תשאר במקום סכנה או דיש לחוש לייחוד ש"י. והשיב רבנו עפ"ד הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' צא) דבמכונית אפשר לסמוך על החלונות דחשיב כפתח פתוח לרה"ר, ואפי' בלילה והיכא דליכא אנשים מ"מ ל"ח שיעצור המכונית דהא סו"ס עוברים מכוניות אחרות בכביש (ול"ח שילכו אח"כ למקום אחר, דכמו דבכל ייחוד הותר אם פתח פתוח לרה"ר ולא אמרי' שמא ילכו למקום סתר). ובפרט דבשו"ת שם אריה (אה"ע סי' לג) כ' שמותר לעבור על איסור ייחוד כדי להציל אחרים או א"ע מהסכנה, דעשה דונשמרתם או והשבותו לו דוחה לא תעשה דייחוד (דייחוד הוא לאו, ואינו בכלל איסורי עריות דיהרג ואל יעבור).

תפמ. אמר רבנו גבי איסור דלא יהיה כלי גבר על אשה, דאם לובשת בגדי איש בכדי לינצל מרודפים וכיו"ב איב"ז איסור, וכן מבואר באלשי"ך ברות עה"פ ותלכנה שתייהם עד בואנה בית לחם, ותמהו דבלשה"ק הוא לשון זכר, והו"ל למימר "שתייהן" בנו"ן, וביאר האלשי"ך דחששו לילך בדרך ארוכה כנשים ולכן לבשו בגדי גברים. וא"כ כל שהוא דרך הצלה מדבר איב"ז איסור. וכ"מ בספר חסידים (סי' ר-רא) דאם צרו אויבים וכו' מותר.

[וציין רבנו למש"כ רבי שמעון הכהן מג'רבא זצ"ל בשם מדרש שצמח להם זקן כדי שלא יתעללו בהם פרוצים (א.ה. לפי"ז ה' זה סימן משמים, אלא דלא בשמים היא). ועוד צייין רבנו להא דאיתא בילקוט שמעוני גבי יעל שהרבה בידה ולא בכלי זין משום לא יהיה כלי גבר ש"י (א.ה. שם לא היה לה משהו אחר)].

הערות והוספות

ש"י. הנה ראיתי בס' פסקי בושם (פמ"ב ס"ז, עמ' רנו) שהורה הגר"מ בראנדסדורפר זצ"ל שהנוסע בכביש שומם מאוחר בלילה ורואה בת ישראל מסתובבת לבדה אין לו להכניסה לרכבו כדי להצילה שלא תבוא לידי עבירה, מפני שאם יעשה כן יעבור באיסור ייחוד וא"א לאדם חטא כדי שיזכה חברך. ורק אם יש עוד אחד ברכב שרי (כשיש חשש שתבוא לידי עבירה).

ועוד מצאתי בספר 'אגן הסהר' (ח"ג אות קסג, עמ' 409) שדן בבעי"ז במצא אשה הממהרת לעבודתה, והביא מהגר"א גנחובסקי זצ"ל שאמר שכדאי שיעלה אותה דאם הוא יר"ש שנוהר מאד בשמירת העיניים, א"כ אדרבה, אם לא יעלה אותה הוא - יעלה אותה אדם אחר פחות יר"ש ועלול לצאת מכשולות, א"כ נמצא שבכך שמעלה אותה הוא מציל את הנהגה האחר, ודו"ק. ויל"ע עוד בכ"ז.

והנה ראיתי להגר"מ גרינוולד זצ"ל בשו"ת ערוגת הבושם (יו"ד סי' קלח) שביאר עפ"י לשון הכתוב (דברים כב, ה) 'לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה', דצ"ב למה פתח בלשון 'יהיה' (גבי אשה) וסיים 'ילבש' (גבי גבר). וביאר בזה עפ"ד הגמ' בנזיר הנ"ל, דפשוט לשון הגמ' משמע שאפי' אינה מלובשת בכלי מלחמה אלא רק אוזנות בידה, כבר עוברת בלאו זה דלא יהיה כלי גבר על אשה,

ועפ"ז אמר רבנו שנשאל בבית ספר לבנות שיכלו להביא או שומר גבר או בחורה הנושאת נשק, דהורו הגרשז"א והגרשז"א זצ"ל ליקח הגבר ולהחליפו כל החודש (שלא יהא קירבה לבנות), אבל לא להביא את האשה הנושאת נשק (הגם שנושאת אותו לפיקו"נ), דיכול דב"ז להשפיע על בנות ישראל.

תצ. נשאל רבנו אם מותר לנערה לרוץ לאוטובוס או דיש בזה חוסר צניעות. והשיב רבנו דכן מבואר בתנחומא (פ' כי תשא) דדרך בנות ישראל לא קולניות ולא הולכות רגל רמה ולא פרוצות בשחוק, וביאר שם בעץ יוסף דרגל רמה היינו פסיעות גסות בקפיצה כהלילך אנשים. אך אמר רבנו דכ"ז בעלמא, אבל לצורך כשממהרת לאוטובוס יש להקל, אך שתהא הריצה בדרך צניעות שלא יתרוממו בגדיה ע"י הריצה ובאופן שלא יעורר תמיהה לאנשים (ואמר רבנו דמצינו בשופטים [יג, י] ותמהר האשה ותרוץ ותגד לאשה, וכן גבי רבקה ואליעזר ותרץ עוד אל הבאר לשאוב ותשאב לכל גמליו, וכן בהמשך ותרץ ותגד לאביה) ש"י.

תצא. שאלתי לרבנו בהא דאיתא במס' דרך ארץ דתלמיד חכם צריך שיהא צנוע באכילה ושתייה וכו' ובנעילת הסנדל, מה שייך צניעות בנעילת הסנדל. ואמר דהכוונה היא שלא ילך במנעלים צבעוניים ורעשניים (וציין למדרש מה יפו פעמיך בנעלים, על בנות ישראל). ואמרת לרבנו דהרי בגמ' מבואר שאין ללבוש מסאני אוכמי (תענית כב, א וב"ק נט, ב), ואמר לי דזה ודאי שהיום שלובשים רק מנעלים שחורים, אין בזה שום ריחא דאיסורא.

תצב. אמר רבנו שגדולי ישראל יצאו חוצץ נגד עשיית מסיבת בת מצוה לבנות, וכמ"ש בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קד) שהוא הבל בעלמא, ומקורו מהרפורמים, ורק אם רוצה האב לעשות איזה שמחה בביתו רשאי אבל ודאי שאי"ז סעודת מצוה. וע"ע בדבריו באו"ח ח"ב (סי' צז) שביאר מה החילוק באמת בין בר מצוה שעושין לבת מצוה. ואמר רבנו בשם רבו הגר"מ שולמן זצ"ל ראש ישיבת סלבודקא, שכשנכדתו הגיעה לגיל בת מצוה עשה סעודה בלי הבת, ואמר שזה סעודת מצוה, דבזה שעושה סעודה בלא הבת מכריז שאין דבר כזה סעודת בת מצוה. והוסיף רבנו דאמנם רבים עושים כן והבת אומרת שרוצה לעשות כמו כולם, מ"מ הרי מקבלת כעת עול תורה ומצוות והיינו לעשות רק רצון ה' ולא להגרר אחר החברה ש"י.

הערות והוספות

מדרות מדרבנן, והרי את העברת בית השחי עושה האיש בכלי ולא בלבישה. וכתב שם דאולי הפירוש הנ"ל קאי לאידך מ"ד שם דהעברת שיער אינה אלא מדברי סופרים, וצ"ע.

ש"י. ושוב נדפס בקובץ 'יו"י העמודים' (גליון 70, תמוז תשע"ט, עמ' לח).

ש"י. ושוב נדפס בקובץ 'יו"י העמודים' (גליון 71, אב תשע"ט, עמ' לח).

וכיון שאפי' בלא לבישה עוברת אלא רק בנטילה בידיים לכן כתב קרא 'לא יהיה', וכן הוא בתרגום אונקלוס שם 'לא יהי תיקון זיין', משא"כ אצל איש דרק לבישה אסור, ודו"ק.

וראיתי להגרא"ב פינקל זצ"ל (משולחן רבי אליהו ברוך, ח"ב עמ' שטו הע' מא) דהקשה דהרי איכא מ"ד בניזיר שם דהמעביר בית השחי לוקה משום לא ללבש, ולהך מ"ד היינו מדאורייתא (ולא רק מכת

תצג. הביא רבנו דברי הנצי"ב עה"פ ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ואחז"ל עינים רואות והלב חומד, וא"כ הול"ל איפכא דקודם העיניים רואות ורק לאח"מ הלב חומד. ותי' הגר"א דעל ראי' לחוד אין עוברים באיסור דאנוס היה ש"י, אך אם הכניס ראייה זו ללב, ענוש יענש גם על הראייה הראשונה. [ועפ"י? אמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א בנהג שהוצרך להסיע אוטובוס עם תמונות פריצות, דאם כשימאן יפסיד פרסנתו אינו מחויב דעל ראי' לחוד אין עוברין באיסור, ומה דהאנשים מהרהרים בתמונה אי"ז לפנ"ע דילי הדחם הרשיעו ועשו איסור] ש"י.

תצד. אמר רבנו דאדם שמקומו במטוס ליד אשה, דאע"פ שאינו נוגע בה מ"מ מפריע לו, יכול להחליף עם מי שאינו שומר תורה ומצוות דכיון שאי"ז איסור נגיעה ממש, ומי שאינו שומר תומו"צ אי"ז משנה לו כיון דהורגל בהכי רח"ל, וממילא ליכא חשש אם מחליף עמו המקום.

הערות וחוספות

[ובאמת זה מיוחד, דעכ"פ חז"ל אסרו מדרבנן אפי' שלא יהרהר, דחששו שיבוא לידי הרהור. וממילא יש איסור, וכ"כ באג"מ (או"ח סו"ס מ), ובס' תורת ההסתכלות להגר"ב זילבר זצ"ל (סי' ב), וכ"מ בחוט שני (אה"ע סי' כא), דאע"פ שאי"ז איסור עצמי אך מ"מ חז"ל אסרו את זה, וצ"ע בכ"ז].

שיח. וכן מבואר במפרשי רש"י בפ' חיי שרה בהא דאמר אאע"ה 'עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את', והק' דלמא כל הנשים יפות כך ומנא ידע, וביארו דע"כ שראה כמ"פ נשים בחייו באונס, וידע שיש שאינן יפות, ודו"ק.

שיט. ראה מה שכתב בזה רבינו בחשוקי חמד (ב"מ פח, ב, עמ' שעח), ושם והביא כן מהנצי"ב, יעו"ש.

ענייני בית המקדש והמסכתה

תצה. נשאל רבנו במסוקים הנוסעים מעל הר הבית לצורך פיקו"נ, אם עדיף שיהא דרוזים. ואמר דכיון דכתב הרמ"א דבפיקו"נ עדיף ישראל מגוי משום דזריז טפי, והכ"נ.

תצו. אמר רבנו דאמנם אין איסור לשלוח יונת דואר עם קוויטל לתוך מקום המקדש (דע"י רחפן הוא איסור גמור, דזה מכלי מתכות, ויתכן דא' החלקים טמא, וכמב' ברמב"ם פ"ג מביאת מקדש הט"ז), וגם נייר אינו מקבל טומאה (וכמ"ש החזו"א יו"ד סי' פ"ט סק"ב, ובחוט שני נדה עמ' שט"ז), אך מ"מ אינו דרך ארץ לבקש כך בקשות מהמלך, דיש צורה איך מבקשים (וכדברי הבן איש חי, לעיל בענייני תפילה).

תצו. שאלתי לרבנו במי שנמצא בכותל המערבי, והשמש קופחת על ראשי המתפללים, ועל ידי שמתקרב לקיר הכותל המערבי – נהנה מן הצל שהכותל נותן, מי מותר הדבר, דהרי הכותל הוא חלק מן המקדש דאסור בהנאה. והשיבני דהכותל לתוכו עשוי ולא לחוץ, וכדמבואר להדיא בפסחים (כו, א) דאמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כל היום כולו, ומבארי' בגמ' שאני היכל דלתוכו עשוי כ'.

תצח. אמר רבינו בהא דתנן במידות דאיש הר הבית היה שורף כסות כהן שישן, דברמב"ם (פ"ח מהל' בית הבחירה) מבואר שטעם השמירה משום כבוד בית מלכים. אך י"מ שהוא שמירה שלא יכנסו זרים למקדש. וי"א דלפי"ז גם בזה"ז שאסור לזר להכנס למקדש – יש מצוה לשמור ע"כ, ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שאין לזלזל בשיטה זו, וצ"ע ש"א.

הערות והוספות

דטעם השמירה לכבוד המקדש, וכן מבואר בס' החינוך דהוא לכבוד ולפארו. וראה מש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך חכמה (שם) דהשמירה הייתה בפועל מגנבים, רק המטרה הייתה לכבוד ביהמ"ק.

והנה נחלקו אם גם ביום צריכים לשמור, דדעת הרמב"ם דרק בלילה היו שומרים, אך דעת המפרש בתמיד דגם ביום היו שומרים. והמנ"ח תמה על הר"מ דהא גם ביום שייך כבוד המקדש. וביאר שם מרן הגר"ח שליט"א דחפצא דשמירה היא שלא יבואו גנבים, ולכן ביום שיש אנשים אין החפצא של השמירה. ובאמת לו יצויר דלא יהיו אנשים - יצטרכו שמירה, ואי"ז פטור ודין ממשי.

נולענ"ד י"ל עוד דזה גם טעם הדבר דכבוד המקדש,

שכ. הנה ראה להג"ר מיכל טיקוצ'נסקי זצ"ל בספרו 'עיר הקודש והמקדש' (ח"ד פ"ח) מה שדן בארוכה אם יש איסור מעילה בכותל, וגם דן שם בנהנה מן הצל של הכותל, ומסיק דזה הנאה שלא כדרך, וי"א דזה רק דרבנן. ומסיק דאפי' דרבנן אינו. וכן הוא בשו"ע (יו"ד סי' קמב ס"י) לגבי איסור הנאה מצל ע"ז. וכתב שם עוד דגם להישען על הכותל מותר, דכל דבר שיש לו היתר לכהנים אין בו מעילה. ועוד דבאו פריצים וחיללוה, יעו"ש בכל דבריו.

שכא. הנה הדברים ארוכים ונביאם בקצרה, דהנה בספר החינוך (מצוה שפח) מבואר דבזה"ז אין מצות שמירת מקדש ורק בזמן הבית נהגה. וראה באבני נזר (ח"ב סי' תמט) שהאריך בביאור הדבר, דתלוי בטעם השמירה, דברמב"ם מבואר (וכנ"ל למעלה)

תצמ. נשאל רבינו אם יש מצות וקדשתו לכבד כהן קטן, ואמר רבינו דאמנא לא יכול להקריב קרבן ואין כאן 'כי את לחם אלוקין הוא מקריב', אך מ"מ יש בו מעלה כיון דמצות שמירת המקדש שייכת גם בקטנים, וגם שיכול להיות מפרחי כהונה שמשמשים בבית המקדש להכנת המנורות בשמחת בית השואבה (וגם נרות בית המקדש) ש"ב.

תק. אמר רבנו כי הגר"ש דבילצקי זצ"ל נהג גם בזמן הזה לתקוע בחצוצרות בכל מלחמה. וחמיו מרן הגריש"א זצ"ל אמר שרק בזמן בית המקדש היו תוקעים, אך ר' שריה זצ"ל לא הסכים לזה [וציין רבנו דבתו"כ איתא נמי דאשה המקשה לילד תוקעין לה בחצוצרות].

תקא. דן רבנו אם מותר למכור לנכרים את כל הכבשים שבארה"ק, דבכורות (נג, א) מצינו דהאידינא אין מצות מעשר בהמה משום חשש תקלה, ומקשי' אפשר דשדי ביה מומא מעיקרא, מי ידע הי נפיק, וכ"ת דמפיק ליה בריש עשרה וכו', וכ"ת אפשר דשדי ביה מומא בכולי עדריה, מהרה יבנה בית המקדש ובעינן בהמה להקרבה וליכא. הרי דאסור להטיל מום בכל עדרי הבהמות, ואולי הכ"נ מהרה יבנה המקדש ובעינן בהמה להקרבה וליכא. או"ד בגוונא שיקבל רווח גדול ממכירת הכבשים יהיה שרי.

ואמר רבנו בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שלא מצינו שאסור כי אם בהטלת מום ולא במכירה. וביאר רבנו דבמכירה איתיה בחזרה (ועוד ביאר, דבעצם ל"ח כ"כ דהרי משיח יכול להביא עמו כבשים, ורק משום ציפיה לישועה אחז"ל שלא להטיל מום, וא"כ אין לנו אלא מה שאמרו חז"ל). אך אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דאסור, דזיל בתר טעמא, דאם אסרו הטלת מום משום מהרה יבנה המקדש, הכ"נ בנוגע למכירה ש"ב.

הערות והוספות

שכב. הנה עי' במג"א (סי' רפב סק"ו) שכתב דמ"ע דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן דהא כתיב כי את לחם אלוקין הוא מקריב וקטן לאו בר עבודה הוא, וכ"כ בכתב סופר (גיטין נט, ב ד"ה מפני) דקטן לא דמי לכהן בעל מום, כיון דקטן אינו אוכל בקדשים ואינו נושא את כפיו ואינו כשר בפדיון הבן, א"כ לא שייך בו מצות וקדשתו. וע"ע בשו"ת נשאל דוד (או"ח סי' ד, ד"ה וגדולה), ובערה"ש (סי' קכח סעי' עב, ובסי' רפב סעי' ט), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' מ). ובחיי אדם (כלל לא סעי' לט) כתב דקטן שהגיע לחינוך ויודע לחתוך האותיות בטוב, מנהיגו שאין קורין אותו אפי' לאחר שהשלימו מנין הקרואים. ואפי' אין שם כהן אלא קטן, אין קורין אותו, דמ"ע וקדשתו אינה אלא בגדול. ובשו"ת כת"ס (סי' טו) החמיר בזה, וע"ע בשו"ת שבט סופר (או"ח סי' יא), ויש עוד להאריך בכ"ז.

שג. והעירוני דבגמ' רק מבואר דחז"ל לא רצו להציע כזו עיצה דיטילו מום משום שלא יהיו בהמות, אבל

דהכבוד הוא שלא יהיה ריק ושומם, והיינו ביחד עם חשש הגנבים. ולכן כל שיש אנשים, גם אין בזיון כ"כ למקדש וגם אין חשש ליסטים, והחולקים ס"ל דהכבוד אינו ששומם או לא, אלא שיהיה שמירה בפועל, דשמירה היא דרך כבוד, ודו"ק.

וטעם נוסף מצינו ברמב"ם בפיחהמ"ש (וכן מובא מהגר"א בריש תמיד), דטעם השמירה הוא שלא יכנסו טמאים וזרים למקדש וכדכתיב 'ושמרו משמרתך וכו' וזר לא יקרב אליכם', (וצ"ב דהשמירה הייתה מסביב למקדש, ושם זר מותר להכנס, ואולי זוהירו האנשים). וכתב שם האבנ"ז דאם השמירה לגנבים - אזי לא שייכא בזה"ז דאין מה לגנוב, ואי משום טמאין - אזי גם בזה"ז אסור ושייך, וקשיא להחניך דכתב דבזה"ז לא שייך. וע"כ מחדש האבנ"ז דיש דין דצריכין בגדי כהונה, משום דשמירה חשיבא עבודה, וממילא כיום שאין בכדי כהונה - משום הכי לא שייך שמירת המקדש בזה"ז (וע"ע שם מש"כ לגבי לויים), ואכמ"ל יותר.

תקב. נסתפק רבנו ברופא שנמצא בהר הבית, וצריך תרופה כדי לרפאות יהודי, ויכולים לשלוח לו התרופה או ע"י אדם שהוא מקבל טומאה וטמא מת, או ע"י כלב מאולף וכלב חי אינו מקבל טומאה אך זה בזיון רב שנכנס כלב לביהמ"ק, וכדכתיב שועלים הלכו בה (מכות כד), וצ"ע.

תקג. אמר רבנו בשם כתבי מהרי"ל דיסקין עצה להנצל מאנשים פושעים שרוצים להורגו, ללמוד בכל יום מסכת תמיד. והגה"ק רבי יואל מסאטאמר זצ"ל פי' הטעם ע"פ המבוא בזבחים (נד, ב) גבי ויבקש שאול להכות בחנית בדוד... ודוד ברח וימלט ויבוא אל שמואל הרמתי... וילך הוא ושמואל וישבו בניות. ואמרי' בגמ' דמה ענין ניות אצל רמה, שהיו יושבים ברמה ועוסקים בנויו של עולם. ופירש"י בעניני בית הבחירה. הרי דזה סגולה להנצל מרודפים שבר.

תקד. נשאל רבנו בארגון שעושה כינוסים בהם מדגימים בפועל חלק מעבודת הקרבן (כשחיטה, זריקה, הפשט וניתוח), מי יש חשש בדבר משום מראית העין וכמו דאסור לומר בשר זה לפסח משום כנראה דמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ (פסחים נג, א וע"ע חולין מא, ב). והשיב רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח"ק שליט"א דאין חשש בדבר, דכל שעושין כן ברבים והכל יודעים שלשם לימוד הוא ליכא למיחש לחשד בכה"ג. והוכיח רבינו מהמבואר בר"ה (כד, ב) דכמה אמוראי התפללו בביהכ"נ שהיה שם צורת דמות המלך ומקשי' ולא חיישי' לחשדא (שעובדים ע"ז), ומשני רבים שאני שבי.

הערות והוספות

נאמר במסכת מדות (פ"ג מ"ד) שלכן אסור להניף ברזל על המזבח, משום שהמזבח נברא להאריך ימיו של האדם, והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, ואין זה בדין שיונף המקצר על המאריך, ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל, [והובאו הדברים ברש"י (שמות כ' כ"ב)]. לאור זאת שהמזבח נברא להאריך ימיו של האדם, לכן כשאין בידנו היום מזבח, הלימוד בעניני המזבח נחשב כמזבח. וגם הרי המזבח עושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, ולכן לא יבא עליו כורת ומחבל. וכשיש שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, יש גם שלום בין ישראל לנכרי המבקש להמיתו להנצל מידו לחיים טובים וארוכים, עכ"ד.

שכה. ונשאל מרן הגר"ח שליט"א מהא דאיתא בפסחים שם דתודוס איש רומי הנחיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים בלילי פסחים ואמרו רבנן דהוא כמאכיל קדשים בחוץ, הרי דאע"פ שהי' זה ברבים

למכור לכאוי' לא מצינו לאיסור, דהרי אפשר לקנות מארץ אחרת בעולם (ורק צ"ע דגם במום י"ל דישאר בהמות אצל גויים, רק די"ל דאין לוקחין מהם דחשודין ארביעה). והנה בגמ' שם מקשי' אח"כ דישארו בהמות קניות, ומשני דכיון דיטילו מום וגם שכיחי מומין בדוקין שבעין, ולכן חיישי' שלא יהיו מספיק בהמות. ובזמן חז"ל לא הי' שייך להביא מכל העולם, ורק בזה"ז דשייך אולי ליכא למיחש. וצ"ע בכ"ז.

שכו. וראיתי בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (חיי"א עמ' ח) שנדפס מספר 'אהל יהושע' מתורתו של הגה"ק מהרי"ל דיסקין זיע"א (לידידי הר"נ סילמן שליט"א), ושם הביא המקור לזה מספר 'עולמות שחרבו' להר"ר יוסף שיינברגר זצ"ל, וכתב שם שעובדא הוה כן שיעץ מהריל"ד לאדם אחד, ועי"ז פסקו הגויים מלרדפו.

ושב ראיתי שהוסיף בזה רבינו שליט"א בחשוקי חמד (יומא יז, א): 'ונראה לענ"ד להוסיף, דהנה

ענייני קניית דירה והמסתעה

תקה. נשאל רבנו אם עדיף לדור בבית פרטי שלא יהיה מריבות עם השכנים וכו', אך מאידך בבנין עם שכנים ניתן לקיים מצוות רבות כחסד ועוד. ואמר רבנו דבמכות (כד) איתא א"ר יוסי ד' גזירות גזר משה רבינו על ישראל וכו', וכתב שם בעיון יעקב דגזירת ישכון בטח בדד, דעדיף בדד דכשמקובצים יחד יש ריב ומדון. ובא עמוס וסתר דבריו דבבית משותף יעשו מצוות יחד.

וציין רבנו למש"כ בשמירת הלשון (שער התבונה פ"א בהערה) ע"ד הגמ' בחולין ישים עצמו כאלם, יכול אף בד"ת ת"ל צדק צדק תדברון. והק' הח"ח מאי ס"ד דיכול אף בת"ת, וביאר דאם ילמד לבד לא ידבר לה"ר אך מאידך לא יוכל לברר טוב לימודו, וסד"א דישב ביחידות וקמ"ל צדק תדברון, דישב בחבורה ויזהר מאד מלה"ר. והכ"נ גבי מגורים [ואמר רבנו על חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שהי' לומד עשרות שנים ביחידות ממש, והיה יחיד בדורו, ואי"ז הנהגה המתאימה לכל אחד] ש"י.

תקו. אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל בעובדא דהוה בילד שחלה מאד ורפואתו הייתה רק בבי"ח מסויים בארה"ב, ועבור הנסיעה והטיפול, יצטרכו ההורים למכור הדירה והחנות, האם חייבין לעשות כן. והשיב מרן הגריש"א זצ"ל דלאבד הדירה והחנות הוא קרוב לפיקו"נ, וא"כ אין חייבין בזה דהוי פיקו"נ כנגד פיקו"נ, אבל אם רוצין רשאיין ש"י.

הערות והוספות

אך אמר רבנו דיש לחלק דשם בורח למקום הפטור, אבל כאן הרי חייב בת"ת ואם יעזוב ויפרוש ה"ה כפורש מן החיים, וכמבואר ברמב"ם בהל' רוצח דחיי בעלי החכמה בלא רב כמות חשובין, ולכן שישאר שם וישתדל ביותר שלא יפרוץ ריב ומדון, ת"ח מרבין שלום בעולם.

ש"י. וציין רבנו לדברי הרמב"ן עה"פ (בראשית מג, יח) "וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמר על דבר הכסף השב באמתחותינו בתחילה אנחנו מובאים להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו", והוקשה לרמב"ן מהו "ואת חמורינו" אחר שאמר שיקחום לעבדים וכו', וביאר בזה שם: "וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו, כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם, ולא נוכל לשלוח לביתנו בר וימותו כולם ברעב", עכ"ל.

מ"מ נאסר משום מראית העין. והשיב מרן שליט"א דלא דמי דכאן יודעין הכל שההמחשה רק כדי להתלמד ולא יבואו להקל באיסורי קדשים, משא"כ בהא דתודוס שעשה כן בקביעות וחששו רבנן שיבואו ללמוד ממנו ולהקל.

ש"י. ובפ"א נשאל רבנו בשניים שנהיו בעלי ריב, ושניהם משתתפים יחדיו באותו שיעור תורה, ואם ישאר שם יתכן ויפרוץ ריב מדי פעם, ואם יעזוב השיעור - יפסיד הת"ת שלומדים שם. והשיב רבנו דבהפסדת פ' חוקת מבואר שיפתח ברח לארץ טוב ועל ידו יפתח הקב"ה פתח של ישועה. וצ"ב, וכן צ"ב אם על עמון גבר למה כאן ברח. וכ' החיד"א בחומת אנך דברח לחו"ל שלא יתחייב בעליה לרגל שמא יפגוש שם את אחיו שם ויריבו עוד, ולכן פותחין על ידו בישועה, דכדאי להפסיד מצוות בכדי שלא יהיה מחלוקת.

תקז. נשאל רבנו אם יש ענין לקנות דירה בעיר שיש שם בהמות, וציין רבנו למדרש בפ' נח באלכסנדר מוקדון שראה משפט בא' שמכר שדה ומצא מטמון והשיב למוכר ומיאן לקבל, והמלך שם אמר שיזווגו הבן והבת והממון ילך להם, ואמר אלכסנדר שהוא היה הורגם שם. ואמר המלך לאלכסנדר, שאם זורחת השמש בארצכם, הרי זה רק בזכות הבהמות שם, אדם ובהמה תושיע ה'.

ובס' יד אפרים כ' לבאר עפי"ז הא דמקדימין הבהמות להאכילן קודם (ברכות מ, א). ואמר רבנו שבזה מפ' למה יונה נסע לתרשיש שמא יעשו תשובה ואילו אצל נח לא, דכיון שאצל נח גם הסהמות השחיתו דרכם – לא ה' מי שיגן מהפורענות, אבל בניונה כתיב ואני לא אחמול על נינוה וגו' ובהמה רבה, ולכן קיוה שינצלו. אך בס' בית יצחק כ' דאם בעיר השניה יש אנשים עם זכויות, שם עדיף לגור.

תקח. נשאל רבנו בדיירים ששכניהם בקשו מהם שיחתמו ויתנו אישור לבנות בשטח המשותף לכולם, ודרשו הללו כסף בתמורה, והלה טוען שבלא"ה אינך יכול לבנות שם שכן זה בצד השני של הבנין, והלה טוען דסו"ס הוא שותף וזכותו לדרוש. והשיב רבנו דמדיני חו"מ אין איסור לדרוש כסף על חתימה דאינו חייב להפסיד כסף על הפקעת בעלותו משם, ול"ש כאן כופין על מידת סדום וזה נהנה וזה לא חסר דסו"ס מפסיד את בעלותו שם.

אך מ"מ כתיב אם שמוע תשמע בקול ה' אלוקיך והישר בעיניו תעשה וגו', ופי' ברמב"ן שם דזה קאי במשא ומתן, שכל הנו"נ באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו הכתוב כאילו קיים כל התורה כולה. ולכן ראוי שלא ידרוש כסף ע"כ.

תקמ. נשאל רבנו בהא דאמרו חז"ל (יבמות סג, א) דכל העוסק בבנין מתמסכן, האם באמת ראוי עפי"ז לא לשפץ ולבנות. ואמר דמסתברא דבארץ ישראל לא נאמר כן, דיישוב א"י מצוה היא, וא"כ אם יבנה לש"ש שיהי' לו בית נוח ומרווח לעבודת ה', לא יתמסכן שם.

הערות והוספות

שכשאין הכרח להכנס לבניה, שלא יעשה זאת. וא"כ אין הכוונה שיהי' עני גמור אלא שיכול להפסיד מזה כסף, וע"כ יתכן דאין מזה ראייה למי שנצרך ומוכרח. (ויתכן שעדיף לעבור דירה מלבנות באותו מקום, דמבניה יהיה יותר הפסדים). ולפי"ז גם אין חילוק בין א"י לחו"ל, דזה ענין מציאותי ולא סגולי, דיש הרבה הרצאות - וא"כ גם בא"י, רצ"ע בכ"ז.

שם. ואמר רבנו דצ"ב למה להורגם, ואמר ששמע לבאר שאלכסנדר דגל בשיטה של ריבוי כסף, ומי שלא חפץ בכסף הרי שהוא נגד שיטתו, ומורד במלכות.

שם. הנה באמת במאירי שם מבואר דהכוונה שיהיה עני שיפסיד ממון, משום דהעוסק בבנין כיון דהוצאות רבות יש בבניה, א"כ ודאי שיהיו לו הפסדים גדולים. ותמיד יש לו לאדם להמנע מהוצאות שאינן הכרחיות. ולכן עיצה טובה

עניינים שונים

תקי. אמר רבנו בשם מרן הגרשז"א זצ"ל דאחרי בדיקת דם אין חייבים ליטול ידיים כמו אחר הקזת דם, דאין לך בו אלא חידושו, ודווקא הקזה כתיב (ואמר שכן הוא בכל דבר סגולי, יש להקפיד רק מה שכתוב ולא יותר) של.

תקיא. אמר רבנו במש"כ השו"ע (או"ח סי' קסה ס"ב) דאם רבים מסובין בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחילה, והרא"ש היה רגיל ליטול באחרונה שלא להפסיק ושלא לדבר. דכ"ז באופן שיש מסובין רבים, אבל במשפחות רגילות, שעד שמנגבים הידיים בד"כ כבר כולם נטלו, גם הרא"ש מודה שהגדול נוטל תחילה ונבפרט בגוונא שהבן רוצה לכבד את אביו ליטול ראשון, דאין לו לאב להחמיר ליטול אחרון, שכן מחנך את בנו למצות כיבוד אב, וינהוג כהשו"ע].

תקיב. הביא רבנו דברי המדרש (ב"ר כב, ח, ויק"ר כב, ד ובמדב"ר יח, כב): "מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אחד פקח וא' סומא, ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו, זה שהיה פקח נסתמא, וזה שהיה סומא נתפקח, לא זזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומא. ומעשה באחד שהיה הולך מא"י לבבל, כשהיה אוכל לחם ראה שני צפרים מתנצין זה עם זה הרג אחד מהם את חברו, הלך והביא עשב והניחו על פיו והחייהו, הלך אותה האיש ונטל אותו העשב שנפל מן הצפור והלך להחיות בו את המתים, כשהגיע לסולמה של צור מצא ארי מושלך ומת, הניח העשב על פיו והחייהו, עמד הארי ואכלו, מתלא אמרין טב לביש לא תעביד ובישא לא מטי לך [נאל תעשה טובה לרע, ולא תגיע לך הרע]", ע"כ. ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל, כי המוסר השכל מדברי המדרש הללו הוא – אדם, אדם, יש לך כח, יש לך יכולות על, למה אתה מבזבז אותם לריק (או ביותר – לדברים שיזיקו לאדם בעצמו), הלא דומה אתה לאדם המחזיק בידו עשב שיכול על ידו להחיות את כל מתי עמו ישראל – ובמקום זה החיה את האריה, ומת בעצמו, והפסיד לכל עמ"י, ודפח"ח שלא.

הגריש"א זצ"ל (עמ' רכה) שכתב מרן זצ"ל ע"ד המדרש בזה"ל: 'אותו האדם בר מזל, אשר זכה לקבל את המפתח של תחיית המתים, לכאורה מה היה צריך לעשות, הוא היה צריך ללכת על קברי גדולי ישראל ועל ידי המפתח הזה היה מביא אורה לעולם. את מי הלך להחיות? את הארי הטורף... בעינינו נראה אותו אדם כאינו מן הישוב, כשוטה, טיפש, שהשתמש עם האוצר היקר אשר נמסר בידו

של. יעויין בשו"ת ישא יוסף (או"ח סי' א) שכתב כן הגריי אפרתי שליט"א בשם מרן הגריש"א זצ"ל, וכ"ה בס' נשמת אברהם בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דא"צ נט"י, דרך הקזת דם שבזמנם שהי' זה לרפואה, והי' זה הרבה דם ולא כהיום. אכן ראה בספר נקיות וכבוד בתפילה (פ"ב) שהביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דנכון ליטול. שלא. שו"ר הדברים בספר "דברי אגדה" ממרן

תקינ. הביא רבנו מעשה (המוכא בס' מקדשי שביעי, עמ' קי) על הג"ר אליעזר דון יחיא זצ"ל (רבה של לוצ'ין), כי בשו"ב בשב"ק בבוקר מביהכ"נ, ראה ארנק גדוש שטרות כסף מונח על המדרכה, וברצונו לקיים מצות השבת אבידה, ומחמת האיסור לנגוע בארנק ולקחתו, נשאר עומד במקום עד לאחר צאת הכוכבים וזמן תפלת מעריב. ודן בזה רבנו מי היה חייב לעשות כן [ואמר רבנו דהא ודאי שאם היה שם גוי שסומך עליו, ודאי היה נותן ומבקש לגוי שישמור והוא ילך לקיים מצות השב"ק], דאין לומר דכל שבשלו היה עושה גם בשל חברו כאן (וא"כ הכ"נ אם במציאת עצמו היה ממתין עד מוצ"ש – אז גם בשל חברו חייב), ז"א דרק בבושה אמרי' כן כגון לילך עם שור ברה"ר, אבל להקריב הקרבה (של זמן וכיו"ב) רק בשל עצמו חייב ולא בשל חברו, ואי משום הא לא היה חייב (ואולי אף יצטרך בעל האבידה לשלם לו דמי בטלה).

אך אמר רבנו שאם המדובר בסכום גדול מאד, שיש חשש שהמאבד עלול למות ח"ו או להשתגע מאיבוד הממון, בזה הוי כפיקו"נ ומחוייב מן הדין לעמוד ולשמור על הכסף עד מוצ"ש (וציין רבנו לב"ק קיט, א א"ר יוחנן כל הגוזל את חברו שוה פרוטה - כאילו נוטל נשמתו ממנו, שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. וכן ציין להא דאיתא בב"ב קטז, א דקשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות, ויותר מייסורי איוב וכו') שלב.

תקינ. הוסיף רבנו ואמר, שפעמים רבות נשאל ע"י הורים או עובדים וכיו"ב אם מותר להתלונן על גננת או עובד וכיו"ב, כשיש סיבה צודקת לתלונה, רק שהדבר עלול להביא לפיטוריה. ואמר רבנו שמשיב תמיד שתשובות מעין אלו צריכים יישוב הדעת גדול, כיון שפעמים רבות איבוד הפרנסה (לאותה גננת או עובד) הוא כפיקוח נפש, וכאילו רצחו בידים.

שהמוצא אבידה בשבת והוא דבר מוקצה - אסור להרימו, ואין בזה מצות השבת אבידה מפני שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בשב"ו ואל תעשה, יעו"ש.

ובענין חשש פיקו"נ באיבוד ממון רב, הוסיף ואמר רבנו, כי הרב מבענדין זצ"ל שהיה אוהב ישראל גדול, פ"א אחד מבני קהילתו הניח כל נדונייתו בתו בכיס מעילו ואחר התפלה ראה שנגנב כל הנדוניא, וכינס הרב מבענדין זצ"ל כל בני הקהילה, ואמר שמצווה על הגנב ששיב הגזילה עד אותו לילה, ואם לא הרי הוא מקללו ומנדהו בקללות וחרמות מול ארון הקודש, וכך עשה, ובאותו היום שבה הגזילה. והטעם שנהג כן משום שדבר זה קרוב לפיקוח נפש, או ח"ו להשתגע, באדם שאיבד כל נדונייתו בתו.

-להחיות את החיה הטורפת.

ברם, לכל אדם נמסר סם של תחיה, מפתח של חיים וסם חיים, בידו להביא אורה לעולם, בידו להחיות ולהנציח את הזמן בוא הוא נמצא, ובחרת בחיים, ואעפ"כ, מה קורה לבסוף, לא רק שאינו משתמש עם הכח שניתן לו לדברים טובים, לנצל את הזמן לדברים נצחיים, הוא עוד משתמש בו לדברים ההופכים את האור לחושך! כמה זמן הולך לבטלה, כמה זמן אשר הופך את האור לחושך, אשר זה מתנגם בו כאותו האדם שהחיה את האריה". וכו', יעו"ש עוד דברים נפלאים. והראוני מה שכתב בהקדמה לספר 'חובת התלמידים' דברים נפלאים בזה, יעו"ש.

שלב. הנה יעויין בספר 'פסקי בושם' (פמ"ד ס"ו, עמ' רסג) מפסקי הגר"מ בראנדסדורפר זצ"ל שהורה

תקמו. סיפר רבנו בשם הגר"מ שולמן זצ"ל רה"י סלבודקא, שסיפר על א' מגדו"י שראה בעיירה א' שאין מקווה כי לא היה עצים לחמם המקווה, והכריז בביהכ"נ שיוציא את עצמות המתים מביה"ק ובוזה יחמם המקווה, ועמדו כולם ותרמו מממונם. וביאר רבנו דיתכן ובאמת הי' שרי לעשות כן, ע"פ המבוא בסנהדרין דף פ"ד באשת רב פרידא ששרפה גולגלתו של יהויקים שחשבה שזה גולגלתה של אשתו הראשונה. וביאר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שיתכן דהיה מותר לה כי חשבה שבעלה מהרהר באשתו הראשונה ורצתה להצילו מאיסור זה של^ל ולכן שרפה הגולגולת, ונח לגולגולת לישרף להציל א' מישראל מאיסור, וכ"ש הכא.

תקמו. אמר רבנו שסיפר לו הגר"ר אפרים וינברגר זצ"ל (רב שכונת יד אליהו, תל אביב) ששאל למרן החזו"א שלא היה בשכונתם מקווה, והיה אפשר לבנות מקוה רק בשטח של ביהכ"נ (מעל בית הכנסת). ואמר לו החזו"א דעדיף לעשות את המקווה בתוך ביהכ"נ, ולכן יהפכו את הביהכ"נ למקווה ומעל המקווה יעשו את ביהכ"נ, ואע"ג דאסור לעשות מביהכ"נ מרחץ, מ"מ ניחא ליה לחבר למיעבד איסורא זוטא, ולא ליעביד ע"ה איסורא רבה. ואתה כמרא דאתרא תעשה זאת.

תקיו. אמר רבנו בשם השפת אמת שהעיר מדוע כיום לא נוהגים ליתן לכלבים את הנבילות, דהא מקרא מלא הוא ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו (שמות כב, ל) של^ל.

תקיה. הביא רבנו מהנצי"ב עה"פ ולכל בנ"י היה אור במושבותם, שבנ"י שמחו שמתו הרשעים. ואמר רבנו דחזינן דכרשע מת מותר לשמוח.

תקימ. אמר רבנו להוכיח דמצוה שבאה ע"י עמל שווה יותר משבאה בלא עמל, מדברי האוה"ח בפ' תרומה דכתיב אבני שוהם רק לאחר כסף וזהב, והא חשוב טפי, ותי' האוה"ח דמבואר בתרגום יב"ע שבאו האבני שוהם ע"י העננים וא"כ הוי בלא טירחא ולכן שווה פחות. וציין למטה אפרים (הובא בחיי אדם) שכ' שיקנה עליה לתורה בדמים דשווה טפי מבחנים. ועפ"י אמר רבנו באדם שהוריו רוצים ליתן לו כסף שיתן לצדקה, שאין ראוי כ"כ, ומוטב שיוציא בעצמו מכספו.

תקב. הביא רבנו מס' בסערת אש כי פ"א הוזמן מרן ראש הישיבה הגרמ"מ שך זצ"ל לסידור חופה וקידושין, ובא בזמן המיועד והמחותן לא היה כי האריך טובא בתפילתו, ואמר הרב שך שזו עזות פנים שהזמין אותי ולא בא בזמן והלך לישיבה. ואמר

וע"ז נאמר אשר אסרת התרתי ואשר התרת אסרתי.

של. הנה הארכנו בזה בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קמו, עמ' שלא), ובענפי חיים (אות קמא), יעו"ש ותמצא נחת.

שלג. יעויין בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 73, תשרי תשפ, עמ' נג סי' ט) שנשאל רבינו האם מותר לבעל לעלות לקבר אשתו הראשונה אחר שנישא בזיווג שני, והשיב דאין שום מצוה, וכ"ש שאם מצער את אשתו עובר באיסור תורה. וע"כ אם האשה מצטערת גם לבנים אין לעלות לקבר.

רבנו דסו"ס במה אשם החתן, אלא משום שהזמן של הרב שך איננו שייך לו אלא של הרבים, וכיון שעבר פרק הזמן שהקדיש, הלך לו.

תקבא. הביא רבנו דברי החיד"א דהק' אהא דסוטה (יב, א) לא דיים לצדיקים שמחזירים להם אבידתם אלא שנותנים להם שכרם, איך באמת קבלה יוכבד שכר מבתיה על שהניקה למשה הא בנו הוא וחייבת להניקו. ותירץ דזהו שבקשה בתיה היניקוהו לי, שתאכלי מאכלי מלכים משובחים כמו שדרכי לאכול כדי שתהיה ההנקה משובחת, ולזה לקחה השכר שהוצרכה לקנות ולאכול מאכלי מלכים (והביא רבנו מהנצי"ב דפי' דאמרה לי, כלומר שלא תתמקח על המכיר, דכמה שתוצה תשלם, דבת מלך היא ולא מקפידה כלל).

תקבב. נשאל רבנו בבחירות לעיריה, שיש מפלגה חרדית באחת הערים, שלא קמה כלל כנגד גדולי ישראל, ורק שהעומד בראשה מבטיח שיעזור יותר לתושבים בדברים שלא התקדמו עד עתה, האם אפשר להצביע לה. ואמר רבנו בתקיפות, חס ושלום, מצביעים רק למה שגדולי ישראל מצווים, ללא שום נגיעות אישיות.

תקבג. אמר רבנו בשם מרן הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל, שאמר בדרך צחות בהא דתנן בריש ראש השנה "ארבעה ראשי שנים הם וכו'", שצריך להוסיף ראש השנה נוסף – "חמשה ראשי שנים הם", והוא יום הבחירות, שבו דנים על התורה, על טהרת הבית, על השבת ועוד. שע"י שציבור בני התורה יבחרו לשלוחי רבנן – יוכלו לשמור על כל הנ"ל, ודו"ק בזה.

תקבד. נשאל רבנו באדם שעושה חסד ומארגן סעודות לבריות לנזקקים אך בברית עצמה לא נמצא, ואמר רבנו דפשיטא דיש לו אותם זכויות כאילו היה בברית עצמה, דבלעדיו לא היה הברית שלה.

תקבה. נשאל רבנו אם מותר למרוח על השפתים שפתון (המונע יובש) ללא הכשר, שהרי אין אוכל ובולע את זה. והשיב שאין ראוי שלו.

במש"כ בשו"ת קנה בושם (ח"ד סי' טז).
ואולי משום הכי גם בשפתון - משום דזה מעלה ריח טוב בפיו ושפתיו, וא"כ אסור. והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רבה של שכונת גילה, ירושלים עיה"ק) כתב לי בזה"ל: 'רצוי לכתחילה ליקח שפתון עם הכשר מחשש לשומן אסור. ואף שאינו אוכל את השומן מ"מ כשמכניס אוכל לפיו, זה יכנס יחד עם טעם השפתון ויש דין 'אחשביה' שזה יהיה לו לרצון. ובדיעבד כשאין אחר אפשר להקל', עכ"ל. וכענין כתב לי הגאון רבי שמאי קהת גראס שליט"א (מח"ס שבט הקהתי) 'ג"כ מקפידין שיהא לכתחילה עם הכשר אפי' דאין לו ריח'.

שלה. אולי הנפ"מ היא לנידוי דאמרו (פסחים ק"ג, ב) דו' מנודין לשמים, וא' מהם מי שאין מייסב בחבורה של מצוה, וכמבואר בתוס' שם דהיינו סעודת ברית מילה, וכ"פ ברמ"א (יו"ד סי' רסה סי"ב). וא"כ כיון שמכין הכל ולא נמצא שם היה מקום לחשוש שמנודה הוא, ודו"ק.

שלו. ראה בס' פסקי בושם (פכ"ב סכ"ז, עמ' קעג) מפסקי הגר"מ בראנדסדורפר זצ"ל: 'משחת שיניים שיש בו טעם טוב ונעים, טעון הכשר ובירור שאין בו חשש מאכלות אסורות, מפני שבדבר איסור שמעלה ריח טוב וטעם טוב בפיו ובגרוננו איבא איסורא אפילו בטעימה בעלמא אף כשפולטו ואינו בולעו'. וע"ע

תקבו. נשאל רבנו במופלא הסמוך לאיש שנשבע לבטל את המצוה, מי חל או לא דהרי אינו מושבע ועומד. ואמר רבנו דמסתברא דאמר' גם בזה דאין יכול לבטל המצוה ולא חלה שבועתו, דסו"ס נשמתו הייתה בהר סיני ומושבעת, ואין בכוחו לבטל את המצוה, וצ"ע ש"ל.

תקבו. שאלתי לרבנו לפי מה שכתב בחשוקי חמד (ב"מ כג, א) בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דבזה"ז א"צ להרים פת המונחת ברחוב משום דאין דרך בנ"א לאוכלה משום הזיהומים והחיידקים המצויים. א"כ מ"ט בהא דכתובות דף ק"ה דאין לאכול מאכל דנפיל מתכא לארעא, לא אמרו נמי משום הסכנה (ורק משום מאיסותא או ריח הפה). והשיבני דאה"נ ובזמן חז"ל לא היה מצוי כ"כ זיהומים וחיידקים, וכמבואר גופא בב"מ שם דאין מעבירין על האוכלין משום דדרך בנ"א לאכלם, ואה"נ ובזה"ז יהא אסור לאכול פת דנפיל לארעא גם משום סכנה שלה.

תקבת. אמר רבנו דביטול שירה וזמרה לאשה הוא עינוי נפש, כמבואר בבעל הטורים (במדבר ל, יד), וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רלד סעי' סב) דאם נדרה שלא תלך במחול או שלא לשורר או שלא לשמוע קול שיר הוי נדרי עינוי נפש. ועל כן אמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דאי"ז מותרות לקנות כלי ניגון לאשה, דאם גבי נדר מצינו שהוא עינוי

שלו. והנה יש מקום לומר דזה תלוי בנשבע לבטל מצוה דרבנן, דיש הרי לא תסור ומ"מ חלה שבועתו, דרך המפורש להדיא בתורה לא חלה שבועתו. וא"כ

אולי ה"ה הכא. והנה יל"ע למה א"א לבטל מצוה, האם בגלל שיש לו ציווי נגדי, ולקטן אין את הציווי הנגדי, או"ד דעצם מה שהוא מושבע ועומד מהר סיני - וא"כ גם קטן, הוא מושבע בשורש נשמתו. ושוב הראוני שבס' כל נדרי (פי"ז הע' יג) כתב בזה בשם האחרונים שדנו בזה להדיא, והביא מש"כ המנ"ח (מצוה ל אות י) והחת"ס (שבועות דף כד) דמופלא הסמוך לאיש שנשבע - חלה שבועתו. ונפק"מ לא כלפי עצמו שהרי אין לו איסורין אלא כלפי אחרים, שאם אחרים יאכילוהו יעברו איסור בזה שמאכילין אותו בדבר שנשבע שלא לאכול, דחלה שבועתו.

שלה. ראה עוד בזה בס' אשרי האיש (פל"ב ס"ב, עמ' רו), ובס' עץ השדה (סי' טז הע' כא). והנה ראה בברכות (נו, א) ובשבת (סו, ב) דאמר' דנפל ביתא בבירא ולא אשתבח, ולכאו' הפשט שחיפשו ולא מצאו, ולמה חפשו הא אסור לאוכלו, וע"כ דגם בזמן חז"ל לא קפדו עלה כ"כ, וצ"ע.

וראה עוד בכף החיים (יו"ד סי' קטז ס"ק קג) שכתב בזה"ל: 'לא יאכל אדם ירק שנפל מהשלחן משום דקשה לריח הפה. חולין ק"ה ע"ב. ובס' מנורת המאור כלל א' ח"א פ"ו העתיק דברי הש"ס בנוסח זה האי דלא אכלי מידי דנפל מפתורא לארעא וכו' גי' השל"ה בשער האותיות ובמדרש תלפיות ענף אכילה יעו"ש, ולפ"ז לא דוקא ירק אלא ה"ה כל דבר. אבל בסידור עמודי שמים לרב יעב"ץ כתב כגירסא שלפנינו דאכיל ירקא דנפל מתכא לארעא וכו' בהגה' הרש"ש על הש"ס שם בשם ע"י יעו"ש. והעולם אין נזהרין בזה ונראה הטעם משום דאין סברא לומר דבפעם א' יהיה ריח הפה או לעתים רחוקות אלא דוקא אם מתמיד בזה וע"כ אין חוששין אם יארע כן פעם אחת בחדש או בשבוע', עכ"ד.

והביא שם מה שנתפק החת"ס בהגדיל אחר כך, האם יפקע השבועה או לא, דכיון שכעת הוא כן מצוה אז יפקע השבועה או"ד לא פקע. וכן מאכלות אסורות בשעת המלחמה שנשבע שיאכלם, דאז חלה השבועה דזה פיק"ג, האם אחר המלחמה נשאר השבועה או לא, או דפקעה שבועתו. וכתב בס' כל נדרי דלשיטות שחינוך זה על הקטן עצמו - א"כ מדין חינוך שמוטל ע"ע - לא תחול שבועתו. אך

נפש א"כ אי"ז בגדר מותרות שלט (ואמר שמצינו בפוסקים שבעל ואשה או אח ואחות החולקים בנכסים, כלי הזמר לאשה). ועוד אמר רבנו דגם בירושלים עיה"ק יכולה האשה לנגן, ובלבד שכל הניגונים יהיו מקורם מטהור ולא ניגושים של גויים ח"ו ש.

אך אמר רבנו כי מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דחה דבשו"ע שם (סעי' סא) מבואר שאפי' נדרה ממין שהוא רע לה ולא טעמה אותו מעולם הוי עינוי נפש. הרי קמן דאפי' שהדבר מזיקה מ"מ הוי עינוי נפש א"כ הכ"נ יתכן דאע"פ שהוי עינוי נפש, מ"מ אין ראי' דהדבר טוב עבודה.

תקבט. הביא רבנו מהנצי"ב בהעמק דבר דהק' בהא דכתיב וינס משה מפניו, הלא עומד לפני ה' הגדול והנורא. וביאר דטבע האדם בראותו נחש שנש ובורח וגם מרע"ה לא נתבע ע"כ. ואמר עפי"ז ברופא שברח באמצע ניתוח כי שמע אזעקה דאולי א"א לתובעו שבא.

עוד אמר רבנו בפ"א, בעובדא בקבלן שיפוצים שמונח בדרך קבע סולם גודל על גג רכבו, ופעם אחת שכח לקושרו. ובאמצע הלילה ביקשו שכנו שיתן לו הרכב להסיע את אשתו היולדת לביה"ח, ושכח להודיעו על דבר הסולם, ובאמצע הדרך נפל הסולם מהגג והזיק לרכב מאחור. ואמר רבנו דהנהג פטור מלשלם דאשתו הייתה במצב של סכנה והיה מבוהל על נפשו, ואין עליו תביעה מדוע לא התבונן לראות אם הסולם קשור או לא [והקבלן עצמו היה בתוך השינה, וג"כ אין עליו תביעה כ"כ]. ואמר רבנו דכ"ז גבי נזיקין, אבל אם ח"ו הסולם היה הורג, אז ל"ש כלל לדברי הנצי"ב, והיה צריך כפרה גדולה דסו"ס האלקים אנה לידו.

ועוד אמר רבנו באדם שמצא פלאפון ברה"ר והרימו, ונתגלה לו שפלאפון זה שייך לחולה קורונה, ומרוב פחד נפל מידו ונשבר, מי חייב או לא. ואמר דאין לפטור ע"פ הנצי"ב משום דכאן נעשה שומר אבידה בכך שהרים האבידה ונתחייב באחריות האבידה, משא"כ גבי מרע"ה דלא היה שום ענין שמירה ואחריות כלל.

תקל. הנה לעיל הבאנו דהעושה מעשה היתר ומערב מחשבת הנאה הרי אוסר כל המעשה, ונסתפק רבנו עפי"ז כשיש לב"ד שליח ב"ד שיתן מלקות למחוייב בדבר, אבל אותו

שלט. ראה מה שכתב בזה רבינו שליט"א בחשוך חמד (בכורות לז, א).
שם. ושוב נדפס בקובץ 'זווי העמודים' (גליון 61, חשוך תשעט, עמ' נז, סי' יח).
שם. ובפעם אחרת ציין רבנו למבואר בשבת (מט, א) דפ"א גזרה מלכות רומי הרשעה שכל המניח תפילין ינקרו מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק, ראה קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו, וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, א"ל מה זה בידך א"ל כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. והקשה מרן הגריש"א זצ"ל בהערותיו שם מאי טעמא ברח מפניו, הרי יכול היה מיד לפשוט התפילין מראשו כמו שעשה בתחילה. והשיב דרך בנ"א בראותם קסדור שבורחים, ואפי' שידע מראש שיתכן וקסדור יראהו. וע"ע בקובץ 'זווי העמודים' (גליון 64, שבט תשע"ט, עמ' פט).

שלט. ראה מה שכתב בזה רבינו שליט"א בחשוך חמד (בכורות לז, א).
שם. ושוב נדפס בקובץ 'זווי העמודים' (גליון 61, חשוך תשעט, עמ' נז, סי' יח).
שם. ובפעם אחרת ציין רבנו למבואר בשבת (מט, א) דפ"א גזרה מלכות רומי הרשעה שכל המניח תפילין ינקרו מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק, ראה קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו, וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, א"ל מה זה בידך א"ל כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. והקשה מרן הגריש"א זצ"ל בהערותיו שם מאי טעמא ברח מפניו, הרי יכול היה מיד לפשוט התפילין מראשו כמו שעשה בתחילה. והשיב דרך בנ"א בראותם קסדור שבורחים, ואפי' שידע מראש שיתכן וקסדור יראהו. וע"ע בקובץ 'זווי העמודים' (גליון 64, שבט תשע"ט, עמ' פט).

שליח יהנה מהמלקות שיתן דחשיב כמכה רעהו לכל דבר ואולי אסור לשולחו, אך אמר רבנו דכיון דמצוה איכא לב"ד לשולחו ואיהו דעביד איסורא, אולי לית לן בה.

והוסיף רבנו דהח"ח כתב שאין לברר על אשה גרושה אצל בעלה הראשון דאע"ג דהוי לתועלת מ"מ חיישינן שידבר מתוך שנאה והוי לפנ"ע. ושאל רבנו לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל היכא דא"א באופ"א מה יעשה, והשיבו דכיון דעליו מצוה לברר על אשתו לעתיד ועל הבעל הראשון מצוה להשיב (לא תעמוד על דם רעך) א"כ איב"ז לפנ"ע, ואיהו דקא הפיך לה לעבירה כשמדבר מתוך שנאה, ובכה"ג לית לן בה (וה"ה בהנידון הנ"ל, דב"ד שולחין אותו לדבר היתר, ואיהו דקא מהפך ליה לאיסור ולל"ב).

תקלא. נשאל רבנו באדם שנדר ללמוד תורה ב"חבורה גדולה", מה שיעור חבורה גדולה (עשרה או שמה מאה). והביא רבנו דבמגילה (ג, א) איתא מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מקרא מגילה, ובמ"ב (ס"י תרפז סק"ז) מבואר דאפילו היתה חבורה גדולה של מאה איש אפ"ה צריך לבטל ולילך לקרותה בציבור (ומקוה"ד מדברי הר"ן שם שכתב שבבית רבי היו מאה איש), הרי דמאה איש בודאי חשיבי חבורה גדולה. אך הביא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שגם עשרה חשיבי חבורה גדולה, וכמבואר בירושלמי בעירובין (פ"א ה"י) וכמה הוא מחנה אלוקים, עשרה. ולמעשה בנדרים הלך אחר לשון בנ"א ש"ב.

תקלב. אמר רבנו על המבואר בבאה"ט (יו"ד ס"י א סקל"ב) דמי שידידיו רותתות מחמת חולשה שחייטתו פסולה אע"פ דברי ליה ששחייטתו כשרה. ואמר על גדול אחד שכיבד בכוס דברהמ"ז שוחט שהתארח אצלו שבקשו שיתן לו סמיכה, והקדימו לכהן, משום שרצה לבודקו אם ידידיו רותתות ש"ב.

תקלג. נשאל רבנו האם יש ענין להקדים כהן בחתימה כעד בכתובות. והשיב דבירושלמי נראה (ברכות פ"ה ה"ד) דכיבוד הכהן הוא בכל דבר, כמבואר שם דממצעין את הכהן שילך באמצע מפני הכבוד, הרי דלא רק בדברים שבקדושה. ובגיטין (י, א) חזינן דלחתום ראשון על שטר יש בזה כבוד (דאי לאו דכתיב חבר הוה לא מחתים ליה מקמיה), וא"כ הכ"נ יש לכבד הכהן לחתום ראשון ש"ב.

תקלד. שמעתי מרבנו כי פ"א בא מרן הגר"ש שקאפ זצ"ל לבית מרנא בעל הלשם זיע"א (סביו של חמיו של רבנו, מרן הגריש"א זצ"ל) והיה בעל הלשם באמצע הקידוש על היין,

שמב. וע"ע בזה בחשוקי חמד (מגילה ג, א) מש"כ בזה.

רבינו. שמג. וע"ע בזה במש"כ רבינו שליט"א בחשוקי חמד

שמד. ושוב נדפס בקובץ 'זוהי העמודים' (גליון 70, תמוז תשעט, עמ' סג).

(חולין עמ' רי).

והתחילה הפצצה כבדה של טילים, וראה שהלשם נשאר כמקודם, וטיפת יין אחת לא נפלה מהיין, לפי ששלט ע"ע בשליטה מושלמת.

ועוד סיפר כי פ"א נסע האדמו"ר הבית ישראל מגור זצ"ל עם עגלון שדהר במהירות, ולפתע באו למדרון גדול והעגלון נבעת מגודל המהירות והפחד שמא יתרסקו, ואילו הבית ישראל לא נע ולא זע, ושאלו לאח"מ מאי האי, ואמר לו מי שרואה את הגיהנום כל הזמן מול עיניו – לא נבהל גם כשרואה זאת במציאות...

תקלה. אמר רבנו דב' אנשים שאחד גדול מרעהו אלא שא"א לגדול בלא הקטן, א"כ הקטן שווה לו במעלתו (וכגון רה"י ששיעוריו לא מובנים וא' חוזר עליהם בבהירות רבה, כיון שבלעדיו לא היה מובן, אם ההנהלה מסכימה – צריך לשלם לו אותה משכורת כמו הרה"י). והוכיח מדברי האגרו"מ עה"ת שהק' אהא דכ' רש"י בפ' וארא דיש מקומות שהקדימו את משה ויש מקומות שהקדימו את אהרן – מלמד ששניהן שווין. והק' הא מרע"ה היה אבי הנביאים (לא קם בישראל כמשה עוד), ותי' דכיון דמשה הי' כבד פה ולא יכל לדבר בפני פרעה בלא אהרן, ממילא שניהם שווין, דבלעדיו לא הי' יכול למלאות תפקידו כדבעי.

תקלו. אמר רבנו כי בילדותו בת"ת עץ חיים ספרו על מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל שאמר על כוס שדנו עליה אם היא טבולה או לא: "וכי אינך רואה שם הוי"ה על הכוס?", וכששחו דבר זה למרן החזו"א זצ"ל אמר "על ר' איסר זלמן אי"ז חידוש...". ואמר רבנו דאכתי צ"ע אם אפשר לסמוך ע"ז להלכה למעשה ולהשתמש בכלי, דהא לא בשמים היא, ואולי בדרבנן סמכין עליה, וצ"ע שם.

תקלו. אמר רבנו כי אין צריך להוציא כסף עבור זירוז מצוה, דרק בביטול מצוה מצינו שיעור הממון שחייב להוציא ולא בדין זריזין מקדימין למצות (ואמר רבנו כגון להקדים חתונה). וציין רבנו לספר העיקרים (ח"א עמ' קו) מש"כ הגר"ש אייגר זצ"ל בזה שם.

שמו. וז"ל שם: 'איני יודע, וכי היכן מצינו שיהא אדם מחויב לבזבז ממוניה משום עשיית המצוה בזריות, דעד כאן לא מצינו אלא לבזבז (חומש מנכסיו) שלא לבטל מצוה עוברת, וכן (עד שליש משויו) משום הידור מצוה, אבל משום לעשותה בזריות, לא מצינו שנאמר לו לבזבז ממון', עכ"ל.

אך הנה צ"ע דהא נחלקו הפוסקים מאי עדיף זריזין מקדימין או הידור בגוף המצוה (עני' שבות יעקב ח"א סי' לד', ומ"ב סי' תכו סק"כ גבי קידוש לבנה, ובשדי חמד מע' ז כלל א). ולכא' לשיטות דזריות למצוה עדיף מהידור מצוה, א"כ אם על הידור חייב להוציא

שמה. יעויין בספר 'אריה שאג' (עמ' תשכה, תשובה שעב) ששאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'מספרים על כמה גדולים שהיו יודעים על כלי אם הוא טבול או לא, האם ניתן לסמוך על זה ולשתות בכלי זה, או דעל כגון דא אמרינן תורה לא בשמים היא', והשיבו מרן הגר"ח שליט"א 'מי שראוי לזה'. וציין שם למש"כ הגר"א רגולר זצ"ל בשו"ת יד אליהו (ח"א סי' מג) במי שמרגיש ברוה"ק רוח טומאה אם יכול לסמוך לאכול מה שאין רוח טומאה עליו, וע"ע במש"כ מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל באילת השחר (ובחים סב, א עמ' רג).

תקלח. אמר רבנו כמ"פ בשם גיסו מרן הגר"ח ק שליט"א דאין עין הרע במצוות, ולכן מי שרוצה למסור שיעור תורה ברבים אין לו לחשוש מעין הרע ש"י.

תקלמ. נשאל רבנו באדם הרוצה לקיים לבנו חתונה צנועה ופשוטה ואילו המחנות רוצה לקיים חתונה מפוארת ברוב פאר והדר, והוא חושש מעין הרע. והשיב רבנו דהן אמת שיש לחשוש לעיה"ר (וציין לתנחומא פר' מקץ סי' ח, ולפסחים נ, ב), אך מאידך אין לעשות עבור זה מחלוקת עם המחנות, דמחלוקת גרועה יותר מעין הרע, וע"כ כסגולה לשמירה יאמר הי"א פסוקים המתחילים בנו"ן ומסתיימים בנו"ן (וכן התפלה של החיד"א, הובאה בספרו כף אחת אות לא). ובפרט אם ידקדקו בצניעות, שבמקום שמדקדקים בצניעות יש השראת השכינה וממילא יהיה פחות עין הרע משום השראת השכינה שבמקום (כמבואר במהר"ל בנתיב הצניעות, פ"א ד"ה ובבא בתרא, וע"ע בן יהודה ב"מ פד, א) ש"י.

תקמ. אמר רבנו דפעמים אפשר לקחת מתנות מהשני, והביא מהגר"א שר זצ"ל דהק' מדוע רבקה לקחה המתנות מאליעזר (עשרה זהב וכו'), ומדוע לא אמרה לו שלא רוצה מתנות על מצוות. וביאר דהרגישה שאליעזר רוצה ליתן לה ככל הלב, ועשתה לו טובה וחסד ולקחה ממנו.

תקמא. נשאל רבנו במש"כ המ"ב (סי' ב סק"ב) דיזהר מללבוש ב' מלבושים יחד בפ"א דקשה לשכחה, האם ה"ה כשפושט בגדיו בעת שעושה צרכיו בבית הכסא יש ליזהר בזה. והשיב רבנו דבאמת נח' האחרונים האם גם בפשיטה יש לחשוש, דבס' שוה"ט כ' לחשוש, אך בס' ארחות חיים (לאבי התפא"י) ובס' יוסף אומן (סי' רב ש"י) נראה דאין לחשוש, וכ"מ בהליכות שלמה (פ"ב סכ"ב) בדברברים הסגוליים אין לנו אלא מה שנכתב בפירוש. אך אמר רבנו דכאן לכו"ע מותר כיון שאינו פושט הבגד אלא רק מגלה קצת, וכמו שבלבישה עצמה כ' האשל אברהם שם שאם לבוש כבר מותר, וא"כ כ"ש לפשוט שמותר היכא דרק מגלה עצמו ואינו פושט ש"י.

שמה. ושוב נדפס בקובץ 'יוני העמודים' (גליון 75, כסלו תש"פ, עמ' יז).

שמי. לפי שכתב שם שלא יפשיט ב' מלבושים יחד כדי שלמחר ע"י זריזותו לא יבא ללבשם יחד, ומשמע דאין קפידא להפשיטם יחד ורק משום החשש שיבא למחר ללבשם יחד.

שג. ושוב נדפס בקובץ 'יוני העמודים' (גליון נג עמ' ג, סי' ג). וראה עוד בס' שמירת הגוף והנפש (סי' סט ס"ד) שכתב דבפשיטה אין קפידא, אך יש מחמירין, ע"ש במקורות. ועוד כתב שם (סק"א) בעצם דברי האש"א, דיש חולקין ע"ז וכמבואר בבן איש חי בשו"ת יין הטוב שכתב שכשלושים תפילין של יד והעלה את שני בגדיו כגון החולצה והסוודר וכיו"ב,

ממון, כל שכן על זריזות. וע"ע.

וביאר בזה רבנו, דיסוד מצות זריזין הוא רק שאת המצוה שיכול לעשותה בזמן מסוים - יודרו בעשייתה קודם לכן, ואי"ז דין ומעלה במצוה בעצמותה, ולכן א"צ להוציא עליה ממון (דאי"ז זיורו מצוה בכלל ואנוהו), דרך בהידור המצוה - שהוא במצוה בעצמותה - מדין ואנוהו - צריך להוציא ע"כ ממון. ודו"ק. (ווי העמודים 75, כסלו תש"פ, עמ' מח).

שמו. ראה עוד מה שכתב רבינו בחשוקי חמד (ב"מ קז, ב עמ' תפט), ומה שכתבתי בזה בספרי שו"ת שיח חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קכה, עמ' רצב), ותמצא נחת.

תקמב. נשאל רבינו אם מצינו חשש לנסוע למקום שהצירו והציקו לעם ישראל, כמו לנסוע לגרמניה אשר הנאצים הארורים ימ"ש טבחו בעמ"י שם. וציין רבנו לשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה סי' יז) שדן באריכות בדבר השמועה שאחר גירוש ספרד גדו"י גזרו שלא לשוב לספרד שהתאכזרה לעמ"י, והביא שיש מקפידין בזה אך לא מצאנו לזה מקור ברור. וסיים שם דאולי מנהג ישראל תורה ואין להתיר בשופי כ"כ.

ושח רבינו מעשה ששמע על הגר"א זיע"א שנסע בעגלה מוילנא לפולין, ומיאן לעבור דרך גבול גרמניה למרות שהדבר היה מקצר הדרך ואף שילם ע"כ יותר ממון. ובעודם נוסעים, התנמנם הגר"א ובעל העגלה החליט לקצר הדרך ולנסוע דרך גרמניה, ולפתע התעורר הגר"א וזעק – וכי סבור אתה שאיני חש שריאותי נושמות את האויר המחניק של גרמניה.

ואמר רבנו בשאלה שנשאל בכינוס רופאים המתקיים בגרמניה, האם לנסוע או לא, שכן תועלת מרובה תבא לו מזה. והשיב רבנו שכיון שלמעשה לא גזרו איסור דריכה במקום שהציקו לעם ישראל, ורק מי שיש לו רגש יהודי ולב יהודי פועם שרגשותיו לא כהו, יכול להמנע. אבל כשיש תועלת רפואית, מוטב שיתגבר ויסע [בפרט שיש רגשי נקמה שיהודי שומר תומו"צ מגיע לאדמת גרמניה ומקיים שם תומו"צ בשלמות] ש"א.

תקמג. נשאל רבנו בשטר כסף המודפס עליו תמונת אדם רשע דאסור להסתכל בו (מגילה כח, א) האם יש להקפיד לקפל השטר. וגם יש מקומות בעולם שיש תמונות נשים על השטרות. והשיב רבנו דאינו ברור שהאיסור קיים גם בתמונה דיתכן והוא רק ברואה את הרשע עצמו (וציין רבנו לשו"ת להורות נתן ח"י סי' כד), וגם אם בתמונה אסור מ"מ האיסור הוא בהתבוננות ולא בראיה בעלמא כמבואר במג"א (סי' רכה סק"כ), ורק באשה אסור להסתכל גם בראיה ש"ב. אך בשטר עם תמונת אשה יש להקל משום שאינו מכירה וגם שהיא כבר מתה.

לגבי לבישת בגד, לא מבואר דפשיטה שאני. ובקיצושו"ע (סי' ג ס"ד) כן כתב כן, אבל אי"ז מוסכם. וראה בדעת נוטה (ח"א עמ' מח) דהשיב ע"ז מרן הגר"ח שליט"א 'לא זה ולא זה', והיינו דהרמת השרוולת כלפי מעלה אי"ז לא פשיטה ולא לבישה. וביאר דכוונתו דאין בזה דין קדימה בכלל, דלא מצינו דיני קדימה רק בעיקר הבגד, ולא בדברים שאינם עיקר הבגד. ויש לצדד ולדון דכיון דהמטרה של האדם זה הפשיטה, משום שחם לו וכיו"ב, אז מיקרי פשיטה. דאינו חפץ ללבוש על החלק העליון בגד כפול, אלא רוצה להוריד מהחלק התחתון, ודו"ק.

שנא. ושוב נדפס בקובץ 'זו"י העמודים' (גליון 75, כסלו תש"פ, עמ' לג).

שנב. ראה מה שהארכנו בכל זה בספרי שו"ת שיח

אז אין להוריד בב"א את שניהם דקשה לשכחה. וחזו' דאפילו דמלובש ברוב הבגד - יש לחשוש. וע"ע במש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר הזכרון (בשיח השדה ח"ב, אות לג) דהביא בזה כמה שיטות האם גם בפשיטה שייך החשש, ובספר 'שאלת רב' (ח"ב עמ' שסט) השיב דיש מקפידין. ובתשובות אחרות כתב דלא אסור אלא לבישה.

נ"ע"ע בקובץ ווי העמודים (אדר א' תשע"ט, גליון 66, עמ' טו) שנשאל רבינו במי שמקבל את שרוול חולצתו כלפי מעלה, מי חשיב כפשיטה (דשמאל תחילה), או כלבישה (וימין תחילה). והשיב רבינו דכיון שאין זה נראה לכל כפשיטת בגד כ"כ, ועל כן אולי יקדים את ימין תחילה (כדין לבישת בגד), יעו"ש.

והנה באמת זה מבואר רק לגבי חליצת נעליים, אבל

תקמ"ד. נשאל רבנו באדם שנתן סכינו למוכר ירקות ופירות ערבי, והלה לקחו עמו בטעות לביתו, ונתיימש היהודי מסכינו. אך למחרת שב הערבי והחזיר לו סכינו, האם כיון דנתיימש הלה מסכינו והערבי זכה בזה א"כ יצטרך כעת להטביל הסכין שוב. והשיב רבנו דאמנם נחלקו הפוסקים האם גוי קונה ביאוש בעלים, אך כאן כיון שאותו ערבי השיב מעצמו הסכין, הרי שמראה בעצמו שלא היה בדעתו לקנות הסכין, וא"כ אין הסכין צריך טבילה (ואם רוצה לטבול, יכול לטבול בלא ברכה).

תקמ"ה. עוד נשאל רבנו בעובדא דהוה, באשה שטעתה ועלתה לרכבת ההפוכה ממחוז חפצה, ותוכ"ד הנסיעה באה אליה גויה והוציאה גביע יקר ערך עם כיתוב הקדשה לשם פלוני, אם מכירה, ונדהמה לראות כי שם של אחי אביה חקוק על הגביע. ושחה לו הגויה, כי אביה היה רב חובל שהציל אנשים מאירופה בתחילת המלחמה, וילד אחד בא אליו שיסיענו בתמורת הגביע יקר הערך הנ"ל, והסכים, והוציאו מאירופה להולנד. ואחר זמן החליט בדעתו שלא ישתמש כלל בגביע זה, וישיבנו ליהודי, אך לא מצאו (וכל אותו הזמן הניחו בויטרינה), וכעת שנפטר כתב בצוואתו למשפחתו שלא ינחו עד שימצאו היהודי בעל הגביע, וספרה לה היהודיה גודל ההשגחה שטעתה ברכבת, כדי לקבל הגביע, ואכן השיבה לה הגביע והחזיריתו לדוד ששמח ונתרגש טובא. ונסתפקו האם צריכים לטבול הגביע מאחר שהיה אצל הגוי, והשיב רבנו דאין צריכין לטבול, ע"פ המבואר בצפנת פענח דרך כלי אכילה חייבין לטבול, וכיון שאותו רב חובל מיאן בדווקא מלהשתמש באותו גביע לאכילה ושתייה, א"כ א"צ להטבילו (ואם רוצין, יכולים להטביל בלא ברכה) ש"י.

תקמ"ו. אמר רבינו לבאר ע"ד דרוש מה שמצינו בזה"ק (פ' ויצא, דף קסד, ב) שרחל התייבשה על התרפים דווקא, דלכא' למה לא קברתם, וז"ל הוזה"ק 'ורחל דחילת, בגין דיהב עיטא לאבאשא ליה ליעקב, ובגין בזיונא דעבודה זרה שוי לון תחותה עד דלא יכיל למללא, דהא כד איהו מתתקן למללא מכבדין ומרביצין קמיה, והשתא מה כתיב, ותשב עליהם' [היינו: דרחל פחדה משום שהתרפים היו נותנים עצות לאביה, והם נתנו עצה להרע ליעקב, ובשביל בזיון ע"ז שמה אותם תחתיה עד שאין יכולים לדבר, דכשהוא מתקן לדבר – מכבדים ומרביצים לפניו, וכעת מה כתוב – ותשב עליהם]. ואמר רבנו שמבארים בזה דבאה להראות שהתרפים והע"ז זה כלום, אפס אפסים, שאפשר לשבת על זה, שזו היא הדרך לבזות את הע"ז, ורק כך אפשר להלחם ברע, שלא להחשיבם אפי' בכדי לקוברם, אלא לישב עליהם עד שאין יכולים לדבר. ואמר עוד דאם רחל הייתה קוברת יתכן ובסוף לבן היה מוצא ומגלה ולוקחם (ודיבר אז רבינו נגד האקדמיה ודומיהן, שהדרך היא להרגיש את האפסיות והכלום שבזה).

חיים מתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א   שגג. ויש לדון דהרי זה היה שעה אחת ביד הגוי -
(תשובה עב, עמ' קעב), ותמצא נחת.   ואז עוד חשב לאכול מזה, ורק אח"ז חזר בו, וצ"ע.

ובפ"א אמר רבנו ששאל קמיה מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בהא דרחל אמנו מתה קודם זמנה ולא זכתה לגדל את בנימין משום שלא כבדה את אביה בתרפים (כמבואר בזוה"ק שם הני"ל), וצ"ע הא התרפים היו ע"ז ועשתה כדין שהפרישה את אביה מאיסור, ולמה נענשה ע"ז. והשיב הגר"נ ק"היה לרחל להתייעץ בדבר קודם עם יעקב אביה, ולא לעשות על דעת עצמה ש"י.

תקמו. נשאל רבנו אם קטנים צריכים לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום, והאם על המלמד לקרוא עמם. והשיב רבנו דאמנם מבואר בשו"ע (סי' רפה ס"ו) דמלמד תינוקות א"צ לקרות שמות כיון שלמד עם התינוקות כבר, ובמ"ב שם (סקט"ז) כ' דבזה"ז שלומדים רק פי' המילות לא יצא ידי תרגום. אך כ"ז לגבי המלמד, ולגבי התינוקות עצמם לא מבו' אם צריך לקרות עמם או לא. ואמר רבנו דמדין חינוך יש להנכס, אלא שא"צ לקרות עמם כל הפרשה. אבל אם לומדים בלא"ה פרשת שבוע עם רש"י, א"כ פירש"י עולה להם כתרגום

שנ"י. הנה ז"ל הזוה"ק '...ואף על גב דרחל איהו עבדת לאעקרא ליה לאבואה מבתר עבודה זרה, אתענשת, דלא רביאת ליה לבנימין, ולא קיימא בהדיה שעתא חדא, בגין צערא דאבואה, אף על גב דאתכוונת לטב' [היינו דאע"ג שחל עשתה כדי לעקור את אביה מאחרי ע"ז, נענשה שלא גידלה את בנימין, ולא עמדה עמו שעה אחת בשביל הצער של אבה, אע"ג שהתכוונה לטוב].

שוב מצאתי להחיד"א בספרו 'דבש לפי' (מערכת א אות לט) שעמד בזה, וז"ל: 'ודע שבזה"ק אומר שנענשה רחל אמנו ע"ה על שגנבה התרפים מאביה ומתה ולא ראתה בנימין ע"ש, אף שנתכוונה להפרישו מע"ז, וגם משום פקוח נפשות שלא ידע כי ברח יעקב אע"ה ויבא ויהרגם, והוא פלא, ומכאן משמע קצת כדעת הרמב"ם ז"ל דאף אם אביו רשע חייב בכבודו, ולהסמ"ג והטור י"ל דאינו חייב בכבוד אביו רשע אבל לצער אסור מיהא, והקב"ה מדקדק עם חסידיו ביותר ולהכי נענשה רחל אע"ה עונש גדול, עכ"ד.

והנה כדברי הגר"נ קרליץ זצ"ל שהביא רבנו, מצאתי אח"ז מובא מהספר חסידים (סי' תתקכד, במהדור' מקיצי נרדמים) שכתב בזה"ל: 'ולכך מתה בדרך, והלא כוונתה להוציא עבודה זרה מבית לבן, אלא כיון שהיה יעקב שם, והיה לה לשאול מיעקב אם לקחת את התרפים, הרי כשיש חכם וחסיד לישאל ממנו, אין לאדם לעשות דבר בלא עצתו, ע"כ, ונפלא.

וראיתי ליד"נ הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (בעמח"ס גם אני אורך ושאי"ס) דהקשה למה גבי אברהם אבינו ששבר הע"ז של אביו תרח (כמבואר כ"ז בב"ר פל"ח), לא מצינו שנענש על זה. וראיתי מיישבים דהנה בבית יצחק (אה"ע ח"א סי' טז) ובאבני נזר (יו"ד סי' קכא) הוכיחו מהא דרחל גנבה התרפים דמותר לגנוב כדי לאפרושי מאיסורא, וצ"ע ע"ז מד' הזוה"ק דרחל נענשה ע"ז, ואיך א"כ יש ראייה להיתר.

וביאר דהנה בקידושין (סט, א) גבי אישפוזכניה דר"י שיעץ לו לגנוב וימכר לעבד ועי"ז לא יהיו בניו ממזרים, והק' שם הראשונים איך מותר לגנוב עבור זה, וברשב"א כתב דמותר כיון שנתכוין להכשיר זרעו, וכע"ז כתב בתור"ד והוסיף דנתכוין לשלם לו אח"כ [עמש"כ בזה בספרי מנוחת חיים עמ' כב]. ועכ"פ מבואר דמותר לגנוב לצורך אפרושי מאיסורא רק אם בדעתו לשלם (וכ"כ בעונג יו"ט או"ח סי' מח). א"כ לפי"ז א"ש דבין רחל ובין אברהם גנבו לאפרושי מאיסורא והיה בדיעתם לשלם, ושפיר ילפינן מרחל להתיר בכה"ג, רק דרחל כיון שמתה בדרך לא הספיקה לשלם וע"כ נענשה מן שמיא, ואברהם דחי אח"ה י"ל דשפיר שילם לתרח מה שהזיק, ודו"ק נכ"כ לבאר הרב שלמה בינעט, בקובץ אור ישראל (גלעון מה, עמ' רמד). ושוב בא לידי מאמר נפלא מידידי הגר"ג רבינוביץ שליט"א שנדפס בקובץ ישורון (חלק לא, עמ' תשנג) יעו"ש שנשא ונתן בכ"ז בארוכה, ותמצא נחת].

כמ"ש בשו"ע שם ס"ב. אך סיים רבנו דמ"מ ראוי לומר עם הילדים שמו"ת אפי' כמה פסוקים, שיתחנכו בקיום מצוה גדולה זו ש"ה.

תקמח. אמר רבנו בשם הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל דכיון שאמרו חז"ל (ברכות ח, א) לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. א"כ מי שאינו לומד שמו"ת יש בו שמץ אפיקורסות, דאם ה' שומע על צדיק שמבטיח אריכות ימים היה נוסע אליו ממרחקים, וכאן יש הבטחת חז"ל ומזלזל בזה שמראה שאינו מאמין לדברי חז"ל (דוכי יש אחד שלא חפץ באריכות ימים ש"ה).

תקמט. עורר רבינו בשם מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאין לסמוך על בדיקות מדגמיות לגבי חשש שעטנז בבגדים ש"ה. ואמר דדבר חידוש מצינו

של חיים, א"ר אלעזר אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה. וכ"כ להדיא במעדני יו"ט בברכות שם (פ"א סי' ח' אות ה) דאריכות ימים היינו שיהיו לו ימים טובים. א"כ יש בזה ברכה כפולה, שגם יאריך שנים וגם יהיו שנים טובים.

שנ. ראה בסו"ס 'מבית לוי' (סוף יו"ד, במהדור"ח) שנדפס מכתבם של גדו"י בענין. והנה שאלתי קמיה הגר"א דינר שליט"א בזה"ל: 'הנה רבותינו גדולי הפוסקים עוררו שאין לסמוך על בדיקה מדגמית בבגדים כדי לדעת שאין בהם חשש שעטנז, אלא צריך לבדוק כל בגד ובגד בפני עצמו. ולכאורה צ"ע דהרי בכל התורה כולה סמכין על רוב, ולמה כאן - אם הבדיקה מדגמית היא על רוב הבגדים - לא סגי בזה? ונבפרט במפעל גדול שהכל אותו קו ייצור, ולא מסתבר שישנו משהו מבגד לבגד', והשיבני בזה"ל 'היכא דאפשר לברורי - לא סמכין', עכ"ד. וראה מה שכתב רבינו שליט"א בחשוקי חמד (ב"ק מה, א): 'שאלה. ראובן, שהוא תלמיד ישיבה, גר בעיר שאין שם מעבדה לבדיקה שעטנז, יום אחד קיבל מדודו, שהוא שומר מצוות, חליפה חדשה, ולא כתוב שם אם היא בדוקה משעטנז. האם הוא יכול לסמוך על כך שודאי דודו השומר מצוות, לא היה שולח לו בגד האסור בלישיה או לא'.

והשיב רבנו בזה"ל: 'תשובה. אחזקו איניש ברשיעי לא מחזיקן, וכל ישראל בחזקת כשרות, ורק החשוד על הדבר, אינו נאמן על אותו דבר, וכמו שהאריך השו"ע (יו"ד סימן קיט). ולפי זה מכיון שהדוד שומר מצוות ואינו חשוד על שעטנז, אינו חשוד להביא

שנ. הנה לכאור' כל הנידון בקטן שלא הגיע לגיל חינוך, דאם הגיע לגיל חינוך שיכול לקרוא כבר, הוי ככל מצוה שצריך לחנכו. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב דיש מיני חינוך, חינוך פרטי וחינוך כללי, הפרטי הוא דכל מצוה שיודע לעשותה בדקדוקיה ופרטיה צריך לחנכו בה, אבל יש חינוך כללי בעיקר המצוה - כגון קריאת המגילה, שגם כשאין שלא יודע להקשיב לכל המגילה, מ"מ יש ענין להביאו שידע שיש מצוה כזו דקריאת מגילה. ועוד ראיתי לידד"ג הגר"ג הכהן רבינוביץ שליט"א בשו"ת גם אני אודך (ח"ב עמ' כח) ששאל קמיה מרן הגר"ח שליט"א בקטן שהגיע לחינוך שקשה לו לומר כל הפרשה אם יאמר חצי פרשה, והשיב 'לא ראינו'. וצ"ב דסו"ס משום מצות חינוך באופן כללי יש ענין, שידע שיש מצות קריאת שמו"ת. ואולי כאן כיון דכל הענין להשלים פרשיותיו עם הצבור וכשקורא רק חלק ולא משלים עם הצבור אין מצוה כזו. אך צ"ע דהא נחלקו הפוסקים במי שיכול לקרוא רק חלק משמו"ת אם יש ענין או לא. וכנראה דאין הדברים שווין, ולא בכל מצוה צריך לחנכו בחינוך הכללי (ועיינין בספר 'תפארת ההלכה' עמ' קעה, שהשיב מרן הגר"ח שליט"א דלא ראינו חינוך לחצי פרשה, אבל חינוך כללי יש וכנ"ל, וצ"ע עוד בכ"ז). שנ. והביא רבנו לבאר מהו לשון 'מאריכין לו ימיו ושנותיו', דאחר שהאריכו לו שנותיו מהו הארכת ימיו, והביא רבנו דברי רש"י בשבת (קה, ב ד"ה ימים) דפירש דאריכות ימים היינו שימיו יהיו טובים, וכדאי' ביומא (עא, א) כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו, וכי יש שנים של חיים ושנים שאינם

בנצי"ב בהעמק דבר (ויקרא יט, יט) שכתב שהטבע מורה שיש בכח שעטנו לחצוץ ולהפסיק אפי' טלגרף ש"ה. ואמר עוד ששעטנו גורם למלחמות, וציין לויקרא רבה (יט, יט), יעו"ש.

הטעלעגראף, מפסיק המשכת הדיבור שנדבר מרחוק, הרי הוא משנה טבע הברול וחוקי הטבע שבה". ובהערות להעמ"ד (להרב קופרמן, הע' 131) הוסיף ע"ז: 'ואילו היה כותב רבינו היום, יכול היה לציין כי בחללית, בחלל החיצון, בד העשוי צמר ופשתים מתפורר, עכ"ד.

ועוד הראני חכ"א בס' 'אונים לתורה' להגר"ז סורוצקין וצ"ל (פ' כי תצא, דברים כב, יא): 'צמר ופשתים יחדיו. גם זה חוק מחוקי תוה"ק ואין לנו לבקש טעמים לאיסור שעטנו, אבל מענין מאד, שבנערותי ראיתי בספר, שכשבנו רכבת חשמלית בקיוב, לא זו הקרון ברחוב א' ממקומו, ובדקו המהנדסים את החבל שעל הקרון ומצאו, שהוא קלוע מצמר ופשתים - ומכיון שלא מצאו סיבה אחרת ניסו להחליף אותו בחבל של פשתים נקי ואז עבר זרם החשמל דרך החבל, והקרון הלך לדרכו ויתמהו האנשים מאד על תופעה זו, הרי שאין היוזוג הזה עולה יפה, ומי יודע, מה אפשר עוד להמצא ב'חבור עצבים' זה, שאסרתו תורה וכו', עכ"ל.

וע"ע להמהרש"ם בספרו 'תכלת מרדכי' (ח"ב פ' וירא, עמ' כא) שהביא דב"ז, וע"ש בדברי נכד המחבר, וע"ע בתכלת מרדכי (ח"ג סי' קלז) שכתב בזה"ל: 'והנה אחת ממצות החוקים השמיעות הוא מצות שעטנו מצאו עתה יסוד כפי שנודע עתה כח העלעקטריציטאט אשר על ידה יקשרו כח הטמון בקרב איש לרעהו עד אשר החולה עצמו יאמר להרופא את שרש מחלתו ורפואתו כאשר יקשרו א"ע הרופא עם החולה בכח מאגניטיסמוס ועלעקטרי ונתדבקו עי"ז רוחם יחד ואולם אם היו מקושרים בחוט א' של שעטנו נפסק כח העלעקטרי ויפרדו רוח מרוח ונתבטלה הפעולה ההוא, ואני אמרתי ד"ל שזהו רמז במשלי כ"ז ברזל בברזל יחד ואיש יחד עם רעהו. והמשכילים יתהללו כי בזה עמדו על סוד איסור שעטנו כי הוא בעבור שיוכלו להתקשר רוח ברוח, אולם אנכי השבתי כי לא קלעו להמטרה כי הלא במצות ציצית הותר ללבוש שעטנו וזה האות כי לא זו הדרך, ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, וביבמות דף ד' יליף מדכתיב על כנפי

לחבירו בגד שיש בו שעטנו. אלא שכל מה שאנו אומרים שאדם לא חשוד לשלוח לחבירו דבר איסור, היינו כאשר השולח יודע שיש בזה איסור, אבל אם השולח לא ידע שיש בזה איסור, יש לחשוש שמכשילו בשוגג.

'והנה נאמר בשו"ע (יו"ד סימן טז ס"ו) הלוקח בהמה... ואם הוא באחד מן ד' זמנים שדרך שכל מי שקונה בהמה ששוחטה מיד..., צריך להודיעו שמכר היום האם או הבת. ואם לא הודיעו שמכר, שוחט ואינו חושש. וכתב התבואות שור (שם ס"ק יז) דהאינדא דשכיחי אנישי דלא חששו מאפרושי מאיסורא, אי אפשר לסמוך על הודעת המוכר, אלא יש לשאול אותו אם מכר את האם או הבת, יעו"ש.

'עוד יעוין בשו"ע (יו"ד סימן שמ ס"ט) שכתב מי שקרע את בגדו, בקרע שאינו מתאחה [כמבואר בשו"ע שם] אז אפילו הלוקח אותו אסור לאחותו. ולפיכך אם בא למכרו, צריך להודיעו. וכתב הש"ך (שם ס"ק כח) שצריך להודיעו משום מקח טעות, אבל משום איסורא אין צריך להודיעו, כי ההלכה ידועה שבסתם אסור ללוקח לאחותו. ובשם הב"ח כתב דבקריעה לאו כו"ע דינא גמירי שאסור לאחות, ולכן צריך להודיעו, כי אולי אינו בקי בדין.

'ויעוין כעין זה בתוס' בבבא קמא דף מה ע"א (ד"ה מכור) שהקשו במוכר שור הנסקל, דליהוי המעות מתנה כמו במקדש אחותו. ותיירצו שאין הכל בקיין בדין שור הנסקל, וסבור שיכול להשהותו לעשות בו מלאכתו או אפילו לשחטו סבור דשרי, יעו"ש. הרי שישנם הלכות רבות שאנשים לא יודעים, ולא בקיאים בהם. ואם כן יתכן שאף האיסור של שעטנו הוא מההלכות שאינם ידועים לכולם, ויתכן שיש לחשוש שהדוד לא היה בקי בדבר, ולא שלח את החליפה לבדיקה, [ובמיוחד בימינו כשלא היה על החליפה חותמת של מעבדה, שדבר זה מגביר את החשש], ולכן אולי אסור לו ללבשו מספק, וצ"ע, עכ"ד רבינו שליט"א שם.

שנה. וז"ל הנצי"ב שם: 'וכן לבישת שעטנו - משחית סגולת חוטי צמר ופשתים ממה שהיה בפני עצמו, והוא מסתרי הטבע וידועים לחכמי הטבע, שהקושר חוט שזור של צמר ופשתים יחד על חוט הברזל של

תקנ. נשאל רבינו במנהל בנק יהודי שהוטל עליו לאשר לגוי לקנות קרקע בא"י וגם לאשר ליהודי על בניית מפעל מכירת דבר אחר, דלגוי יעבור בלא תחנם שנותן לו קרקע בא"י וליהודי עובר שמסייע לו במכירת דבר אחר. וציין רבינו לדבר חידוש המבואר בפיהמ"ש להרמב"ם בתרומות (פ"ו מ"ג) דהמסייע לחוטא עובר בלאו ד'אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס' ש"ס. עוד אמר רבינו דבאיסור דבר אחר יש גם ארור (כמבואר בתוס' בפסחים

בגדיהם ותנא דר"י סתם בגדים צמר ופשתים במשמע וכתוב ונתנו עליו פתיל תכלת שהוא עמרא ש"מ דכלאים בציצית שרי ע"ש. וכבר נתבאר כי מה שנצטוו ישראל במצות החוקים שאין להם שום טעם הוא בעבור שנדע כי מצות התורה נשגבים מרעיון שכלי ולכן יש לנו להאמין כי גם מצות השכליות עוד יש בהם טעמים נסתרים גבוה מעל גבוהים ובוה בחר הש"י לקיים מצותיו לא בעבור חכמה ושכל זולת מפני שהם מצות הש"י, עכ"ל קדשו.

ועפ"ז אמר רבינו בפ"א במוכר שרצה למכור חליפה ללא שעטנו לאדם שאינו שומר תומ"צ, ורצה לומר לו שזה חליפה 'יותר בריאה', ואמר רבינו שאי"ז שקר כיון ששטענו יש בו כח קלקול וכדחוינן בנצי"ב. וע"ע בחשוקי חמד בכלאים פ"ט מ"ה (עמ' תקסח). ושם בהע' ה' הביא רבינו את דברי הריקנטי (ויקרא שם): 'פירוש מילת שעטנו, מצאתי לחכמי הקבלה שפירשו, שיש שטן אחד ממונה על מי שלובש שעטנו, ויכול להזיק, וזה נרמז באותיות שעטנו - 'שטן עז'. והגויים שאינם יודעים לכיון במילה קוראים לו שטאנס. וע"כ רשום בספר התורה שעטנו ג"ץ סימן התגין, כדי להורות שהמתעסק בתורה, ניצול מהמקטרג ההוא שהוא מלאך המזיק שהוא שטן ע"ז ג"ץ צורר גדול לאדם", עכ"ד.

והגאון רבי עקיבא יוסף לוי שליט"א (בעמח"ס 'עומק הפשט') כתב לי ששמע על עסקני 'הועד למען טוהר המחנה' שבכמה מקרים בעת 'מלחמת קודש' כרכו חוט שעטנו על צלחות טלוויזיה, להשביט את פעילות הצלחת, בעל הבית לא הבין למה ומדוע אינו פועל. באחד המקרים בירושלים, בעל הבית הזמין טכנאי שירות מרשות השידור, הטכנאי מיד הבין שזה בגלל השעטנו, הוריד את החוט והחזיר את הצלחת לפעולה, עכ"ד (ונדפס בגליון 'עומק הפשט', גליון 137).

שנט. וז"ל הרמב"ם שם: "הכלל אצלנו אין שליח לדבר עבירה. והעושה את העבירה בעצמו הוא

וראיתי בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' יא) שכתב בזה"ל: 'ועי' בפיה"מ להר"מ פ"ו דתרומות מ"ג שכתב דמסייע לידי עוברי עבירה עובר משום אל תשת ידך עם רשע, וזהו דבר חדש שלא נזכר במחברים', עכ"ל. וע"ע בשו"ת מחנה חיים (או"ח סי' מה) שכתב דהר"מ לא התכוין לאיסור תורה אלא אסמכתא בעלמא הוא [וע"ע בסה"מ להר"מ, לאוין מצוה רצט, דמשמע ג"כ דאיסור מסייע (גם בחד עברא דנהרא) הוא איסור תורה].

והנה באמת האי קרא כתיב בשמות (כג, א) ושם פירשו הראשונים (רש"י רבינו בחיי ועוד) דהמכוון הוא ל'עד חמס', שמסייע לעדות שכולה שקר. אבל בס' החינוך (מצוה עה) ביאר דהמצוה היא על ב"ד שלא יקבלו עדות ממני שאינו כשר להעיד (כיון שחמס או גזל). אבל מצינו עוד במכילתא דרשב"י (שם) 'ומנין לעד אחד שיודע בחבירו שהוא רשע אל יעיד עמו, ת"ל אל תשת ידך עם רשע, אל תצטרף עמו לעדות', וכ"פ הרמב"ם (פ"ו מעדות ה"א). והיינו משום דמסייע לרשע בחטאו וגורם לדיינים לקבל עדות שאין ראוי לקבלה (ועי' בכס"מ ובלח"מ שם בהל' עדות).

רק דצ"ע מתי עוברין באיסור לפנ"ע ומתי באיסור אל תשת ידך עם רשע, ומצאתי בחת"ס (גיטין סא, א) שכתב לחלק בין תרי עברי דנהרא דאז יש לפנ"ע, ובחד עברא דנהרא שהוא רק מסייע אז עובר משום על תשת ידך עם רשע.

כג, א). וצ"ע מה חמור ממה, האם לפנ"ע או ארור דדבר אחר (כשיכול לאשר רק לא' מהם). ואמר רבינו דאם יאבד פרנסתו ע"י שלא יאשר, הרי שלא עובר בלפנ"ע, והוא עפ"ד המהרי"ל דיסקין דלפנ"ע שמכריחים אותו להכשיל – אינו לפני עור.

תקנא. נשאל רבינו באשה שהודיעה שבנה נדרס והוא במצב קשה, ונחרדה עד מאד, ואחר זמן נתברר שטעו והיה זה ילד אחר הדומה לבנה, האם תעשה מסיבת הודיה. והשיב רבינו דאין שום ענין, דרק מי שהיה בתוך הסכנה וניצל ולא בגוונא שלא בא לכלל סכנה, ונתקיים בה 'ונסתם ואין רודף אתכם'. אך יש מקום לתשובה וצדקה ופשוט במעשים – למה הביא עליה ה' עגמת נפש זו לזמן זה.

תקנב. נשאל רבנו בהא דאחז"ל (ביצה טז, א) דכל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד יוהכ"פ חוץ מהוצאת שבתות ויו"ט והוצאת בניו לת"ת, האם גם הוצאת נכדיו לת"ת בכלל. והביא רבנו דברי הירושלמי בשבת (פ"א ה"ב) דנזכר שלא בחן את נכדו, וא"ל חייא בני, קלה היא בעיניך שכל השומע מבן בנו כמו ששומע מהר סיני. וגם נכדות בכלל, דבזה"ז

דלא לתת יד לרשע בעת רשתו. וראה עוד בשו"ת נהרות איתן להגרא"י רובין שליט"א (ח"ו סי' ה, עמ' מז) שהאריך באופן נפלא בכ"ז.

עוד דבר חידוש למדנו מד' הר"מ הנ"ל דנענש ביד"ש כפי ערך מה שעשה בסיעו או בהקישו את חבריו, והיינו דאם מכשיל את חבריו בכמה איסורים יחד עובר על כל אחד ואחד, ולא בלאו אחד להכל (וזה תליא אם לאו דלפנ"ע הוא לאו חדש בפנ"ע שלא להכשיל את חבריו באיסור, או דהוא חלק מהאיסור עצמו, שכמו שנצטווה לא לחלל שבת כך נצטווה שלא להכשיל את חבריו בחילו"ש, ואז טפי מסתברא שיעבור על כל עבירה ועבירה). וצ"ע.

עוד למדנו מד' הר"מ הנ"ל דהכשלה בעבירה היינו גם ע"י דיבור בלבד, וכמו שכתב 'או שצוהו על העבירה או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא אפילו בדיבור מועט'. וזהו חידוש, דבשדי חמד (מערכת ו, אות כב-לב) כתב לצדד דאם מצווה לעבור עבירה אינו עובר בלפנ"ע, ד"ל דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. וראיתי עוד בס' מאיר עוז לידידי הגר"מ ערבה שליט"א (ח"ו עמ' צד) שהביא דברי הפת"ש (סי' קעט סק"ז) שכתב בשם החכמ"א שהתרעם על הבדחנים שעושים אחיזת עיניים בחתונות ועוברים בלאו דאורייתא, והמצוה לעשותם עובר בלפנ"ע עור.

עוד ראיתי להגר"י ליברמן שליט"א במשנת יוסף (שביעית פ"ה מ"ט) שביאר דלפנ"ע היינו שהוא גורם לעבירה (מה"ת בתרי עברי ומדרבנן בחד עברא), אבל אל תשת ירך הוא איסור חדש שלא ליתן יד לעוברי עבירה בשעת העבירה עצמה, והיינו שמסייע לחוטא בשעת העבירה עצמה. ובוזה ביאר ד' רש"י בגיטין (שם) בהא דלא תבור ולא תחטון עם החשודה: 'לסייעה. מפני שאסור לסייע בידים ידי עוברי עבירה בשעת העבירה', וצ"ב מהו ענין שעת העבירה דווקא, אלא דכשהוא עושה את העבירה ממש אז הוא דמיקרי רשע, ואז אסור לסייעו מחמת דין זה דאל תשת ירך עם רשע, וזה לא מיקרי גורם ומכשיל בעבירה אלא מסייע בנתינת יד בשעת רשתו.

והוכיח כן עוד מהא דאיתא ברש"י בע"ז (נה, ב) באיסור לדרוך עם ישראל בגת דהוא משום מסייע לעוברי עבירה כיון שהישראל נצטווה על הטומאה, ודריכה זו עיקר הטומאה. אבל עם עכו"ם מבואר שם ברש"י דמותר לדרוך משום דאינו מוזהר, דאין גרם טומאה ע"י הישראל עצמו משום שזה כבר נטמא בתחילת דריכה מעט (וע"ש עוד בתוס'), וע"כ דאין האיסור מצד מסייע גרידא דלפנ"ע אלא 'ואסור לסייע ידי עוברי עבירה' - אלא פורשין מהם כדי שלא ירגיל בכך' (בלשון רש"י שם), והיינו כד' הר"מ

אם לא ילמדום לא ידעו כלום שעלולים להסחף לגימנסיות (ולכן התיר הרדכ"ז והשלמת חיים ללמדם תורה) שם.

תקנו. אמר רבנו שנשאל משופט בשוייץ שגזר מיתה על רוצח ונשתגע, האם יש ענין להמיתו בכ"א משום למען ישמעו ויראו. והשיבו רבינו דהצפנת פענח דן בחייבי מיתות ב"ד שנשתטו, ודן דכיון דהמתוודה מוחלין לו כל עוונותיו א"כ הוידי מעכב, ובנשתטה א"א לו להתוודות, והעיקר חסר מן הספר. אך מ"מ ימיתוהו משום ובערת הרע מקרבך. וחמיו מרן הגריש"א זצ"ל ציין ע"ג הגליון שבס' עמק ההלכה פליג על סברא זו (אולם מסקנתו שכן חייב מיתה) שם.

את השרץ היינו כיון שצריכים לחפש בכל עת אחר זכות הרוצחים... מפני זה צריך על כל פנים להיות בהם חכם אחד, אשר יוכל לזכות את החייב. ולא שיהיה נחתך הדין כמוהו, ח"ו, רק צריך שיהיה חריף אחד אשר יוכל לטעון לזכותו... ואז יהיו הרוב מכריעים.

למדנו מדבריו שאם שכלו של הרוצח לא היה ברור, פטור מעונש מות. ויתכן, שלמשא ומתן ולגיטין הוא נחשב לבר דעת, ובכל זאת פטור ממות. ואולי משום שנאמר בתורה (שמות כא, יד) "וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות". ודרשו חז"ל במכילתא, בערמה, פרט לחרש שוטה וקטן, כלומר דוקא כשרצח מתוך ערמה. ולמעט אם רצח כשדעתו לא ברורה. ולא שהרוצח מתוך דעה לא צלולה, ינקה גם בידי שמים, שכבר אמרו חז"ל (במסכת כתובות ל.) אעפ"י שד' מיתות בית דין בטלו. דין ד' מיתות לא בטלו. מי שנתחייב סקילה, או נופל מן הגג או חיה דורסתו, ומי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו, וכו'. אלא שלא נמסר דינו של רוצח למיתת בית-דין, כי אם רצח מתוך שכל ברור. וזהו מתפקידם של הסנהדרין למצות ולחקור אם קיימת אפשרות לפטור ולזכותו ממיתת בית-דין.

י'הנה כתב הרמב"ם (בפ"ב מהלכות סנהדרין) "אין מעמידים בסנהדרין אלא אנשים חכמים ונבונים... יודעים קצת משאר חכמות כגון רפואות"... וכבר דנו רבותינו ז"ל לשם מה חייבים הסנהדרין לדעת רפואות, והרבה תשובות נאמרו בדבר. ולאור דברינו לעיל יתכן לומר סיבה נוספת לכך, והוא משום שעל פי חכמת הרפואה ניתן להוכיח אם הרוצח סובל ממחלת נפילה, קורדייקוס וכדומה, וזאת על פי

שם. הנה בשו"ע (יו"ד סי' רמה ס"א וס"ג) פסק דכשם שמצווה ללמד תורה לבנו כך מצווה לבני בניו, וראה עוד בסעי' ד דבבנו מחוייב לשכור מלמד, אבל בבן חברו אינו חייב. ולא מבואר שם לגבי בן בנו מה דינו. אך כתבו שם השרץ בשם המהרש"ל, וכן הוא בפרישה ובבאר הגולה ובכס"מ דגם לבן בנו צריך לשכור מלמד, וכמו בנו. ולכא' חזינן מזה דדין בן בנו כדין בנו ממש, וא"כ לפי"ז שפיר י"ל דגם הוצאות ת"ת דבן בנו יחזרו כמו בנו ממש, ודו"ק. ויעוי' בשיטה מקובצת (ביצה שם) שכתב בזה"ל: 'חוק מהוצאת שבתות כו'. וכתב הריטב"א ז"ל דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה אלא נקט הני דרגולי ושכיחי, עכ"ד. ולפי"ז בודאי דגם בהוצאות בן בנו לת"ת ישוב, דלא גרע מכל הוצאת מצוה נויש לדון בבן בתו, דאין חייב להשכיר מלמד עבורו (וכמבואר בקידושין כט, ב), אם ההוצאות ישובו או לא.

שם. הנה ראיתי שכתב בזה רבינו תשובה, וזה תו"ד: 'שנינו במסכת סנהדרין (דף יז.): 'סנהדרין שראו כולם לחובה, זכאי'. כלומר, סנהדרין שהחליטו כולם שהרוצח חייב מיתה, יוצא זכאי. והדברים מפליאים, הרי רוצח זה ודאי בן מות הוא, ומשום מה יוצא הוא זכאי. תשובה על כך כתובה בהגהות מהרי"ץ חיות, חז"ל: 'בכל דבר יש צדדים לזכות, על פי אופנים רחוקים, להצילו מעונש מות, לאמור, אולי לא היה אז שכלו ברור, ובחסר דעה אין על פעולתו משפט מוות... וכיון שבית-דין זה ראו מיד לחובה ולא נודע להם שום זכות על צד היתור רחוק, אם כן מוכח שבית-דין זה אינו בקיא, ואין דינם דין, או שהחליטו המשפט במהירות, בלי עיון ובלי ביקור ובחינה היטב. ומוזה יצדק המאמר השני גם כן: 'אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר

תקנר. נשאל רבנו בסבתא שמנהלת חנותה ונכדתה מסייעת לה, אך נגרם מריבות ע"י שהנכדה זריזה ביותר וכולם פונים אליה והסבתא כועסת, ואם תתפטר הנכדה העסק יתגרע מאד. והשיב רבנו ע"פ ב"מ (צ, א) גבי לא תחסום שור בדישו, דבשור המשלשל מותר לחסמו דזה לתועלתו, והכא נמי זה לתועלת הסבתא שתישאר לעבוד שם שהעסק לא יקרס, וצריך להסביר לה בטוטו"ד את מציאות הדברים.

תקנה. אמר רבנו שפעמים רבות נשאל לסגולה לחיילים יהודים הנוסעים למלחמה שישובו בשלום לביתם, והביא רבנו דברי רש"י בפ' בלק עה"פ הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא, לא ישכב עד יאכל טרף, שקמין משנתם לחטוף המצוות ועי"ז כשבא גייס הקב"ה שומרם ומצילם.

דעת, לא נשיג במיתתו מטרד זה, ואם נמיתו לא יבין מה זה ועל מה זה, לכן לא נתנה התורה את נפשו בידנו כדי שנמיתו.

ולא כך היא שיטת בעל הצפנת פענח, לדעתו, חיוב מיתתו של הרוצח נובע מכח המצוה של: "ובערת הרע מקרבך" (כלומר כשם שחובה עלינו להרחיק ממחננו מקור של זוהמא המרעיל את האויר, כך גם בדברים רוחניים הרוצח מרעיל את האויר ומטמא את הארץ כמו שנאמר ולא רץ לא יכופר כי אם בדם שופכו).

ודבר זה נאמר רק ברצח ולא בשאר חייבי מיתות בית דין, ולכן יש להרגו למרות ששוטה לאו בר כפרה. וזוהי גם שיטתו של המנחת אלעזר. מתוך דבריהם למדנו בריא שהזיק או גנב והוטל עליו עונש ונשתטה גובים מנכסיו את הקנס והעונש שהוטל עליו. שונה היא המיתה, לדעת "עמק הלכה", שמטרתה היא גם כפרה ושוטה לאו בר כפרה.

ונאמר בתורה (שמות ל"ב) "למה יאמרו מצרים לאמר: ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים". וביארו המפרשים שאחת ממטרות העונש הוא למען ישמעו ויראו. וכאשר יהרגו בהרים הרי שתוחמץ מטרד זה של העונש מכיון שאף אדם לא ידע מעונשם. מוסר ההשכל למדנו מדברים אלו שחסה התורה גם על חייו של שוטה רוצח. והנהגת העולם מסורה ליד השו"ת ורק חלק זעיר מדיני-נפשות ניתן תוך הגבלות חמורות ביותר ליד בית דין, עכ"ד רבינו שם.

סימנים חצוניים אשר הרופאים המומחים מבחינים בהם.

י'הנה על אף שאמרנו ששוטה לאו בר עונשים, קיים מקרה שהורגים שוטה. והוא במקרה שמטורף נתקף ב"אמוק" והסתגר בחדר עם אדם אחר ומאיים להרגו. ואין כל דרך לשחרר את הנתקף כי אם על ידי הריגת הרודף, ממיתים את המטורף. ולא מדין עונש, שהרי שוטה פטור ממצות ואינו בר עונשים. אלא מחמת מצות הצלת הנדרף. זאת יש ללמוד ממסכת סנהדרין (ע"ב): "קטן הרודף (אחר קטן חברו) ניתן להצילו (את הנדרף) בנפשו (של הרודף) ואף שאינו בר התראה". ונראה שהוא הדין בשוטה רודף. וגם נראה שאפילו אם הנדרף שוטה גם אז הורגים את הרודף להצלתו של הנדרף.

ומעתה נדון בשאלה האם ממיתים בריא שרצח ונדון למיתה וירד מדעתו לפני שהמיתוהו. בשאלה זו דן העמק הלכה (ח"א ל"ב) על פי הסוגיא בסנהדרין (דף מ"ג) שם נאמר, כי בטרם הורגים את החייב אומרים לו התודה שכן אמר יהושע לעכן: תן תודה!

ויכך כתב הרמב"ם (סנהדרין פ' י"ג ה"א) רחוק ממקום ההריגה כעשר אמות אומרים לו התודה, וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. לאור זאת קיימת לכאורה סיבה לא להמית את השוטה מאחר ותחסר לו הכפרה על ידי הודוי.

יתרה מזו. המיתה באה גם לשם כפרה, וזאת כאשר יודע הרוצח שיש דין ויש דיין בעולם. וקיימת הנהגה של מדה כנגד מדה וכאשר עשה כן יעשה לו, אזי המיתה מכפרת עליו. אולם שוטה שאינו בר

וציין רבנו למש"כ האג"מ בדרש משה שם שקמ"ל שלא ימתין לזמן אחר טוב יותר אלא יחטוף מיד, והדימוי לאריה דנאמר עליו מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושט פנים, וכדפירש בבן איש חי שאוכל הטרף טרם ימות דחושש שמא יחטפו לו.

תקנו. אמר רבנו גבי מעשה נורא בבת שחלתה במחלה הנוראה ל"ע ונשרו שערותיה, ולבשה פאה נוכרית, ויום א' נתגלה לה שהפאות אסורות בהנאה משום ע"ז וקמה והורידה הפאה באמצע הכיתה, ודן רבינו אם הייתה מחוייבת לעשות כן דהוא רק איסורי הנאה, וא"כ כל שאינו מכוין ליהנות אלא להברית צער מותר (וכמו שהתירו הפוסקים ליתן י"ש בפסח לחיילים גויים, להרחיק צער שלא יכעסו). ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דכאן אי"ז כסתם איסור"נ אלא חמיר טפי כיון דכתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, וע"כ גם מניעת צער אסור בע"ז, וצ"ע.

תקנו. הוכיח רבנו דאדם שעשה מעשה ולא נתכוין לזכות ויצא זכות מתחת ידו, יש לו זכויות עבור זה, דהנה בנדה (סא, א) אמרי' דמשה רבנו חשש שמא תעמוד לעוג זכות מה שסיפר לאע"ה כי נשבה לוט, וע"ז אמר לו קוב"ה אל תירא אותו (דעת אמסור אותו בידך). והק' בדעת זקנים הא אי' במדרש דכוונת עוג הייתה שימות אברהם במלחמה וישא הוא את שרה, ותי' דמ"מ כיון שבא הצלה על ידו, חשש משה לזכות. וצינו לנזיר כג ולסנהדרין (קה, ב) דבזכות מ"ב קרבנות שהקריב בלק – זכה ויצאה ממנו רות. וציין רבנו למנחות (סד, ב) בא לעלות דגים והעלה תינוק דפליג יאב"י ורבא אי בתר מעשיו או בתר מחשבתו אזלינן, וקיי"ל דבתר מעשיו.

[ועפ"ז אמר רבנו ברמאי שרימה את חברו וע"י רמאות זו הצליח המרומה בעסקיו, ושותף הרמאי רצה לבטל השותפות דרמאי הוא, ואמר רבנו דכיון וסו"ס בא על ידו טובה, א"א לבטל עמו השותפות. ועוד אמר רבנו בפ"א עפ"ז בעובדא שא' תכנן לגנוב לחבריו וטרם גנב – תפס בעצמו גנב אחר, ואח"ז קנו לו חבריו מתנה ע"כ, ונסתפק אם יכול להשאיר אצלו המתנה שכן בלא"ה תכנן הוא לגנוב, ואמר רבנו דכיון שסו"ס עשה מעשה טוב – יכול להשאיר אצלו המתנה].

תקנת. אמר רבנו בשם הגרא"ד דונר שליט"א (ראב"ד לונדון) ביהודי שומר תומו"צ שהושיבוהו במטוס ע"י אשה, והחליף מקומו עם חילוני. וכשהגיעו המנות נתנו לחילוני המנה הכשרה (שהי' רשום ע"פ מקומו) ולחרדי הטרופה, האם מותר לחרדי לומר לדיילת שנתחלפו המנות, שהרי ע"ז יקבל החילוני בשר הטרופה. ואמר רבנו שההוראה היא שיתן לחילוני הכשרה ויבקש לעצמו מנה נוספת, ואם לא יועיל – ראוי שיתן הכשרה לחילוני, והוא ימתין ויחכה עד אחר הטיסה, כדי להצילו מאיסור ש"ב.

שסב. הנה כע"ז דנו הפוסקים במי שקנה מאכל ואח"ז ראה שאינו כשר, ורצה להחזירו לחנות, אלא דע"ז יקנה אותו אדם אחר שאינו שומר תומו"צ. ומביאים מהא דתנן בדמאי (פ"ג מ"ב)

תקנמ. נשאל רבנו אם מותר לאדם לתבוע את הביטוח אם ע"י שיתבעם, יתבע הביטוח איש ישראל (שלא ע"פ דין תורה, אלא ע"פ חוקי הערכאות). והביא רבנו דבתוס' בב"ב דף נד מבואר שמותר לתבוע גוי אף שע"ז הוא תובע מישראל בריבית, אף כ"ז בגוי, אבל אם תובע ישראל שהוא תובע מישראל אחר שלא כדין תורה, בזה אסור דהרי הוא מכשילו וגורם לו לזה.

תקם. אמר רבנו דבשיר של יום חמישי – הרנינו לאלוקים עוזינו, ומבואר ברש"י בתמיד דכיון דביום ה' נבראו כל בעלי החיים, כל המינים והסוגים, לכך מהללים ואומרים הרנינו וגו'. ואמר רבנו בשם הגר"ח קרייזוירט זצ"ל דלכן יש ענין לילך מדי פעם לגן חיות לראות פלאי הבריאה שם. ונשאל הגר"ח זצ"ל למה לא קבעו שיר של יום על בנ"א, שגם הם פלאי הבורא דאין א' דומה לחברו וכו', והשיב דשוני זה אינו לטובה תמיד לפי שכל המלחמות הוא משינוי הפרצופין והדעות (דכשם וכו'), וא"כ אי"ז ברכה לעולם.

תקסא. הביא רבינו מש"כ המזרחי בר"פ משפטים, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ופירש"י שם אל תאמר לא אטרח לומר להם הטעמים וכו' אלא כשו"ע המוכן לאכול עם הטעמים והפירושים. וכ' שם הרא"ם דלא כתיב דבר ואמרת אלא תשים לפניהם שיש מצוה להשים לפניהם. ואמר רבנו דמאידך בסנהדרין איתא מפני מה לא נתפרשו טעמי תורה, מפני שטעו בב' כתובין וכו'. וביאר רבנו בשם הגר"א שר זצ"ל דיש טעם שהוא טעמו של דבר, מה הטעם והסיבה, ויש טעם שהוא מלשון טעימה, טעמו וראו כי טוב ה', דהגמ'

אך יש חולקין ע"ז, וראה בלקט ישור (ח"א עמ' סו) דפ"א הביאו ב' אריות והתרומות הדשן הלך בשבת לראותם. וכן כתב החיד"א במדבר קדמות (מע' ב אות כב), וכן בספרו 'מעגל טוב' דביום ה' כ"ז תשרי שנת תקי"ד הלך וראה נמרים ואריות, וביום ט"ז אייר תקט"ו הוליכוני למגדל ובו אריות ונשר וחתול וכלב וכו', וכן ביום ד' ו' כסלו תקל"ה, וכן ביום ב' ו' ניסן שנת תקל"ה ראה פיל וכו', יעוי"ש בארוכה. וע"ע בס' נמוקי או"ח (סי' רכד) שכן נהג בעל האשל אברהם זצ"ל.

וראה בס' קום התהלך בארץ (עמ' קכד) ששאל כן למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיבו דמותר אבל לא בשבת, וכן השיבו הגר"א נבצל שליט"א. וע"ע בשו"ת להורות נתן (ח"ד סי' סח) דהאריך להיתר, ודלא כהערוגות הבושם, וכתב שם בתו"ד דעי"ז אפשר ללמוד איזו בהמות וחיות טהורות, ואיזה לא. ואכמ"ל עוד.

דהלוקח ירק דמאי מן השוק אם זכה אסור להחזירו, דהוי לפני"ע, ואם לא זכה מותר להחזירו. ובחזו"א (דמאי סי' ז סק"ו) דן למה אין לפני"ע גם כשלא זכה בזה, הא סו"ס גורם שאחר יכשל בזה. וביאר שם דכיון דלא היה זה על דעת שיהיה שלו, נחשב כאילו מונח בחנות, והאיסור כבר קיים ולא גורם לאיסור לבוא. ולפי"ז הכא דאם לא יחליף - אף א' לא יכשל, א"כ לא שייך סברת החזו"א, ויהיה אסור להחליף, דגורם מכשול, ודו"ק [וע"ע במשנ"ב (סי' תמ סק"ה) דכתב בשם המג"א דאסור למכור לגוי דבר איסור שמא ימכור לגוי, וכ"ש לישראל, והכ"נ].

שסג. הנה יש בזה הנהגות רבות בענין הליכה לגן חיות, ואצייןם בקצרה, יעויין בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' לט) שנשאל אם יש בזה חשש, אם מותר להסתכל, וכתב דדבר זה מפורש לאיסור בכמה דוכתין, ובמבואר בע"ז (יח, ב) דאין לילך לאיצטדינין וכו', יעו"ש. וכ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קעג).

בסנהדרין מיירי בסיבת הדבר למה ציוותה התורה, אבל להטעים הדבר – כשולחן ערוך – זה מצוה שפד.

ואמר רבנו דרבנן כן אמרו טעמים רבים לגזירותיהן לפי שדבריהן זה גזירות ומשמרות וסייג, ובדבר תורה א"א לומר טעמא דקרא בשעה שיש טעמים רבים ונסתרים, ואין אתנו יודע עד מה.

תקסב. נשאל רבנו באדם שראה בחנות על המדף בקבוק יין ובתוכו בע"ח מת בפנים, וקנה הבקבוק ושלח תלונה חריפה לחבר, וקיבל ע"כ פיצוי כספי גדול מאד, האם נהג כדין שקנה במיוחד ע"ד להרוויח הפיצוי. והשיב רבנו שטוב הדבר לחנך את החברה שתלמד שלא יקרו שוב תקלות מעין אלו (וגם החברה עצמה מעוניינת שיתפרסם שמה הטוב שפיצתה את הלקוח).

תקסג. נשאל רבנו במשפחה שהחליפה דירה בביה"ז ורצו לעשות שמחת הווארט לבנם בדירה, ובעה"ב סירב משום שיש לו בן מבוגר ורבו הבטיחו שבקרוב תהיה בביתו שמחה, וחושש שאם יעשו הם את שמחת הווארט בביתו תתבטל ברכת רבו. ואמר רבנו דאמנם מצינו כע"ז במגילה (כו, ב) ברב הונא שברכוהו שיעטפוהו וכו' ובאו כלותיו ועטפוהו בבגדי משי שפה.

אך אמר רבנו ע"פ עובדא במהר"ם שפירא מלובלין זצ"ל שהי' לו חוב עצום לסיום בנין הישיבה, וחלם שעשיר גדול מסכים לשלם בתנאי שיתן לו העוה"ב שלו, ואכן למחרת כך היה, וא"ל שיתן לו העוה"ב, אבל את העוה"ב שיקבל עבור זה שנתן לו העוה"ב – את זה לא נותן לו... (וכתב זאת המהר"ם בספרו). והכ"נ ע"י זכות הויתור (גם אי נימא שברכת הרבי תלך עליהם) מ"מ ע"י זכות זו עצמה יזכו לזיווג ויקבל מהקב"ה בכפל כפליים.

שכל ההמון עם חולשת דעתם הנה יחשבו בהם ויאמרו כלום היה אסור כך או צוה בכך אלא מפני כך אני אהיה נזהר מהדבר שבעבורו צוה במצוה ההיא ולא אשים לב עליה, ואז יהיה נפסד יושר הדת. ולכן הסתיר הקל יתעלה טעמים ואין מהם גם אחד שאין לו טעם ועילה וסיבה, אבל רוב הטעמים ההם היה מן הצורך להסתירם שלא ישיגם שכל ההמון ולא יבינום, והם כולם כמו שהעיד הנביא (תהילים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים. ומאת הקל אשאל עזר לקיים המצווה בו מהם ולהרחיק המוזהר מהם, עכ"ד.

שסה. וכע"ז מצינו בגיטין (לה, א) דהפכוה לבורסיה כדי לצאת ידי הקללה.

שסד. ראה בספר המצוות להרמב"ם (לאוין, מצוה שסה) שכתב בזה"ל: 'הזהיר המלך מהרבות ממון מיוחד לעצמו. והוא אמרו (דברים יז, יז) 'וכסף וזהב לא ירבה לו מאד'.... וכבר באר הקל יתעלה בכתוב טעם שלש מצוות אלו, רוצה לומר לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו ובעבור שנודע טעמים וסיבתם הגיע בעבורם מהנטיה מהדת מה שכבר התפרסם מספור שלמה המלך ע"ה עם גודל מדרגתו בידיעה ובחכמה והיותו ידיד קה, אמרו ז"ל שיש בזה רמז והערה לאנשים שהם ידעו טעמי המצוות כולם יקרת להם הנטיה, אם זה השלם בחכמה וגדול במעלה כבר דימה וחשב שאין הפעולה זאת בהכרח סיבה לעבירה ההיא, מה יהיה

תקסד. אמר רבנו שנשאל בשוטר המכה גנב לצורך חקירתו, ויכול להכותו מכות רגילות כמ"פ או סטירת לחי פ"א שזה מכת בזיון, כמבואר בפסוק 'כי הכית את כל אויבי לחי' וברש"י שם, מאי עדיף. ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דאם חוסך עי"ז לאוין של הכאת ישראל – מוטב לעשות כן, אע"ג שהוא בזיון יותר.

תקסה. נשאל רבנו בפדיון פטר חמור שרצו להשקות החמור בדלי מים, ואמרו שאי"ז מכבודו שישקוהו בכלי זה אלא בכלי זהב מפואר, וכעין שמצאנו בחולין (ז, ב) דהשקו את קרבן התמיד בנטלה של זהב, מי נכון הדבר. והשיב רבנו דברמב"ם (פ"א מהל' תמידין ומוספין ה"ט) כתב שמשקין בכוס של זהב, ובמהר"י קורקוס כ' דטעה"ד משום דאין עניות במקום עשירות, ואמר רבנו דא"כ כ"ז שייך רק בביהמ"ק שהוא מקום עשירות, אבל בפט"ח דאינו בביהמ"ק – א"כ אין ענין דעניות במקום עשירות.

תקסו. אמר רבנו דמקור הדבר לקשט את החמור בפדיון פטר חמור, הוא ע"פ רש"י בפ' מקץ (בראשית מג, כה) דיעקב נתן לשבטים צרי ולוט וכתוב ויכינו את המנחה עד בא יוסף, ופירש"י דעיטרוהו בכלים נאים. וחזינן דמתנה שנותנים לאדם חשוב – יש לעטרה בקישוטים (ואמר רבנו דתרו"מ הנותנים לכהן א"צ לקשט ולעטר, דאי"ז מנחה ממש אלא חלף עבודתם, וכעין משכורתם, ואנו נותנים להם את שלהם) ש"ס.

תקסז. אמר רבנו דאע"פ שמצינו בהלכות תוכחה דקודם שמוכיחים אדם ברבים יש להוכיחו בסתר, אבל במידי דחילול שם שמים בפרהסיא, א"צ להוכיחו קודם בסתר, ואפשר מיד להוכיחו ברבים, שיתקדם ש"ש ברבים כנגד חילול ש"ש בפרהסיא.

תקסח. הביא רבנו כמ"פ גבי בועז שייבם את רות, ובירושלמי איתא דדברו עליו רע שחמד יופי מואבית בלבו ודרש מואבי ולא מואבית, ובתרגום יב"ע איתא דלאו כו"ע דינא ידעי וכו', ולמחרת נפטר. ואמר בשם הגר"י אברמסקי זצ"ל דאם עושה כדין א"צ לחשוש לחילול ה' מאלו שלא יודעים. וציין לס' מלאכת שלמה שהביא מס' שרש ישי לר' שלמה אלקבץ זצ"ל שצריך לצאת ידי חובת הבריות אך לא ידי חובת שוגה ופתי ש"ס.

גוף המצוה, וכ"ש בפדיון הבן ופדיון פטר חמור דהוא הוא גוף המצוה [ויש שנהגו גם בברית מילה לעטר ולקשט התינוק, יעוי' במחזור ויטרי (סי' תקד)].

ש"ס. הובא בחשוקי חמד (יומא נג, א) שכן הוא בהג"ה על מלאכת שלמה (שקלים פ"ג מ"ב), וז"ל: 'מצאתי כתוב בספר שרש ישי (פי' על מגלת רות, עלה סב) אשר חבר הרב ר' שלמה אלקבץ ז"ל וז"ל: אף על גב דאמרין בירושלמי בשקלים ר' שמואל בר נחמן בשם ר' נתן בתורה בנביאים ובכתובים

ש"ס. הנה יעויין במש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פי"א מהל' ביכורים סק"ט) לגבי פדיון הבן 'ינוהגין להלביש התינוק בבגדים נאים ואבי הבן ואמו לובשים בגדי שבת', ושם בציון ההלכה (אות פז) ציין המקור מספר פדיון הבן כהלכתו (עמ' רכז) שהביא כן מספר פדיון הבן למהר"ל, וכן כתב בדרך החיים (דיני פדיון הבן, אות יא).

והמקור לזה בפשטות הוא ממתני' דביכורים (פ"ג מ"ג) דהיו מעטרים את קרני השור אפי' שלא היה

תקמט. אמר רבנו שנשאל באדם שכתב בצוואתו שסכים כסף זה ילך לנכדו הראשון שיוולד אחר מותו, ואחר שמת נולדה נכדה, ונסתפקו האם נכדה בכלל נכד או לא. ואמר רבנו שהגה"ק רבי ישראל יהושע מקוטנא זצ"ל (בעל ישועות מלכו) כתב בהזמנת נכדתו 'הכלה מרת - - - נכד הרב מקוטנא', ותמהו הכל למה כתב 'נכד' ולא 'נכדת', ואמר להם דבמגילה דף י' מבואר דנכד זו ושתי [ואמר רבנו שכנראה מטרתו הייתה שיתמהו הרואים וילמדו דברי הגמ' הנ"ל]. ואמר רבנו דקודם יש לבדוק בלשון בנ"א, ובדק רבנו איך דרך העולם אם קורין לנכד 'נכדה', ורבים השיבו דבאידיש אומרים 'איינקיל' גם על נכדה, וכיון דהדבר ספק – ובלשון הכתוב מצינו שכן נקראת ושתי 'נכד', אז הנכדה שנולדה בכלל 'נכד' ותקבל הירושה שם.

תקע. אמר רבנו דמצינו (בכורות לו, א ועי' ברכות כז, ב) גבי רבי חוצפית המתורגמן שתרגם ור' יהושע האריך וכ' התוס' דזה ר' חוצפית שנהרג עקד"ה. וביארו (כ"כ בס' חוק נתן שס"י) דקמ"ל דבגלל הדרשה שלא הפסיק, נגזר עליו קנס מוות דזה טירחא לר"י לעמוד כך. ואמר רבנו דבעל קורא ששומע תוכ"ד הקריאה שא' מבזה את חברו (בדבר הקשור לקריאה) עליו להפסיק הקריאה כאות מחאה על כך.

תקעא. אמר רבנו שמשופר על הגר"ש סלנט זצ"ל שפסק על מוכר מצות שהשיג גבול רעהו, דאסור לאכול ממצותיו. ודן רבנו אם גם כשאין מצות אחרות לקיום המצוה, ואמר דכיון דמבואר בכתובות (קה) דגוזרין גזירות על הגזילות, ויש לב"ד כח להפקיד ממון

ומצינו שצריך לצאת ידי הבריות, כמו שצריך לצאת ידי המקום, יובן זה בבריות אשר נתן להם האלהים מדע והשכל, לא שיהיה אחראי לכל, ויצטרך לצאת ידי חובתו גם מאיש שוגה ומפתי, וזה ממה שאמר התרגום ברות (ג, יא) ארום גלי קדם כל, יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי, ארום אתתא צדיקתא אנת, ואית בך חילא לסוברא ניר פיקודיא דה'. כלומר עם כי ידעתי יש ויש פתאים ולצים יתלוצצו עלי לאמר ראו שופט ישראל שחמד יופי מואבית אחת בלבו ולאו כ"ע דינא גמירי שהמואבית מותרת שזה שלשה ימים בלבד שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, עכ"ל. הרי שאין לגדול בתורה העושה מעשיו כדין להתחשב בשיח של שוטים עמי הארץ.

והשיבו חמש שנים. ואמר לו הרב מקוטנא זצ"ל 'היודע אתה חתן, ששיעור חמש השנים אינו מתחיל מליל הנישואין, אלא מסוף שבעת ימי המשטה, שכן את ימי השבע ברכות בודאי שחייב חמין ליתן לך, וחמש השנים מתחילים רק אחרי השבע ברכות', ובשמוע זאת החתן - העלה חיוך על פניו, ושמח הרב מקוטנא זצ"ל ששימח את החתן ביום חופתו, ע"כ.

שס"ט. להג"ר נתן בורגיל זצ"ל וז"ל: 'תוס' בד"ה ר' חוצפית התורגמן. מעשרה הרוגי מלכות עכ"ל. לא ידענא מאי אתו לאשמע', ואפשר שרמזו לן לתרץ מאי דקשיא ליה לאחר שחטא דחזא לישנא דר' חוצפית התורגמן דהוה גריר ליה ד"א אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר כדאיתא בפ"ק דקידושין דף ט"ל ע"ב, ולכך רמזו לן דממעשה דהכא מיתרצא שידוע שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה והיה לו לר' חוצפית כשראה שגור ר"ג על ר' יהושע שיעמוד על רגליו היה לו לשתוק ולא להניח לר' יהושע באותו צער עד שרינגו כל העם ואמרו לו

שס"ח. ובעת שהגיה רבנו שליט"א את הספר, בהגיעו לעובדא זו, שח לי עובדא נוספת על הגה"ק בעל 'ישועות מלכו' זצ"ל כי פ"א הגיע לשמחת נישואין וראה שאין החתן שמח כ"כ, ובא ושאלו כמה שנים 'קעסט' קיבל מחמיו (שישב וילמד וחמיו יפרנסנו).

(שו"ע סי' ב), וגם כשלא ידעו וקנו המצות לא יאכלום, ובמג"א (סי' רמב) כ' דבמקום שמפקיעים השער מותר לתקן שלא לקנות דגים לשב"ק.

וציין רבנו לכפות תמרים בסוכה בהא דאמר שמואל להניד מזבני אסא אשוו זביניכו ואי לא דרשנא כר"ט דקטומין כשרים, והק' תוס' וכו', ובכפ"ת שם דכשיש הפקעת שערים – עת לעשות לה', ורק גדול הדור יכול לעשות כן.

תקעב. נשאל רבנו במוהל שהוזמן לברית מילה וגילה שהברית במסעדת נבילות וטריפות, מה יעשה. ואמר רבנו דמתחילה הו"ל לבדוק, ועכ"פ אחר שגילה והם מתעקשים למול דווקא שם, ימול, דמה חטא הרך הנימול שיסבול בגלל פשיעת הוריו (ציין רבנו לסנהדרין נד גבי עכן, ויקח יהושע את עכן ובניו ובנותיו, מה חטאו וכו'). וימול בלי זמירות ופסוקי 'שש אנוכי' ו'אשר תבחר' וכו' וכמ"ש הגרעק"א. ואמר בשם גיסו דגם בכה"ג שאף אחד לא יודע שזה נו"ט, ורק המוהל יודע, ואולי עי"ז מכשילם שאוכלים שם, מ"מ ימול דזה תפקידו ולא הוא מכשילם.

תקעג. הביא רבנו מספר חכמת חיים על מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל שכיבד את רבו הגר"א שאג זצ"ל במילה לבנו, ואמר לו דמצוה בו יותר מבשלוחו עדיף מכבוד רבו. והוסיף רבנו דבפרט להש"ך שאם האב יודע למול אין למסור לאחר. ועוד דאב המל את בנו יש חשש שלא ילך כשורה מחמת רגשי ורחמי אב על בנו, כמו שאירע במציאות הרבה פעמים.

תקעד. אמר רבנו ששאל לגיסו מרן הגר"ח ק"ק שליט"א אם מותר למוהל לילך לברית מילה כשעובר במקום סכנה, והשיבו דמותר, דבלא"ה כל ברית מילה סכנה היא, וכדאיתא בגיטין (נז, ב) כי עליך הורגנו כל היום – זו מילה, וכדפירש"י דזימנין דמיית התינוק, ושומר מצוה לא ידע דבר רע ש"י.

ובפ"א אמר רבנו ששאל לגיסו מרן הגר"ח ק"ק שליט"א שאלה שנתעוררה בארגון 'לב לאחים' בבית ישראל שנישאה ל"ע לבן ישמעאל, ורצתה למול את בנה שנולד להם, אלא דיש חשש גדול שאם ישמע מזה בעלה הערבי – יהרגנה, ואמר הגר"ח ק"ק שליט"א דשומר מצוה לא ידע

א"כ, וז"ל בתו"ד: 'הנה מ"ש דבסתם איכא מיעוט המתים מחמתה איברא כן משמע בש"ס גיטין נ"ז ע"ב וברש"י שם ד"ה זו מילה וכו' ע"ש ומדקדוק לשון הש"ס משמע דוקא מילה שניתנה בשמיני איכא סכנה מצוי טפי משא"כ ישמעאל ובני קטורה שמלים בגדלותם, והנה עינינו רואות שאפי' א' מאלף ישראלים אינו מת מחמת מילה וצ"ל מצוה מגינה ומצלי אבל עפ"י דרך הטבע היה המיעוט

לישתוק לכך נענש במדה כנגד מדה שאותו פה שהיה מפיק מרגליות היה מלחך עפר אע"פ שגזירה היא שכך עלה במחשבה כמו שידוע ליודעי חן מ"מ מה שהיה מלחך עפר היה מסיבה זה, ודו"ק, והשם הטוב יכפר בעדינו', עכ"ל.

שע. יעויין בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רמה) מש"כ על כל ברית מילה להקשות כן, דמאחר דזימנין דמיית התינוק איך לא חוששין בפיקו"נ לזה, ואיך מותר

דבר רע, ושוב אמר כנ"ל דכל ברית מילה היא סכנה. ושאל רבנו קמיה הגר"ח דשם הוא סכנה לתינוק עצמו, משא"כ כאן זה לאם התינוק, אך לא הסכים לחלק ש"י.

ואמר רבנו דמרן הגר"ח זוננפלד זצ"ל שהיה מוהל הי' הולך לבריתות גם תוך כדי הפגזות שהפגזו הירדנים על ירושלים בעת המלחמה.

תקעה. אמר רבנו ששאל למרן הגר"ח זצ"ל בבחור בעל תשובה שביקש מהוריו לשמוע שיעור תורה ועי"ז נתנו גם לאחיו החופשי אופנוע שנוסע בזה שבת. ואמר הגר"ח זצ"ל שלא חייב לאבד את רוחניותו שלו בשביל אחיו, ובפרט שלא מכשילו אלא הוא מכשיל את עצמו [ואמר אז, מה הפשט במה שאמר אליהו לנביאי הבעל 'אם הבעל – לכו אחריו', וע"כ דלהעמיד את האדם על בוריו – מותר להעמיד הדברים גם בצורה כזו].

תקעו. הביא רבנו דברי האלשי"ך אה"פ ותקח תיבת גומא ותחמרה וגו' דהקשה היכן היה עמרם בכל זה ולמה רק יוכבד עסקה בתיבה ובהצלת משה, וביאר דיוכבד הבינה דבאותם ימים שיילדה את ילדי העברים – בהם תטפל בהצלת בניה, שזכות יש לידיים אלו.

ועפ"ז אמר רבנו בבעל ואשה שהתווכחו מי ידליק המכונה לילד חולה שגידלו בביתם דכ"א ויתר לב' שזכותו גדולה יותר, ואמר דהאשה תדליק שמטפלת בילדים (ולא הבעל, למרות כח תורתו). אך אמר דיש לחלק דיוכבד הצילה במסירו"נ וזהו הזכות והכח בידיה, משא"כ כאן [וציין רבנו להא דאחז"ל דבא גבריאלי וחבטן בקרקע לנערות בתיה, שיכלו להלשין על יוכבד. ובברכות דף כ בדורותינו אין ניסין דדורות הראשונים מסרו נפשם עקד"ה, ובמעילה דף יז דשלחו לרומא את רשב"י דמלומד בניסים].

שם שבת העבר, ואין צריך להזהר עתה שלא יבוא לידי חילול שבת הבא. ובכנה"ג כתב בשם הריב"ל דכשיודע בודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור אף בכנה"ג וכ"כ הרדב"ז, ועפ"ז סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא.

ומבואר מזה דחשיב שחטא, אע"פ שכעת כבר נצרף לזה, עכ"פ לכן מסכן את עצמו 'קצת' ובוזה יכפר קצת על האיסור שיצא שלא כדן. וא"כ אולי הכ"נ ע"י שיסתכנו ויסעו למילה, יהיה כפרה למה שנשואה לבן ישמעאל. אך אמר רבנו דשם כיפר בסכנה על העבירה הזו גופא, משא"כ כאן הסכנה של מצות מילה לא תכפר על האיסור שנשואה לבן ישמעאל. רצ"ע בכ"ז.

מתים ח"ו ואפ"ה ציוה הקדוש ברוך הוא למולו ש"מ הולכים אחר הרוב בפ"נ לענין מילה וכו', יעו"י"ש עוד בדברות קדשו.

שעא. ואמר רבנו דיש מקום לומר דע"י שיסתכנו למול, זכות זו תכפר במקצת על מה שנישאה לאותו בן ישמעאל, דהנה מצינו במ"ב (סי' רמח סקכ"ו) גבי הא דהיוצא בשיירה במדבר ויודעים שצריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו להתעכב במדבר בשבת לבדם, דאסורים לצאת ג' ימים קודם השבת, אבל ביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אח"כ יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקו"נ מותר, ואין כאן חילול שבת.

וכתב ע"ז המ"ב שם, בזה"ל: 'וביום א' וב' וג' (מותר לצאת). כבר נתבאר הטעם משום דהם נקראים על

תקעו. אמר רבנו בשם הגר"מ הלוי סולובייצ'יק זצ"ל בהא דאיתא במגילה דבתיה רחצה ביאור, ודרשו לרחוץ מגילולי בית אביה, וצ"ב מנ"ל לחז"ל דבר זה, וביאר בשם אביו מרן הגרי"ז הלוי זצ"ל דלא יתכן שגוי יזכה בהצלחת משה רבנו – שעל ידו ניצלה כל האומה הישראלית כולה, וע"כ דנתגיירה וטבלה לשם גירות קודם לכן.

תקעה. אמר רבנו דעובדא הוה באשה שנדרה בקבר הרשב"י שאם תמצא זיווגה, תקרא לבנה אלעזר ע"ש רבי אלעזר בן רשב"י, ולבסוף נשתדכה עם א' בשם אלעזר, והלכה קמיה מרן הגר"מ שך זצ"ל וייעצה ברוב פקחותו שתקרא שמו עזריה, דהוא מעין אל-עזר, דגם עזר-יה היינו שה' עזר.

תקעו. אמר רבנו כי במדרש 'עשרת הדברות' מובא דמותר לאדם להמית את עצמו אם עי"ז ינצל רבו ממיתה. ואמר רבנו דה"ה שמותר לבן למות במקום אביו. וצ"ע בכ"ז ש"ב.

תקפ. דן רבנו במסירות נפש עקד"ה, עם יזדרז לילך למצוה או דאדרבה ירוויח רגעי חיים. והביא דביונה הנביא אמר שאוני והטילוני אל הים, וכתב בספר חסידים דרצה להרוויח זמן. והגר"א הכריע לקדוש הגרף פוטוצקי שיזדרז. והעיר רבנו דהרי גזירה עבדא דבטלה, וכמ"ש הח"ח במחנה ישראל בחייל שציווהו לצחצח נעליו וכיו"ב בשב"ק אסור לו לעשות כן בביה"ש (אע"פ ויתכן דאי"ז שבת) – כיון דיתכן שיחזרו בהם מההוראה ש". וביאר רבנו, דבחילו"ש אין טעם למהר, אבל כשהולך להמית א"ע עקד"ה זו מצוה גדולה ונוראה ובזה אין ענין להמתין.

תקפא. דן רבנו ביש לפני ב' אבידות להשיב, אחת יקרה ואחת זולה, ואינו יכול להשיב את שניהם, אם יש דין קדימה לאבידה היקרה. ואמר רבנו דנראה ע"פ המבואר בב"ק (פא, ב) "ותנאי ב"ד הוא, שיהא זה שופך יינו ומציל דובשנו של חבירו, ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חבירו". ופירש"י 'זה בא בכדו של יין וזה בא בכדו של דבש, ונסדקה חבית של דבש, וכן זה בא בחבילת פשתן על חמורו וזה בא בחבילת עצים ומת חמורו של בעל פשתן, יפרק זה את עציו וטוענו', עכ"ל ש"ד. והכ"נ יציל היקרה טפי, ויגבה אח"כ דמי

שעב. יעויין בספר חסידים (סי' תרחצ) שכתב דאם הגויים אומרים לשניים שא' מהם ימות, וא' ת"ח וא' ע"ה, עדיף שהע"ה ימסור עצמו כדי שינצל הת"ח. והריעב"ץ במגדל עוז (אבן בוחן פינה א, אות פה) כתב דמותר לאדם להביא עצמו לודאי סכנה כדי להציל ת"ח ורבו ואביו, וע"ע בשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' נג), וכן בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קעג אות ד), ובשו"ת דברי יציב (חומ"מ סי' עט אות מב, וסי' פא), וע"ע בספר 'עלי תמר' בירושלמי (תרומות (פ"ח ה"ד).

שעב. יעויין בבאור הלכה (סימן שמד, ד"ה מצומצמת) דכתב שאיש הצבא שהוצרך לו מטעם הממשלה לעשות איזו מלאכה דאורייתא, ויוכל לעשות זה בבין השמשות, או ביום שבת קודש, שיתכן שמוטב לו לעשות המלאכה למחר, אף שאז הוא יום שבת בודאי שאז הוא מוכרח לזה ואין עליו איסור, משא"כ עתה הוא מחלל שבת ברצונו בספק, יעו"ש [והובא בחשוקי חמד ב"ק (טז, א), יעו"ש]. שעד. אלא דיל"ע דבגמ' שם אלו דברי רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, ובגמ' מקשינן למה לא

הזולה מהיקרה, דאנן סהדי דניחא ליה דישיכו אבידתו ויורידו דמי הזול – משלא ישיבו לו כלל. אכן, אם אבידת הזול שייכת לעני, הרי שמלבד השבת אבידה יש גם מצות צדקה, והזולה קודמת ליקרה שעה.

תקפב. נשאל רבנו באדם שמצא בע"ח ויודע שאם ישיבנו לבעליו – יצערנו הבעלים מאד, ויעבור באיסור צעב"ח. והביא רבנו מש"כ המשך חכמה (דברים כב, א) דמותר להשיב בהמה דקה לבעליה, אע"פ שהמגדלה עובר באיסור. אך אמר רבנו דיש לחלק דשם אין למשיב אבידה קשר ישיר עם החטא של הבעלים אח"כ, משא"כ הכא הוא משיב לו את הבעל חי וגורם לבע"ח צער גדול, ואין היתר. ואמר רבנו דישיב וידגיש לו את האיסור של צעב"ח ובזה יצא יד"ח.

תקפג. בספר דרך שיחה (ח"א עמ' כח) כתב הגר"א מן שליט"א בשם מרן הגר"ק שליט"א: "ואתה תשופנו עקב (בראשית ד, טו). שאלני גיסי הגר"ר יצחק זילברשטיין שליט"א, באחד שיש לו תחביב לתפוס נחשים ולהרגם, אם מקיים בזה מצוה כנאמר 'ואתה תשופנו עקב', והראיתי לו על הפסוק הזה מדרש בילקוט הספורים שמשמע קצת שיש בזה מצוה, ע"כ ש"י."

את דמי האבידה הזולה - לבעליה, כדמי מי שהפסיד מחמת השב"א.

[וכתב ע"ז הגרא"נ: 'הוא פטור משום...' (כתי כאן אינו ברור כ"ב)].

ורק אם כן, השאלה האם באמת בעל האבידה היקרה חייב להפחית מהדמים את דמי הזולה ולשלם לבעליה, שיכול לטעון - מדוע לקחת לי אבידתי וכעת אני צריך לשלם לבעל הזול, אם היית משאיר, מישהו אחר היה מוצא ולוקח אותה ומחזירה לי בשלימות ללא שאצטרך לפחות הדמים.

[וכתב ע"ז הגרא"נ: 'ממילא לא תתעורר השאלה'.]
(ויל"ע א"כ אם המוצא את שני האבידות, יודע מראש שבעל האבידה היקרה לא יסכים להפחית הדמים - כגון שמכירו ע"פ שמו וכדו' שאינו שומר תורה ומצוות, וחושש המוצא שאם יקח את היקרה, בסוף יפסיד לשני את דמי הזול).
וכתב ע"ז הגרא"נ 'אם אינו יכול ליקח שתיהן - יפסיד', ע"כ, ועוד חזון למועד לדון בכ"ז אי"ה [נראה בשאלות ותשובות שבכתב מרבינו שליט"א, אות ל, מה שנתפקנו אם אבידת ת"ח קודמת למומר וכיו"ב, ובתשובות הגר"א נבצל שליט"א שם].

שעו. עי' רש"י (שמות יז, ז) שהביא משאחז"ל (ומקורו גם בתנחומא פ' בשלח סי' ח) 'מכאן אמרו טוב

נמנו תנאים אלו בתוך תנאים שהתנה יהושע עם ישראל, ומשני 'ביחידאי לא קאמרין', ונראה א"כ דחכמים פליגי ע"ז, וצ"ע לדעתיהוה מה יהא הדין. ויעוי"ש בתוס', וצ"ע בכ"ז.

שעה. וכן שאלתי קמיה הגר"א נבצל שליט"א: 'נתעוררה שאלה בדיני השבת אבידה, באדם שהלך ברה"ר ומצא שני אבידות השייכות לשני אנשים, אבידה אחת יקרה מאד והאבדה השניה זולה, ואינו יכול לקחת את שני האבידות יחד (משום גודלם או משקלם), האם יש סברא לומר שיקח רק את האבידה היקרה וישאיר את הזולה'.

[וכתב ע"ז הגרא"נ: 'כן'].

דהנה גם יש לדון במצא אבידה זולה, והרימה ולקחה, ובהמשך הילוכו מצא עוד אבידה יקרה יותר, דאז יתכן שלא יניח האבידה הזולה שכן כבר עוסק במצוה ופטור מן המצוה, אך מאידך הרי שניהם אותו מצוה ולא שייך בכה"ג עוסק במצוה פטור מן המצוה.

[וכתב ע"ז הגרא"נ: 'יטול גם את השניה'].

ואולי אם יש אומדנא שבעל הזול רוצה דווקא את אבידתו זו, לא יקח היקר, דהא קי"ל באבידה "אם נטל לא יחזיר". ולזרוק סתם - מפסיד לבעל הזול. אך אם משער שבעל האבידה הזולה לא מקפיד ולא אכפת לו לקבל כסף במקום הכסף - א"כ שיניח הזולה ויקח היקרה, ויפחית מדמי האבידה היקרה

תקפר. נשאל רבנו בישיבה שראשי הישיבה לא מרשים לארגן מנין תפילה מחוץ לביהמ"ד ובפנימיה, ובחורים ארגנו בכ"ז מנין, האם לש"ץ שעלה יש דין של ש"ץ שעולה בחזקה דאסור לענות אחר ברכותיו (כיון שראשי הישיבה אוסרים) או דמותר לענות על ברכותיו (כיון שהבחורים המתפללים במנין מעוניינים שהוא יעלה כש"ץ), האם בדין ש"ץ העולה בחזקה –

שבגויים הרוג, טוב שבנחשים רצוץ את מוחו'.
ושב הראוני שכוונת מן הגר"ח שליט"א היא למדרש המובא בילקוט הסופרים (פ"ח סי' ד): "הוא ישובך ראש ואתה תשופנו עקב. מעשה באדם אחד שהיה הלך בשדה ובידו כד של חלב, פגע בנחש שהיה צועק מרוב צמא, א"ל האיש מה אתה צועק, א"ל כי צמאתי, ומה בידך, א"ל חלב, א"ל תן לי את החלב לשתות ואראך ממון גדול עד שתתעשר, נתן לו ושתה, לאחר ששתה א"ל הראני הממון שאמרת לי, א"ל בא אחרי. הלך אחריו עד שבאו לאבן גדול, א"ל תחת האבן הזה הוא הממון, הקים האיש האבן וחפר ומצא הממון, לקחו והביאו לביתו, מה עשה אותו הנחש קפץ ונשתלשל סביב צוארו, א"ל האיש מאי האי, א"ל ממית אותך על אשר לקחת את כל ממוני, א"ל בא עמי לבית דין לפני שלמה, הלכו ובאו לפני שלמה, ועוד הנחש עליו, צעק האיש לפני המלך, אמר המלך לנחש מה תבקש, א"ל הנחש אני רוצה להרוג שהרי כתיב אתה תשופנו עקב, א"ל רד מעל צוארו שאין נכון שתהא מוחזק בו יותר ממני אחרי אשר אתם בב"ד, ירד מעל צוארו לארץ, א"ל המלך מעתה אמור דברים, התחיל לדבר ואמר אהרגנו, כמו שאמר לי הקב"ה אתה תשופנו עקב, א"ל המלך לאיש - ולך צוך הקב"ה הוא ישובך ראש, מיד קפץ ורצץ מוחו, מכאן אמרו חכמים טוב שבנחשים רצוץ את מוחו, ע"כ. ומקו"ד מדרש זה מהמבוא לתנחומא (בובר, דף עט, א). וחינוך גם דיש לנחש מצוה להרוג את האדם, וגם לאדם להרוג את הנחש.

ושב הראוני שכוונת מן הגר"ח שליט"א היא למדרש המובא בילקוט הסופרים (פ"ח סי' ד): "הוא ישובך ראש ואתה תשופנו עקב. מעשה באדם אחד שהיה הלך בשדה ובידו כד של חלב, פגע בנחש שהיה צועק מרוב צמא, א"ל האיש מה אתה צועק, א"ל כי צמאתי, ומה בידך, א"ל חלב, א"ל תן לי את החלב לשתות ואראך ממון גדול עד שתתעשר, נתן לו ושתה, לאחר ששתה א"ל הראני הממון שאמרת לי, א"ל בא אחרי. הלך אחריו עד שבאו לאבן גדול, א"ל תחת האבן הזה הוא הממון, הקים האיש האבן וחפר ומצא הממון, לקחו והביאו לביתו, מה עשה אותו הנחש קפץ ונשתלשל סביב צוארו, א"ל האיש מאי האי, א"ל ממית אותך על אשר לקחת את כל ממוני, א"ל בא עמי לבית דין לפני שלמה, הלכו ובאו לפני שלמה, ועוד הנחש עליו, צעק האיש לפני המלך, אמר המלך לנחש מה תבקש, א"ל הנחש אני רוצה להרוג שהרי כתיב אתה תשופנו עקב, א"ל רד מעל צוארו שאין נכון שתהא מוחזק בו יותר ממני אחרי אשר אתם בב"ד, ירד מעל צוארו לארץ, א"ל המלך מעתה אמור דברים, התחיל לדבר ואמר אהרגנו, כמו שאמר לי הקב"ה אתה תשופנו עקב, א"ל המלך לאיש - ולך צוך הקב"ה הוא ישובך ראש, מיד קפץ ורצץ מוחו, מכאן אמרו חכמים טוב שבנחשים רצוץ את מוחו, ע"כ. ומקו"ד מדרש זה מהמבוא לתנחומא (בובר, דף עט, א). וחינוך גם דיש לנחש מצוה להרוג את האדם, וגם לאדם להרוג את הנחש.

ושב הראוני שכוונת מן הגר"ח שליט"א היא למדרש המובא בילקוט הסופרים (פ"ח סי' ד): "הוא ישובך ראש ואתה תשופנו עקב. מעשה באדם אחד שהיה הלך בשדה ובידו כד של חלב, פגע בנחש שהיה צועק מרוב צמא, א"ל האיש מה אתה צועק, א"ל כי צמאתי, ומה בידך, א"ל חלב, א"ל תן לי את החלב לשתות ואראך ממון גדול עד שתתעשר, נתן לו ושתה, לאחר ששתה א"ל הראני הממון שאמרת לי, א"ל בא אחרי. הלך אחריו עד שבאו לאבן גדול, א"ל תחת האבן הזה הוא הממון, הקים האיש האבן וחפר ומצא הממון, לקחו והביאו לביתו, מה עשה אותו הנחש קפץ ונשתלשל סביב צוארו, א"ל האיש מאי האי, א"ל ממית אותך על אשר לקחת את כל ממוני, א"ל בא עמי לבית דין לפני שלמה, הלכו ובאו לפני שלמה, ועוד הנחש עליו, צעק האיש לפני המלך, אמר המלך לנחש מה תבקש, א"ל הנחש אני רוצה להרוג שהרי כתיב אתה תשופנו עקב, א"ל רד מעל צוארו שאין נכון שתהא מוחזק בו יותר ממני אחרי אשר אתם בב"ד, ירד מעל צוארו לארץ, א"ל המלך מעתה אמור דברים, התחיל לדבר ואמר אהרגנו, כמו שאמר לי הקב"ה אתה תשופנו עקב, א"ל המלך לאיש - ולך צוך הקב"ה הוא ישובך ראש, מיד קפץ ורצץ מוחו, מכאן אמרו חכמים טוב שבנחשים רצוץ את מוחו, ע"כ. ומקו"ד מדרש זה מהמבוא לתנחומא (בובר, דף עט, א). וחינוך גם דיש לנחש מצוה להרוג את האדם, וגם לאדם להרוג את הנחש.

עקב, מי יש ענין בזה או שהוא רק קללה שכך יקרה. ומהמדרש הנ"ל משמע שיש ענין בזה (לתרומה). והראני עוד מש"כ בריטב"א (קידושין ב, ב) דכתב: 'ובודאי ליכא למיבעי מפני מה לא אמרה תורה כי תקח אשה איש, דהא פשיטא כי האיש הוא הקונה כדכתיב ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך', ואע"פ דהוא רק קללה ולא ציווי (אלא דיל"פ דסו"ס מאחר והבריאה בנויה כיון באופן שהוא ימשול בך, משו"ה האיש קונה את האשה). וע"ע בב"ח (אה"ע סי' עו) שלמד מפסוק זה לימוד נוסף, ומוכח כנ"ל. ובמג"א (סי' קע סק"ט) כתב דהאר"י היה אוכל עשבי המדבריות שאין נזרעים ע"י אדם לקיים ואכלת עשב השדה.

ועוד הראני אותו חכם מש"כ בספר קב הישר (פרק פג): 'אחד מדרכי היראה הוא דלא לאנהגא קלנא בשום בריה בעולם על חנם, וכמו שמוזהר ע"ז בזהר פ' יתרו שכל הנבראים הן מעשה ידיו של הקב"ה וכולן הן צורכי העולם, וע"כ לא יהרוג אדם שום בריה על חנם ואפילו דבר המזיק לבריות כגון נחש ושוממית, אם אינו רודף אחריו להזיקו, עכ"ד. וע"ע באור שמח (פ"ה מהל' סנהדרין ה"ב, ד"ה פירש).

וע"ע דבר חידוש במדרש תדשא (בראשית, סוף פרק ז): 'למה לא טימא נבלתו משאר כל השרצים אחר שהוא בזוי, שלא יעכב אדם להורגו מפני הטומאה ויקיים ואיבה אשית', ע"כ. והיינו דטעם הדבר שנבלת נחש אינה מטמאה כשאר שרצים (עי' סנהדרין יז, א) משום שלא יחשוש אדם להורגו וליטמא.

ועוד מצאתי בס' דעת נוטה (בראשית, תשובה רעט, עמ' קלד) שנשאל מן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'הוא ישובך ראש' (בראשית ג, טו). מאי קמ"ל, האם כשהורג נחש, מקיים מצוה דאורייתא, של הוא ישובך ראש'. והשיב מן הגר"ח שליט"א 'זו קללה לא מצוה'. ובמקורות וביאורים (הע' 472) הביאו דבתשובה אחרת השיב 'זה קללה לאדם ולנחש'.

אזלינן בתר המתפללים או בעלי הרשות. והשיב רבנו דהתלמידים לא נהגו כדון, והקב"ה שונא גזל ואיך יתגדל שמו בגזל, ובפרט שהמנין פוגע ברוחניות של הישיבה. ואמר בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א דיש צד גדול לומר דהוי מצוה הבאה בעבירה, ואין לענות אמן ואיש"ר, ועל התלמידים לקבל מרות רבותם ראשי הישיבה.

תקפה. אמר רבנו בהא דכתיב (בראשית מו, כח) 'ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גושנה ויבואו ארצה גושן', ופירש"י 'לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה, להורות לפניו, לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה'. והעיר רבנו למה לא שלחו גם לבנות מקווה טהרה תחילה, וידוע בשם מרן החזו"א זצ"ל זו המצוה הגדולה ביותר. וביאר רבנו דמקוה היה פשוט שצריך, וזה עשה יהודה מעצמו (דהרי האבות הקד' גיירו נפשות רבות), ורק בית מדרש לתלמיד ורב היה חידוש שהוצרך לשולחו ולצוותו ע"ז ש"י.

תקפו. נשאל רבנו בישיבה שקנסו את הנעדר מהתפילה, ופ"א א' חיסר אלא שהיה בישיבה סעודת פדיון הבן, וטען אותו א' דאנוס היה דאל"ה היה בא לסעודת פדיון הבן. ואמר רבנו דבמנחות (ג, א) אמרי' בהא דתנן שם (מט, א) לגבי קרבן התמיד שמקריבין אותו אחד בבוקר ואחד בבין הערביים, ותנן 'לא הקריבו כבש בבוקר יקריבו בין הערבים, א"ר שמעון אימתי בזמן שהיו אנוסין או שוגגין (שלא הקריבו תמיד של שחר אז אינו מעכב דביה"ע), אבל אם היו מזידין ולא הקריבו כבש בבוקר לא יקריבו בין הערבים'. אבל לגבי קטורת תנן התם 'לא הקטירו קטורת בבוקר יקטירו בין הערבים'. ומבארין בגמ' שם דטעמא דאם לא הקטירו קטורת בבוקר יקטירו בבין הערביים, 'דכיון דלא שכיחא ומעתרא חביבא להו ולא פשעי'. והיינו דכיון שקטורת לא מצויה כמו תמיד, וגם מעשירה, וחביב להם, ע"כ לא חיישין דיפשעו בה שוב, ולכן לא קנסו.

ומבואר מזה דדבר החביב על האדם – אם לא עשאו, ע"כ דאנוס באמת היה ובכה"ג אין לקנוס (ובתוד"ה דלא מבואר דעיקר הטעם משום דלא שכיחא). ועוד אמרי' שם (נב, א) 'כי קא חייש ר"ש לפשיעה במילתא דלית בהו כפרה בגווה, במילתא דאית להו כפרה בגווה לא חייש ר"ש לפשיעה'. הרי חזינן כנ"ל. וא"כ בסעודת פדיוה"ב שאינו מצוי וחביב לרוב בנ"א (וגם מכפר כפ"ד תעניות ש"ח), ע"כ דאם הפסיד – אנוס באמת היה. וציין עוד רבנו למש"כ המג"א

ולהתבודדות, ומקום מוכן בית ועד לחכמים, ואחר כך יצייר עניינים המצטרפים לו. וכן יעקב שלח מתחילה לתקן לו בית תלמוד, עכ"ל קדשו. וע"ע בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (ח"א סי' סה).

שעה. יעויין בשדי חמד (ח"ד מערכת ס, כלל נד, עמ' 409) שכתב 'בשנת תרנ"ט בהיותי בעיה"ק ירושלים הזמינו אותי על פדיון הבן ולא הלכתי, ואמרו לי שאיתא בספרים דסעודת פדיון הבן, עולה במקום

שעו. הנה באמת בשל"ה הקדוש (פרשת ויגש, דרך חיים תוכחת מוסר, אות עח) כתב בזה"ל: 'ואת יהודה שלח לפניו' (שם מו, כח). לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה. לימוד מוסר מזה, כל פעולה שאדם עושה, ראשית דבר יראה בפעולה זו להכין ענין לצורך גבוה. כמו מי שזוכה לבנות בית, יצייר במחשבתו בתחילה איזהו חדר בבית שיהיה מוכן לו להיות סגור שם לתורה ולתפילה

(סי' תרפז סק"א) דמותר לקרות המגילה כל הלילה ולא גזרו עד חצות, דאידיי דחביבא להו לא פשעי בה.

תקפו. הנה בספרי מנוחת חיים (פ' בראשית, עמ' כה) הבאתי מה שדן רבנו בחשוקי חמד (מגילה כה, א) בת"ח עני שהשעה דחוקה לו וכובעו מרופט, ורוצה עשיר אחד להחליפו לו מבלי ידיעתו בכובע חודש, האם מותר או לא. ודן שם רבנו מסוגיא דסנהדרין גבי קוב"ה שלקח מאדם הראשון הצלע ונתן לו תחת זה את חוה לאשה, וכתב שם דכיון דאין צער לת"ח מהגניבה דמיד ידע שהחליפו לו חדש אין חשש.

וקיבלתי מידידי הבה"ח יוסף אביטבול נ"ו מכתב כת"י שכתב רבנו לזקנו הג"ר אליהו פורת טהרני שליט"א (ראש ישיבת ברכי יוסף), מתאריך 'צום הרביעי תשנ"ה', וז"ל רבינו שם: "מכתבו מיום ב' סיון הגיע היום, ובו אגרת מעולפת ספירים, חכו ממתקים וכולו מחמדים, בו כת"ר שליט"א בדק לן בענין החלפת כובע ישן של ת"ח בחדש, דהעלינו להיתר. והוד כת"ר שליט"א מראה לן פנים לאיסור עפי"ד המנ"ח דגניבה אסורה לא מצד ממון בלבד אלא המדה הגרועה אסרה תורה וכדברי הרמב"ם שלא ירגיל בכך והמטרה אינה מתירה עכ"ד כת"ר נ"י.

"ולענד"נ דגם לשיטת המנ"ח, הרמב"ם והחכם צבי, בעניננו מותר. דלא תגנוב ע"מ לשלם כפל, פירושו הוא שלרגע קט יש כאן גניבה, וגזל, אלא שכוונתו בזה היא לטובת הנגזל, כדי שיקבל אח"כ כפל, בזה אמרין דהיא מדה גרועה, משא"כ בנותן תחלה את הכובע החדש ואח"כ נוטל את הישן, ולא לעצמו, נוטלו אלא מסלקו מהמקום כדי שהת"ח ילבש את החדש, בזה אין כאן גניבה לעצמו ואין כאן צורה של מדה גרועה.

"ואפתחה במשל חידתי, ראובן הרואה את שמעון מחזיק בידו בקבוק יין והמכסה שעל ראשו מנוקב, הלך ראובן והחליף את הפקק השבור בפקק חדש-טוב, האם יחשב הדבר לגונב ע"מ להטיב? הדעת נותנת שאין כאן אלא מעשה הצלה, כך בעניננו אין כאן אלא מעשה החלפה של טוב ברע כשברור שהיא זכות לת"ח", עכ"ד רבינו.

תקפת. נשאל רבנו במה שמפורסם על חמיו מרן הגריש"א זצ"ל שאמר שאין ענין לשנות שם בעת שאדם גדול חולה, משום דרק אדם שאינו נקי בדין אז שינוי השם הוי

ועוד מובא על הגה"ק מאוסטרובצא זצ"ל, שהציק לו על שמרבה בתעניות, שהרי יכול לצאת בסעודת פדיון הבן שנחשב כאילו התענה פ"ד תעניות, והשיב: הא דמקובל כאילו התענה פ"ד תעניות, הני תעניות הן כנגד עבירות שכתוב עליהם 'כאילו' כגון: 'כאילו עובד עבודה זרה', וכדומה. וחישב ומצא בשי"ם ובחז"ל שיש פ"ד 'כאילו' כזוה, וכנגד זה מועילה פדיון הבן, עכ"ד, ודפח"ח.

פ"ד תעניות, ואני לא הייתי יודע דבר זה, וסיים שם 'ונראה שאין מקור לדבר הזה רק שיחה נאה בפי הבריות'. ומסופר דכשאמרו דברי השדי חמד קמיה מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל אמר דאמנם אין לזה מקור בספרים, אך יש לזה רמז בהא דכתיב (שמות יג, יב) וכל בכור אידים ב'בני'ך ת'פ'ד'ה', נוטריקון - 'אם דבר מה בפדיון בן נהנית, יחשב כאילו תענית פ"ד התענית', ע"כ.

לו כזכות, אבל גדולי הדור שמי לנו נקי כמותם מה יוסיף להם שינוי השם. ונשאל מהא דחזינן בפ' לך לך (בראשית יז, טו) ששינה הקב"ה שם שרי לשרה, ומשמע שבזכות זה נפקדה בבנים כמבואר ברש"י (בראשית טו, ה), וחזינן דגם באדם גדול כאבות האומה שינוי השם מועיל.

והשיב רבנו, דעיקר ענין שינוי השם הוא משום שינוי המזל, דאמרי' אם על פלוני נגזר, על אלמוני לא נגזר. וענין זה שייך במי שיש חשש שאין לו מספיק זכויות, אבל אנשים גדולים שמזלם בשמם הקודם יסייע להם יותר בזכות התורה שלמדו אין ענין בזה. וגבי אברהם ושרה י"ל דבני חיי ומזוני תלויים במזל, ואף צדיק שנולד במזל שלא יהא לו ילדים צריך ס"ד שישתנה מזלו, משא"כ בצדיק שחלה כדרך כל הארץ צריך תוספת זכויות ובזה אמרי' דזכות התורה של שמו הראשון עדיפא על שינוי מזלו לאדם אחר.

תקפ"ט. סיפר רבנו מעשה נפלא שראה בס' 'יגילו במלכם' על הגר"צ אבא שאול זצ"ל שפ"א ביקש הלוואה בכדי לשלם עבור המצות שקנה לחג הפסח, ולאחר זמן קצר השיב ההלוואה, ותמהו למה הוצרך להלוות. ואמר דבמצה יש דין 'שלכם' (ש"ע סי' תנד ס"ד), וחשש שהכסף שלו שמקבל ממשכורתו – שמא גזול הוא, שמא מאחר הוא לשיעורים וכיוצ"ב, ולכן רצה כסף נקי וכשר בכדי היה ודאי 'שלכם', משא"כ בהשבת הלוואה דאין דין 'שלכם'. ואמר רבנו דכמובן היה זה חשש רחוק עד למאד ומ"מ כ"ז נזהר בממון הזולת עד שחשש שאי"ז 'שלכם' ודאי.

תקצ. נשאל רבנו באדם שהוחזק ברוסיה כישראל, וודו אמר לו דע לך כי אתה כהן, וחשש לדבריו ולא נטמא למתים וכו', ואחר זמן רצה להנשא לגרושה, וטען דמעולם לא שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא באופן וודאי, ורק חשש לדברי דודו, אבל לא האמין לו בוודאות, וטען ע"ע דהוא בחזקת ישראל.

ואמר רבנו דבקידושין (יב, ב) אי' דאשת ר"י אמרה בשם אמא שקיבל בך אבוך קידושין, ואמר לה לאו כל כמינה. והק' הראשונים שם דהא היא האמינה לזה וא"כ שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, ובשער המלך תירץ ע"ז דרק בידיעת עצמו יש שויא אנפשיה וכאן ידעה מצד אמה, ובזה לא אמרי' דשויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. ולפי"ז הכ"נ כיון שדודו הוא דקאמר ליה דכהן הוא, ואין כאן ידיעת עצמו, ל"ח שאח"ד (שויא אנפשיה וכו').

אבל בתורי"ד ביאר שם דכיון דמשועבדת היא לבעלה, אין יכולה להאמין לאמה ולאסור. ועוד מצינו במהרי"ט דכתב עפ"מ דאמרו בנדרים (צ, ב) דאשה שאמרה טמאה אני אינה נאמנת דחיישין שמא עיניה נתנה באחר, והכא נמי. והק' ע"ז המהרי"ט דכל החשש שמא עיניה נתנה באחר, אבל אם אומרת שאמה קיבלה קידושין לפלוני, אז אסורה לכו"ע, ואין כאן חשש דעיניה נתנה באחר ש"כ.

ואמר רבנו בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל דהטעם דאינה נאמנת (בהא דקידושין שם) משום צער לידה, ולבד א"א לא להאמין, אלא דאחר שחז"ל לא האמינו משום עיניה נתנה אנו מוסיפין אי נאמנות. ואמר רבנו דיתכן דגם לשאר הראשונים, כל זה רק בהאמין ממש, אבל כשרק חשש לדבריו, יתכן דבזה אין יכול לאסור נגד חזקת ישראל שיש לו.

תקצא. אמר רבנו כי מורו ורבו מרן הגר"י אברמסקי זצ"ל (בעל ה'חזון יחזקאל') היה שמח מאד כשבאה לפניו שאלה הלכתית הקשורה או שניתן להביא ראיה מפרשת השבוע, דדבר בעתו מה טוב.

תקצב. נשאל רבנו מה עדיף לתרום, האם תלושי קניה למכולת או תלושי קניה לאוכל מוכן. והשיב עפ"מ דאיתא בתענית (כג, ב) גבי אבא חלקיה דהוא ואשתו התפללו על הגשמים וירדו גשמים מצד אשתו, ואמר אבא חלקיה דהוא משום דאיתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא לעניי ומקרבא הנייתה, ואנא יהיבנא זוזא ולא מקרבא הנייתה. הרי מבואר דאוכל מוכן עדיף טפי ליתן לעני שמקרב הנאתו. אך אמר רבנו דמ"מ כיום רבים מעדיפים לאכול אוכל של נשותיהם ולא אוכל קנוי, ואין ראי' מהגמ' דמירי בעני ואביון שאין לו כלום, ולכן בנד"ד אין ראי' דעדיף תלוש קניה לאוכל מוכן.

תקצג. אמר רבנו בשם בנו מו"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א ביש לפנינו ב' רופאים, א' מומחה גדול אך אונן, והב' פחות מומחה, דיש לצדד דהפחות מומחה עדיף כיון דאינו אונן, דבמור"ק (טו, ב) מבואר דאבל אינו משלח קרבנותיו, דתניא ר"ש אומר שלמים – בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן, ופירש"י 'בזמן שהוא שלם. בדעתו, שדעתו מיושבת עליו'. הרי מבואר דאונן אין דעתו מיושבת עליו, ולכן אע"פ שמומחה הוא מ"מ עדיף לנתח אצל המיושב בדעתו אע"פ שפחות מומחה, והסכים רבינו עם הדברים.

[ואמר רבנו דיתכן שמי שטבעה ספינתו בים, כיון שמוטל עליו ליתובי דעתיה, יכול לנתח. משא"כ אבל שחייב ע"פ דין באבילות ואין לו להסיח דעת, הוא אין דעתו מיושבת עליו. ואמר רבנו עוד דיל"ע באבל כל ימי השבה, דיתכן וגם הוא אין דעתו מיושבת עליו, וצ"ע].

תקצד. אמר רבנו גבי היזק שאינו ניכר דלאו שמיה היזק, דברמב"ם (פ"ז מהל' חובל) מבואר דהגדר הוא דלא נשתנה הדבר (דבעינן 'מכה בהמה ישלמה' דניכר הדבר בחפץ). ובתוס' ב"ב (ב, ב) מבואר דהגדר הוא אם הדבר נראה כנזק, וע"כ כלאיים חשיב ניכר, דהגם דלא נשתנה גוף הדבר מ"מ נראה הנזק לכל. ואמר בשם חמיו מרן הגריש"א זצ"ל גדר חדש – בשם ספר 'דור רביעי', דנזק שאומות העולם מודים דחשיב נזק - חשיב נזק גשמי ולא רוחני והו"ל היזק ניכר דחייבין עליו, אבל נזק שאוה"ע לא מודים שזק הוא, זה חשיב נזק רוחני והו"ל היזק שאינו ניכר [ואמר רבנו עפ"ז במי שפתח קופסת חיסונים וא"א

להשתמש בזה יותר, דכיון דאזה"ע מודים בנזק זה, א"כ אמנם לדעת הר"מ יהא פטור (ולד' התוס' יל"ד), אך לד' הדור רביעי בודאי יתחייב].

תקצת. אמר רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל בהא דאחז"ל (ב"מ נח, ב) במערבא במאי זהירי, באחורי אפי, למה בא"י נזהרו בזה יותר מחו"ל. והשיבו דמצינו חומרה על רציחה בא"י יותר מבחו"ל, וכדכתיב בפ' ערי מקלט (במדבר לה, לד) 'ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וגו'', וכיון דהמלכין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים לכן יש ליזהר בזה טפי בא"י מבחו"ל [ואמר רבנו עפ"י באדם שרוצה להוכיח את חברו במטוס ולהלכין פניו על שאוכל מאכל שאינו כשר, דיש ענין להמתין עד שיצאו מא"י ואז יוכיחו].

תקצו. אמר רבנו שאחד שאלו שאינו רואה ברכה בלימודו, והשיבו דמצינו אצל דוד המלך (ריש מלכים א') שכיסוהו בבגדים ולא ייחם לו, ופירש"י שם 'אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף, לפי שקרע את כנף המעיל לשאול וכו'', יעו"ש. וא"כ כך בתורה הקד' צריך להזהר בכבוד הספרים וכבוד התורה, ושלא לדבר דברי חולין על יד הגמ', ולא להשאיר הגמ' פתוחה ובזויה, ומי שמבזה התורה אינו זוכה לראות ברכה בלימודו.

ובפ"א הביא רבנו יסוד דומה לזה, דבמקום שאין מכבדין הצדיקים וגדולי ישראל, לא זוכים שהצדיקים יגנו עליהם מצרות. דכן מבואר בשפת אמת (תענית כא, ב) שכתב לבאר הא דמצינו שם דבסורא הוות דברתא (דבר – מגיפה), בשיבבותיה דרב לא הוות דברתא, סברו מיניה משום זכותיה דרב דנפיש, איתחזי להו בחילמא (להנך אינשי דסברי משום זכותיה דרב הוא): רב דנפישא זכותיה טובא הא מילתא זוטרא ליה לרב, אלא משום ההוא גברא דשייל מרא וזבילא לקבורה' (היינו מעדת ואת לקבורה, ומשום זכות דקבורה מדדו בו מדה כנגד מדה, רש"י).

ותמוה דאם זכותיה דרב נפיש – א"כ בכלל מאתיים מנא, והיו צריכים להנצל גם בזכות החסד של הקבורה וגם משום זכויותיו של רב, וביאר בזה השפת אמת, וז"ל: 'שם בגמ' הא מילתא זוטרא לי' לרב. ותמוה כמ"ש במהרש"א דהא בכלל מאתיים מנה ע"ש, ול"נ לפרש וכו'.... מיהו גם לפי פשוטו י"ל דאי הוי בזכותו הוי מציל טפי א"כ ע"כ אין זכותו מגין עליהם מטעם דלא צייתי לי' או שאין מכבדין אותו כראוי והצלה שלהם הי' מטעם אחר', עכ"ד. הרי מבואר בזה דאם אין מצייתים ומקשיבים לדברי הצדיק, או שאין מכבדין אותו כראוי, אין זכות הצדיק מגינה עליהם, ודו"ק שפ'.

עטרה בראשם, אבל אם הם מזלזלים בו ובדבריו אז אין זכותו מגין עליהם. והרי זה דומה למטריה שאם האדם יפתח אותה וישים אותה על ראשו אז תהיה לו למחסה ולמסתור מגשם וממטר, אבל אם הוא מחזיק אותה כמו משענת להשען עליה, בודאי

שפ' וראיתי להגאון רבי שאול מקיקץ זצ"ל (מגדולי רבני ג'רבה, בעמח"ס שמש ומגן, כרמי שלי, בית ושם ועוד) בספרו 'לשם אשים' (דרוש ו) שכתב כדברים האלה, דמתי זכות הצדיק תגן על אנשי הדור - כאשר אנשי דורו מכבדים אותו ושמים אותו

תקצו. אמר רבנו גבי ברכת 'הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה', דצ"ע כיום שאיננו נהנים מהשכוי כלל, ורק בזמן חז"ל היו נהנים מזה שהיו מקיצין אותם בבוקר שפא. וביאר רבינו דהברכה אינה דווקא על התרנגולת אלא על כל בעלי החיים שיש לבני אדם תועלת מהם.

וכן אמר רבנו על משה"ק בשעה"צ (סי' ריח סק"ב) על מה שתקנו ברכת דיין האמת על אשת לוט, והקשה השעה"צ 'ולא ידענא, לפי מה שמבואר לקמן ברכ"ה סעיף ט דברכת דיין האמת הוא דוקא כשמצטער על הענין, עיין שם, דלפיכך לא מברכין על עובד גלולים, והיא בודאי איננה ישראלית, ואולי דמצערינן על שלא הועיל זכות של אברהם להצילה, שזה מורה על תוקף הדין', עכ"ד. ואמר רבנו די"ל דאין הברכה רק על אשת לוט גרידא אלא באופן כללי על מידת הדין, ודו"ק.

תקצח. אמר רבנו דיש לדון בתקופת הבצורת בימי אחאב שגזר אליהו שלא ירדו גשמים ג' שנים, דיתכן ולא היה חיוב להתפלל ולבקש 'ותן טל ומטר', כיון דאליהו הנביא נשבע בשם ה' שלא ירדו גשמים אז אין ענין, ואולי אף אסור דעצירת הגשמים היה קידוש ה' גדול, וצ"ע.

תקצט. נסתפק רבינו בהא דקיי"ל (שו"ע יו"ד סי' רפב סי"ט) דאין להניח ספר שקדושתו פחותה מעל ספר שקדושתו מרובה [וכגון להניח נ"כ ע"ג חומש, או חומש ע"ג ס"ת]. ונחלקו הפוסקים אם מותר להניח ספר מעל ספר כדי להגביה הספר שרוצה ללמוד בו, כדי שיוכל לראות טוב יותר את הכתוב. דדעת הט"ז שם (סקי"ג) לאיסור (וכ"ה בט"ז או"ח סי' שטו ס"ז), אך המג"א (סי' קנד) צידד להיתר, וכן כתב בחיי אדם (כלל לא סמ"ח), והובא במ"ב (סי' קנד סקל"א).

ואמר רבנו דיש להסתפק בא' שנוהג תמיד להחמיר שלא להניח ספר ע"ג ספר כדי להגביה, האם על גבי 'ספר חיי אדם' עצמו יהא מותר, כיון דהחיי אדם עצמו ס"ל כהמג"א דהדבר

שאינה מגינה עליו מהגשם והמטר.

ובזה פירש מה שיש אומרים בתפילה ביום שני וחמישי בפיוט 'אנשי אמנה אבדו' - 'היו לנו לחומה ולמחסה ביום זעם', דהכוונה דאם הצדיקים ואנשי אמונה מכבדים אותם כמו המחסה המשימים אותו על הראש או זכותם יהיה לנו כחומה להגן בעדנו, עכ"ד.

וראיתי בספר 'שמו ראובן' (לחכם משה ראובן עלוש זצ"ל, דרוש ג' לשבת זכור, עמ' שכב) שהביא הדברים הנ"ל והוסיף ע"ז: 'וזהו רמז הפסוק כי תשא את ראש בני ישראל, לכבד המנהיג הרוחני ולשים אותו בראשו ככתר ועטרה, וגם לפקדיהם מקבלים

הפקודות וההוראות שאומר לנו, ואפילו יעלה לנו בכסף רב לתת איש כופר נפשו, אז זכותו יגן עלינו שלא יהיה נגף בבני ישראל בפקוד אותם. וזהו שאמרו חז"ל בגמרא (ב"ב י, ב) במה תרום קרנם של ישראל - בכי תשא את ראש. הכוונה, כדי שיזכו ישראל לרום קרנם בין האומות ויהיו מוצלחים, כאשר ישאו את הראש והמנהיג על ראשם ומכבדים אותו ושומעים דבריו, כי אז יהיה זכותו להגן עלינו לזכות לחיים טובים ומאושרים, אמין, עכ"ד.

שפא. וכחזינן בברכות (ס, ב) בר"ע דאזל בדרך והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא, ופירש"י 'הוה

מותר. ואמר רבנו דמסתבר דאין בזה גנאי דהספר עצמו צועק ואומר שלא מבזה אותו שפ.

ובפ"א אמר רבנו שנשאל אם מותר להניח תפילין דר"ת אחר זמן השקיעה הרגיל – קודם שקיעה דרבינו תם, דממה נפשך, דהא לשיטת ר"ת עצמו עדיין לא הייתה שקיעה, ולחולקים על ר"ת הרי אין אלו תפילין כשרות ואין כאן שום חשש. ואמר רבנו דאלו שני שאלות שונות, א' על תפילין, והב' על השקיעה, ואי"ז תלוי זה בזה. ואמר רבינו דלא דמי לנידון הנ"ל דלהניח ע"ג חיי"א, דשם החיי אדם אמר בסוגיא זו גופא דהדבר מותר, משא"כ בר"ת אלו שני נושאים שונים ואין קשר ביניהם].

תר. אמר רבנו בשם הגר"ד פוברסקי זצ"ל איך אברהם אבינו השפיל את עצמו לשרת ולעבוד בפני ג' ערביים, וכי לא ידע מעלתו. וביאר דכיון שראה בכל אדם את ה'צלם אלוקים' שבו, ומי ברא אותם, ולכבוד בוראם עשה כן.

תרא. אמר רבנו שמשופר על מרן הרב שך זצוק"ל שפ"א בא לבקר אשה זקנה שאמרה לו מה יש לי המחיים, ולא רצתה להמשיך לחוות. וראה הרב שך שמהחלון רואים פרחים יפים, ושאל אותה אם נהנית מהם, והשיבה שכן, ואמר לה דההתבוננות וההנאה מפרחים שבזרע עולם ברא- אלו הרהורי אמונה, ובשביל זה לבד שווה להמשיך ולחיות. ואמר רבנו ששמע שמרן החזו"א זצ"ל היה יושב ליד פרח ומתבונן בו, ואמר שעומד להתעלף מפלאי הבריאה שרואה בפרח זה.

תרב. עוד אמר רבנו דמצינו מקור לקניית פרחים בשבת קודש, מהא דאחז"ל (שיה"ר ב, ב) 'כשושנה בין החוחים' – מה שושנה זו מתוקנת לשבתות וימים טובים כך ישראל מתוקנים לגאולה של מחר. והביא רבנו מה שביאר בפירוש מהרז"ו (ביוק"ר כג, ו) 'לשבתות ויו"ט. להתענג ולברך על הריח ולהשלים ק' ברכות', עכ"ד שפ, וחזינו דייעוד השושנים והפרחים לשבת קודש.

שפג. וכן ביאר בתורה תמימה בשיה"ש שם (אות לא) 'מה שושנה זו מתוקנת לשבתות ויו"ט. להתענג ולברך על הריח ולהשלים ק' ברכות'. 'כך ישראל מתוקנים לגאולה של מחר. ר"ל לגאולה העתידה שהיא מכונה יום שכולו שבת וכו', עכ"ד.

הנה לא מצינו מקור להדיא שיש ענין לקנות פרחים לשב"ק, דלגבי שבועות מצינו כבר ברמ"א (או"ח סי' תפד ס"ב) דנוהגין לשטוח עשבים בשבועות בביכ"ו ובבתים זכר לשמחת מ"ת. ובמ"ב שם (סק"י) כתב דנוהגין להעמיד אילנות זכר למה שבעצרת נידונין על פירות האילן. והגר"א ביטל מנהג זה, דזה חוקות הגויים להעמיד אילנות בחג. ונחלקו האחרונים אם ביטל רק מנהג אילנות, או גם הפרחים. ובמ"ב נראה

בהדיא תרנגולא. להקיצו משנתו, ופשוט.

שפג. וסיפר רבינו על הגה"ק בעל 'דברי יציב' זצ"ל שפ"א בא לקברו של התנא רבי יהודה בר אילעי והתפלל מנחה, ואחר כן בא לביתו וראוהו ב"ב ששרוי בצער, וביקש מהם למחרת לשוב לקברו דר"י ולהתפלל שוב מנחה, ותמחה על הנהגה זו, וביאר להם שבהיותם על קברו דר"י בר עילאי - התפללו מנחה אחר פלג המנחה, והרי ר"י עצמו בברכות (פ"ד מ"א) אומר דתפילת המנחה זמנה עד פלג המנחה, וע"כ היה בצער רב שנהג על קבר התנא עצמו שלא כדבריו, וע"כ ביקש לבוא שוב פעם לקברו דר"י בר עילאי ולהתפלל מנחה קודם פלג, לתקן מה שעשה בפעם הקודמת.

תרנ. נסתפק רבנו בהא דכתיב בפרשת תזריע (ויקרא יג, מה) 'והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא', דבתרגום אונקלוס תרגם 'וכרוזא מכריז ואמר רחוקו רחוקו מן מסאבא', והיינו שהכרוז מכריז על הטמא שיתרחקו ממנו. אכן ברמב"ם מבואר דהטמא עצמו מכריז ע"ע שטמא הוא, וז"ל (פ"י מהל' צרעת ה"ז) 'מצות עשה שיהיה המצורע המוחלט מכוסה ראש כל ימי חלוטו ועושה על שם כאבל ופורם בגדיו ומודיע העוברים עליו שהוא טמא שנאמר והצרוע אשר בו הנגע וגו'', עכ"ד.

ואמר רבנו דנפק"מ כיצד לקרוא את הפסוק, דלתרגום אונקלוס יש לקרוא בבת אחת 'וטמא טמא יקרא' (הכרוז), אבל להרמב"ם יש לקרוא 'וטמא - טמא יקרא' (והיינו שהטמא – יקרא ע"ע שטמא הוא, ויש לעשות רווח והפסק בין 'טמא' ל'טמא'), ואמר רבנו שמנהג העולם לקרות בבת אחת, ואולי בני תימן (שנוהגין הכל ע"פ הרמב"ם) יקראו בב' חלקים, וצ"ע שפד.

שמניחה בקופסה מזהב]. שפד. הנה ברש"י (ויקרא שם) אינו מבואר מי המכריז, דרק פירש 'וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו', אך אינו מבואר בדבריו מי משמיע האם הטמא עצמו או כרוז אחר. והנה העירוני דיתכן ואין כוונת הר"מ לכך, דיתכן דכוונתו דהמצורע קורא לעצמו שהוא טמא, אבל לא שקורא לאחרים, וכמבואר בשפתי חכמים על רש"י שם, דקמ"ל שלא יקרא לאחרים שהם טמאים, אלא על עצמו. ובאמת שיש מן האחרונים דמפרשים כן בדעת הרמב"ם, ראה במלבי"ם (ויקרא שם) מדכתב דההכרח דהר"מ מכך שיש פסיק מקף בין טמא לטמא, דצריך להפסיק קצת. וכן הביאו בס' המפתח (שם) מס' שם עולם עה"ת.

והנה בגמ' ביומא (נב, א) אמר איסי בן יהודה חמש מקראות בתורה אין להם הכרע (לדעת היכן הן נוטין, איך קורין אותם). וכתב שם הריטב"א בזה"ל: 'חמש מקראות אין להם הכרע. נראה פיורשו שאין להם הכרע מלשון דקראי כל היכא דליכא פיסוק דקראי או הפסק טעמים, דאילו השתא דאיכא פיסוק דקראי והפסק טעמים נתברר ספיקן', עכ"ד. וא"כ מאחר וכתב הריטב"א דע"פ הטעמים נתברר פיסוק הפסוק, א"כ בנ"ד בקריה"ת, ע"פ הטעמים זה 'טמא טמא' יקרא, דההפסק הוא אחרי הטמא הב', וא"כ עפ"י את ההפסק הגדול יקרא קודם 'יקרא', ואז 'טמא טמא' ברציפות (עם הפסק קטן). ודו"ק.

דרך אילנות ביטל. אבל י"א שגם הפרחים ביטל, ויתכן דזה הטעם דאצל רבותינו החזו"א והקה"י לא נהגו בזה.

והנה לגבי שבת, אין מקור מפורש, אבל רק מצינו מקור לקנות דבר המריח, וכדאיתא בשבת (לג, ב) דרשב"י יצאו מהמערע וראו שהוא סבא דנקיט תרי מדני אסא, להריח בשבת. וכנראה דהטעם בשביל להשלים ק' ברכות, וכ"כ בשו"ע (או"ח סי' רצ ס"א) שירבה במיני ריח בשבת כדי להשלים לק' ברכות. אבל קניית פרחים בלי ריח, אין לזה מקור.

ויל"ד מהגמ' עצמה דיש ענין, דאמרי' דרשב"י שאלו למה שני הדסים וא"ל א' לזכור וא' לשמור, וא"ל ראו כמה מצוות חביבות על ישראל, וצ"ע למה לא אמר כן מקודם לכן, ולמה רק אחרי השניים (וכבר עמד בזה הבן יהוידע שם). וצ"ל, דכל זמן שלקח הדסים רק להריח ולהשלים ק' ברכות, אי"ו חביבות, משום שרוצה לקיים הדין. אבל כשלוקח שניים - אז מראה כמה חביבים המצוות על ישראל. וא"כ יתכן דגם הקונה פרחים לשבת יש בזה חביבות, דהרי בשביל ק' ברכות מספיק א', וקונה יותר משום חביבות.

נזכמו המנהג שקונין קופסת זהב לאתרוג, דמצד הידור מצוה כשמברך על האתרוג - האתרוג לא שם בעת הברכה, ואיזה הידור יש בזה, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דאעפ"כ יש בזה חיבוב מצוה משום דלמעשה מחבב את המצוה של האתרוג

תרד. אמר רבנו סגולה למשפחה שיש שם חולים רבים, שמסופר על מרן הגר"ח הלוי מבריסק זצ"ל שבילדותו נחלה, וחמיו של מרן הבית הלוי זצ"ל היה חסיד, ואמר להם שילכו לאדמור מקודינב זצ"ל, והלכו אליו ואמר להם שהילד יבריא, ושבו לביתם וכן הווה.

ובבריסק רוצים להבין כל דבר, ובאו ושאלוהו כיצד ידע, ואמר להם שכיון והבית הלוי היה מכניס אורחים עצום, ובפרשת וירא מצינו 'ויקח חמאה וחלב והוא עומד עליהם', דצ"ב למה כתיב בלשון הווה 'עומד' ולא בלשון 'עבר' – 'והוא עמד עליהם' (כדכתיב בריש הפסוק 'ויקח'), וביאר דלאאע"ה הייתה מידת הכנסת אורחים, ועד היום הוא 'עומד עליהם', היינו שבכל דור ודור כשיש מכניסי אורחים – אאע"ה עומד עליהם וזכותו עומדת למכניסי אורחים, ולאאע"ה היה סגולה לרפואה [שהיה לו אבן טובה שכל המסתכל בה מיד נתרפא (ב"ב טז, ב)], וא"כ בסגולת מצות הכנסת אורחים ובזכות אאע"ה – יתרפא הילד, ודו"ק.

תרה. אמר רבנו דיש להסתפק באדם שיש לפניו ב' סופרי סת"ם לכתיבת ס"ת, האחד יהודי פשוט אך אומן גדול, והשני ת"ח מופלג אך אין הכתב יפה ונאה כ"כ, מאי עדיף ממאי. ואמר רבנו דמצינו בנצי"ב בהעמק דבר (דברים יז, יח) עה"פ 'והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים', וצ"ב מה כוונת התוה"ק בתיבות אלו, וביאר הנצי"ב בזה"ל: 'ונראה עוד ככוונת 'מלפני הכהנים הלויים' שהוא מש"כ הרמב"ם הלכות ס"ת (פ"ז ה"ב) ומגיהין אותו מספר העזרה ע"פ בית דין הגדול, והוא ירושלמי סנהדרין (פ"ב ה"ו) ותוספתא שם פ"ד. ונראה דבזה נכלל שיהיו הכותבים והעוסקים בזה גדולי ישראל, ותהיה בזה קדושה יתירה, למען תהיה קריאת המלך בה מועילה לכל הכתוב הלאה במקרא הסמוך וכו' שפ"ה, ע"ש עוד. וא"כ חזינן דיש מעלה גדולה שהמתעסקים בס"ת יהיו גדולי ישראל ושע"ז יש קדושה יתירה, וע"כ אמר רבינו דהסופר הת"ח והיר"ש עדיף מרעהו אע"פ שהכתב פחות נאה ומומחה.

תרנ. אמר רבנו במלך ישראל דמצווה לכתוב ס"ת ועושה אותה כמין קמע ותולה בזרועו, והקשה הרש"ש (סנהדרין כא, ב) דהא קי"ל דאסור לתלות ס"ת ותפילין אפי' בכיס, ואמרי' דכל התולה תפילין יתלו חייו. ואמר רבנו דיש מיישבים דכיון דמבואר בעירובין

שפ"ה. וז"ל המשך דברי הנצי"ב שם: 'וזהו משמעות 'על ספר מלפני הכהנים הלויים', ד'ספר' משמע קלף דוקא, והמצוה שיהא העיבוד בקדושה יתירה, וכמעשה דרבי חייא בפרק הפועלים (ב"מ פה, ב) דהוי עביד מילי יתירא לקדושת החומשים, כדי שיפעלו ביותר בלב התינוקות, וכו', וכן המצוה במלך' עכ"ד.

וראיתי בספר 'רב רבנן' על מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל (עמ' רמד) מהספרו של הגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (רב דקה"ח שיכון ה', ובעמח"ס ויצב אברהם): 'כך גם היו פסקיו משולבים ביראת ה' אמיתית, וזה היה משריש לקהל שומעי לקחו ושואליו תדיר, והיא הייתה אצלו יסוד היסודות וראשית לכל. זכרוננו ששאלתי אותו פעם, אם ראוי יותר להדר על כתב נאה בתפילין, או לרכוש תפילין מסופר שהיה יר"ש מרבים, ובזקנותו כבר לא היה כתבו נאה, והשיב נחרצות: ודאי מהסופר ירא ה', ע"כ.

דהמוצא תפילין בשבת מותר ללובשם ולקחתם דרך מלבוש בכך וא"י הוצאה, והכ"נ חשיב דלבוש המלך בס"ת דהוי רק לקישוט ותפארת ואין זה נשיאה, וע"כ אין בזה גנאי. ואמר רבנו עוד דגם בשבת יהא מותר דא"י משא אלא מלבוש.

ועוד הביא די"א דמלך שקמו בפניו כבר, וכעת נכנס שוב עם הס"ת, דאי נימא כנ"ל דחשיב מלבוש יתכן וא"צ לקום לפניו דהס"ת בטל למלך. ועוד נפק"מ אמר רבנו בסדר תעניות שמוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה ע"ג התיבה ובראש הנשיא ובראש אב"ד וכאו"א נותן בראשו וכו' (תענית רפ"ב). ואמר רבנו דא"נ הס"ת הוא דבר נפרד לכשעצמו א"כ יתנו אפר גם על הס"ת, אך א"נ דזה בטל למלך ולמלך יש כבר אפר, שוב א"צ ליתן על הס"ת.

תרז. אמר רבנו גבי ראיית חילול שבת שמקרת את האדם, בשם מרן הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל בהא דכתיב (דברים כט, טז) 'ותראו את שיקוציהם ואת גילוליהם עץ ואבן – כסף וזהב אשר עמהם', דבתחילה הרי זה 'משוקץ' ומתועב, ואחרי זה התיעוב והשיקוץ ירד ונשאר כחפץ בעלמא 'עץ ואבן', ואח"כ בפעם השלישית – 'כסף וזהב', דאחר שאדם מתרגל לדבר כבר לא אכפת לו מן הטומאה.

ובפ"א אמר רבנו בשם הרב מפוניבז' זצ"ל ששאל מדוע מצינו בחז"ל (מכות י, ב) 'ומכוונות להם דרכים, תניא ראב"י אומר מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם, א"ר כהנא מאי קרא תכין לך הדרך – עשה לך הכנה לדרך'. וצ"ע רק לערי מקלט מצינו כן, ואילו בעליה לרגל בירושלים לא מצינו שהיו שלטים איך הדרך לירושלים. וביאר דברוצח שבורח לעיר מקלט, אם ישאל בע"פ את עוברי הדרך, ישאלוהו למה בורח ואיך קרה שרצח וכו' וימלא האויר מדיבורים על עניינים רעים שכאלה. משא"כ בעליה לרגל, אדרבה, ע"י שישאל איש את רעהו – יבואו לדבר על ענייני עליה לרגל, ועל הזכות הגדולה לראות פני האדון אלוקי ישראל, ושיחה כזו – מה טובה ומה נעימה שפ'.

זה, מספר לו אבא שהולך לבית המקדש להביא קרבן, זה מחדיר בילד קדושה וטהרה, אבל ברצח אם ידפוק על הדלת וישאל היכן העיר מקלט, מה יספר אח"כ האבא לילד, זה רוצח וצריך לילך לעיר מקלט, זה לא חינוך לילד, הוא לא צריך לדעת מזה כלל וכלל, לכן עשו שלטים שהרוצח לא יצטרך לשאול וליכנס לבתים של היהודים, שימצא הדרך לבד. הרי חסד ה' הוא שהם לא נוסעים, ועי"כ פחות מתפרסם החילוניות שלהם, ואילו אתה מפרסם את הישיבות, ע"כ.

ובס' אהל משה להגר"מ שיינערמאן שליט"א (דברים עמ' תשנב) הביא מעשה זה ממרן הח"ח

שפ' וראיתי להגאון רבי יחיאל מיכל שטרן שליט"א בספרו 'התורה התמימה' (תהלים קיא, ה, עמ' תרמו, הע' א) שהביא דבר נפלא מעי"ז, וז"ל: 'מעין דברים הנ"ל אמר החזו"א לשאלת הרב מפוניבז', למה נגזר עליו לנסוע לחו"ל עבור הישיבה, ואילו האונברסיטאות אינם נוסעים ויש להם בנינים מפוארים, אמר החזו"א:

'על הדרך לבוא לעיר מקלט היה שילוט היכן הדרך, ואילו על הדרך לבוא לבית המקדש לא היה שילוט, הסביר שיש כאן כוונה עמוקה, יהודי בא לבית המקדש, ולא יודע הדרך, נכנס לבית יהודי ושואל אותו היכן הדרך, בנתיים שואל הילד מה רצה איש

תרח. אמר רבנו שנשאל בגביר שאמר שכל מי שישתתף בהפגנה פלונית, ובגדיו ינזקו מן החומר שמתזים השלטונות לפיזור ההפגנות, ישלם לו את ההפסד. וא' בא להפגנה שלא ע"ד להפגין אלא רק כדי שינזקו בגדיו ויוכל לקבל חליפה חדשה, מי חשיב גזל, דאמנם לא בא ע"ד להפגין אך סו"ס ע"י שבא היה בהפגנה 'רוב עם', ואולי גם זה טוב לגביר.

ואמר רבנו דמצינו בנצי"ב בהרחב דבר (בראשית נ, ז) עה"פ 'ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו איתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים', וביאר הנצי"ב בזה"ל: 'הא שפירש הכתוב שהיה כן, ללמדנו שאע"ג שלא כיוונו זקני פרעה לכבוד המת, מ"מ נחשב גם זה לכבוד המת, וכמו שפירשנו לעיל (לה, ח בהרחב דבר) לענין כבוד הברכי על המת, שאע"ג שהוא בוכה לצרכי עצמו מ"מ נחשב לכבוד ולמצוה. וכן כל פרטי הלוייה, שאפילו מהלך האדם אחר המטה בדרך הילוכו לצורך עצמו, מ"מ מקבל שכר הלוייה המת, שהרי מ"מ עשה כבוד להמת, והוא בכלל עושה מצוה שלא לשמה שנחשב מ"מ למצוה שפ', עכ"ד. ואמר רבנו דיש מקום לומר דהכא נמי אע"ג דיתכן ודעתו של הגביר הייתה

עולותיכם וזבחיכם, אחר שכל הרואה נזכר בנדריו ונדבותיו ומביאם לירושלים, ונמצא ש"ש מתקדש ומתעלה, עכ"ד.

ועוד הביא שם כע"ז על הגר"א לאפיאן זצ"ל שהתאונן אצל מרן הח"ח זצ"ל על המצוקה של בני התורה, והשיבו דכתיב בתהלים (שם) 'טרף נתן ליראיו - יזכור לעולם בריתו', ודרשו חז"ל 'טרף' מלשון טירוף, וביאה"ד דהמצב שבני התורה, יראי ה', צריכים לכתת רגליים ולאסוף כסף עבור לימודם, זהו מצב של טירוף, וכל כך למה? - 'יזכור לעולם בריתו', שע"י שהמשולחים היוצאים למען הישיבות, יעברו בדרכם בקהילות ישראל וידרשו בפני הצבור ויסיבירו את ענין גדלות התורה, ועי"ז ידעו לדורות את מעלת ברית התורה, ודו"ק.

שפ'. וז"ל המשך דברי הנצי"ב שם: 'מכל שכן בענין שהוא בכלל גמילות חסדים אין נ"מ מאיזה טעם עשה אם לשם מצוה או לא, אלא כל שעשה הגמילות חסדים נחשבת לזכות, וכן בהלוייה המת, אחרי שמ"מ הליכה זו אחר המטה הוא לכבוד לפניו, ממילא נחשבת לזכות להחולף. ועוד ראייה דגם העולה שלא בשביל המת נחשב לו לכבוד, מהא דתניא במכילתא פרשת בשלח: ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו, ועם יוסף עלו הארון והשכינה והכהנים והלוים וכל ישראל

זצ"ל, כפי שסיפר הג"ר יהושע סלומון זצ"ל מפי סבו הג"ר ישראל ספיר זצ"ל - תלמיד הח"ח, והובא בס' אבי הישיבות (ח"א עמ' קלה) בשם מרן הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל.

ועוד הביא שם מס' בית יצחק בשם הג"ר רבי איצ'לה מוולאז'ין זצ"ל שביאר סמיכות הפסוקים, הא דכתיב (דברים יב, ד-ו) 'לא תעשון כן לה' אלוקיכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וגו' לשכנו תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם, ופסוקים אלו באו אחר דכתיב (שם, ד) 'אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן', וביאר דאצל אה"ע מצינו שהיו מעמידים גילוליהם דוקא במקומות הגבוהים ובראשי ההרים כדי שיראו למרחוק וייקל להגיע אליהם נוכחו שאחז"ל (ע"ז מה, ב) לא בא הכתוב להודיעך אלא דכ"מ שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן בידוע שיש שם ע"ז, וא"כ זהו דכתיב 'לא תעשון כן לה' אלוקיכם' - כלומר להעמיד המקדש על ההרים הרמים ועל הגבעות - כי אם על המקום אשר יבחר ה' וגו' לשכנו תדרשו ובאת שמה, 'תדרשו' - דייקא, ללמדך שיהיו עולים אל המקדש דוקא מתוך דרישה וחיפוש הדרך, דאז יקיימו גם 'והבאתם שמה

לתרום למי שבא ע"ד להפגין ולא ע"ד לקבל בגד חדש, מ"מ יתכן דכיון וסו"ס יש ריבוי עם בהפגנה ע"י שעמד שם וניחא ליה בכך, יכול לקבל. ואמר רבנו שיווע שיש שחלקו עליו דהוי גזל גמור דמעולם לא נתכוין הגביר לתרום לאותו א', אך לדעתו יש לצדד דא"י גזל כ"כ, וצ"ע.

נובפ"א נשאל רבנו בא' שנכנס לבית קברות של נכרים לצרכיו, ובדרך כניסתו ויציאתו ליווה מבלי משים לויית גוי אחד, ואחר זמן קיבל סכום כסף שחולק ע"פ צוואת הגוי לכל משתתפי לוייתו, ואמר רבנו דאע"פ שלא נתכוין להיות שם לכבוד המת – מ"מ בעצם מה שעמד שם הביא כבוד למת, וכדברי הנצי"ב הנ"ל, ושפיר יכול לקחת הכסף לעצמו].

תרמ. נשאל רבנו מאשה שבעלה אסור בבית האסורים, ושאלה אם יש ענין שתצטער ותשתתף בצערן של בעלה, ולא תלך לחתונות שיכולה להמנע מלילך וכיו"ב. והשיב רבנו דיש מקור להנהגה זו ממש"כ רבנו יהונתן אייבשיץ זצ"ל בתפארת יהונתן (שמות כא, ג) 'אם בעל הוא ויצאה אשתו עמו. הורה לנו התורה כי האיש והאשה היא גוף שלם ואחד, ובצרתו לה צר, אף שאינו נמכרת עמו וא"כ אינה צריכה להיות בעבדות, מ"מ הואיל והם כגוף אחד וצר לה על העבדות שלו, הרי היא כאילו הייתה בעבדות כמוהו, ולכן בצאתו ויצאה אשתו עמו, כי מקדם אף היא הייתה בעבדות', עכ"ד. ודו"ק.

תרי. אמר רבנו דבמקום שיש השראת השכינה אין פלא שיש ניסים ונפלאות, דהנה מצינו ברש"י (שמות יט, יב) גבי הר סיני במתן תורה 'והגבלת את העם סביב לאמר, השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו, כל הנוגע בהר מות יומת', ופירש"י 'לאמר. הגבול אומר להם, השמרו מעלות מכאן והלאה, ואתה תזהירם על כך'. ובצידה לדרך (על רש"י שם) העיר למה גבי בלעם מצינו שהיה זה דבר חידוש שאתונו דבלעם החלה לדבר, ואילו כאן שהחול דיבר לא מצינו שזה חידוש ונס ופלא, אלא ביאר דבמקום מתן תורה שהיה השראת השכינה, אין זה פלא שהחול מדבר, ודו"ק שפ"ה.

הנס של האתון, כי הגבול הוא דומם והאתון היא בעל חי. ואני השבתי דאדרבה איפכא מסתברא, דכיון שהגבול נתקדש קדושה יתירה עד שאפילו הנגיעה אסורה בו מטעם המפורש לקמן בקרא (פסוק יח) מפני אשר ירד עליו ה' באש, לכן אל תתמה על החפץ אם היה יכולת בגבול לאמר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן וכו', כי בודאי באותה שעה קנה הר סיני רוחניות לתוקף קדושתו, וכה"ג יש לומר לקמן בפרשת פנחס (במדבר כו, נד) גבי הא דפירש רש"י והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני כו', והוא מטעם כיון שהגורל היה ע"פ רוח הקודש כדפרש"י שם. לאפוקי

ושבעה ענני כבוד, עכ"ד. והרי כל אלה לא בשביל הלוית יוסף עלו אחרי מיטתו, אלא שמ"מ נחשבו לכבוד יוסף. ועיין מה שכתבתי בפרשת בשלח.

והכי יש להוכיח עוד ממעשה דבעיא מוכסא בסנהדרין (מד, ב) לפי פירוש רש"י שניתן כבוד להרשע שליווהו הרבה בני אדם בטעות שכסבורים שמטתו היא של הצדיק, הרי אע"ג שלא בשבילו הלכו אחריו - היה לו לכבוד, ע"ש עוד.

שפ"ה. וז"ל הצידה לדרך (להג"ר יששכר בער איילינבורג זצ"ל, עמ' קח במהדור"ח): 'נשאלתי למה לא כתבה התורה בפירוש נס גדול כזה כשם שכתבה התורה נס של יופתח ה' את פי האתון (במדבר כב, כח), שהרי נס זה הרבה יותר גדול מן

תרי"א. אמר רבנו במעשה נדחום איש גם זו (תענית כא, א) דייסר את עצמו וביקש שיפלו ידיו לפי שפ"א הלך בדרך ובא עני ובקשו רבי פרנסני, וא"ל המתן עד שאפרוק מן החמור, ולא הספיק עד שיצאה נשמתו. וכבר העירו מה הו"ל למעבד, הרי מיד כשבקשו הסכים ליתן לו והלך לפרוק ולהוציא לו, וביאר רבנו ששמע מרבותיו דתבע את עצמו שהיה לו לקרוע את השק וליתן לו מים ומזון, ולא לחוש להפסד המזון ע"י קריעת השק, ועל כך העניש את עצמו שהיה לו נגיעות הפסד ממון, ולכן נתעכב כמה רגעים כדי לפתוח ולהתיר קשרי השק מעל החמור ועי"ז יצאה נשמתו, ודו"ק.

תרי"ב. נשאל רבנו בבעל תשובה (שאינו יודע עדיין סדר התפילה בע"פ) שהשלטונות לקחוהו לבית האסורים, והיה באפשרותו לקחת עמו או תפילין או סידור, מה יעדיף. דאמנם מצד אחד כיון שבלא סידור לא ידע לקרות ק"ש ולברך ברהמ"ז דאורייתא, וא"כ ק"ש ותפילה וברהמ"ז עדיפי דנוהגים גם בשבת קודש וגם נוהג כמה פעמים ביום, משא"כ תפילין דרק פ"א ביום ורק בימות החול, אך מ"מ אמר רבנו דכיון ומצינו בשערי תשובה דמצוות תפילין בכלל מצוות קבלת עול מלכות שמים היא ש"ס (ולכן המבטלו בכלל פושעי ישראל בגופן הוא), לכן תפילין עדיפי.

תרי"ג. אחר פטירת מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שהתפללו לרפואתו שנים רבות, אמר רבנו דבר נפלא שכתב בבן יהוידע (כתובות קג, א) בהא דאמר רבי דאחר מיתתו נר יהא דלוק במקומו ושולחן יהא ערוך במקומו, מ"ט, כל בי שמשי הוה אתי לביתיה^ש. וכתב בבן יהוידע בזה"ל: 'נ"ל בס"ד הטעם שעשה השי"ת מעלה זו לרבינו הקדוש, שיבא בגלוי בגופו ממש, וישב על שלחנו כשאר בני אדם בעודם בחיים, מה שלא נעשה כזאת לשום צדיק בעולם, לא קודם ממנו ולא אחריו, היינו כי השי"ת אינו מקפח שכר כל בריה, ומצינו שכל החכמים שבדורו השתדלו להתפלל בעדו שלא ימות, ועינו עצמן בתענית, והרבו תפילות ותחנונים ובכיה בקיבוץ רב, מה שלא עשו בשום דור כמותם, בעבור צדיק שבדור, ואע"פ שסוף דבר נצחו אראלים את המצוקים ונפטר רבינו הקדוש, לא קפח השי"ת שכרם, ונתן רשות שיבא לביתו בגלוי הגוף ממש, כדי שבזה לא יהיה נפסק

(ברכות טו, א) המניח תפילין וקורא ק"ש זו היא קבלת עול מלכות שמים שלימה, וכל העולם נברא לקבל עליהם עול מלכות שמים, ומי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלש מאות עונשין בכל שנה, והמניח בכל יום יש בידו זכויות לאין תכלית, ואמרו חז"ל (ר"ה יז, א) פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנחא תפילין מעולם, עכ"ל.

שצ. וכמו שהביא הגרעק"א בגליון בשם הספר חסידים דרבי היה נראה בבגדי חמדות שהיה לובש

גבי האתון של בלעם אין בה סרך קדושה אלא אדרבה הוא טמא ואתונו טמא, ואפילו הכי נתן בה הקב"ה כח הדיבור משום הכי כתבה התורה זה החידוש, כן נראה לי, עכ"ל, ונפלא.

שפט. וז"ל רבינו יונה באגרת התשובה (דרש א, אות ג): 'זהמקיים מצות תפילין סופו לקיים כל התורה לפי שהוא מקבל עליו במצוה זו עול מלכות שמים, ומתוך כך תבא בלבו יראת שמים לבלתי יחטא, שנאמר (שמות יג, ט) והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ד' בפיך', ואמרו חז"ל

השפע שהיו בני דורו נשפעים בחייו בזכותו, כי ידוע דהצדיק בעודו בחיים נשפעים בני דורו עלידו, ואחר פטירתו נפסק אותו השפע, וזהו עיקר ההפסד של הדור בפטירת הצדיק, ולכך בוכין ומספידין על חסרון זה, משא"כ עתה שהוא בא לעוה"ז ויושב בין החיים, אינו נחשב שנסתלק מן העולם, ואז גם אותו השפע שהיו נשפעים ממנו בהיותו בחיים ממש, אינו מסתלק, עכ"ל שם. ואמר רבנו שרואים מכאן שכל התפילות לרפואת צדיק לא נאבדות, ובדור ההוא הם זכו לדבר נשגב שכזה ששב בגוף לדור, אך עכ"פ כל דור זוכה שאין הקב"ה מקפח שכרו לפי דרגתם ומעלתם.

תריד. הבאנו לעיל בענייני בין אדם לחברו בענין 'לא תרדה בו בפרך', ואוסיף בזה מה שאמר רבנו עוד ששאל קמיה מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל באשה שמעבירה עובדת בערב פסח בצורה קשה מאד, אם עוברת בלא תרדה בו בפרך (דבעובדת גויה לא עוברת, דכתיב 'ובאחיכם בני' לא תרדה בו בפרך), והשיב הגר"נ זצ"ל דמצוי שיש אנשים שיש לו חומרות והידורים בערב פסח שיש לנקות את כל חריצי החלונות וכיו"ב, ומבקש מאשתו שתעשה זאת, וחושש לחומרא רחוקה והידור של חמץ בפסח, ולא חייש לאיסור דאורייתא דלא תרדה בו בפרך.

ועוד אמר הגר"נ זצ"ל לרבנו, שיש רבים הבונים ומרחיבים את ביתם ללא אישור מהעיריה, והעיריה נותנת צו הריסה, ובעל הבית מפעיל לחץ גדול ונורא על חברי ואנשי העיריה, ופעמים אף מארגן הפגנות לבית עסקן פלוני או חבר עיריה אלמוני, ולדעתו עובר בכך בלא **תרדה בו בפרך** (ואמר רבנו דבזה לא אמר שיש חשש אלא שעובר בלאו זה!).

והוסיף רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל אם מותר להפעיל לחץ על ראש ישיבה או גדול בישראל שימסור שיעור, והשיבו דעוסקים אנו בלאו דאורייתא!, והיינו דיש להחמיר בלאו דאורייתא זה. ואמר רבנו דה"ה כשלוחצים על ראש ישיבה וכיו"ב לקבל בחור לישיבה. אך אמר רבנו דרב שכונה שצריך להתמסר לשכונתו, ודורשים ממנו פעולות שחייב לעשותם עבור בני קהילתו, אין בכך משום לא תרדה בו בפרך, דהרי חייב הוא מתוקף תפקידו שצב.

תרמזו. סיפר רבנו כי אמו של מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל (בעל 'שבט הלוי'), בצעירותה, הייתה בת קול יפה ונדיר עד מאד, וביקשה מאד שתבוא לשיר בבית אופרה של נכרים וכיוצ"ב בעד ממון רב, והלכו לשאול את כ"ק האדמו"ר מצ'ורטקוב זצ"ל ואמר לה 'את

ומשם יונקים כל ימות החול, וביאתו הייתה לצורך דבר זה שלא יסתלק אותה שפע שהיה בא על ידו, ולכך היה עושה כן בליל שבת שהוא זמן ירידת השפע לעולם, עכ"ד. ע"ש עוד בדברי קדשו. שצב. ולעיל הבאנו לדון אם יש לאו דלא תרדה בו בפרך בדברי תורה, יעוי"ש.

בשבת, ופותר את הרבים בקידוש היום. וכבר דנו איך יכול היה לקדש ולהוציא יד"ח בקידוש, ועי' בשו"ת חתם סופר (ח"ו סי' צח), ואבמ"ל. שצא. ח"ל המשך דברי הבן יהודה שם: 'זבזה יובן הטעם שלא היה בא לביתו בגלוי אלא רק בליל שבת, מפני כי זמן השתלשלות השפע הוא בשבת,

תוותר על קולך שלא ישמע בעולם - ובזכות זה יהיה לך בן שתורתו וקולו יפוץ בכל העולם כולו, וכן הווה, שזכתה לבן – מרן פוסק הדור הגר"ש וואזנר צ"ל שהאיר עיני ישראל בכל עולם כולו בתורתו ופסקיו.

תרמז. כמה פעמים שאירעו אסונות שנפטרו ילדים צעירים ל"ע וכיו"ב, הביא רבנו דברי הבן איש חי צ"ל בקונטרסו 'בהעלות אהרן' (דרוש א, דף קב, א) שביאר הא דכתיב (תהלים עז, יט) 'קול רעמך בגלגל, האירו ברקים תבל', דאל תקרי 'בגלגל' אלא 'בגלגול', והיינו דכששומעים רעם – והיינו אסונות קשים וכיו"ב, זה מסור לגלגול, לחשבונות נסתרים של גלגולי נשמות, שנשמה יורדת לעולם לתקן מה שקלקלה בגלגול הקודם. [והביא רבנו עוד מדברי הבן איש חי שם ד'גלגול' בגימטריא 'חסד' (72), לפי שחסד גדול עשה הקב"ה עם בריותיו שיכולים לתקן מה שקלקלו] ש"פ.

תריז. [השלמה לענייני חנוכה]: נשאל רבנו באחד שביום שישי דשבת חנוכה שכח והדליק נרות חנוכה בלא ברכה, ונסתפק אם לאחר שתדליק אשתו נרות שבת יכולה לברך 'להדליק נר של שבת וחנוכה', ותוציא בברכה גם את בעלה. ואמר רבנו דאמנם מצינו שאפשר לכולל כמה מצות בברכה אחת, וכגון מש"כ החיד"א במחזיק ברכה (סי' רטז סק"ה) דמי שיש לו עשבי ועצי בשמים יברך ויכללם בברכה אחת ש"ד, אך יש לחלק דכאן הם ב' סוגי מצות שונות לגמרי (וכגון דנר שבת נתקן להנות מאורו, ואילו נר חנוכה אסור להנות ממנו) ול"ש לכלול אותם בברכה אחת, משא"כ בברכת הריח על עצי ועשבי דהוי אותה פעולה שמברכים עליה - רק על שני דברים שונים.

וגם בדורות האחרונים שנשכח מהם סוד הגלגול, היו נבוכים גם כן במקרים הנמצאים בתבל, שנראים לפי דעתם כמו עוול חס ושלום, שצדיק גמור ימות בלא עתו, או ידוכא ביסורים קשים. עד שנגלה הזוהר הקדוש, וגילה עוד הפעם סוד הגלגול, ובה נחה שקטה דעת הבריות בכמה עניינים שהיו נבוכים בהם עד עתה. ובה יובן בסיועתא דשמיא רמז הכתוב בתהלים 'קול רעמך בגלגל, האירו ברקים תבל', אל תקרי בגלג"ל אלא בגלגול, ורוצה לומר כיון שנשמע ונגלה קול רעמך בסוד הגלגול, בזה האירו כמו ברקים עיני התבל, שהיו מופלאים ומכוסים בעיני ראייתם עד כה, ועל ידי סוד הגלגול נודע טעמם ונימוקם. ובאמת ענין הגלגול שעשה הקב"ה הוא חסד גדול לבריותיו, ולכן תמצא גלגול עולה בגימטריא חסד, עכ"ל קדשו.

ש"ד. וכתב המחזיק ברכה דכמו שמברכין על תרומות ומעשרות ברכה אחת (בדק"ל בשו"ע יו"ד סי' שלא סע"ח). וראה בכף החיים (שם סק"ט) שכתב 'וע"כ נראה דלכתחלה יש לברך על כל אחד

שצג. וז"ל קדשו של הבן איש חי שם: 'אך הענין הוא, שיש אדם שבא לעולם, וזוהי תחילת ביאתו. ויש שכבר בא לעולם הזה, ונפטר, ועתה חזר ובא בגלגול להשלים דברים החסרים ממנו. והנה בודאי בתחילת ביאתו, אם הוא צדיק גמור, לא ימות בקיצור שנים, אלא ישלים זמנו, מה שאין כן החזר בגלגול להשלים חסרון שלו, הנה זה אפשר שיחיה שנים מועטות, מפני שכל עצמו לא בא אלא רק להשלים חסרונו, וכיון שהשלים חסרונו, מסתלק והולך לו. לכן אלו הבאים בגלגול אחר פעם ראשונה, אינם שווים בשנות חייהם, אלא כל אחד הוא חי מה שצריך לו להשלמת חסרונו אשר יחסר לו מביאה ראשונה וכו'.

'נמצא לפי זה, בסילוק הבחורים, יתפלא האדם מאד על השם יתברך וכו', ובפרט אם הבחור ההוא תם וישר וירא שמים בתכלית... אך בטעם זה של הגלגול שאמרנו, יתיישב דעתו של אדם עליו, וידע כי משפטי ה' אמת... נמצא שבסוד הגלגול יובנו כמה עניינים נפלאים, ויתיישבו כמה דעות נבוכים...

תריה. אמר רבנו דיתכן שאדם ידליק נרות חנוכה בבית הכסא בברכה ויהיה מותר לכתחילה, והוא עפ"ד החזו"א (או"ח סי' יז סק"ז) דאם עשה בית הכסא בשל חברו בגזילה, אין לזה דין בית הכסא והוי רק גרף של רעי, דלבית הכסא צריך סמכות כדי ליתן לזה דין, וכיון דאינו בעלים ע"ז אינו יכול, והו"ל רק גרף של רעי וסגי לכסות הצואה שצ"ה.

תרי"ב. אמר רבנו שת"ח אחד סיפר לו שבצעירותו הלך לראות כיצד נראית הדלקת נרות חנוכה אצל מרן ראש הישיבה הגראמ"מ שך זצ"ל, וראהו יושב ושוקד על תלמודו בעיון רב, ובא נכדו וא"ל שהגיע זמן ההדלקה, והביט בשעון לכמה רגעים, ומשראה שנותר עוד מעט זמן – שב ללימודו, ואחר זמן קצר שוב בא הנכד, ואז נתרום מרן הרב שך זצ"ל ו'נתלש' מתלמודו, והלך לנרות, בירך והדליק, אמר 'הנרות הללו', שר 'מעוז צור', וסיים 'א' גוטן חנוכה', ושב מיד לתלמודו. ואמר רבנו ששאלוהו מה הפשט בהנהגה זו, ואמר רבנו דכל כוונת היוונים בחנוכה הייתה 'להשכיחם תורתך', וא"כ מרן הרב שך זצ"ל עשה את ההיפך הגמור מכוונתם, ובימים אלה גופא השקיע עצמו בתוה"ק כ"כ, ודו"ק.

תרב. אמר רבנו דיתכן היכי תימצוי ששני אנשים ידליקו נרות חנוכה מאותו שמן בדיוק, ואחד יצא יד"ח והשני לא. והשיב רבנו עפ"מ דמצינו בשו"ע (או"ח סי' קנד סי"ב) דעכבר שנמצא בשמן של ביהכ"נ אם הוא מאוס אסור להדליקו בביהכ"נ, ובמ"ב שם (סק"ג) הביא בשם הפרמ"ג שמצדד דה"ה לשאר הדלקה של מצוה כגון נר שבת וחנוכה – אסור אם הוא מאוס לו. ומבואר עכ"פ שאם לדידיה אי"ז מאוס, מותר להדליק בזה נרות חנוכה או שבת. ואמר רבנו לפי"ז דאחד שאין שמן זה (שעכבר היה בו) מאוס בעיניו, לדידיה כשר להדלקה, אך לשאר בנ"א (שהשמן כן מאוס בעיניהם) שמן זה פסול להדלקה שצ"ה.

תרבא. אמר רבנו כי חמיו מרן הגריש"א זצ"ל הקפיד להדליק נרות חנוכה בשמן הראוי לאכילה, ולא בשמן הראוי לרק למאור, דומיא דנרות המנורה במשכן. ואמר רבנו שנשאל באדם שהיו לו שמן למאור ושמן זית הראוי לאכילה – שהיה תחת המיטה, מאי עדיף. ואמר רבנו דיקח השמן למאור שלא נפגם ברוח רעה תחת המיטה.

מחיצות בבית הכסא רק אם נעשו לשם בית הכסא, וכאן שבבית התחתון (ביהכ"נ) לא נבנו המחיצות לביהכ"נ, גם אם במשך הזמן נתנוף מביהכ"ס שלמעלה, מ"מ אין לזה דין בית הכסא. ועוד כתב בהמשך דבריו: 'ואף אם היו מייחדים אותו לשם בית הכסא, יפה אמר החכם שהביא ר"מ דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו', יעו"ש עוד בהמשך דבריו, ודו"ק.

שצו. ויש לדון עוד, דלאדם זה גופא יהיה מותר להדליק בשמן זה רק בביתו, ולא בביהכ"נ, דלגבי ביהכ"נ לא מצינו לכאורה חילוק בין אם מאוס לו

בפני עצמו, וכן הוא המנהג עכשיו בינינו, רק אם בדיעבד כללם בברכה אחת או שבירך עליהם בורא מיני בשמים יצא. וע"ע במ"ב שם (סקל"ט).

שצ"ה. והראוני שכן כתב בשו"ת ובחרת בחיים למהר"ש קלוגר זצ"ל (סי' כו), שנשאל שם באחד שהקדיש בית לתפילה, ואחר כמה שנים בנו בניו עליה על הבית, ובנו בית הכסא על קרקע תקרת בית הכנסת, והיה נוטף מבית הכסא לתוך בית הכנסת שמתחת עד שהוצרכו הקהל לצאת משם, ועכשיו פינו ממנו הצואה וסיידוהו בסיד מלמטה, אם מותר להתפלל שם או לא. והשיב דאין בזה בית מיוחד כלל, והוא עפ"ד הט"ז (סי' עט) דלא נאסרו

תרכב. נשאל רבנו בבעל תשובה שאשתו לא רצתה שידליק נרות חנוכה, והדליק בנרות ריחניים שהדיפו ריח בושם מיוחד ועי"ז הסכימה, מי יש לחוש משום 'דאין לנו רשות להשתמש בהם – אלא לראותם בלבד', ואמר רבנו דנרות חנוכה אסורין בתשמיש וכגון לספור כסף מול הנרות וכיו"ב, אבל הנאה הבאה לו לאדם בלא תשמיש לא נאסרה, דאין זה איסורי הנאה.

תרכג. אמר רבנו ששאלו לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל ביש שני שליחי ציבור, אחד ת"ח מופלג והשני פחות, אך הת"ח היו לו כאבים ובעיות רפואיות ברגליו שנצרך לישב בחלק מן התפילה על מקומו ולא לעמוד, מאי עדיף. והשיב הגריש"א זצ"ל דאם לא יכול לעמוד לפני המלך – אז לא יקחוהו כש"ץ, אלא את רעהו, אע"ג דפחות ת"ח.

תרכד. אמר רבנו גבי מש"כ המשנ"ב (סי' תרכ"ז ס"ק מח) בהא דכתב השו"ע שם (סט"ז) דאחר שהכין צרכי שבת יכול לאכול את הפת של עירובי תבשילין, וכתב ע"ז המ"ב 'מ"מ לכתחילה נכון שיניח אותו ללחם משנה בערבית ושחרית, ובמנחה יבצע עליו, דכיון דאיתעביד בו מצוה חדא ליתעביד בו מצוה אחריא'. והעיר רבנו למה שלא יניח אותו ללחם משנה גם ביום טוב, ולמה רק בשבת (הא גם ביו"ט שייך את הענין דכיון דאיתעביד וכו'). ואמר רבנו דאולי חיישינן שיטעה ויבצע פת זו במקום של יו"ט, וישאר בלא עירוב תבשילין ולא יוכל לקיים המנהג בשבת, ולכן לא מצינו ענין להניח את פת העירוב גם ביו"ט אלא רק בשבת.

ואמר רבנו עוד עפ"מ שכתב המאירי בשבת (ק"ז, ב), וז"ל: 'מגדולי החכמים כשהיה מזדמן להם פת של עירובי תבשילין היו בוצעין בו כליל שבת, שכבר הוכנו צרכי שבת, שמאחר שנעשית מצוה אחת באותה הפת ראוי לעשות בה מצוה שנית, ואף על פי שאמרו שאין מברכים שתי ברכות על כוס אחד מטעם מצות חבילות חבילות זהו כשנעשה הכל ביחד אבל זה שאינו נעשה בבת אחת אין בו ענין מצוה חבילות חבילות, עכ"ל. ונראה מדבריו דרק אחר ש'כבר הוכנו צרכי שבת' אז חשיב ש'נעשית מצוה אחת באותה הפת', ואז נגמרה מלאכתה של החלה כ'עירוב תבשילין', ורק אז יש את הענין של כיון דאיתעביד בה מצוה אחת וכו'. וממילא י"ל לפי"ז דביו"ט שעוד לא הכינו צרכי שבת – א"כ עדיין לא חשיב שנגמר מעשה המצוה בפת זו, ולכן אין ענין לעשות בה עדיין עוד מצוה אחריא להניחה ללחם משנה ביו"ט, ודו"ק.

תרכה. נשאל רבנו במש"כ הבאר היטב (או"ח סי' קפה סק"א) 'מצאתי, למה אין ה' בברכת המזון, לפי שכל מי שבירך ברכת המזון בכוונה אין שולט בו לא אף ולא קצף וכו' ומזונותיו מצויין לו ברווח ובכבוד כל ימיו וכו'', ע"כ. ונשאל רבנו דברכת המזון בפורים – שאומרים 'על הניסים', ושם אומרים 'להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, מנער ועד זקן, טף ונשים ביום אחד', וא"כ מצינו יום אחד בשנה שיש בברהמ"ז אות ה'.

ואמר רבנו לבאר בזה עפ"מ שכתב החתם סופר בתורת משה על מגילת אסתר לבאר הא דאחז"ל (מגילה יב, א) דהמן הצליח בגזירתו משום שנהנו ישראל מסעודתו של אחשוורוש, והקשה החת"ס דהעונש הוא על האכילה ולא על ההנאה, וביאר דהיו חייבים לאכול משום פיקו"נ, אבל היו יכולים לאכול הרבה מקודם לכן, ואז בבואם לסעודה יהיה זה אכילה גסה, ומה"ת אין בזה איסור, ואז לא היו נענשים על האכילה ש"י, אבל הם לא עשו כן, אלא באו ואכלו ונהנו מסעודת אחשוורוש – ולזה נענשו. וזהו שמרמזים בברהמ"ז – דבאמת סתם יהודי לא ראוי לקצף, אך ישראל שבאותו הדור שנהנו מסעודת אחשוורוש – הם היו ראויים לקצ"ף, ולכן יש ה', ודו"ק.

תרכו. נשאל רבנו בת"ח שהציעו לו לכהן כרב קהילה מכובדת, ומצד שני הציעו לו להיות רב בבית האסורים, מאי עדיף. ואמר רבנו דבנצי"ב בהעמק דבר (ויקרא כה, מו) עה"פ 'והתנחלתם אותם לבניכם אחרים לרשת אחוזה לעולם בהם תעבודו, ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך', וביאר הנצי"ב: 'חזר הכתוב והזהיר על פריכת הגוף, דבזה נכלל מי שהוא עובד באופן שאין לו תקוה שאפשר להיות משוחרר, וזה לבד הוא פריכת הגוף ונפש. ועל זה כתיב לעולם בהם תעבודו, ונכלל בזה הלשון שתהא העבודה באופן שלא יקוה שיצא לחרות. וכנגד זה הזהיר דבאחיכם בני ישראל אסור לעשות כן, ואדרבה ראוי להרחיב לבבו ולומר לו אולי עוד יעזרך ה' וימצא גואל לך, או תשיג ירך בסיבה על פי השגחתו יתברך', עכ"ד. וא"כ חזינן דיש ענין ומעלה לעודד רוח איש ישראל שעי"ז לא יחיה בהרגשת פרך, ובבית האסורים יוכל לעשות כן, וע"כ עדיף לכהן כרב בבית האסורים.

תרכו. אמר רבנו דשיטת המנחת חינוך (מצוה ט סק"א) דמצוות השבתת חמץ היא גם לחזר ולקנות חמץ ולהשביתו, ולא רק אם יש ברשותו חמץ. ואמר רבנו שנשאל בא' שרצה

הוא כ"כ שבע, עד שהאכילה שיאכל היא 'אכילה גסה' א"כ האיסור פחות חמור דאכילה גסה לא חשיבה אכילה.

ואמנם מסקנתו של רבינו הייתה דלא טוב נהג אותו אחד, וז"ל (חשוך חמד גיטין ב, א עמ' קנו): 'לא עשה טוב שלא סיפר לאשתו, והיה אסור לעבור על איסור, אף שהוא רק דרבנן, מפני שלום בית, שהרי אין זה מערער כל כך את השלום בית, כמו בסוטה, ואם פחד מפני שלום בית, היה עליו לספר לאשתו שכשעבר ליד המסעדה, הזמינוהו לסעודת מצוה, ונהיה בשרי, והרי מותר לשנות מפני דרכי שלום. ובענינו שעבר ואכל, כפרתו שיקבע שיעור בהלכות בשר בחלב, וילמד גם פרק בשערי תשובה, כמה גרוע האוכל מאכלות אסורות', עכ"ד.

או לא, וחילוק זה מבואר בפרמ"ג רק לגבי הדלקת נרות שבת או חנוכה, דזה הדלקה פרטית שלו, אבל בהדלקה כללית של הציבור – בזה אמרי' 'הקריבהו נא לפחתך'. שו"ר בכתבי שכן שמעתי מרבינו שליט"א לדין, וע"ע בפרמ"ג שם, ואכמ"ל.

שצו. וע"ע במה שהאריך רבינו בעצם דברי החת"ס בחשוך חמד (מגילה יב, א). ועפ"ד החת"ס הללו אמר רבנו במה שנשאל בא' שאכל קודם בואו לביתו ארוחה בשרית, ובבואו לביתו ראה שבני ביתו ארגנו לו מסיבה חגיגית עם מאכלי חלב, וחשש מאוד לשלום בית ולצערתו של אשתו אם לא יאכל מכל אשר טרחה והכינה, ולא עמד בנסיון ואכל את הארוחה. ואח"ז שאל מה כפרתו. ודן בזה רבינו מכ"כ אנפי, ואחת מן הסברות שאמר דאם

להדר בזה וקנה עוגות משוכחות ויקרות וזרקם לאש, ועמד שם ילד יתום עני שהוציא העוגיות טרם נשרפו ואכלם וסעדם, ושאל אח"כ אי הוי גזל דבעה"ב קנאם ע"מ לשורפם. ואמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ח ק"ש שליט"א דבודאי שאם היה יודע שילד עני יאכל וישבע מזה היה מסכים, ודן רבנו קמיה גיסו הגר"ח דהרי חביבה מצוה בשעתה, וא"כ דלמא היה חביב לו יותר מצות שריפת חמץ. והשיב הגר"ח דמצות צדקה תמיד חביבה בשעתה, ויש אומדן דעת שאם היה יודע היה מסכים.

תרכח. נשאל רבנו באחד שהיה רגיל לקשור ציציות, ובערב פסח אפה מצות, ובמקום לומר 'לשם מצות מצוה', אמר 'לשם מצות ציצית', האם המצות פסולות. והשיב רבנו דמרן הקהילות יעקב זצ"ל אמר שאם א' מכריז בקול רם 'לשם מצות מצוה' הרי זה על דעת כולם, וא"כ מה שהוא אמר 'לשם מצות ציצית' הרי זה בטעות [ואמר רבנו דפ"א נשאל בא' שהתלוצץ ואמר 'לשם מס הכנסה', ואמר רבנו דהתם נמי בדיעבד מצות אלו כשרות, דסו"ס אופה על דעת כולם – וכיון שמכריזים בקול לשם מצות מצוה, א"כ כשר. אך לכתחילה אין לאכול מצות אלו ולצאת בהם יד"ח].

תרכט. אמר רבנו ששאל לחמיו מרן הגריש"א זצ"ל במי שהתזיז בואש (שריחו נורא עד מאד) על חמץ, עד שאפי' כלב אינו יכול להתקרב לזה משום ריחו העז, האם קיים מצות תשביתו מדאורייתא או לא. והשיבו הגריש"א זצ"ל דכיון שיש לחמץ ערך בעצם, ורק כעת א"א להשתמש בו, ויתכן שאחר שיחלוף זמן רב מאד והריח ינדוף, יוכל הכלב לאכול ממנו, א"כ לא קיים בזה מצות תשביתו, דלתשביתו בעינן דבר שאין לו ערך כלל.

תרל. הביא רבנו דברי הגמ' (ב"ק פג, א) 'לא יגדל אדם את הכלב אא"כ קשור בשלשלת וכו', תניא ר"א הגדול אומר המגדל כלבים כמגדל חזירים וכו', דריש ר' דוסתאי דמן בירי, ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י, לו), ללמדך שאין שכינה שורה על ישראל פחות משני אלפים ושני רבבות, חסר אחת, והיתה אשה מעוברת ביניהם וראויה להשלים, ונבח בה כלב והפילה, נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל'. והעיר רבנו דוכי זה כל החשש, והו"ל למימר שגורם שיירצח העובר, ולמה נקט רק ענין סילוק השראת השכינה מישראל, וצ"ע שנה.

בבית אחד ונבח בה הכלב ונודעוה ובה בעל הכלב והיה מחזקה בדברים ואמרה לו שקילא טיבותיך ושידי אחיזיזי כבר נד ולד', עכ"ד. והעירוני דכן אפשר לתמוה בהא דאחז"ל (שבת סג, א) דא"ר אבא א"ר שמעון בן לקיש, כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו (שאינו מניח העניים לבוא לפתחו), שנאמר וגו'. וגם בזה אפשר לתמוה כדברי רבנו, דוכי זה החשש, ועל כרחך צ"ל

שעה. ובאמת במאירי שם לא הזכיר זאת אלא רק ענין הזהירות מרציחה, וז"ל: 'אף על פי שבארנו במשנה שאסור לגדל כלבים מ"מ בעיר הסמוכה לספר רשאי הוא לגדל ביום קשור ובלילה מתיר, ומ"מ יזהר בהיזקם כמה שיוכל וישם לנגד עיניו מאמר ולא תשים דמים בביתך, ולא יהא לבו בטוח שלא יזיק, שמאחר שנעשה נעשה ואין עוד תקון. מעשה היה באשה אחת מעוברת שנכנסה לאפות

ועפ"ז אמר רבנו שאם יש לאדם שני אפשרויות מגורים עם אותם מעלות, רק במקום אחד יש כ"ב אלף חסר אחד – ועל ידי שידור שם יגרום להשראת השכינה, בודאי שיעדיף לילך ולגור שם שצ"ע.

מלך הולך בעצמו ובכבודו, כי אם במחנה כבודה והגונה לפי כבודו, כך היה נדרש להשראת שכינה בזה האופן דוקא, וכעין דאיתא במסכת ב"ק דף פג "ללמדך שאין שכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות..." [אלא שם מיירי בהשראת שכינה דמנוחה וכו']. ולכן אולי עדיף לבא לגור במקום שמשלים את המספר הזה, שבזה גורם להשראת שכינה וגם לקידוש שם שמים]. ויעוין מהרש"א (יבמות דף סג) שמספר זה הוא מחנה שכינה של מעלה, שהם כ"ב אלף מלאכים כמש"כ רבב אלוקים רבתיים אלפי, וכך היה מחנה לוי'ה וכולם צדיקים.

והצעתי את הדברים לפני גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א ואמר לי שכונת חז"ל היא כשבעים ישראל בכללות יש רבבות ואלפים, ואין הכוונה על מקום מסוים. אך בכלי יקר (תחילת ספר במדבר) כתב אמרו חז"ל אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו על ישראל פחות מכ"ב אלף, שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל... וע"כ הוצרך למנות גם את ישראל לידע אם יש בחשבון הזה שראויים להשראת שכינה בכל שבת ושבת וכו', וכתב רבנו בחיי שבכל מקום שהשכינה מצויה שם תמצא ד' מחנות שכינה, ובספר הפרדס כתב שיש כ"ח מחנות שכינה צא וחשוב כ"ח פעמים כ"ב תמצא ת"כ אלף ועוד טו אלף וכו', עכ"ל. מבואר שבתוך כלל ישראל היו כ"ח מחנות שכינה ובכל אחד כ"ב אלף. אם כן אולי כדאי לבא לעיר ולהשלים לכ"ב אלף ישראל, וצ"ע.

ויעוין בעיון יעקב מסכת יבמות (דף סג ע"ב) שכתב: אין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות, ואפשר לומר הטעם, משום דאדם מאלף מצאתי, נמצא דמתוך כ"ב אלף נמצא כ"ב בני אדם הישרים, שהם כנגד כ"ב אותיות התורה, ולהכי אלוקים נצב בעדת קל, דסנהדרין קטנה היו כ"ב ואחד שצריך להוסיף שלא יהיה שקול, עכ"ל. מדבריו נראה שלא מספיק שבעים ישראל בכללותו יהיו כ"ב אלף, אלא דבכל קיבוץ כזה ה' נצב בו, עכ"ד רבינו שם.

דכל זה לא בא אלא כתוספת לברייתא דרבי נתן (ב"ק מו, א) מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו, שנאמר ולא תשים דמים בביתך, ודר"ק.

והנה יעוין במג"א (או"ח סי' רפח סקי"ד) שכתב לגבי הדין דאסור להתריע ולזעוק בשבת, והביא שם מש"כ בביאורי הסמ"ג דלברך את המקשה לילד לכו"ע מותר לפי שהתינוק הוא צדיק ויכריע כל העולם לכף זכות [והיינו דמשום שהעולם נידון ע"ש רובו, ופעמים העולם הוא מחצה צדיקים ומחצה רשעים, וכשנולד תינוק זה, נמצא מכריע את הכף, שהרי תינוק זה הוא צדיק באותו שעה, ואף אם בסופו של דבר הוא יחטא, מ"מ האדם נידון לפי מעשיו]. אך המג"א חלק עליו וכתב 'ול"נ דקטנים אינם נכנסים למנין, דהא אינם בני עונשין' [וע"ש במחצית השקל שכתב דלדינא מודה המג"א דמברכין למקשה לילד, כיון דמצוינו שאומרים 'עשה למען יונקי שדים', א"כ נמצא דזכות תינוק זה הנוול מועיל לכל העולם כולו, אף שאינו מכריע את הכף].

וראה בהגהות 'נתיב חיים' לבעל הקרבן נתנאל זצ"ל (שם) שכתב במילים ספורות: 'ולברך המקשה נ"ב מ"מ נראה לברך המקשה לילד מטעמיה דר' דוסתאי פ"ז דב"ק דף פ"ג ע"א ע"ש' עכ"ל, וכוונתו דיותר להתפלל עבור מקשה תינוק, עפ"ד הגמ' הנ"ל בב"ק, דלפעמים ע"י תינוק אחד שנולד - גורם שישרה שכינה בישראל שהי' חסר אחד להמנין, ודר"ק.

שצט. וראה מה שכתב בזה רבינו בחשוקי חמד (ב"ק שם): 'יחידה: ישנם שני מקומות תורה ויש עדיפות לגור באחת מהן מהי העדיפות'. 'תשובה. כשמקום אחד גרים בו שני אלפים ושני רבבות חסר אחד מישראל, והמקום השני אין בו את המספר הזה [אלא או יותר או פחות] בכה"ג אולי עדיף לבא לגור במקום הראשון, כי בזה יגרום להשראת השכינה במקום הזה כמבואר במסכת ב"ק דף פג ע"א. [ויעוין בהעמק דבר (תחילת ספר במדבר) שכתב: "... כמו מלך ההולך בראש צבאו במדבר למלחמה, ואין

תרל"א. נשאל רבנו בגביר שתרם את כל הוצאות חתונת ג' אחיות יתומות, אך בתנאי שיתחתנו כולם באותו יום ובאותו אולם, והרי בצוואת רבי יהודה החסיד צוה דשני אחין לא ינשאו באותו יום, גם משום עין הרע וגם דאין מערבין שמחה בשמחה. ואמר רבנו דהנה בפנים יפות (במדבר לו, יא) עה"פ 'ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנות צפלה ללכוד לבני דודיהן לנשים וגו'', וכתב שם דהויה אחת לכולם, שנישאו כולם באותו יום [ואמר רבנו בשם גיסו מרן הגר"ק שליט"א דזהו הסימן שבסוף הפרשה שם 'מחלה', והיינו מלשון מחול, ע"ש השמחה שנישאו כולם באותו יום]. והקשו מזה על צוואת ריה"ח הנ"ל, ובהגהות מקור החסד כתב לבאר בזה בשם ספר וילקט יוסף דכל הצוואה היא כשיש הורים לחתן או לכלה דאז יקנאו בהם וכיו"ב, אבל ביתומים אין חשש. ועוד ייעץ רבנו דאפשר לחלק האולם לג' אולמות ע"י מחיצה שגבוהה עשרה, ואולי אפי' סגי בצורת הפתח, וכמו שמצינו בפתחי תשובה (יו"ד סי' קנ"ד סק"ד) דגם מחיצת זכוכית חשיבא מחיצה מפני היזק ראייה, אע"פ שרואין דרכה.

תרל"ב. אמר רבנו דבעת צרה יש להזהר טפי מחטאים, וכן חזינן ביבמות (ז, ב): 'ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים, והביאוהו לב"ד וסקלוהו, ולא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך', ופירש"י 'צריכה לכך. היתה עת צרה והיו פרוצין בעבירה', עכ"ד.

תרל"ג. הנה פ"א כתב לי רבינו מכתב לחזק את ענין קניית הנביאים לקריאת ההפטרה, בזה"ל: 'כתב המשנה ברורה (סימן רפ"ד סק"א) וז"ל "כתב הלבוש, תמהתי על שלא ראיתי נוהגין לכתוב ההפטרות כדין ספר, כי היה נראה לי שאין יוצאין כלל בקריאת ההפטרה בחומשין הנדפסין, כיון שאין נכתבין בכל הלכות הס"ת או מגילה וכו'. אך לכתחילה בודאי ראוי ונכון שיהיה לכל ציבור נביאים שנכתבים בקלף כדין, שאז גם השמות נכתבים בקדושה, מה שאין כן כשהוא על הנייר הנדפס (ועי' באליה רבא), וכן הנהיג הגר"א בקהילתו, וכעת נתפשט זה בהרבה קהילות ישראל, ואשרי חלקם", עכ"ל. מצוה גדולה לסייע לבני ישיבת ... היקרים, לדבר גדול וחשוב זה שיהיו בידיהם נביאים כשרים בקלף כדין, וכל התורמים יתברכו ממקור הברכות בכל טוב ברוחניות וגשמיות, ואשרי חלקם בזה ובכא', עכ"ד.

***

נביאים, יתכן ויש בה משום מה שנרמז ברש"י שבת ל"א ע"א על דברי רבא שם שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה וכו', וברש"י צפית לישועה "לדברי הנביאים", שהנביאים נבאו רבות על ענין הגאולה, וההידור בדבריהם הנאמרים באמת יש בו משום התעוררות לצפייה לביאת

ת. והגאון רבי מאיר קסלר שליט"א (מרא דאתרא דמודיעין עילית) הצטרף בכתי' לדברי רבנו שליט"א, וכתב בזה"ל: 'דברי מורנו הגר"י זילברשטיין שליט"א אי"צ תוספת וחזיון, אך לענ"ד ההתעוררות שהחלה בעשרות השנים האחרונות בקהילות הקודש של בני תורה להדר ולכתוב

והנה אסיים את זה החיבור במעשה נפלא ששמעתי פעם על מוח"ז רבינו שליט"א, ופעם אחת שאלתי לרבינו אם נכון המעשה ואישר לי את נכונותו. ושוב מצאתיו שסיפרו הגאון רבי משה מרדכי הלוי שולזינגר זצוק"ל, בעל ה'משמר הלוי', [כפי שנדפס בספר 'רבי משה מרדכי', ח"ב עמ' 43, הערה 26] וכה הובא שם:

"בכמה הזדמנויות סיפר רבי משה מרדכי: ערב אחד, בישיבת סלבודקה, נותר ההיכל ריק, לרגל השתתפות תלמידי הישיבה בחתונת אחד מחשובי הבחורים. מרן הרב אברמסקי שהה כהרגלו בחדרו אשר בבית ראש הישיבה הגר"מ שולמן, והנה פתאום הגיע לאוזניו קול תורה הבוקע מכיוון היכל הישיבה. הרב אברמסקי יצא מחדרו לכיוון היכל הישיבה, ושם נתקל בבחור אחד - הלא הוא רבי יצחק זילברשטיין - היושב על מקומו ולומד...

ניגש אליו הרב אברמסקי, נשק בידו ואמר לו: - 'אתה זוכה כעת לקנות את התורה באחד מארבעים ושמונה קניינים שהתורה נקנית בהם, 'במיעוט דרך ארץ'... כולם נוסעים לחתונה כיון שחוששים הם ל'דרך ארץ', אבל אתה אינך מתפעל ממחשבה זו, אלא יושב ולומד... אתה תזכה ותהיה גדול בתורה... אמא שלך, הזקוקה לרפואה, תהיה בריאה בזכות שאתה יושב ולומד...'. וכך הוה, שהבריאה האם והאריכה ימים ושנים הרבה.

ועוד הוסיף הרב אברמסקי וסיפר לו: 'גם אני למדתי בישיבה, שש שנים למדתי ב'טלז', ובכל שנותי בישיבה יצאתי לשתי חתונות בלבד... חתונה אחת של האחות שלי, והשניה היתה החתונה של הרבנית...'. - והיה רבי משה מרדכי מסיים: 'הא לכם, כך צמח הרב אברמסקי להיות 'שר התורה'!', ע"כ"א.

תם ולא נשלם

הגבאי ר' יעקב ניימן ז"ל והדליק כמה נרות, וכך המשיכה לאור הדרשה לאור הנרות... בשנה הראשונה אחרי הכתרת רבי יצחק זילברשטיין לרבה של שכונת רמת אלחנן שהקימה צא"י, כובד גם הרב זילברשטיין להשמיע דברים, וכמובן נשאר אחרי כן לדרשה. מיד אחרי שהסתיימה הדרשה, ראיתיו 'קופץ' ממקומו בהתלהבות באומרו לסובביו: 'אה, כאלו מעיינות, כאלו מעיינות!...', ע"כ.

המשיח ויתן ה' שנוכה לכך בקרוב, וההשקעה והטרחת בכתובת דבריהם בהידור בודאי יש בה משום החיוב של צפית לישועה, מתוך אמונה ותקוה, עכ"ד.

הא. וראה עוד בספר 'רבי משה מרדכי' (ח"ב עמ' 203, הע' 46), שסופר על הגרמ"מ זצ"ל: 'מזכרונות פלוני על השנים הראשונות: ביהמ"ד דברי שיר והעזרת נשים היו מוארים באור קלוש מן המצבר, בשנה אחת כבה המצבר באמצע הדרשה, קם

מכתבי תורה

בין גדולי ישראל למרן רבינו שליט"א

[המכתבים נלקטו מתוך קבצי 'ווי העמודים' וחשוקיהם' היר"ל ע"י כולל בית דוד,

ויישר כח למערכת 'ווי העמודים' על רשותם להדפיס את המכתבים]

(א)

חילוף מכתבים בין רבינו מרן שליט"א להגר"י עדס שליט"א

בס"ד כ"ח סיוון תשע"ד

לכבוד הגאון הגדול כמוהר"ר רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

חדב"נ מרן רשכבה"ג זצוקלה"ה

וחבר מועצת גדולי התורה

אחרי תת שלום כראוי

אדם שהקים פרויקט גדול של גדל"ן עם שותף חילוני שאינו שומר שבת, לפי ההסכם ביניהם הובטח שלא תעשה שום פעולה בשבת לצורך המסחר המשותף ביניהם. בפועל הם יודעים שאותו אדם פותח מיילים שהגיעו בשבת, ואמנם אינו עושה שום דבר בעצם המסחר, אבל הוא פותח וקורא את המיילים שמגיעים ביום שבת.

לפי ההסכם ביניהם אין אפשרות של פירוק השותפות אלא אם כן הוא יצא מהפרויקט ויתן את כל כספו במתנה לאותו שותף.

ועתה השאלה היא בתרתי, א. האם הוא מחויב לצאת מהפרויקט, ובכך להפסיד את כל כספו, כאשר מדובר בסכומים גדולים מאד. ב. האם מותר לו להמשיך להקים עמו פרויקטים נוספים, או לחדול מלעשות עמו עסקים בעתיד.

בהערכה

ובכל חותמי הברכה

מוקירו כערכו הרם

יהודה עדס

תשובת מרן רבינו שליט"א להגר"י עדס שליט"א:

בס"ד יום א' בדר"ח תמוז תשע"ד

אל מעלת כבוד הנאון הגדול שמו מפארים

כמוהר"ר רבי יהודה עדס שליט"א

בנו דמאריה דמשפטים

חבר מועצת גדולי התורה

וראש ישיבת קול יעקב

שלו' וישע רב!

בדבר מה דבדיק לן מר, על מי ששותף בפרויקט של גדל"ן והשותף פותח מיילים בשבת, למרות ההסכם שלא יעשה שום פעולה בשבת, ושאל כת"ר א. אם צריך לבטל את העסק עמו, למרות שיפסיד סכום גדול. ב. אם מותר להמשיך להתעסק עמו.

הנה בזמנו היה לנו שאלה מעין זו, אך חמורה יותר, והיא על ראובן שנשתתף עם כמה בעלי הון לבניית פרויקט גדול של מאות דירות, וראובן כתב בחוזה שהחברה לא תחלל שבת לא בבניה ולא במכירה, בסוף נתברר שאמנם לא מזכרים ולא בונים בשבת, אבל החברה מתכננת לערוך ימי תצוגה בשבתות, אמנם לא ימכרו אז דירות אבל יראו ויציגו וגם יכתבו מה שהלקוחות מבקשים לשנות בדירות, וכמו כן ישתמשו במעליות, וגם הרכבים של הקונים יציפו את הרחוב, ושאל ראובן האם הוא חייב לעזוב את השותפות כשעקב כך יפסיד כספים רבים שהשקיע שם.

הצעתי את השאלה לפני מו"ח רבן של ישראל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ואמר שאינו חייב להפסיד אפילו חומש נכסיו, משום שהחילול שבת שיעשה ברכושו הוא בניגוד לרצונו, וכיון שמיחה בהם אינו חייב להפסיד מרכושו. ושאלתי הרי הם מחללים שבת ברכוש שלו.

והשיב: הרי זה דומה לשודד הנכנס לבית ומחלל בו שבת, שאין בעל הבית חייב לאבד בגלל זה, אלא מוחה ומפרסם לכל שהחילול שבת הוא בניגוד לרצונו ודיו, וכל זה ממידת הדיון, אבל מידת חסידות יש כאן לעזוב את החברה, הגם שיספוג הפסדים [עד חומש], עכ"ד.

סופו של המעשה הנ"ל היה, שראובן החליט לקדש את ה', ולעזוב את השותפות, למרות ההפסדים הצפויים, השותפים שהיו תחילה נחושים בדעתם לבצע את התצוגה בשבת, בשמעם את דעתו הנחרצת של ראובן שהכריז שהוא מוכן להפסיד ממון רב עמוד קדושת השבת, נחה עליהם רוח טהרה וקבלו את דעתו והוסיפו וחתמו על שטר השותפות שהשבת לא תחולל לא בתצוגה וגם לא בדבר אחר, ונתגדל ונתקדש שם השי"ת.

בשאלת כת"ר השאלה פחות חמורה, כי אין כאן חילול שבת בנכסיו, אלא שהוא פותח מיילים לעצמו, ואם כן אין השותף חייב להפסיד כסף כדי לבטל את השותפות, וכמו שהורה מו"ח זצ"ל.

ובדבר השאלה אם מותר לו להמשיך להקים עמו פרויקטים נוספים, השותף צריך לדבר עם שותפו, ולומר לו הרי סיכמנו שאתה לא מחלל שבת, ואם הוא ישיב שהוא הבין שזה לא כלול בהסכם, ומעתה יפסיק לחלל שבת, יכול להמשיך לעשות עמו עסק.

אך אם הוא אינו רוצה להפסיק לפתוח מיילים בשבת, לא ימשיך לעשות עמו עסקים, משתי סיבות, א. זה מראה על חוסר אמינות, שהוא סיכם עמו שלא יחלל שבת, והוא מחללה. ב. בעסק שהוא שותף בו, יש חילול שבת, והשבת היא מקור הברכה, ואין ברכה בעסק כזה שיש בה חילול שבת.

בקידה חמש מאות

יצחק זילברשטיין

(ב)

דברי הגר"א וייס והגרש"א שטרן שליט"א על דברי מרן רבינו שליט"א

בס"ד

מכתבו קבלתי ובו ביקש את חו"ד על דבו רבו ידי"נ הגאון הגדול מוה"ר יצחק זילברשטיין שליט"א.

ראשית דבר אומר שדברי הגר"י שליט"א אינם צריכים להסכמתי ולדכוותי, אך מכיון שמע"כ פנה אלי וביקש לשמוע דעתי לא אשיב פניו ריקם.

בדבר אנשי הצלה שנוסעים בשבת קודש על אופנועים כדי לפקח את הנפש, ונפשם בשאלתם באיזו דרך יחזרו לביתם והאם מותר להם לחזור לביתם ברכיבה על האופנוע כדרך שבאו.

והגאון שליט"א הביא את מה שנחלקו גדולי הדורות וגדולי הזמן האם התירו סופן משום תחילתן אף באיסור דאורייתא או רק באיסור דרבנן. ובמסקנת דבריו כתב עצה שיחזרו לביתם רגלית ויוליכו בידם את האופנוע, כדי להמנע מחילול שבת מחד, ומאידך כדי שהאופנוע יהיה זמין להם אם יצטרכו שוב לצאת להצלת נפשות.

הנה אף אני הקטן הארכתי בעניי בשאלה גדולה זו (עיין שו"ת מנחת אשר ח"ב סימן מ')

וכתבתי את הנלענ"ד דיש ראיות גדולות מדברי רבותינו הראשונים וגדולי האחרונים דיש שהתירו אף בדאורייתא כדי שלא להכשילן לע"ל, ומשו"כ כתבתי דודאי יש לעשות השתדלות גדולה להמנע ממלאכה דאורייתא בחזרה לביתם, אך כאשר ברור הדבר שכל דרך אחרת תקשה על המצילים במידה שבהכרח תגרום לכך שלא ימהרו לצאת להציל יש מקום להקל אף בדאורייתא, וכמו שכתב גם הגר"י שליט"א.

ומשו"כ נראה לגבי השאלה איך יחזרו אופנועים לביתם, דאם מדובר במרחק לא גדול יש לנהוג כהוראת הגאון שליט"א.

אך אם מדובר במרחק ניכר צ"ע, דמתוך התייעצות עם אלה שמכירים כלי תנועה אלה למדתי שמדובר בכלים כבדים ביותר שמשקלם בין מאה למאתיים ק"ג ואף יותר, ולגלגל כלים אלה רגלית הוא מאמץ גדול ובפרט בעליות. ומלבד החשש שמאמץ גדול זה יביא לכך שהמתנדבים ימנעו מלצאת להציל יש גם חשש שהאופנוע יכול ליפוך על זה שמוליכו או על עובר אורח ויש בזה אף חשש סכנה, ועוד יש לעיין שמא יגיעו לביתם מותשים ואפסי כח לחלוטין ואם יצטרכו תיכף לצאת להציל שמא לא יהיו בכוחם ראוי לטפל בהצלת נפשות.

ומשום כ"ז נראה דהכל לפי הענין ולפי המקום, דאם מדובר באופנוע קל ובמרחק סביר ודאי ראוי ונכון לנהוג כהוראות הגאון שליט"א. אבל אם מדובר באופנוע כבד שצריך מאמץ גדול להוליכו רגלית ובמרחק ניכר, נראה יותר דיש להניח שאלה זו למתנדבים בעצמם, ואם קשה להם לנהוג בדרך זו יש להתיר להם לרכב לביתם כלעומת שבאו.

ביקרא דאורייתא

אשר ויים

תשובת הגרש"א שטרן שליט"א:

בהדרת כבוד אל הבית הגדול שמגדלין בו תורה והלכה במדה גדושה, ומשם תצא הוראה לישראל, בנועם ובבהירות מרובה, בנשיאותו ותחת דגלו של מע"כ ידידינו הדגול והנערץ לתהילת עולם, הגאון הגדול, דולה ומשקה מאוצרותיו הכבירים לכל אפסי ארץ, בכל הארץ יצא קו ובקצה תבל מיליו, רבינו יצחק זילברשטיין שליט"א מגדולי הרבנים ומרביצי התורה בדורינו.

הנה נתכבדתי ביותרת הכבוד לחוות דעתי העניה בהך שאילתא חמירתא הנוגעת טובא לעבודת ארגון ה"הצלה" בשבתות ומועדי השנה, הן ראה ראיתי את אמרותיכם הנחמדים מפז בנידון תקנתא חדתא לחזרת חברי ההצלה החוזרים לביתם ממקום האירוע בכדי להיות מוכנים ומזומנים ליציאות הנוספות האמורות להגיע בהמשך השבת.

ועיקר הרעיון המחודש של רומעכ"ת הגרי"ז שליט"א היא שחברי ההצלה ישתמשו באופנוע לנסיעה למקום האירוע, ובשבתות במזעדי השנה יחזירו את האופנוע רגלי לביתם וכלשונם הבהיר: "כיון שמדובר במרחק קצר, שיסיע את האופנוע ברגל, ואפילו איסור מוקצה אינו עובר, כיון שהאופנוע מיועד להציל נפש מ"שאל", ועלה בדעתכם דאולי אפשר להעתיק רעיון זה גם בעירינו בני ברק, בכדי למעט בחילול שבת שניתן למנועם.

ולענ"ד הרטושה לבבי לא כן ידמה, מפני שההנהגה הזאת לא תעמוד במבחן המציאות, המרחקים שיהיה עליהם להיטלטל עם האופנוע יהיו מרחקים די רציניים, לפעמים מקצה אחד של העיר לקצה האחר, ותוך תקופה קצרה תקרום חלילה כל המערכת.

גם כהיום, לדאבון לב, אנו מתקשים למצוא מספיק תורנים שימסרו את השבת שלהם לרשות ציבור החולים והזקוקים לעזרה, עבודת התורנות נופלת על כתפי יחיד סגולה שמוכנים לעשות את העבודה במסירות כל תתואר, ורבים לצערינו, נמנעים מכך, אם מפני הרגשתם הלא נוחה לעסוק כאילו בחילולי שבת, או מפני הפגיעה במנוחת השבת שלו ושל משפחתו. [למרות שאני מעורר אותם לעתים תכופות על החובה הקדושה לעסוק בעבודת קודש זו בחול ובשבת].

לאות הכרת המציאות מקרוב אין לי ספק שרעיון זה אינו מציאותי בשטח, ולצערינו אין לו סיכוי להתבצע בפועל, למרות שודאי מבחינה הלכתית הוא היה יכול לשמש כפתרון נאות וטוב.

מזבן מאליו שאנו משתדלים בכל עוז להגיע לפתרון האידאלי ביותר שהחזרת הרכבים תיעשה על ידי גוי של שבת, שיגיע עם אופניים למקום האירוע ויעבור לרכב ויחזיר אותו עם התורן המתנדב לביתו, כשהאופניים נמצאים בתוך הרכב, ורכות נתייגעי על כך במישורים שונים, אך לדאבון לב הסידור הזה לא תמיד מופעל מסיבות שונות, יתן ה' ונזכה ליישם את זה תמידין כסדרן וכהלכתן.

אך במקום ובמקרה שאין אפשרות לבצע את החזרת הרכב על ידי גוי מותר לתורן להחזיר אותו למקומו, בכדי להיות מוכן ליציאה הבאה, כמוזבן בצמצום מינימלי של מלאכות, הדלקת אורות וכדומה ומה שניתן יש לעשות בשינוי, וכן יש להחנות את הרכב באופן שיהא מוכן לקריאה הבאה במהירות האפשרית. מלבד אם הקריאה היתה בשעות אחה"צ המאוחרות, סמוך ליציאת השבת והפעילות הסתיימה כשעה לפני זמן מוצאי שבת, אז ודאי שההוראה היא שעליו להישאר במקום האירוע עד לצאת השבת.

ובעיקר הך ענינא נראה פשוט דלאו מדין התירו סופן משום תחילתן הוא דאתינן עלה, אלא דההיתר של פקוח נפש חל גם על החזרה, ולא רק משום דברי מרן בעל השבט הלוי [שליט"א] בשבט הלוי ח"ו סימן כ"ו שחדית לן דעכ"פ במה שקשור לפקוח נפש יש להתיר סופן אפילו משום ספק רחוק, ובנידון דידן הוי כספיקא שאולי ימנעו מחמת טורח החזרה,

ברם לענ"ד לפי סדק העבודה הציבורית של ארגון ההצלה, ברור כשמש שמניעת אפשרות החזרה בשבתות תשובת בודאות את כל עבודת ההצלה, וכל פעילותו המסודרת של הארגון יכולה להתקיים אך ורק באופן כזה, כאשר הורה הנסיון בבירור, וכיון שכן הרי זה בגדר פיקוח נפש, ואינו בגדר ספק גרידא.

הכו"ח בהוקרה והערכה לרבכם הנערץ שליט"א

ולכל החוסים ומסתופפים בצילו המבורך

שמואל אליעזר שטרן

(ג)

חילוף מכתבים בין כ"ק מרן אדמו"ר מקאליב זצוק"ל

לרבינו מרן שליט"א

בס"ד אדר תשע"ה

כבוד ידיד נפשי היקר והנעלה

הגאון הגדול העובד במסי"נ למען הכלל

רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

בני ברק

שלום רב למעכת"ר שליט"א,

נפשי בשאלתי,

בביקור שערכת במושב בית חלקי'ה, הראו לי את שלבי החליבה, להלן שלבי החליבה:

הפרות נכנסות למתחם החליבה, לאחר מכן מכוונים את הפרות לכיוון מתקן החליבה, ברגל הפרה יש שוב אלקטרוני, כשהיא מגיעה לעמדת החליבה יש קורא אופטי, שרושם את פרטי הפרה, מספרה, משקלה, כמה חלב נתנה עד היום וכדו'. הנתונים מועברים למחשב שרושם את הפרטים שיש בשבב.

כשהפרה מגיעה לעבר המתקן, יש שם פועל נכרי שמנקה ומחטא את עטיני הפרה. לאחר מכן מגנבים את חומר החיטוי מהעטינים בחוזק, דבר הגורם לבלוטות החלב להתחיל לפעול.

לאחר מכן לוחץ הנכרי על כפתור חשמלי ואז מתחברים אשכולות החליבה לעטינים על ידי

ואקום. על הלבשת אשכול החליבה, מתחילה פעולת החליבה, החלב שנחלב זורם למיכל ביניים, כשמיכל הביניים מתמלא [בערך תפוקת חליבת 2 פרות], החלב עובר אוטומטית למיכל הראשי.

בסיום החליבה אשכול החליבה משתחרר אוטומטית מהעטינים, לאחר מכן מחטים את העטינים, כמו כן לאחר החליבה מחטים את האשכולות ואת המיכל הביניים מחשש חיידקים [על ידי מכונה חשמלית, דבר שגם הוא כרוך במלאכות האסורות בשבת, אמנם הדבר נעשה על ידי נכרי, אך לצורך ישראל].

לאחר גמר החליבה הפרה מועברת שוב ליד מחשב, ודלת מתקן החליבה נפתחת באופן חשמלי על ידי המחשב, ופתיחת הדלת, גורמת להעברת כל הנתונים מהפרה למחשב הראשי, מספר הפרה, וכמות החלב שנתנה. עד כאן נתוני החליבה:

שאלתי את האחראים על החליבה, כיצד הם חולבים בשבת עם נכרי, וענו לי, "נמעשהו בחול, כך מעשהו בשבת".

ממש הזדעזעתי ונפל עלי פחד. דברתי עם עוד בעלי רפתות, ואמרו לי שאת החליבה הם עושים לפי פסקי מרן החזו"א זי"ע, שהתיר לחלוב על ידי נכרי, חשבתי לעצמי, שבזמן החזו"א לא היו כל אמצעי החליבה המשוכללים שיש היום, [דהיינו דבנוסף על החליבה, נעשים עוד הרבה מלאכות בשבת, על ידי השבב המותקן ברגל הפרה].

ולעניות דעתי לפי מה שהסבירו לי את סדר החליבה שנעשה בשבת על ידי נכרי, זה חילול שבת, כי מה שהחזו"א התיר לחלוב על ידי נכרי, היה משום צער בעלי חיים, אבל אחרי שהחלב נחלב אין יותר את ההיתר של צער בעלי חיים, ובמציאות איך שחולבים היום, אחרי החליבה נעשות עוד הרבה פעולות שכרוכות בעשיית מלאכות אסורות בשבת, כגון כיבוי והדלקת מנורות בקרה וכו'.

מאחר וכל העצות בהם השתמשו מאות שנים בענין חליבה בשבת, הם בעייתיות מבחינת הנאה ממעשה שבת, לכן לאחר שהקב"ה חונן דעתי, הצעתי שביום שישי יאמר היהודי לגוי [אפשר גם לעשות אתו הסכם, אבל רצוי שלא לתמיד] שהחלב שנחלב בשבת, יהיה שייך לו, ובמוצאי שבת נותנים לגוי סכום כסף, וקונים ממנו החלב.

והמשגיח שעומד שם, יהיה עומד ונכנס, וממילא זה לא יהיה חלב עכו"ם.

אני מקווה שכת"ר שליט"א יסכים לתקנה זו, ויעניק את חתימתו החשובה על כך, וזו יכולה להיות תקנה גדולה שתציל מאיסורי שבת רח"ל. ונוכל לפרסם את זה בכל תפוצות ישראל.

תשובת רבינו מרן שליט"א לכ"ק אדמו"ר מקאליב זצ"ל:

בס"ד, אדר תשע"ה

הוד כבוד קדושת הגאון הצדיק האדמו"ר מקאליב שליט"א
מרביץ תורה ברבים, ומחזק לבות בני ישראל לאביהם שבשמים
שלו' רב למעכת"ר, יאריך ימים על ממלכתו,

בדבר מה דבדיק לן מר, על החלב שנחלב בשבת על ידי עכו"ם, והפרות עושות עוד הרבה מלאכות בשבת, בנוסף על החליבה שהתירו הפוסקים משום צער בעלי חיים. והאדמו"ר שליט"א שקדושת השבת בוערת בקרבו, ברוב צדקתו הזדעזע לשמוע שבמהלך החליבה נעשות עוד מלאכות בשבת, בנוסף על מלאכת החליבה וזאת לא התירו הפוסקים.

והאדמו"ר שליט"א הציע שהחלב שנחלב בשבת יהיה של הגוי, ויקנו אותו לאחר השבת מהגוי בסכום פעוט, העצה היא נפלאה ביותר, והיא מוזכרת כבר גם בשו"ע (סימן ש"ה ס"ב) בשם יש אומרים, ועל ידי עצה נפלאה זו, נרויח שמעשה העכו"ם לא יהיה לצורך ישראל אלא לצורך העכו"ם. אך כבר כתבו הפוסקים (משנ"ב ס"ק עג) שהעולם לא נוהגים כן, והטעם שמשום צער בעלי חיים התירו אמירה לעכו"ם בשבת.

אך את הזעקה של כ"ק האדמו"ר שליט"א על המלאכות שנעשות לאחר חליבת החלב, לא נזכה לתקן, כי אמנם החליבה היא לצורך עכו"ם, אבל עדיין הפרות של היהודי עושות מלאכות האסורות מן התורה, על ידי שבב האלקטרוני, וזה לא מועיל מה שהחלב הוא של העכו"ם.

בשהפרה עושה מלאכה מעצמה

ויש לדון האם לפרה של ישראל מותר לעשות מלאכות מעצמה בשבת, או שמא אסור לבהמה של ישראל לעשות מלאכה, משום שביתת בהמתו.

והנה שנינו במשנה (שבת דף קנ"ג ע"א) מי שהחשיך בדרך, נותן כיסו לנכרי, ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור. ומקשה הגמרא (שם ע"ב) והלא מחמר, ורחמנא אמר (שמות כ, י) 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך', והקשו הראשונים למה לא שאלה הגמרא שהרי עובר על שביתת בהמתו, ותירצו בזה כמה תירוצים.

דעת התוס' רי"ד שמותר לבהמה לעשות מלאכה מעצמה

בתוס' רי"ד תירץ דכל מלאכה שעושה בבהמתו בשבת, כגון שמטעינה בשבת או שם אותה לחרוש, או לדוש ולטחון, או נותנה לגוי והגוי עושה בה מלאכה בשבת, אף על פי שאינו מחמר אחריה אסור, ועל זה נאמר 'למען ינוח שורך וחמורך', אבל כל מלאכה שהתחיל בה

מבעוד יום ובהמה והבהמה עושה בשבת מאיליה, זה דומה למאי דאמרי וכולן בית הלל מתירין עם השמש והם נגמרות מאיליהן בשבת, ומעשה בהמתו כמלאכה הנעשת מאיליה דמי, ולא אסר הכתוב מלאכת הבהמה אלא כשמתחיל בה בשבת בין הוא בין על ידי גוי, שמוסרה לו והגוי עושה בה מלאכה בשבת, אבל כשמתחיל בה מבעוד יום אף על פי שעל דעת לעשות בהמתו בשבת הוא מתכוין.

הרי שסובר התוס' רי"ד, שבהמה העושה מלאכה מעצמה, גם אם זה היה מתוכנן לכך מערב שבת, אין בזה איסור משום שביתת בהמתו. וכעין זה כתב גם הר"ן (שבת דף נג ע"ב ד"ה מובלע) ואין חייבין על מלאכת בהמתו כשאותה עושה לדעת עצמה, שהרי מעמידין אותה על גבי עשבים בשבת.

והריטב"א (שבת דף קג ע"ב) הקשה עליו, ודבר זה תימה בעיני, פה קדוש איך יאמר דבר זה, דהא ודאי כל שכנופו חשוב מלאכה גם כן מלאכה בבהמתו, שאלמלא כן אפילו מ שום חמר ליכא דבעינן מלאכה בבהמתך וליכא, ועוד שביתת כלים לבית שמאי יוכיחו שהוא אסור מן התורה אף על פי שהתחיל בה מבעוד יום ונעשית בשבת מאליה, ולא חמירא שביתת כלים לבית שמאי משביתת בהמתו לדידן, אלא ודאין אין דברים אלו נכונים.

דעת המג"א שאסור לבהמה לעשות מלאכה מעצמה

למעשה הביא המגן אברהם (סימן שה ס"ק טז) בשם הרלב"ח (סימן כח) שאם בהמה יוצאת מעצמה לחוץ ומשאה עליה שלא ע"י אדם, אין הבעלים צריכים למזנעה. והמג"א תמה עליו [ע"פ המחצית השקל], שבמשנה (שבת דף נא ע"ב) איתא 'במה אין בהמה יוצאה', ולא קתני אין מוציא, ומשמע שגם לבהמה עצמה אסור לצאת, והבעלים צריכים למזנעה.

ובאליה רבה (ס"ק כג) כתב, שגם הרלב"ח לא התיר, אלא כשהיא יוצאת חוץ לתחום בלא משא. אבל כשמשא עליה ודאי צריך למנעה כשיוצאת לרשות הרבים. וכן פסק במשנה ברורה (סימן שה ס"ק עז) אם נשאר איזה דבר עליה מערב שבת והיא רוצה מעצמה לצאת לחוץ, בעליה צריך למנעה שלא לצאת, מפני מצות שביתת בהמה, אבל אם אין עליה שום דבר, אפילו אם היא רוצה לצאת חוץ לתחום אין מחויב למנעה מזה, ורק להוציאה בידים חוץ לתחומה אסור.

ולכן מותר לה לצאת חוץ לתחום בלא משא, דכתיב (שמות כג, יב) 'למען ינוח שורך וחמורך' ופירש"י תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע, או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית, אמרת אין זה נייר אלא צער. [וגם מכאן יש להוכיח שאסור לה לעשות מלאכה מעצמה, דאם מותר לה לעשות מלאכה לעצמה, אפילו אין זה צער עבורה מותר].

איסור מלאכה בבהמה חמורה יותר מבנו

אמנם בשו"ת חקרי לב (או"ח סימן צג) העיר, שהרי בבנו מבואר מבשבת (דף קכא ע"א) שכל שאינו עושה לדעת אביו, אין צריך למנעו, ולמה בבהמה אסור לה לעשות מלאכה מעצמה.

וכתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן פג) שבהמה חמורה מבן, שהנה בבהמה כתוב בפרשת משפטים (שמות כג, יב) 'למען ינוח שורך', ושם לא הוזכר בן, והיא מצות עשה בשביתת בהמתו, דאפילו בלי סיוע ידיה מצות עשה שתשבות הבהמה, ובוה לא מוזהר על בניו, אך לאו דלא תעשה מלאכה אתה ובנך עבדך ואמתך ובהמתך (שמות כ, י) שמשם לומדים לאו דמחמר כשעושה מלאכה הוא עם צירוף הבהמה שמחמר אחריה והוא בלאו, ובוה מוזהר נמי על בנו שהרי כתיב לא תעשה מלאכה אתה ובנך, ובוה חמור הבן מבהמה, שהבהמה דווקא כשהוא מחמר אחריה עובר על הלאו, אבל בן שיש לו דעת ומבין קריצות אביו ורמיזותיו כל שעשה לדעת אביו עובר מדאורייתא על לאו הזה.

לאור זאת נמצא, שבהמה העושה מלאכה מעצמה, שלא לצרכה - כגון אכילה או יציאה מחוץ לתחום - אף שהבעלים לא עשו כלום, אלא שהכינו זאת מערב שבת, אף שאין בזה לאו של מחמר, מכל מקום, עובר על מצות עשה של שביתת בהמתו.

לאור זאת, צריך עיון איך מותר לחלוב הפרות בשבת, כאשר יש להם שבב אלקטרוני ברגל, ועל ידי זה עושות הרבה מלאכות, שאין לזה שום צורך לצורך הבהמה, וכל המלאכה היא רק לצורך הבעלים, והרי הבעלים מצווים על שביתת הבהמה שלא תעשה מלאכה בשבת גם אם היא עושה זאת מעצמה.

כשהבהמה עושה מלאכה בדרך הילוכה

אמנם עדיין יש לעיין שאולי כיון שהבהמה אינה עושה מלאכה ממש בשבת, אלא שהלכישו לה שבב, והיא הולכת לדרכה, ובדרך הילוכה נקלט במחשב השבב, אף שהוי פסיק רישא, אולי בבהמה לא נאסר פסיק רישא, רק כשעושה מלאכה להדיא. ואולי לא הוי אלא כעין מתעסק, שהבהמה הולכת לדרכה ועושה מלאכה, ואפילו אם הוי איסור מדרבנן, הלא מבואר בשבת (דף קג ע"ב, מג"א סימן שה סק"ו, ובפמ"ג א"א סימן רמו סק"ט) שכל שבאדם האיסור רק מדרבנן, בבהמה מותר לבתחילה.

אמנם דעת האמרי בינה (הל' שבת סי' ז) שישוד איסור שביתת בהמתו שמצרפים מחשבת הבעלים למלאכת הבהמה^ה, ולשיטתו אף אם נאמר שהבהמה נחשבת למתעסק כשמפעילה

ה. ויעו"ש שגם כשקטן עושה מלאכה שאין לו מחשבה מכל האיסור הוא כי מצרפים מחשבת אביו למלאכתו, וביותר רצה לחדש, שגם אם עבדו רוצה

לחתוך מחובר בחשבו שהוא תלוש, ואדונו יודע שהוא מחובר, שצריך למנעו שאף שהוא מתעסק מכל מקום הא עבד דווקא מלאכת רבו אסור, אם כן

את המעגל על ידי השבב, מקום מקום מצרפים מחשבת בעליה, שרוצה בהפעלתה למלאכתה, ועובר על שביתת בהמתו.

ויעזין בקהלות יעקב (פסחים סימן נב) שכתב שבדבר אחד שביתת בהמתו חמור ממחמר, שמחמר הוא כאשר הבהמה עושה מלאכה עם הבעלים, וממילא כשהיא עושה כלאחר יד פטור, אבל בשביתת בהמתו, שהבהמה עושה מלאכה מעצמה, ואין שייך אצלה מלאכת מחשבת, דהא אין לה כוונה כלל, ואינה אלא כמתעסק, ואפילו הכא אסור, אם כן גם כשהיא עושה מלאכה כלאחר יד אסור.

חליבה עם רישום בשבת, הוא כעין מפעל העובד בגרמא

אמנם זקת האדמו"ר שליט"א במקומה עומדת, שהרי כהיום אפשר להפעיל מפעל שלם על ידי מערכת אוטומטית בשבת, ללא כל מלאכה, ובוודאי יש בזה משום זילותא דשבת להפעיל עסק בשבת, גם אם אינה כל מלאכה, גם בעניננו החליבה היא עסק, וכל הרישום הוא לא לצורך הפרה, וכל מה שהתירו לחלוב, הוא משום צער בעלי חיים, אך המשקולות והרישום ומדידת החלב, אין להם כל צורך לפרה, ויש בזה משום זילותא דשבת, להפעיל מערכת שלימה עם רישומים בשבת.

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן ס) שהיה אפשר להפעיל את כל בתי החרושת על ידי שעוני שבת שיעמידו אותם מערב שבת, ואין לה זלזול גדול לשבת מזה, וברור שאם היה זה בזמן התנאים והאמוראים היו אוסרין זה, כמו שאסרו אמירה לעכו"ם מטעם זה, וגם אולי הוא ממילא בכלל איסור זה דאסרו אמירה לעכו"ם, דאסרו כל מלאכה הנעשית בשביל ישראל מצד אמירת ישראל וכ"ש מצד מעשה ישראל.

ובנוסף לכך יש טעם גדול לאסור מטעם אחר דהא זילותא דשבת, ואף זילותא דיו"ט, וכל דבר שיש בו זילותא הוא בכלל איסור זה, וגם פשוט לע"ד דעושה דבר שהוא זילותא לשבת הוא עובר בידים על חיוב הכבוד שמשמע שהוא ג"כ חיוב התורה שנתפרשו ע"י הנביאים [וכבדתו מעשות דרכיך] (ישעיהו נח, יג), יעזי"ש.

ובזה גם לא יועיל מכירת הפרות לנכריי, שהרי העסק רשום על שם היהודי, ומבואר במשנה ברורה (סימן רמד ס"ק לה) שלא התירו להשכיר החנות לנכרי מערב שבת, כדי שיעבוד בה בשבת, אם שם ישראל עליו, אלא במקום הפסד, והכא איזה הפסד יהיה אילו יבטלו את

ויקח את הבשר, ודרך אגב יכבה את החשמל, ואמר מו"ח מן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלפי דברי האמרי בינה שמצרפים מחשבתו למלאכת הבהמה אסור לעשות כן.

יש לומר לענין מלאכת רבו, שמצרפים מחשבת רבו למלאכתו, דומיא דבהמתו או קטן, יעז"ש. ובעבר נשאלנו אם מותר לחבר חתיכת בשר למתג החשמל, וכשהכלב ראה את הבשר יקפוץ מעצמו

השכב בערב שבת, ויש לסיים במה שסיים המשנ"ב, 'והבוטח בה' ואינו מחפש צרדי קולות על שבת אשריו'.

חיטוי המיכל על ידי נכרי

אמנם עדיין יש לדון, מה יעשו עם החיטוי, שהגוי מפעיל מכונת חיטוי בשבת, כדי למנוע חיידקים בחלב, ובשביל כך הוא מפעיל מכונה חשמלית, והרי לא התירו אמירה לנכרי, אלא בשביל למנוע צער בעלי חיים, ולא כדי למנוע הפסד.

אך לכאורה יש מקום להתיר גם זאת משום הפסד, שהרי החזו"א (סימן נו סק"ד) כתב שבחליבה שהחלב הולך לאיבוד, יש פוסקים שאין בזה מלאכה כלל, ויש פוסקים שהוי שבות דשבות, [ולכן היקל בשעת הדחק לחלוב על ידי ישראל, כשהחלב הולך לאיבוד] ומ"מ חייב כל אדם להשתדל לחלוב ע"י אינו יהודי, שזו דרך הישרה ע"פ התורה וסופה להתקיים וכן נוהגין בכל המקומות שהשבת אצלן ביוקר. ולא כתב לחלוב על ידי אינו יהודי לאיבוד, שבוה גם אין משום אמירה לנכרי, אלא כיון שיש הפסד, התיר לחלוב על ידי נכרי, ואם כן כהיום, שאם לא יעשו חיטוי, כל החלב ילך לאיבוד, אולי גם זה נכלל בכלל ההיתר של אמירה לנכרי לחלוב.

כשחולבים יותר ממה שצריך אם יש בזה משום מרבה בשיעורים

יש להוסיף עוד נקודה, שיתכן שיש כאן מרבה בשיעורים, שבזמן חז"ל כל החלב שיצא מהפרה, היה לצורך מניעת צער, אבל כהיום כל פרה נותנת כחמש עשרה עד עשרים ליטר, ולכאורה כדי למנוע את הצער די לה בחמש עד שש ליטר, וכל הליטרים הוא לצורך החלבון, שירויח כלכלית, ואולי צריך לתת הוראה למכונה, שתפסיק את החליבה לאחר כשש ליטרים.

ולכאורה דינו כמרבה בשיעורים, ויעוין במלכים אמניך (פ"ו הערה כד) שם הבאנו את הנדון אם יש איסור מרבה בשיעורים באמירה לנכרי, לגבי יולדת או חולה הנוסעים בשבת עם נכרי, אם יכולים להוסיף חפצים שאינם לצורך החולה, כגון סידור וטלית לבעל, והבאנו בשם המנחת יצחק (ח"ח סימן ל) שגם באמירה לנכרי יש איסור להרבות בשיעורים, ואסור להרבות בהוצאה על נכרי.

אמנם אולי יש לומר, שלאחר שכבר התירו חז"ל לומר לנכרי לחלוב משום הצער, אם כן פעולה זו היא של היתר, ולא פלוג חז"ל בשיעור, והתירו לחלוב כמה חלב שהפרה נותנת, ולא אמרו להוציא את המכונה קודם הזמן, מאחר וקשה מאד לשער, כמה היא לצורך הצער, וכמה היא לצורך החלב, וממילא כמו שהתירו את האמירה לעכו"ם התירו גם להרבות בשיעור. [ויעוין בסוף קונטרס החליבה להגרא"ח נאה שכבר דן בשאלה כעין זו, וכתב שהמנהג הפשוט מעולם שהנכרי חולב כל הבהמה, והיינו טעמא שטבע הבהמה שאם אין

חולבין כל החלב שבדד בבת אחת ומשאירין מעט, מתמעט החלב אצלה ונותנת אח"כ כמות חלב פחות הרבה מהרגלה, והוא הפסד ממון וכיון שהותרה אמירה לנכרי משום צעב"ח לכולי מילתא הותרה שיחלוב כל הבהמה משום הפסד מרובה].

ועוד שאמרו בעלי הרפתות, שאין הכי נמי לפעמי די בכמות יותר קטנה כדי למנוע את הצער של עכשיו, אבל ברוב הפעמים החלב יתמלא מהר יותר, ויצטרכו לחלבה כמה פעמים בשבת, ואם כן עדיף לחלוב בפעם אחת הרבה חלב, מאשר להוסיף חליבות בשבת.

תשובת מרן ראש הישיבה בעל אילת השחר זצ"ל

בנוגע לשאלה אם בהמה עושה מלאכה מאיליה דרך הילוכה בפסיק רישא, כאשר זה מתוכנן על ידי הבעלים מערב שבת אם יש בזה איסור.

נראה שאין בזה איסור, כי כל איסור שביתת בהמתו היא נזירת הכתוב, כי מה שייך שהבהמה עושה מלאכה והבעלים יעבור על איסור, וכיון שהיא נזירת הכתוב אין לך בו אלא חידוש, כאשר הבהמה עושה מלאכה ממש, ולא כאשר היא עושה זאת בדרך הילוכה אף שהיא פסיק רישא.

(ד)

חילופי מכתבים בין רבינו מרן שליט"א להגר"ש דויטש שליט"א

ראשית נביא בזה את פסקו של רבינו שליט"א שעליו נתעורר הדין ודברים:

שאלה. לאחרונה הכריז אחד מראשי הערים על תוכנית זדונית להפעיל תחבורה ציבורית בשבת ומטרתו אינה לעזור לתושבים המסכנים, כי הוא אינו חשוד בכגון זה לחשוב על טובת התושבים, אלא מטרתו היא, למרוד בהקב"ה, ועל ידי זה ידברו ממנו, בבחינת "היו צריה לראש", כל המיצר לישראל נעשה ראש [נטענתו של ראש העיר, שהעיר עלולה להפוך להיות חרדית, והתשובה היא, כמו שכתוב בתורה, הם אמרו "פן ירבה" והקב"ה אמר "כן ירבה", ולא שתושבי בני ברק יעברו לגור ברמת גן, אלא התושבים של רמת גן חוזרים בתשובה מיום ליום, וחוזרים אל כור מחצבתם].

לאור הדברים שהתוכנית היא להפעיל תחבורה ציבורית בשבת לבית החולים תל השומר, נשאלנו מתלמיד חכם, מה הדין אם יהודי עומד בתחנת אוטובוס עם אשתו הצריכה ללדת, ויש לפניו שתי אפשרויות, או לבקש משכן שיפעיל את מכוניתו עם כל החילולי שבת הכרוכים בזה, של אלפי אלפי מלאכת הבערה, או לעלות על אוטובוס הנ"ל שנוסע להכעיס את בוראו, מה עדיף, לעלות על האוטובוס שממילא נוסע, או שעדיף שלא לעלות עליו ולנסוע בעצמו, למרות כל החילולי שבת הכרוכים בזה.

צדדי הספק, מצד אחד האוטובוס ממילא נוסע, ואם כן חוסכים בזה הרבה חילולי שבת, מצד שני, הרי האוטובוס הזה הוא אוטובוס של חילול השם, ואם כן כל נוסע נוסף, מוסיף חילול ה', ובפרט שיהודי חרדי עולה על האוטובוס, אין לך חילול ה' גדול מזה.

תשובה. אם הזמן אינו דוחק, ואינו ממחר כל כך, עדיף לנסוע עם האוטובוס המתרים, כיון שיש לפניו אוטובוס שממילא נוסע, אין להתיר להפעיל מכונית נוספת, וגם שעל ידי זה מציל את הנהג מחילול שבת, ובלבד שיש לו את האומץ להכריז בקול נחרץ – "אסור לנסוע באוטובוס זה, ורק לי מותר כיון שאני נוסע לצורך פיקוח נפש", ובזה מציל את עצמו מחילול ה', ואת הנהג מחילול שבת.

מקורות ונימוקים. נראה שעדיף לנסוע עם האוטובוס המתרים, מכמה טעמים:

א] כתב המהרש"ג (אור"ח ח"ב סימן יד) שחולה מסוכן הזקוק לתאנה בשבת, וישנה תאנה תלושה שאפשר להציל אותו בה, ובא אחד ותלש מהאילן תאנה אחרת ונתנה לחולה, נהי שבוודאי עשה שלא כדיון, מכל מקום אם עבר ותלש לא עבר על איסור תורה, כיון דסוף סוף עשה מלאכתו בשביל חולה שיש בו סכנה, אף שהיה יכול להציל באופן המותר אינו חייב על מלאכה זו, אף שעבר על אסור הקל הקל, מכל מקום זה איסור דרבנן, אבל לא יתחייב סקילה על הקצירה, כיון שסוף כל סוף עשה זאת עבור חולה שיש בו סכנה, עכ"ד.

אולם מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלל זאת מכל וכל, וטען שכיון שיש כאן תאנה תלושה לפניו, והלך ותלש, חייב חטאת.

ואם כן גם בנדרוננו, אם יש לפניו אוטובוס שממילא נוסע, הרי זה כאילו שיש לו לפניו תאנה, ואם ידליק את המכונית ויסע, לדעת מו"ח זצ"ל, יתכן שלא עבר על הקל הקל, אלא עבר על איסור נסיעה בשבת, כיון שהיה יכול לנסוע באוטובוס שממילא נוסע. [אמנם יש קצת לחלק, כי כשיש לפניו תאנה תלושה יש לפניו תאנה בהיתר, משא"כ בעניננו נהג האוטובוס גם עובר על איסור הבערה, ואין זה היתר לפנינו, ומכל מקום מסתבר שכמו שאסור לבעל ולאשה לנסוע בשתי מכוניות, ומסתבר שאם נסעו בשתי מכוניות עברו על איסור תורה, גם בעניננו אסור להדליק מכונית, כאשר יש כבר אוטובוס שנוסע].

ב. נחלקו הפוסקים באדם שבישל בשבת במזיד, ואח"כ היה צריך את האוכל עבור חולה שיש בו סכנה, אם תיקן את האיסור למפרע, או שמא כיון שבשעה שעבר את האיסור לא נתכוון להיתר, אינו מתקן את האיסור למפרע.

בספר לימודי ה' (לימוד רג) כתב, שלא תיקן בזה את האיסור למפרע, כיון שמעשיו ומחשבתו היו לשם איסור, אמנם באמרי בינה (יו"ט סימן ג) כתב, שכיון שלמעשה נתברר שהבישול היה לצורך חולה, הרי זה כאילו בישל ביו"ט שלא לצורך ובאורחים, שנתברר שהיה מותר

לו לבשל, והקשו התוס' (פסחים דף מו ע"ב ד"ה רבה) ואם תאמר אי אמרינן הואיל, א"כ בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה, וי"ל כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן הואיל. ומשמע שאם באמת בא החולה, נפטר מאיסורו למפרע.

ואם כן בעניננו לדעת האמרי בינה יש כאן אוטובוס שנוסע להכעים, וברגע שיהודי זה עולה לאוטובוס הרי הוא מתקן את האיסור למפרע.

ובפרט שבעניננו הרי האוטובוס ממשיך לנסוע, וכל מה שנחלקו הלמודי ה' והאמרי בינה, אם מתקן את האיסור למפרע, אבל מכאן ולהבא לכו"ע מתקן, כיון שכעת האוטובוס נוסע בהיתר, ואם כן מציל את הנהג, מאיסור חמור של חילול שבת.

אמנם צריך להכריז בקול רעש גדול, 'דעו לכם, אחי התועים, שלא הייתי מעיז להעלות על דעתי להצטרף ולנסוע באוטובוס שבחילול השבת שלו הופך להיות כחומר נפץ, - אבל מה אעשה שאשתי צריכה ללדת, ואני נוסע איתה לבית החולים, וכל מטרתי היא להיפך ממטרתכם למנוע חילול שבת ולא לנסוע במיוחד, ותורתנו הקדושה התירה לנסוע לצורך פיקוח נפש, כי נפש יהודי חשובה יותר מהשבת הקדושה, אבל אתם אחי התועים, בנסיעתכם באוטובוס זה שלא לצורך פיקוח נפש, הינכם קורעים עצמכם מעם היהודי, שסבכם היה מוכן להשרף חי על המוקד כדי שלא לחלל שבת, ולא לנסוע באוטובוס הזה!'

ובהכרזה זו יקיים שתי מצוות, א. שיציל את עצמו מחילול השם, שלא יאמרו יהודי שומר תורה נוסע באוטובוס בשבת. ב. על ידי הכרזתו יציל את הנהג מחילול שבת, כיון שגם אם הוא באמת נוסע כעת לצורך פיקוח נפש, אם הוא אינו יודע מכך וחושב שהוא נוסע לשם טיול, דעת הבית הלוי שעובר על איסור תורה, וזוהי שיכריז מודיע לו שמכאן ולהבא, הוא לא נהג אוטובוס, אלא נהג אמבולנס שנוסע בהיתר.

בנוסף לכך מקיים גם את הענין של "ויגזול את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו" (שמואל ב, כג כא). שלכאורה צ"ב מה בא הכתוב ללמדנו שגזל את החנית ויהרגהו בחניתו, אלא שיש מעלה גדולה כאשר האדם הורג את האויב בחרבו שלו, ועל פי זה כתבו בספרים, שיש ענין גדול, להפוך את הרע לטוב, וגם בעניננו, האוטובוס הזה שנוסע הוא חרפה לכל העם היהודי בכלל, ולתושבי רמת גן בפרט, שבמזון שלהם מפרנסים את האוטובוס הזה, שהוא חרפה ודראון לעם ישראל.

ועל ידי הנסיעה שלו לצורך פיקוח נפש, הוא גוזל את החנית מיד המצרי, והוא הופך את האוטובוס הזה, מחרפה ודראון שנוסע בשבת להכעים את הקב"ה, והוא הופכו לאמבולנס שנוסע בהיתר מה שצווה הקב"ה לנסוע, לצורך פיקוח נפש.

מכתב הגרב"ש דויטש שליט"א לרבנו שליט"א:

בס"ד

לכבוד הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

אחר בקשת המחילה

הואיל וראיתי מביאים בשם מעכ"ג פסק שליוולדת עדיף לנסוע בתחבורה ציבורית, מאשר ברכב פרטי.

לדעתי חלילה לעשות כן, בפרט עכשיו שרוצים להפעיל תחבורה ציבורית בשבת ויאמרו שהנה גם החרדים זקוקים לזה, וגם לא תמיד יידעו את הסיבה והדין, ובכגון דא אין דין הקל הקל, ולא מיקרי אפשר בהיתר, כי חילול ה' הוא העון החמור ביותר.

ואם הדברים שנאמרו בשם מעכ"ג אכן נאמרו, לדעתי מצוה לפרסם שאינו כן, כיון שזאת עלולה להיות פירצה.

בכבוד הראוי

ברוך שמואל הכהן דויטש

תשובת רבינו שליט"א:

בס"ד, א' תמוז תשע"ט

כבוד הגאון הגדול רבי ברוך שמואל הכהן דויטש שליט"א

ראש ישיבת באר מרדכי

שלמכון יסגא לחדא, ותודה על הערתכם,

כתבנו שאם אשה צריכה ללדת, ויש לפניה שתי דרכים, אוטובוס של מחללי שבת להכעיס שבין כך נוסע, או להדליק במיוחד רכב, ולעבור על אלפי הבערות, וכתבנו שעדיף לנסוע עם האוטובוס, מכמה טעמים:

א. בזה שהוא נוסע עם האוטובוס שבין כך נוסע, הוא מונע מעצמו חילול שבת מותר, שהרי יש כאן אוטובוס שנוסע, ואם כן למה יוסיף לחלל שבת בהדליקו את מכוניתו.

ב. בזה שהוא נוסע הוא מציל את נהג האוטובוס מחילול שבת, כי הרי הנהג כרגע נוסע באיסור, וכעת שהוא נוסע לבית החולים עם יולדת, כאשר הודיעו לפניו את מטרת נסיעתם, הרי שהוא אינו עובר על חילול שבת, וזאת על פי האמרי בינה (יו"ט סימן ג) שמוכיח כך מהתוס'.

ג. ולגבי האיסור הנורא של חילול השם, אמרנו שחייב להכריז בעלותו לאוטובוס "דעו לכם, אחי התועים, שלא הייתי מעיז להעלות על דעתי להצטרף לנסיעה הזו באוטובוס שבחילול השבת שלו הופך להיות כחומר נפץ, - אבל מה אעשה שאשתי צריכה ללדת, ואני נוסע איתה לבית החולים, אבל לכם אסור לנסוע באוטובוס זה, וכל הנוסעים כאן עונשם חמור, אבל כשם שהתורה אסרה לנסוע לשם בילוי, כך התורה מצווה לנסוע לצורך פיקוח נפש, ואני נוסע לצורך פיקוח נפש'.

וכת"ר כתב לי ג' טעמים לשנות את הפסק:

א. עלולים בזה להחליש את המלחמה בתחבורה הציבורית בשבת, כי יאמרו שגם החרדים זקוקים לזה.

ב. לא תמיד ידעו את הסיבה והדין למה הם נוסעים בשבת, ועלולים לחשוב שגם שומרי תורה תומכים בהם.

ג. הצורך לנסוע באוטובוס הוא מדין הקל הקל, ובמקום שיש חילול השם, אין דין הקל הקל. ונראה להשיב:

א. טענה זו שיאמרו שגם החרדים זקוקים לאוטובוס, טענה זו אין בה ממש, ואם יטענו כך לא נצטרך אפילו להשיב על כך, כי הכל יודעים שמטרתם לנגח את השבת, ולא כדי לעזור ליהודים חרדים מלהפחית בחילול שבת, וכי חסר לחרדים איך להגיע לבתי חולים בשבת, שהם צריכים את האוטובוס המרושע הזה?! וכי זה הפתרון של הנסיעה לבתי החולים?! ולמה בימות החול אין אוטובוס מהיר לנסיעה ליולדות, ורק בשבת צריך את האוטובוס?! כך שהטענה הזו היא מגוחכת מאד.

ואפילו אם יטענו טענות מגוכחות, אם הדין הוא שצריך לנסוע באוטובוס, אין לנו להתחשב בלצים רשעים הטוענים כן, כמבואר בהג"ה על מלאכת שלמה (שקלים פ"ג מ"ב) וז"ל: מצאתי כתוב בספר שרש ישי (פ"י על מגלת רות, עלה סב) אשר חבר הרב ר' שלמה אלקבץ ז"ל וז"ל, אע"ג דאמרינן בירושלמי בשקלים ר' שמואל בר נחמן בשם ר' נתן בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שצריך לצאת ידי הבריות, כמו שצריך לצאת ידי המקום, יובן זה בבריות אשר נתן להם האלהים מדע והשכל, לא שיהיה אחראי לכל, ויצטרך לצאת ידי חובתו גם מאיש שוגה ומפתי, וזה ממה שאמר התרגום ברות (ג יא) ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי, ארום אתתא צדיקתא אנת, ואית בך חילא לסוברא ניר פיקודיא דה'. כלומר עם כי ידעתי יש ויש פתאים ולצים יתלוצצו עלי לאמר ראו שופט ישראל שחמד יופי מואבית אחת בלבו ולאז כ"ע דינא גמירי שהמואבית מותרת שזה שלשה ימים בלבד שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, עכ"ל. הרי שלא צריך להמנע ממעשים נכונים בגלל שוטים.

פעם אחת יהודי הגיע עם שאלה לפני מו"ר רבנו יחזקאל אברמסקי וצוק"ל והשיבו שאין לו מה לחוש, וזה היתר גמור בלי שום הרהור ופקפוק כלל, שאל השואל, אבל מה יאמרו הבריות שאינם יודעים את העומק הדין, וילעיזו וירננו לומר שעשיתי שלא כדיון.

השיבו רבנו יחזקאל וצוק"ל: ומה אמרו הבריות שהלכו אחרי מטתו של בועז שנפטר למחרת שלקח את רות והמלעיגים בוודאי אמרו בוודאי לא על חנם מת זה על אתר, אלא מפני שעבר על איסור תורה של "לא יבוא עמוני ומזאבי בקהל ה'", וזה לקח אשה מזאביה ונענש מיד.

ומה היה האמת, שאדרבה, הקב"ה גזר שמבועז ורות יצאו מלכות בית דוד, ומן השמים סובכו את הסיבות והמתינו עד שבועז ישא את רות, ולכן האריך ימים, וכשגמר את תפקידו בעולם, הלך לעולמו.

הרי שאין להתחשב כלל ברשעים שוטים.

ב. מה שהעיר כת"ר שלא תמיד ידעו את הסיבה, הרי כתבנו שצריך להכריז, שמטרתו היא לצורך פיקוח נפש, וזה מותר על פי תורה, ומה שהם נוסעים אסור על פי תורה.

ובפרט שיתכן שיש בזה גם ענין לנסוע באוטובוס זה, שהנה כשעם ישראל נלחמו עם בני עמון נאמר בפסוק (שמואל ב, יב ל) ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו... ותהי על ראש דוד. ופירש רש"י על פי הגמרא בע"ז (דף מד ע"א) תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מולך [כלומר שלקחו את הכתר של העבודה זרה ששמו "מלכם"] ותהי על ראש דוד – אתי הגתי בטלה [שאתי הגתי שהיה גוי ביטל את הע"ז, וממילא היה מותר לדוד להשתמש בזה]. ולכאורה צ"ב, וכי היו חסרים כתרים לדוד, שהיה צריך להשתמש עם כתר מאוס כזה, ששימש לע"ז?

והשיב מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהיה בזה תיקון גדול לעולם, שמקור הטומאה הפך להיות כתר של קדושה. ואולי גם בעניננו יש בזה תיקון, שמקור החרפה של עם ישראל שהיא תחבורה ציבורית בשבת, מתקנים את האיסור, והיא כעת נוסעת בהיתר, וכמו שכתב בספר אמרי בינה, שהמבשל בשבת, ובסוף הוצרך לחולה לצורך פיקוח נפש, נתברר למפרע שלא עבר על איסור, והדבר דומה למזבא בשמואל (ב, כג כא) "ויגזול את החנית מיד המצרי, ויהרגו בחניתו", כך אנו גוזלים מהם חילול שבת, והופכים אותו לקידוש שמים.

ג. מה שהעיר כת"ר שכל הנסיעה היא מותרת, ורק משום הקל הקל, צריך לנסוע באוטובוס.

דברי כת"ר מותאמים לדברי המהרש"ג (או"ח ח"ב סימן יד) שכתב שחולה מסוכן הזקוק לתאנה בשבת, וישנה תאנה תלושה שאפשר להציל אותו בה, ובא אחד ותלש מהאילן תאנה אחרת ונתנה לחולה, נהי שבוודאי עשה שלא כדיון, מכל מקום אם עבר ותלש לא עבר על איסור תורה, כיון דסוף סוף עשה מלאכתו בשביל חולה שיש בו סכנה, אף שהיה יכול להציל באופן המותר אינו חייב על מלאכה זו, אף שעבר על אסור הקל הקל, מכל מקום זה איסור

דרבנן, אבל לא יתחייב סקילה על הקצירה, כיון שסוף כל סוף עשה זאת עבור חולה שיש בו סכנה, עכ"ד.

אולם מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלל זאת מכל וכל, וטען שכיון שיש כאן תאנה תלושה לפניו, והלך ותלש, חייב חטאת.

ואם כן גם בנדרוננו, אם יש לפניו אוטובוס שממילא נוסע, הרי זה כאילו שיש לו לפניו תאנה, ואם ידליק את המכונית ויסע, לדעת מו"ח זצ"ל, יתכן שלא עבר על הקל הקל, אלא עבר על איסור נסיעה בשבת, כיון שהיה יכול לנסוע באוטובוס שממילא נוסע. [אמנם יש קצת לחלק, כי כשיש לפניו תאנה תלושה יש לפניו תאנה בהיתר, משא"כ בעניננו נהג האוטובוס גם עובר על איסור הבערה, ואין זה היתר לפנינו, ומכל מקום מסתבר שכמו שאסור לבעל ולאשה לנסוע בשתי מכוניות, ומסתבר שאם נסעו בשתי מכוניות עברו על איסור תורה, גם בעניננו אסור להדליק מכונית, כאשר יש כבר אוטובוס שנוסע].

בברכת התורה

יצחק זילברשטיין

תשובת הגרב"ש דויטש שליט"א לרבנו שליט"א:

בס"ד, ערש"ק פ' חקת תשע"ט

לכבוד מעלת הגאון הגדול המפורסם רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

בראש דברי אודה למעכ"ת על שטרח לענות בהרחבה על דברי, ואשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים.

ואכתוב הערותי:

א. כשכתבתי ראיתי רק המזבא בעיתונות החינמונית בתור סקופ שעדיף לנסוע בתחבורה ציבורית מאשר ברכב פרטי, ולא נכתב הפרט החשוב שיעמוד ויאמר שזהו איסור ונוסע רק לפיקוח נפש, שזה באמת מוריד מחילול ד'.

אבל במחילה זוהי עצה לא מעשית כיון שאדם בנסיעה לבי"ח אין לו סבלנות וכח לעשות את הדבר הזה, ואינו יודע מה תהיה תגובתו של הנהג או של הנוסעים, וממילא אין זה מעשי, וגם הרואים אותו מבחוץ אינם שומעים את הכרתו והוא חילול ד'.

ב. מש"כ שמציל את הנהג מחילול שבת: ידוע דברי הבית הלוי שאדם שבין כך מחלל שבת גם שלא לצורך פיקו"נ לא נאמר לו היתר של פיקו"נ, ולכן מעדיפים לקחת נהג שומר כשבת בידוע.

ג. מש"כ שכאן אין עוסקין בדיני הקל הקל אלא בהיתר אינני מבין, אם נודה שיש כאן חילול ד' א"כ אינו אפשר בהיתר, וגם ידוע שמרן הגר"ש אמר להשתמש בטלפון רגיל ולא בגרמא כדי שלא יאמרו שגרמא מותר, וכ"ש כאן.

ד. בעניין אפשר בהיתר: הנה בלקט יושר (סוף הל' יו"ט) כתב בשם מהרי"ל שאדם שהיה לו חולי וצריך רימון ויש לו תלושה ברה"ר ומחזרת בחצרו, ביו"ט ישתמש בזו שברה"ר שמותר ביו"ט ואם יקצוץ חייב מלקות, אבל בשבת אין נפק"מ שגם ביציאה חייבים. ומוכח כשאפשר בהיתר חייב.

וזכ"כ במשנ"ב (רע"ב ביה"ל א') כשצריך לכבות את הנר בשביל החולה שיישן, ואפשר במחיצה, המכבה חייב חטאת.

ה. מש"כ בתחילה שאין לחוש שיאמרו שגם החרדים צריכים לזה, כוונתי שיאמרו שגם החרדים סוברים שלנוסעים זהו איסור קל ומותר ועדיף מרכב פרטי, וא"כ עדיף תמיד לחסוך נסיעות ברכב פרטי.

ועוד חשבונות: לומר שמציל הנהג מחילול שבת, א' הנהג עושה הרבה דברים בדרך שאינם שייכים ליולדת, בקצרה, צריך לפרסם כנגד מה שפורסם שזה רק בתנאי שיעמוד ויודיע לכולם שהם רשעים אבל לו מותר, ואין זה מעשי כלל.

בכבוד ובהוקרה למעכ"ג

מינאי

ברוך שמואל הכהן דויטש

תשובת רבינו שליט"א להגר"ש דויטש שליט"א:

בס"ד יום א' ד' תמוז תשע"ט

כבוד הגאון הגדול רבי ברוך שמואל הכהן דויטש שליט"א

ראש ישיבת באר מרדכי

שלמכון יסנא לחדא

האגרות השניות התקבלו בברכה, והריני להשיב:

א. אין הכי נמי, מי שאין לו את היכולת והסבלנות להכריז את ההכרזה הזו, אין לו לנסוע באוטובוס, דברינו אמורים לאדם עם תעוזה, שיש לו אומץ לא רק להכריז, אלא גם למחות בנוסעים הסוררים, שנוסעים תוך כדי חילול שבת. השאלה והתשובה נשאלה בבית כנסת

ברמת גן, שם מתפללים ולומדים תושבים יקרים שכואב להם חילול השבת, והם אמרו לי שהם אינם נבהלים כלל, והם יכריזו את ההכרזה הזאת בשמחה, כדי למחות על החרפה הגדולה שעומדים להמיט עליהם, ואם כן לאנשים אלו, בוודאי שעדיף לנסוע עם האוטובוס.

ב. דברי הבית הלוי ידועים, והבאנו זאת כמה פעמים בספרנו, ולכן כתבנו שהנוסע יכריז, שבזה הוא מציל גם את הנהג מאיסור, כי הנהג אינו נוסע להכעיס, אלא לתאבון לפרנסתו, ואם הוא ישמע שהוא נוסע לצורך פיקוח נפש, מסתמא לבבו יתהפך, והוא מרגע זה יסע לצורך פיקוח נפש, ולא להכעיס.

ועוד שדברי הבית הלוי אמורים כאשר יש לו לקחת נהג שומר שבת, או אינו שומר שבת, אבל בעניננו, הנהג שאינו שומר שבת ממילא נוסע, ובנסיעתו של היולדת אינו מוסיף מאומה, ובה מודה הבית הלוי שלא יאמרו לנהג נוסף לנסוע.

ועוד שיעוין בחשוקי חמד עמ"ס נדה (דף לה ע"ב), שבקובץ הערות (סימן מט ס"ג ג' ו' י') הסכים לדבריו כשהוא אנוס, כיון שרצונו לעבור על האיסור במזיד, וגם אם לא היו אונסים אותו היה עושה זאת ברצון עצמו, כיון שיש גם מעשה איסור וגם רצון חייב. אבל בחולה שמעשה האיסור נדחה, ואסור לו להחמיר על עצמו גם אם יש לו רצון לעשות איסור, אי אפשר לצרף המעשה אל הרצון, שגוף מעשה האיסור נדחה מפני פיקוח נפש.

ועוד שיש פוסקים הסוברים שדברי בית הלוי נאמרו בדרך דרוש, אבל לא נאמרו להלכה ולמעשה.

ג. אמת שבאופן שיש חילול השם, צריך לנסוע עם רכב אחר, אבל אם הוא מכריז שזה מוריד את החילול השם, צריך לנסוע ברכב שנוסע ממילא.

ד. יישר כח.

ה. זה שהנהג עושה עוד דברים שאינם לצורך היולדת, אינו מוריד מזה שאת עיקר החילול שבת שזה הנסיעה, הוא חוסך לו, והרי על כל הבערה והבערה הוא חייב סקילה, ובה שהוא נוסע עמו חוסך ממנו רבבות של איסורים, ולמרות שיתכן שיעבור על איסורים שאינו יכול לחסוך ממנו, וכי משום כך, לא יחסוך ממנו רבבות של חילולי שבת.

הדבר פורסם בהבלטה שזה רק בתנאי שיעמוד ויודיע לכולם, וזה רק למי שזה מעשי לגביו, וכדברינו לעיל, שיש ברמת גן הרבה תושבים שומרי תורה ומצוות, שהם לא מתביישים בזה שהם שומרי שבת בגלוי, ואינם מתרפסים כלפי המתריסים לחילולי שבת, והם אמרו שאדרבה הם יעדיפו לנסוע באוטובוס כדי לעשות שם מחאה בקול גדול למחות על החרפה הגדולה.

בברכת התורה

יצחק זילברשטיין

(ה)

חילוף מכתבים בין רבינו מרן שליט"א להגרי"מ רובין שליט"א

בס"ד י"ד סיון תשע"ג

לכבוד הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

רב ואב"ד רמת אלחנן

בני ברק

אחדשה"ט וש"ת

השימוש במכשיר המכונה [C-PAP] בשבת

א. כמה אנשים מתושבי שכונתינו שיחי' שנצרכים לשימוש במכשיר למניעת דום נשימה, המכונה [C-PAP], וכידוע שבשנים האחרונות שיפרו את המכשירים, למתוחכמים יותר, כאשר כל תנועה של האדם גורמת לשינויים באספקת החמצן וכן לרישומים בתוך המכשיר.

וכיון שהאנשים הנצרכים לכך סובלים מאוד מאי השימוש בשבת, ואחד מהם אמר לי בשבוע האחרון שרופא המשפחה שלו הגדיר את מצבו כחולה שאין בו סכנה, אך לטווח רחוק הדבר עלול לקצר את ימיו [אף שמניעת השימוש היא רק בשבתות ובמועדים!!!].

איך מורה כבוד הדר"ג שליט"א לשואלים בזה.

רחיצת חמותו הסיעודית

ב. יהודי יקר שחמותו הישישה שהיא במצב סיעודי מתגוררת בביתו, והגיע המצב שצריך לנקות אותה אחר עשיית צרכיה, ובתה איננה מסוגלת לעשות זאת, הוא ניסה לקחת אחות סיעודית, אך לא עלתה בידו מכמה עיקולי ופשוזרי, ונפשו בשאלתו האם יכול הוא לעשות חסד הוא, אך עומדים לנגדנו דברי הפוסקים יור"ד סי' של"ה שאיש לא יטפל באשה חולת מעיים, וכפי שנחלקו הפוסקים שם בטעם האיסור. ונפשו בשאלתו עד כמה עליו להתאמץ להשיג אשה שתטפל בחמותו.

והוקשה לי אמאי לא נימא בדין זה שבעבירותיה טריד, וכמו שמעשים בכל יום שיש רופא אורולוג ורופא נשים ואח שמטפל בבית חולים וכהנה וכהנה, ובפשטות ההיתר שלהם לעסוק במקומות אלו, הוא מחמת שטרידי בעבירותיהו, וא"כ אפשר שגם באדם זה נאמר כן.

ולפי"ז מה שמצינו שאיש לא יטפל באשה חולת מעיים, נאמר שהוא בדרך אקראי שאין זה עבודתו, ולכן איכא למיחש שיבוא לידי איסור, אבל אדם שזוהי עהודתו אמרינן שטריד. איך נראה לכהדר"ג לדון בשאלה זו.

ביקרא דאורייתא

יצחק מרדכי הכהן רובין

תשובת מרן רבינו שליט"א להגרי"מ רובין שליט"א:

כ"ט בסיון תשע"ג

לכבוד הגאון רבי יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א,

א. לגבי השאלה בדבר מכשיר דום נשימה - לענ"ד זה ספק פיקוח נפש. וצריך להפעיל בשינוי, ואם אפשר, לשאול את הרופא שמטפל בחולה, ואם יגיד שצריך להפעילו כדרכו, יפעיל כדרך.

ב. לכאורה היה נראה לאסור, וכמבואר בשו"ע (יו"ד סימן של"ה ס"י): בחולי מעים אין האיש משמש את האשה, ויעו"ש בש"ך (סק"ט) בטעם הדבר, שיש חשש גדול להרהור. והדבר כל שכן בנידוננו, שהרי התורה החמירה בחמותו יותר מאשה אחרת שנאמר (ויקרא ב, יד) "ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זימה היא באש ישרפו אותו", ונאמר בפסחים (דף ק"ג ע"א): שלשה דברים אמר רבי יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים... והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון. הרי שיש להחמיר ולחשוש יותר מחתנה"י. ויעויין גם בחלקת מחוקק אבן העזר סי' כ"ג ס"ק ה' שכתב דאסור לרחוץ עם חמיו בגלל הרהורים, כל שכן חמותו.

אמנם באופן שאי אפשר באופן אחר, התיר גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א, מפני שטרוד במצוותו.

זיתכן שמקורו של גיסי הוא על פי המבואר בירושלמי (סוטה פ"ג ה"א) "זכה מניח את ידו תחתיה ומניפה, ואין הדבר כעור, מביא מפה, ואינו חוצץ, ומביא כהן זקן, אפילו תימר ילד שאין יצר הרע מצוי לשעה", יעו"ש. ופירשו בקרבן העדה ובפני משה שאין לחוש להרהורא שאין יצה"ר מצוי לפי שעה מועטת. וכתב במנחת יצחק (ח"ה סימן כז) שעל כרחק החיתר הוא דשאני התם משום דכך מצותה, ובפרט אם נאמר שכר מצוה בהאי עלמא איכא. אכין מצותו עליה, דלא ליתי לידי הרהור, וכדאיתא בקידושין (דף לט ע"ב).

זה דומה לרופא שהתירו לו משום דטריד, כי שם מפחד שיפטרו אותו וכדומה משא"כ כשעושה בחנם.

[א.ה. לכאור' זו הסברה של לא מרע אומנותיה, אבל בעבדיתה טריד הוא סברא כלפי עצמו ואף ברופא פרטי, וצ"ע].

תג. יעוין עוד בתפארת ישראל (נגעים פ"ב אות כד) לענין ראיית הכהן נגע שתחת הדד, שכתב שהיה מכסה הנשאר מה שאין צריך לראות, משום הרהור. דדוקא בבמה אמרינן בכה"ג בעבדיתה טריד ולא יהרהר ולא באדם, ובפרט הכא דליכא מעשה רק ראייה ל"ש לומר בעבדיתה טריד, יעו"ש. וצ"ל שאין

ומציין שם לדברי המנחת אלעזר (ח"ג סימן כה) שהביא את דברי האר"י הקדוש (פ' ויקהל) על הפסוק "ויעש את הכיור נחושת במראות הצובאות" וז"ל: הנה בשעת הקרבת הקרבן, היה הכהן מכיר בפניו מקום שפגם במחשבתו, והיה מנקה אותו מחטאו, ובאשה שאסור להסתכל בפניה, הביא אותה לפני הכיור, שעשו במראות הצובאות, ורואה שם צורתה, ומכיר במחשבתה, והיה מנקה חלאתה. והקשה המנחת אלעזר דממ"נ אם חייש להרהורא, גם במראות הצובאות כשמסתכל בפניה, שייך הרהור. וביאר דבאמת אין לחוש להרהורא משום דמצותו בכך, ובמקום הקודש השראת שכינתו ית', ורק משום העומדים בעזרה, ורואים שהכהן מסתכל בפני האשה, יבואו עי"ז להקל בהסתכלות בנשים, ע"כ השכיל להסתכל במראות הצובאות, שלא ירגישו אחרים, ולא ליפוק מיני' חורבא, יעו"ש.

ואם כן הוא הדין בעניננו, אם אין אחרים, וחייבים לעשות זאת, מצותו בכך, ואין לחשוש להרהור בזמן קצר, ובמיוחד כשעוסק עמה רק במלאכה בזויה כזו.

בברכת התורה

יצחק זילברשטיין

מכתב הגרי"מ רובין שליט"א אל מרן רבינו שליט"א:

בס"ד ערש"ק לסדר וזאת חוקת התורה תשע"ג

לכבוד הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

רב ואב"ד רמת אלחנן בני ברק

אחדשה"ט וש"ת

יישר כוח על התשובות שהשיב כהדר"ג שליט"א, והכרת תודה בכפליים על כך שלמרות רוב טרדותיו בטרידא דתורה ומצוה הואיל לפנות מזמנו היקר, אך תורה היא ואותה אני צריך ללמוד.

א. בראשונה אבקש להבין, אמאי פשיטא ליה שכל מי שמשתמש במכשיר C-PAP הוא בגדר ספק פיקו"נ, שהרי כפי שביררתי המשתמשים במכשיר זה מרובים הם, ויש בהם שהדבר אצלם בגדר מצטער ואחרים בגדר חולה שאין בו סכנה, ויש שאצלם הדבר הוא בגדר ספק פיקו"נ, אבל בודאי כהדר"ג שליט"א שקרוב אצל הרבה רופאים, ומתקיים בו רב וקרוב, יודע מה שאני עדיין איני יודע, ולכן אבקשה את פניו לבאר ביתר ביאור, אמאי נקט שיש להתיר להשתמש במכשיר זה כדין ספק פיקו"נ.

ב. בענין רחיצת חמזותו במקומות הצנועים, הביא כהדר"ג שליט"א משמיה דהגר"ח קניבסקי שליט"א, שיש להתיר במקום הצורך כשאי אפשר בענין אחר מפני שטרודו במצותו, והוסיף

כהדר"ג שליט"א ראיות לדין זה.

וגם כאן תורה אני מבקש, דלכאורה אמאי צריך לומר דטרוד במצוותו, ומצוותו בכך. ומאי סניא לומר שסיבת ההיתר היא מפני דבעבדיתיה טריד, וכל היכי דטריד בעבדיתיה לא חיישין תו להרהור, והרי מעשים שבכל יום שרופא ישראל מטפל בנשים אף על פי שיש אחרים שיטפלו, עיין ש"ך יור"ד סי' קצ"ה ס"ק כ', שהמנהג פשוט שרופאים ישראלים ממשמשים הדופק של אשה אפילו אשת איש או נכרית, אע"פ שיש רופאים אחרים גוים, וכן עושים שאר מיני שימושים על פי דרכי הרפואה.

ולכאורה סברת ההיתר בהא דבעבדיתיה טריד היא שאינו עסוק כעת בראיית הערוה, אלא כל ראשו עסוק בענין אחר, וממילא לא חיישין להרהור. ומה שכתב הדר"ג שליט"א בהערה שבתשובה הנ"ל, שהטעם ברופא שהתירו לו משום דטריד, כי מפחד שמא יפטרז אותו משא"כ בעושה בחנם. לא ידעתי היכן מקורו לחילוק זה, שהרי דין זה שהותר ברופא לא איירי ברופא העובר אצל אחרים, אלא בכל רופא, ואין זה היתר מחשש שמירתת, אלא הוא היתר בפני עצמו, וכמו שמצינו במי שמרביע בהמה שאין חוששים בו להרהור כיון שבעבדיתיה טריד.

ועיין עוד בדברי הפוסקים שדנו בבדיקת רופא באשה רמ"ת, עיין דרכ"ת יור"ד סי' קנ"ז ס"ק ח' ועוד פוסקים שהאריכו בזה.

וא"כ לפי הנ"ל יש לומר דההיתר הוא משום דבעבדיתיה טריד, ומה שכתב השו"ע סי' של"ה שאיש לא יטפל באשה חולת מעיים היינו לכתחילה, במקום שאפשר, אבל במקום שאי אפשר שרינן.

ביקרא דאורייתא

יצחק מרדכי הכהן רובין

תשובת מרן רבינו שליט"א להגרי"מ רובין שליט"א:

בס"ד תמוז תשע"ג

כבוד הגאון רבי יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א

שלו' וישע רב

קיבלנו יקרת מכתבו והרינו להשיב:

א. אם מדובר באופן שקיים חשש לפיקוח נפש, אפילו אם הוא עתיד, יש להתיר את השימוש במכשיר. ומסתמא אחד שאינו מסוגל לנשום בכוחות עצמו מוגדר כקצת מסוכן.

ב. טריד בעבירותיה, שייך דוקא כשעסוק באומנות הדורש ריכוז והתמקדות במלאכתו, כגון רופא הטרוד בטיפול בחולה, אך ניקוי לבלוך אינו נחשב לטריד בעבירותיה, דאיזו עבירותיה שייכת כאן. זאת ועוד, שאצל רופא קיימת סברא דהוא לא מרע אומנותיה, ולא יפגום בשמו ואומנותו, אך סתם אם שרוחץ ומנקה אשה, סברא זו לא שייכת אצלו.

בברכה מרובה

יצחק זילברשטיין

(ו)

מכתב מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל ומרן רבינו שליט"א להנהלת ביה"ח מעייני הישועה

מכתב הרב ד"ר משה רוטשילד ז"ל:

בס"ד, ו' אדר שני תש"ס

אל ועד ההלכה של בית הרפואה "מעייני הישועה", ב"ב:

הרב הגאון הגדול הרב שמואל הלוי וואזנר שליט"א

הרב הגאון הגדול הרב ניסים קרליץ שליט"א

הרב הגאון הגדול הרב יצחק זילברשטיין שליט"א

שלום רב,

ברצונינו להעלות בפני מעלת כבודכם בעיית פיקוח נפש מול גזל של בית הרפואה ולשמוע דעת תורה.

ביחידה לטיפול נמרץ עובד רופא קרדיולוג - רופא לב שמחד גיסא בעל דחפים בלתי נשלטים לגניבה (קלפטומניה), גונב מוצרי אוכל בכמויות קטנות, מוצרים פשוטים אחרים, ואולי גם נוטל תרופות ללא רשות ממחלקתו וממחלקות אחרות תוך כדי טיוליו בביה"ח בשעות העבודה, ולפעמים מקבל כסף כתשר ממשפחות החולים.

מאידך גיסא, הינו רופא קרדיולוג מומחה העושה עבודתו נאמנה (עפ"י מנהל היחידה ד"ר... והאחות אחראית יחידה), מגלה חריצות ומסירות נפש בעת פעולות החיאה, הנשמה, ובטיפול שיקרתי - רוטיני.

דעת החולים ובני משפחותיהם נוחה הימנו, מתנהג יפה ובכבוד כלפי החולים ובני

משפחותיהם, מרגיעם בעת מצבי לחץ ומצוקה, משרה אורה ניוחה במחלקה יחד עם כל הצוות הרפואי והסיעודי. הנ"ל עובד בחצי משרה ובנוסף עושה כ 15 תורניות בחודש (כל תורנות מורכבת מ – 2 משמרות).

למעשה, עיקר נטל שעות העבודה הרפואי נופל עליו וע"מ להחליפו נזדקק למספר רופאים שאינם בנמצא, מה עוד שהינו רופא קרדיולוג מומחה.

נודה לכבוד הרבנים לשמוע דעת תורה,

בברכת התורה

ד"ר משה רוטשילד

ד"ר מנחם חיים ברייד

תשובת מרן הגרנ"ק זצ"ל ומרן רבינו שליט"א:

תשובה: מאחר שלטובת הצלת הנפשות טוב להחזיק את הרופא, ופקוח נפש הרי דוחה גם לפני עור, ולכן אפילו אם נחליט שלהחזיק רופא כזה יש בו משום לפני עור הרי גם לפני עור נדחה כמבואר בט"ז יור"ד ק"ס כ"א. [וע"ז חתמו מרן הגרנ"ק ומרן רבינו שליט"א].

(ז)

תשובת מרן בעל משנה הלכות זצ"ל למרן רבינו שליט"א

[שו"ת משנה הלכות חלק טז סימן קיא]

דין קדימה בחלוקת מעות צדקה

לכבוד ידידי הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

רב קרית אלחנן בני ברק יצ"ו

אחד מהשואלים מסר לי שאלה ותשובה מפניני הרב שליט"א ברבר יהודי עשיר שנפקד לאחר שנים מרובות בזש"ק ובא אל הרב שליט"א בשאלה דלהלן.

הוא מעונין לתרום חמישית מנכסיו לטיפול בחולים (המדובר בסכומי כסף גדולים מאד) האם כדאי לתרום למחלקת פוריות בבית החולים או למחלקת עינים, הרי על שניהם גם על עוזרים וגם על ערירים נאמר שהם חשובים כמת. הרב העביר השאלה לגיסו הגר"ח קניבסקי

שליט"א והשיב שמחלקת עינים עדיפה, והסביר שכאשר במשנה פסחים מונה ג' מיני סוגי מרור הרי שראשון קודם ועדיף לאכול המין הראשון ואם אין לו שיקח מין השני וכו' כן נמי אמר הגר"ח בנמ' נמנו ד' מיני אנשים החשובים כמת עני מצורע סומא ומי שאין לו בנים, יוצא איפא שמחלקת עינים המטפלת בעוזרים עומדת בדרגת עדיפות אחת לפני מי שאין ילדים ע"כ דברי הרב.

ולפענ"ד הגם שדברי חכמה הם מ"מ נראה שהמעשה שהי' שאמר בפירוש שרוצה לתרום למחלקת עינים או מחלקת פוריות, כלומר לאחת ממחלקות אלו ומספקא ליה איזה מהם עדיף אז יש לדון כנ"ל, אבל אם אמר סתם שרוצה ליתן סכום גדול לטיפול בחולים כפי הנראה מלשון הכתב כאן, יש להשיב, שהרי לפי הנראה התורם אמר שהוא רוצה לתרום חמישית מנכסיו לטיפול בחולים, ורצה לדעת עדיפות לאיזה חולים ליתן אז פשוט דחולים שיש בהם סכנה קודמים לחולה שאין בהם סכנה ולמשל מחלת לב או כל שאר סכנת נפשות כיוצא בו, והגם דהני נחשבים כמתים והני לא נחשבים כמתים מ"מ טיפול זה יעשה שלא ימותו, ואדרבה התורם הזה לא אמר שרוצה ליתן חמישית מנכסיו לטפל במתים אלא בחולים, ובודאי יש חולים שיש להם דין קדימה על העוזרים שזה מוטל בסכנת מות וזה כבר הוא במצבו, וע"ד צחות זה לא אמר שתורם מנכסיו להחיות מתים אלא לטפל בחולים שלא ימותו. ואי כוונתו להחיות מתים יתן מעותיו לעני שהרי הוא הראשון מד' מתים שחשבו חז"ל וכן מצורע קודם, אלא דכוונתו טיפול בחולים, וא"כ לפענ"ד מחלקת שמטפלים בחולאים שיש בהם סכנה ומטפלים בהם בטיפול נמרץ אולי זה קודם.

ידידו דושכה"ג בלו"נ

מנשה הקטן

כמה תשובות שקיבלתי

מגדולי הפוסקים שליט"א בעניינים הנידונים בפנים הספר

מכתב תשובה

מהגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א

בענין ברכת 'ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם' על מלך מרוקו

בס"ד יום א' פ' וארא תשפ"א

לכב' הבה"ח בנן של קדושים חיים מלין שליט"א לומד בישיבת בית מדרש עליון.

אחדשה"ט.

תשובה לשאלתך:

(א) אתחיל עם מעשה שהיה.

אני נולדתי באנגליה, וכשהייתי ילד קטן המלך של אז מת, ובתו (המלכה הנוכחית) עלתה לשלטון.

(ב) והנה אחר שיוסף הצדיק התמנה למשנה למלך מצרים, והמלך מסר את שלטון המדינה לידו, כתוב (בראשית מ"א מ"ה) "ויצא יוסף על ארץ מצרים". וכנראה שזה היה מנהג מאז ומקדם שכאשר התמנה מלך חדש סייר אח"כ על כל מקומות ממשלתו. וכך עשתה המלכה, לאחר כשנה המדינה עשתה לה הכתרה ברוב פאר והדר, וכשנה לאחר מכן התחילה לעבור בכל ארץ אנגליה ובמשך השנים הבאות גם ביקרה בכל מדינות ממשלתה של אז מעבר לים, כמו קנדה ואוסטרליה וכדו'.

(ג) וביום שביקרה המלכה בעיר מולדתי מגשסטר עשו חופש לכל בתי הספר (גוים ויהודים). ובכל הרחובות שהיתה אמורה לעבור בהם במכוניתה הממשלתית, כל ילדי בתי הספר (עשרות אלפים) עמדו שורות שורות עם דגלים בידם, ונופפו אותם כאשר עברה. ומרוב הלחץ, אלו שעמדו בשורות האחוריות לא יכלו לראות אותה. אמנם היתה לנו משפחת ידידים יהודים שגרו ברחוב הראשי שהמלכה היתה עתידה לעבור בה, והזמינו המשפחה שלנו לעמוד בחלון ביתם הפונה לכביש, כך שזכיתי לראות את המלכה וברכתי עליה את ברכת המלך "ברוך וכו' שנתן מכבודו לבשר ודם".

ד) וכמובן המשטרה סגרה את הכבישים שהיתה המלכה אמורה לעבור בהם, כך שהכבישים היו רקים מתנועה, וכשהתקרבה המלכה, מקודם עברה שיירה של מכוניות וכמדומני גם אופנועים כך שקבלנו הודעה שהיתה אמורה להגיע, וכמדומני שגם אחריה היתה שיירה כזו. והמלכה היתה לבושה בגדים יקרים אבל לא בגדי מלכות.

היות שהייתי ילד דבר זה לא עשה רושם עלי, אבל מה שעשה עלי רושם היה שלא לבשה כתר ושאלתי על זה (אולי לאמו"ר זצ"ל, שהיה אחד מרבני העיר) מדוע אין למלכה כתר. וקבלתי תשובה שכתר מלכות הוא כבד וא"א ללבוש אותה לזמן רב.

ה) והנה איתא במסכת ברכות (דף נ"ח.) מעשה ארוך עם רב ששת זז"ל: רב ששת סגי נהור הוה, הוה קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא, וקם אזל בהדיהו רב ששת. אשכחיה ההוא מינא אמר ליה חצבי לנהרא, כגני לייא. אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך. חלף גונדא קמייטא, כי קא אוזשא אמר ליה ההוא מינא אתא מלכא. אמר ליה רב ששת לא קאתי. חלף גונדא תניינא, כי קא אוזשא אמר ליה ההוא מינא השתא קא אתי מלכא. אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא. חליף תליתאי, כי קא שתקא, אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא. אמר ליה ההוא מינא מנא לך הא. אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, דכתיב צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה. כי אתא מלכא, פתח רב ששת וקא מברך ליה. אמר ליה ההוא מינא למאן דלא חזית ליה קא מברכת, עכ"ל הגמרא.

היינו שרב ששת בירך על המלך אע"פ שלא ראה אותו, אלא היות שהמלך הגיע בכבוד מלכות ואת זה שמע, היה אפשר לו לברך.

ו) וכן ראיתי במזרזק וקציעה (סימן רכ"ד) שכתב בתו"ד: ויש לידע שאפילו אינו רואה פני המלך, העומד שם כשעובר המלך בכבודו עם שריו ועבדיו, מברך, כדמוכח בהדיא בעובדא דרב ששת.

ז) וה"נ בזה, היות שהמלכה הגיע בכבוד מלכות (פמליא שלמה לפניו ופמליא לאחריה וכל ילדי העיר התאספו [ומן הסתם לבושים בגדי חג] ועם דגלים לראותה [ומן הסתם היו גם דברים רבים אחרים, אבל אני כותב את מה שראיתי בעצמי].

ח) וה"ה במלך מרוקו, אם יקבלו פניו בכבוד מלכות יהיה אפשר לברך אף שאינו לובש בגדי מלכות. אמנם צ"ע מה נחשב כבוד מלכות כיום. הרי כל ראש מדינה הבא לבקר עושים לו קבלת פנים ממשלתי. האם זה די, כדי לברך על המלך או שצריך איזה קבלת פנים מפוארת יותר. וד"י צריך לשאול לפוסקי הדור. גם יתכן שלכבוד ביקורו במדינה זרה הוא יופיע בבגדי המלכות שלו ואז נוכל לברך בלי פקפוק.

ט) אמנם ראיתי בספר דף על הדף (שבת דף קי"ג:) על הגמ': אלא כדבעא מיני' וכו' מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת וכו' ע"כ. שהביא בתו"ד משו"ת נבחר מכסף למהר"י פינטו ז"ל (א"ח סימן ב') שנשאל ברוואה המלך כשנראה כשאר העם אם מברכין עליו, והשיב נראה דאין מברכין עליו אלא בזמן שרואה המלך בכבודו, דדייק לשון הברכה שחלק מכבודו לבשר ודם, ואם מהלך כאחד הריקים איה כבודו להעריצו, וגם מה שאמרו חז"ל לעולם ירוץ אדם לקראת המלכים שאם יזכה יבחין וכו' ואם אינו רואהו בכבודו מה הבחנה היא זאת, אלא עיקר הכבוד הוא במלבושיו שהם כבודו של אדם וכו' גם סוסיו ורכבו ובני חילו ההולכים לפני מרכבתו וכו' עכ"ל.

ומ"מ נראה שבגדי מלכות אינם לעיכובא, וכל שניכר כבודו כמלך ע"י סוסיו ורכבו ובני חילו ההולכים לפני מרכבתו וכו', אפשר לברך.

י) לגבי השאלה השניה האם צריך להשתדל לראותו הרי זו גמרא מפורשת (שם) ונפסקה להלכה בשו"ע (או"ח סימן רכ"ד סעיף ט'), כמו שציין בת"ר, וז"ל: מצוה להשתדל לראות מלכים, אפילו מלכי אומות העולם.

ומ"מ זו היא רק מצוה ואינה חובה. ואם עי"ז יגרום לו ביטול תורה גדול או חסרון במצוות אחרות, לא כדאי להתבטל בכל אופן. וכבר אמרו חז"ל, (ב"ב דף ע"ח:) על כן יאמרו המושלים וגו', המושלים - אלו המושלים ביצרם. בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה. ובפרט שאם לא יהיה ברור אם הכבוד שיתנו למלך מספיק כדי לברך עליו, לא כדאי להכנס לחשש ברכה לבטלה, ועדיף שלא ללכת לראותו.

בברכת התורה,

יודה טשזנר

מכתב תשובה

מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א

בכמה עניינים

ב"ה ליל שישי אור לי"א כסלו תשפ"א

לכבוד הבחור המופלג ומופלג בתו"י ובכל מדה נכונה

כמר חיים מלין ני"ז

לנכון קיבלתי מכתב תורתך ובו הערות יקרות כנאה לצורבא דרבנן, וז"ל: במדרש רבה (במדבר פכ"א) מעולם לא לן אדם בירושלים ועבירה בידו משום דתמיד של שחר ותמיד של בין הערביים מכפר ע"כ, וקשה דא"כ למה רק מי שלן בירושלים, הלא התמידין באו מכספי מחצית השקל שכל עם ישראל הביאו, וא"כ צריך להיות שיכפר לכל עם ישראל את עוונותיהם, ע"כ לשון תמיהתך.

וי"ל בהקדים דברי התוס' (ב"ב כ"א ע"א ד"ה כי מציון) שהביאו דברי הספרי עה"כ למען תלמוד ליראה את ד' וכו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה עכ"ל.

ולפי"ז י"ל דאה"נ דהקרבת היה מכפרים על כלל ישראל, אבל מ"מ ידוע דגם בתשובה וכפרה ישנם דרגות שונות ומי שהיה בירושלים וע"י העבודה נתעורר ליראת שמים ועוסק בתורה כדברי הספרי והתוס' אדם כזה בודאי זכה לכפרת עוונות בדרגא גבוה יותר מאדם שלא הגיע לזה מחמת ריחוק מקום, וע"ז חז"ל מפליגין מי שלן בירושלים ששם הקרבת נגדו גרמו לסילוק העוון בתכלית אוירת ירושלים שהיתה מלאה ביראת שמים ואהבת תורה.

עוד שאלת על המ"ב סי' ק"ד ס"ק ט' דהש"ץ אסור לו להלך רק לצורך מצוה וכו' ולא ראינו מדקדקין בזה עכ"ד, הנה עיין בא"ר שם ס"ק ג' דס"ל דדוקא ביחיד המתפלל שייך איסור זה אבל ש"ץ כיון שכבר התפלל בלחש אין בו קפידא הנ"ל ומעתיקו הכף החיים, וכנראה שכן הוא מנהג העולם, שסומכין ע"ז.

עוד שאלת מה שכתב המ"ב קמ"ז ס"ק כ"ט דאין למסור ס"ת לנער קטן וכו' הנה לענ"ד לכתחלה יש להקפיד שיהיה בר מצוה ולכן בשמחת תורה אין ליתן לקטנים פחות מזה, אולם בשעת הצורך שצריך להחזיק ס"ת ואין מי שיחזיקנו כ"כ בזה יש מקום להתיר כשהוא קרוב לבר מצוה אבל אם אפשר יש לדקדק בזה.

הכו"ח באה"ר ובברכת הצלחה ועליה בתורה וי"ש

מצפה לרחמי ד'

יעקב מאיר שטרן

מכתב תשובה

מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א

בענין הנאה מסעודת חתונה שלא שימחו החתן

ב"ה ו' אייר תשפ"א

לכבוד האי צורבא מרבנן המופלג בתורה ובכל מדה נכונה

החתן היחסן והמפואר הרב חיים מלין לאוי"ט

אחד"ש באה"ר, לנכון הגיעני מכתב תורתך, והנך שואך על מה דאחז"ל כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות (ברכות ו' ע"ב מג"א סי' קנ"ו) ולפ"ז הנך שואל מה הדין במי שהיה בשמחת חתן והביא אוכל מהחתונה לביתו, האם מותר לבני ביתו לאכול מזה, דהרי הם לא שמחו את החתן, ועוד שאלה במי שבא לחתונה, כי מכיר את אבי החתן או אבי הכלה, ולא אמר מזל טוב לחתן, האם עובר על הנ"ל אם טועם מהסעודה.

והנה כדי להשיב על הנ"ל ראשית דבר יש להקדים דברי רש"י שם בברכות ד"ה עובר בחמשה קולות שכתב, מזלזל בחמשה קולות שכירך בהם הקב"ה את ישראל עכ"ל, והדברים מובנים, דאין זה כעובר על שאר איסורים אלא דזה ענין של זלזול, במה שלא מחשיב בעיניו שמחת חתן, וחז"ל רצו שהדבר יהיה חשוב בעיניו ואמרו שלא יהנה אדם מסעודת חתן מבלי לשמחו, אולם כל זה רק לכתחלה, אבל אם הביא מהסעודה לביתו, בודאי שלא נאסר המאכל לאנשי ביתו, ומותרים הם ליהנות מזה, דמה יש להם לעשות כעת, וזה אפילו היכא כשהאב לא שימח את החתן, וכש"כ היכא ששימח, דאז י"ל דזכה במאכל לעצמו כדין, ושפיר רשאי ליתן גם לאחרים ופשוט.

ולענין שאלה הראשונה, המנהג בזה להקל ויש בזה לימוד זכות לענ"ד, דנראה דגם אם לא נתן מזל טוב בפועל לחתן דע"ז יוצא ידי חובה וכדכתב בס' ראש פינה (סי' ס"ה) דזה בגדר משמחו, ובס' עזר מקודש כתב דאם הוא אדם חשוב מקיים השמחה בעצם ביאתו, וע' באמרי יעקב (אהע"ז סי' ס"ה ס"ק א'), מ"מ נראה דגם אנשים שאינם חשובים במיוחד אם באים לכבד את החתונה וניכר בהופעתם שזה עבור מטרות, גם זה בגדר הנ"ל, משום דעצם הגעתם לחתונה לכבד את החתונה זה גורם הנאה ושמחה לחתן, דהרי ריבוי האורחים מביא לו כבוד ושמחה, ולכן גם אם אין החתן נמצא באותה שעה באולם שיוכל לתת לו מזל טוב, אין זה לעיכובא, ויוכל ליהנות מהכיבוד שמקריבים לפניו המחותרים וכן הוא המנהג, ולפ"ז מה שאסרו חז"ל ליהנות מסעודת חתן, זה אמור באופן שהוא נהנה ואין שום כבוד מזה לאדם, אולם כל זה בתור לימוד זכות ליישב המנהג, אבל לכתחילה ודאי ראוי לדקדק בזה,

וכשהחתן נמצא באולם (לאפוקי כשהוא עדיין נמצא בחדר יחוד דא"צ להמתין לו) יש ליתן לו מזל טוב ודברי ברכה לשמחו בזה, וכש"כ מי שבידו לרקוד לפניו לקיים בשלמות מצוה זו.

והנני בברכה שתזכה להקים בית המאיר בתורה ויראה כאוות נפשך הטהורה מתוך שמחת הלב,

ותוכל להמשיך לישוב באהלה של תורה ולעלות במעלותיה מעלה מעלה

בברכת ועתירת הכו"ח באה"ר מצפה לרחמי ד'

יעקב מאיר שטרן

תשית לראשו עטרת פז

שלמי תודה והוקרה אקדיש מקרב הלב
קמיה האי גברא רבא מופלג בתורה ובאהבתה

ידי"נ הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

ראש מכון "גם אני אודך"

ובעמח"ס גם אני אודך ושא"ס יקרים

אשר לבו פתוח לכל בן תורה ובנדיבות לבו הגדול
עמד לימיני בכמה וכמה ספרים,

וגם בחיבור זה תרם בשמחה ובמאור פנים
ואברכנו כי ישא ברכה מאת ה' על כל זאת
ויזכה לרוב ברכה והצלחה בכל מעשי ידיו

להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא וכל טוב סלה
כעתירת ידידו עוז המברכו בלב ונפש חפצה

המחבר